ESKİŞEHİR İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ

t
77

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

GELİR DAĞILIMI YÖNÜNDEN TÜRKİYE'DE EMEK GELİRLERİ ANALİZİ ve DIŞ KALAŞMANIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ

(Doktora Tezi)

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Taner KARAHASANOĞLU

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Eskişehir — 1978

İ Ç İ N D E K İ L E R

SUNUŞ 1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

GELİR DAĞILIMINA GENEL BAKIŞ

K I S I M I

GELİR DAĞILIMI

I. GELİR DAĞILIMININ GENEL ANLAMI VE GELİR DAĞILIMI ŞEKİLLERİ 9
1. Gelir Dağılımı Kavramına Genel Bakış 9
2. Gelirlerin Oluşumu ve Dağılımı 15
3. Gelir Dağılımı Şekilleri 21
A. Kişisel Gelir Dağılımı 22
B. Fonksiyonel Gelir Dağılımı 32
C. Diğer Gelir Dağılımı Şekilleri 36
a. Fiziksel Dağılım 36
b. Meslekî Dağılım 36
c. Coğrafî ve Bölgesel Dağılım 37
d. Uluslararası Dağılım 38
e. Irkî Dağılım (Radical Distribution) 39
f. Cinsî Dağılım 39
g. Dağılım Payları (Distributive Shares) 40
h. Sektörel Dağılım 40

II. GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ 41
1. Gelir Dağılımının Önemi ve Adil (Eşit) Gelir Dağılımı 41
2. Gelir Dağılımının Önemli Bir Sorun Olup-Olmadığı 45
3. Siyasî Sistemler Yönünden Gelir Dağılımı 52
4. Gelir Dağılımında Uluslararası Farklılıklar 62

K I S I M II

GELİR DAĞILIMI ANALİZİ

I. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI ANALİZİ 69

1. Faktör Fiyatları Analizi 72

A. Genel Olarak 72

B. Marjinal Verimlilik ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı 74

C. Faktör Gelirleri Analizinin Genel Değerlemesi 76

2. Makro Gelir Dağılımı Analizi 81

A. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi 84

B. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi 90

a. Genel Olarak 90

b. Ricardo ve Marx Modellerinin Farklılıkları ve Genel Değerlemesi 95

C. Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi 99

D. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi 105

a. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi 107

b. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisine Karşı İleri Sürülen Eleştiriler ve Pasinetti Modeli 113

c. Sentezci Görüşler ve Weintraub Modeli 117

E. Makro Gelir Dağılımı Teorilerinin Genel Değerlemesi 121

II. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI ANALİZİ 122

1. Genel Olarak 122

2. Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklerin Ölçülmesi ve Bazı Yöntemler 124

A. Pareto Kanunu 127

B. Gibrat Kanunu 129

C. Lorenz Eğrisi ve Gini Toplanma Katsayısı 132

a. Lorenz Eğrisi 132

b. Gini Toplanma Katsayısı (Toplanma Oranı) 137

D. Jean Pen'in Cüceler ve Birkaç Devin Resmi Geçidi Yöntemi (A Parade of Dwarfs (and a Few Giants)) 138
E. Sıklık Dağılım Yöntemi (Frequency Distribution) ve Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklerin Ölçülmesinin Genel Değerlemesi 140

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI ve SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİ

K I S I M I

GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI

I. GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASINA GENEL BAKIŞ 143
1. Gelirlerin Oluşumuna Müdahaleler 144
2. Yeniden Gelir Dağılımı 147
A. Genel Olarak 147
B. Yeniden Gelir Dağılımı Şekilleri 148
a. Dikey Yeniden Gelir Dağılımı 148
b. Yatay Yeniden Gelir Dağılımı 150
C. Yeniden Gelir Dağılımı Analizi 151
a. Makro Düzeyde Yeniden Gelir Dağılımı 151
I) Piyasa Ekonomisinde Yeniden Gelir Dağılımı 151
II) Merkezî Plânlama Ekonomisinde Yeniden Gelir Dağılımı 156
b. Mikro Düzeyde Yeniden Gelir Dağılımı 159

II. GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASINI SAĞLAYAN POLİTİKALAR VE ARAÇLAR 162
1. Gelirin Oluşumu Sürecinde Gelir Dağılımının Farklılaştırılması 163

B. Kamu Harcamalarının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi 203
a. Reel Harcamaların (Mal ve Hizmetlerle İlgili Kamu Harcamalarının) Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 206
b. Transfer Harcamalarının Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 208
c. Sübvansiyonların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 210
C. Kamu Borçlanmasının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi 214

K I S I M II
EMEK GELİRLERİNİN FARKLILAŞTIRILMASI
ve
SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİ

I. EMEK GELİRLERİNİN FARKLILAŞTIRILMASINA GENEL BAKIŞ.... 219
1. Genel Olarak 219
II. SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ 225
1. Sendikaların Genel Etkileri 225
A. Sendikaların Etkilerine Genel Bakış 225
B. Sendikaların Gelir Dağılımına Etkilerini Belirleyen Teoriler 230
2. Sendikaların Ekonomik Etkileri 232
A. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücretlilerin Belirlenmesi (Hicks Modeli) 234
B. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücret, İstihdam ve Üretimin Belirlenmesi (Lewis-Rees Modeli) 238
C. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücret ve İstihdamın Birlikte Sağlanması Modeli 240
III. SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİNİN, GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI YÖNÜNDEN GENEL DEĞERLEMESİ 242
1. Sendikaların Ücretlere Etkisi 247
2. Sendikaların Enflasyonist Etkileri 258
A. Ücret Artışlarının Enflasyonist Etkileri ve Stagflasyon 259

B. Enflasyonun Gelir Dağılımı Yönünden, Emek Gelirlerine Etkisi 273

3. Sendikaların İstihdam Etkisi 282

A. Sendikaların Ücret Artışlarına ve İstihdam Etkisine Genel Bakış 282

B. Ücret Artışları, İşsizlik ve Pihllips Eğrisi 292

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI YÖNÜNDEN EMEK GELİRLERİ İLE İLGİLİ BİR MODEL ÇALIŞMASI VE SENDİKALAŞMANIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ

K I S I M I

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ GENEL BULGULAR

I. GENEL OLARAK 308

II. BUGÜNE KADAR GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ OLARAK YAPILMIŞ ÖNEMLİ ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMALAR 310

III. EMEK GELİRLERİNİN UZUN DÖNEMLİ EĞİLİMLERİNİN YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMALARDA BELİRLENEMEMİŞ OLMASI..319

K I S I M II

TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE EMEK GELİRLERİ TAHMİN MODELİ

I. GENEL OLARAK 322

II. YÖNTEM 326

1. Ücretlilerin Tahmini 326

A. İnceleme Yapılan Dönemlerde Ücretlilerin Tahmini 327

B. Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Gerçekçi Olarak Tahminine Olanak Sağlayabilmek İçin, Genel Nüfus Sayımları Sonuçlarının Yeniden Düzenlenmesi Gereği 332

C. Ücretlilerin 1960-1975 Döneminde İktisâden Faal Nüfus İçindeki Oranları İle İlgili Eğilimler 339

2. Ücretlilerin Gelirlerinin Tahmini 340

A. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık 341

a. Tarımsal ve Hayvansal Üretim 342

b. Ormancılık, Orman İşletmeciliği 345

c. Balıkçılık, Su Ürünleri..... 347

B. İstihraç Sanayi (Maden İstihracı ve Taş Ocakçılığı) 347

C. İmalât Sanayi..... 349

D. Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri 352

E. İnşaat ve Bayındırlık İşleri 353

F. Toptan ve Perakende Ticaret 355

G. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama 356

H. Malî Kuruluşlar 358

İ. Sosyal ve Kişisel Hizmetler 359

J. Devlet Hizmetleri 361

3. Tahminlerle İlgili Genel Değerleme 362

A. Toplam Ücretliler ile Bunların İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Dağılımının Belirlenmesindeki Güçlükler 363

B. Ortalama Ücretlerdeki Ya da Gelir Tahminlerindeki Veri Eksikliği Sorunu 364

C. Dolaylı Vergilerin, Sübvansiyonların, Aşınma ve Eskime Paylarının Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasındaki Dağılımlarının Bilinmemesi.. 366

D. Tahminlerin İhtiyatla Değerlendirilmesi Gereği 367

K I S I M III

TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE, FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI)

I. TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA VE YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN TAHMİNİ 369

II. TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN, EMEK VE DİĞER FAKTÖR GELİRLERİ ARASINDA BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI) 381

1. Bölüşümün (Dağılımın) Hesaplanması 381

2. Bölüşümle (Dağılımla) İlgili Genel Eğilimler.... 387

A. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Ücret ve Maaş Gelirleriyle İlgili Eğilimler 390
B. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Kamu Kesimi Hizmetlerinde Çalışanlar Hariç, Ücret Gelirleri İle İlgili Eğilimler..... 392
C. Tarım Kesimindeki Ücret ve Maaş Gelirleri İle İlgili Eğilimler 393
D. Tarım Dışı Kesimde Ücret ve Maaş Gelirleri İle İlgili Eğilimler 395
E. Tarım Dışı Kesimde Kamu Kesimi Hizmetlerinde Çalışanlar Hariç, Ücret Gelirleri İle İlgili Eğilimler 397

III. ÜLKEMİZDE EMEK GELİRLERİ/YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN BÖLÜŞÜMÜ İLE İLGİLİ DİĞER BULGULAR VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR 404
1. Diğer Bulgular 404
2. Uluslararası Farklılıklar 412

K I S I M IV

TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE EMEK GELİRLERİ YÖNÜNDEN, FONKSİYONEL VE KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI) ANALİZİ

I. EMEK GELİRLERİ YÖNÜNDEN, FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI) ANALİZİ 417
1. Genel Olarak 417
2. Emek ve Diğer Faktör Sahiplerinin Parite Oranları 420
A. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi 420
B. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi 426
C. Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) İle Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi 428
3. Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Parite Oranları İle İlgili Genel Değerlemeler ve Uluslararası Karşılaştırmalar 431
A. Genel Değerlemeler 431
B. Uluslararası Karşılaştırmalar 433

II. EMEK GELİRLERİNİN KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI (İÇ DAĞILIMI) ANALİZİ 446
1. Genel Olarak 446
2. Ülkemizde Emek Gelirlerinin, Kişisel Gelir Dağılımının (İç Dağılımının) İncelenmesi 448
A. Ücretli ve Maaşlılar Yönünden Kişisel Dağılım Analizi ve Lorenz Eğrileri 449
B. Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımı Analizi ve Lorenz Eğrileri 460
C. İmalât Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Çalışan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımı Analizi ve Lorenz Eğrileri 469
3. Emek Gelirlerinin Kişisel Gelir Dağılımı (İç Dağılımı) Analizi İle İlgili Genel Değerleme ve Uluslararası Karşılaştırmalar 471

K I S I M V

TÜRKİYE'DE EMEK GELİRLERİNİN FONKSİYONEL VE KİŞİSEL GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN ÖNEMLİ YAPISAL VE SOSYO-EKONOMİK TERCİHLERLE İLGİLİ ETKENLER

I. YAPISAL ETKENLER 481
1. İkili Ekonomik Yapı ve Geleneksel Sektörün Ağırlığı 481
2. Servet Dağılımındaki Eşitsizlikler 487
3. Faktör Fiyatlarına ve Dolayısiyle Emek Faktörünün Fiyatına Müdahaledeki Yetersizlikler 497
4. Ülkemizin Gelişme Sürecinde Oluşu ve Kişi Başına Gelirlerin Düşüklüğü 501
5. Ücretlilerin Sayısının Düşüklüğü 507
6. Ücretliler Sayısındaki Artışların, Ücretlilerin Yurtiçi Faktör Gelirindeki Artışlardan Daha Hızlı Artması 512
7. Emek Kaynağındaki Farklılıklar ve Eğitim Olanaklarından Yararlanmadaki Fırsat Eşitsizlikleri ... 516
8. Enflasyonist Etkiler 523

II. SOSYO-EKONOMİK TERCİHLERLE İLGİLİ ETKENLER 534

1. Genel Olarak 534
2. Anayasa ve Kalkınma Planları Yönünden Gelir Dağılımı Sorunu..... 546
3. Ülkemizde Yeniden Gelir Dağıtıcı Sosyo-Ekonomik Tercihlerin (Politikaların) Genel Değerlemesi ... 552

A. Vergi Sistemimiz ve Yeniden Gelir Dağılımı ... 557

a. Ücretli ve Maaşlılar Üzerindeki Gelir Vergisi Yükünün Ağırlığı 558
b. Ücretli ve Maaşlıların Malî Güçlerinin Ya da Vergi Ödeme Güçlerinin Aşılması 568
c. Vergi Yapısı ve Dolaylı Vergilerin Ağırlığı 584
d. Vergi İdareşinin Etkin Olmayışı ve Vergi Kaçakçılığı 590

B. Kamu Harcamaları ve Yeniden Gelir Dağılımı ... 594

1. Genel Olarak 594
2. Çeşitli Kamu Harcamalarının, Ücretli ve Maaşlılar Üzerindeki Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 596

a. Reel Harcamaların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 596
b. Transfer Harcamalarının Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri 605

I. Sosyal Sigortalar Yönünden Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkiler 609

1) Pirim Gelirlerindeki Önemli Artışlar 610
2) Kapsamın Düşük Oluşu 612
3) Pirim Yükünün Genellikle Yeniden Gelir Dağılımını Olumsuz Etkileyecek Şekilde Yansıtılması 617
4) Sosyal Sigortalar Sistemimizin Yeniden Gelir Dağıtıcı İlkelerden Yoksun Oluşu 627

II. Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları Yönünden Yeniden Gelir Dağıtıcı Etki. 633

c. Sübvansiyonların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri..... 637

K I S I M VI

TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE GELİR DAĞILIMI YÖNÜNDEN SENDİKALAŞMANIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ

I. 1960-1975 DÖNEMİNDE ÜCRET GELİRLERİNDE VE KİŞİ BAŞINA G.S.M.H.DAKİ GELİŞMELER 640

II. SENDİKALAŞMA VE TOPLU SÖZLEŞME UYGULAMAMIZIN ETKİNLİĞİ SORUNU 644

III. SENDİKALI VE SENDİKASIZ SEKTÖRLERDE ÜCRET ARTIŞLARI 650

1. Sendikalı Sektörde Ücret Artışları 653
2. Sendikasız Sektörde Ücret Artışları 667

IV. ÜCRETLER İLE ÜRETİM MALİYETLERİ, FİYATLAR VE VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER 668

SONUÇ 672

YARARLANILAN KAYNAKLAR 688

K I S A L T M A L A R

A.g.e.	:	Adı geçen eser
A.g.f.	:	Adı geçen forum
A.g.m.	:	Adı geçen makale
A.E.R.	:	American Economic Review
Çevi.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
D.İ.E.	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
D.P.T.	:	Devlet Plânlama Teşkilâtı
Ed.	:	Edited
ESADER	:	Eskişehir İktisâdî Ticâri İlimler Akademisi Dergisi
ILO	:	International Labour Office

T A B L O L A R

			Sayfa
Tablo:	1	1950-1970 Döneminde Federal Almanya'da Ailelerin Aylık Net Gelir Gruplarına Göre Dağılımı	25
Tablo:	2	1963-1968 ve 1973 Döneminde Türkiye'de Ailelerin (Hanehalklarının) Gelir Gruplarına Göre Dağılımı	27
Tablo:	3	1947-1971 Yıllarında A.B.D.'de Beştebir Aile Gruplarının Toplam Gelirdeki Payları	28
Tablo:	4	1968-1973 Döneminde Türkiye'de Beştebir Aile (Hanehalkı) Yüzdelerinin Toplam Gelirdeki Payları	30
Tablo:	5	1967 ve 1970 Yıllarında İsveç ve İngiltere'de Beştebir Aile Yüzdelerinin, Vergilemeden Önce ve Vergilemeden Sonra Toplam Gelirdeki Payları	31
Tablo:	6	1929-1972 Dönemlerinde A.B.D.'de Fonksiyonel Gelir Dağılımındaki Gelişmeler	35
Tablo:	7	Üç Siyasî Sistemde Gelir Dağılımının Önemi	61
Tablo:	8	Seçilmiş Bazı Ülkelerin, Gelir Dağılımı Yönünden Nüfus Gruplarına Göre Gruplanması	67
Tablo:	9	1969 Yılı İtibariyle Seçilmiş Bazı Ülkelerde Mutlak Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Tahminleri	68
Tablo:	10	Allan Peacock'a Göre, İlk Gelir Dağılımı ile Yeniden Gelir Dağılımı Süreci	161
Tablo:	11	1960 Yılında İsrail'de Hükümet Bütçesinin Gelir Dağılımına Etkisi	162
Tablo:	12	Non-Zero-Sum Oyunu'na Göre Toplu Sözleşmelerde Uzlaşma	234

Tablo:	13	1970-1974 Döneminde On Gelişmiş Ülkede Enflasyon ve Ücretlerdeki Gelişmeler	276
Tablo:	14	1959-1973 Döneminde A.B.D.'de Cari ve Sabit Fiyatlarla (1967) Ortalama Saatbaşı Kazançlar ile, Reel Kazançlarda ve Tüketici Fiyat Endekslerinde Yıllık Ortalama Değişme Oranları	280
Tablo:	15	1962-1975 Döneminde Bazı OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de GSMH Artışları, İşsizlik Oranları, Tüketici Fiyatları ve Ücret Artışlarındaki Gelişmeler	286
Tablo:	16	1960-1975 Döneminde Genel Nüfus Sayımlarına Göre 15 ve Daha Yukarı Yaşlardaki İktisâden Faal Nüfus ve Ücretliler	331
Tablo:	17	1960-1975 Döneminde Çalışmamızda Gelir Tahminlerine Esas Alınan Düzeltilmiş Ücretliler Sayısı	336
Tablo:	18	1960,1965,1970 ve 1975 Yıllarında İktisâden Faal Nüfus, Ücretliler ve Ücretlilerin İktisâden Faal Nüfusa Oranları	339
Tablo:	19	1960 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri	373
Tablo:	20	1965 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri	374
Tablo:	21	1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri	375
Tablo:	22	1975 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri	376
Tablo:	23	1960-1975 Döneminde İktisâdî Faaliyet Kollarında Yaratılan Faktör Gelirlerinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payları	379
Tablo:	24	1960 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)	383
Tablo:	25	1965 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)	384

Tablo:	26	1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)	385
Tablo:	27	1975 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)	386
Tablo:	28	1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde İktisâden Faal Nüfus ile Ücretli ve Maaşlı Olarak Çalışanlar	389
Tablo:	29	1960-1975 Doneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü	390
Tablo:	30	1960-1975 Doneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde - Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç- Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü	392
Tablo:	31	1960-1975 Döneminde Tarım Kesiminde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü	395
Tablo:	32	1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü	396
Tablo:	33	1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde - Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç- Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü	399
Tablo:	34	Çeşitli Mesleklerin Gelir Toplamları ve Payları	408
Tablo:	35	Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1968-1972 Döneminde Yurtiçi Faktör Gelirinin Bölüşümü ile İlgili Tahminler	410
Tablo:	36	1973 Yılında Gelir Türlerine Göre Hanehalklarının ve Toplam Gelirin Dağılımı	411
Tablo:	37	Çeşitli Çalışmaların Sonuçlarına Göre, Ücret ve Maaş Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı	412

Tablo: 38 Seçilmiş Bazı Ülkelerde, Emek Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payları 414

Tablo: 39 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi 423

Tablo: 40 Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, İktisâden Faal Nüfusun Meslekteki (İşteki) Mevki İtibariyle Dağılımı 425

Tablo: 41 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi 427

Tablo: 42 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfus Yönünden Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi 430

Tablo: 43 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ile Ücretliler, Maaşlılar ve Diğer Faktör Sahipleri Paritesi 434

Tablo: 44 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimler ile Yalnızca Tarım Kesiminde Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Ücretlilerin Paritesi 436

Tablo: 45 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, İktisâden Faal Nüfus Yönünden Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi 441

Tablo: 46 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfus Yönünden Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi 443

Tablo: 47 1960-1975 Döneminde Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretli ve Maaşlıların Gelir Dağılımları ve Gini Oranları 450

Tablo: 48 1960-1975 Döneminde Ücretli ve Maaşlıların Kişisel Gelir Dağılımlarını ve Gini Oranlarını Etkileyen Gelişmeler 452

Tablo: 49 1960-1975 Döneminde Kamu Hizmetleri Dışındaki Ücretlilerin Gelir Dağılımları ve Gini Oranları 454

Tablo: 50 1960 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 454

Tablo: 51 1965 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 455

Tablo: 52 1970 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 455

Tablo: 53 1975 Yılında Ücretli ve Maaşlıların Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 456

Tablo: 54 1960-1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımları ve Gini Oranları 461

Tablo: 55 1960 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 464

Tablo: 56 1965 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 464

Tablo: 57 1970 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 465

Tablo: 58 1975 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları 465

Tablo: 59 1960-1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretlilerin, Toplam Ücret Gelirlerindeki Payları 467

Tablo: 60 1960-1975 Döneminde İmalât Sanayinde Çalışan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımı ve Gini Oranları 470

Tablo: 61 1960-1975 Döneminde Hizmetler Sektöründe Çalışan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımları ve Gini Oranları 473

Tablo: 62 Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Gini Oranları 478

Tablo: 63 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Emek Gelirleri ile İlgili Gini Oranları 480

Tablo: 64 Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Tarım Kesiminin Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payı Tarım Kesimindeki İşgücünün Toplam İktisâden Faal Nüfusa Oranı 482

Tablo: 65 1963-1973 Döneminde Toplam Yurtiçi Tasarruflardaki Gelişmeler 489

Tablo: 66 1963-1973 Döneminde Özel Tasarrufların Dağılımı 490

Tablo: 67 1973 Yılında Mesleklere Göre Hanehalklarının ve Toplam Gelirin Dağılımı 492

Tablo: 68 Ülkemizde Çeşitli Sayımlara Göre Tarımsal Toprakların Dağılımı 494

Tablo: 69 Tarım Geliri Yeterliliği ile, 1973 Tarım Sayımı Sonuçlarına Göre İşletme Büyüklüğünün Karşılaştırılması 496

Tablo: 70 1973 Yılında Seçilmiş Bazı Ortak Pazar Ülkelerinde ve Türkiye'de Sanayi ve Tarım Sektöründe Kalifiye Olmayan İşçilerin Ortalama Saatlik Kazançları (Millî Paralara Göre) 500

Tablo: 71 1960-1975 Döneminde Gayri Safi Millî Hasıla'da ve Kişi Başına Millî Hasıla'daki Gelişmeler 503

Tablo: 72 Kişi Başına G.S.M.H. Açısından En Yüksek Derecede Eşitsizlik Gösteren Ülkeler 506

Tablo: 73 Seçilmiş Bazı Ülkelerde İktisâden Faal Nüfus İçinde, Ücretlilerin Oranı 508

Tablo: 74 1960-1975 Döneminde İktisâden Faal Nüfusun İşdeki Durumlarına Göre Dağılımları 511

Tablo: 75 1970 Yılında Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım Kesimindeki İstihdam 512

Tablo: 76 1960-1975 Döneminde Ücretlilerin, Yurtiçi Faktör Gelirinde ve İktisâden Faal Nüfus İçinde Gösterdiği Değişmeler 513

Tablo: 77 1960-1975 Döneminde Ücretlilerin, Yurtiçi Faktör Geliri ve İktisâden Faal Nüfus Yönünden, Artış ve Zincirleme Artış Endeksi 514

Tablo:	78	1972-1992 Döneminde Türkiye'de 1971 Mevcuduna Göre Yetişkin İşçi Açıkları	518
Tablo:	79	1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarında, Toplam İşgücü İçindeki Meslekî ve Teknik İşgücü Oranları	519
Tablo:	80	Seçilmiş Bazı Ülkelerde İktisâden Faal Nüfus İçindeki Meslekî ve Teknik İşgücü Oranları	520
Tablo:	81	1970 Yılında Ücretlilerin, İş veya Meslekteki Dağılımları	521
Tablo:	82.	1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Emek Gelirlerinin Payındaki Değişmeler	523
Tablo:	83	1960-1975 Döneminde Yurtiçi Faktör Geliri ve Emek Gelirlerindeki Gelişmeler	525
Tablo:	84	1960-1975 Döneminde Yurtiçi Faktör Gelirleriyle, Emek Gelirlerinde Dönemler Arası Farklılıklar	525
Tablo:	85	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi	527
Tablo:	86	1970-1975 Döneminde Parasal ve Reel Emek Gelirlerindeki Gelişmeler	528
Tablo:	87	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (1963 : 100)	533
Tablo:	88	1975 Yılında Ücretli ve Maaşlıların; İktisâden Faal Nüfusa Oranı, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde ve Gelir Vergisindeki Payları ile Gelir Vergisi Yükü	561
Tablo:	89	1973(1974) Yılı İtibariyle Ücretli ve Maaşlıların, Sermaye ve Serbest Meslek Sahiplerinin Küçük Üretici Hanehalklarının Toplam Gelirleri ile Gelir Vergisi Yükleri	564
Tablo:	90	1975 Yılında Yurtiçi Faktör Gelirinin, Gelir Vergisi Öncesi ve Sonrası Bölüşümü	565
Tablo:	91	Gelir Vergisi Kanunu'muza Göre; Gelir Vergisi Oranları ve Vergi Oranlarındaki Artışlar	577
Tablo:	92	1963-1977 Yıllarında Gelir Vergisi Kanunu'na Göre Gelirler, Ödenen Vergi ve Vergi Oranları	579

Tablo: 93 1963-1977 Döneminde Gelir Vergilerinin Asgarî Ücretlere Oranı, Asgarî Ücretlerde ve Gelir Vergilerinde Artış Oranı 582

Tablo: 94 Türkiye ve İngiltere'de Gelir Gruplarına Göre Ödenen Vergi 584

Tablo: 95 1970-1975 Döneminde Ücret Dışı Gelirlerde Vergi Kaybı 591

Tablo: 96 1960-1975 Döneminde Sosyal Güvenlik Kuruluşları Pirimlerini, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Vergi Gelirleri ve Yurtiçi Tasarruflar İçindeki Oranları 611

Tablo: 97 1960-1975 Döneminde Sosyal Güvenlik İvazlarından Yararlanan Ücretli ve Maaşlıların İktisâden Faal Nüfusa ve Ücretli ve Maaşlılar Toplamına Oranı 614

Tablo: 98 Sosyal Refahla İlgili Sektörlere Dönük Yatırım Payları 636

Tablo: 99 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Ücretlilerin Parasal ve Reel Ortalama Yıllık Gelirlerindeki Gelişmeler 641

Tablo:100 1960-1975 Döneminde Reel Kişi Başına GSMH'da ve Ortalama Yıllık Ücret Gelirindeki Gelişmeler 643

Tablo:101 1963-1975 Döneminde Sendikalar ve Toplu Sözleşmelerle İlgili Gelişmeler 646

Tablo:102 1963-1975 Döneminde Sendikalaşma ve Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranları 647

Tablo:103 1974-1975 Döneminde İktisâdî Faaliyet Kollarına (Sektörlere Göre) Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranı 649

Tablo:104 Sendikal Haklardan Yararlandıklarını Varsaydığımız Ücretlilerin, Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Parasal ve Reel Ortalama Gelirlerindeki Gelişmeler 654

Tablo: 105	1960-1975 Döneminde Sosyal Sigortalar Kurumu Kapsamındaki Ücretlilerin Parasal ve Reel Ortalama Ücretlerindeki Gelişmeler	656
Tablo: 106	1970-1975 Döneminde Parasal ve Reel Ortalama Ücretlerdeki Gelişmeler	660
Tablo: 107	1964-1974 Döneminde 300.000 İşçinin Reel Ortalama Ücretlerdeki Gelişmeler	662
Tablo: 108	1955-1965 Döneminde Kamu Kesimindeki Reel Ortalama Ücretlerdeki Gelişmeler	664
Tablo: 109	Sendikâl Haklardan Yararlanmadıkları Varsayılan Ücretlilerin, Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Parasal ve Reel Ortalama Gelirlerindeki Gelişmeler	667

Ş E K İ L L E R

		Sayfa
Şekil: 1	Ricardo Modeli'nde Gelir Dağılımı	86
Şekil: 2	Neo-Klâsik Makro Gelir Dağılımı	100
Şekil: 3	Toplam Arz Eğrisi ve Gelir Dağılımı	119
Şekil: 4	Lorenz Eğrisi	133
Şekil: 5	Seçilmiş Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Lorenz Eğrileri	134
Şekil: 6	Türkiye'de 1963,1968 ve 1973 Yıllarında Lorenz Eğrileri	136
Şekil: 7	Jan Pen'in Gelir Dağılımındaki Eşitsizlikleri Ölçme Yöntemi İçin Kullandığı Aralık	139
Şekil: 8	Gerçek ve Normal Dağılım Eğrileri	140
Şekil: 9	Piyasa Ekonomisindeki Gelirin Oluşumu, Dağılımı ve Yeniden Gelir Dağılımı Akım Şeması	154
Şekil: 10	Merkezî Plânlama Ekonomisinde Gelirin Oluşumu, Dağılımı ve Yeniden Gelir Dağılımı Akım Şeması	158
Şekil: 11	Toplu Sözleşme Düzeninde Ücretlerin Belirlenmesi	235
Şekil: 12	Nisbî Ücretler ve Nisbî İstihdamdaki Değişmeler	238
Şekil: 13	Ücret Artışı ve İstihdamın Korunması	240
Şekil: 14	Ücret Artışı ve Talep Kayması	241
Şekil: 15	Phillips Eğrisi	295
Şekil: 16	Phillips Eğrilerinden Hareketle Sendikaların Etkilerinin Belirlenmesi	305
Şekil: 17	1960-1975 Döneminde Ücretlilerin İktisâden Faal Nüfus İçindeki Gelişimi	340

Şekil: 18	1960-1975 Döneminde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Gelirleri Gelişimi	378
Şekil: 19	1960-1975 Döneminde İktisâdî Faaliyet Kollarında Yaratılan Faktör Gelirlerinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payları ile İlgili Gelişmeler	380
Şekil: 20	1960-1975 Döneminde Emek ve Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Gösterdiği Gelişmeler	391
Şekil: 21	1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde Emek ve Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Gösterdiği Gelişmeler	397
Şekil: 22	1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimde Ücret Gelirlerindeki Gelişmeler	400
Şekil: 23	1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde İncelenen Çeşitli Durumlara Göre, Emek Gelirlerindeki Gelişmeler	401
Şekil: 24	1960-1975 Döneminde Ücretli ve Maaşlıların Lorenz Eğrileri	459
Şekil: 25	1960-1975 Döneminde Kamu Hizmetleri Dışındaki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri	459
Şekil: 26	1960-1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin Lorenz Eğrileri	468
Şekil: 27	1960-1975 Döneminde İmalât Sanayindeki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri	472
Şekil: 28	1960-1975 Döneminde Hizmetler Sektöründeki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri	477
Şekil: 29	1960-1975 Döneminde Tarım Kesimindeki İşgücünün Toplam İşgücüne, Tarım Kesimi Gelirinin de Toplam Yurtiçi Faktör Gelirine Oranındaki Değişmeler	485
Şekil: 30	1960-1975 Döneminde Ücretlilerin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde ve İktisâden Faal Nüfus İçinde Gösterdiği Değişmeler	514
Şekil: 31	Kayıtsızlık Eğrileri ve Üretim İmkânları Eğrileri İle Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı Analizi	539
Şekil: 32	Tam Rekabet Piyasasında Sosyal Sigorta Pirimlerinin Yansıma Modeli	623

S U N U Ş

Pandit Nehru "Günümüzde demokrasi hiçbir şey anlamına gelmese bile, eşitlik anlamına gelmektedir. Bu eşitlik de sadece bir oya sahip olmanın eşitliği değil, sosyal ve ekonomik eşitliktir" demektedir. Oysa toplam gelirin bireyler (aileler), ya da üretim faktörleri arasındaki dağılımını belirleyen çalışmaların sonuçları, sosyal ve ekonomik eşitliğin gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde henüz tam anlamıyla gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Genel yargı; geri kalmışlıkla, gelir dağılımı eşitsizliğinin birlikte görüldüğüdür. Ekonomik gelişmenin, gelir dağılımında sosyal ve ekonomik eşitlik sağlayıp-sağlamadığı ise, bugün için iktisat teorisinin güncel bir konusu olmaktadır. Ancak gelir dağılımı sorununun, kişilere sadece eşit gelir sağlamanın ötesinde boyutları olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı sorunu, kalkınma sorunundan bağımsız olarak düşünülemezken, gelişmiş ülkelerde de gelişme hızının devamlılığının sağlanması önem kazanmaktadır. Bu nedenle de sorunun, sosyal adalet yönünden çektiği ilgi kadar, ekonomik yönünün de gözden kaçırılmadığı görülmektedir.

Buna bağlı olarak da gelir dağılımı sorunu, makro bir sorun olarak ele alınmaktadır.

İktisat ilminin bir amacının millî gelirdeki artışlar yanında, bu artışlardan sosyal grupların ne oranda yararlandıklarının incelenmesi olduğu gözönüne alınırsa, gelir dağılımı sorununun bir arz-talep sorunu olmaktan öte anlamlar kazandığı görülecektir. Toplumdaki her sosyal grubun ulaştığı refah düzeyini korumak ve aşmak amacını taşıdığı bilindiğine göre de, devletin gelir dağılımı olayına müdahalesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü bugünkü anlamı ile gelir dağılımı sorunu insanlığı ekonomik, sosyal, antropolojik ve politik yönleri ile ilgilendiren çok yönlü ve aynı zamanda da birbiriyle çatışan amaçları olan bir sorundur.

Gelir dağılımı sorununun çok yönlü amaçlar taşıması, devletin üretim faktörlerinin fiyatlarına (gelirlerine) müdahalede bulunmasına yol açmakta ve buna bağlı olarak da günümüzde faktör fiyatları, piyasa güçleri ya da koşullarına tabi olmaktan çıkarılmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi de devlet, gerek gelirlerin oluşumu sürecinde, gerekse gelirlerin oluşumundan sonra gelir dağılımına müdahale ederek düşük gelirli gruplar lehine gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle de kısa dönemlerde gelir dağılımının iyileştirilmesi amaçlandığında, yeniden gelir dağıtıcı politikalara ağırlık verildiği görülmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, genellikle faktör kaynağının eşitsiz dağılımı ile, bu faktörlere ödenen fiyatların farklı oluşundan doğduğu bilinmektedir. Bunun sonucu olarak da daha başlangıçta, emek ve sermaye kaynaklarına sahip olanlar arasında gelir dağılımı eşitsizlikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca da emek ve sermaye sahipleri arasında da faktörlerin nitelik ve miktarlarındaki farklılıklarla, bu faktörlere ödenen fiyatlardaki farklılıkların

fonksiyonel gelir dağılımında(bölüşümünde) eşitsizliklere neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle de Peacock'un deyimiyle "devlet,malî ve malî olmayan araçlarla, toplumda gelir dağılımını değiştirmek" zorunda kalmaktadır.

Genellikle de bütün toplumlarda emek sahiplerinin çok, buna karşılık geniş anlamda sermaye olarak belirlediğimiz üretim araçlarına sahip olanların sayılarının sınırlı olduğu görülmekte, bu durum da gelir dağılımını eşitlikten uzaklaştırmaktadır. Bunun için de, üretim faktörlerinin dağılımına ve bu faktörlerin piyasada oluşan fiyatlarına yapılacak müdahalelerle,gelir dağılımı, gelirlerin oluşumu sürecinde daha başlangıçta değiştirilebilmektedir. Sonunda da bu müdahalelerin yapıldığı durumla, yapılmadığı duruma göre faktör fiyatları farklılaştırılabilmektedir.

Özellikle de gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmaların sonuçları,günümüzde ücretlerin arz ve talebe bağlı olmaktan çok, sosyal değer yargılarının sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Görüleceği gibi de özellikle emek faktörünün gelirinin (fiyatının) oluşumunda piyasa güçleri kadar,piyasa güçleri dışındaki güçler olarak sendikalar da etkin olmaktadır. Bu nedenle de günümüzde sendikaların, ücret ve maaş gelirlerinin oluşumunda etkin bir güç olduğu ve - aksi görüşte bulunanlara rağmen - işverenler karşısında bir monopol yarattığı kabullenilmektedir.

Çalışmamız, yukardaki genel değerlemeye uygun olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak gelir dağılımı, ikinci bölümde de gelir dağılımının farklılaştırılması ile sendikaların ekonomik etkileri teorik olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise,belirlenen teorik eğilimlere göre ülkemizde gelir dağılımı yönünden emek gelirleri ile ilgili bir model çalışması yapılmış ve bulunan bulgulardan hareketle,1960-1975 döneminde gelir da-

ğılımı yönünden sendikaların ekonomik etkinliği incelenmiştir.

"Gelir Dağılımına Genel Bakış" başlığını taşıyan birinci bölüm, iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda önce gelir dağılımı kavramı açıklığa kavuşturulmuş, daha sonra genel olarak gelirlerin oluşumu ve dağılımı süreçleri belirtilerek, gelir dağılımı şekillerine geçilmiştir. Burada da daha çok, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımları üzerinde durulmuş ve çeşitli ülkelerle ilgili eğilimler belirtilmiştir. Bu kısmın diğer bölümünde de, amaçlanan eşit (adil) gelir bölüşümünden ne anlaşıldığı ve bu amacın bugün için bir sorun olup-olmadığı belirtilmiş ve siyasî sistemlerin gelir dağılımına verdikleri önem tartışılmıştır. Son olarak da gelir dağılımının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumu, yapılmış çeşitli araştırmalardan yararlanılarak tablolar halinde düzenlenmiş ve ülkemizdeki eğilimler diğer eğilimlerle karşılaştırılarak değerlemeye tabi tutulmuştur.

İkinci kısımda gelir dağılımı analizine girilerek, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı analizleri incelenmiştir. Fonksiyonel gelir dağılımı analizi de; faktör fiyatları analizi ve makro gelir dağılımı analizi olarak ele alınmıştır. Mikro ekonomik bir yaklaşım olan faktör fiyatları analizinin, gelir dağılımının belirlenmesinde yetersiz kaldığının tesbitinden sonra, sorunu makro bir yaklaşım içinde alan makro gelir dağılımının teorilerinden Ricardo, Marx, Neo-Klâsik Makro ve Keynezyen Gelir Dağılımı Teorilerinin emek gelirleri yönünden genel değerlemesine geçilmiştir. Çalışmamızı bir temele oturtmak için de, bu teorik çerçevenin belirlenmesi zorunlu olmuştur. Kişisel gelir dağılımı analizinde ise; bireyler (aileler) arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerini belirleyen yöntemler üzerinde durulmuştur.

" Gelir Dağılımının Farklılaştırılması ve Sendikaların Ekonomik Etkileri" başlığını taşıyan ikinci bölümümüz, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda genel olarak gelir dağılımının farklılaştırılması anlatılmaktadır. Bu farklılaştırmanın da, gelirlerin oluşumu ve oluşumundan sonra olduğu belirtilmektedir. Gelirlerin oluşumundan sonraki müdahaleler ise, dikey ve yatay yeniden gelir dağılımları şeklinde ele alınarak mikro ve makro düzeyde analiz edilmektedir. Daha sonra gelir dağılımının farklılaştırılmasını sağlayan politikalar ve araçlar incelenmektedir. Gelirlerin oluşumu sürecinde gelir dağılımını düşük gelirli gruplar lehine farklılaştıracak politikalar olarak da; servet dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek, faktör fiyatlarının farklılaştırılmasını sağlayacak ve eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitliğini gerçekleştirecek politikalar üzerinde durulmuştur. Faktör fiyatlarının farklılaştırılması incelenirken de, özellikle emek faktörünün gelirini iyileştirici politikalara ağırlık verilmiştir. Yeniden gelir dağılımını gerçekleştirici araçlar olarak da; vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanması incelenmiştir.

İkinci kısımda da emek gelirinin farklılaştırılmasında, sendikaların ekonomik etkileri ele alınmıştır. Önce teorik eğilimler belirlenmiş ve daha sonra da, sendikaların ekonomik etkilerinin gelir dağılımının farklılaştırılması yönünden ücretler, enflasyon ve istihdam üzerindeki etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yönünden tartışılmıştır.

" Türkiye'de Gelir Dağılımı Yönünden Emek Gelirleri ile İlgili Bir Model Çalışması ve Sendikaların Ekonomik Etkinliği" başlığını taşıyan üçüncü ve son bölümde de, birinci ve ikinci bölümdeki teorik ve uygulamanın gösterdiği eğilimlerden yararlanarak ülkemizle ilgili bir model çalışması yapılmış ve 1960-1975 döneminde sendikaların ekonomik etkinlikleri incelenmiştir. Altı kısımdan o-

luşan bu bölümde "tümden geliş" ya da " genelden özele " yöntemi uygulanmıştır. Görüleceği gibi de önce ülkemizde yurtiçi faktör gelirleri içindeki emek payları bulunmuş, daha sonra da sendikalaşmadan önceki ve sonraki dönemler yönünden emek gelirlerindeki gelişmeler belirlenmeye çalışılmıştır.

Birinci kısımda bulduğumuz sonuçların karşılaştırılmasını sağlamak amacıyla, yapılmış diğer çalışmaların bulguları belirlenmiştir. Sonunda da belirlenen bulgulardan hareketle, ülkemizde emek gelirlerinin uzun dönemli eğilimlerinin belirlenmesinin mümkün olmadığı yargısına varılmıştır.

İkinci kısımda 1960-1975 döneminde ülkemizdeki çeşitli kaynak ve özel verilerden yararlanarak, beşer yıllık dönemler boyunca ücretlilerin ve bunların gelirleri tahmin edilmiştir.

Üçüncü kısımda ise ikinci kısımdaki verilerden hareketle, 1960-1975 döneminde yurtiçi faktör gelirlerinin çeşitli faaliyet kollarına göre emek ve diğer faktör gelirleri arasındaki bölüşümü hesaplanmıştır. Çeşitli sektörler ve durumlara göre belirlenen eğilimler de, diğer ülkelerdeki eğilimlerle karşılaştırılarak ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümünün genel değerlemesi yapılmıştır.

Dördüncü kısımda, fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu bulunan emek ve diğer faktör gelirleri analiz edilmiştir. Bu analiz de, gerçek eğilimleri belirleyebilmek için ücret gelirlerinin fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı analizi olarak yapılmıştır. Emek gelirlerinin fonksiyonel gelir dağılımı analizinde ortalama gelir farklarının oranlar şeklindeki ifadesi olan parite oranları bulunarak, diğer ülkelerdeki eğilimlerle karşılaştırılmıştır. Emek gelirlerinin kişisel gelir dağılımı (iç dağılımı) analizinde de, önce emek gelirleri ile ilgili Gini Oranları hesaplanmış ve daha sonra da Lorenz Eğrileri çizilerek dönemler arası farklılıklar belirlenmiştir. Ülke-

mizdeki eğilimlerin gelir dağılımının iyileştirilmesi yönünden ne ölçüde olumlu bir gelişme içinde olduğunu belirleyebilmek için de, belirlenen eğilimler diğer ülkelerdeki eğilimlerle karşılaştırılmıştır.

Beşinci kısımda, incelenen dönemde fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımını etkileyen önemli yapısal ve sosyo-ekonomik tercihlerle ilgili etkenler incelenmiştir. Bu kısım bir yönüyle de, ülkemizde gelir dağılımını belirleyen ya da dolaylı ve dolaysız bir şekilde gelir dağılımını etkileyen mekanizmanın eleştirisi niteliğinde olmakta, aynı zamanda da gelir dağılımını iyileştirici önerileri beraberinde getirmektedir.

Bu bölümün altıncı ve son kısmında ise; daha önce belirlenen bulgu ve eğilimlerden yararlanarak ülkemizde 1960-1975 döneminde gelir dağılımı yönünden, sendikalaşma hareketinin etkinliği belirlenmeğe çalışılmıştır. Bu nedenle de toplu sözleşmelerden önceki ve sonraki dönemde ücret gelirlerinde ve kişi başına G.S.M.H.'daki gelişmelerle, sendikalı ve sendikasız sektörlerdeki ücret artışları sonucu, üretim maliyetlerindeki değişmelerle, fiyatlar ve verimlilik arasındaki ilişkiler belirlenmeğe çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise, çok genel olarak önce sendikalaşma hareketinin gelir dağılımı yönünden kazandığı önem belirtilmiştir. Buna bağlı olarak da, ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu belirlenen emek gelirleri ile ilgili eğilimlerin, sendikalaşma hareketi ile ilişkisi kurulmuş ve sendikalaşma hareketinin belirlenen eğilimler üzerindeki etkileri özetlenmiştir. Son olarak da, ülkemizde sendikalaşma hareketinin gelir bölüşümünde emek gelirleri üzerindeki etkinliklerini artırıcı yapısal ve yapısal olmayan tercihlerin neler olabileceği tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMINA GENEL BAKIŞ

K I S I M : I

G E L İ R D A Ğ I L I M I

I. GELİR DAĞILIMININ GENEL ANLAMI VE GELİR DAĞILIMI ŞEKİLLERİ

1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Genel anlamda gelir dağılımı, bir toplumda yaratılan gelirin bireyler (aileler) veya üretim faktörleri arasında dağılımı (bölüşümü) olayıdır (1).

Bu tanım, gelir dağılımının iki şekilde belirlenebileceğini göstermektedir. Bu durumda gelirin büyüklüğüne göre bireyler (aileler) arasında dağılımı, kişisel gelir dağılımı olarak tanımlanmakta ve sonunda gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortaya konmaktadır. Gelirin üretim faktörleri, başka bir deyişle emek ve diğer faktör gelirleri (mülk gelirleri) arasındaki bölüşümüne de fonksiyonel gelir dağılımı denmekte ve üretim faktörlerin toplam gelirden aldıkları

---

(1) Gelir dağılımının tanımı için bak. Jan PEN; Income Distribution, Allen Lane The Penquin Press, London,1974, s.7-21. Martin SCHMITZER; Income Distribution, Praeger Publishers, New York,1975,s.1-28. Martin BRONFENBRENNER; Income Distribution Theory, Aldine-Atherton, Chicago, 1971, s.1-94. Korkut BORATAV; Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı; A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 196-178, Ankara, 1965, s.1-19. Selâhattin TUNCER; Gelirin Yeniden Dağılımı (Redistribution), İktisâdî Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1970, s.3-17. Turhan YAZGAN; Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.364, İstanbul, 1975, s.29-32.

paylar belirlenmektedir (2). Faktör paylarının dağılımı ya da ilk gelir dağılımı adı verilen bu dağılım şeklinde, soruna özellikle üretim ilişkileri açısından bakılmakta ve daha sonra da sosyal ve kurumsal üst yapı açısından yaklaşılmaktadır (3).

Gelir dağılımı, genellikle gelirin oluşumu ile birlikte gerçekleşir. Daha başka bir deyişle üretimle birlikte yaratılan gelirin, aynı zamanda da dağılımı (bölüşümü) söz konusu olur. Ancak gelirin önce yaratılıp, daha sonra bir otorite tarafından dağıtıldığı da görülebilir. Örneğin üretim birimi, aile veya Kibutz gibi küçük üretim birimleri olabilir. Bu durumda önce üretimle birlikte gelir yaratılır ve daha sonra bu gelirler bir otorite tarafından dağıtılır (4). Genellikle günümüzde geçerli olan dağılım şeklinde, üretimle birlikte dağılım (bölüşüm) da gerçekleşmektedir. Üretimin bölüşülmesinden de üretilen mal ve hizmetlerin fiziksel bölüşümü değil, bu mal ve hizmetleri para olarak belirleyen gelirlerin bölüşülmesi anlaşılmaktadır (5).

Ekonomik sistemlerle birlikte, üretim faktörleri mülkiyetinin özel ya da kamu mülkiyetine geçmesi sonucu, gelir dağılımını belirleyen ya da bu dağılımı etkileyen kurallar da farklılaşmıştır. Günümüzde gelir dağılımı kapitalist ülkelerde piyasa mekanizması aracılığı ile gerçekleşirken, sosyalist ülkelerde plân stratejisi gereğince siyasî iktidarın genel amaçlarına uygun olarak parti için-

---

(2) Gelirin emek ve diğer faktör gelirleri arasında bölüşümüne, kişisel gelir dağılımındaki tanımlamaya uyularak, fonksiyonel gelir dağılımı denmektedir. Oysa görüldüğü gibi bu süreç bir dağılım süreci olmayıp, bölüşüm süreci olmaktadır. Çalışmamızda fonksiyonel gelir dağılımı kavramı ile, fonksiyonel gelir bölüşümü kavramı aynı anlamda kullanılmaktadır.

(3) DPT; Gelir Dağılımı 1973, Ankara, 1976, s.1.

(4) PEN; A.g.e., s.12.

(5) Halil DİRİMTEKİN; Makro İktisat, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.163, Eskişehir, 1976, s.115.

de belirlenmektedir (6). Bu durumda günümüzde üretim faktörleri sahipliğinin ya da başka bir deyişle ülkelerin benimsediği ekonomik sistemin özelliklerinin, gelir dağılımının kurallarını da belirlediği söylenebilecektir.

Günümüzde gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalar, gelirlerin bireyler (aileler) arasındaki dağılımında büyük eşitsizlikler olduğunu göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu eşitsizliklerin büyüdüğü ve nüfusun yüzde 40'ının, toplam gelirin ancak yüzde 12'sini aldığı görülmektedir(7). Gelirin üretim faktörleri arasında bölüşümünü belirleyen fonksiyonel gelir dağılımı sonuçlarının incelenmesi de, emek faktörünün payının ekonomik gelişmeye bağlı olarak arttığını ortaya koymaktadır. Bu pay gelişmiş ülkelerde yüzde 70'in üzerinde olurken, gelişmekte olan ülkelerde emek faktörünün toplam gelirden aldığı pay yaklaşık yüzde 30'un altında kalmaktadır (8).

İktisat Teorisi'nde sosyal adalet yönünden önem kazanan gelir dağılımı sorununun (9), günümüzde ekonomik yönünün daha çok ilgi çeken bir konu olduğu görülmektedir. Bu ilgi de, iki nedenden ileri gelmektedir (10). Bu nedenlerden birincisi; bireylerin gelire

---

(6) Bu konuda bak. Korkut BORATAV; Sosyalist Planlamada Gelişmeler, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.347, Ankara, 1943, s.95-96.

(7) Montek S.AHLUWALIA; "Income Inequality: Some Dimensions of the Problem, Finance and Development, Volume.11, Number.3, September 1974, s.4, Tablo:1.

(8) Bu konuda bak. ILO; Year Book of Labour Statistics 1975, Geneva, s.733-738.

(9) Demir DEMİRGİL; "Kalkınma Stratejilerini Seçmede Gelir Bölüşümü ve İstihdam, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün -Bugün-Yarın, Sayı.42, Mart 1971, s.24.

(10) John LINDAUER; Macroeconomics, Second.Edition, John Wilay and Sons, Inc., New York, 1971, s.385-386.

sahip olma istekleriyle üretim faktörlerini geliştirmeleri ve buna bağlı olarak da ekonomide toplam geliri yükseltmeleridir. Gelir dağılımını ekonomik yönden güncel kılan ikinci neden ise; gelir dağılımının değiştirilmesi ya da yeniden dağıtılması ile ilgili politikalar ve uygulamalar sonucu, toplumda toplam talebin yapısının değiştirilmek istenmesidir.

Görüldüğü gibi gelirin kişisel ve fonksiyonel dağılımındaki eşitsizlikler, günümüz toplumunun önemsemeyeceği ya da çözümünü daha sonraya erteleyebileceği sorunlar olmaktan çıkmıştır. Sosyal adalet ve sosyal devlet ilkeleri, gelir dağılımını sosyal olduğu kadar, politik yönden de üzerinde durulması gereken bir sorun haline getirmektedir. Yine aynı şekilde toplam gelirin artırılması ve buna bağlı olarak da toplam talebin yapısının değiştirilmesi, gelir dağılımını ekonomik yönden güncelleştirmektedir. Bu nedenlerle de günümüzde devletin gelir dağılımına müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Pandit Nehru'nun dediği gibi "Günümüzde demokrasi hiçbir şey anlamına gelmese bile, eşitlik anlamına gelmektedir. Bu eşitlik de sadece bir oya sahip olmanın eşitliği değil, sosyal ve ekonomik eşitlik ....." olarak kendini göstermektedir (11).

Daha önce de belirtildiği gibi günümüzde devlet, gelir dağılımını değiştiren, ya da gelirleri yeniden dağıtan tasarruflarda bulunmaktadır. Daha sonra da görüleceği gibi devlet gelirlerin oluşumu aşamasında servet dağılımına, faktör fiyatlarına ve eğitim olanaklarında fırsat eşitliği sağlamada yaptığı mücadelelerle fonksiyonel gelir dağılımını değiştirmektedir. Başka bir deyişle faktör gelirleri ya da ilk (ilkel) gelirler değişmektedir. Özellikle faktör fiyatlarına müdahalede, emek faktörünün fiyatı ya da gelirinin en fazla

---

(11) Saul K.PADOVER (Der); Nehru on World History, Indiana University Press, Bloomington, 1962, s.284-286'dan BRONFENBRENNER; A.g.e., s.4.

etkilendiği görülmektedir. Faktör fiyatlarının iyileşmesi ile oluşan gelir farkları, faktör sahiplerine yapılan gelir transferleri olmaktadır. Bu müdahalelerle, gelir bölüşümünde emek gelirlerinin toplam gelirdeki payı yükselmektedir. Bunun sonucu olarak da toplumda genellikle düşük gelirli grupları oluşturan ücretli ve maaşlıların gelirleri artmakta ve kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler de bir ölçüde giderilmiş olmaktadır.

Günümüzde devletin iş kanunları ile çalışma hayatını düzenlediği, asgarî ücretleri tesbit ettiği, kıdem tazminatı müessesesini yasalaştırdığı, sendikalaşma ve toplu sözleşme haklarını sağladığı, gerektiğinde uzalştırma ve tahkim yollarına başvurduğu, bunun yanında işyerlerinde ekonomik, sosyal ve politik amaçlar için ücretli ve maaşlıları istihdam ettiği ve istihdam politikasından sorumlu olduğu görülmektedir. Bu da devletin dolaylı ya da dolaysız şekilde gelir bölüşümünde, emek gelirlerinin oluşumu yönünden etkin olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak devlet müdahalesi, fonksiyonel gelir dağılımını değiştirmekte ve kişisel gelir dağılımını da eşitlik sağlayıcı yönde etkilemektedir (12).

Devlet, gelirlerin oluşumu sürecinde gelir dağılımını değiştirmek amacı ile yaptığı müdahalelerden başka, kısa dönemde daha etkili yollara da başvurmak zourunluluğunu duymaktadır. Bu nedenle de oluşan gelire müdahale ederek, geliri yeniden dağıtmaktadır. Kamu maliyesi araçlarından yararlanıldığı bu süreçte devlet, üretim sonucu oluşan faktör gelirleri ya da ilk gelirler üzerinden vergi alarak bunları harcanabilir gelire dönüştürmektedir. Bu şekilde de gelirler arasındaki farklılıklar azaltılmaktadır. Yüksek gelirlilerden, düşük gelirli gruplara doğrudan gelir transferleri yapılarak da kişisel

---

(12) İsmail TÜRK; Maliye Politikası (Amaçlar/Araçlar) ve Çağdaş Düşünce Teorileri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.290.

gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (13).

Devletin yeniden gelir dağılımında yararlandığı; kamu gelirleri, kamu harcamaları ve kamu borçlanması gibi kamu maliyesi araçlarının gelirin oluşumunu değiştiren ya da farklılaştıran araçlardan daha etkin olduğu ileri sürülmektedir. Buna neden olarak da devletin, fonksiyonel gelir dağılımını farklılaştırmak amacı ile uygulayacağı politikaların, piyasa düzenindeki karar özgürlüğünü ve iktisâdî etkenliği zedeleyebileceği belirtilmektedir. Ayrıca da yeniden gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için, yeniden gelir dağıtıcı kamu maliyesi araçlarının dışındaki diğer iktisat politikası araçlarının da sınırlı olduğu görülmektedir (14). Yeniden gelir dağılımı politikasının daha etkin olmasının başka bir nedeni de kamu hizmetlerinin maliyeti ile, sağladığı faydaların bireyler arasında eşit olarak dağıtılmamasının, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesindeki etkileri olmaktadır (15). Ayrıca geliri bu şekilde etkilemenin dolaysız ve devletin sorumluluğu altında yapılmış olması da, bir başka tercih nedeni olarak ileri sürülmektedir (16).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin gelir dağılımını değiştirici ve yeniden gelir dağıtıcı tasarruflarda bulunması, ekonomik gelişme yönünden çelişkili gibi görünmekte ve bu konuda çeşitli ülkelerde, yapısal özelliklere göre farklı tercihlerde bulunulmaktadır. Bu darboğaz da genellikle gelir dağılımı sorununun, ekonomik gelişme sorunu ile birlikte ortaya çıktığını göstermesi yönünden ilgi çekici olmaktadır. Bu konuda aşağıdaki yargı, günümüzün önemli bir gerçeğini yansıttığı için değer kazanmaktadır. "İktisat

(13) PEN; A.g.e., s.13.

(14) Heinz HALLER; Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri,(Çevi.Salih TURHAN),Fakülteler Matbaası,İstanbul,1974 s.309.

(15) Sevim GÖRGÜN; Kamu Maliyesi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.317, İstanbul, 1973, s.17.

(16) Şüphe yok ki bu konuda kesin bir yargıya da varmak her zaman mümkün olmayabilir. Uygulanan politikaların etkinliğine göre de, sonuçların farklı olacağında şüphe yoktur.

Teorisi geri kalmışlıkla, gelir dağılımı eşitsizliğinin el ele yürüdüğünü belirlerken, diğer yandan da gelişen ekonomilerin dağılım eşitliğini yaratıp-yaratmadığını da çözmeğe çalışmaktadır"(17).

Görüldüğü gibi buraya kadar gelir dağılımı kavramının, konumuzla ilgili önemli yönleri genel olarak belirtilmeğe çalışıldı. Daha sonraki bölümlerde yine aynı şekilde konumuzla sınırlı kalarak, daha ayrıntıya girilecek ve ülkemizde gelir bölüşümünde emek gelirlerinin, gelirin oluşumu ve gelirin yeniden dağılımı yönünden gösterdiği eğilimler belirlenmeğe çalışılacaktır.

2. GELİRLERİN OLUŞUMU VE DAĞILIMI

Bilindiği gibi bir toplumda üretim, üretim faktörlerinin koordinasyonu ile gerçekleştirilir. Toprak, emek, sermaye ve müteşebbisin bir araya gelmeleriyle üretimde bulunulur. Bu üretim süreci içinde de birçok işlem kendiliğinden oluşur ve üretimle birlikte gelir de yaratılır. Burada önem kazanan yaratılan gelirin, dağılımıdır. Ülke düzeyinde dağılım söz konusu olduğunda da daha önce belirtildiği gibi, üretimle birlikte oluşan gelir aynı anda dağılıma uğramaktadır. Bu üretimden de bütün faktörlere, marjinal verimlilik kuralına göre üretimin her safhasında yaratılan katma değere eşit faktör ödemeleri yapılır. Ancak daha sonra da görüleceği gibi, gelir dağılımının marjinal verimlilik kuralına göre gerçekleşip-gerçekleşmediği tartışma konusu olmakta ve bütün faktörlerin marjinal verimliliklerine göre pay almadığı ileri sürülmektedir.

Bu şekilde de üretimi gerçekleştiren bireylerden herbiri, emekleri ya da sermayeleri yardımı ile yarattıkları mal ve hizmetlere karşılık rant, ücret, kâr ve faiz adı altında paylar alırlar. Yapılan bu ödemeler veya başka bir deyişle çeşitli isimler altında üretimden alınan paylar, bireylerin gelirlerini oluşturur. Modern ekonomilerde bu ödemeler genellikle parasaldır. Bununla birlikte

---

(17) AHLUWALIA; A.g.m., s.1.

ödemeler dışında emek sahiplerine verilen lojman, yemek, yakacak gibi mal ve hizmetler parasal olmayıp, aynî ödemeler şeklindedir. Bu şekilde gerçekleşen, gelirlerin dağılımıdır.

Bir de malların dağılımından söz edilir. Ancak gelir dağılımının bu şeklini, ilkel toplumlardaki aynî dağılımla bir tutmamak gerekir. Bu dağılım şekline göre; bir toplumda üretilen nihaî mallar başka bir deyişle yatırım ve tüketim mallarıyla hizmetler, türlü şekillerde ve özellikle harcamalar karşılığında piyasadan kişilere ve kurumlara geçer. Mal dağılımı şeklinde görülen bu dağılım, aynî bir dağılımdır. Bu dağılım şeklinde "Belli bir dönem içinde üretilen yatırım ve dayanıklı tüketim malları kimlerin mülkiyetine geçiyorsa, dayanıksız tüketim malları ve hizmetler kimler tarafından tüketiliyorsa, bu kişi ve gruplar hasıladan bunların değerinde pay alırlar(18)

Gelir dağılımından aynı zamanda, millî gelirin hesaplanması sürecinde de yararlanılmaktadır. Millî gelirin gelirler yoluyla hesaplanmasında, bireylere düşen gelirler gözönüne alınır. Buna karşılık millî gelirin üretim yoluyla hesabında, malların dağılımı ya da başka bir deyişle aynî dağılım yolundan yararlanılır.

Gelirin üretimle birlikte doğduğu kabullenildiğinden, bazı üretim faktörleri sahiplerinin yarattıkları mal ve hizmetleri satın aldıkları ve bunun sonucunda da mal ve hizmetlerin para karşılığında hiç durmayan bir akım halinde el değiştirdiği görülmektedir (19). Genellikle de birçok el değiştirmede gelir yaratılır ve dağıtılır. Yaratılan ve dağıtılan bu gelir de, üretim faktörlerinin fiyatlarıdır. Bu anlamı ile üretim faktörlerinin gelirden aldığı pay, ödenen fiyattan başka birşey olmayıp, faktör fiyatları olarak belirlenir. Fakat faktör fiyatları da, gerçekte mal fiyatlarının

(18) BORATAV; A.g.e., s.12-13.
(19) Harold M.LEVINSON; Some Problems of Price Indexes and Gains and Losses from Inflation", Readings in Money, National Income and Stabilization Policy, Revised Edition, (Der.W.C.SMITH- R.L. TEIGEN), Richard D.Irvin, Inc., Homewood, 1970, s.173.

türevidir. Daha sonraki bölümlerde "Neo-Klâsik Mikro Yaklaşım" incelenirken de görüleceği gibi, gelir dağılımı bu nedenle fiyat sisteminin başlangıç bölümünü oluşturur (20). Bu durumda gelirin yaratılması, üretilen mal ve hizmetlerin satışına bağlanır ve bu satıştan üretim faktörlerinin aldıkları paylar da o faktörlerin gelirlerini sağlamış olur. Çünkü üretim süreci, belirtilen bu üretim faktörlerinin iştiraki ile tamamlanır. John Lindauer "Bir ekonomide üretim, satımlar, alımlar ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin nedeni; mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirin, bunları üretmekte kullanılan faktör sahiplerinin geliri olmasından ileri gelmektedir" demektedir (21).

Görüleceği gibi gelirin, üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilmesi ve üretim faktörleri sahiplerine dağıtılması, ekonomik bir süreç içinde olur. Ancak bu sürecin sonunda hiçbir kişinin, hiçbir resmî kuruluşun veya grubun sorumluluk duymayacağı bir gelir dağılımı ile karşılaşacağı da açıktır. Üretimin binlerce firma ve kâr amacı gütmeyen kamu kuruluşlarınca yapıldığı gözönüne alındığında, gelirin bu ilk dağılımı ile ilgili olarak önemli sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır (22).

Daha sonra ayrıntılı olarak görüleceği gibi devletin gelirlerin oluşumunda gelir dağılımını değiştirici müdahalelerinden, başka bir deyişle ekonomide üretimle birlikte beliren ilk gelir dağılımından başka. ikinci bir gelir dağılımı daha başlar. Bu

---

(20) A.L.GITLOW; Economics, Oxford University Press, Inc., New York, 1962, s.469.

(21) LINDAUER; A.g.e., s.385.

(22) Örneğin, emeğin gelirinin herhangi bir mal gibi piyasa koşulları içinde arz ve talebe bağlı olarak belirlenebileceğinin düşünülmesi, insanlığın geleceği yönünden kaçınılmaz bunalımlar ve sonuçlar doğurabilecektir. Tarihî gelişim de bunu doğrulamış ve toplumun korunması için, devletler politikalarında yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlardır.

ikinci gelir dağılımı ile de üretim faktörleri sahipleri, satın alma güçlerinin bir kısmını isteyerek veya istemeyerek transferler, tasarruflar ve vergi ödemeleri yolu ile yeniden dağıtırlar. Daha sonra incelenecek olan bu ikinci dağılım, gelirin yeniden dağılımı olarak tanımlanmaktadir (23). Başka bir deyişle birinci ve ikinci gelir dağılımları arasında gelir transferleri vardır. Bu gelir transferleri, toplumun yönetiminden sorumlu olan kuruluşlarca gerçekleştirilir. Daha açıkçası bu andan itibaren devletin sorumluluğu başlamaktadır.

Gelir transferlerinin tartışılması uygulanan gelir dağılımı politikasının kritiği olurken, ilk gelir dağılımının tartışılması bundan farklı olarak, üretim sürecinin ya da ekonomik sistemin tartışması olarak önem kazanmaktadır (24). Sosyal güvenlik iştirakleri ile birlikte, toplanan vergiler ve yapılan gelir transferleri de gelir dağılımı arasındaki farkı açıkça belirlemektedir (25). Günümüz devletinin sosyal devlet olarak belirlenmesi de, ikinci gelir dağılımının kazandığı önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Bugün sosyal adaletin niteliği konusunda çeşitli görüş farkları olmakla birlikte, genellikle devletlerin bir ülkenin iç ve dış güvenliği ve hukuk nizamını sağlamaktan başka görevleri de olduğu kabullenilmektedir. Bu klâsik fonksiyonların dışında, gelir ve refah dağıtımının yahut sosyal adaletin daha fazla eşitliğe doğru yöneltilmesinin, devletlerin en belli başlı fonksiyonlarından biri olduğu konusunda birleşilmektedir (26).

---

(23) A.g.e., s.385.

(24) PEN; A.g.e., s.13.

(25) Sosyal Güvenlik harcamaları ile yeniden gelir dağılımı arasındaki ilişki için özellikle şu kaynağa bak, YAZGAN;A.g.e.

(26) Michael MICHAELY; "Gelir Dağılımı ve Sosyal Devlet, İktisâdî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.342.

Üretim sürecine gelirlerin oluşumunda ya da gelirlerin oluşumundan sonra yeniden gelir dağılımı ile yapılan müdahaleler, gelirin üretimle doğduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de sendikalar yoluyla ücretler daha başlangıçta yüksek tutulmağa çalışılmakta ve maaş karşılığı çalışanların gelirlerinin de belirli bir düzeyin altına düşmemesi için çabalar harcanmaktadır. Tarım kesimindeki üreticilerin satın alma güçlerinin desteklenmesi için de destekleme alımları ile, devlet tarafından yardımlar sağlanmaktadır. Yine müteşebbislerin kârlarının karteller yoluyla artırılmasını önlemek için de devlet müdahalelerde bulunmakta, faiz oranlarına sınırlamalar konarak da sermaye sahiplerinin gelirleri kontrol altına alınmak istenmektedir. Bunlara benzer diğer yollarla da, gelirin üretimle doğduğu ve beliren dengesizliklerin giderilmesi için yeni politikalar geliştirilmeğe çalışıldığı açıkça görülmektedir.

Pen, gelirin oluşumu ile gelirin dağılımı arasındaki yakın ilişkiye dikkati çekerek, kişilerin gelirlerinin kapsamının bu ilişki tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Bu ilişkinin varlığını da, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi belirlemektedir. Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi gereğince kişilerin gelirleri, sahip oldukları üretim faktörlerinin marjinal prodüktivitesine, daha başka bir deyişle kişilerin sahip oldukları üretim faktörünün son biriminin toplam gelire yaptığı katkıya göre belirlenmektedir. Bu nedenle de üretim faktörleri, toplam gelire yaptıkları katkıya göre pay alır. Ancak daha sonra görüleceği gibi de Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi'nin bu bakış açısının, birçok soruyu cevapsız bıraktığı da ortaya çıkmaktadır (27). Bununla birlikte gelirin oluşu-

---

(27) Bu sorulardan önemlileri şunlar olmaktadır: - Bu katkı nasıl belirlenecektir? - Hiçbir kimsenin üretim süreci dışında bırakılması düşünülmeyeceğine göre; ürünün toplam değeri bir araya gelen üretim faktörleri tarafından nasıl meydana getirilmiştir? Bu sorular tartışma konusudur. Bak. PEN; A.g.e., s.14.

mu ile gelirin dağıtılması arasındaki ilişki, tartışmalı bir konu olarak önemini sürdürecektir.

Bir toplumda gelir dağılımı yönünden ortaya çıkan birçok sorunun, kişilerin farklı üretim faktörlerine sahip olmasından ileri geldiği de bir gerçektir. Yine bu üretim faktörlerinin dağılımının ve yapısının da, gelir dağılımında eşitsizlik nedeni olduğundan şüphe yoktur. Bu eşitsizlik üretim faktörlerindeki eşitsizlik olarak belirlenirken, bir de gelirin fiyat hareketleri nedeni ile eşitsizlik gösterdiği görülür. Bu da konjonktürel eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır (28).

Gelirin emek ve diğer faktör geliri olarak ayrımında, gerek geçmişte ve gerekse günümüzde iktisatçıların birleştikleri görülmektedir. Ancak emek faktörüne düşen nisbî gelir payları ile, diğer faktörlere düşen nisbî gelir paylarından hareketle yapılan karşılaştırmaların gerçekçiliği konusunda ise, iktisatçıların aynı eğilim içinde olmadıkları ortaya çıkmaktadır (29). Bunun nedeni de gelirin bu şekildeki ikili ayrımının, bugün için geçerliliğini kaybetmesidir. Çünkü günümüzde emek gelirlerinin önemli bir kısmı ile, diğer faktör gelirleri birbirinin içine girmiş bulunmaktadır. Bu durumun sonucu olarak da, üçüncü bir gelir grubunun daha belirlendiği görülmektedir. Bu, karma bir gelir grubudur. Karma bir gelir olmasının nedeni de; bu gruptaki gelirlerin kişilerin kendi işlerinden veya başka kişilerle ortaklık kurarak elde ettikleri çeşitli işler-

---

(28) Halil DİRİMTEKİN; "Millî Gelirin İnkisamındaki Müsavatsızlık", ESADER; Cilt:1, Sayı.2, 1965, s.14.

(29) JEKING; Macmillan Studies in Economics, Labour Economics, The Macmillan Press Ltd., London, 1972, s.55.

den sağladıkları gelirlerden oluşmasıdır (30). Bu gelirlerin, küçük üreticilik geliri olarak tanımlandığı da görülmektedir(31).

3. GELİR DAĞILIMI ŞEKİLLERİ

Bir toplumdaki bütün kişilerin gelirlerinin aynı olmadığı bir toplumun çeşitli gelir gruplarındaki kişilerden oluştuğu, genellikle de nüfusun büyük çoğunluğunun düşük gelir gruplarında bulunduğu görülmektedir. Bu farklılığı yaratan çeşitli nedenler vardır. Servet ve sermaye dağılımındaki eşitsizlikler, ücretlerdeki farklılıklar, insanların kabiliyet dereceleri, nüfus yapısı ve nüfusun nitelikli olup-olmayışı ile, ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarına bağlı olarak beliren fırsat eşitsizlikleri önemli etkenlerdir. Başka bir deyişle toplumdaki sosyal gruplaşmaya bağlı olarak,çeşitli gelir dağılımı sorunları ile karşılaşmakta (32) ve beliren farklılıklar da, gelir dağılımı kavramına çeşitli anlamlar verilmesine neden olmaktadır. Bu durum da, gelir dağılımı teorisini önemli derecede etkilemektedir. Gelir dağılımının, bireyler (aileler) sosyal gruplar ile emek ve sermaye sahipleri yönünden incelenmesi ile de gelir dağılımı şekillerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

---

(30) Amerika Birleşik Devletleri'nde bu gruba "Mal Sahipleri Gelirleri" (Proprietor's Income) veya "Şirket Haline Dönüşmemiş Teşebbüslerin Gelirleri" (Income of Unincorporated Enterprises) denilmektedir. Bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.26-27.

(31) Ülkemizde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında da, sosyal kesimlere göre gelir dağılımında; ücretliler, sermaye ve serbest meslek sahipleri ve küçük üreticiler ayrımından hareket edilmektedir. Bak. DPT; A.g.e., s.197.

(32) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.26.

Gelir dağılımının farklı anlamlarına uygun olarak, gelir dağılımı şekilleri belirir. Gelir dağılımının kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımı şekilleri dışında, diğer gelir dağılımı şekillerinin de belirtildiği görülmektedir. Diğer gelir dağılımı şekillerinden olan; fiziksel dağılım, yeniden dağılım, meslekî dağılım, coğrafî veya bölgesel dağılım, uluslararası dağılım, ırkî dağılım, (Radical Distribution), cinsî dağılım, dağılım payları ve sektörel dağılım hakkında da genel bilgi verilecektir.

Belirtilen gelir dağılımları içinde, genellikle kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımı önemli olmaktadır. Diğer gelir dağılımı şekillerinin, çoğu zaman kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımlarının farklı anlamlarını belirttiği görülmektedir. Geçmişte ve günümüzde, iktisatçılar yönünden en önemli dağılım şeklinin ise; fonksiyonel gelir dağılımı olduğu ileri sürülmüştür (33). Burada da genel eğilime uyularak, ayrıntılı şekilde kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımı şekilleri incelenecektir (34).

A. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı ile gelirin veya refahın ölçülmesi sağlanmak istenmektedir. Başka bir deyişle ekonomik birimin büyüklüğüne göre, bu birime düşen gelirlerin belirlenmesi amacı güdülür. Ekonomik birimler genellikle bireyler veya aileler olduğundan, kişisel gelir dağılımı ile bir toplumda bireylere ve ailelere düşen gelirlerle, farklı gelir grupları arasındaki gelir dağılımı incelenmiş olur. Bu dağılım şekli bir toplumda aynı zamanda gelir

---

(33) A.g.e., s.26.

(34) Belirtilen dağılım şekillerinden, "Yeniden Gelir Dağılımı" ikinci bölümde ayrı başlık altında incelenmektedir. Bunlar dışındaki diğer dağılım şekilleri de genel özellikleri ile "Diğer Gelir Dağılımı Şekilleri" altında kısaca belirtilmektedir. Yine bu kısımdaki "Gelir Dağılımı Analizi" başlığı altında kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımının ekonomik ve sosyal etkileri ile, günümüz koşulları yönünden kazandığı önem tartışılacaktır.

dağılımındaki eşitsizliklerin göstergesi olarak, ekonomik eşitsizlikleri de ortaya koymaktadır.

Kişisel gelir dağılımı kavramı yeni bir kavramdır. Bu kavram Neo-Klâsik Teori'ye dayanan refah ekonomisinin ortaya çıkması ve gelir vergisinin uygulanıp, yaygınlaşmaya başlaması ile belirmiş ve geliştirilmiştir.

Kişisel gelir dağılımında, kişilerin toplam gelirinin belirlenmesi önem kazanmakta, gelirin kaynakları önemli olmamaktadır. Başka bir deyişle kişisel gelir dağılımı yönünden incelenecek toplam gelir, rant, ücret, faiz ve kâr gibi çeşitli üretim faktörlerinin gelirlerinin toplamından oluşmaktadır. Bu gelirlerden ayrı olarak da, kişilere yapılan çeşitli transferler de kişisel gelir kapsamına girebilmektedir.

Günümüzde kişisel gelir dağılımı, sosyal ve ekonomik yönden önem kazanmakta ve bu dağılım şeklinin incelenmesi de zorunlu olmaktadır. Çünkü bu şekilde,bir toplumda çeşitli gelir gruplarında bulunan kişiler gruplandırılmakta ve kişiler arası gelir eşitsizlikleri ortaya çıkarılmaktadır. Kişisel gelirlerin büyüklüğü de; kişinin sahip olduğu üretim faktörlerinin miktarı, bu faktörlerin kullanılma biçimi ve bu faktörlere ödenen fiyatlar tarafından belirlenmektedir.

Kişisel gelir dağılımının incelenmesinde; toplam gelirin çeşitli gelir gruplarına, ya da gelir elde edenlerin belirli gelir gruplarına göre gruplandırılmasından hareket edilmektedir. Ayrıca daha sonra "Kişisel Gelir Dağılımı Analizi" kısmında görüleceği gibi, çeşitli istatistik metotlarından da yararlanılmaktadır. Bu metotlar içinde de Lorenz Eğrileri ile, Gini Toplanma Katsayısı ya da Gini Oranı oldukça önem kazanmaktadır. Gini Oranı (0) ile (1) arasında değişmekte ve eşit gelir dağılımı söz konusu olduğunda; Gini Oranı (0), eşitlikten uzak dağılım olduğunda da Gini Oranı (1) olmaktadır. Bu duruma göre de; Gini Oranı (1)'e yaklaştıkça eşitsizlik - temerküz- artmakta, sıfıra yaklaştıkça da eşitsizlik azalmaktadır. Lorenz Eğrileri de gelir dağılımının iyi ya da kötü olmasına göre, "Mutlak Eşitsizlik Doğrusu"na yaklaşmakta ya da uzaklaşmaktadır.

Eşitsizlikler arttıkça da Lorenz Eğrileri, "Mutlak Eşitsizlik Doğrusu"ndan uzaklaşarak, bir torba görünümünü almaktadır. Gelişmiş Ülkelerde Gini Oranının sıfıra oldukça yakın ve Lorenz Eğrilerinin de, "Mutlak Eşitsizlik Doğrusu"na yakın olmasına karşılık, gelişmekte olan ülkelerde belirtilen eğilimler ters yönde görülmektedir. Örneğin 1973 yılında İsveç'te Gini Oranı 0.31 olurken, bu oran ülkemizde 0.51, Filipinler'de 0.52'dir (35).

Lorenz Eğrileri ve Gini Toplanma Katsayısı, "Kişisel Gelir Dağılımı Analizi" kısmında ayrıntılı olarak inceleneceği için, bu kısımda kişisel gelir dağılımı, gelir ve gelir elde eden gruplar yönünden ele alınacaktır.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleyebilmek için öncelikle, gelir elde eden kişiler belirli gruplarda toplanır ve toplam gelir içindeki paylarının tesbiti yoluna gidilir. Bunu gerçekleştirmek için de, gelir vergisi beyannamelerinden yararlanılır. Bu beyannamelerdeki gelirlerin gruplandırılmaları ile de, ana kütle belirlenir. Daha sonra da kişiler ve aileler gelirlerine göre gruplara ayrılır. Bir de kişi ve aile gelirleri dışında ev ekonomisi gelirleri (Household Income) veya uygulamadaki anlamı ile, tüketici gelirlerinin incelendiği görülür (36). Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu incelemelerin gerçekçi olabilmesi için de, öncelikle gelir vergisi beyannamelerinin gerçek durumu yansıtması gerekir. Bu gerçekçiliğin başlangıçta sağlanması da güçtür. Çünkü gelir vergisi beyannamelerinde belirtilen gelirlerin, kişi ve ailelerin toplam gelirine eşit olmadığı açıktır. Vergi kapsamı dışında kalan, fakat kişilerin ve ailelerin satın alma güçlerini yükselten diğer gelir kaynakları da vardır. Bunlar dışında, kişilerin gerçek gelirlerini bildirip-bildirmeme eğilimleri de göz önüne alınmalıdır. Bu nedenlerle,

---

(35) Bu konuda bak. "Kişisel Gelir Dağılımı Analizi", s.122-141.

(36) Federal Almanya'da bu gelirleri; bir tüketim birimi olarak aile içindeki bütün kişilerin iş, mal ve gelir transferlerinden elde edilen gelirleri oluşturur. Bu gelirlerin belirlenmesinde aile kavramı ile bağlı kalınmaz. Yalnız yaşayan bir kişi de, tüketim birimi olarak gelir dağılımı yönünden inceleme konusu olur. Bak. SCHNITZER; A.g.e., s.11.

gelir beyannamelerindeki ilk bilgilerin düzeltilmesi yoluna gidilmektedir.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleyebilmek için, bu kısımda inceleyeceğimiz iki ölçü vardır. Bu ölçülerden birine göre; bir toplumda en düşük ve en yüksek gelir grubundaki kişi ve aileler bulunmakta ve bunların toplam kişi ve aileler içindeki oranları hesaplanmaktadır. Diğer ölçüye göre de kişiler ve aileler, gelirlerinin büyüklüklerine göre en küçük gelir grubundan başlamak üzere, sayıca eşit belirli aile gruplarına ayrılmaktadırlar. Şimdi bu iki ölçüye göre, kişisel gelir dağılımı ile ilgili olarak gönel değerlemeler yapabiliriz.

Birinci ölçüde; en düşük ve en yüksek gelir gruplarındaki kişi ve ailelerin, toplam kişi ve aileler içindeki oranları önemli olmaktadır. Eğer en düşük gelir gruplarında mutlak ve nisbî payların büyük oranlara ulaşmasına karşılık, en yüksek gelir gruplarında bu oranlar daha küçük oluyorsa; o toplumda gelir dağılımında eşitsizlikler olduğu ileri sürülecektir. Ancak zamanla en düşük gelir gruplarında bulunan kişi ve ailelerin sayısı ve nisbî oranları azalıyor ve buna karşılık en yüksek gelir gruplarında bulunanların sayısı ve nisbî oranları artıyorsa; gelir dağılımında da eşitsizliklerin azaldığı sonucuna varılacaktır.

Aşağıdaki tabloda 1950-1970 yılları arasında Federal Almanya'da ailelerin aylık net gelirlerine göre gruplanmaları görülmektedir.

Tablo: 1 1950-1970 Döneminde Federal Almanya'da Ailelerin Aylık Net Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

(Yüzde Olarak)

YILLAR	Aile Sayısı (Milyon)	Gelir Grupları					
		500 DM'nin Altında	500-1000 DM	1000-15000 DM	1500-2000 DM	2000-3000 DM	3000 DM ve Daha Üstü
1950	15.250	80.6	15.9	2.5	0.6	0.4	
1955	16.230	53.3	34.2	8.4	2.4	1.7	
1960	18.905	34.6	37.5	17.4	6.0	2.9	1.7
1964	20.370	23.9	33.9	22.1	10.6	6.1	3.4
1968	21.550	17.0	30.9	22.8	13.2	9.7	6.4
1970	22.400	11.9	27.0	22.4	15.1	13.2	10.4

Kaynak: Martin SCHNITZER; Income Distribution, Preager Publishers, New York, 1975, s.111.

Tabloda da görüldüğü gibi, 1950 yılında Federal Almanya'da en düşük gelir grubunu oluşturan 500 DM'nin altındaki gelir grubunda bulunan aileler, toplam ailelerin yüzde 80.6'sını oluşturmaktadır. Ancak bu oranın 1970 yılında yüzde 11.9'a düştüğü görülmektedir. Yine 1950 yılında en yüksek gelir grupları olan 2000-3000 ve 3000 DM'nin üzerindeki gelir grubunda bulunan aileler, toplam ailelerin yüzde 0.4'ünü oluştururken, 1970 yılında sadece 3000 DM'nin üzerindeki gelir grubundaki ailelerin oranı yüzde 10.4'e çıkmıştır. Görüldüğü gibi Federal Almanya'da düşük gelir grubundaki ailelerin sayısı azalırken, orta ve yüksek gelir grubundaki ailelerin sayısı artmıştır.

Belirlenen eğilimler ülkemiz yönünden de değerlendirildiğinde, benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Daha sonra ayrıntılı olarak belirtileceği gibi, çeşitli kuruluşlarca ülkemizde yapılan gelir dağılımı araştırmaları çeşitli yöntem ve kapsam farklılıkları nedeniyle, uzun dönemli eğilimleri belirlemede yararlı olamamaktadır. Buna rağmen sonuçların tartışmasına girmeden, bir fikir vermek amacıyla eğilimler tesbit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi de, kişisel gelir dağılımında düşük gelirli aileler ve hanehalkları yönünden bir iyileşme gözlenebilmektedir. 1963 yılında en düşük gelir grubu olan 0-2500 TL. gelir grubundaki aileler (hanehalkları) toplam ailelerin (hanehalklarının) yüzde 23.2'sini oluştururken, bu oranın 1973 yılında yüzde 4.1'e düştüğü görülmüştür. Buna karşılık en yüksek gelir grubu olan, 100.000 TL.den yüksek gelir grubundaki ailelerin (hanehalklarının) toplam ailelere (hanehalklarına) oranı yüzde 0.5 iken, 1973 yılında yüzde 2.5'e çıkmış bulunmaktadır (37). Görüldüğü gibi farklılıklar oldukça belirgindir. Ancak sonuçların tartışılabilir olduğu da belirtilmelidir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de, 1963-1973 döneminde ailelerin (hanehalklarının) gelir gruplarına göre dağılımları görülmektedir.

---

(37) Ülkemizde yapılmış araştırmalardaki kapsam ve yöntemlerin birbirlerinden oldukça farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle sonuçların ihtiyatla karşılanması gerekir. Üçüncü bölümde bu araştırmaların gerçekçiliği ya da geçerliliği konusunda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Tablo: 2 1963-1968 ve 1973 Döneminde Türkiye'de Ailelerin (Hanehalklarının) Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

GELİR GRUPLARI TL.	1963 Araştırması (1)	1968 Araştırması (2)	1973 Araştırması (3)
	Hanehalkı Yüzdeleri (a)	Hanehalkı Yüzdeleri	Hanehalkı Yüzdeleri
0-2500	23.2	14.9	4.1
2500-5000	15.6	22.9	8.3
5000-10000	34.1	27.4	17.8
10000-15000	9.6	12.3	20.0
15000-25000	12.8	8.9	22.5
25000-50000	3.3	6.6	18.1
50000-100000	0.9	1.5	6.8
100000'den daha fazla	0.5	1.0	2.5 (b)

Notlar: (a) Diğer yıllarla uyum sağlamak için, ara gelirler gruplandırılmıştır.

(b) 1968 araştırması ile uyum sağlamak için, en son gelir grubu 200000'den sonrası yerine, 100000 sonrası alınmıştır.

Kaynaklar: (1) DPT; Gelir Dağılımı Araştırması 1963. Ankara, 1966, s.33-34, Tablo:17.

(2) Tuncer BULUTAY-Serim TİMUR, Hasan ERSEL; Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.325, Ankara, 1971, s.171, Tablo:5, B.

(3) DPT: Gelir Dağılımı 1973, Ankara, 1976, s.18, Tablo:1-1.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirlenmesindeki ikinci ölçüye göre de, kişiler ve aileler, gelirlerinin büyüklüklerine göre; en düşük gelir grubundan başlanarak, sayıca eşit belirli aile gruplarına ayrılırlar. Burada en düşük gelirli grupla, en yüksek gelirli grubun, toplam gelirden aldıkları payların karşılaştırılması ya da zaman içinde gösterdikleri eğilimler önemli olur. Eğer yıllara göre en düşük gelirli grubun, örneğin beştebir aile grubunun toplam gelirdeki payları artmış ve buna karşılık da, en yüksek gelirli beşte bir aile grubunun payları azalmışsa, o ülkede gelir dağılı-

mındaki eşitsizliklerin de azalma eğilimi gösterdiği sonucuna varılmaktadır. Bunun tersi olduğunda ise, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin arttığı ileri sürülmektedir.

Belirtilen ikinci ölçüden yararlanarak kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleyebilmek için, genellikle aileler en düşük gelir grubundan başlanarak beştebir aile gruplarına ayrılmaktadır. Her beşte bir aile grubunda bulunan ailelerin toplam gelirdeki nisbî payları da, kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirlemede ölçü olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, eğer en yüksek beşte bir aile grubunda bulunan ailelerin toplam gelirdeki payları, en düşük beşte bir aile grubunda bulunanların paylarına göre çok yüksek ve zamanla da en düşük gelirli grupların paylarında bir artış, en yüksek gelirli grupların paylarında da bir düşme söz konusu olmuyorsa; gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilemediği ileri sürülecektir. Daha da ileriye gidilerek, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin arttığı söylenecektir.

Aşağıdaki tabloda 1947-1971 döneminde A.B.D.'de gelir gruplarına göre belirlenen beşte bir aile gruplarının, toplam gelirdeki nisbî payları görülmektedir.

Tablo: 3 1947-1971 Yıllarında A.B.D.'de Beştebir Aile Gruplarının Toplam Gelirdeki Payları

	Gelir Yüzdeleri				
BEŞTEBİR AİLE GRUPLARI	1935-36	1950	1960	1965	1971
En Düşük Gelirli Beştebir Aileler	4.2	4.5	4.9	5.3	5.5
İkinci Beştebir Aileler	9.3	12.0	12.0	12.1	11.9
Üçüncü Beştebir Aileler	14.2	17.4	17.6	17.7	17.4
Dördüncü Beştebir Aileler	20.8	23.5	23.6	23.7	23.7
En Yüksek Gelirli Beştebir Aileler	51.5	42.6	42.0	41.3	41.6

Kaynak: (1) 1935-1936 yılı için bak. Selma GOLDSMITH-G.Jaszi, Hyman KAITZ-Maurice LUBENBERG; "Size Distribution of Income Since the Mid Thirties" The Review of Economics and Statistics, Volume.36, No.1, February 1954, s.9.

(2) Diğer yıllar için bak. SCHNITZER; A.g.e., s.40.

Tabloda A.B.D.'de 1935-1936 yıllarında en düşük gelirli beştebir aile grubunda bulunan ailelerin, toplam gelirdeki nisbî payı yüzde 4.2 iken, 1971'de bu pay yüzde 5.5'e çıkmıştır. Buna karşılık en yüksek gelir grubunda bulunan ailelerin beşte birinin, 1935-1936 yıllarında toplam gelirden aldıkları nisbî pay yüzde 51.5'den 1971 yılında yüzde 41.6'ya düşmüştür. Buradaki nisbî düşme oranı yüzde 9.9'dur. Görüldüğü gibi, A.B.D.'de incelenen dönemde kişisel gelir dağılımında iyileşme görülmektedir.

Ülkemizle ilgili eğilimleri de, daha önce belirttiğimiz araştırmalardan hareketle inceleyeceğiz. Ancak 1963 yılı sonuçları, 1968 ve 1973 yılı sonuçlarından çok farklı çıktığı için de, incelememize dahil etmeyeceğiz. Tabloda da görüldüğü gibi, ülkemizde 1968 yılında en düşük gelirli beştebir ailelerin (hanehalklarının), toplam aileler (hanehalkları) içindeki oranı yüzde 3.0'dan, yüzde 3.5'e çıkmıştır. Buna karşılık en yüksek gelirli beştebir ailelerin (hanehalklarının) oranı ise yüzde 60.0'dan, yüzde 56.5'e düşmüştür. Bu eğilimlere göre de; 1968-1973 döneminde ülkemizde kişisel gelir dağılımının iyileştiği söylenebilecektir (38).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de 1968-1973 döneminde beştebir aile (hanehalkı) yüzdelerinin, toplam gelirdeki payları görülmektedir.

---

(38)"1963 Araştırması Sonuçları"na göre ise; en düşük gelirli beştebir ailelerin toplam aileler içindeki oranı yüzde 4.5, en yüksek gelirli beştebir ailelerin oranı ise yüzde 57.0'dır. Daha geniş bilgi için bak. DPT; Gelir Dağılımı Araştırması 1963, s.1, Tablo:1.

Tablo: 4 1968-1973 Döneminde Türkiye'de Beştebir Aile (Hanehalkı) Yüzdelerinin Toplam Gelirdeki Payları

(Yüzde Olarak)

BEŞTEBİR AİLE (HANEHALKI) YÜZDELERİ	1968 Araştırması (1)	1973 Araştırması (2)
En Düşük Gelirli Beştebir Aileler	3.0	3.5
İkinci Beştebir Aileler	7.0	8.0
Üçüncü Beştebir Aileler	10.0	12.5
Dördüncü Beştebir Aileler	20.0	19.5
En Yüksek Gelirli Beştebir Aileler	60.0	56.5

Kaynaklar: (1) BULUTAY-TIMUR-ERSEL; A.g.e., s.16, Tablo: 1.A.

(2) DPT; A.g.e., s.24, Tablo:1-4.

Kişisel gelir dağılımı yönünden ilgi çekici bir konu da, gelir sahibi olan ailelerin vergilemeden önce ve sonra gruplandırılarak incelenmesidir. Vergilemeden önce yapılan gruplandırma, özellikle yüksek gelirli ailelerin sayısının olduğundan daha düşük şekilde belirmesine yol açmaktadır. Bu nedenle güvenilir yorumlar yapabilmek için, gelirlerin vergilendirilmesinden sonraki gruplamaları ele almak yararlı olur. Çünkü vergilemeden önce ve vergilemeden sonraki beştebir aile grupların toplam gelirden aldığı paylar değişir. Bu da daha sonra görüleceği gibi, yeniden gelir dağıtıcı politikaların ve dolayısiyle de vergilemenin etkileri ile ilgili olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 1970 yılında İsveç'de, 1967 yılında da İngiltere'de beştebir gelirli gruplarının vergilemeden önceki ve sonraki payları görülmektedir. En düşük beştebir gelir grubunun

vergilemeden önce toplam gelirden aldığı pay İsveç'te yüzde 5.4 ve İngiltere'de yüzde 6.3'dür. Vergilemeden sonra ise bu paylar artmış ve İsveç'te 7.2, İngiltere'de yüzde 7.1 olmuştur. En düşük gelir grubunda bu paylar yükselirken, yüksek gelir gruplarında da düşmektedir. Vergilemeden önce İsveç ve İngiltere'de yüzde 42.5 olan en yüksek gelir grubunda bulunan beştebir grubun payının, vergilemeden sonra İsveç'te yüzde 34.0'a, İngilterede de yüzde 38.7'ye düştüğü görülmektedir.

Tabloda 1970 yılında İsveç ve İngiltere'de çeşitli gelir grubundaki ailelerin vergilemeden önce ve sonra toplam gelirden aldıkları paylar görülmektedir.

Tablo: 5 1967 ve 1970 Yıllarında İsveç ve İngiltere'de Beştebir Aile Yüzdelerinin, Vergilemeden Önce ve Vergilemeden Sonra Toplam Gelirdeki Payları

(Yüzde Olarak)

BEŞTEBİR AİLE YÜZDELERİ	İsveç (1970)		İngiltere (1967)	
	Vergilemeden Önce	Vergilemeden Sonra	Vergilemeden Önce	Vergilemeden Sonra
En düşük gelir Elde Eden Grup	5.4	7.2	6.3	7.1
İkinci Derecede Gelir Elde Eden Grup	9.9	13.2	11.9	12.2
Üçüncü Derecede Gelir Elde Eden Grup	17.6	21.4	16.8	18.3
Dördüncü Derecede Gelir Elde Eden Grup	24.6	24.2	22.5	23.7
Beşinci Derecede Gelir Elde Eden Grup	42.5	34.0	42.5	38.7

Kaynak: SCHNITZER; A.g.e., s.86 ve s.184.

Ülkemizde vergilemeden önce ve vergilemeden sonra kişisel gelir dağılımı ile ilgili güvenilir bir çalışma olmadığı için, eğilimleri belirlemek mümkün olamamıştır.

B. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, iktisâdî kaynak mülkiyetine sahip olmanın gereği olarak, millî gelirde faktör paylarını belirler. Başka bir deyişle fonksiyonel gelir dağılımı, üretim faktörleri sahipliğinden ortaya çıkan paylarla ilgili olmaktadır (39). Millî geliri de oluşturan bu paylar, aynı zamanda toprak, emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörleri sahiplerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle de fonksiyonel gelir dağılımında, üretim faktörleri ile ilgilenilmektedir. Toplam gelirin, üretime katılan bütün faktörler arasındaki dağılımı da, fonksiyonel gelir dağılımı olarak belirlenmektedir. "Gelir Dağılımı Analizi" kısmında da görülecegi gibi, fonksiyonel gelir dağılımının mikro ve makro analizleri yapılmaktadır.

Fonksiyonel gelir dağılımında bir birim üretim unsurunun, fiyatının belirlenmesi önem kazanır. Bu nedenle de fonksiyonel gelir dağılımına "Faktör Fiyatları Teorisi"de denilir. Çünkü üretim faktörleri için yapılan ödemeler, aynı zamanda bu faktörlerin fiyatı olmaktadır. Böylece herbir faktörün fiyatı ve istihdam miktarı, o faktörün millî gelirden alacağı payı belirlemektedir. Bu nedenle faktör payları ile ilgilenen fonksiyonel dağılım (bölüşüm teorisi) herbir faktörün arz ve talebini incelemeyi amaç edinmektedir (40). Bunun sonucu olarak da gelir dağılımı teorisi ile, fiyat teorisi arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki de, fonksiyonel gelir dağılımı yoluyla, üretim faktörlerinin fiyatları olan rant, ücret, kâr ve faizin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

---

(39) SCHNITZER; A.g.e., s.1.

(40) Halil DİRİMTEKİN; Mikro İktisat, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.166, Eskişehir 1976, s.186.

Fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı birbirinden bağımsız olarak gözükmez. Çünkü üretim faktörlerine sahip olanlar, ya da fonksiyonel gelir dağılımı sonucu gelir elde edenler, bilindiği gibi faktör sahipleridir. Bu faktör sahipleri, aynı zamanda o toplumun kişileri olduğu için, gelirin fonksiyonel dağılımı incelenirken üretim faktörlerine sahip olanlar da belirlenirse, o ülkede toplam gelirin kişiler arasındaki dağılımı hakkında da bilgi sahibi olunur (41).

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim faktörlerinin toplam gelirdeki paylarının gösterdiği gelişmeleri, başka bir deyişle toplam gelirdeki emek ve diğer faktör paylarının nisbî gelişmelerini ortaya koyar. Toplam gelir içinde emek gelirlerinin nisbî büyüklükleri ve zamanla görülen eğilimler gelir dağılımı yönünden dikkatle izlenir. Çünkü gelişmeler olumlu yönde olduğunda, o ülkede eşit gelir dağılımının gerçekleşmesi ile ilgili politikaların etkinlikleri ortaya çıkar.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için de, ülkedeki fonksiyonel gelir dağılımının bilinmesi önem kazanır. Bu nedenle de, devletin gelir dağılımına müdahalesi görülür. Devletler, maliye politikaları ile mal ve hizmetlerin toplam talebini etkileyebilirler, ve bu şekilde fonksiyonel gelir dağılımını da değiştirebilirler. Çünkü fonksiyonel gelir dağılımı, genellikle toplam talebe bağlıdır. Değişen fonksiyonel gelir dağılımından, kişisel gelir dağılımının da etkileneceği şüphesizdir. Çünkü artan ve azalan faktör payları, aynı zamanda faktör sahiplerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Sonunda da devletin gelir dağılımına müdahalesi ile,

---

(41) Memduh YAŞA; İktisat Dersleri, Millî Gelir ve İnkisam Meseleleri, İstanbul, 1957, s.20.

(42) SCHNITZER; A.g.e., s.2.

gerek fonksiyonel ve gerekse kişisel gelir dağılımları değişmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımının zaman içinde çeşitli ülkelere göre incelenmesi, faktör paylarında önemli değişmeler olduğunu göstermektedir. Genellikle de emek faktörünün geliri olan ücret ve maaş gelirlerinin nisbî oranları artmakta, rant ve faiz gelirlerinin nisbî oranları düşmektedir. Kârlardaki değişmeler ise, farklı yorumlara neden olmaktadır. 1929 yılında A.B.D.'de emek gelirlerinin toplam gelirdeki payı yüzde 58.2'dir. Bu oran 1972 yılında işverenlerin ödedikleri sosyal güvenlik harcamaları ile birlikte yüzde 75.41'e çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, emek faktörü payının yüzde 30'un altında olduğu görülmektedir. A.B.D.'de emek payındaki artışlara karşılık, "Eldeki tahminlerin gösterebildiği kadar geçen yüzyılın son yıllarında kâr haddinin düşme eğiliminde olduğunu ortaya koyan belirtiler vardır. Yüzyılın başından itibaren bu konudaki bilgiler arasında bir çatışma ile karşılaşılmaktadır." Joseph Gillman, kârlarda aşağı yukarı Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren bir yükselme olduğunu ileri sürerken, Kellner 1900'den bu yana küçük de olsa, devamlı bir düşme görüldüğünü belirtmektedir (42).

Aşağıdaki tabloda A.B.D. yönünden fonksiyonel gelir dağılımındaki gelişmeler görülmektedir.

---

(42) Aynı eğilimlerin İngiltere için de geçerli olduğu ileri sürülmektedir. İngiltere'de sanayi kesiminde kâr haddinin 1970'lerde yüzde 16-17 olmasına karşılık, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde yüzde 11'e düştüğü belirtilmektedir. Kârların nisbî payında ve kâr hadlerindeki gelişmeler için bak. Maurice DOBB; Kapitalizm, Sosyalizm, Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisâdî Kalkınma, (Çevi.Mehmet SELİK), Doğan Yayınevi, Ankara, 1973, s.53.

Tablo: 6 1929-1972 Dönemlerinde A.B.D.'de Fonksiyonel Gelir Dağılımındaki Gelişmeler

GELİRLER	1929 (1)		1958 (1)		1972 (2)	
	Milyar Dolar	Yüzde Olarak	Milyar Dolar	Yüzde Olarak	Milyar Dolar	Yüzde Olarak
Ücretler ve Maaşlar	51.1	58.20	256.8	70.10	705.1	75.41
Teşebbüs ve Serbest Meslek Gelirleri	14.8	16.90	46.6	12.70	55.6	5.94
Şirket Gelirleri (Dağıtılmış ve Dağıtılmamış Kârlar)	10.1	11.50	36.7	10.00	87.7	9.39
Rant Gelirleri	5.4	6.20	11.8	3.20	45.2	4.84
Net Faiz Gelirleri	6.4	7.30	14.3	3.90	41.3	4.42
TOPLAM	87.8	100.00	366.2	100.00	934.9	100.00

Kaynak: (1) Richard H.LEETWICH; Kaynakların Tahsisi, (Çevi. Talât GÜLLAP), Atatürk Üniversitesi Yayınları No.214, Ankara, 1973, s.60, Tablo:5.

(2) SCHNITZER; A.g.e., s.31.

Tabloda da görüldüğü gibi, incelenen dönemde A.B.D.'de ücretler ve maaşların payı artarken (43), diğer faktör gelirlerinin payı düşmektedir. Önemli oranda düşme de, teşebbüs ve serbest meslek gelirlerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun bir nedeninin de, kaynak farklılığından geldiği ileri sürülebilir.

(43) M.Dobb ise; ücretlerin 1870'lerden beri millî gelirdeki paylarının dikkati çekecek kadar az değişmeye uğradığını ve bu değişimin 1870-1950 döneminde yüzde 38.6'dan yüzde 41.8'e çıktığını ileri sürmektedir. Buradan hareketle de "... kapitalizme uygun koşullar altında bile emeğin artan üretimden aldığı payın büyümesine, çok kuvvetli bir direnç mekanizmasının işlediğini, ücretlerin artık-değer üzerine herhangi bir uzantısının hayli sert bir tavanla karşılaştığını" ileri sürmektedir. Bak. DOBB; A.g.e., s.54.

Kuznets'in bulgularına göre de, çeşitli ülkelerde emek gelirlerinin millî gelirdeki payları 1800'lerin sonlarında yaklaşık yüzde 40 olurken, bu paylar 1960'larda yaklaşık yüzde 70'e yükselmiştir. Bu oranlar İngiltere'de 1860-1960 döneminde yüzde 47'den yüzde 70'e, Fransa'da 1853-1960 döneminde yüzde 36'dan yüzde 59'a, Almanya'da 1895-1960 döneminde yüzde 39'dan yüzde 60'a, İsviçre'de 1913-1960 döneminde yüzde 49'dan yüzde 60'a, Kanada'da 1926-1960 döneminde yüzde 54'den yüzde 69'a yükselmiştir (44).

Daha sonra üçüncü bölümde "Ülkemizde Emek Gelirleri/Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Bölüşümü ile İlgili Diğer Bulgular ve Uluslararası Karşılaştırmalar" belirtilirken de görüleceği gibi, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkelerde fonksiyonel gelir dağılımı birbirinden çok farklı olmaktadır.

C. Diğer Gelir Dağılımı Şekilleri

Bu kısımda incelenecek diğer gelir dağılımı şekilleri ile, kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımının çeşitli yönlerine açıklık kazandırılmaktadır.

a. Fiziksel Dağılım

Malların ticaret yoluyla dağıtılması, fiziksel dağılım (Physical Distribution) olarak belirlenir. Çok incelenen bir gelir dağılımı şekli değildir. Bununla birlikte gelir dağılımı şekilleri arasında yer alır.

b. Meslekî Dağılım

Meslekî gelir dağılımı, gelir dağılımının farklı endüstriler veya farklı meslek grupları arasındaki dağılımıdır. Meslekî dağılım özellikle tarım sektörü yönünden ele alındığında daha da önem kazanır. Çünkü bu şekilde toplam gelir içinde tarım gelirlerinin payı belirlenir. Belirlenen sonuçlara göre de tarım sektö-

(44) Simon KUZNETS; Modern Economic Growth, Rate Structure and Spread, Yale University, New Haven, 1969, s.168-169.

ründe gelir dağılımı politikası yönlendirilir. Genellikle de gelişmekte olan ülkeler yönünden, tarım sektöründeki dağılımla ilgili sonuçlar, o ülkelerin refah düzeyini ortaya koyar.

c. Coğrafî ve Bölgesel Dağılım

Bir ülkedeki çeşitli coğrafî veya gelişmişlik durumlarına göre belirlenen bölgelerdeki gelir dağılımının incelenmesi, coğrafî ve bölgesel dağılım olarak tanımlanır. Çeşitli ülkelerde bu dağılım önem kazanmış ve bu bölgeler için,özel gelir dağılımı politikaları geliştirilmiştir. Genellikle de gelişmiş ülkelerde bölgeler arası dengesizlikler daha az, gelişmekte olan ülkelerde ise çok daha fazladır. Bölgeler arası farklılıkları belirlemek için bir ölçüden yararlanılır. Bu ölçüye göre; coğrafî bölge içindeki kişi başına düşen bölgesel gelir, o ülkede kişi başına düşen toplam gelirin üçte ikisi ile karşılaştırılır. Sonuçta da genellikle gelişmiş olan ülkelerde, geri kalmış bölgelerdeki nüfusun çok düşük bir oranının kişi başına düşen millî gelirin üçte ikisinden daha az bir gelire sahip olduğu görülür. Fransa ve Norveç'te bu oran yüzde 10 iken, İtalya, İspanya ve Türkiye'de yüzde 30 dolayındadır.(45). A.I.D.'de iç savaşla, İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde coğrafî ve bölgesel gelir dağılımı farklılıkları önem kazanmıştır. Millî gelir ve refah dağılımındaki bu farklılıkların giderilmesi için, özel politikalar geliştirilmiştir. Yine savaş döneminde İngiltere'nin önemli bir bölgesi olan Galler Bölgesi'nde ve gelişmiş sanayi bölgelerinde, gelir dağılımındaki farklılıklar dikkatleri çekmiştir. Günümüzde de İtalya ve Türkiye,coğrafî veya bölgesel gelir dağılımı farklılıkları yönünden önem kazanan ülkeler arasındadır. İtalya'da Mezziogiorno olarak bilinen Napoli'nin Güneyi, Sicilya ve Sardunya Adaları Bölgesi ile, Türkiye'de gelişmekte olan yöreler olarak tanımlanan ve daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illeri kapsayan yöreler için, özel bölgesel plânlar ve gelir dağılımı politikalarının gerekliliği,Kalkınma Plânları'nda yer almaktadır.

(45) Gunnar MYRDAL; Economic Theory and Under-Developed Regions, Gerald Duckworth and Co.Ltd., London, 1957, s.33.

d. Uluslararası Dağılım

Uluslararası gelir dağılımı ayrımının dünyanın zengin ülkeleri ile, fakir ülkeleri arasındaki farkları belirlemek yönünden önem kazandığı görülmektedir.

Özellikle Myrdal, sanayileşme hareketine erken başlamış bazı gelişmiş ülkelerde sanayi ihtilâli (Industrial Revolution) ile, dünya gelirinin yeniden dağılıma uğradığını ortaya koymuştur (46).

Günümüzde bazı ülkelerde "Fiyat-Faktör-Eşitlik" eğilimlerinin, eşit gelir dağılımı yönünden ölçü alınmasına şiddetle karşı çıkıldığı görülmüştür. Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Sovyetler Birliği, Japonya ve bir ölçüde de Güney Afrika Ülkeleri bu ülkelere örnek gösterilebilir. Dünyanın diğer ülkelerinde ve genellikle de gelişmekte olan ülkelerinde de, nüfus patlamasına bağlı olarak gelir dağılımındaki eşitsizliklerin bu ülkeler aleyhine artabileceği ileri sürülmektedir (47). Dünya nüfusunun yüzde 70'inin yaşadığı bu ülkelerde, bu oranın 2000 yılında yüzde 82'ye ulaşacağı, dolayısiyle de gelişmekte olan ülkelerin bugünkü kötü olan gelir dağılımı çemberinden çıkamayacağı belirtilmektedir.

Ancak günümüzün gerçeği, bu durumun zaman içinde değiştiğini göstermektedir. Bugüne kadar yoksul ülkeler olarak bilinen petrol üreten ülkelerin, son yıllarda gelir dağılımını kendi yararlarına çevirdikleri de bilinmektedir. Bir yazarın belirttiği gibi "Yoksul toplamlardan ucuz alınan hammaddelerle, enerjiyle, stratejik ürünlerle Batı'da gerçekleştirilen yüksek düzeydeki refah, koşullar böyle sürüp gittikçe bir daha aynı kolaylıkla elde edilemeyecektir. Varlıklı ekonomilerle, yoksul ekonomiler arasında dünya gelirinin yeniden bölüşümü anlamını taşıyan bu stratejik olay, sonuçlarını kuşkusuz Batı'nın emek ve sermaye ilişkilerinde de duyuracaktır" (48).

---

(46) Gunnar MYRDAL; The International Economy, Harper, New York, 1956, s.1'den BRONFENBRENNER; A.g.e., s.29.
(47) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.29.
(48) Ali GEVGİLİLİ; Derinleşen Bunalım İçinde Neler İstiyor Emek? Milliyet Gazetesi, 14.Ocak 1975.

e. Irkî Dağılım (Radical Distribution)

Günümüzde insanların doğuştan eşitlikleri bir ilke olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte yine günümüzde kişilerin çeşitli ırklara veya sosyal gruplara bağlılıklarının, gelir dağılımını etkilediği görülür. Bu farklılıkların çatışmaya dönüştüğü ülke ve bölgelerde de belirtilen problemler, çözülmesi güç boyutlara ulaşır. Amerika Birleşik Devletleri'nde zencilerin gelirleriyle, beyazların gelirleri arasındaki farklar oldukça önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde zenci ailelerinin gelir ortalaması, zenci olmayan ailelerin gelir ortalamasından kırsal alanda yüzde 45, şehir kesiminde de yüzde 50 oranında daha azdır. Kuzey Bölgesi'nde bu oran kırsal alanda yüzde 70'dir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar da önemli bir değişme görülmemiştir. Endonezya, Malaya ve Malezya'da bu farklar yine aynı şekilde görülmektedir. Bu ülkelerde yerlilerin yanında, Avrupalı'lar, Çinli'ler ve diğer ırklar farklı sınıflar oluşturmaktadırlar. Bu da farklı bir gelir dağılımının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (49).

f. Cinsî Dağılım

Cinsî dağılım ayrımı bir toplumda gelir dağılımının, kadın ve erkekler yönünden incelenmesidir. Genellikle ülkeler benimsedikleri sosyal politika anlayışlarının gereği olarak "Eşit işe, eşit ücret" ilkesini kabullenmişlerdir. Bununla birlikte gelir dağılımının çeşitli nedenlerle kadın ve erkekler arasında eşit olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Ortaya çıkan gelir dağılımı farklılığı da, ülkeden ülkeye değişmektedir (50).

---

(49) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.29.

(50) A.g.e., s.30.

g. Dağılım Payları (Distributive Shares)

Gelir dağılımı şekillerinden biri olarak da Jan Pen tarafından dağılım payları (Distributive Shares) ileri sürülmüştür (51). Bu dağılım şeklinin fonksiyonel gelir dağılımından farklı olmadığı ve aynı zamanda da Dağılım Payları'nın genel bir dağılım teorisi olarak benimsendiği görülmektedir. Bu teori ile de, üretime katılan her faktörün, millî gelirdeki payları açıklanmaktadır. Bir başka deyişle faktörlerin üretime yaptıkları katkılara göre, üretimdeki faktör payları incelenmektedir.

h. Sektörel Dağılım

Millî gelirin tarım, sanayi ve hizmet sektörleri yönünden dağılımının incelenmesidir. Bu dağılım şekli ile sektörlerle ilgili gelişmeler görülebilir. Yine sektörlerin yönlendirilmesi de, sektörel dağılım sonucu bulunan verilerle gerçekleştirilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden sektörel dağılımın incelenmesi çok yönlü yararlar sağlar. Sektörel dağılımın amacı, genellikle gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirlenmesinden daha farklıdır. Bu dağılımla, ülkedeki ekonomik sektörlerin nisbî büyüklükleri ile, gelişme oranları da belirlenir. Sektörel dağılım bir başka yönden de millî gelirin kamu sektörü ile özel sektör arasında dağılımını ortaya koyar. Bu dağılım aynı zamanda devletin ekonomideki etkenliğini açıklar.

Sektörel dağılım, bir yönüyle de coğrafî ve bölgesel dağılım ile, meslekî dağılıma benzer.

---

(51) Bu konuda bak. PEN; A.g.e., s.18.

II. GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

1. GELİR DAĞILIMININ ONEMİ VE ADİL (EŞİT) GELİR DAĞILIMI

Gerek ilk dağılım ve gerekse sonradan gerçekleşen gelirin yeniden dağılımının günümüzde ekonomik, sosyal ve politik yönden kazandığı önem büyüktür. Bu nedenle de gelir dağılımı sorunu, çeşitli yönleri ile makro ekonominin incelemo konusu olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, John Lindauer makro ekonomide ekonomik yönden gelir dağılımının iki nedenle önem kazandığını ileri sürmüştür (52). Bu nedenlerden ilki, kişilerin kendilerinin ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli satın alma gücüne sahip olmaları ile ilgilidir. Bu satın alma gücü de, üretim faktörlerine sahip olma ve bunları geliştirme ile olur. Bu nedenle gelir elde etme isteği, üretim faktörlerinin yaratılmasına ve geliştirilmesine yol açar. Bunun sonucunda da bu kişilerin gelirleri ile birlikte, ekonomide toplam gelirler de yükselir. İkinci neden de ekonomide toplam talep seviyesinin, elde edilen gelirin vergilendirilmesi, transferi ve tasarrufu oranında etkilenmesi ile ilgilidir. Daha başka bir deyişle ekonomideki gelir dağılımının değişmesi, toplam talepte değişmeye yol açar. Toplam taleptoki değişmeler ise, o ülkede tüketim ve tasarruf hacmi ile tüketim kalıbını etkiler.

Gelir dağılımındaki değişiklikler, bir ekonomide toplam talebi etkilemek için kullanılan malî ve parasal politikalara alternatif olarak da kullanılabilir. Ayrıca faktör ve mal fiyatları esnekliğindeki değişmelerle birlikte, gelir dağılımında da değişmeler olacağından bu esnekliği arttıran veya azaltan politikalardan toplam talebi etkilemek amacı ile yararlanılabilir. Genel bir sonuç olarak, gelir dağılımındaki değişmelerin, bir yandan ekonominin tüketim hacmini ve dolayısıyla toplam talebi etkilediği, diğer yandan

---

(52) Bu konuda bak, LINDAUER; A.g.e., s.385-390.

da istihdamla önemli ilişkisi olduğu söylenir.

Gelir dağılımının ekonomik ve sosyal etkilerinden başka, politik etkileri de vardır. Bunlardan ekonomik etkiler, gelir dağılımının politik etkilerini de belirlemektedir. Çünkü gelir dağılımı doğrudan doğruya mal talebinin yapısını etkileyerek, toplumun siyasî yapısını belirlemekte ve dolaylı bir şekilde ülkenin benimsediği kalkınma stratejisinin de kapsamını tayin etmektedir (53).

Gelir dağılımındaki değişiklikler, bugün özellikle sosyal bakımdan ilgi çekmektedir. Bunun da nedeni, bugün kişinin gelirinin yeterliliğinin reel gücünden çok, diğer gelirlere oranı ile ölçülmek istenmesi ve sosyal adalet kavramına, fırsat eşitliği anlamı yerine, gelir eşitliği anlamı verilmek istenmesinden ileri gelmektedir (54). Günümüzde sosyal adalet, kişilerin gelirleri arasında tam bir eşitlik sağlamak olarak değil, büyük gelir eşitsizliklerinin azaltılması, düşük gelir gruplarının maddî refahının yükseltilmesi ve toplumdaki bütün kişilere fırsat eşitliğinin sağlanması olarak benimsenmektedir (55). Sosyal araletin sağlanması da, sosyal devletin görevi olmaktadır. Günümüzde politik demokrasiden, ekonomik demokrasiye doğru bir yönelme olduğu ve bunun sonucu olarak da, modern anayasalarda yer alan sosyal devlet ilkesi ile, kanun koyucuların, toplumda sefalet ve ekonomik darlığı ortadan kaldırmak, her vatandaşa asgarî bir geçim düzeyi sağlamak konusunda kendilerini görevli saydıkları belirtilmelidir (56). Bunun gereği olarak da gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin proğramlarında, sosyal adalete ya da başka bir deyişle gelirin yeniden dağılımına ağırlık veren politikalar önem kazanmaktadır. Bu gelişmelerin sonucu olarak da günümüzde vatandaşlara, sosyal amaçlar güdülerek devlet tarafından bazı haklar (yarar-

---

(53) DEMİRGİL; A.g.m., s.24
(54) Ömer Celâl SARÇ; Gelir Dağılımı Dışarda ve Türkiye'de, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul, 1970, s.106.
(55) Mükerrem HİÇ; Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye. İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.268, İstanbul, 1970, s.106.
(56) Adil İZVEREN; Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966, s.127.

lar sağlanmış ve sonunda da vatandaşların gelirleri artmıştır. Ancak gelirin yeniden dağılımı yoluyla sağlanan bu yararlar, ekonomideki doğal güçlerden daha çok yasama ve yürütme organlarının çalışmaları ile gerçekleşmiştir (57).

Eşit gelir dağılımı kavramının da açıklığa kavuşturulması gerekir. Daha açıkçası eşit gelir dağılımından, bir toplumda bulunan bütün kişilerin eşit gelir elde etmesi mi anlaşılır? Şüphesiz ki böyle olmayacaktır. Çünkü kişiler arasında tam bir gelir eşitliği, hangi ekonomik ya da siyasî rejim altında olursa olsun kişilerin yetenekleri, üzerlerine aldıkları işlerin ağırlığı ve riziko-su farklı olduğu için mümkün değildir. Bu aynı zamanda da haklı değildir. Böyle bir eşitlik yetenekli ve çalışkan kişiyi cezalandırmakla birlikte, ekonomik ve sosyal hayatta da durgunluk ve karışıklıklara yol açar (58). Bir toplumda mutlak eşitlikten amaç, hiç kimsenin diğerinden daha farklı bir şekilde muamele görmemesinin sağlanmasıdır. Bu ilke aynı zamanda adalet fikrinin de temelidir (59). Bu nedenle eğitim gibi bazı devlet harcamaları, gelirleri yükseltmek için fırsat eşitliği sağlamayı amaç edinir. Eğitim hizmetlerinin eşitleştirilip, giderlerinin devlet tarafından karşılandığı ve bu hizmetlerin toplumdaki bütün kişilere açık olduğu durumlarda, piyasada kazanç sağlamak ve dolayısiyle gelirleri artırmak için bireysel fırsatlar eşitlenmiş olur. Ancak eğitim yoluyla fırsat eşitliği sağlanması da, gelir dağılımında eşitlik sağlanması ile aynı şey olmaz. Çünkü gelir dağılımında eşitlik sağlanmasını engelleyen başka etkenler de vardır (60). Pigou'nun deyimiyle de adalet,

---

(57) J.F.GARNER; Administrative Law, Butter Worths, London, 1967, s.166'dan, Esin ORÜCÜ; Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti, Konut, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll.Şti., İstanbul, 1972, s.15.

(58) HİÇ; A.g.e., s.106.

(59) S.I.BEN-S.R.PETERS; Social Principles and Democratic State, George Allen and Unvin Ltd., London, 1966, s.10.

(60) SCHNITZER; A.g.e., s.11.

kişilerin ihtiyaçları ve üretim sürecine iştiraklerinin farklı olmasına rağmen, üretimden eşit pay almalarıdır (61).

Bu durumda kişiye ödenecek gelir neye göre belirlenecektir? Bunu "İnsana değeri kadar ödenmelidir" diye benimsersek, iktisatçı hemen, "Kime göre, ne kadar değer" diyecek ve bu değeri kimin belirleyeceğini soraçaktır. Richard G.Lipsey ve Peter O.Steiner'e göre de; bu geliri elde edecek kişiye; karısı, kaynanası ve patronu farklı değerler biçecek ve ayrı ayrı cevaplar verecektir. Bu kez "Herkesin kabiliyetine göre gelir ödenmelidir" denirse yapılacak ödeme, fizikî güç ve üretilen miktar gibi ölçülebilecek kabiliyet indekslerine göre belirleneceğinden, gelir dağılımı çok daha eşit olmayan bir şekilde gerçekleşecektir. Daha açıkçası kabiliyet yönünden toplumdaki bir kamyon şöförünün, bir ilkokul öğretmeninden daha çok üstün olduğu veya olmadığı neye göre belirlenecektir? Yok bunlar dışında bu "Şans işidir" veya "Düzen gereğidir" gibi düşüncelerle hareket edilirse, yine aynı şekilde belirtilen itirazlar ileri sürülür (62). Bu nedenle de siyasî ve ekonomik sistemlerin gelir dağılımına bakış açıları farklıdır. Bu bakış açılarının gereği olarak da, eşit gelir dağılımından anladıkları farklıdır. Bununiçin de daha sonra ekonomik sistemlerin gelir dağılımı eşitliğine verdikleri önem ayrıca ele alınacaktır.

Eşit gelir dağılımını, bütün kişilere adil pay sağlayacak ideal gelir dağılımı olarak düşünmek, pratik bir çözüm yolu olur. Ancak adil pay kavramı açıklanması güç ve aynı zamanda da felsefî bir kavramdır (63). Bununla birlikte bu ideal gelir dağı-

---

(61) Bu konuda bak. A.C.PIGOU; Income Revisted-Reing a Sequel to Income: An Introduction to Economics, MacMillan and Co.Ltd., London, 1955, s.79-82.

(62) Richard G.LIPSEY-Peter O.STEINER; Economics, Second Edition, A Harper International Edition, Tokyo, 1969, s.379.

(63) YAZGAN; A.g.e., s.31.

lımını da, mutlak olarak eşit bir dağılım şeklinde düşünmemelidir. Geliri ihtiyaca gore veya başka bir deyişle, en iyi şekilde kullanma kapasitesine göre dağıtma olarak düşünmelidir. Bu şekilde de ideal gelir dağılımı; geliri, refah sağlayıcı duruma getirecek bir dağılım olur (64). Kişinin ihtiyaçlarına göre yapılacak dağılım da, genel anlamı ile eşitlik ilkesi olarak benimsenmektedir (65). Bu konudaki tartışmalar ve bu tartışmaların ekonomik yorumu oldukça önem kazanır. Ancak modern toplumlarda gelir eşitsizliğinin gittikçe iyi anlaşılmasının yanında, ihtiyaçları aynı olan her kişiye lirin eşit olarak verilmesi de, sosyal bir ideal olarak yerleşmektedir. Siyasî disiplin gelir eşitliğinin, demokrasinin iyi işleyebilmesi için temel koşul olduğunu ileri sürer (66).

2. GELİR DAĞILIMININ ÖNEMLİ BİR SORUN OLUP-OLMADIĞI

19. yüzyıla kadar iktisâdî anlamda, gelir dağılımı ile ilgili tartışmaların önem kazanmadığı görülür. Bu yüzyıla kadar insanların eşitliği daha çok dinî yönden önem kazanmış ve dinler tarafından bütün insanların Tanrı katında eşit oldukları savunulmuştur. Bazı düşünürler de, kölelik müessesesinin insanlar arasında eşitsizlik yarattığını ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber eşitsizlik fikrine karşı, eşitlik fikrini savunanların mücadelelerinin sosyal karakteri ile ortaya çıkması, ancak XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyılın başında olmuştur. Bir toplumda gerçek eşitliğin,

---

(64) İdeal gelir dağılımı tanımı için bak. TUNCER; A.g.e., s.13.

(65) J.L.M.EYDEN; Social Policy in Action, Library of Social Policy and Administration, London, 1969, s.39.

(66) YAZGAN; A.g.e., s.31.

iktisâdî esaslara dayandırılması ve eşit gelir dağılımının gerçekleştirilmesi tartışmaları da bu şekilde başlamıştır (67).

Gelir dağılımı ile ilgili tartışmalar zaman içinde önemli gelişmeler göstermiştir. Dağılımın tartışma konusu yapılmasının önemli olup olmaması ile, önemli ise bunun nedenlerinin neler olduğu, ekonomik yönden farklı şekilde yorumlanmıştır. Gelir dağılımının önemini savunanlar, bunu refah ve güç gibi ekonomik bir sorun olarak görmüşler ve daha da ileri giderek kıtlıktan, bolluğa kadar giden geniş kapsamlı bir konu olarak değerlendirmişlerdir. Aksi görüşte olanlar da gelir dağılımını, bütünü ile önemsiz bir konu olarak ele almışlardır (68).

Gelir dağılımının iktisâdî ve sosyal anlamda önemi ile ilgili tartışmalar Fizyokratlar'a kadar dayanır. Fizyokratlar'ın "İktisâdî Tablo" su, tarımsal üretimin sınıflar arasındaki dağılımını ve gelirlerin harcanmasını gösterir. Gelir dağılımının önem kazanması daha çok Klâsik İktisatçılar'la başlar. Klâsik İktisatçılar'dan Adam Smith, emek talebi ile toplam ücret ödemeleri arasındaki ilişkiyi belirlemiş, David Ricardo da 1919 yılında yazdığı "Principles of Political Economy" adlı kitabı ile, gelir dağılımı ile ilgili tartışmalara yeni boyutlar getirmiştir. Ricardo bu eserinde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin yaratacağı sınıf çatışmalarını belirterek şöyle der: "İşgücü, sermaye ve teknoloji bir arada kullanılarak, topraktan sağlanan ürünler toplumun üç sınıfı arasında bölüşülür. Bu sınıflar toprak sahipleri, üretim için

---

(67) Kâmil TURAN; Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesinin Uygulama Olanakları, Ankara İ.T.İ. Akademisi Yayınları, No.92, Ankara, 1975, s.62.

(68) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.1-6.

gerekli sermaye ve stok sahipleri ve çabaları ile üretimi sağlayan işgücü sahipleridir. Sonunda da topraktan elde edilen ürünlerin tamamı bu üç sınıfa rant, kâr ve ücret adı altında birbirinden oldukça farklı oranlarda dağıtılır. Bu dağılımı sağlayan kanunların belirlenmesi de iktisat politikasının temel görevidir" (69).

Yine Klâsik İktisatçılar'dan John Stuart Mill de "Readable Ricardo" adlı kitabı ile gelişmekte olan ülkelerde artan üretimden yararlanmanın bir sorun olduğunu, gelişmiş ülkelerde ise gelir dağılımının gerçekleştiğini ve ihtiyaçların daha iyi karşılandığını belirtir.

Daha sonraki yarım yüzyıl içinde John Bates Clark çeşitli sınıfların refahın dağılımından ne derece yararlandıklarını, kazançlarının yaptıkları üretime göre büyük veya küçük olup-olmadığını, eğer üretime iştirak edenler üretimin önemli bir kısmını yaratıp, bu üretimden önemsiz bir oranda pay alıyorlarsa bu kişilerin isyankâr olacaklarını ileri sürer. Aynı dönemde John Bates Clark'ın İngiliz Çağdaş'ı olan John A.Hobson'da, israfa karşı olan Lauderdale, Malthus, Sismondi ile sosyalistlerden Marx, Engels ve Rodbertus'tan örnekler alarak, ticarî durgunlukla ortaya çıkan bir dağılım teorisi geliştirmiştir. Ancak bu dağılım teorileri daha sonraki iktisatçılar arasında genel bir kabul görmemiştir. Bunun nedeni de bu teorilerin ekonomik buhrandan kurtuluşu, sistematik ve kabul edilir bir şekilde açıklayamamalarıdır.

Bu gelişmelerin yanı sıra sendikalaşma hareketleri, sosyalist fikirlerin gelişerek örgütlerini kurmaları ve İngiliz İşçi

---

(69) Piero SRAFFA (Der); Works and Correspondence of David Ricardo, Cambridge University Press, Cambridge, Vol.1, 1951, s.5.

Partisi ile Amerikan New Deal Politikası'nın da etkisi ile bu dağılım teorileri birden bire sosyal ve ekonomik hayata girmiş ve gelir dağılımı sorununun oldukça önem kazanmasını sağlamıştır.

İktisatçıların yanı sıra sosyal reformcular da gelirin kötü dağılımını açıklamışlardır. Bu açıklamalarında da gelirin kötü ve eşitsiz dağılımının nedeninin, sadece ekonomik durgunlukla ilgili olmayıp, aynı zamanda sosyal veya ahlâkî nedenlere dayandığını belirlemişlerdir.

John Kenneth Galbraith bu tartışmaları şu şekilde ortaya koyar (70): XIX. yüzyıl sosyal problemlere kesin çözümler getirmemekle beraber, gelirin ve refahın yeniden dağılımını savunur. Bu yüzyılda Marxsistler yeniden dağılımın gerekliliğine kesinlikle inanırlar. Yine belirtmek gerekir ki bu yüzyılda gelir dağılımında eşitsizliğe doğru olan eğilim değişmeye başlamıştır. Gerçekte zenginler, fakirlerin doğal bir karşıtı olarak gözükür ve iktisâdî kanunlar zenginlerle, fakirler arasındaki ilişkilerin mücadelesini ortaya koyar. Bütün bu tartışmalarla birlikte, iktisâdî politikayı etkileyen en önemli gelişmelerin gelir dağılımı ile ilgili gelişmeler olduğunda şüphe yoktur.

Gelir dağılımında eşitlik sağlanması ile ilgili çalışmalar, gelişmekte olan ülkeler içinde en çok Hindistan yönünden tartışma konusu olmuştur. Klâsik İktisatçılarla, Klâsik Sosyalistler özellikle Hindistan'daki gelir dağılımı ve gelirin yeniden dağılımı sorunu ile ilgilenmişler ve Pandit Nehru'nun gelir dağılımı eşitliğinin sağlanması konusundaki kişisel görüşlerinin,devlet yönetimi üzerindeki görüşlerinden daha kuvvetli olduğunu ileri sürmüşlerdir.Neh-

---

(70) J.K.GALBRAITH; The Affluent Society, Pelican Books, 1962, s.73.

ru'nun hapis bulunduğu dönemde, gelir dağılımı ile ilgili olarak belirlediği düşünceleri ilgi çekicidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Nehru,"Demokrasi bugün hiçbir şey anlamına gelmese bile, eşitlik anlamına gelir. Bu eşitlik de sadece bir oya sahip olmanın eşitliği değil, sosyal ve ekonomik anlamda eşit olma anlamına gelen eşitliktir" der. Nehru'ya göre; Kapitalizm'in anladığı eşitlik ise, tamamen bunun tersidir. Kapitalizm'de çok az sayıda kişi, ekonomik güce sahiptir ve bunu kendi yararı için kullanır. Bu sistemde hiçbir eşitlik yoktur. Sağlanan hürriyet de sadece Kapitalizm'i koruyan, kapitalist kanunların sınırları içinde kabul edilebilen bir hürriyettir. Yine bu sistemde imtiyazlı bir sınıfı, kendi imtiyazlarının haksız, adaletsiz olduğuna inandırmak güçtür. Bu nedenle de kapitalist sistemde karışıklıklar, çatışmalar ve isyanlar kaçınılmazdır(71).

Görüldüğü gibi, gelir dağılımı ile ilgili görüşlerini belirleyenlerin bir kısmı, gelir dağılımını ekonomik bir sorun olarak ele alır ve bir toplumda sosyal ve ekonomik dengenin sağlanması için, bu sorunun önemi üzerinde birleşirler. Bu şekilde de, özellikle sanayi devrimi ile başlayan iktisâdî eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağı ileri sürülür (72).

Bu görüşlere karşıt görüşler ise, gelir dağılımına öncelik veren politikaların önem kazanması halinde, o toplumda ekonomik refahın gerçekleşemeyeceğidir. Bu nedenle de, gelir dağılımı politikasına alternatif olarak, üretim ve büyümenin temel alınması, daha başka bir deyişle bir toplum için gelir dağılımına öncelik verilmesi yerine, üretim ve büyümeye öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiş-

---

(71) PADOVER; A.g.e., s.284-286.

(72) Bu tartışmalar için bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.1-6. Ayrıca bak. Yüksel ÜLKEN; 20.Yüzyılda Dünya Ekonomisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.275, İstanbul, 1970, s.322-348.

tir.

Gelir dağılımı politikasına öncelik verilmesine karşı başlayan tepkilerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra açıklık kazandığı görülür. Bu tepkilerin geçerlilik kazandığı ülkeler de Batı Avrupa Ülkeleri olmayıp, Amerika Birleşik Devletleri'dir. Pigou, daha önce de tartışma konusu olan ve bilinen bu tepkilere açıklık kazandırmıştır. "The Economics of Welfare" adlı kitabında Pigou (73),"Diğer her türlü etkilerden arınmış olarak bir ülkede millî gelir arttığında, fakirlerin millî gelirden alacakları nisbî paylarının azalmaması koşulu ile, mutlaka o toplumun iktisâdî refahının artması gerekir" der.

Pigou'nun bu görüşünün, bir nesil sonra Henry C.Simons tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde New Deal Politikası'nın yarattığı kötü gelir dağılımını protesto için, tekrar ileri sürüldüğü görülür. Ayrıca Henry C.Wallich ve Galbraith'in de bu konudaki görüşleri önemli olmaktadır (74).

Simons "Bizim en önemli ve temel sorunumuz üretimin arttırılmasıdır" der. Bu nedenle de sokaktaki bir adam veya normal bir aile, gelirin gerçekleştirilmesi düşünülen yeniden dağılımından çok toplam gelirin büyüklüğüne çok daha fazla önem verir. Bu nedenle de Simons, gelir dağılımına (yeniden gelir dağılımına) öncelik veren bir politikaya karşı çıkar. Yine Henry C.Wallich de "Çok açıktır ki, kişiler belli bir dönem sonunda kendilerini eşitsizliğin en alt ucunda bulsalar bile, hızlı gelişme dolayısiyle gerçekleştirilebilecek herhangi bir yeniden gelir dağılımı sonucu elde edecekleri ge-

---

(73) A.C.PIGOU; The Economics of Welfare, Fourth Edition, Macmillan Co.Ltd., New York, 1960, s.82-86.

(74) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.5-24.

lirden, daha fazla gelir elde edeceklerdir" demektedir.

Galbraith'in "The Affluent Society" adlı kitabı, tartışmalara yeni bir yön getirmiştir. Gelir dağılımı politikası yerine, Galbraith'tem beri daha çok üretim veya büyüme politikası önem kazanmıştır. Bu politika özel mallar ve hizmet arzının arttırılmasından çok, bu mallar üzerine konulacak harcama vergileri ile finanse edilen kamu mallarının arttırılması ve kişilerin çalışma sürelerinin kısaltılarak bu yönden refahlarının arttırılmasını öngörmektedir. Klâsik iktisatçı Hayek de "Adalet kavramının bu kadar genel bir biçimde ve kolayca gelir dağılımına uygulanması, toplumu bir ilâhî düzen sonucu ortaya çıkan bir organizasyon olarak gören yanlış bir yoruma dayanır" demektedir. Hayek'e göre; gelir piyasa kurallarına göre dağıtılmamaktadır ve dolayısıyla eşit veya eşit olmayan gelir dağılımı hakkında konuşmak manâsızlıktır. Eğer mutlak surette eşit gelir dağılımı sağlanmak istenirse, bütün çabalar piyasa düzenini totaliter bir düzene çevirme yönüne harcanmalıdır. Ancak belirtmek gerekir ki Hayek, bu görüşleri ile sosyal devlet kavramını kabul etmemekte ve belki de Kapitalizm'in başlangıç safhalarında geçerli olan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesine bir dönüşü arzular gözükmektedir.

Gelir dağılımına öncelik veren politikalara karşı tepkiler Amerika Birleşik Devletleri'nde o kadar gelişmiştir ki, Galbraith "Müstehcen neşriyatın günümüzde en çok ilgi çeken bir konu olması gibi, gelir dağılımı eşitsizliğinin de iyi gözle bakılamaz hale geldiğini" söyler. Aynı zamanda da Batı Avrupa Ülkeleri'nde bu çeşit ekonomik proğramlama modellerinde mevcut dağılım, sosyal denge durumu olarak görülür. Bu modeller mevcut durumun bozulmadığını da telkin ederler. Bronfenbrenner; Sovyetler Birliği'nde de, 1920 yıllarında muhalif küçük burjuvaların eşitlikle ilgilendiklerini söylemektedir.

3. SİYASİ SİSTEMLER YÖNÜNDEN GELİR DAĞILIMI

Günümüzde genellikle ülkelerin benimsediği gelir dağılımı politikasının, siyasî sistemlere göre değiştiği görülür. Siyasî sistemler de ülkelerin sosyal ve ekonomik yapılarına göre şekillendiğinden, bir ülkenin gelir dağılımı ile ilgili tercihi çok yönlü bir karar, daha açıkçası çok yönlü bir politika olur.

Bilindiği gibi de günümüzde iktisat politikası yönünden siyasal sistemler, kapitalizm ve komünizm gibi iki uç sistem ile bu sistemler arasında yer alan sosyal demokrat sistemdir. XX. yüzyılda özellikle Batı Avrupa Ülkeleri'nde sosyal demokrat sistemin önem kazandığı ve sosyal demokrat politikayı benimseyen siyasî partilerin kurulduğu, bu partilerin iktidar olduğu ve kendi aralarında "Sosyalist Enternasyonal" adı altında bir birlik kurdukları görülür.

Kapitalist ve sosyal demokrat sistemler, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerdeki sistemlerdir. Piyasa ekonomisinde de gelir dağılımı, kapitalist sistemle birlikte var olan fiyatlandırma süreci gibi, kurumsal ilişkilere dayanır (75). Piyasa ekonomilerinde kıt olan üretim araçlarına yüksek fiyatlar ödenirken, toplumda çok bulunan üretim araçlarına daha düşük fiyatlar ödenir. Yine piyasadaki talep gereğince üstün yetenekli kişiler yüksek gelirler elde ederlerken, yetenekleri yönünden diğer kişilerden farklı olmayanlar daha düşük gelirler elde eder. Bütün bu üretim faktörleri de, özel mülkiyet konusu olur. Sonuç olarak da piyasa ekonomisinde gelirler; ücret ve maaş gelirleri ile diğer faktör gelirleri başka bir deyişle kendi hesabına çalışmadan doğan gelirlerle, mülk gelirlerinden elde edilen gelirler olmak üzere iki grupta toplanır.

---

(75) SCHNITZER; A.g.e., s.4.

Gelir dağılımındaki farklılıkları da, bu gelirleri oluşturan faktörlerin yapısal özellikleri belirler. Görüleceği gibi de gerek faktör ve gerekse mal fiyatları piyasada belirlenir. Ancak devletin bazı müdahaleleri görülür ve bunlar içinde de ekonomik müdahaleler önemli olur. Ekonomik müdahalelerle devlet, faktör fiyatlarını daha başka bir deyişle faktör gelirlerinin oluşumunu etkiler. Bu şekilde de fonksiyonel gelir dağılımına müdahale edilir ve bu yolla da kişisel gelir dağılımında eşitlik sağlanmak istenir. Ekonomik müdahalelerle birlikte devlet, yeniden gelir dağıtıcı politikalarla da toplam gelirden kamusal hizmetlerin görülmesi için vergi alır ve aldığı bu vergilerin bir kısmını da sosyal harcamalarda kullanır. Bu sistemde üretim faktörleri piyasa koşullarına göre tahsis edilirken, meydana gelen parasal akımlar da üretim süreci içinde farklı roller oynayan grupların gelirlerini oluşturur (76).

Piyasa ekonomisinde gelir dağılımını belirleyen esas teori, Marjinal Verimlilik Teorisi'dir. Bu teori gereğince de piyasa ekonomisinde hem emek sahiplerinin gelirleri, hem de emek dışındaki diğer faktörlere sahip olan kişilerin gelirleri belirlenir. Bu durumda piyasa ekonomisinde rekabet koşulları altında bir üretim faktörünün arz ve talebe göre belirlenecek geliri, bu üretim faktörünün üretilen mal ve hizmetlerdeki marjinal katkısına eşit olur. Ancak piyasa ekonomisinde gelirin üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine göre belirlenmesi görüşü tartışma konusudur. Daha sonra da görüleceği gibi piyasa dışındaki güçler, gelirlerin oluşumunda önemli etkilerde bulunmaktadır (77).

---

(76) BORATAV; A.g.e., s.350.

(77) "Faktör Fiyatları Analizi" kısmında bu konunun tartışılması yapılmakta ve "Marjinal Verimlilik Teorisi" nin gelirlerin oluşumunda ne ölçüde geçerli olduğu sorusu açıklığa kavuşturulmaktadır.

Komünist sistemde ise; bütün üretim faktörleri devletin mülkiyetindedir. Komünist bir ekonomide, kapitalist ekonomiden farklı olarak iki piyasa vardır. Bunlardan biri kapitalizmdeki gibi gerçek piyasadır. İkinci piyasa da yakıştırma (simulative) bir piyasadır. Bu piyasa sosyalist rejimin özelliğidir. Bu ikinci piyasada birimler hesabî fiyatlar üzerinden değişimde bulunur, karar verir ve hesaplama yaparlar. Ancak bu hesabî piyasa kategorilerinden oluşan nicelikler gerçek nakdî akımlara dönüşmez ve bunlarla yapılan işlemler kişilerin gerçek gelirlerini oluşturmaz (78). Komünist sistemde gelir, kapitalist sistemdekinden farklı olarak, öncelikle ücret ve maaşlar şeklinde dağıtılır. Bu da millî gelirin tahsisi anlamına gelir (79).

Plân hedeflerinin tesbitinde fiyatların etkili olduğunun söylenemediği komünist sistemde (80) gelir dağılımı politikası plân stratejisi gereğince siyasî iktidarın genel amaçlarına bağlı olarak ve siyasî karar organlarınca parti bünyesi içinde tesbit edilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, üretim araçlarına devlet sahip olduğundan mülk sahiplerine kira şeklinde ödenen bir gelir söz konusu olmaz. Bir ölçüde faiz geliri görülür. Çünkü bazı kişiler az da olsa bir sermayeye sahiptir. Faiz aynı zamanda kişisel tasarrufları teşvik için bir araç olarak da kullanılar. Bu da aşırı tüketici talebini frenlemek için gerekli olur. Uzun dönemde vadeli tasarruf mevduatlarını artırmak için de, faiz farklılaştırılmasına başvurulur. Kapitalist sistemde temettü şeklinde dağıtılan veya dağıtılmayarak firmada alıkonan kârlar, komünist sistemde farklı bir görev yüklenir. Kârlar bu sistemde işletmenin başarısı ve bir

---

(78) BORATAV; A.g.e., s.330.

(79) SCHNITZER; A.g.e., s.16.

(80) BORATAV; A.g.e., s.12.

dereceye kadar üretimin etkenliği yönünden önemli olur (81).

Komünist sistemde bazı önemsiz gelir grupları göz önüne alınmadığında, sınırlı serbest meslek gelirleri ile, kollektif tarım işletmelerindeki çiftçilere yalnızca kendilerinin faydalanmaları için bırakılmış olan küçük topraklardan elde ettikleri karançlar dışındaki bütün gelirler ücret ve maaş niteliğini taşımaktadır. Gelir dağılımı politikası, ekonomik plânın (82) çatısı altında devlet tarafından düzenlendiği için, devlet ödeyeceği ücret ve maaşları artırarak veya azaltarak ekonomideki toplam ücretleri belirleme gücüne sahip olur ve böylece de gelir dağılımı politikasını şekillendirir. Ücret ve maaşları belirleyen genel ilke sosyalist safhada "Herkese kabiliyetine, emeğine göre gelir" ilkesi olarak benimsenirken, son safha olan Komünist safhada bu ilke "Herkese kabiliyetine, herkese ihtiyacına göre gelir" ilkesi olarak değişecektir.

Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde merkezî plânlamanın belirlediği gelir dağılımı politikalarına göre, farklı eğilimlerle karşılaşılmıştır (83). Sovyetler Birliği'nde sosyalist sanayileşmenin ilk yıllarında vasıflı - vasıfsız işçiler ve teknik kadrolarla, düz işçiler arasındaki gelir farkının ve genel olarak ücretler arası farklılaşmaların arttığı görülürken, 1950 yıllarında bu farklar azalmağa başlamıştır. Bunun nedenleri de; bir yandan vasıflı insan gücündeki büyük açıkların kapanmasına imkân veren sanayileşme süreci ve ona bağlı eğitim politikaları, diğer yandan da asgarî ücretleri yükselten, toplam gelirler içinde pirimlerin payını azaltan ve temel ücretlerin oranlarını yükselten gelir politikaları ve ücret reformlarıdır. Fakat bu uygulamadan kısa bir süre sonra, ekonomik reformlar dönemi ile gelir dağılımı konularında

---

(81) SCHNITZER; A.g.e., s.16.

(82) SARÇ; A.g.e., s.25.

(83) Bu konuda bak. BORATAV; A.g.e., s.314-315.

daha farklı eğilimler belirmiş, ve sosyalizmde "Gereğinden fazla eşitlik"olduğu, ekonomik reformların gelirler arası eşitsizlikleri ve ücret farklılıklarını büyültecek şekilde geliştiği konusunda görüşler ileri sürülmüştür (84).

Ücret farklılıkları özellikle, memurlar yönünden gözükmektedir. Öğretmenler, mühendisler, sağlık memurları en kötü durumda olanlardır. Genellikle bunların ne küçük özel bahçeleri, ne de dış gelir kaynakları vardır (85).

Sosyal demokrat sistem, kapitalist ve kominist sistem arasında karma bir sistemdir. Sosyal demokrat sisteme, klâsik demokrasilerin kişilere tanıdığı hak ve özgürlüklerden vazgeçmeksizin, iktisâden zayıf geniş halk kitlelerinin menfaatlerini sosyal reformlar yoluyla korumayı amaç edinen bir fikir akımı demek daha doğru olacaktır (86).

Bu sistemde gelir dağılımı kapitalist sistemde olduğu gibi piyasa koşulları içinde oluşmakta ve devlet, kominist sistemdeki gibi gelir dağılımına müdahalelerde bulunmaktadır. Kapitalist sistem içinde gelişen sosyal demokrat düşüncenin hareket noktası ihtilâlci yöntemler yerine, reformist yöntemlerin kullanılmasıdır. Bu sistemde sosyal, ekonomik ve eğitim reformları ile toplumda istenilen düzen-

---

(84) Ücret farklılaşması için ileri sürülen gelişmelerden bazıları şunlardır:"Son yıllarda emek karşılığı ödemelerde... emeğe göre bölüşüm ilkesini ihlâl eden... haksız bir eşitçiliğin belirmesi gözlenmiştir."Sanayideki... yönetici-teknik kadroların toplam gelirlerinin büyüklüğünün çoğu kere yetersiz olması ve ... belli belirsiz farklılaşma,yönetim görevlerinin ciddi biçimde küçümsenmesinin bir belirtisidir." "Çalışkan personelin maruz bırakıldığı.. ücretlerin eşitlenmesi (eğilimine) son verilecektir. Bak.BORATAV; A.g.e., s.316.

(85) Andrei SAKHAROV; Memleketim ve Dünya,(Çevi.Ferda KORAY), Altınok Matbaası, 1976, s.21.

(86) Ak Iktisat Ansiklopedisi; Cilt:I, Ak Yayınları, İstanbul,1973, s.205.

lemelerin yapılacağı görüşü geçerli olmaktadır (87).

Daha önce belirtildiği gibi üretim faktörleri kapitalist sistemde özel mülkiyette, kominist sistemde de devlet mülkiyetindedir. Bu durumda da üretim araçlarına sahip olup-olmama, gelir dağılımı politikasını etkilemektedir. Çünkü kapitalist sistemde üretim faktörlerine düşen paylar, aynı zamanda üretim sahipliğine göre kişisel payları da belirlemektedir. Oysa kominist sistemde genellikle emek dışında kalan ücretsiz faktörleri özel mülkiyete konu olamıyacağından, kişisel gelirlerin de kaynağı olamamaktadır (88). Bu nedenle üretim faktörlerinin sahipliğinin belirlenmesi, sosyal demokrat sistem tarafından da tartışma konusu olmuştur.

Sosyal demokrat düşünceleri savunan partilerin çoğunluğunun proğramında da, özel mülkiyetin kamulaştırılmasına yer verilmiştir. Günümüzde de sosyal demokrat sistemin toplumun ihtiyaçlarının öncelik kazandığı durumlarda genelllikle büyük ekonomik kuruluşların kamulaştırılmasından yana olduğu görülmektedir. Ancak bu kamulaştırma sonucu, kamulaştırılacak kuruluşların mülkiyetinin de, devletin mülkiyetine geçeceği yani devletin malı olacağı anlamınıçıkarılmamakta-

---

(87) Alman Sosyal Demokrat Parti Başkanı Willy Brandt'ın görüşüne göre de; "Dünya'da gelişmekte olan pek az ülke bağımsızlıklarına sadece reformist yöntemlerle kavuşmuşlardır. Bir çok ülkelerde bağımsız bir devlet olma uğraşısı, şiddet öğelerine başvurmayı zorunlu kılmıştır. Fakat devrim yönteminin kullanıldığı ve bunun zorunlu olduğu yerlerde bile değişmeyen gerçek şudur ki, ihtilâl yapmış olanlar, ihtilâl yapmak zorunda kalanlar, belirli bir süre sonra reformist sorunlar üzerinde çalışanlarla hemen, hemen aynı sorunlarla karşılaşırlar. Kominist Dünya, Doğu Avrupa'nın Sosyalist Memleketleri denilen yeni tür bir düzene dayalı ülkelerin çoğuna bakınız, bunlar da başka memleketlerde reformistlerin ele aldıkları aynı problemlerle uğraşmak zorunda kalmaktadırlar". Bak. Willy BRANDT'ın Abdi İPEKÇİ ile "Sosyal Demokrasi" konulu konuşması, Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1976.

(88) Cahit TALAS; Ekonomik Sistemler, Doğan Yayınevi, Ankara 1974, s.103.

dır (89). Sosyal demokrat sistemin genel özelliği olarak, işçi sınıfı ile daha çok ilgilenildiği ve sermaye karşısında emeğin savunulduğu göz önüne alınırsa mülkiyetin kimde olduğu önemli sorun olmaz. Önemli sorun, sermayenin devletin, eyaletin veya kentin elinde olması halinde sermaye ile çalışanlar arasındaki dengenin kurulması olmaktadır (90).

Bugün için sosyal demokrat sistemde de, kapitalist sistemde olduğu gibi üretim faktörlerine düşen payların, kişilerin gelirlerini oluşturduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Ancak burada kapitalist sistemden farklı olarak, sosyal demokrat partilerce emek gelirlerinin, sermaye gelirlerinden daha fazla himaye görmesinin bir politika olarak benimsendiği açıktır. Bugün dünyada sosyal demokrat

---

(89) Kamulaştırma sonucu, mülkiyet dağılımının şöyle olacağı ileri sürülmektedir. "Biz bunun kooperatifleşme yönünde olabileceğini de düşünüyoruz. Bundan başka karma ekonominin, karma mülkiyetin uygulanabileceği alanlar da vardır. Devletin, bir kentin veya bir eyaletin belirli derecede özel sermaye ile işbirliği yapabildiği örnekler arasındadır. Yine bir fabrikada çalışanların hisse sahibi oldukları, belediye veya eyalet idaresi ile ortaklık örnekleri görülür. Bizim büyük deneylerimizden biri, ekonomik nüfusun politik amaçlarla suistimal edilmesini önlemek olmuştur. Bu bizim görüşümüze göre, bir kuruluşun mülkiyetinin kimde olduğundan çok daha önemli bir sorundur. Bu bizi ortak karar alma (Co-determination) çizgisi üzerinde çalışmaya yöneltmiştir ki, burada başka ülkelerdeki Sosyal Demokratlardan biraz ayrılmışızdır".. Bak. Willy BRANDT ile yapılan "Sosyal Demokrasi" konulu konuşma.

(90) Sosyal demokrat rejimlerde, mülkiyet ile yönetim arasındaki ilişkiler konusunda tartışmalar vardır. Almanya'da ortak karar alma (Co-determination), Fransa'da Öz Yönetim (Autogestion) gibi yöntemler üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Willy Brandt'ın bu konudaki düşüncesi de ilginçtir. "Biz inanıyoruz ki geçen yüzyıla oranla, şimdi bir kuruluşu kimin bir kamu sorumlusu olarak yönettiği konusu, mülkiyetin kimde ve kimlerde olduğu sorunundan, mülkiyet değiştirilmesi sorunundan çok daha önemlidir. Bak. BRANDT ile yapılan "Sosyal Demokrasi" konulu konuşma.

politikaları benimseyen partilerin sayısı 47'dir (91). Sosyal demokrat sistemde,üretim faktörlerinden yalnızca emeğe düşen gelirin lehinde bir politika benimsenir. Yine gelir dağılımı piyasa koşulları içinde oluşur. Komünist sistemlerde olduğu gibi, siyasî karar organlarının belirlediği bir gelir dağılımı söz konusu olmaz. Piyasa mekanizması, kamu mülkiyetinde olmayan üretim kolları için aynen Kapitalist Sistemdde olduğu gibi işler. Bu durumda gelir dağılımı, Kapitalist Sistemdekki gelir dağılımı gibi tam bir eşitsizlik gösterir. Fakat gelirin bu ilk dağılımına devlet vergiler ve diğer yollarla başka bir deyişle yeniden gelir dağılımı politikası ile müdahale ederek, gelir farklarını önemli ölçüde azaltır. Devlet vergi ile kişilerin kendileri için ayırabileceği kârları sınırlar. Gelirin büyüklüğü ile, gelirin sağlandığı üretim faktörünün niteliği de, verginin azaltılması veya çoğaltılmasına neden olur (92). Bu sistemde geliri yeniden dağıtıcı politikaların etkin olduğu açıklıkla görülmektedir. Devletin vergi olarak sağladığı gelirler de, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanında kullanılır. Michael Michaely, daha farklı bir görüşle; gelir dağılımı için hükümetin vergi değil de, harcama politikasına daha çok ağırlık vermesi gerektiğini ileri sürer. Başka bir deyişle hükümetlerin daha fazla harcamalarda bulunması sonucu, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalacağını belirtir (93).

---

(91) Hans Janitschek'in "Sosyalist Enternasyonalin Durumu" adlı makalesine göre; kapitalist ve sosyalist rejimler arasında yer alan sosyal demokrat görüşleri benimseyen partilerin kurduğu "Sosyalist Enternasyonal" e bugün; üye, danışman ve gözlemci olarak 47 parti katılmıştır. Bu partilerin toplam üye sayısı 7 Milyon, oy gücü de 80 Milyon'dur. Bak. Hans JANITSCHEK; "Sosyal Enternasyonal'in Durumu" Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1976.

(92) TALAS; A.g.e., s.239.

(93) MICHAELY; A.g.m., s.343.

Devletin gelir dağılımında emek faktörü lehine tercihde bulunmasının en ilginç örneği, 1975 Sonbaharı'nda sosyal demokrat görüşleri benimseyen Fransa ve Federal Almanya'da olmuştur. Aynı şekilde sosyal demokrat görüşleri benimseyen diğer ülkelerde de benzer uygulamalarla karşılaşılmıştır (94).

Kapitalist sosyal demokrat ve komünist sistemlerde gelir dağılımı ile ilgili ilkeleri, Martin Bronfenbrenner bir tablo halinde birleştirmiştir. Bronfenbrenner, kapitalist sistemin karşısında üç sistem olarak komünizmi almakta, sosyal demokrat sistemi bu iki sistemin arasında kalan sistem olarak değerlendirerek, gelir dağılımı yönünden bazı yargılara varmaktadır.

Aşağıdaki tabloda üç siyasî sistemde gelir dağılımı ile ilgili genel özellikler görülmektedir.

---

(94)"Federal Almanya ve Fransa'da gerçekten de milyarlarca dolarla eş olan büyük değerler, kamu eliyle XX. yüzyıl son çeğreğinde kapitalist sisteme transfer edilmektedir. Bu Batı Avrupa'da hem bir telaş, hem de derin bir hareket dönemidir. Kapitalizmin daha gelenekçi ya da tutucu kanatlarında bu durum öfke ile karşılanırken, bu transferlerle ekonomide üretimin çarklarına yeniden taze kan verilmesini isteyenler ise; işçi sınıfının sendikaları ya da siyasal güçleri olmuştur. Hükümetlerce yapılan bu transferler bir "Yaşanan olay, kısaca Kapitalizm'in bunalımının sosyal bir aşamasıdır." Bu bunalımın nedeni, işsizliktir. Prof. F.A. Hayek'in "Herkese iş bulmak, ama ne pahasına" sorusuna karşılık, cevap "İşsizliğin giderilmesidir". Çünkü işsizliğin yayıldığı bir ekonomide, toplumsal üretimden işgücü için ayrılan pay - yoğun işsizlik baskıları altında ücretler duraklayacağı ya da düşeceği için-ister,istemez azalacaktır. Nisbî fiyat ve ücret düzeyinin tümüyle değişmesine yönelen bu girişim en sonunda kendine özgü bir Neo-Klâsik Kapitalist modeldir. Bak. Ali GEVGİLİLİ; "Hayek'in Önerdiği Şok Tedavisi ve Yeni Batı", Milliyet Gazetesi, 16 Eylül 1976.

Tablo : 7 Üç Siyasî Sistemde Gelir Dağılımının Önemi

Siyasî Sistemler	Gelir Dağılımının Önemli Olup-Olmaması	Arzu Edilen Mülk Payı	Arzu Edilen Ücret Farklılığı
Kapitalist	Önemsiz	Çok Büyük	Büyük
Sosyal Demokrat	Önemli	Çok Küçük	Küçük
Kominist	Önemsiz	Çok Küçük	Büyük

Kaynak: BRONFENBRENNER; Income Distribution Theory, Aldine-Atherton, Chicago, 1971, s.4.

Tabloda görülen en önemli özelliklerden biri, kapitalist ve kominist sistemlerin gelir dağılımı yönünden benzer özellikler göstermesidir. Ancak buna karşılık kapitalist sistem, sosyal demokrat ve kominist sistemlerle karşılaştırıldığında; sosyal demokrat sistemle arasındaki farklılıkların çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablonun (I). kolonu siyasî sistemler yönünden gelir dağılımının önem kazanıp-kazanmaması ile ilgilidir. Kapitalist ve kominist sistemlerde daha önceki kısımda belirttiğimiz gibi, gelir dağılımında eşitlik sağlanması önemli olmaz. Buna karşılık sosyal demokrat sistemde gelir dağılımı, sosyal devlete ulaşmak ve sosyal adaleti gerçekleştirmek için önem kazanır.

Tablonun (II). kolonu, sistemler yönünden gelir dağılımında emek dışındaki diğer faktörlerin sistem yönünden arzu edilen payları ile ilgilidir. Görüleceği gibi de kapitalist sistemde bu payın oldukça yüksek olması istenir. Bu da toplam gelirden emeğin daha düşük bir nisbî pay alması sonucunu doğurur ki, burada gelir dağılımında eşitlik sağlayacak bir politikadan söz edilemez. Kapitalist sisteme karşılık, sosyal demokrat ve kominist sistemlerde emek dışındaki diğer faktör paylarının düşük olması, sistemin gereğidir.

Tablonun (III). kolonunda da, belirtilen sistemlere göre

arzulanan ücret farklılıkları görülmektedir. Bu farklılıkların kapitalist ve komünist sistem yönünden çok büyük olması ve dolayısıyla ücretlerin çok farklı olması normal karşılanırken, sosyal demokrat sistemde farklılıkların çok büyük düzeyde tutulması istenir. Belirttiğimiz gibi, kapitalist sistemde ücret farklılıkları büyüktür ve ücretler de toplu sözleşme düzeni ve piyasa güçleri tarafından belirlenir. Ücret farklılıklarının çok büyük oranlarda olması da, işçi aristokrasisinden yakınmaları arttırır. Komünist sistemde (95) ücret farklılığı bir iktisat politikası olarak ortaya çıkar. Bu yüksek farkların, kaliteli işgücünün oluşumunu ve arzını geliştireceği ve bu şekilde üretimi arttıracağı ileri sürülür (96).

4. GELİR DAĞILIMINDA ULUSLARARASI FARKLILIKLAR

Günümüzde gelir dağılımı sorunu bir veya birkaç ülkenin sorunu olmaktan öte, çeşitli yönleri ile bütün ülkelerin sorunu olmaktadır. Bugün en az derecede gelir farklılığı gösteren ülkelerde de, ideal duruma yaklaşılmış değildir. Gelir eşitsizliğinin en asgari düzeye indiği ülke olarak görülen Hollanda'da da nüfusun yüzde 5'i toplam gelirin yüzde 24'ünü alırken, nüfusun yüzde 50'si de toplam gelirin ancak yüzde 21'ini alabilmektedir.

Bu sorunun gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre çok daha önemli darboğazlar yarattığında ise şüphe yoktur. Galbraith "Eğer insanlar fakir iseler - ki gerçekte öyle idiler - onların ümitleri sadece gelirin yeniden dağılımına (gelir dağılımının iyileştirilmesine) dayanmaktadır" der (97). Gelir dağılımında eşitsizlik boyutları, gelişmekte olan ülkelerde çok daha büyük olmak-

---

(95) Burada sözü edilen ücret farklılıkları, sosyalist safhadaki ücret farklılıkları olmaktadır.

(96) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.5.

(97) GALBRAITH; A.g.e., s.73.

la birlikte, konu ile ilgili çalışmalar çoğunlukla gelişmiş ülkelerle ilgilidir. Bunun da nedeninin, araştırıcı ve iktisatçı için daha az rizikolu olduğu ileri sürülür. Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı ile ilgili çalışmalar yapmak ve sonuçlar çıkarmak, iktisatçı için çok fazla rizikoludur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin çoğunda gelir dağılımını gösteren güvenilir istatistikler ve dağılım eğilimini gösteren modeller yok denecek kadar azdır (98).

Gelir dağılımındaki farklılıkların toplam millî geliri de etkilemesi, ülkelerin farklı gelişme seviyelerinde bulunmalarının da bir nedeni olur. Geri kalmışlık çemberini kırmağa çalışan ülkeler, aynı anda da gelir dağılımındaki eşitsizlik çemberini kırmak zorundadırlar.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın sorumluluğu altında Nobel İktisat Ödülünü kazanan ünlü iktisatçı Prof. Leontief'in öncülüğü ile yapılan yeni bir çalışmayla, bugün ve gelecek yönünden gelir dağılımını belirleyen ilginç sonuçlar ortaya konmuştur. Çalışmada dünya ekonomisinin gelişim düzeyi farklılıklarına göre dört bölge üzerinden yakın gelecekte hangi gelişmeleri gösterebileceği çeşitli alternatiflere göre hesaplanmıştır (99). 2050 yılında yoksul ve varlıklı ülkeler arasındaki farkın tümüyle kapatılabileceği varsayımından hareket edilen bu çalışmada, eski ve yeni düzen senaryoları yaklaşımı ile hesaplama ve tahminler yapılmıştır (100).

---

(98) ILO; "Income Distribution and Employment" Third World Employment, Problems and Strategy, (Der.Richard JOLLY-Emanuel De KADT-Hans SINGER-Fiona WILSON), Penguin Modern Economics Readings, London, 1973, s.134.

(99) Development Forum; October 1975, s.12.

(100) "Eski Düzen Senaryosu" na göre gelişmiş ülkeler uzun dönemli tarihsel gelişim hızlarını yine sürdürecekler, gelişmekte olan ülkeler de Uluslararası Kalkınma Stratejisi'nin hedeflerine ulaşacaklardır. Ayrıca dünya nüfusu, Birleşmiş Milletler'in orta düzeyli tahminlerine göre oluşacaktır. "Yeni Düzen Senaryosu" na göre ise; ekonomik koşullar çok büyük oranda; üçüncü dünya lehine gelişecektir. Başka bir deyişle,yoksul ve varlıklı bloklar arasındaki fark,XX.yüzyılın sonlarında yarı yarıya kapatılabilecektir.Bu senaryoda dünya nüfusu Birleşmiş Milletler'in küçük düzeyli tahminlerine göre artacaktır.Bak.Development Forum, A.g.e., s.12.

Bu eski ve yeni düzen senaryolarındaki kişi başına düşen gelir miktarları karşılaştırıldığında, sonuçların gelişmiş ülkeler açısından çok fazla sarsıcı olmadığı görülmektedir (101).

Gelişmiş ülkeler yatırım ve tasarruf için daha fazla kaynak toplayabildiklerinden, daha yüksek büyüme oranlarını gerçekleştirirken, gelişmekte olan ülkeler hızlı bir iktisâdî gelişmenin başlıca şartları olan etkin sosyal, iktisâdî ve politik alt yapıyı yaratacak eğitim ve sağlık kolaylıkları sağlayacak kaynaklardan yoksun bulunur. Bu durum da, üretim faktörlerinin etkin kullanımını engeller.

Gelir dağılımının ülkelerarası karşılaştırmasını yapan yeni bir araştırma, ilgi çekici sonuçlar vermektedir (102). Araştırma'da gelir dağılımını ölçmek için ülke nüfusundan hareket edilmekte ve toplam nüfus, gelirlere göre üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup nüfusun yüzde 40'ını, ikinci grup yüzde 40'ını, üçüncü grup da nüfusun yüzde 20'sini oluşturmakta ve aynı zamanda da gelir kategorilerini temsil etmektedir. Nüfusun yüzde 40'ını sağlayan birinci dilim en düşük gelir grubunu, nüfusun yüzde 40'ını temsil eden ikinci dilim orta gelir grubunu, nüfusun en düşük dilimini temsil eden yüzde 20'de en yüksek gelir sahiplerinin bulunduğu grubu oluşturmaktadır.

---

(101) 1970 yılında 4.600 dolar kazanan orta gelir seviyesindeki bir Kuzey Amerika'lı eski düzen senaryosuna göre 2000 yılında 11.000 dolar kazanırken, yeni düzen senaryosuna göre 9.550 dolar kazanacaktır. Bu durumda arada sadece 1.550 dolarlık bir kazanç söz konusudur. Öteki gelişmiş ülkelerde 1970 yılında ortalama olarak 1.900 dolar kazanan bir kişi, eski düzen senaryosuna göre 2000 yılında 6.750 dolar, yeni düzen senaryosuna göre de 5000 dolar kazanacaktır. Aradaki fark, sadece 1.750 dolarlık bir azalmadır. Az gelişmiş ülkelerde ise sokaktaki bir adamın kazancı önemli ölçüde yükselecektir. 1970 yılında Lâtin Amerika'da 550 dolar geliri olan bir kişiye, eski düzen senaryosuna göre 2000 yılında 1.400 dolar, yeni düzen senaryosuna göre 2.200 dolar düşecektir. Aradaki fark 800 dolarlık bir fazlalıktır. Asya ve Afrika'da ise 1970 yılında ortalama olarak düşen gelir 150 dolarken, eski düzene göre bu gelir 500 dolara, yeni düzene göre de 800 dolara çıkacaktır. Aradaki fark, 300 dolarlık bir fazla kazanç olur. Bu konuda bak. Development Forum, A.g.m., s.12.

(102) Bu konuda bak. AHLUWALIA; A.g.m.

Araştırma'da gelir eşitsizliklerinin ölçülmesinde en alt gruptaki yüzde 40 nüfusun, toplam gelirden aldığı nisbî payların oranından hareket edilmiştir (103). Gelir dağılımında yüksek derecede eşitsizlik gösteren ülkelerde nüfusun en alt grubundaki yüzde 40'ının toplam gelirden aldığı nisbî pay yüzde 12 ile sınırlanır. Yüzde 9.3 pay ile 1968 yılında Türkiye'de bu grupta bulunur (104). İncelenen ülkeler içinde gelir dağılımı yönünden en fazla eşitsizlik gösteren ülkeler; yüzde 6.2 ile Güney Afrika (1965), yüzde 6.5 ile Peru(1971), yüzde 6.5 ile Honduras(1968) ve yüzde 6.5 ile Ekvator(1970) olmuştur. Araştırma'da incelenen 66 ülkeden 25'inin bu grupta bulunduğu görülmektedir. Bu ülkelerden de 12'sinde kişi başına G.S.M.H. 300 Dolar'ın altında, 10'unda kişi başına G.S.M.H. 300-750 Dolar arasında, 3'ünde ise 750 Dolar'ın üzerinde bulunmaktadır.

Yine Araştırma'nın sonuçlarına göre; gelir dağılımında orta derecede eşitsizlik gösteren ülkelerde de nüfusun en alt grubundaki yüzde 40'ının, G.S.M.Hasıladaki payı yüzde 12-17 arasındadır. Bu grup içinde gelir dağılımı yönünden eşitsizliğin en fazla olduğu ülkeler, nüfusun en alt grubundaki yüzde 40'ının toplam gelirden aldıkları yüzde 12.2 pay ile Dominik Cumhuriyeti (1969), yüzde 12.5 ile İran(1968) olmaktadır. Bu gruptaki 20 ülkeden 6'sında kişi başına G.S.M.H. 300 Dolar'ın altında, yine altı ülkede 300-750

---

(103) Yalnızca en alt nüfus grubundaki yüzde 40'ının toplam gelirdeki nisbî paylarının hareket noktası olması, gelir dağılımı yönünden yanıltıcı sonuçlar da verebilir. Bu nedenle son grupta bulunan ve nüfusun yüzde 20'sini oluşturan yüksek gelir grubundakilerin de gelirlerinin incelenmesi zorunluluk gösterir. Bu oranın nisbî payının çok yüksek olması, çelişkili bir durum yaratabilmektedir. Örneğin Yunanistan'da en alttaki yüzde 40 nüfus grubunun toplam gelirdeki payı yüzde 21.0 olurken son gruptaki yüzde 20 nüfus grubunun nisbî payı yüzde 49.5 olmaktadır. Bu durumu ile Yunanistan en az derecede eşitsizlik gösteren ülkeler içinde - en alttaki yüzde 40'ının aldığı pay ile yakınlık gösterdiği ülkelere göre - son yüzde 20 nüfus grubunun aldığı yüzde 49.5 pay ile en yüksek pay alan bir ülke olmaktadır.

(104) DPT'nin 1973 yılı verilerine göre bu pay yüzde 11.5 olmaktadır. Bu konuda bak. DPT; A.g.e., s.31.

Dolar arasında ve geri kalan 8 ülkede de kişi başına G.S.M.H. 750 Dolar'ın üzerindedir.

Araştırma'ya göre en az derecede eşitsizlik gösteren ülkelerde, nüfusun en az yüzde 40'ının toplam gelirdeki payı, yüzde 17'nin üzerindedir. Bu gruptaki ülkeler içinde, gelir dağılımında eşitsizliğin en fazla görüldüğü ülke, en alt gelir grubundaki yüzde 40 nüfusun toplam gelirden aldığı yüzde 17.0 pay ile Seylan(1969) ve yine yüzde 17.0 pay ile Tayland(1970) olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde nüfus gruplarına göre, gelir dağılımları görülmektedir.

Madagaskar	1960	13.5	25.5	61.0
Zambiya	1959	14.5	18.5	57.0
Dominik Cumhuriyeti	1969	12.2	30.3	57.5
İran	1968	12.5	33.0	54.5
Guyana	1956	14.0	40.3	45.7
Lübnan	1960	13.0	26.0	61.0
Uruguay	1968	16.5	35.0	48.0
Şili	1968	13.0	30.2	56.8
Arjantin	1970	16.5	36.1	47.4
Porto Riko	1968	13.7	35.7	50.6
Hollanda	1967	13.6	37.9	48.5
Norveç	1968	16.6	42.9	40.5
F.Almanya	1964	15.4	31.7	52.9
Danimarka	1968	13.6	38.8	47.6
Yeni Zelanda	1969	15.5	42.5	42.0
İsveç	1963	14.0	42.0	44.0
EN AZ DERECEDE EŞİTSİZLİK GOSTEREN ÜLKELER (Nüfusun En Düşük Gelirli Yüzde 40'ının G.S.M.Hasıladaki Payının Yüzde 17'den Fazla Olduğu Ülkeler)				
Çat	1958	18.0	39.0	43.0
Seylan	1969	17.0	37.0	46.0
Nijerya	1960	18.0	40.0	42.0
Pakistan	1964	17.5	37.5	45.0
Uganda	1970	17.1	35.8	47.1
Tayland	1970	17.0	37.5	45.5
Kore	1970	18.0	37.0	45.0
Taiwan	1964	20.4	39.5	40.1
Surinnam	1962	21.7	35.7	42.6
Yunanistan	1957	21.0	29.5	49.5
Yugoslavya	1968	18.5	40.0	41.5
Bulgaristan	1962	26.8	40.0	33.2
İspanya	1965	17.6	36.7	45.7
Polonya	1964	23.4	40.6	36.0
Japonya	1963	20.7	39.3	40.0
İngiltere	1968	18.8	42.2	39.0
Macaristan	1969	24.0	42.5	33.5
Çekoslavakya	1964	27.6	41.4	31.0
Avusturalya	1968	20.0	41.2	38.8
Kanada	1965	20.0	39.8	40.2
A.B.D.	1970	19.7	41.5	40.2

Not: (a) 1973 yılı DPT'nin A.g.e.'den alınmıştır. Bak. s.31.

Kaynak: Montek AHLUWALIA; "Income Inequality: Some Dimensions of the Problem", Finance and Development, September 1974, Volume:11, Number:3.

Tablo: 8 Seçilmiş Bazı Ülkelerin, Gelir Dağılımı Yönünden Nüfus Gruplarına Göre Gruplanması

ÜLKELER	YIL	Nüfusun En Alt Yüzde 40'ının, G.S.M.Hasıladaki Payı	Nüfusun İkinci Yüzde 40'ının, G.S.M.Hasıladaki Payı	Nüfusun Yüzde 20'sinin, G.S.M.Hasıladaki Payı
YÜKSEK DERECEDE EŞİTSİZLİK GÖSTEREN ÜLKELER (Nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının G.S.M.Hasıladaki payının, yüzde 12'den daha düşük olduğu ülkeler)				
Kenya	1969	10.0	22.0	68.0
Siera Leona	1968	9.6	22.4	68.0
Filipinler	1971	11.6	34.6	53.8
Irak	1956	6.8	25.2	68.0
Senegal	1960	10.0	26.0	64.0
Fildişi Sahili	1970	10.8	32.1	57.1
Rodezya	1968	8.2	22.8	69.0
Tunus	1970	11.4	53.6	55.0
Honduras	1968	6.5	28.5	65.0
Ekvator	1970	6.5	20.0	73.5
El Salvador	1969	11.2	36.4	52.4
TÜRKİYE	1968	9.3	29.9	60.8
TÜRKİYE (a)	1973	11.5	32.0	56.5
Malesya	1970	11.6	32.4	56.0
Kolombiya	1970	9.0	30.0	61.0
Brezilya	1970	10.0	28.4	61.5
Peru	1971	6.5	33.5	60.0
Gabon	1968	8.8	23.7	67.5
Jamaika	1958	18.2	30.3	61.5
Kosta Rika	1971	11.5	30.0	58.5
Meksika	1969	10.5	25.5	64.0
Güney Afrika	1965	6.2	35.8	58.0
Panama	1969	9.4	31.2	59.4
Venezuella	1970	7.9	27.1	65.0
Finlandiya	1962	11.1	39.6	49.3
Fransa	1962	9.5	36.8	53.7
ORTA DERECEDE EŞİTSİZLİK GÖSTEREN ÜLKELER (Nüfusun En Düşük Gelirli Yüzde 40'ının G.S.M.Hasıladaki Payının Yüzde 12-17 Arasında Olduğu Ülkeler)				
Birmanya	1958	16.5	38.7	44.8
Dahomey	1959	15.5	34.5	50.0
Tanzanya	1967	13.0	26.0	61.0

Araştırma'da gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleyebilmek için başvurulan başka bir yöntem de, 50 ve 75 Dolar olarak belirlenen ve mutlak yoksulluk sınırı olarak kabullenilen sınırın altında kalan nüfusun, mutlak yoksulluk içinde olduğunun varsayılmasıdır. Bu oranın düşüklüğüne ve yüksekliğine bağlı olarak da, ülkelerin gelir dağılımı yönünden durumları belirlenir. Mutlak yoksulluk sınırı 50 Dolar olarak alındığında, Türkiye nüfusunun yüzde 12'si, sınır 75 dolar alındığında da nüfusun yüzde 23.7'sinin mutlak yoksulluk sınırı içinde olduğu görülür.

Aşağıdaki tabloda 50 ve 75 dolar olarak belirlenen mutlak yoksulluk sınırına göre, ülkelerin gelir dağılımı yönünden durumları belirlenmektedir.

Tablo : 9 1969 Yılı İtibariyle Seçilmiş Bazı Ülkelerde Mutlak Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Tahminleri

ÜLKELER	Kişi Başına GSMH (Dolar Olarak)	Nüfus	50 Doların Altındaki Nüfus		75 Doların Altındaki Nüfus	
			Milyon	Toplam Nüfusa %'si	Milyon	Toplam Nüfusa %'si
Hindistan	100	537.0	239.0	44.5	359.3	66.9
Pakistan	100	111.8	36.3	32.5	64.7	57.9
Irak	316	9.4	2.3	24.0	3.1	33.3
İran	350	27.9	2.3	8.5	4.2	15.0
Lübnan	570	2.6	-	1.0	0.1	5.0
Brezilya	347	90.8	12.7	14.0	18.2	20.0
Peru	480	13.1	2.5	18.9	3.3	25.5
Meksika	645	48.9	3.8	7.8	8.7	17.8
Ekvator	264	5.9	2.2	37.0	3.5	58.5
Şili	751	9.6	-	-	-	-
Tayland	173	34.7	9.3	26.8	15.4	44.3
Nijer	94	3.9	1.3	33.9	2.3	59.9
Tunus	241	4.9	1.1	22.5	1.6	32.1
G.Kore	224	13.3	0.7	5.5	2.3	17.0
Burma	72	27.0	14.5	53.6	19.2	71.0
Arjantin	1054	24.0	-	-	-	-
Türkiye	290	34.5	4.1	12.0	8.2	23.7

Kaynak: AHLUWALIA; A.g.m., s.5.

K I S I M : II

G E L İ R D A Ğ I L I M I A N A L İ Z İ

I. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI ANALİZİ

Daha önce incelenen fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı ayrımına uygun olarak, gelir dağılımı analizi de iki kısımda incelenecektir.

Fonksiyonel gelir dağılımı analizinde, üretim faktörlerinin ya da üretim faktörleri sahiplerinin, üretime arzettikleri faktörler karşılığında, toplam gelirden elde ettikleri payların belirlenmesi önem kazanmaktadır. Görüleceği gibi de fonksiyonel gelir dağılımı analizinde, üretim faktörlerinin ya da üretim faktörleri sahiplerinin, toplam gelirden aldıkları payların hangi ilke ve oranlara göre belirleneceği incelenecektir.

Fonksiyonel gelir dağılımı analizinde, faktörlerin elde ettikleri gelirler iki grupta toplanmaktadır. Birinci grubu emek gelirleri oluştururken, ikinci grubu ise, emek dışındaki diğer faktör gelirleri oluşturmaktadır. Ücret ve maaş gibi birinci grupta yer alan gelirler, emek gelirleri, rant, kâr, faiz gibi gelirler de diğer faktör gelirleri (sermaye ya da mülk gelirleri) olarak tanımlanmaktadır. Yine ücret ve maaş gelirlerine emeğe dayalı gelirler denirken, rant, kâr ve faiz gelirlerine de mülkiyete dayalı gelirler denmektedir. Bir başka tanımlamaya göre de; emek gelirleri kazanılmış gelirler, diğer faktör gelirleri de kazanılmamış gelirler olmaktadır (105). Bu iki gelir grubu arasındaki ilişki de, gelir dağılımının önemli sorunu olmakta ve emek gelirleri payındaki iyileşmeler, ge-

(105) Joan ROBINSON-John EATWELL; Çağdaş İktisada Giriş, Eskişehir İ.T.İ.A.Yayınları No.144, Eskişehir, 1976, s.242.

lır dağılımındaki eşitsizliklerin azalması yönünden önem kazanmaktadır. Gelir ister parasal ve aynî ödemeler şeklinde belirsin, ister üretilen mal ve hizmetlerin iktisâdî birimlere düşen payları olarak yorumlansın, gerçek ya da tüzel kişiler dışında hiçbir varlığın gelir elde etmesi söz konusu olmamaktadır. Bunun sonucu olarak da fonksiyonel gelir dağılımı kavramı, iktisatçılar arasında farklı yorumlara yol açmış ve her değişik yorum biçimine uygun, değişik fonksiyonel gelir dağılımı analizleri ileri sürülmüştür.

İleri sürülen bu analizlerden birinde, fonksiyonel gelir dağılımı üç şekilde incelenmektedir (106). İlk inceleme şeklinde fonksiyonel gelir dağılımı ile sınıflararası gelir dağılımı aynı anlama gelmekte ve toplumdaki sınıflar yönünden gelir dağılımı inceleme konusu olmaktadır. İkinci dağılım şeklinde üretim faktörlerinin toplam gelirden aldıkları paylardan, bu faktörlerin fiyatları anlaşılmakta ve gelir dağılımı teorisi, fiyat teorisinin bir bölümü olarak görülmektedir. Bu şekilde gelir dağılımı teorisi, "Faktör Fiyatları Teorisi" olarak belirmektedir. Gelir dağılımı analizinin üçüncü şeklinde de, her faktör için yapılan parasal ve aynî ödemelerin nisbî büyüklükleri, toplam gelirden üretim faktörlerinin aldığı paylar olarak tanımlanmaktadır. Burada faktörlerin toplam gelirden aldıkları paylar, faktörlerin verimlilikleri açısından ele alınmaktadır.

Fonksiyonel gelir dağılımı analizinin genellikle başvurulan bir inceleme şekli de, makro ve mikro yaklaşımlar yönündendir. Fonksiyonel gelir dağılımının makro analizinde, faktörlerin ya da faktör sahiplerinin toplam gelirden aldıkları nisbî payların belirlenmesi önem kazanmaktadır. Buna karşılık Neo-Klâsik İktisatçılarının geliştirdiği mikro yaklaşımda ise, gelirin üretim faktörleri arasında dağılımının incelenmesi yerine bir firma tarafından üretilen mal ve hizmetlerin, bu üretimi sağlayan faktörler arasın-

---

(106) Bu konuda bak. BORATAV; A.g.e., s.67-68.

daki dağılımı incelenmektedir (107). Başka bir deyişle mikro yaklaşımda üretim faktörlerinin paylarının belirlenmesi yerine, üretken girdilerin veya üretim faktörlerinin fiyatlandırılması ya da fiyatlarının belirlenmesi önemli olmaktadır. Bunun da nedeni, üretim faktörlerinin de mal ve hizmetler gibi faktör piyasası denilen bir piyasada arz ve talebe bağlı olarak işlem görmesidir. Bu durumda gelir dağılımı teorisi ile, üretim teorisi iç içe girmiş olmaktadır (108).

Neo-Klâsik İktisatçılar gelir dağılımı teorisinin, üretim teorisi ile iç içe girmiş olması ve üretim faktörleri fiyatlarının da arz ve talebe bağlı olarak faktör piyasasında belirlenmesi sonucu, gelir dağılımı sorununu mikro yaklaşım içinde incelemişlerdir. Neo-Klâsik Teori'nin hareket noktası olan mikro analizden, bazı varsayımlar altında makro analize de geçilebilmekte ve bu şekilde Neo-Klâsik Makro Dağılım'a ulaşılmaktadır. Bunun için de Neo-Klâsik varsayımlar makro açıdan kullanılmaktadır.

Neo-Klâsik İktisatçıların faktör fiyatları analizinden hareketle yaptıkları mikro yaklaşıma karşı, modern iktisat teorisinin gelir dağılımında üretim faktörlerinin nisbî paylarının incelenmesini hareket noktası yapan makro bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Devletin çeşitli şekillerde gelir dağılımına yaptığı müdahaleler de göz önüne alındığında, makro yaklaşım bugün için daha geçerli olmaktadır.

Bu kısımda önce faktör fiyatları analizi (mikro gelir dağılımı analizi) incelenecektir. Daha sonra da makro gelir dağılımı analizine geçilecektir. Makro analizde, gelir dağılımı teorilerinin önemlileri ele alınacaktır. Gelir dağılımı teorileri içinde ayrıca belirli varsayımlar altında makro yaklaşımı benimseyen Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi'ne de yer verilecektir.

---

(107) Bu konuda bak. Alvin E.COONS; The Income of Nations and Persons Rand Mcnall Company, Chicago, 1969, s.386-393. A.L.GITLOW; Economics, Oxford University Press, New York, 1962, s.460-479 LIPSEY-STEINER; A.g.e., s.378-388.

(108) Ali OZGÜVEN; İktisat İlmine Giriş, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.314, İstanbul, 1972, s.378.

1. FAKTÖR FİYATLARI ANALİZİ

A. Genel Olarak

Neo-klâsikler, gelir dağılımı konusunu genel fiyat teorisi içinde değerlendirmişler, fakat mülkiyetinin dağılımını gözönüne almadan yalnızca faktör fiyatlarının oluşumunu ele almışlardır (109). Neo-Klâsik İktisatçıların dışında günümüz iktisatçılarından bazılarının da belirli ölçüler içinde gelir dağılımı teorini, faktör fiyatları teorisi olarak benimsedikleri görülmektedir. William J.Felner, Sidney Weintraub, Milton Friedman, Paul A.Samuelson bu iktisatçılara örnek olarak gösterilmektedir (110).

Ancak faktör fiyatları teorisi ile, gelir dağılımı teorisinin aynı şeyler olmadığı ve bu şekilde gelir dağılımı sorununa bir çözüm getirilemeyeceği de ileri sürülmektedir. Faktör fiyatları teorisinin, gelir dağılımı teorisi ile ilgisi üretim faktörlerinin nisbî paylarından çok, faktör fiyatlarının belirlenmesinden ileri gelmektedir. Bu nedenle de faktör fiyatları teorisinin, gelir dağılımı teorisi ile ilgisi doğrudan olmayıp, dolaylı olmakta (111) ve faktör fiyatları ile ilgili hiçbir analiz tek başına gelir dağılımı analizi olarak düşünülememektedir (112). Kenneth E.Boulding de, bu analiz sonucu faktor fiyatlarının belirlenmesinin, gelir dağılı-

---

(109) Bu konuda bak. Wallace C.PETERSON; Income Employment and Economic Growth, Revised Edition, W.W.Norton and Company Inc. New York, 1967, s.463.

(110) William J.FELNER; Significance and Limitation of Contemporary Distribution Theory, AER, May, 1935,Vol.XLIII,No:2,s.484. Sidney WEINTRAUB; An Approach to the Theory of Income Distribution Chilton Co. Philadelphia,1958, s.1. Paul A.SAMUELSON; Economics Fourth Edition, McGraw-Hill, 1958. Bu kaynaklar için bak. BORATAV; A.g.e., s.73.

(111) Erdoğan ALKİN; İktisat, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.311, İstanbul, 1972, s.174.

(112) Bunun nedeninin, faktör fiyatları ile ilgili faktör birimlerinin, birbirleriyle karşılaştırılabilir bir şekilde belirlenememesinden ileri geldiği öne sürülmektedir. Eğer bu karşılaştırma sağlanabilmiş olsaydı bile, faktör fiyatları teorisinin yalnız başına bir gelir dağılımı kavramı oluşturamayacağı belirtilmektedir. Sorun fiyat teorisi ve fiyatların karşılaştırılması çerçevesini aşmadıkça ortada dağıtılan, paylaşılan .(..

mının belirlenmesi ile aynı anlama gelemiyeceğini ileri sürmektedir. Faktör fiyatları analizinin, firmaların faktör talebinin niteliğini ve ekonomik kaynaklar için nisbî fiyat oluşumu sürecini açıklayan bir teori olduğunu belirtmektedir. Yine Boulding'e göre; faktör fiyatları analizi, dolayısıyla da Neo-Klâsik Yaklaşım, millî gelirin emeğe (işgücüne) dayalı gelirler ile, mülkiyete dayalı gelirler arasında nasıl dağıldığı sorununa da bir açıklık getiremektedir. Çünkü bu dağılım, yalnızca, toplu sözleşmelere, ücret pazarlıklarına ve müteşebbislerin yeteneklerine bağlanamamaktadır (113).

Belirtilen görüşlere karşılık, faktör fiyatları analizi ile, gelir dağılımı arasında bir ilişki de olduğu açıktır. Bu ilişki, bir firma tarafından üretilen mal ve hizmetlerin satışından elde edilen gelirin, üretim sürecine katılan faktörler arasındaki bölüşümünden ileri gelmektedir. Bu durumda da faktör fiyatları analizi ile, gelir dağılımı teorisi arasında dolaylı bir ilişki görülür. Çünkü fonksiyonel gelir dağılımı analizinde, bölüşüm sonucu nisbî faktör paylarının belirlenmesi için öncelikle, faktör fiyatlarının oluşması gerekmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımını, faktör fiyatları analizi yönünden inceleyebilmek için, Neo-Klâsik Yaklaşım'dan hareket edilerek, faktör fiyatlarının bu görüşe göre nasıl oluştuğu ve faktör mülkiyeti ve kullanımına göre fonksiyonel gelir dağılımının nasıl gerçekleştiği genel olarak belirlenecektir (114).

(112'nin devamı) bir toplam görünmektedir. İşte bu nedenlerden dolayı bu yüzyılın başlarında Edvin Cannon, faktör fiyatlarından öteye gitmeyen gelir dağılımı teorilerine "Düzmece Dağılımı Teorileri" diyordu. Bak. DORATAV; A.g.e., s.74.

(113) Bu konuda bak. Kenneth E.BOULDING; A Reconstruction of Economics, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1950, s.243-269.

(114) Faktör fiyatları analizinin fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgisinin dolaylı olması ve de çalışma kapsamını genişletmemek için, genel bir değerleme yapılmakla yetinilecektir.

B. Marjinal Verimlilik ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Daha önce de belirtildiği gibi Neo-Klâsikler, millî gelirin bölüşümünden başlayarak, her üretim faktörünün payını bulmak yerine, üretim ve kaynak tahsisinden hareketle, optimal üretim ve toplam refah seviyesinin hangi koşullarda oluşacağını bulmaya çalışmışlardır. Faktörlerin tam istihdamını esas alan bu kuramsal çerçeve içersinde de, sabit varsayılan faktör miktarları, teknoloji ve marjinal etkenlik kuralları yardımıyla mal fiyatları, faktör fiyatları ve faktörel gelir payları hesaplanabilmektedir (115).

Bu analizde bir firma, iki çeşit piyasa ile karşılaşmaktadır. Bu piyasalardan biri mal piyasası olmakta ve firma bu piyasaya mal arzetmektedir. İkinci piyasa ise, üretim faktörleri piyasasıdır ve firma bu piyasadan faktör talebinde bulunmaktadır. Çünkü firma, toplam üretim maliyetini asgari düzeyde tutarak, en yüksek kârı sağlayan üretim miktarını gerçekleştirebilmek için, faktör talebinde bulunmak zorundadır.

Neo-Klâsik tam rekabet koşullarından hareketle, firma için düzenlenen kâr fonksiyonu, tüketici fayda fonksiyonu, faktör sahiplerinin faktor arzı fonksiyonu; o ekonomi için geçerli olan teknoloji, faktör miktarı ve varsayılan sosyal refah fonksiyonu kısıtlarına göre birlikte çözüldüğünde, maksimum refahı sağlayan kuralın, marjinalite kuralı olduğu bilinmektedir (116).

Tam rekabet koşullarında bir firmanın faktör talebini, herşeyden önce o firmanın ürettiği malın fiyatı tayin eder. Çünkü bu koşullarda firmanın mal fiyatlarını etkilemesi olanaksız-

---

(115) Bu konuda bak. Francis M.BATOR; "The Simple Analytics of Welfare Maximisation", Price Theory, (Der.Harry TOWNSEND), Penguin Modern Economics Readings, London, 1971, s.372-420.

(116) Bu konuda bak. D.M.WINCH; Analytical Welfare Economics, Penguin Modern Economics Readings, London, 1971.

dır. Firma ise faktörleri birbiriyle ikame edebildiği ölçüde, üretimde en ucuz faktör bileşimini kullanmaya çalışacak ve arzını (dolayısıyla faktör talebini) marjinal faktör maliyeti, marjinal ürün hasılatına eşit olana kadar arttıracaktır. O halde bir firma (A) ve (B) gibi iki faktör kullandığında; faktörlerin tam ikamesi söz konusu ve üretilen malın fiyatı (P_x), faktör fiyatları da (P_a) ve (P_b) ise;

$$\frac{M.Ü.H_A}{P_a} = \frac{M.Ü.H_B}{P_b} = \frac{1}{P_x}$$

eşitliği ortaya çıktığında; firmanın iç dengesi sağlanacaktır. ($M.Ü.H_A$= A faktörünün istihdam edilen marjinal biriminin sağladığı hasılat veya $MÜ_A$, P_x'dir.) Bütün firmaların bu iç dengelerini oluşturmaları sonucu, her faktör için piyasa talepleri meydana gelecektir.

Faktör arzında bulunan faktör sahipleri de bir taraftan arz ettikleri faktörlerinin marjinal külfeti ile, bu arz sonucu sağladıkları marjinal fayda -Marjinal birimin fiyatı olarak ödenen bedelin faydası- birbirine eşit olana kadar faktör arz eder. Öte yandan da her firmaya arzettiği faktörlerin marjinal faydasını da birbirine eşitler. Her faktör sahibinin bireysel olarak yaptığı bu dengeleme sonucu piyasa faktör arz eğrisi belirlenir.

Bu şekilde gerçekleşen faktör arz ve talebi sonucu ise; faktörün denge fiyatı oluşur. Firmalar, piyasa fiyatı oluştuktan sonra, faktörleri o şekilde kullanır ki, marjinal ürünün değeri, malın piyasa fiyatına eşit olur (117).

Bu noktadan sonra, faktör fiyatları ile üretimde istihdam edilen faktör miktarları çarpılarak, fonksiyonel gelir dağılımı bulunabilir.

Ancak bu analizin kuramsal varsayımlarının ne kadar geçerli olduğu ve bu mikro yaklaşımla fonksiyonel gelir dağılımının

---

(117) LEFTWICH; A.g.e., s.117.

gerçekte hesaplanıp,hesaplanamıyacağı bundan sonraki değerlememizin konusu olacaktır.

C. Faktör Fiyatları Analizinin Genel Değerlemesi

Günümüzde fonksiyonel gelir dağılımının belirlenmesinde, mikro ekonomik bir yaklaşım olan faktör fiyatları analizinin yeterli olmadığı ve faktör fiyatlarından hareketle, fonksiyonel gelir dağılımının açıklanamıyacağı ileri sürülmektedir. Yine günümüzde gelir dağılımında, devletin etkinliğinin önem kazandığı görülmektedir.Bu eğilimler, faktör talebinin ve dolayısıyla faktör fiyatlarının belirlenmesini sağlayan Marjinal Verimlilik Teorisi'nin bir çok yönden eleştiri konusu olmasına yol açmaktadır. Herşeyden önce de, Marjinal Verimlilik Teorisi'nin dayandığı varsayımlar tartışılabilmekte ve bazıları da kabul edilmemektedir.

Marjinal Verimlilik Teorisi'nin aşağıdaki varsayımlarının, kabul edilemiyeceği ileri sürülmektedir (118).

- Teori'nin, bütün piyasalarda tam rekabet olduğunu varsayması,
- Teori'nin, tam istihdamın söz konusu olduğunu varsaması,
- Teori'nin bir faktörün marjinal ürününün değerinin ve miktarının,müteşebbis tarafından bilindiğini varsayması,
- Teori'nin, bütün üretim faktörlerinin elde ettiği gelirlerin, marjimal verimlerine eşit olduğunu varsayması ve bunun sonucu olarak da faktörlerin istihdam edilenler tarafından istismar edilebileceğini gözden uzak tutması,
- Teori'nin emek faktörünü diğer üretim faktörleri ile bir tutması ve bunlar arasında bir ayrım yapmaması,
- Teori'nin, bir faktöre ödenen fiyatın her iş kolunda eşit olacağını varsayması,

(118) LIPSEY-STEINER; A.g.e., s.436-437.

Belirtilen varsayımlardan da hareketle, Marjinal Verimlilik Teorisi ve dolayısıyla faktör fiyatları analizi ile ilgili olarak şu yargılar ileri sürülebilir:

- Marjinal Verimlilik Teorisi gereğince belirlenen fonksiyonel gelir dağılımı, adil değildir. Çünkü daha önce de görüldüğü gibi, teori her bireyin toplam gelirden katkısı kadar pay alacağını ileri sürmektedir. Oysa durum böyle değildir ve bu görüş de hatalıdır (119). Çünkü her birey ya da faktör birimi, toplam gelirden kendi katkısı kadar pay almamaktadır. Bu birimler ancak söz konusu faktörün, marjinal biriminin katkısı kadar pay sahibi olmaktadır. Faktörler, örneğin işçiler, birbirlerinin yerine geçebildiği için, marjinal işçinin ücreti, diğer işçilerin de ücret düzeyini belirleyebilmektedir. Oysa ki marjinal işçi, verimi en düşük olan işçidir. Ayrıca bir faktör incelenirken diğer faktörler, sabit kabul edilmektedir. Gerçekte de herhangi bir faktörün bir biriminin katkısının ne kadar olduğu bilinememektedir. Çünkü bütün faktörler birlikte kullanılmakta ve değişmektedir.

- Günümüzde faktörlerin paylarının, yalnızca piyasa güçleri (koşulları) tarafından belirlendiği de söylenememektedir (120).

---

(119) LIPSEY-STEINER; A.g.e., s.436.

(120) Bu konuda bak. Ali GEVGİLİLİ "Heath'de "Piyasa Güçleri Artık Bir Düş" diyor!" "Milliyet Gazetesi, 4 Temmuz 1975. Makalede piyasa güçlerini (piyasa ekonomisini) olanaksız kılan etkenler, İngiltere'nin eski başbakanlarından Edward Heath'in görüşlerinden hareketle şöyle açıklanmaktadır. "Heath'e göre, bunların ilki, kapitalist toplumlar içinde kesin olarak, yanılgıya yer bırakmayacak bir iktidar kayması olayının gerçekleşmiş bulunmasıdır. Bu iktidar kayması, var olan iktidar dengelerini değiştirmiştir öncelikle.... Heath'in dolaylı yoldan dile getirdiği şey, üretim araçlarına ve giderek tümüyle ekonomiye sahip görünen kapitalist sınıfların yanında, varlıkları bulunmadığı halde, nitelik ve nicelik yönünden gelişmeleri ile, modern çalışan sınıfların ikinci bir güç halinde toplum sahnesine çıktıkları olgusudur. Heath, piyasa ekonomisini olanaksız kılan ikinci etkeni de burada vurguluyor. Yeni çağda halk, çok daha büyük çaplarda bilincine varmaktadır, kendi haklarının....." Bak.A.g.m.

Çünkü çağımızda piyasa güçlerini etkisiz kılan gelişmeler olmaktadır. Bu gelişmeler içinde de, iktidar kaymasından ve toplumun bilinçlenmesinden söz edilmektedir. Emek faktörü dışındaki faktörler için, bazı müdahalelere rağmen,piyasa güçlerinin sınırlı etkinliği ileri sürülebilir. Ancak emek faktörü için durum farklıdır. Emeğin sendikalaşması sonucu, emeğin fiyatı, piyasa koşullarındakinden farklı bir şekilde oluşmaktadır. Piyasa güçleri kadar, sendikaların da etkinlikleri açıktır. Ayrıca devletin çeşitli şekillerde, faktör fiyatlarına müdahalesi görülmektedir. Yine devlet, yeniden gelir dağıtıcı politikalarla fonksiyonel gelir dağılımını etkilemektedir. "Sendikalar, hükümetler, büyük kuruluşlar gibi gruplar ve bireyler tarafından verilen kararların arz ve talep çerçevesinde fonksiyonel gelir dağılımını etkilediği" bir gerçektir (121).

Günümüzde faktör fiyatları piyasa güçlerinden çok, kuvvetler dengesi olarak tanımlanabilen bazı güçlerin ya da müdahalelerin etkisi altında oluşmaktadır. Özellikle emek faktörü ile ilgili müdahaleler çalışmamız yönünden önemli olmaktadır. Günümüzde emek faktörü gelirinin oluşumunda sendikalar etkin bir güç olmakta ve işverenler karşısında bir monopol yaratmaktadırlar. Devlet asgari ücretleri tesbit ederek, emeğin fiyatını ya da gelirini piyasanın arz ve talep koşullarına bırakmamaktadır. İş Kanunları ve diğer sosyal amaçlı kanunlarla da, emek gelirinin oluşumuna müdahaleler olmakta, işsizlik sigortaları ile emeğin pazarlık gücü korunmaktadır. Aynı müdahaleler emek dışındaki diğer faktörler için de söz konusudur. Özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalarda, ücretlerin arz ve talebe bağlı olmaktan çok, sosyal değer yargılarının sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir (122).

Devletin faktör fiyatlarına müdahalesi yanında, ekonomik hayata girmesi de gelir dağılımını etkilemektedir. Devletin

---

(121) SCHNITZER; A.g.e., s.4.

(122) PEN; A.g.e., s.17.

piyasadan faktör satın alması, üretimde bulunması, işgücü istihdam etmesi ve borçlanması, faktör fiyatlarının oluşumu yönünden önemli olmaktadır. Bunlar yanında sosyal güvenlik harcamaları ve yeniden gelir dağıtıcı politikalar da faktörlerin fiyatlarının ya da gelirlerinin, sadece piyasa koşulları tarafından belirlenmediğini açıklıkla göstermektedir.

—Marjinal Verimlilik Teorisi, faktörlerin fiyatlarının marjinal verimliliklerine göre belirlendiği görüşü ile, rekabetçi bir tahlilden hareket etmekte ve genellikle de tam rekabet koşullarını benimsemektedir. Başka bir deyişle, bu Teori'de "Kişilerin tamamen rasyonel bir şekilde, sosyal etkilerin altında kalmayarak adeta "İzole" durumundaki davranışlara" (123) göre hareket ettikleri görüşü geçerli olaktatır. Aksi durumda teori işlemeyecektir. Bu nedenle de tam rekabete ilişkin tüketici, üretici ve piyasa varsayımlarının kabul edilmesi zorunludur. Oysa bu varsayımlar iktisat ilmini normatif yapan kısıtlayıcı varsayımlar olmaktadır (124).

—Faktör fiyatları analizi, daha önce de belirtildiği gibi mikro bir analizdir. Oysa fonksiyonel gelir dağılımı binlerce arz ve talep güçlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bu analiz bizim bilgilerimiz dışında daha ayrıntılı bilgilere sahip olunmadıkça, bizim ilgilendiğimiz faktörlere bağlı olarak, nisbî payların nasıl değiştiğini ortaya koyamamaktadır (125). Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, mikro yaklaşımı benimseyen Neo-Klâsik Teori'de, emek faktörü de dahil bütün üretim faktörlerinin fiyatları (gelirleri), faktör arz ve talebine bağlı olarak faktör piyasasında belirlenmektedir. Bu nedenle de mikro yaklaşımda gelir dağılımı sorunu, faktör-

---

(123) Yüksel ÜLKEN; Fiyat Teorisi, Cilt:II, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972, s.19.

(124) N.KALDOR; "Alternative Theories of Distribution", The Labour Market, (Der.D.J.MCCORMICK-E.Owen SMITH) Penguin Modern Economics Readings, London, 1968, s.360.

(125) SCHNITZER; A.g.e., s.4.

lerin fiyatlandırılması sürecinden öteye gitmeyerek, firmaların faktör taleplerinin niteliği ve bu faktörler için nisbî fiyat sürecinin belirlenmesi olarak görülmektedir. Yine mikro yaklaşımın, toplam gelirin emek ve mülk gelirleri arasındaki dağılımı ile ilgili çok önemli bir soruna da açıklık getiremediği görülmektedir (126). Bu durumda fonksiyonel gelir dağılımı analizinin faktör fiyatları analizini aştığı ve makro bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni de, faktör fiyatlarının belirlenmesinin ekonomik bir nitelik kazanması yanında, gelir dağılımının belirlenmesinin ise; ekonomik nitelikle birlikte sosyal ya da insancıl nitelikler de kazandığı ve bu sorunun çözümünün, devletin uyguladığı politikalardan da ayrı olarak düşünülemediğidir. Ayrıca gelir dağılımı ile, tüketim ve yatırım harcamaları arasında yakın bir ilişki görülmektedir. Yine büyüme ve kalkınma teorileri gibi makro modeller de, gelir dağılımına dayanmaktadır. Bu nedenle de fonksiyonel gelir dağılımının, makro yaklaşımla ele alınması zorunlu olmaktadır (127).

Görüldüğü gibi günümüzde gelir dağılımı makro bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Her üretim faktörünün toplam gelirdeki nisbî payının belirlenmesi, toplumdaki bütün sosyal gruplar yönünden önem kazanmaktadır. Çünkü her sosyal grup, ulaştığı refah düzeyini korumayı veya aşmayı amaç edinmektedir. Medeniyetin ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerin artması, bugünkü refah düzeyinin aşılmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde her sosyal grup kendi ekonomik ve sosyal düzeyini, yine kendine benzeyen diğer sosyal gruplarla karşılaştırarak değerlendirmekte, onlardan geri kalmaya tahammül edememektedir. Bu nedenle de gelir dağılımının incelenmesi ve gelir dağılımını belirleyen kuralların ortaya konulması; iktisatçılar, sosyal politikaçılar ve sosyoloğlar tarafından çeşitli yönlerden önem kazanmıştır. İktisat ilminin bir amacının da millî gelirdeki

(126) PETERSON; A.g.e., s.463-464.

(127) Vural SAVAŞ; İktisâdî Analiz, Hilâl Matbaacılık Koll.Şti., İstanbul, 1970, s.513.

artışla birlikte, bu artıştan kişilerin ya da sosyal grupların ne oranda yararlandıklarının incelenmesi olduğu görülmektedir (128). Bu özellikler gelir dağılımı sorununa, bir arz-talep sorunu olmaktan öte anlamlar kazandırmış bulunmaktadır. Bugünkü anlamı ile gelir dağılımı insanlığı ekonomik, sosyal, antpolojik ve politik yönleri ile kapsayan bir konu olmaktadır. Başka bir deyişle gelir dağılımı bugün tam anlamı ile insancıl bir sorun olarak ortaya çıkmakta ve ekonomik, sosyal özellikler taşımaktadır. Bu nedenledir ki gelir dağılımının makro bir yaklaşımla incelenmesi kaçınılmaz olmaktadır (129).

2. MAKRO GELİR DAĞILIMI ANALİZİ

Faktör fiyatları analizinin genel değerlemesi sonucu ortaya çıkan nedenler, fonksiyonel gelir dağılımının makro yönden analizini zorunlu kılmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımının makro yönden analizi ise, Fizyokratlar'a kadar gitmektedir. Ancak 19.yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına kadar bütün iktisatçıların ilgisini gelir dağılımından çok, kaynak tahsisi ve gelirin yaratılması konuları çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyüme ve gelir dağılımı sorunları önem kazanmaya başlayınca, bu konular çok yönlü olarak inceleme konusu olmuştur.

Makro ekonomik anlamda gelir dağılımı ile ilgilenen ilk bilimsel okul mensuplarının 18. yüzyılın sonunda Fizyokratlar olduğu görülmektedir. Fizyokratlar'a göre ekonomik olaylar, tabii kanunların etkisi altında bulunmaktadır. Bu tabii kanunlar da Fizyokratlar tarafından "Tablo Ekonomik" ile açıklanmağa çalışılmıştır. Fizyokratlar'a göre gelir yönünden, toplum üç sınıfa ayrılmaktadır.

---

(128) Jean MARCHALL; "Millî Gelirin Bölüşümünde Ana Teorilerin Bir Panoraması",(Çevi.Sencer DİVİTÇIOĞLU), İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 22'nci Cilt, No.1, Ekim 1960-Aralık 1960, s.3.

(129) Fonksiyonel gelir dağılımını, ekonomik yönleri dışında inceleyen bazı sosyolojik gelir dağılımı teorileri de ortaya atılmakla birlikte. bu teorilerin sosyolojik sorunları belirlemek dışında, başarılı olduğu söylenememektedir.

Bu sınıflar içinde de en önemlisi çiftçiler (tarım sınıfı)olmaktadır, toplumda en verimli iktisâdî faaliyet de,tarımsal faaliyetler olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çiftçiler, kendileri dışındaki diğer sınıfları da beslemektedir. Çiftçilerin beslediği bu sınıflardan biri, toprak sahipleri sınıfıdır. Toprak sahipleri sınıfının geliri, çiftçilerin kendilerine ödedikleri kira gelirlerinden oluşmaktadır. Çünkü çiftçiler kendi masrafları çıktıktan sonra kalan net geliri,toprak sahiplerine ödemektedirler. Fizyokratlar'a göre, çiftçiler ve toprak sahiplerinden sonraki sınıf, kısır sınıf olarak belirlenen; sanayiciler tüccarlar ve serbest meslek sahipleridir.

Fizyokratlar bu üç sınıf arasında gelirin nasıl akım gösterdiği ve dağıldığı sorunu ile ilgilenmişler, buna karşılık gelirin yaratılması ilgilerini çekmemiştir. Fizyokratlar gelir akımı ve özellikle üretici sınıf olan çiftçi sınıfının yarattığı gelirin toplumdaki sınıflar arasında nasıl dağıldığını açıklamağa çalışmışlarsa da, gerçek anlamı ile bu konuya bir açıklık getirememişlerdir. Çiftçiler ile toprak sahipleri sınıfı arasındaki ilişkiyi belirlemek istemelerine rağmen, toprak sahipleri sınıfına ödenen toprak rantının nasıl oluştuğunu araştırmamışlardır.

Fizyokratlar'dan sonra gelir dağılımı sorununun çok yönlü olarak incelendiği görülmektedir. Özellikle konu teorik yönden ilgi çekici olmuştur. Uygulamada gelir dağılımı ile ilgili teorilerin sınıflandırılmasında genellikle Kaldor'un "Alternative Theories of Distribution" adlı incelemesindeki sınıflandırma esas alınmaktadır (130). Ancak bu teorilerin sınıflandırılmasının aşağıdaki gibi birbirinden açıkça ayrılmadığı da belirtilmelidir. Ayrıca gelir dağılımı ile ilgili iktisâdî düşüncenin gelişmesinde, bu teorilerin dizisel bir sıra izlediği de söylenemez. Çünkü iktisatçıların kişisel eğilimlerine ve içinde bulundukları ortamın koşullarına göre, çeşitli çözüm yolları ileri sürdükleri görülmektedir. Farklı eğilimlere rağ-

(130) KALDOR; A.g.m., s.349-379.

men, gelir dağılımı teorileri genellikle Kaldor'un sınıflamasına uygun olarak dört grupta toplanmaktadır (131). Bunlar;

A. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi

B. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

C. Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi

D. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi'dir.

Buradaki gruplamaya rağmen Ricardo'nun ve Marx'ın gelir dağılımı teorilerinin, Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi olarak birlikte incelendiği de görülmektedir (132).

Gelir dağılımı ile ilgili teorilerin incelenmesi ile daha sonra da görüleceği gibi, bu teorilerden bir senteze ulaşılamamaktadır. Bunun içindir ki bugün tek ve kesin bir gelir dağılımı teorisi kurulamamaktadır. Çünkü teoriler gerçek hayattan çok, bu teorileri ileri sürenlerin görüşlerine dayanmaktadır. Üretim genel özellikleri ile fiziksel ve rasyonel kanunlara bağlı olduğu halde, faktör fiyatları analizinin genel değerlemesi yapılırken de görüldüğü gibi, gelir dağılımında ekonomik kanunlar yanında sosyal, politik ve antropolojik ilkeler ya da özellikler de geçerli olmaktadır.

---

(131) Gelir dağılımı teorileri ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bak. KALDOR; A.g.m., BRONFENBRENNER; A.g.e., s.366-444. Norman KEISER; Macroeconomics, Random House, New York, 1971, s.274-292. D.M.NUTI; "Vulgar Economy in The Theory of Income Distribution" A Critique of Economics Theory, (Der.E.K.HUNT-Jesse G.SCHWARTZ), Penguin Modern Economics Readings, London, 1972, s.222-232. Jean ROBINSON; "Prelude to a Critique of Economic Theory", A.g.e., s.197-204. MCCORMICK; Wages, Penguin Modern Economics, London, 1970, s.132-148.

(132) Marksist Gelir Dağılımı Teorisi hariç, Ricardo ve Keynesyen Gelir Dağılımı Teorileri arasında görüşler ileri süren iktisatçıların, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi başlığı altında incelenmesi de sakıncalı görülmektedir. Örneğin "Walras Tipi Genel Denge Teorileri" ile "Neo-Walras Tipi Teoriler" olarak belirlenen "Doğrusal Programlama Teorileri ile", "Marjinalist Teoriler" den hareket eden çeşitli gelir dağılımı teorileri de, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi başlığı altında incelenecektir. Bununla beraber belirtilen teoriler, genel anlamda Neo-Klâsik Teori'den de farklı değildirler. Bak.KALDOR; A.g.m., s.349-350.

Piyasa güçleri, yerlerini diğer güçlere bırakmaktadır. Bu diğer güçlerin de genel olarak, sosyal güçler şeklinde belirlenmesi çok şaşırtıcı olmamaktadır. Günümüzde gelir dağılımı, ekonomik ve sosyal yönden kazandığı öneme karşılık, aynı şekilde teorik yönden güvenilir ve geçer ilkelere kavuşturulamamıştır (133).

Bu genel açıklamadan sonra genel özellikleri ile önce, Klâsik Gelir Dağılımı Teorileri olarak tanımlanan Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi ile Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi açıklanacak, daha sonra da Neo-Klâsik ve Keynesyen Gelir Dağılımı Teorileri incelenecektir.

A. Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi

Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi, fonksiyonel gelir dağılımını makro yönden inceleyen ilk bilimsel teoridir. Kapitalist bir ekonomide gelir dağılımı sorununu inceleyen Ricardo ve Marx'ın Gelir Dağılımı Teorileri, Klâsik Gelir Dağılımı Teorileri olarak da bilinmektedir.

Ricardo, Gelir Dağılimı Teorisi ile, toplam gelirin üretime katılan sınıflar arasındaki dağılımı ile ilgili kuralları belirlemeyi amaç edinmiş (134) ve 1800 yıllarındaki İngiltere'nin ekonomik ve sosyal durumunu göz önüne alarak teorisini geliştirmiştir. Bu yıllarda İngiltere'de sanayileşme hareketi yeni başla-

---

(133) SAVAŞ; A.g.e., s.511.

(134) Ricardo'nun 9 Kasım 1820 tarihinde "Political Economy" adlı kitabı ile ilgili olarak Robert MALTHUS'a yazdığı bir mektupta bu eğilim açıkça görülmektedir. Ricardo mektubunda "Size göre iktisat bilimi zenginliğin niteliğini ve nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise iktisat bilimi daha çok sanayi üretimine katılan sınıfların aldıkları payları belirleyen kanunları inceleyen bir bilim dalıdır.... Her gün biraz daha, araştırmalardan birinci düşünce şeklinin boş ve aldatıcı, ikinci düşünce şeklinin ise bilimin gerçek amacını belirttiğine daha çok inanmaktayım" demektedir. Bak. KALDOR; A.g.m., s.351.

makta, ekonomik hayat tarıma dayanmakta ve ülke tarım ülkesi görünümünde bulunmaktadır. Millî gelirin önemli bir kısmı tarımdan elde edilmekte ve yine gelirin büyük bir bölümü toprak sahiplerine rant olarak gitmekte, gelir kalan kısmı da ücret olarak işçilerin gelirini oluşturmaktadır. Toprak sahibi ve işçiler birbirinden ayrı iki sınıftır. Ekonominin gelişimine bağlı olarak da müteşebbisler sınıfı gelişmiş ve bu sınıf gelirden payını kâr olarak almağa başlamıştır. Burada kâr; hem sermayenin geliri olan faizi, hem de teşebbüs sahibinin geliri olan kârı belirlemektedir. Sonuç olarak da Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi; toplam gelirin, rant, ücret ve kâr olarak dağılımını incelemektedir. Tarım kesiminde geçerli olan bu kuralların, aynı zamanda sanayi kesiminde de geçerli olacağı Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi'nin bir başka özelliği olmaktadır.

Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi'nin, daha sonra da görüleceği gibi diğer gelir dağılımı teorilerinden ayrıldığı önemli bir özelliği vardır. Bu özellik de Ricardo'nun "Principles of Political Economy" adlı kitabının giriş kısmında belirttiği ve teorik gerçeklere de uygun olduğunu söylediği, faktör payları ile ilgili görüşüdür. Ricardo'ya göre "Toplumun değişik dönemlerinde toprak, emek ve sermaye faktörlerinin, rant, ücret ve faiz olarak toplam gelirden aldıkları paylar değişik" olmaktadır (135).

Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi'nin açıklanması, iki ilkeden yararlanarak yapılmaktadır. Bunlar "Marjinallik İlkesi" ile "Artık-Değer İlkesi" dir. "Marjinallik İlkesi" toplam gelir içinde rantın payını açıklarken, "Artık-Değer İlkesi" de, ücret ve kâr paylarını açıklamaktadır (136).

Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi'ne göre; ekonomi tarım ve sanayi olmak üzere iki sektörden oluşmaktadır. Ricardo tarım

---

(135) SRAFFA; A.g.e., s.5.

(136) Bu konuda bak. KALDOR; A.g.m., s.349.

sektöründe toplam gelirin rant, ücret ve kâr olarak dağılımını belirleyen kuralların, aynı zamanda sanayi sektöründe de geçerli olabileceğini ileri sürmektedir. Aşağıdaki şekil ile tarım sektöründe gelir dağılımının nasıl gerçekleştiği ve gelir dağılımını belirleyen kuralların neler olduğu belirtilmektedir.

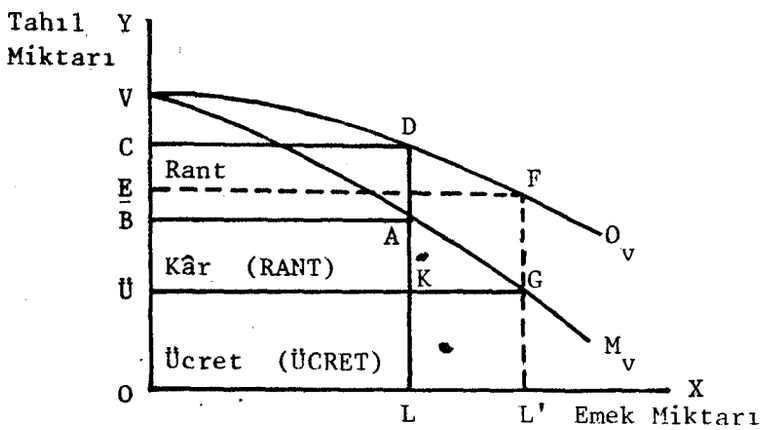

Şekil: 1 Ricardo Modelinde Gelir Dağılımı

Şekilde (OX) yatay ekseni tarımda kullanılan emek miktarını, (OY) ekseni de bütün tarımsal üretimi temsil eden tahıl miktarını göstermektedir. Tabiat şartları (toprağın verimliliği) ile teknoloji belirli ve değişmez varsayıldığında (V-OV) eğrişi, emek birimi başına düşen ortalama verimi gösteren "Ortalama Verim Eğrisi", (V-MV) eğrisi de emeğin marjinal verimini gösteren "Marjinal Verim Eğrisi" olmaktadır. Bu iki farklı eğrinin varlığı Azalan Verimler Kanunu'nun geçerli olmasından ileri gelmektedir. Bunun da nedeni, toprağın sınırlı olması ve farklı özellikler taşımasındandır. Belirli miktardaki toprak üzerinde daha fazla emek kullanılması başka bir deyişle kapital/emek oranının sabit olup, buna karşılık emek/toprak oranının değişir olması durumunda, Azalan Verimler Kanunu gereğince; her yeni emek biriminin verimi düşecektir. Bu durumda da hem ortalama verim, hem de marjinal verim azalacaktır. Sonuçta da "Ortalama Verim Eğrisi" ile "Marjinal Verim Eğrisi" birbirinden uzaklaşacaktır.

Yukardaki şekilden yararlanarak belirtilen varsayımlar altında, belirli bir emek istihdamında ne kadar tarım üretimi ya-

pılabileceğini hesaplamak mümkün olmaktadır. Kapital/emek oranının sabit olması durumunda, (OL) miktarında emek istihdam edildiğinde toplam üretim (OCDL) alanına eşit olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Ricardo'ya göre rant, ortalama topraktaki üretim ile marjinal topraktaki üretim miktarları veya başka bir deyişle emeğin ortalama verimi ile marinal verimliliği arasındaki farka eşit olduğu için, toplam rant (BCDA) alanına eşit olmaktadır. Burada rantın büyüklüğü Azalan Verimler Kanunu'na göre düşme gösteren "Ortalama Verim Eğrisi"nin elâstikiyetine bağlıdır. Toplam üretimin (OCDL) olduğu bu modelde, (BCDA) alanı rant geliri olarak belirdiğinde, geriye kalan (OBAL) alanı ücret ve kâr toplamını oluşturmaktadır. Ricardo'ya göre ücret, emeğin marjinal verimliliğine eşit olmamaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi emeğin marjinal verimliliğini belirleyen (OBAL) alanı sadece ücret gelirini belirlemeyip, ücret ve kâr toplamını vermektedir.

Bu durumda ücret emeğin arz fiyatına göre belirlenir. Şekildede emeğin arz fiyatı tahıl cinsinden (OÜ) gibi sabit bir fiyat olmakta ve emek arz eğrisi (OX) eksenine paralel bulunmaktadır. Diğer bir deyişle (OÜ) arz fiyatından emek arz eğrisi sonsuz elâstik olmakta ve belirli bir ücret düzeyinde sonsuz miktarda emek bulunabileceğini göstermektedir. Bunun nedeni de; Malthüs'ün Nüfus Teorisi'ne göre, ücretlerin en az geçim düzeyinin üstüne çıkması halinde, doğumların artması sonucu uzun dönemde tekrar en az geçim düzeyine inebileceğidir. Bu nedenle de emeğin arz fiyatı ya da (OÜ) ücret düzeyi, en az geçim düzeyine eşit bir ücret düzeyi, olmaktadır. Bu durumda emeğin marjinal verimi ile (OÜ) ücret düzeyi arasındaki (ÜDAK) alanı toplam kârları oluşturacak, geriye kalan (OÜKL) alanı da toplam ücretler olarak belirlenecektir.

Ricardo'ya göre kâr, emeğin marjinal verim eğrisi (V-MV) ve kullanılan emek miktarı tarafından belirlenmektedir. Emeğin marjinal verim eğrisinin aşağı doğru kıvrılması hali ile, emek istihdamının fazla olması durumunda toplam kâr düşük olmaktadır. Bu durumda istihdam seviyesinin bilinmesi önemledir. Ricardo'ya göre istihdam seviyesi ve dolayısiyle emek talebi, emek arz eğrisi (ÜK) ile

emeğin marjinal verim eğrisinin kesişmesi ile belirlenmeyip, (OÜ) ücret düzeyinde emek istihdamına imkân verecek sermaye birikimi tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle istihdam edilecek emek miktarı, emek arz ve talep eğrilerinin kesim noktasıyla değil, tahıl cinsinden belirtilen toplam emek talebi ile belirlenir. Başka bir deyişle, ne miktarda emek istihdam edileceği, sermaye birikimine bağlı olmaktadır.

Sermaye birikimi "Ricardo'ya göre "Ücret Fonu" ile aynı anlama gelmektedir. Bu durumda Ricardo'nun sisteminde istihdam, mevcut "Ücret Fonu" ile belirlenmektedir. Sermaye birikiminin ya da "Ücret Fonu" nun artması ile birlikte, emek talebi ve dolayısıyle de istihdam büyüyecektir. Fakat bu büyüme (ÜK) emek arz eğrisinin yatay olarak yukarıya doğru çıkmasıyla değil, (LK) eğrisinin sağa kayması ile meydana gelmektedir. Burada (ÜK) emek arz eğrisinin yukarıya kayamamasının nedeni daha önce de belirtildiği gibi, ücretlerin en az geçim düzeyinde ve sabit olmasıdır. İstihdamın artması ise marjinal toprakların üretime açılmasına neden olacaktır. Bunun sonunda da "Azalan Verim Kanunu' işleyecektir. "Azalan Verim Kanunu"nun işlemesiyle toplam üretimdeki artış yavaşlar ve ayrıca da kâr gelirleri azalır. Bu durumda istihdamdaki artış, kârların düşmesine yol açmaktadır. İstihdam (OL^1) olduğunda kâr sıfır olmaktadır. Çünkü (OL^1) istihdam seviyesinde, emeğin marjinal prodüktivitesi (OÜ) tabi ücret seviyesine eşit olmaktadır. Bu durumda (ÜEFG) alanı rantı, ($OÜGL^1$) alanı da ücreti oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi (OL^1) istihdam seviyesinde kârlar düşerken, rant ta artmaktadır.

Şekilde (OL) istihdam düzeyinde kâr, daha önce de belirtildiği gibi, emeğin marjinal verimi ile ücret düzeyi arasındaki farktan doğan bir artık olmakta ve kâr/ücret oranı, tarım sektöründe kâr hadlerini belirlemektedir. Ricardo sisteminin işleyebilmesi için denge halinde sanayi sektöründeki kârlılık oranının, tarım sektöründe belirlenen kârlılık oranından farklı olmasını zorunlu kılmaktadır. Farklılık olduğunda sermaye, kâr oranının daha yüksek

olduğu sektöre kayacaktır. Bu durumda tarım ve sanayi sektörlerinde kâr oranının farklı olup, olmadığının tesbiti önemli olmaktadır. Burada bir sorunla karşılaşılmaktadır. Bu da Ricardo'ya göre; tarım sektöründe hem girdinin, hem de çıktının tahıl cinsinden belirtildiği, başka bir deyişle tarım sektöründe çalışanların üretimleri ya da ücretleri ile tüketimlerinin tahıl cinsinden olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda tarım sektöründe hem ücret ödemeleri olarak girdi, hem de ürün olarak çıktı aynı mal - tahıl - olmaktadır. Sanayi sektöründe ise; girdi ve çıktılar değişik mallar olarak görülmektedir. Girdi ya da işçi ücretleri tahıl üzerinden belirlenirken, çıktı ya da kişi başına verim, üretilen değişik mallar cinsinden belirlenmektedir. Çıktı farklı olarak değişik sanayi malları olmaktadır. Bu nedenle tarım ve sanayi sektörlerinde parasal kâr oranlarının eşitliği, sanayi ürünlerinin fiyatlarının tarım ürünlerine göre ucuzlaması ya da pahalanması ile sağlanabilecektir. Görüldüğü gibi de denkleştirme, fiyat yoluyla olmakta ve sanayi ürünlerinin fiyatları tarım ürünleri tarafından belirlenmektedir.

Ancak bunun mantık yönünden tutarlı bir yol olabilmesi için, ücretlerin tahıla ya da tarım ürünlerine göre düzenlenmesi ile birlikte, yine tahıldan oluşan ücretlerin tamamının aynı şekilde tarıma harcanması zorunludur. Eğer ücretlerin tamamı tahıla harcanmazsa, sanayi ve tarımsal fiyatlar arasındaki farklılaşmalar gerçek ücretleri de değiştirecektir. Bunun sonucu olarak da kâr hadleri farklılaşmaktadır.

Ricardo'nun Gelir Dağılımı ile ilgili düşüncelerinin, gelişmiş ülkelerde farklı gelişmeler gösterdiği görülmektedir. Ricardo, rant payının artış göstereceğini ileri sürmüştür, ancak toplam gelir içindeki rant payı artış göstereceğine, düşmüştür. Belirtilen dönemde İngiltere'de tarımsal rantın toplam gelirdeki payı yüzde 1 dolaylarına düşmüş ve tarımsal kazançların millî gelire katkısı da yüzde 5'den fazla olamamıştır. Yine ücretler de Ricar-

do'nun belirttiği gibi, asgari geçim düzeyinde kalmamıştır. Üretimde verimin yükselmesine bağlı olarak, artan üretimle birlikte ücretler de yükselmiştir. Emeği sosyal yönden koruyan çeşitli yasalar da bu eğilimi artırmıştır. Ricardo'nun ileri sürdüğü gibi, ücretlerin yükselmesi ile birlikte doğum artışları ve bunun sonucu olarak da emek arzındaki artışlar olacağı varsayımı doğrulanmamıştır. Öte yandan Ricardo'nun döneminde bolgeler ve meslekler arası ücret farklılıklarının görülmesi, Ricardo'nun görüşleri ile çatışma yaratmıştır. Yukarda belirttiğimiz nedenlerle, gelişmiş ülkeler açısından Ricardo'nun görüşleri bugün için önem kazanmazken, gelişmekte olan ülkeler yönünden ileri sürülen görüşlerin geçersizliği konusunda aynı yargıya varılamamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, büyük toprak sahiplerinin çokluğu, yeni başlayan sanayileşme hareketleri ve genellikle ekonominin durgunlukla karşılaşması gelir dağılımındaki eşitsizliklerin önemli boyutlara ulaşabilmesine yol açabilmektedir. Özellikle Lâtin Amerika Ülkeleri'ndeki eğilimler, Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi ile ilgili görüşlerini doğrular gözükmektedir (137).

B. Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

a. Genel Olarak

Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi, genel olarak Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi'nin değişik bir şeklidir (138). Bunun da nedeni aynı yüzyılın ve aynı toplumun sorunlarına makro ekonomik anlamda bir çözüm aranmasıdır. Ricardo gibi Marx da kapitalist gelişme sürecinin sonunda bir durgunlukla karşılaşacağını ve kapitalist sistemin yıkılacağını ileri sürmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi,"Marjinallik İlkesi" ile "Artık -Değer İlkesi" üzerine kurulmuştu. Ricardo Artık-Değeri, toplam gelirden rantın çıkması sonucu

---

(137) Ricardo'nun gelir dağılımı teorisinin günümüz yönünden eleştirisi için bak. PEN; A.g.e., s.42-43.

(138) Bu konuda bak. KALDOR; A.g.m., s.356-359.

geriye kalan kâr ve ücret toplamı olarak belirlemektedir. Yine Ricardo'ya göre emek faktörü, toplam geliri yaratmasına karşılık, rantın dışındaki gelir payından sadece bir kısmını almaktadır. Diğer kısım kâr payını oluşturmaktadır.

Gelir Dağılımı Teorisi'ni "Emek-Değer Teorisi" ve "Artık-Değer Teorisi"nden hareketle belirleyen Marx ise; Teorisi'nde "Emek-Değer Teorisi"nden hareket etmektedir. "Emek-Değer Teorisi" her değerin kaynağının emek olduğunu ve herhangi bir malın üretimi için geçerli emek miktarının, o malın değerini belirlediğini ileri sürmektedir. Marx bundan sonra, "Artık-Değer Teorisi"ni ileri sürerek emeğin kendini idame maliyetine, eşit değer yarattığı zorunlu safhadan sonraki her değerin, Artık-Değer olduğunu ve bunun kapitalistin payını oluşturduğunu ileri sürmektedir. Marx kendini idame maliyetine eşit olan ücrete eş değer yaptıktan sonra işçinin yaptığı "Her iş bir Artık-Değer ve bir fazla ürün halinde gerçekleşecektir" demektedir (139).

Bu durumda Marx, Artık-Değer'in ;toplam üretim kıymetinden, emeğin arz fiyatının çıkarılması sonucu bulunan fark olduğunu belirtmekte ve bu farkın kapitalist tarafından çalındığını ileri sürmektedir.

Marx'a göre, Artık-Değeri ,değişken sermaye belirlemektedir. Değişken sermaye işçi ücretlerinin ödenmesini sağlayan sermaye olurken, sabit sermaye içine de; binalar, makinalar ve gerekli hammaddeler girmektedir. Sabit sermayeye (C), değişken sermayeye (V), Artık Değere (S) ve Artık Değer Oranına da (s) dersek, Artık-Değer ; değişken sermaye tarafından belirleneceğinden ve yine değişken sermaye ile orantılı olacağından Artık Değer Oranı; ($s=\frac{S}{V}$) şeklinde belirecektir. Marx "Kârın kapitalist işveren tarafından tümüyle cebe indirilmediğini" de belirterek, Artık-Değerin bir kısmının rant, bir

---

(139) Karl MARX; Fiyat,Ücret ve Kâr, (Çevi.K.Sahir SEL), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1966, s.64.

kısmının da faiz olarak ayrıldığını, kapitalist işverene bu durumuyla ancak endüstriyel veya ticarî kâr denilen bir pay kaldığını ileri sürmektedir (140). Marx, kâr ve ücretle ilgilenmekte, rant ile kâr arasında bir ayırım yapmamaktadır. Bunun da nedeni, Ricardo'dan farklı olarak Marx'ın, "Azalan Verimler Kanunu"na inanmamış olmasıdır.

Marx, Artık-Değer Oranının - diğer bütün koşulların aynı kalması halinde - emeğin, iş kuvveti değerini yenilemek için zorunlu olan kısmı ile, fazla iş veya kapitalist hesabına fazladan çalışılan zaman arasındaki orana bağlı olduğunu söylemektedir (141).

Marx, daha sonra da görüleceği gibi,kapitalist sistemde Artık-Değer Oranının büyüyeceğini savunur. Bunun nedeni olarak da, ücretlerin asgarî seviyeden daha yukarı çıkamıyacağını, emek arzı ile ücretler arasında tersine orantılı kötümser bir ilginin olduğunu ve bunun için de fakirleşme ve istismarın devam edeceğini ileri sürer. Bu durumda Ricardo'nun uzun dönemde ücretlerin "Asgarî Geçim Haddini" aşmayacağı görüşü,Marx için de geçerli olmaktadır (142). Ancak sonuçtaki bu benzerliğe rağmen, daha sonra da görüleceği gibi nedenler farklı olmaktadır.

Görüldüğü gibi"Artık-Değer" kavramı hem Ricardo için, hem de Marx için önem kazanmaktadır. Bu durumda Marx'ın "Artık-Değer Teorisi" ne bilimsel bir temel hazırlayan kişinin, Ricardo olduğunu söylemek yalnış olmayacaktır (143).

Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi'ne karşı, günümüzde - konumuzla ilgili olarak - ileri sürülen bazı önemli itirazları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Gerçekte kapitalist sistem, Marx tarafından çizilen tabloya uygun bir gelişme göstermemiş ve ücretler asgarî geçim düzeyinde kalmamıştır. Sanayileşmiş ülkelerde reel ücretler son yüzyılın ortalarından beri yüzde 300 civarında bir artış göstermiş-

(140) MARX, A.g.e., s.69.
(141) A.g.e., s.65.
(142) Bu konuda bak. Nevzat YALÇINTAŞ; Ücretler ve Emek Arzı, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No.252, İstanbul, 1969, s.29.
(143) Bilsay KURUÇ; Rant-Kâr-Bölüşüm Teorileri, (Teksir),1965, s.42.

tir (144). Reel ücretlerin yükselmesi ile birlikte, işgücünün toplam gelir içindeki payı da yükselmiştir. "Gelir Dağılımı Şekilleri" açıklanırken,daha önce de görüldüğü gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1929 yılında Millî Gelirde emek payı yüzde 50.8 olurken, bu oran 1972'de yüzde 75.41'e çıkmıştır. Aynı gelişme İngiltere'de de olmuş ve emek payı 1860-1960 Döneminde yüzde 47'den yüzde 70.9'a yükselmiştir. Gelirin kaynaklarına bakılmaksızın dağılım şekli olan kişisel gelir dağılımında da, yine daha önce görüldüğü gibi alt gelir grubunda bulunanların oranlarında düşme görülmüştür (145).

Marx'ın, sermayenin organik bileşimindeki değişikliğin, - sabit sermayenin, değişken sermayeye göre artması - kâr oranlarını düşüreceği görüşü şüphelidir. Çünkü sabit sermayenin artması, her işçinin daha fazla makina kullanımını sağlar ve bu şekilde işgücünün verimliliği artar. Artan verime rağmen, ücretlerin değişmediği varsayıldığında, yaratılan gelirin önemli kısmı kapitaliste gider. Bu da kapitalistin kâr payını arttırır. Görüleceği gibi, sermaye birikimi iki zıt sonuç doğurmaktadır. Bir yandan sabit sermaye miktarı artmakta, diğer yandan da kâr hadleri yükselmektedir. Oysa Marx bunun aksini söylemekte ve sabit sermaye artışının, kâr oranlarını düşüreceği iddiasında bulunmaktadır. Marx, sermayenin organik bileşimindeki değişikliğin (sabit sermaye artışının) sadece emeğin verimini arttıracağını ileri sürmektedir. Oysa bu artış aynı zamanda, teknolojinin de değiştiği anlamına gelmektedir. Bu iki etken de,kâr hadlerini düşürücü baskıları önlemektedir. Irma Adelman'a göre; "Kapitalin organik bileşimindeki yükselmeler sonucu kâr haddinin düşmemesi halinde; kapitalistler arasındaki rekabetin kapital

---

(144) PEN; A.g.e., s.54.

(145) Bir görüşe göre de"Aynı şekilde gelir dağılımı önemli bir değişiklik göstermemiş ve eğer bir değişiklik olmuşsa, bu eşitsizliği azaltıcı yönde olmuştur. Bak. Irma ADELMAN; Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri, (Çevi. Vural SAVAŞ), Bursa İ.T. İ.Akademisi Yayınları, No.1, İstanbul 1972; s.94-95.

birikimi arttıkça hızlanmasına sebep kalmayacağı gibi, teknolojik yeniliklerin de tamamen emeği azaltıcı olmaları gerekmez. Dolayısiyle yedek işsiz ordusunun büyümesi ve toplam üretim içinde ücret payının azalması söz konusu olmayabilir"(146).

3- Gelir Dağılımı ile ilgili olarak Marx'ın, daha önceden göremediği bir gelişme de, toplumdaki sınıflar yönünden olmuştur. Marx'a göre; toplumda sadece üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan kapitalistlerle, bunların karşısında olan ücretliler vardır. Köylü sınıfı göz önüne alınmamış ve bu sınıfın zamanla nisbî öneminin azalacağı ileri sürülmüştür. Marchal'ise, günümüzde beklenilmeyen bir durumla karşılaşıldığını ve teknik gelişme ile birlikte müstahdem, memur ve tekniker sınıfının ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sınıftakiler sermaye sahibi olmamakla beraber, pahalıya mal olmuş ve uzun bir eğitim ve öğrenim safhası geçirmek zorunda kalmıştır. Eğitim ve öğrenim ise bir yatırımdır. Müteşebbis kadar olmamakla beraber, müstahdem, memur ve teknikerler de bir bakıma kapitalisttirler. Kazançları da genellikle, ücretlilerin kazançlarının üzerindedir. Bu nedenle millî gelirin dağılımına yalnız iki sınıfı katmak hatalıdır (147).

4- Marx, kapitalist sistemde devletin gelir dağılımına ilgisiz kaldığını ve iktisâdi hayata müdahalede bulunmadığı görüşündedir. Oysa gelişim farklı olmuştur. Devletin servet dağılımına ve faktör fiyatlarına müdahalede bulunması, eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitsizliklerini giderme si önemli sonuçlar yaratmıştır. Sendikaların kurulması, asgarî ücret tesbitleri, sosyal refah ve güvenlik hizmetleri, ekonominin bazı sektörlerinin millîleştirilmesi ve devletin yeniden gelir dağıtıcı politikalarla millî geliri yeniden dağıtıma tabî tutması, Marx'ın bu konudaki teorik görüşlerini doğrulamamıştır.

---

(146) Bu konuda bak. A.g.e., s.94.

(147) MARCHAL; A.g.m., s.8.

b. Ricardo ve Marx Modellerinin Farklılıkları ve Genel Değerlemesi

Ricardo ve Marx'ın Gelir Dağılımı Modelleri arasında önemli farklılıklar da vardır (148). Çalışmamızla sınırlı kalmak üzere, gelir dağılımı yönünden bu farklılıkların önemlileri şunlar olmaktadır.

- "Azalan Verimler Kanunu" na inanmayan Marx, rant ile kâr arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu durumda Artık-Değer; rant, kâr ve faizden oluşmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kâr, kapitalist işveren tarafından tamamıyle cebe indirilmemektedir. Toprak sahibinin toprak üzerindeki monopolu, rant olarak kendisine Artık-Değerin bir kısmına sahip çıkma hakkını vermektedir. Diğer yandan üretim araçları sahipliği de kapitaliste, bir Artık-Değer sağlamaktadır. Başka bir deyişle finans kapitalisti, bu Artım-Değerin bir kısmını faiz adı altında talep edebilecek duruma gelmekte ve işverene de bu şekilde ancak endüstriyel veya ticarî kâr denilen bir pay kalmaktadır.

- Marx emeğin arz fiyatının (ücretinin), yalnızca tarıl veya tarımsal ürünler cinsinden değil, genel olarak her türlü mal cinsinden belirleneceğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle işverenler, emeğin işgücünü para karşılığı satın almaktadır. Bu durumda emek herhangi bir maldan farklı değildir (149). "Talep ve arza göre kapitalin değerinin yükselmesi gibi, işçinin değeri ve hattâ fizikî varlığı ile hayatı da, herhangi bir malın arzı gibi düşünülmektedir. İşçi kapitali, kapital de işçiyi üretmektedir" (150). Bu nedenle Marx, kârın üretim içindeki payını; işçi başına ödenen ücret ile, her işçinin ürettiği mal arasındaki fark olarak belirlemiştir.

(148) Bu konuda bak. KALDOR; A.g.e., s.356.
(149) Karl MARX; A Critical Analysis of Capitalist Production, London, 1954, C.I, s.540.
(150) Karl MARX; "Estranged Labour and Capital" A Critique of Economic Theory, (Der. E.K.HUNT-Jesse G.SCHWARTZ) Penfuin Modern Economics Readings, London, 1972, s.116.

- Marx'a göre emek arzı, emek talebini aştığında, ücretler asgarî geçim düzeyinde tutulacaktır. Ricardo'da "Malthüs'ün Nüfus Teorisi"nden hareketle, ücretlerin uzun dönemde asgarî geçim düzeyini aşamayacağını söylemektedir (151). Ancak Marx, ücretlerin asgarî geçim düzeyinde tutulacağını kabul etmesine rağmen, Ricardo gibi "Malthüs'ün Nüfus Teorisi"ni benimsememekte ve bunun nedenini, işsizlerden meydana gelen "Yedek Emek Ordusu"na bağlamaktadır.

Marx bu durumu üç devrede incelemektedir. Birinci devrede emek arzı, emek talebini aşmaktadır. Emek arzı ile emek talebi arasındaki fark "Yedek Emek Ordusu"nu oluşturmaktadır. Marx'a göre; kapitalist gelişme sürecinde tarım, zanaat gibi kapitalist öncesi sektörlerden, kapitalist sektöre emek akımı olduğu sürece, bu "Yedek Emek Ordusu" varlığını sürdürecektir. Bu durumda da ücretler asgarî geçim düzeyinde tutulacaktır. Ayrıca kapitalist süreçe geçmiş işletmelerin, kapitalist süreçe geçememiş işletmelerin aleyhine büyümesi sonucunda, emek arzındaki artış, talebe göre devamlı şekilde büyüyecektir. Fakat kapitalist sektördeki verim artışı ve gelişme hızı işsizler ordusunu eritip, işgücü talebini artırdığında da ücretler artacak, kârlar düşecek ve kapitalizm bir kriz ile karşı karşıya kalacaktır. Bu da ikinci devredir. Bu durumda sermaye birikimi yavaşlayıp, sermayenin organik yapısı değişecek ve sonunda emek talebi kısılacaktır. İkinci devrede reel ücretlerde beliren artışlar, kapitalistleri emekten tasarruf sağlayan teknolojileri uygulamaya yöneltecek-

(151) Ricardo'nun Teorisi'nin özelliğini, Malthüs'ün nüfusla ilgili olarak ileri sürdüğü görüşü teşkil etmiştir. "Malthüs'ün Nüfus Teorisi"ne göre; ücret arttıkça nüfus da artacaktır. Burada emek arzı elâstikiyeti, sonsuz gibi kabul edilmiştir. Ücretler yükseldikçe, emek arzı da sonsuz olarak artacak ve bu durum da ücretlerin,asgarî geçim düzeyinde kalmasına yol açacaktır. Bu süreç ücretlerin azalması durumunda, nüfus artışı hızının da duracağını ve sonra işgücüne olan talebin artması ile ücretlerin yükseleceğini, yüksek ücretlerin de nüfus artışını yeniden hızlandıracağı esasına dayanan otomatik bir mekanizma olmaktadır. Ücretler belirli bir devrenin sonunda daima kendiliğinden karşı kuvvetlerin harekete geçmeleri ile, asgarî geçim haddi düzeyinde dengeye kavuşmaktadırlar. Bak.KALDOR; A.g.m., s.356-357.

tir. Yeni tekniklerin uygulanması ve sermaye yatırımları da kâr oranlarını düşürecektir. Kâr oranlarının yükseltilmeye çalışılması ise, bir taraftan sermayenin merkezîleşmesini, diğer yandan da "Yedek Emek Ordusu" nu tekrar ortaya çıkaracaktır. Bu durum da, ücretlerin tekrar en az geçim düzeyinde oluşmasına yol açacaktır. Sonunda kapitalist sistem Marx'a göre; sefaletle karşılaşan bu işçiler tarafından yıkılacaktır.

- Marx ve Ricardo sistemleri arasındaki bir ayrılık da, sermaye birikiminin nedenlerine ilişkindir. Ricardo'ya göre sermaye birikiminin nedeni, yatırımda kullanılan sermayenin kârlılığı ile ilgilidir. Oysa Marx'a göre bu birikim, bir seçim işi değil bir ihtiyaç sonucudur. Çünkü kapitalist sistemde rekabet söz konusudur ve kapitalistler aralarındaki rekabet nedeniyle, sermaye birikimini gerçekleştirmeye mecburdurlar. Ancak bu şekilde işletmelerini büyütecekler ve daha yüksek üretimde bulunabileceklerdir. Kapitalist sistemdeki rekabet sonucu da sermaye ve üretim, monopolistler elinde toplanacaktır. Bu durumda ise; sermaye birikimi, rekabet bakımından zorunlu olmaktan çıkacaktır. Rekabetin ortadan kalkması veya azalması, tekelci kapitalizm döneminde sistemin bir krizle karşılaşmasına yol açacaktır. Bu krizin nedeni işgücüne olan talep fazlalığı değil, kapitalistlerin kârlarının tamamını yatırım veya tüketim mallarına sarfetme yetersizlikleri, bir başka deyişle effektif talep yetersizliğidir. Kapital birikimi ile birlikte, işsizlerin sayısının artması ve aynı zamanda ücret haddinin en az geçim düzeyine yakın olması sonucu emeğin ortalama geliri, sanayileşme hızlandıkça azalacaktır. Bu da toplam talebin düşmesine yol açacaktır.

- Marx'la Ricardo'nun başka bir ortak noktaları da, sermaye birikiminin artması ile, kâr hadlerinin düşeceği konusunda birleşmeleridir. Kâr haddinin düşmesi de, kapitalist sistemi ekonomik durgunluğa sürükleyecektir. Ricardo ve Klâsikler, kâr haddinin düşmesini "Azalan Verimler Kanunu" na bağlarken, Marx "Azalan Verimler Kanunu" nu benimsemediği için, bu konuda bir açıklık getirmeyerek kâr

hadlerindeki düşüşü, kapitalin organik bileşimindeki değişmeye bağlamıştır. Bu şekilde de sabit sermayenin, değişken sermayeden daha fazla artmasının kâr oranlarını düşüreceğini ileri sürmüştür (152). Kapitalistlerin kâr oranlarını yükseltmek istemeleri de Marx'a göre, ekonomik krizlerin başlamasına neden olacaktır.

Marx, bu gelişmeyi şöyle açıklamaktadır. Kapitalistler elde ettikleri Artık-Değerlerin hepsini tüketmemekte ve dolayısiyle tasarrufta bulunarak, sermaye birikimini gerçekleştirmektedirler. Bu da kapitalistlerin üretim araçları ve emek talebini arttırmaları ile sonuçlanmakta ve artan taleple birlikte ücretler de yükselmektedir. Oysa ücretlerin yükselmesi, kapitalistlerin Artık-Değer Oranının düşmesine yol açacak ve bu durum da,kapitalistler tarafından hoş karşılanmayacaktır. Bunun için de kapitalistler pahalanan emek yerine, makina ikame edeceklerdir. Kapitalist sistemin doğal kuralı olan rekabet, makina kullanımını zorunlu kılmakta ve bu şekilde sabit sermaye, değişken sermayenin aleyhine genişlemektedir (153). Marx, sonunda ekonominin kaçınılmaz olarak bir çöküşe gideceğini ve komünist bir topluma varılacağı iddiasında bulunmuştur. Gerek Ricardo ve gerekse Marx, bu analizleri ile kapitalist sistemin bir buhranla karşılaşacağı konusunda birleşmişlerdir.

Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi günümüz yönünden incelendiğinde, gelişmelerin teoriden daha farklı olduğu görülmüştür. İktisatçılar genellikle Marx'ın gelir dağılımı ile ilgili görüşlerinin teorik ve uygulama yönünden geçerliliğin tartışma konusu yapmışlardır. Bunlara karşı Jean Pen, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, Marx'ın görüşlerinin gelir dağılımı yönünden önem kazanabileceği üzerinde

---

(152) Ancak Joan Robinson, bu görüşün teorik açıdan doğru olmadığını ileri sürmektedir. Marx da bu konuda tutarlı bir açıklama yapamamaktadır. Bak.KALDOR; A.g.e., s.358.

(153) Çalışmanın kapsamını aşmamak için, konunun ayrıntılarına girilmemektedir. Daha geniş bilgi için bak. PETERSON; A.g.e., s.473-474. Aydın GÜRKAN; Tüketim ve Birikimin Ekonomik Kalkınma Açısından Teorik Değerlenişi ve Az Gelişmiş Ülkeler İçin Bir Değerleme Denemesi, Ankara İ.T.İ.Akademisi Yayınları, Ankara 1974, s.45-47.

durmaktadır (154).

Peterson, ne Ricardo'nun ve ne de Marx'ın dinamik bir ortamdaki gelir dağılımı sorununa yeterli bir açıklık getiremediklerini belirterek, olayların bu teorik modellerden hiçbirini doğrulamadığını ileri sürmüştür (155). Bütün çalışmalar, ücretlerin asgarî geçim düzeyinde kalmadığını ve gelir dağılımında emek faktörü lehine iyileşmeler olduğunu göstermektedir (156).

C. Neo-Klâsik Makro Gelir Dağılımı Teorisi

Faktör fiyatları analizi incelenirken de görüldüğü gibi, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi Ricardo ve Marx'ın Gelir Dağılımı Teorileri'nden farklı olarak, mikro bir yaklaşımdan hareket etmek-

---

(154) PEN, artan nüfus artışı ile birlikte, işgücünün düşük düzeyde uzmanlaşması ve emek-yoğun üretim yöntemlerinin benimsemesinin, kapitalist ekonominin geleceği konusunda endişeler yarattığını ileri sürmektedir. Çünkü Pen'e göre; sermaye-yoğun üretim yöntemleri, yüksek kârlar ve modern çalışma koşulları gerektirmektedir. Bu durum ise gelişmekte olan bir ülkede refahdan daha çok yararlanan belli gruplar ortaya çıkarmakta ve bu da zenginlerle, fakirlerin çatışmasını hızlandırmaktadır. Yine Pen'e göre; alım gücünün belli gruplar elinde toplanması nedeni ile de, pazarlar küçülmektedir. Eğer bu Marxist eğilimler Ricardo'nun belirttiği büyük toprak sahipleri ile bir arada bulunursa, sosyal güçler tehlikeli bir şekilde işbirliği yapabilirler.ve bu da kapitalist sistemin sonu olabilir. Pen, Marksist eğilimlerle büyük toprak sahiplerinin biraraya gelebilmelerinin Lâtin Amerika Ülkeleri için söz konusu olabileceğini belirtmektedir.Ancak bu ülkelerde de, bu teorilerin bazı değişiklikler yapılmadan uygulanabileceğini de şüpheli görmektedir. Çünkü Marx'ın göremediği, yeni gelişmelerden söz etmektedir. Örneğin bazı ücretlerin yükseleceği görüşündedir. Bu durumun da tarım sektöründen çok, sanayi sektöründe olacağını ve bu yeni gelişmenin, işçilerin kendi aralarında ücret farklılığından dolayı çatışmaları artıracağını ileri sürmektedir. Yine bu ülkelerde işsizlik, ne sermaye birikiminin yetersizliğinden ne de sanayi sektörünün modernleşmesinden ileri gelecektir. İşsizliğin nedeni bunların aksine, sanayi sektörünün ülkede önem kazanamamış olması ile ilgilidir. Lâtin Amerika Ülkeleri'nin bugünkü durumunu yaratan etken , tarım sektörünün geri kalmışlığı ile ekonomiye olan hakimiyeti olmaktadır. Bak. PEN; A.g.e., s.44-45

(155) PETERSON; A.g.e., s.475.

(156) Marxizm'in eleştirisi için bak. Mehmet ERÖZ; Marxizm, Leninizm ve Tenkidi, İkinci Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1976.

tedir (157). Bu nedenle de Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi,millî gelirin bölüşümünde faktörlerin nisbî paylarının belirlenmesi yerine, faktör fiyatlarının oluşumunu araştırmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Neo-Klâsik Teori'nin hareket noktası olan mikro analizden, bazı varsayımlar altında makro analize de geçilebilmekte ve bu şekilde Neo-Klâsik Makro Gelir Dağılımına ulaşılabilmektedir. İleri sürülen eleştirilere rağmen, mikro ekonomik bir analiz olan faktör fiyatları analizi, mal ve hizmetlerin nisbî fiyatlarının oluşumuna yardım eden güçleri belirlemede başarılı olmuşsa da, bu başarı aynı şekilde faktör paylarının belirlenmesinde etkili olamamıştır (158).

Faktör fiyatları analizinden (mikro analizden) hareket ederek millî gelirin bölüşümünde nisbî faktör paylarını belirlemede (159),

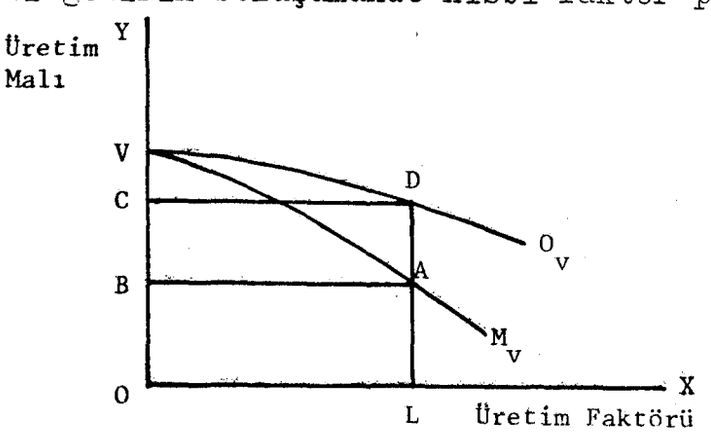

Şekil: 2 Neo-Klasik Makro Gelir Dağılımı

(157) Marx'ın gelir dağılımı teorisi Ricardo'nun "Artık-Değer İlkesi"ne dayanırken, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi de "Marjinallik İlkesi"ne dayanmaktadır. Ancak Ricardo'nun Gelir Dağılımı Teorisi ile Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi arasında önemli farklılıklar da vardır. Bu farklılıkların ilki, Ricardo ikame ilkesini yalnızca emek ile toprak arasında görürken, Neo-Klâsikler her türlü üretim faktörü arasında ikame olacağını varsayarak, teoriyi genelleştirmişlerdir. İkincisi, Ricardo'nun yalnızca sabit olan bir faktörün Artık-Değer kazanacağını belirtmesine karşılık, Neo-Klâsik İktisatçılar tam rekabet şartları altında değişken her faktörün, marjinal üretime katkısı oranında bir gelir sağlayacağını belirtmişlerdir. Bu konuda bak.KALDOR; A.g.m., s.360.

(158) Sencer DİVİTÇİOĞLU; Mikro İktisat, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.293, İstanbul, 1971, s.133.

(159) Bu konuda bak. KALDOR; A.g.m., s.360.

Ricardo için kullandığımız şeklin benzerini burada da kullanabiliriz.

(OX) ekseni herhangi bir üretim faktörünü göstersin, Aynı zamanda bu faktör değişken olsun. Diğer faktörlerin bu durumda sabit kaldığını varsayalım. (OY) de bu kez, Ricardo'da olduğu gibi tahıl değil, üretilen herhangi bir mal olsun. Şekilden yararlanarak Neo-Klâsik anlamda (X) üretim faktörünün toplam üretimdeki (gelirdeki) payını bulmak için, diğer bütün üretim faktörleri sabit varsayılmaktadır. Burada (V-Mv), (X) faktörünün marjinal verim eğrisi olmaktadır. Bu duruma göre (X) faktörüne gelirden düşen pay kullanılan (X) faktörü miktarı ile, bu (X) faktörünün marjinal verimliliği dolayısıyla talep edilebileceği fiyatın çarpımı olacaktır. Bu durumda (X) üretim faktöründen (OL) kadar kullanıldığında, faktörün marjinal verimliliği, dolayısiyle faktör fiyatı (AL) olmaktadır. Çünkü Neo-Klâsik Teori'ye göre her faktöre, marjinal verimi kadar bir fiyat ödenmektedir. Bu durumda (X) faktöründen (OL) kadar kullanıldığında, (X) faktörünün toplam üretimdeki payı (OLAL) alanıdır. Diğer faktörlerin payları ise geriye kalan (BADC) alanına eşit olacaktır. Bu şekilde diğer faktörler sabit tutularak, her faktörün üretim içindeki payı kolaylıkla belirlenebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi her faktör, marjinal verimliliğine göre bir pay alacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi için de, üretim fonksiyonu birinci dereceden doğrusal ve homojen olmalı, ya da bir başka deyişle ölçeğe göre sabit verim geçerli bulunmalıdır (160).

Belirtilen varsayımlar altında marjinal ürünler toplamı, toplam ürüne eşit olacaktır. Daha açıkçası bütün faktörler marjinal verimliliklerine göre pay alacaklar, geriye bir artık (fazlalık) kalmayacaktır. Eğer marjinal ürünlerin toplamı, toplam ürüne eşit olmazsa, ortaya dağıtılması gereken bir artık çıkacak ya da bazı faktörlerin üretimden eksik pay almaları söz konusu olacaktır. Neo-Klâsik Teori'ye göre; marjinal ürünlerin, toplam ürüne eşit olması zorunlu gözükmektedir. Bu durum iktisatta "Toplama" Meselesi"(Adding-Up Problem)

(160) Üretilen her mal ilk, ya da son mal olmalı, kısacası ara mal olmamalıdır. Çünkü böyle bir ekonomide ara mallarına yer yoktur. Bunun nedeni de bu yaklaşımda, üretim faktörlerinin sonsuz ölçüde ve anında bölünebilmesi ve değişebilmesi gereğidir.

olarak bilinmektedir.

"Toplama Meselesi" olarak ortaya çıkan bu durumu, Wiksteed ve Wicksel matematiksel şekilde belirleyerek, geriye hiçbir artığın kalmadığını göstermişlerdir. Bu eşitliğin matematiksel doğrulanması, "Euler Teoremi"ne dayanılarak yapılmaktadır. Bu teoreme göre; üretim fonksiyonunun birinci dereceden doğrusal ve homojen olması, bir başka deyişle ölçeğe göre sabit verim ve tam rekabet koşulları altında, her faktörü marjinal verimine eşit bir ödeme yapıldığında faktör payları toplamı, yaratılan toplam gelire eşit olacaktır. Bu durumda da toplam ürün tükenecektir (161).

Toplam ürün (Q) ve kullanılan iki faktörden emek (l), sermaye de (C)'dir. (l) ve (C) sürekli bölünür varsayılmakta ve (Q)'nün fonksiyonu olmaktadırlar. Bu faktörlerin marjinal verimi, (Q)'nün (l) ve (C)'ye göre kısmî türevi ile belirtilebilir. Ölçeğe göre sabit verim varsayımı altında, (Q) şöyle olacaktır:

$$Q = l\frac{\partial Q}{\partial l} + c\frac{\partial Q}{\partial l} \text{ 'dir.}$$

Daha önce de belirtildiği gibi bu eşitliğin doğrulanması, "Euler Teoremi"ne göre yapılmaktadır. Wicksell, ölçeğe göre sabit verim söz konusu olduğunda eğer firma tam rekabet koşullarında ve uzun dönem denge durumunda ise (162), "Toplama Meselesi"nin bir sorun olmayacağını ileri sürmüştür. Wicksell bu durumun gerçekte de açıkça görülebileceğini belirtmektedir. Belirtilen koşullar altında firma, uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin yatay kısmında yer değiştirecektir. Bu durumda ortalama maliyet eğrisinin yatay kısmı, tam olarak

---

(161) Bu durumun gereksiz bir kısıtlama olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü üretim fonksiyonu, teknoloji tarafından belirlenmekte ve de ancak tesadüfî durumda bu özel şekli alabilmektedir. Bak. JEKING; A.g.e., s.50-51.

(162) K.WICKSELL; Selected Paper in Economic Theory, Allen and Unvin, London, 1958'den JEKING; A.g.e., s.50-52.

ölçeğe göre sabit verim durumunu yansıtacaktır. Eğer belirtilen varsayımlar arasından tam rekabet varsayımını çıkarırsak, çözüm sağlanamayacaktır. Çünkü bu durumda ücret, marjinal ürünün değerine eşit olmayacak ve firma uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin en alt kısmında dengeye gelemiyecektir. Burada ortaya çıkan net kârın teşebbüsün mü, yoksa sermayenin mi karşılığı olduğu sorun olacaktır (163).

İlk olarak Wicksell tarafından ortaya konan birinci dereceden doğrusal homojen üretim fonksiyonu ($r= K^aL^b$) daha sonra P.H. Douglas ve C.E.Cobb tarafından ABD, Avustralya ve Güney Afrika Ülkelerinin istatistiklerine uygulanarak kanıtlanmış ve Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu adını almıştır.

Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu'na göre de, emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörü vardır. Marjinal verim ilkesine göre de, bu faktörlerin nisbî payları incelenmektedir (164).

Bu fonksiyonun en basit şekli; Ürün (r), emek (L), sermaye (K), sabitler de (a) ve (b) olursa, fonksiyon;

$$r= K^a L^b \text{ dir (165).}$$

Basit bir çözümde, sermaye ve emeğin karşılıklı marjinal ürünleri,

$$\left(\frac{\partial r}{\partial k} \text{ ve } \frac{\partial r}{\partial l} \right) \text{ 'dir.}$$

$$\left(a\frac{r}{k} \text{ ve } b\frac{r}{l} \right) \text{ olacaktır.}$$

Bu durumda emek ve sermayenin millî gelirdeki payları (a) ve (b)'dir. Bunların toplamı da ($a+b = 1$)'dir. ($a+b < 1$) olduğunda ise; bir başka deyişle ölçeğe göre sabit verim yoksa, toplam ürün faktörleri arasında bölüşüldükten sonra bir artık, kâr olarak kalacaktır. Wicksell bu durumda herkes müteşebbis olmak isteyeceği için, firmaların par-

---

(163) Görüldüğü gibi Wicksell'in açıklamasında, kâr göz önüne alınmamaktadır. Bunun için bu konuda Wicksell eleştirilmiştir.

(164) Bu konad bak. JEKING; A.g.e., s.51.

(165) Bu şekilde Cobb-Douglas Fonksiyonu ($a+b=1$) olduğundan, homojen ve birinci dereceden olmaktadır. Böylece "Toplama" Meselesi çözümlenmektedir.

çalanacağını belirtir. Eğer (a+b > 1), başka bir deyişle ölçeğe göre artan verim söz konusu ise; faktörlere marjinal verime göre yapılacak eşit ödeme, toplam üründen daha büyük bir ürünün dağıtımını gerektirdiği için firma zarar eder. Dolayısıyla da ne artan ne de azalan ölçeğe göre sabit verim şartları altında denge söz konusu olabilir. Uzun dönem dengesi, tam rekabet koşulları altında ölçeğe göre sabit verimi gerektirir. Wicksell'in "Euler Teoremi"ne önemli katkısı şu olmuştur. Firmalarda tam rekabet koşulları altında uzun dönem denge noktasında (Ortalama Maliyet = Marjinal Maliyet)'tir. Bu noktada ölçeğe göre sabit verim geçerlidir ve müteşebbisin kârı sıfırdır. Ölçeğe göre sabit verim kanunlarından bağımsız olarak uzun dönem dengesinde kâr veya toplumsal artık mevcut değildir ve toplam ürün tükenmektedir.

Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi'nin genel değerlemesi olarak şunlar söylenebilmektedir: Teori'ye göre; tam rekabet koşulları altında bir firmada üretime katılan faktörlerin payları, marjinal verimliliklerine göre belirlenmekte ve toplam ürün, faktörler arasında dağılmakta ve geriye kâr olarak bir artık kalmamaktadır. Bu dağılım şekli haklı ve adil olup, faktörlerin marjinal verimliliklerine göre aldıkları payların toplamı, toplam ürüne eşittir.

Ancak Neo-Klâsik Teori'ye karşı yapılan çeşitli eleştiriler, bu teorinin bir Makro Bölüşüm Teori'si olarak geçerliliğini önemli ölçüde azaltmaktadır (166). Bu eleştirilerden çalışmalarımız yönün-

---

(166) Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi'nin kanıtlanması ile ilgili çalışmalara iyimser yönden en çok BRONFENBRENNER, katı bir yönden de Phelps BROWN tarafından eleştiriler yapılmıştır. Brown "Bu konuda çalışanların bir üretim fonksiyonu ortaya koymadıklarını, buna rağmen bunun yine de gelir dağılımını belirleyen faktör olduğunu söylediklerini" ileri sürmektedir. Yine Brown "Zaman serilerinden hareketle Cobb-Douglas Fonksiyonu'nun örneğin, sermayenin ve ürünün geçmişteki büyüme hızları arasındaki ilişkiyi göstermesine karşılık, buna yarayan katsayılarının verimliliği ölcemeyeceğini, aynı şekilde belirli bir andaki rakamlarla yapılan çözümün sonuç vermeyeceğini" söylemektedir. Bak. JEKING; A.g.e., s.52. Bu konuda ayrıca bak. Vural SAVAŞ, "Harrod ve Sonrası: Post-Keynezyen ve Neoklâsik Büyüme Modelleri", Akademi, Bursa İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:1, No.1, Kasım 1972, s.1-43.

den önemlileri şunlar olmaktadır:

1- Firma düzeyinde geçerli olan bölüşüm ilişkileri, kapsamı genişletilip, ülke düzeyinde millî gelirin dağılımı açısından belirlenmeye çalışıldığında; Neo-Klâsik Teori'nin varsayımları aşılmaktadır. Bu nedenle de Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi, ne millî gelirin büyüklüğünü ve ne de gelirin farklı sosyal gruplar arasındaki dağılımı sorununu çözümleyebilmektedir.

- Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi'nin eleştirisini, gerçekte eksik rekabet şartlarının yaygın piyasa şekli olduğunu öneren, bu halde Marxist anlamda olmasa da, bir sömürmenin bulunduğunu ve kârın bir toplumsal artık olarak kaldığını gösteren teori teşkil etmektedir. Bu özellikleri ile de bir makro dağılım teorisi olarak Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi firma ölçeğinde faktör kullanım miktarı için, geçerliliğini sürdürse de, nisbî faktör paylarının belirlenmesi yönünden bugün gereken ilgiyi çekmemektedir (167).

D. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi

Keynes'in "The General Theory of Employment, Interest and Money" adlı önemli eseri incelendiğinde, bir gelir dağılımı teorisine yer verilmediği görülür. Keynes, kapitalist bir ekonominin tam istihdam ve gelir dağılımı olmak üzere iki önemli sorunu olduğunu belirtmektedir (168). Bununla birlikte ilgisini daha çok tam istihdam sorunu çekmiş, effektif talep ve çarpan teorisi yardımı ile bu soruna çözüm aramıştır (169).

Keynesyen Teori'den hareketle geliştirilen gelir dağılımı teorileri, genellikle "Modern Teori" adı altında toplanmaktadır. Keynes'i izleyen bu iktisatçılardan C.Föhl, N.Kaldor, Boulding, Kalecki, Robinson, Allan Carter, Sidney Weintraub "Keynes'in Genel Teorisi"nden yararlanarak makro ekonomik gelir dağılımı teorileri kurmuşlardır.

(167) Gülten KAZGAN; İktisâdî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.246, İstanbul, 1969, s.107.
(168) J.M.KEYNES; The General Theory of Employment, Interest and Money, Macmillan and Co.Ltd., London, 1954, s.372.
(169) Ancak KEYNES'in "A-Treatise on Money" adlı kitabı ile ilk zamanlar bu konu ile ilgilendiği de görülmektedir. Bak. A Treatise on Money, Vol.1, London, 1953, s.139.

Teorilerinde belirli bir dönemde,tasarruf ve yatırımların bağımsız olarak yapıldığını gözönüne almışlar ve çarpan ilkesini benimsemiş lerdir.

Modern Teori'yi geliştiren iktisatçılar, gelir dağılımı sorununu iki bölümde incelemişlerdir. Önce millî gelirin ücret ve kâr olarak dağılımı ele alınmış, daha sonra da ücret ve kârların farklı ücret ve kâr gruplarına göre incelenmesine geçilmiştir. Ancak Modern Teori'yi geliştiren iktisatçıların millî gelirin ücret ve kâr olarak dağılımı ile ilgilendikleri ve önceliklerinin de bu olduğu görülmektedir.

Keynes'in "Genel Teori"sinden yararlanarak ilk çalışmayı 1951 yılında Boulding yapmıştır. Boulding, millî gelirin ücret ve kâr olarak dağılımını "El Değiştirme Faktörü" dediği bir faktöre bağlamakta ve dağılımın bu faktörce etkilendiğini ileri sürmektedir."El Değiştirme Faktörü"ise; teşebbüs ve işletmelerin birbirlerine yaptıkları menkûl kıymet satışından, üretim ve tüketim için açılan kredilerden ve temettülerin dağılmasından oluşmaktadır. Bu görüşe karşı da, bazı itirazlar ileri sürülmüştür (170). El Değiştirme Faktörü'nü meydana getiren elemanların açıklanması, öncelikle millî gelirin dağılımına bağlı olmaktadır. İkinci olarak da, Boulding'in Modeli, ücretlerle yatırım ve tüketim, kârlarla yatırım ve tüketim arasında ikili bir fonksiyonel ilişkiyi gerekli kılmaktadır. Bu fonksiyonların geçerli olabilmesi ise; - fiyatlar genel seviyesinin sabit olması - varsayımının kabul edilmesini gerektirmektedir. Oysa fiyatlar genel seviyesinin değişmesi, günümüzde millî gelirin dağılımını etkileyen en önemli bir etken olarak görülmektedir.

Boulding ve Robinson, modern anlamda makro ekonomik dağılım modelleri kurmayı amaçladıklarından, Klâsik Büyüme ve Dağılım Modelleri ile Keynes Sonrası Modeller arasında bir köprü kurmuşlardır.

---

(170) MARCHALL; A.g.m., s.13.

Keynesyen varsayımlar üserine kurulan Boulding ve Robinson Modelleri, effektif talebe önemli bir yer vermekle beraber, aşırı tanımsal olduklarından millî gelirdeki nisbî faktör paylarının değişmeleri sorununa büyük bir açıklık getirememişlerdir (171).

C.Föhl ve N.Kaldor da "Harcamalar gelirin, gelir harcamaların fonksiyonu" dur şeklinde belirtilebilen Keynesyen Teori'den hareketle, kendilerine özgü gelir dağılımı teorileri ortaya koymuşlardır. C.Föhl'e göre önemli sorun; üretim içinde, kârların gösterdiği değişmenin tesbiti olmaktadır. Föhl bunu, "Kapasite kullanımı arttıkça, kârların payı da artar" şeklinde belirtmektedir. Föhl'ün analizi kısa dönemde ve ekonomik durumun iyiye gitmesi halinde, kârların gelir içindeki payını açıklamaktan öteye gidememektedir. Kısacası teori, talep etkisi ile ortaya çıkacak bir duruma değinmektedir. Bu özelliği ile de C.Föhl'ün ileri sürdüğü düşünceler, bir gelir dağılımı teorisi oluşturamamaktadır (172).

a. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi

Keynesyen analiz araçlarından yararlanarak ve özellikle de "Çarpan Teorisi" ni gelir dağılımında kullanarak, "Modern Gelir Dağılımı Teorisi" içinde önemli bir yer alan İktisatçı Kaldor olmuştur (173). Kaldor, incelemesini kısa ve uzun dönemleri birbirinden ayırarak yapmaktadır. Kısa ve uzun dönemleri ayırmasına rağmen, büyüme hareketi içinde kısa dönemin, uzun dönemle birlikte iç içe olduğunu kabullenmektedir. Kısa dönem genellikle makina, teçhizat ve donatımın sabit olup, tekniğin değişmediği bir dönem olarak ele alınmaktadır.

Kaldor tasarruf-yatırım eşitliğinden hareket ederek, nisbî faktör paylarını, daha açık bir deyişle millî gelirdeki ücret ve kâr paylarını, yatırım/hasıla ($\frac{I}{Y}$) oranının belirlediğini ileri sürmektedir.

---

(171) Bu konuda bak. Erdoğan ALKİN; "Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli", İktisat Fakültesi Mecmuası, 29. Cilt, No.1-4, Ekim 1969-Eylül 1970, s.133.

(172) PEN; A.g.e., s.185.

(173) Kaldor Modeli ile ilgili olarak bak. KALDOR; A.g.m., s.368-379, PETERSON; A.g.e., s.480-483. PEN; A.g.e., s.186-190. ALKİN; A.g.m., s.131-159.

tedir.

Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi üç temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlardan ilki ekonominin tam istihdam durumunda olması, ikincisi ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri ile, kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin sabit sayılması, üçüncüsü de kâr geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimlerinin, ücret geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimlerinden büyük olması varsayımıdır.

Kaldor'a göre, kısa dönemde ve tam istihdam durumundaki bir ekonomide faktör fiyatlarıyla millî gelir (Y), ücret gelirleri (W) ile kâr gelirlerinin (P) toplamına eşit olmaktadır.

$$Y = P + W$$

Burada ücret gelirleri, işçi ve memurların gelirlerinden, kâr gelirleri de; müteşebbislerin, sermaye sahiplerinin ve mülk sahiplerinin gelirlerinden başka bir deyişle, kâr, faiz ve rant gelirlerinden oluşmaktadır. Yukardaki eşitliğe göre Kaldor'un Modeli'nde toplam gelir, işgücü ve diğer faktör sahipleri arasında bölüşülmektedir. Yine Kaldor'a göre; ücret gelirlerinden yapılan tasarruflar (Sw) ile, kâr gelirlerinden yapılan tasarruflar (Sp), toplam tasarrufu (S) vermektedir. Burada ücretlilerin ortalama tasarruf eğilimini (sw) ile gösterdiğimizde, (174) ücretlilerin tasarruf fonksiyonu;

$$Sw = sw \cdot W$$ olmaktadır.

Aynı şekilde kâr geliri elde edenlerin ortalama tasarruf eğilimlerini de (sp) ile gösterdiğimizde;

$$Sp = sp \cdot P$$

denklemi ile de kâr elde edenlerin tasarruf fonksiyonu bulunur. Bu iki tasarruf miktarının toplamı da, yukarıda belirttiğimiz gibi toplam tasarrufu verir.

---

(174) Kaldor'un varsayımlarından biri de, marjinal tasarruf eğilimi ile ortalama tasarruf eğiliminin birbirine eşit olduğudur.

$$S = Sw + Sp$$

I=S Yatırım=Tasarruf eşitliğinden giderek;

$I = S = Sp + Sw = sp.P + sw.W = sp.P + sw\ (Y-P)$ yazılabilmektedir. Bu denklemlerden hareketle, de;

$$I = (sp-sw)\ P.sw.Y$$

denklemi elde edilir. Denklemin her iki yanı (Y) ile bölündüğünde;

$$\frac{I}{Y} = (sp - sw) \cdot \frac{P}{Y} + sw$$

denklemi bulunur. Daha sonra da nisbî kâr payı $(\frac{P}{Y})$ sola geçirildiğinde; $\frac{P}{Y} = \frac{I}{(sp-sw)} - \frac{I}{Y} = \frac{Sw}{(sp-sw)}$ denklemi elde edilir.

Bu denklem Kaldor'un Gelir Dağılımı Denklemi olmaktadır. Kaldor'a göre; ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri (sw) ile, kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri (sp) sabit, daha başka bir deyişle (sw) ile (sp) değişmez katsayılar olarak varsayıldığında; nisbî kâr payı $(\frac{P}{Y})$ ve de dolayısıyla nisbî ücret payı $(\frac{W}{Y})$, Yatırım/Hasıla Oranı $(\frac{I}{Y})$ tarafından belirlenmektedir. Daha açıkçası nisbî kâr payı ve dolayısıyla nisbî ücret payı $(\frac{I}{Y})$'nin fonksiyonu olmaktadır. Bu durumda Kaldor'un Gelir Dağılımı Modeli, $(\frac{I}{Y})$'nin bağımsız değişken sayıldığı Keynesyen Varsayıma dayanmaktadır.

$(\frac{I}{Y})$ oranının bağımsız değişken olduğu ve ekonominin de tam istihdam durumunda bulunduğu varsayıldığında; nakdî ücretlerle ilişkili olarak, fiyatları effektif talep belirleyecektir. Bu durumda yatırımda ve dolayısıyla toplam talepteki bir artış, fiyatları ve kâr paylarını yükseltir. Fiyatların ve kâr paylarının yükselmesi de, reel tüketimin azalmasına yol açar. Peterson'un deyişiyle $(\frac{I}{Y})$ oranındaki bir artışın, toplam gelirdeki nisbî kâr payını arttırmasını sağlayan mekanizma, fiyat seviyesindeki değişmelerden başka birşey olmamaktadır (175). Tam istihdam koşulları altında yatırım harcamalarında ve dolayısıyla toplam talepteki bir artış, önce fiyatların yüksel-

---

(175) PETERSON; A.g.e., s.482.

mesini sağlar. Ancak Kaldor'a göre; nakdî ücretlerin fiyatlarla aynı oranda yükselmesini sağlayacak bir mekanizma olmadığından, bu durumda kâr oranlarında ücretlere göre bir artış söz konusu olacaktır. Bunun da nedeni nakdî ücretlerin,genel fiyat düzeyindeki artışlarla uyum sağlayamamasıdır. Nakdî ücretlerin genel fiyat düzeyi ile uyum sağlayamamasının sonucu olarak da, ücretlilerin reel gelirleri düşerken, diğer gelir sahiplerinin kâr oranları artacaktır. Kâr oranlarının artması ile de, bu gruptakilerin reel gelirleri yükselecektir (176).

Yukardaki durumun karşıt durumunda, başka bir deyişle yatırımda ve dolayısıyla toplam talepte bir azalma olduğunda ise, fiyatlar ücret seviyesine oranla düşecek ve bunun sonucunda da yatırımdaki düşmeyi giderecek şekilde reel tüketimde bir artış meydana gelecektir. Fiyatların ve kâr oranlarının esnek olduğu varsayıldığında da, sistem devamlı olarak tam istihdam dengesinde bulunacaktır.

Kaldor'a göre sistemin devamlı olarak tam istihdam dengesinde kalabilmesi, başka bir deyişle sistemin kararlılığı için; ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri ile, kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin farklı ve aynı zamanda da kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin, ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimlerinden büyük olması ($sp > sw$) zorunludur. Bu varsayım Kaldor'a göre hem sistemin kararlılığı için, hem de Yatırım/Hasıla Oranı ($\frac{I}{Y}$) yükseldiğinde, gelirdeki nisbî kâr payının artması için zorunlu olmaktadır. Eğer kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri, ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğiliminden küçük ($sp < sw$) ise; fiyatlarda meydana gelecek herhangi bir düşme

---

(176) Ücret dışı gelir sahiplerinin tasarruf eğilimleri ortalama olarak, ücretlilerin tasarruf eğiliminden yüksek olduğundan, reel gelirin kârlar lehine dağılımında, enflasyonun uyardığı bir kayma, ekonomideki toplam reel tasarruf düzeyini yükseltecektir. Tasarruf/Hasıla Oranı, Yatırım/Hasıla Oranı ile dengeleninceye kadar, bu süreç devam edecektir. Bak. A.g.e., s.482.

önce talebi azaltacak ve bu durum fiyatların ikinci bir defa daha düşmesine yol açacaktır. Böylece yukarda da belirtildiği gibi, sistemin kararlılığı için iki tasarruf eğiliminin farklı ve aynı zamanda ($sp > sw$) olmak zorundadır.

Sistemin kararlılığı, Kaldor'un "Gelir Dağılımının Hassasiyet Katsayısı" (Coefficient of Sensitivity of Income Distribution) dediği ($\frac{1}{sp-sw}$) katsayısına bağlıdır (177). Bu katsayı ($\frac{I}{Y}$)'deki değişmelerle birlikte, nisbî kâr payındaki ($\frac{P}{Y}$) değişmeleri belirlemektedir. Burada marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki fark ne kadar küçük olursa, katsayı o oranda büyük olacaktır. Bu durumda ($\frac{I}{Y}$)'deki küçük değişmeler, ($\frac{P}{Y}$)'de büyük değişmelere neden olacaktır.

Diğer bir durumda, ücret geliri elde edenlerin marjinal tasarruflarının sıfır, ($sw=o$) başka bir deyişle ücretlilerin hiçbir tasarrufta bulunmamaları durumudur. ($sw = o$) olduğunda kârlar; yatırımlarla, kapitalistlerin tüketim harcamalarının toplamına eşit olacaktır. Buradan;

$$\frac{P}{Y} = \frac{1}{sp} \cdot \frac{I}{Y}$$ veya daha başka bir deyişle,

$$P = \frac{1}{sp} : I$$ eşitliğini elde etmek mümkün olacaktır.

Kısacası yatırımlar üzerindeki çarpan etkisini, sadece müteşebbislerin tüketim eğilimi belirlemekte ve daha önce de söylendiği gibi kârlar; yatırımlarla, kapitalistlerin tüketim harcamaları toplamına eşit olmaktadır. Bu eşitlik Kalecki'nin (178) "Kapitalistler harcadıklarını kazanırlar, ücretliler kazandıklarını harcarlar" görüşüne uymaktadır. (179).

---

(177) KALDOR; A.g.m., s.371.
(178) A.g.m., s.372., s.372.
(179) Bu modeldeki ($sw=o$) durumu, Ricardo ve Marx'ın Teorilerindeki görüşe ters düşmektedir. Ricardo'nun modelinde; kira vergilerinin dışındaki diğer bütün vergilerin son yansıması kâr üzerinde toplanırken, burada bütün vergilerin yansıması ücretler üzerinde toplanmaktadır. ($\frac{I}{Y}$) ve (sp)'nin zaman içinde sabit kalacağı varsayılırsa; ücretlerin payı da sabit kalacaktır. Kişi başına düşen gelir yıldan yıla artarken, reel ücretler de otomatik olarak artacaktır.

Ücretlilerin tasarruf eğilimleri (sw), sıfırdan büyük oldukça, başka bir deyişle pozitif değerler olmaya başladıkça, yapılan tasarruflar kadar toplam kârlarda düşme görülecektir. Bu durumda (sw) büyüdükçe toplam kâr da, yatırım seviyesindeki değişmelere bağlı olarak küçülecek, (sw)'nin azalması durumunda ise toplam kâr büyüyecektir.

Kaldor yukardaki analizinden sonra kısa dönemden, uzun döneme geçmekte ve Harrod Tipi Büyüme Modeli'nden yararlanmaktadır. Kaldor uzun dönemde; ekonomideki rekabet derecesi, Sermaye/Hasıla Oranı ($\frac{K}{Y}$), ücret geliri elde edenlerle, kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri ve nüfusun durumunu veri olarak almaktadır. Ancak bunlar dışında Yatırım/Hasıla Oranı ($\frac{I}{Y}$) değişmektedir. Önemli olan da bu oranın fiilen değişip,-değişmeyeceğidir. Bu konuda iki ayrı varsayım söz konusu olmaktadır. Bunlardan biri ekonominin sürekli ve dengeli bir büyüme içinde olması, diğeri de bunun karşıtı olan ve ekonominin uzun dönemde dengeli olmaması durumudur.

Birinci varsayım olan ekonominin sürekli ve dengeli bir büyüme içinde olması durumunda; toplam gelirden yatırımlara ayrılan kısım oran olarak değişmemektedir. Bunun sonucu olarak da toplam gelir içinde ücret geliri elde edenlerin nisbî payları ile, kâr geliri elde edenlerin nisbî payları oran olarak aynı kalmaktadır. Kısacası artan gelirle birlikte ücret geliri elde edenlerin gelirleri ile, kâr geliri elde edenlerin gelirleri artmakla birlikte, ücretlerle kârlar arasındaki oran bozulmamaktadır.

Kaldor'un ikinci varsayımı olan ekonominin uzun dönemde dengeli olmaması, başka bir deyişle ekonominin devamlı olarak yükselme ve alçalma göstermesi durumunda, toplam gelirin bölüşülmesi safhasında ücret geliri elde edenlerin payları ile, kâr geliri elde edenlerin payları mutlak olarak değişeceği gibi, bununla kalmayarak nisbî olarak da değişecektir. Bu değişme bazen ücret geliri elde edenlerin yararına, bazen de kâr geliri elde edenlerin yararına olacaktır.

Kaldor, ekonomide düzgün bir büyüme hızını gerçekleştirmek için, kendiliğinden bir eğilimin mevcut olmayacağını ve büyümenin devamlı ve kendi içinde uyumunu sağlamak için en uygun bir Yatırım/Hasıla Oranı olduğunu söylemektedir. Bu oranda yine Kaldor'a göre; ülkelerdeki müteşebbislerin dinamik ve yeniliklere açık olup, olmamalarına göre değişmektedir. Müteşebbislerin davranışları yanında, odünç verenlerin devamlı büyümeyi gerçekleştirecek sermayeyi sağlayıp-sağlamama konusundaki eğilimleri de bu Yatırım/Hasıla Oranını etkileyecektir. Eğer belirtilen koşullar yerine getirilmezse; müteşebbislerin dinamizminden söz edilemeyeceğinden, o ekonomide en uygun Yatırım/Hasıla Oranı elde edilemeyecek ve bunun sonucunda da ekonominin sürekli ve dengeli büyümesi gerçekleşemeyecektir. Ekonominin dengeli ve sürekli büyümesi söz konusu olmayınca da; ücret geliri elde edenlerle, kâr geliri elde edenlerin toplam gelirdeki mutlak ve nisbî oranları değişecektir (180).

b. Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi'ne Karşı İleri Sürülen Eleştiriler ve Pasinetti Modeli

Kaldor'un Gelir Dağılımı Modeli ilginç olmakla birlikte, gelir dağılımı sorununa tam olarak bir çözüm getirememekte ve bazı eleştirilerin yapılmasına neden olmaktadır. Bu eleştirilerden önemlileri şunlardır:

- Kaldor'un analizinde millî gelir, ücret ve kâr gelirleri olarak iki grup arasında bolüşülmektedir. Bu iki grup dışında,

---

(180) Kaldor, günümüz İngiltere'sinde ekonominin sürekli ve dengeli büyümesini sağlayabilecek($\frac{I}{Y}$) oranına ulaşılamadığını ve bunun için de devletin bu duruma müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. "Bunun için Kaldor yeni bir hareket plânı tavsiye ediyor. Devlet rekabeti kamçılamak, yatırımları vergiden muaf tutmak, eskimiş makineleri çürüme çıkarmak ve bu yoldan İngiliz müteşebbisine cevvalliğini kazandırmalıdır. Ayrıca, halihazırda odünç verenlerin istekleri aşırı olduğundan, hükümet fiyatlar genel seviyesinin devamlı ve yavaş bir şekilde yükselmesine katlanmalıdır. Bu odünç verenlerce tahsil edilecek faiz haddini düşürecektir. Kaldor'a göre fiyat yükselmeleri yüzde 5 civarında olmalıdır. Bu yüzde, hükümet ve işçi sendikaları arasında yapılacak bir anlaşma ile tesbit olunabilir. Böylece hem emeğin./.

gelir dağılımı inceleme konusu olmamaktadır. Bundan dolayı somut bir analizde ele alınacak grupları iyice tesbit etmek ve bu grupları modele dahil etmek gerekecektir. Kaldor'un Modeli'nin diğer tamamlayıcı gruplarla düzeltilmesi gerekir. Bunun için de modeli yeni baştan kurmak zorunlu olmaktadır (181). Oysa Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Modeli'nde ekonomideki bütün faktörler sonsuz sayıda gruplandırılsalar bile, Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Modeli bu gruplar arasında gelirin nasıl dağılacağı sorununa yine de bir ışık tutabilir (182). Kaldor Modeli daha önce de belirttiğimiz gibi; faktörleri iki gruba ayırarak incelediği için, genellik niteliğini kaybetmektedir.

- Kaldor, tam istihdam durumunda $(\frac{I}{Y})$ oranındaki bir artışın, toplam gelirdeki nisbî kâr payını arttıracağını ileri sürerken, tam istihdam düzeyinin altındaki bir ekonomide gelir dağılımının, gelirdeki değişiklikler karşısında nasıl etkileneceğini açıklayamamaktadır. Yine Kaldor'un önemli varsayımlarından biri de; $(sp > sw)$ olmasıdır. Eğer ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri ile kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri birbirine eşit ise, modelin ana denklemi çözülemez hale gelecektir. Çünkü ekonomik sınıfların tanımı sadece tasarruf eğilimlerine dayanmaktadır. Tasarruf eğilimleri aynı olunca da, sınıflar arasında bir fark kalmayacak demektir (183). Bunun için de Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi, temel varsayımlarının çok sınırlı olması nedeniyle, sınırlı çözümler getiren bir teori olarak nitelendirilmektedir (184).

(180'in devamı) verimi hesaba katılmış olur, hem de ücretlerin yüksekliği normal bir seviyede tutulur." demektedir. Kaldor'un uzun dönem analizi için bak. MARCHAL; A.g.m., s.14-15. Ayrıca bak. ALKİN; A. g.m., s.137-138.

(181) MARCHAL; A.g.m., s.16.

(182) Bak. ALKİN; A.g.m., s.155.

(183) A.g.m., s.155.

(184) PETERSON; A.g.e., s.483.

- Kaldor'un varsayımlarından biri de, bünyenin bütününü ve çeşitli piyasalarda rekabet derecesinin sabit bir veri olarak almasıdır. Oysa uzun dönemde toplam gelirdeki nisbî paylarını yeterli görmeyen gruplar, bu nisbî payları yükseltmek yerine, ekonominin bünyesini değiştirmeğe çalışmaktadırlar. Bu davranış da Kaldor'un, bünyenin bütününü ve çeşitli piyasalardaki rekabet derecesinin sabit oluşunu veri alan varsayımı ile çatışma halinde bulunmaktadır (185).

- Kaldor, fiyatlar genel seviyesinin hükümet ile işçi sendikaları arasındaki bir anlaşma ile tesbit edilebileceğini söylemektedir. Ücretlerdeki artışların verimlilik artışları ile belirleneceği karar altına alındığında da, fiyatlar genel seviyesi sabit kalabilir. Aksi durum ortaya çıkar ve ücret artışları verimlilik artışından yüksek olursa, bu kez fiyatlar genel seviyesi yükselecektir. Ancak bu varsayım her zaman geçerli olmamakta ve fiyatlar genel seviyesindeki yükselişler, sadece ücretlere bağlanmamaktadır. Fransa'da yapılan incelemeler bu durumu doğrulamaktadır (186). Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesinde sadece ücretliler değil, bütün gruplar etkili olmaktadırlar. Hangi gelir grubundan gelirse gelsin, munzam gelir talebi verimi aştığında, fiyatlar genel seviyesi yükselmektedir. Öte yandan bu sadece maliyet enflasyonu görüşünü desteklemekte, buna karşılık enflasyonun nedeni aşırı talep de olabilmektedir.

- Kaldor'un Modeli'nde millî gelir, ücret gelirleri ile kâr gelirlerinin toplamından oluşmakta ve gelir dağılımı analizi de daha önce de belirtildiği gibi buradan hareketle yapılmaktadır. Oysa ücret geliri elde edenler de, gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederek ülkedeki toplam sermayeye iştirak etmektedirler. Bu durumda iş-

---

(185) Bu duruma örnek olarak MARCHAL, 19.Yüzyılda toplam gelirden aldıkları payları az gören Fransız ve İngiliz işçilerinin aralarında sendikalar kurarak hükümetin müdahalesini talep etmeleri ve toplam gelirdeki paylarını arttırmalarını göstermektedir. bak.MARCHAL, A.g.m., s.17.

(186) A.g.m. s.16.

çilerin de iştirak etmeleri ile toplam sermaye, hem işçilerin, hem de kapitalistlerin tasarrufları toplamından oluşmaktadır. Bu iştirakten dolayı da işçiler, kapitalistler gibi toplam kâr gelirinden pay alacaklardır. Kâr gelirlerinden işçilerin pay almaları da, Kaldor Modeli için söz konusu olmayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, Kaldor Modeli'nde kâr gelirlerinin tamamı; ücretliler dışındaki grupların gelirlerinden meydana gelmekte idi (187). Bu yeni durum karşısında gelir dağılımını, gelirin ücretliler ve kapitalistler arasındaki dağılımı ve gelirin kârlar ve ücretler arasında dağılımı olarak incelemek gerekecektir. Ancak, ücret gelirlerinden hiç tasarruf yapılmadığından, bu ikili ayrım geçerli olmayacak ve aynı anlama gelecektir.

İşçilerin de tasarrufta bulunarak bu tasarrufları ile toplam sermayeye iştirak etmeleri ve toplam kâr gelirlerinden pay almaları ile ortaya çıkan yeni durumdaki gelir dağılımını ,Pasinetti açıklığa kavuşturmuştur (188). Pasinetti Modeli'nde, uzun dönemde işçilerin tasarruf eğilimlerinin toplam kârı etkilemediği görülmektedir. Uzun dönemde kâr haddi ne olursa olsun, işçiler daima kendi iradeleri dışında belirlenen ve tasarrufları ile orantılı olan bir kâr geliri elde edeceklerdir. Kapitalistler yönünden ise durum farklı olmaktadır. Bu grup bütün tasarruflarını elde ettiği kâr gelirlerinden sağlamakta, tasarrufları ile kâr gelirleri arasında düzgün bir ilişki kurulmaktadır. Başka bir deyişle toplam kârı, kapitalistlerin tasarruf eğilimleri belirlemekte ve işçilerin tasarruf eğilimlerinin bir etkisi görülmemektedir.

Gelir dağılımında ve kâr haddinin belirlenmesinde işçilerin tasarruf eğilimlerinin bir etkisi olmamaktadır. İşçilerin tasarruf eğilimleri ,ancak gelirin ücretliler ile kapitalistler arasında

---

(187) Yine Kaldor Modeli'nde, işçilerin de tasarruf edebileceklerine yer verilmekle beraber, bu tasarrufların nasıl kullanılacağı önem kazanmıyordu.

(188) Burada Pasinetti Modeli'ni açıklamaktan çok, bu modelin sonuçları üzerinde durmayı uygun gördük.Pasinetti Modeli ile ilgili daha geniş bilgi için bak.L.L.PASINETTİ;"Rate of Profit and Income Distribution in Relation to the Rate of Economic Growth,"The Review of Economic Studies,Vol.29, October 1962, s.267-279.

dağılımını etkileyebilmekte, bunun yanında gelirin ücretlerle kârlar arasında dağılımına etki edememektedir. Bu durumda bir ekonomide kârlarla tasarruflar arasındaki oranı ve gelirin kâr ve ücretler arasındaki dağılımı ile faiz haddini kapitalistlerin tasarruf eğilimi belirlemektedir (189).

- Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi'ne karşı yöneltilen bütün eleştirilerin nedeni, (Y= P+W) ilişkisinin ex post bir özdeşlik olarak ele alınmasından ileri gelmektedir (190). Oysa kârlar ve ücretler, millî gelirin ayrı, ayrı fonksiyonudur. Aşağıda görüleceği gibi;

$P = P(Y)$

$W = W(Y)$ olmaktadır.

Bu durumda;

$Y = P+W$ ilişkisinden

$Y = P(Y) + W(Y)$

denklemi elde edilmektedir. Ancak bu denklemin elde edilmesi, marjinal verimlilik ilkesine bağlı olmaktadır. Bu durumda da yine Neo-Klâsik Teori'nin temel ilkesi olan Marjinal Verimlilik İlkesi'nden hareket edildiğinden, Kaldor'un Gelir Dağılımı Teorisi, Neo-Klâsik Teori'nin yerini alabilecek yeni bir gelir dağılımı teorisi olamamaktadır.

c. Sentezci Görüşler ve Weintraub Modeli

Neo-Klâsik ve Keynesyen Gelir Dağılımı Teorileri'nin eksikliklerini göz önüne alarak, bazı yeni çalışmaların da yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan en ilgi çekeni Sidney Weintraub'un

---

(189) Kısa dönemde sistemin devamlı olarak dengede kalabilmesi için; işçilere giden kâr payı (Pw) sabit ve denklem (Sc-Sw > o) olmaktadır. Burada (Sc) kapitalistlerin, (Sw) de işçilerin tasarruf eğilimi olmaktadır. Görüleceği gibi bu eşitsizlik, kapitalistlerin tasarruf eğilimlerinin, işçilerin tasarruf eğilimlerinden daha büyük olması üzerine kurulmuştur. Uzun dönemde ise ücretlilerin kâr payı (Pw) sabit olamamaktadır. Uzun dönemde sistemin kararlı dengesi için kapitalistlerin tasarruf eğilimlerinin (Sc) sıfırdan büyük olması gerekmektedir. (Sc > 0)

(190) ALKIN; A.g.m., s.157.

çalışmalarıdır. Sidney Weintraub'un "An Approach of the Theory of Income Distribution" adlı çalışması, sentezci görüşler ileri süren bir gelir dağılımı teorisi olarak görülmektedir (191).

Weintraub, gelirin fonksiyonel dağılımını modern gelir ve istihdam teorisinde oldukça önem kazanan Keynesyen Teori'nin toplam arz fonksiyonundan hareketle incelemektedir. Weintraub toplam arz fonksiyonunun, gelir ve istihdam teorisiyle, toplam gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi gerçekleştirdiği görüşündedir. Yine Weintraub, istihdam ve gelir düzeyi değiştikçe, gelirin fonksiyonel dağılımındaki değişmeleri de, toplam arz eğrisinden hareketle incelemek gerektiğini ve ekonominin tümü için istihdam seviyesini, firmaların nakdî gelirlerine bağlayan bir arz fonksiyonu olduğunu söylemektedir. Burada nakdî gelir, sabit fiyatlarla değil, carî fiyatlarla ölçülmektedir. Herhangi bir istihdam düzeyinde nakdî gelir (Z);

Z = w.N + F + R'den oluşmaktadır. Burada;

w = Nakdî Ücret Haddini

N = İstihdam düzeyini

F = Sabit ve sözleşmeli gelirler veya ödemeleri (Faiz,kira ve sözleşmeye bağlanmış maaşları)

R = Kârları

belirlemektedir. Görüleceği gibi (Z) toplam arzdır.ve ücret gelirleri, sabit gelirler ve kârlar toplamı olarak, millî geliri oluşturmaktadır.(192).

Weintraub'a göre; toplam arz fonksiyonu ile belirtilen üç gelir frubunun nisbî payları arasındaki ilişkiyi belirlemek için, aşağıdaki şekilden yararlanılmaktadır.

---

(191) Bu konuda bak. PETERSON; A.g.e., s.483-491.

(192) Ücretler toplamı; ücret haddi (w) ile, istihdam edilenlerin sayısının (N) çarpımına (w.N) eşit olmaktadır.

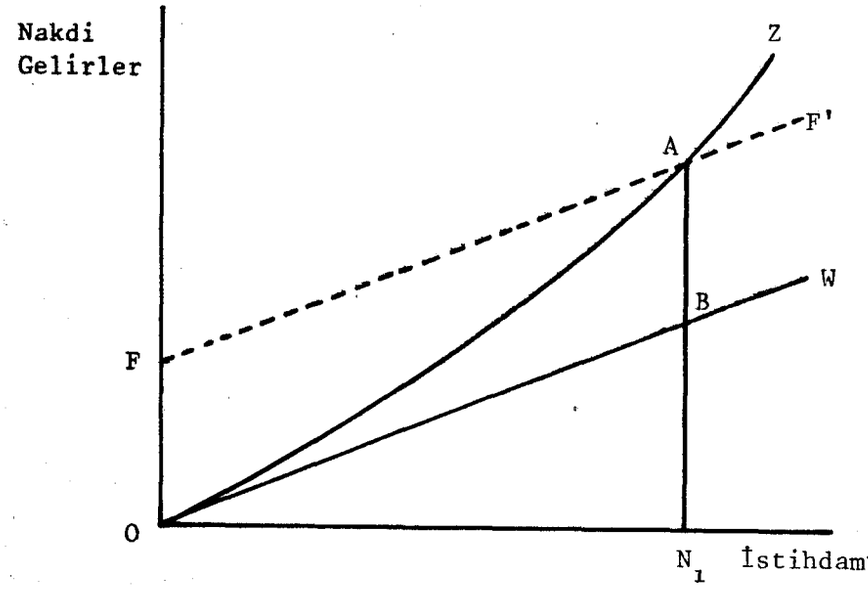

Şekil: 3 Toplam Arz Eğrisi ve Gelir Dağılımı

Şekilde (OZ) eğrisi toplam arz fonksiyonu olmaktadır. (ON) doğrusu toplam ücretleri, (FF') doğrusu da sabit gelirleri, başka bir deyişle toplam rant gelirlerini göstermektedir. (FF') doğrusu hangi istihdam düzeyi olursa olsun değişmez kabul edildiğinden, (ON) doğrusuna paralel olarak çizilmektedir. Burada kâr (R); (OZ) eğrisi ile (FF') doğrusu arasındaki farka eşit olduğundan, (ON_1) istihdam düzeyinde kâr söz konusu olmamaktadır. (ON_1) istihdam düzeyinde toplam nakdî gelir başka bir deyişle toplam arz (AN_1), toplam ücret gelirleri (BN_1) ile, toplam sabit gelirler (AB) toplamına eşit olmaktadır. Görüleceği gibi (ON_1) istihdam düzeyinde kâr gelirleri sıfırdır. Bu yüzden de ekonomi uzun süre (ON_1)'in altında bir istihdam düzeyinde kalamayacağından, istihdam düzeyi artmak zorundadır. İstihdamla birlikte nakdî gelirler, başka bir deyişle toplam arz da artacaktır.

Buradaki üç gelir grubunun nisbî paylarını,(OZ) toplam arz eğrisinin şekli belirleyecektir. (OZ) eğrisi şekildeki gibi artan bir biçimde yükseldiğinde; sabit gelirler grubunun nisbî payı azalacaktır. Burada istihdam düzeyi genişlemesine rağmen, mutlak parasal gelir değişmediği için, bu sonuçla karşılaşılmaktadır. Fiyatların sabit kalması durumunda da, bu grubun nisbî payı azalacaktır.

Bu grubun nisbî payının artması için; istihdam ve gelir artışı ile birlikte, genel fiyatlar düzeyinde bir düşme olmalıdır. Oysa sabit parasal ücretler ve azalan verim varsayımı geçerli olduğu sürece, bu varsayım söz konusu olmayacaktır.

(OZ) eğrisinin belirttiğimiz gibi artan bir şekilde yükselme göstermesi durumunda ücretliler grubunun nisbî payı, toplam arz elâstikiyetinin (E_Z) aldığı değere bağlı olmaktadır. ($E_Z > 1$) olduğunda; toplam gelirdeki nisbî ücret payı artacaktır. ($E_Z > 1$) olması durumunda artan verimler söz konusudur. ($E_Z < 1$) olması durumunda ise, azalan verimler söz konusu olacağı için, ücretliler grubunun nisbî payı düşer. Bunun da nedeni istihdam düzeyindeki artış ile, (OW) ve (OZ) eğrileri arasındaki açığın gittikçe büyümesidir. Kısa dönemde de azalan verimler nedeni ile ($E_Z < 1$) durumunun gerçekleşeceğinden şüphe yoktur.

Kâr gelirlerinin nisbî payları, ücret gelirleri ile sabit gelirler tarafından belirlenmektedir. İstihdam ve millî gelir seviyesi yükseldikçe, genellikle kârların nisbî paylarının da artacağı kabul olunmaktadır. Kârların nisbî payındaki bu artış, ücretlerin nisbî payındaki değişmelerden bağımsız olacaktır. Sabit gelir grubunun nisbî gelir paylarındaki düşmeden yararlananlar bu grup olmaktadır. Yukarda belirtilen nedenlerden dolayı, ücretlilerin nisbî payları da düştüğü zaman, kârların nisbî payındaki artış daha da önemli olacaktır.

Weintraub'a göre nisbî paylar teorisi; kısa dönemde ve statik analizin gerektirdiği koşullar altında, istihdam seviyesinde ve gelirde bir artış olduğunda genellikle ücret geliri elde edenlerle, sabit gelir elde edenlerin aleyhine, buna karşılık kâr geliri elde edenlerin lehine olmak üzere bir yeniden gelir dağılımı olacağını belirlemektedir.

Weintraub'un analizinde toplam arz fonksiyonunu belirleyen nisbî paylar teorisinden başka, ekonomik sistemde geçerli olan harcamalarla ilgili kararlar gelir dağılımına bağlanarak, bir toplam

talep fonksiyonunun meydana getirmektedir. Bu şekilde sadece gelir ve istihdam düzeyinin, gelirin fonksiyonel dağılımına yapacağı etkileri göstermekle kalmayarak, aynı zamanda toplam talep fonksiyonu doğrultusunda gelir düzeyinin, gelir dağılımı ile olan ilişkilerini de belirtmektedir.

Weintraub'un Modeli'nde hareket noktası olan toplam arz fonksiyonu (Z) eğrisinin şeklinin kesin olarak belirlenememesi ve bu analizin kısa devre için geçerli olması, modeli kısıtlayan etkenler olarak ileri sürülmektedir.

E. Makro Gelir Dağılımı Teorilerinin Genel Değerlemesi

Bu kısımda fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili teorilerden önemlileri ele alınarak, bütün yönleri ile açıklığa kavuşmuş ve bütün sorunlara çözüm getirmiş bir gelir dağılımı teorisi üzerinde birleşmenin mümkün olup olamıyacağı tartışılmıştır. Görüldüğü gibi de, gelir dağılımı sorunu klâsik iktisatçılardan, günümüz iktisatçılarına kadar inceleme konusu olmasına rağmen, millî gelirdeki faktörlerin nisbî paylarının dağılımını belirleyen güçler hakkında bir uyuşma sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır.

Kısa bir özet yapmak gerektiğinde; Klâsik Gelir Dağılımı Teoricileri olarak bilinen Ricardo ve Marx'ın Gelir Dağılımı Teorileri'nin günümüzün gelişmiş sanayi ülkeleri için bir geçerlilikleri olmadıkları ve millî gelirdeki değişikliklerin, gelir dağılımı üstüne etkileri konusunda birbirinin tersi sonuçlara vardıkları görülmektedir (193). Yine Malthus'un Nüfus Kanunu'nun geçersizliği gibi, Marxist Teori'nin de birçok sorunu açıklayamadığı bir gerçektir. Neo-Klâsik Gelir Dağılımı Teorisi ise; mikro-ekonomik bir teori olup, firma düzeyinde gelir dağılımı sorununa çözüm aramaktadır. Teori bazı varsayımlar altında makro bir dağılım teorisi olarak incelendiğinde de bir çok soruna çözüm getirememektedir. Modern Teori olarak benimsediğimiz Keynesyen Teori ise, makro-ekonomik oluşu, millî gelirin büyümesi ile gelir dağılımı arasında ilişki kurması ve bazı

(193) PETERSON; A.g.e., s.491.

faktörleri ele almasına rağmen, millî gelirin bu nisbî faktör paylarına göre dağılımını incelemesi yönünden önem kazanmaktadır. Ancak bu alanda bütün sorulara çözüm bulan bir teori de geliştirilememiştir. Herşeyden önce de bugün için bütün faktörlerin, nisbî paylarının incelenmesi mümkün olamamaktadır (194).

II. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI ANALİZİ

1. GENEL OLARAK

Kişisel gelir dağılımı analizinde, bireyler veya ailelerin çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin toplamının belirlenmesi önem kazanır. Burada gelirin kaynaklarına, başka bir deyişle, gelirin nereden elde edildiğine bakılmamaktadır. Çünkü kişiler çeşitli üretim kaynaklarından gelir elde edebilmektedirler. Emeğinin karşılığı olarak bir ücret alan emek sahibi, aynı zamanda birikmiş tasarrufunun karşılığı olarak faiz, gayrimenkulün karşılığı olarak da kira geliri elde edebilmektedir. Bunların toplamı da, o kişinin toplam gelirini oluşturmaktadır. Amaç da kişilerin toplam gelirlerinin miktarının, başka bir deyişle büyüklüğünün bilinmesi olmaktadır. Bu nedenle bir ülkede yaratılan toplam gelirin kişiler veya aileler yönünden çeşitli gelir grupları arasındaki dağılımının bilinmesi, kişisel gelir dağılımı analizini zorunlu kılmaktadır.

Kişisel gelir dağılımının belirlenebilmesi için de, daha önce fonksiyonel gelir dağılımının gerçekleşmesi gerekir. Çünkü kişisel gelirlerin oluşabilmesi için öncelikle, kişiler üretim faktörlerine sahip olmalıdır. Ancak üretim faktörleri sahipliğinin, kişi-

---

(194) Ancak Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi'nin sadece ücret ve kâr gelirleri olarak nisbî faktör paylarını incelemesinin, teorinin genellik niteliğinin kaybolmayacağını ve bütün makro ekonomik modellerde bu basitleştirilmenin görüldüğü ve bu durumun da makro ekonomik teorinin mantığı gereği olduğu ileri sürülmektedir. Bak. ALKİN; A.g.m., s.158.

sel gelirlerin belirlenmesi yönünden bazı özellikleri olduğu görülmektedir. Bu durumda kişisel gelirlerin oluşumu; kişilerin sahip olduğu faktörlerin miktarı, bu faktörlerin kullanım derecesi ve bu faktörlere birim başına ödenen fiyat tarafından belirlenmektedir. Daha önce faktör fiyatları analizi incelenirken de görüldüğü gibi, kişilerin gelirlerinin belirtilen bu etkenlere bağlı olarak oluşmasının, gelir dağılımı sorununa mikro ekonomik bir özellik kazandırdığı görüşü ileri sürülmüştür. Bunun nedeni de, kaynak kullanımının firma ölçeğinde geçerli olması ve birim başına ödenen fiyatların da, fiyat teorisinin özel bir şekli olarak ele alınmasıdır (195).

Ancak üretim faktörlerine sahip olunmaması durumunda da kişilere devletçe transfer ödemeleri olarak, karşılıksız ödemeler de yapılabilmektedir. Buna karşılık, vergilerle de kişisel gelirlerin azaltıldığı görülmektedir.

Kişisel gelirlerin oluşumuna bağlı olarak da bir toplumda kişiler ve aileler gelir düzeylerine göre gruplandırılarak, o toplum için gelir dağılımındaki farklılıklar belirlenmektedir. Gelir dağılımındaki farklılıkların başka bir deyişle eşitsizliklerin belirlenmesi, toplumdaki gelir dağılımının eşit (adil) olup olmadığı sorununa açıklık getirmektedir. Bu durum genel olarak önemli ekonomik ve sosyal sonuçlar yaratmaktadır. Çünkü oluşan gelir dağılımına göre ülkede toplam talep şekillenmekte ve gelir dağılımındaki değişmeler toplam talebi de etkilemektedir. Toplam talebin etkilenmesi sonucu da, tüketim ve tasarruf fonksiyonları ile tüketim kalıbı da değişmektedir. Kişisel gelir dağılımındaki değişmelere bağlı olarak da düşük gelirlilerle, yüksek gelirlilerin talep edecekleri mallara göre, üretimin yapısı (bileşimi) ve miktarı farklılaşmaktadır. Ekonomik yönden beliren bu sonuçlarla birlikte, sosyal yönden de devlet çeşitli nedenlerle ya da zorunluluklarla gelir dağılımına müdahale etmekle karşı karşıya kalır. Bunun için de devlet politik,

(195) PETERSON; A.g.e., s.463.

ekonomik ve sosyal tercihleri göz önüne alarak, gelirler politikasını belirler. Görüleceği gibi de bir ülkede kişisel gelir dağılımında eşitlik ya da eşitsizlik sorunu belirlenmeden, gelirler politikasının uygulanabileceğini söylemek geçerli bir yol olmayacaktır.

2. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİKLERİN ÖLÇÜLMESİ VE BAZI YÖNTEMLER

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülebilmesi için öncelikle, o ülkede gelirlerle ilgili verilerin derlenmiş olması gerekir. Ayrıca da derlenen veriler, gerçekçi olmalıdır. Daha sonra da çeşitli yöntemler kullanılarak, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ölçülür. Kullanılan çeşitli yöntemlerin kendilerine özgü özellikleri olmakla beraber, önemli sorun kapsamlı ve gerçekçi veri sorunudur. Verilerin derlenmesi de genellikle iki yolla yapılmaktadır. İlkinde vergi kayıtlarından yararlanılmaktadır. Uygulamada da daha çok bu yola başvurulmaktadır. Verilerin derlenmesinde ikinci yol, aile bütçesi anketleridir. Vergi kayıtlarından yararlanarak gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için, vergi kayıtlarının yeterli ve vergi ahlakının da yerleşmiş olması gerekir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, gelir dağılımı ile ilgili güvenilir istatistikler ve gelir dağılımı ile ilgili eğilimleri gösteren modeller yok denecek kadar azdır. Bunun sonucu olarak da, vergi kanunlarının çeşitli nedenlerle tam olarak uygulanmadığı ülkelerde, kişisel gelir dağılımının incelenmesinde güçlüklerle karşılaşılmaktadır (196). Vergi kayıtlarının yeterli ve vergi ahlâkının da yerleşmiş olması durumunda da, yine bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir (197). Bu sorunların başında da bazı gelirlerin tamamının veya bir kısmının vergiden muaf olması gelir. Yine bir ailede birden fazla kişinin gelir sahibi olması durumunda, her gelir sahibinin ayrı bir harcama ya da gelir birimi

---

(196) İLO; A.g.m., s.134.

(197) SARÇ; A.g.e., s.8-9.

sayılması da sorunlar yaratır. Bu nedenle de bir ailede gelir elde eden bütün bireylerin gelirlerinin toplanması yoluna gidilir. Başka bir deyişle aileler birim alınır (198).

Ailelerin birim alınması durumunda, görüldüğü gibi aile kavramı aşılmaktadır. Birarada yaşayan ve gelirlerini birleştiren bireylerin oluşturduğu bu tüketici grupların, gelir dağılımında kişi ve ailelerden sonra üçüncü gelir grubunu oluşturduğu görülür. Bazı ülkelerde bu üç tanıma uygun olarak gelir dağılımı istatistikleri düzenlenmektedir. Bütün düzeltmelere rağmen de, vergi kayıtlarından hareketle hazırlanan gelir dağılımı istatistiklerinin, yine de gerçek durumu yansıttığı şüphelidir.

Aile bütçesi anketleri'inden yararlanarak bir ülkedeki kişisel gelir dağılımını belirleyebilmek için ise; ailelerin tüketim durumlarını belirleyen anketler uygulanır. Bu anketlere "Hanehalkı Tüketici Anketleri"de denir. Bu uygulamada örnek olarak seçilen aileler, belirli süreler gözlenir ve tüketim harcamaları bulunur. Yine aynı şekilde ailelerin tasarrufları belirlenir. Bu iki grubun toplamı ile de, toplam gelirlere ulaşılır. Bu şekilde ülke düzeyinde uygulanan anketlerle , aileler gelir gruplarına göre gruplandırılmış olur (199). Ancak uygulamada çeşitli nedenlerle bu yola pek faz-

---

(198) Ailelerin birim alınması durumunda da, bazı sorunlarla karşılaşılır. Bunun nedeni de, aile bireylerinin sayılarının farklı olmasıdır. Bu farklılık da aile gelirlerinin büyüklüğünü etkiler ve gerçek dağılımının belirlenmesini engeller. Bunun için de gelir dağılımı ile ilgili istatistikler çoğu zaman,ailede gelir elde eden bütün bireylerin kapsanarak gelirlerin bulunmasından hareketle düzenlenir. Ailelerin bütün gelirleri tek bir gelir beyannamesinde bir araya getirilemediğinden de, özel çalışmalar yapılması zorunlu olur.

(199) Bu konuda bak. Taner KARAHASANOĞLU; Eskişehir'de Tüketici Eğilimleri ve Pazarlama Açısından Bir Değerleme, Eskişehir, İ.T. İ.Akademisi Yayınları No:111, Ankara 1974, s.12-26.

la başvurulmadığı görülmektedir (200).

Verilerle ilgili olarak karşılaşılan önemli başka bir sorun da; gerek aile bütçesi anketleri yoluyla, gerekse vergi kayıtlarından hareketle derlenen gelirlerin, o ülkede faktör fiyatları ile hesaplanan toplam gelire eşit olmadığıdır (201). Çünkü derlenen bu gelirler içinde, kişilerin çeşitli şekillerde elde ettikleri transfer gelirleri de vardır. Buna karşılık ilk gelirlere çeşitli sigorta primleri, dağıtılmamış şirket kârları ve kurumlar vergisi dahil edilmemektedir. Oysa millî gelirin faktör fiyatları ile hesaplanmasında, transfer gelirleri göz önüne alınmamaktadır. Bu durumda derlenen gelirler, kişisel gelirlere eşit olmamaktadır. Eğer hesaplanan gelirler, dolaysız vergiler çıktıktan sonraki gelirleri belirliyorsa, daha farklı bir durumla karşılaşılmakta ve harcanabilir gelirler bulunmaktadır (202). Çoğu zaman da çeşitli yollarla derlenebilen gelirlerin toplamının, kişisel ve harcanabilir gelire tamamiyle eşit olmadığı görülmektedir (203).

Gelirlerle ilgili verilerin derlenmesinden sonra, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesi için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır (204). Bu yöntemler içinde önemlileri şunlar olmakta-

---

(200) Aile Bütçesi Anketleri, çeşitli amaçlar için yapılmakta ve verilerin toplanması hanehalkı reisinin bütçe bilincine sahip olup-olmamasına göre geçerlik kazanmaktadır. Yine örnek aile seçimi ve bu örnek ailelerin bütün ülke düzeyinde genelleştirilmesi, önemli sakıncalar olarak ortaya çıkmaktadır.

(201) Daha geniş bilgi için bak. SARÇ; A.g.e., s.10.

(202) Kişisel gelir ve harcanabilir gelir için bak. Sabri ÜLGENER; Millî Gelir İstihdam ve İktisâdî Büyüme, İkinci Baskı, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.175, İstanbul, 1966, s.36-37.

(203) Bunun nedeni olarak; gelir vergisi kanunlarının, amortismanlar ve mevcutların değerindeki artışlarla ilgili işlemlerini düzenleyen ilkelerinin, millî gelir hesaplarında uygulanan ilkelerden farklı olması gösterilmektedir. Bak.SARÇ; A.g.e., s.10.

(204) Bir çalışmada gelir dağılımı (eşitsizlik) ölçüleri olarak şunlara yer verildiği görülmektedir:"Gini Yoğunlaşma Oranı","Standard Sapma","Değişim Katsayısı","Elteto-Frigyos Eşitsizlik Endeksi","Gelirlerin Logaritmaları Varyansı","Pareto Katsayısı", "Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü" ve "Pearson Çarpıklık Katsayısı". Bu konuda bak.DPT; A.g.e., s.284.

dır (205).

A. Pareto Kanunu

B. Gibrat Kanunu

C. Lorenz Eğrisi ve Gini Toplanma Katsayısı

D. Jean Pen'in Cüceler ve Dirkaç Devin Resmi Geçidi Yöntemi (A Parade of Dwarfs (and a few Giants)

E. Sıklık Dağılım Yöntemi (Frequency Distribution)

Çalışmamızın kapsamını aşmamak için, bu yöntemleri çok genel olarak belirtmekle yetineceğiz.

A. Pareto Kanunu

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde yararlanılan yöntemlerden en eskisi ve en ilgi çekenlerden birisi İtalyan İktisatçısı Wilfredo Pareto'nun yöntemidir. "Pareto Grafiği" de denen logaritmalı bir grafik kullanan Pareto, çeşitli zamanlarda bütün ülkelerde gelirlerle ilgili serilerin üst kuyruğunun hemen hemen aynı eğimlere sahip düz doğrular üzerinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle Pareto,bir toplumun ekonomik, siyasî ve sosyal yapısı ile vergi rejimleri ne olursa olsun, her zaman ve her yerde en üst gelir gruplarında,gelirlerin aynı şekilde dağıldığına ve dağılacağına inanmaktadır. Bu sonuç Pareto'ya göre, doğal bir kanun olmaktadır. Pareto'nun inandığı bu doğal kanuna göre de; bir toplumda gelirlerin en düşük olanların sayısı, en çoktur. Daha yüksek gelirlere gidildikçe gelir sahiplerinin sayısı ilkin şiddetli, daha sonra da yavaşlayarak düşmektedir. En yüksek gelir grubunda da asgarî düzeye inmektedir. Gelirleri yatay eksende, gelir sahiplerini de dikey eksende göstererek çizilecek bir grafik Pareto'ya göre, tersine çevrilmiş bir (J) harfini veya bir hiperbolü andırmaktadır (206). Ancak Pareto'nun doğal kanun olarak belirle-

---

(205) Bu konuda bak. PEN; A.g.e., s.48-77, 234-255.

(206) SARÇ; A.g.e., s.12.

diği görüşlerinin, yapılan yeni çalışmalar karşısında mutlaklığı ve evrenselliği tartışma konusu olmuştur. Özellikle Samuelson, İngiltere'de yapılan yeni çalışmaların Pareto Kanunu'nu doğrulamadığını ileri sürmüştür (207). Pareto'nun doğal kanun olarak belirlediği kanunun aksine, günümüzde en düşük gelir grubunda bulunanların sayısının en fazla olmadığı, bu grubu izleyen gelir grubundakilerin sayılarının daha fazla olduğu görülmektedir (208). Bu nedenle de günümüzde kişisel gelir dağılımının, Pareto'nun Kanunu'na uygun olarak gerçekleşmediği söylenebilmektedir. Pareto'nun tersine çevrilmiş bir (J) harfini ya da bir hiperbolü andırdığını söylediği grafik de, tam bir hiperbol şeklini göstermemektedir (209).

Genellikle yüksek gelir grupları için geçerli olan Pareto Kanunu ya da Pareto'nun Gelir Dağılımı Formülü, iki kısımda incelenmektedir. Birinci kısım yüksek gelir elde edenlerin gelir dağılımlarının matematik formülünü, ikinci kısım da bu formülün katsayılarından birinin değerini vermektedir (210).

Pareto'ya göre üst gelir gruplarında gelir dağılımını belirleyen formül;

$N = AY^{-\alpha}$ ya da logaritmik olarak,

$\text{Log } N = \text{Log } A - \alpha \text{ Log } Y$'dir.

Formülde (Y) gelir düzeyini, (N), (Y) gelirine eşit veya daha yüksek gelir elde edenler sayısını, (A) ve (α)'da sabit değerleri göstermektedir. (A) parametresi seçilen gelir düzeyi ve gelir elde

(207) Paul A.SAMUELSON; İktisat, (Çevi.Y.Demirgil), Altıncı Baskı, O.D.T.Ü.Yayını, Ankara, 1965, s.132.

(208) 1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde en düşük gelir grubundakilerin oranı yüzde 5.5 ve Federal Almanya'da yüzde 5.9 olurken, bu grubu izleyen ve daha yüksek gelir grubunda bulunanların oranının Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzde 12.5 ve Federal Almanya'da da yüzde 10.4 olduğu görülmüştür. Bak. SCHNITZER; A.g.e., s.113.

(209) Bu hiperbolün bugün sol tarafından hafifçe yükselen bir kısmı bulunmakta, daha başka bir deyişle soldaki kısmı kesik olmak üzere, istatistikçilerin sola çarpık ya da tepesi sola kaymış (Positively Skewed) dedikleri tipe uymaktadır. Ancak bu tipin de hiperbol kadar olmasa bile, eşitsiz bir dağılımı gösterdiği açıktır. Bak. SARÇ; A.g.e., s.12-13.

(210) Pareto'nun Gelir Dağılımı Formülü için bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.44-45. PEN; A.g.e., s.234-244.

edenler sayısına bağlı bulunmaktadır. Bu iki değer bilineceği için de, bu parametrenin değeri kolaylıkla hesaplanabilmektedir. Önemli olan (L)'nin başka bir deyişle Pareto Katsayısı'nın bilinmesidir. Çünkü (L)'nin değeri gelir dağılımındaki eşitsizlik derecesini belirlemektedir. Bu parametre elde edilen gelirin yüzde 1 artması durumunda, gelir elde edenlerin sayısındaki düşmenin yüzde olarak ne oranda olacağını belirlemektedir. Parametrenin değeri Pareto'ya göre 1,5 ile 1.7 arasında olmaktadır. Ancak bu değerin bugün aşıldığı görülmektedir. Pareto'yu izleyenlerden Amerikan Matematikçisi H.T.Davis, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960 yılı için yaptığı bir çalışmada (L)'nin değerini 1.87 olarak hesaplamıştır. Martin Bronfenbrenner'e göre de bu değer, 20. yüzyıl için sürpriz sayılmamalıdır (211). (L)'nin değerinin gelir dağılımının eşit olacağı ölçüde yükseleceği, gelir dağılımının bu eşitlikten uzaklaştığı ölçüde de düşeceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle de (L)'nin gelişmekte olan ülkelerde düşük, gelişmiş ülkelerde ise yüksek bir değer aldığı söylenmektedir (212). Ülkemizde Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın 1973 yılı hesaplamasına göre de; hane halkı birimi için (L)'nin değeri 0.72 olarak bulunmuştur (213).

1. Gibrat Kanunu

Pareto Modeli'nin gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde, ancak yüksek gelir grupları yönünden geçerli olduğu görüşü, Gibrat Kanunu olarak bilinen kanunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (214). Gibrat'tan başka Edvin Cannon, Hugh Dalton, A.C. Pigou ve I.W.D.Little da gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçül-

---

(211) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.44.

(212) SARÇ; (L)'nin değerinin 1.1 ile 1.9 arasında değişebileceğini belirtmektedir. Bak. A.g.e., s.44.

(213) DPT; A.g.e., s.19.

(214) Bu konuda bak. PEN; A.g.e., s.245-255.

mesi ile ilgilenmişlerdir (215).

Gibrat Kanunu'nun hareket noktası, normal dağılım olmaktadır. Normal dağılım eğrisi bir çan şeklini andırmaktadır. Burada maksimum frekans tam ortada olup, bu maksimumun iki tarafından frekanslar tam simetrik bir şekilde önce hızlı, daha sonra yavaşlayan bir azalma göstermekte ve yatay eksen fonksiyonunun bir yatay asimtotu olmaktadır. Başka bir deyişle eğri iki uçta yatay eksene sonsuzda teğettir.(216).

Gibrat ve onunla aynı görüşte olanlar, gelir dağılımının şans kanunları tarafından belirlenen başka bir dağılıma bağlı olduğunu varsaymaktadırlar. Bu durumda gelir dağılımı ile ilgili sonuçlar, aynı zamanda ihtimal teorisi kurallarına uymaktadır. Gelir dağılımının başka bir dağılıma bağlı olması, gelirin zekâ, eğitim, sosyal ilişki. liderlik gibi faktörlere bağlı olmasıyla açıklanmaktadır.

Gibrat'a göre sadece gelirlerin fonksiyonu olan gelir elde edenler sayısı (u) normal olarak dağılmakta, gelirler (y) normal olarak dağılmamaktadır.

Bu durumda gelir elde edenlerle, gelir arasındaki fonksiyon şöyle olacaktır:

$$u = a \log y + b$$

Bu eşitlikte (a) ve (b) birer parametredir. Eğer gelir elde edenler sayısı (u), normal bir dağılım gösterirse, gelirler (y) lognormal olacaktır. Bu nedenle de Gibrat Kanunu, kişisel gelir dağılımının lognormal olduğunu belirtmektedir.

---

(215) Edvin CANNON, 1933'de "History of the Theories of Production and Distribution" ve 1914'de "Wealth" adlı eseri ile, Hugh DALTON "Some Aspects of the Inaquality of Incomes in Modern Communities" adlı eseri ve daha önce yayınladığı "The Measurement of the Inequality of Incomes" adlı makalesiyle, A.C. PIGOU, "The Economic of Welfare", I.W.D. Little'da "A Critique of Welfare Economic" adlı eserleri ile gelir dağılımına eğilmişlerdir. Bu konuda bak. YAZGAN; A.g.e., s.32.

(216) Bu konuda bak. Kenan GÜRTAN; İstatistik ve Araştırma Metotları, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları No.32, İstanbul, 1974, s.142.

Gibrat da Pareto gibi teorik olmaktan daha çok, uygulama ile ilgilenmiştir. Bu nedenle de savunduğu lognormal dağılımın, gelir dağılımını Paroto Kanunu'ndan daha iyi bir şekilde ortaya koyduğu belirtilmektedir (217).

Bunların dışında;

$u = a \log y+b$

denklemi değiştirilerek, gelirlerin logaritmaları yerine ($y - y_o$) değerleri alınmalıdır. Burada (y_o) yaşama düzeyini sağlamada gerekli olan,asgarî gelir düzeyi olmaktadır. Bu şekilde serbestçe bulunan harcanabilir gelir kullanılırsa, Gibrat'ın dağılım eğrisinde farklılıklar daha belirgin duruma gelecektir. Bunun sonucu olarak da; gelir dağılımı yönünden aşırı derecede zengin ve aşırı derecede fakirlerin eğrinin iki ucundaki yerleri daha iyi görülebilecektir. Çünkü bu durumda gelirleri çok düşük olanlarla,gelirleri çok yüksek olanların sayısı, Gibrat Kanunu gereğince lognormal dağılıma göre çoğalacaktır.

Gibrat'ın belirttiği en önemli kural, kişilerin elde ettikleri gelirlerin artış hızlarının, yine bu kişilerin gelirlerine bağlı olmasıdır. Bu nedenle Gibrat, dağılım eğrisinin sağa doğru bükülecceğini ileri sürmektedir. Burada önemli olan bir başka noktada, gelirlerin kendi büyüklükleri oranında artmasının, her kişi için aynı şekilde olmadığıdır. Eğer böyle olsaydı, dağılım eğrisinin şeklinin hiç değişmeden büyümesi gerekirdi. Bunun için de kişilerin gelirinin belirli bir oranda büyümesi ve bu oranın simetrik olarak dağılması zorunlu olacaktı. Gerçekte ise kişilerin geliri (1+u) katsayısı ile büyümekte ve gelir elde edenler sayısı (u),normal olarak dağılmaktadır. Bunun sonucu olarak da Gibrat'ın Gelir Dağılımı Modeli, ihtimalî bir süreç olmaktadır (218).

---

(217) PEN; A.g.e., s.245-255.

(218) Normal dağılım için, "Sadece tesadüfî faktörlerin tesir ettiği hadiselerin (ihtimallerin) dağılımı" şeklinde bir tanım yapıldığı görülmektedir. Bak.GÜRTAN; A.g.e., s.613.

C. Lorenz Eğrisi ve Gini Toplanma Katsayısı

Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde en çok kullanılan metot şüphesiz ki Amerikan İstatistikçisi Max Lorenz'in 1905 yılında bulduğu Lorenz Eğrisi adlı diyagramdır. Bu diyagramla gelir sahipleri yüzdesi ile, gelir yüzdesi arasındaki ilişki, belirlenmekte ve bu şekilde bir toplumda gelir elde edenlerin, toplam gelirden ne oranda pay aldıkları incelebilmektedir.

Lorenz Eğrisi ve daha sonra açıklayacağımız Gini Toplanma Katsayısı'nın (The Gini Concentration Coefficient) bir ülkede elde edilen toplam gelir ile, bu geliri elde edenlerin bir arada yer aldı- kümülâtif dağılım fonksiyonu ile başlamış bulunmaktadır. Bu fonksiyon, İngilizce konuşan ülkelerde Lorenz Eğrisi olarak bilinirken, Lâtin Ülkelerinde Gini Eğrisi olarak adlandırılmıştır. Yine belirtilen fonksiyonun aynı zamanda ve birbirinden bağımsız olarak Amerikan İktisâdî İstatistikçisi Max Lorenz ile İtalyan Corrade Gini tarafından gelir dağılımı problemine uygulandığı görülmüştür (219).

a. Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrilerinden gelir dağılımı ile ilgili eşitsizliklerin ölçülmesinde çok yönlü olarak yararlanılmaktadır. Lorenz eğrileri ile hem çeşitli ülkeler arasında, hem de aynı ülkede değişik tarihlerdeki gelir ve servet dağılımları karşılaştırılabilmektedir.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi yatay eksende en düşük gelirden başlanarak kümülâtif olarak gelir elde edenler yüzdesi, dikey eksende de yine kümülâtif olarak elde edilen gelir yüzdeleri yer almaktadır. Dikey ve yatay eksenler üzerinde eşit uzunlukta parçalar alınarak, bir kare oluşturulmaktadır.(OA) doğrusu bu karenin köşegeni olup, 45° lik bir doğru olmakta ve"Mutlak Eşitlik Doğrusu"olarak adlandırılmaktadır. Görüleceği gibi de bu doğru üzerindeki herhangi bir nokta, dikey ve yatay eksenlere eşit uzaklıkta bulunmaktadır. Bu nedenle doğru üzerinde alınan bir nokta eşit gelir dağılımını, daha

(219) LRONFENBRENER; A.g.e., s.45-46.

başka bir deyişle gelir elde edenlerin belirli bir yüzdesinin, gelirin aynı oranda eşit bir yüzdesini alacağını belirlemektedir. Eşit gelir dağılımı söz konusu olmadığında, örnek olarak şekildeki gibi nüfusun yüzde 50'si, gelirin yüzde 20'sini aldığında, "Mutlak Eşitsizlik Doğrusu"ndan uzaklaşılmış olmakta ve eşitsizlik arttıkça, Lorenz Eğrisi bükülmekte ve bir torba görünümünü almaktadır. Görüldüğü gibi (B) noktasında "Mutlak Eşitlik Doğrusu" olan (OA) doğrusu ile Lorenz Eğrisi arasındaki boşluk büyümekte ve (C) noktasında bu boşluk daha da artmaktadır. Bunun sonucu olarak da, nüfusun yüzde 68'i gelirin ancak yüzde 38'ini alabilmektedir. Nüfusun geriye kalan yüzde 32'si ise, gelirin yüzde 62'si gibi büyük bir oranını almaktadır. Bir ülkede kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesine göre de Lorenz Eğrisi, "Mutlak Eşitsizlik Doğrusu"ndan uzaklaşmaktadır.

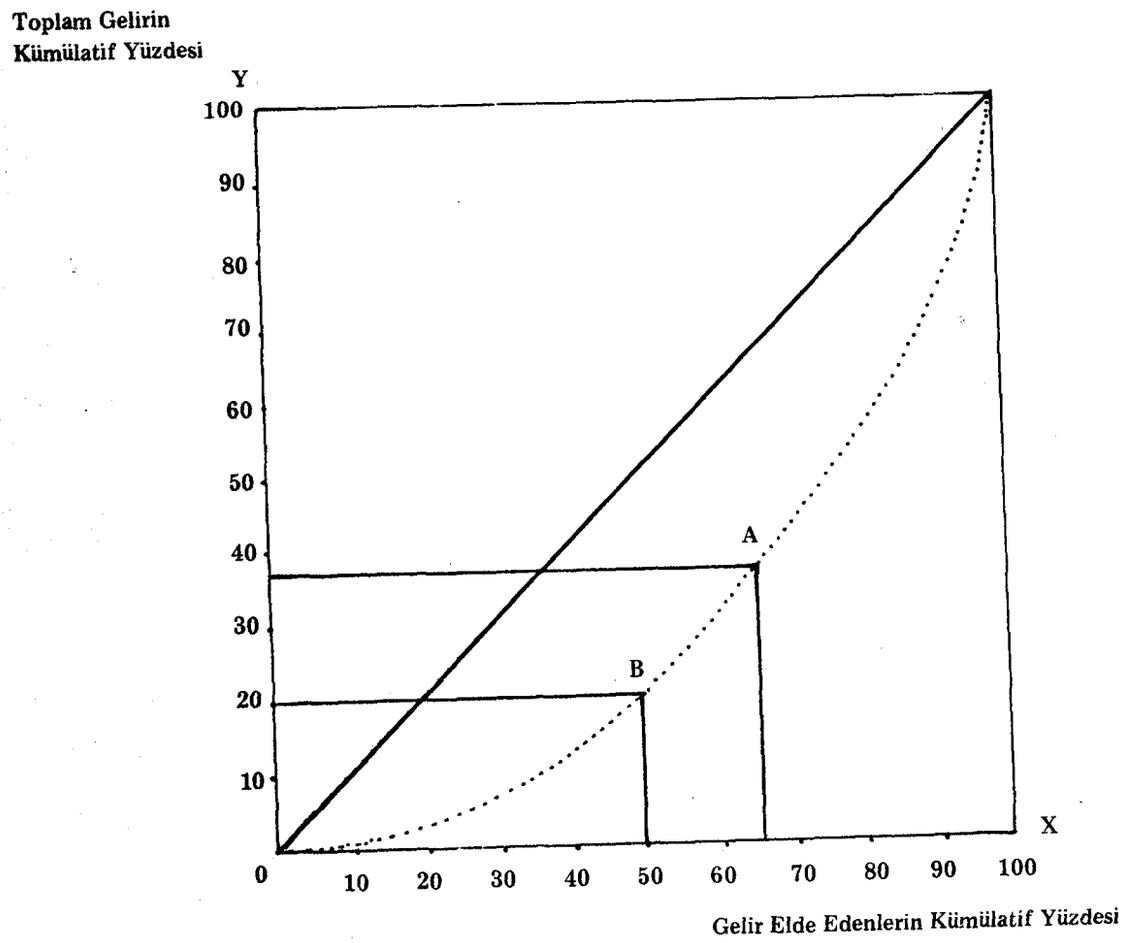

Şekil : 4 Lorenz Eğrisi

Gerçekleşmesi çok güç olan aşırı eşitsiz bir gelir dağılımında, ya da başka bir deyişle millî gelirin tamamı bir kişi tarafından elde edildiğinde Lorenz Eğrisi, yatay eksen ve karenin sağ dik kenarı ile çakışacaktır. Çünkü bir kişi dışında kimse hiç gelir elde etmeyecek, ancak bütün gelir sonuncu kişi tarafından elde

edilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkelerin Lorenz Eğrilerinin oldukça farklılık gösterdiği görülmektedir. Genellikle de yoksulluk ve servet farklılıklarının gelişmekte olan ülkelerde, daha fazla olduğunda birleşilmektedir. Aşağıda da görüleceği gibi, İsveç, Norveç gibi gelişmiş batı ülkelerinin Lorenz Eğrilerinin "Mutlak Eşitlik Doğrusu"na daha yakın oldukları görülmektedir. Bu nedenle de bu ülkelerde gelirler, diğer ülkelere göre daha eşit bir dağılım göstermektedir. "Mutlak Eşitlik Doğrusu"ndan en uzak Lorenz Eğrisi de Türkiye ile ilgili Lorenz Eğrisi olmaktadır.

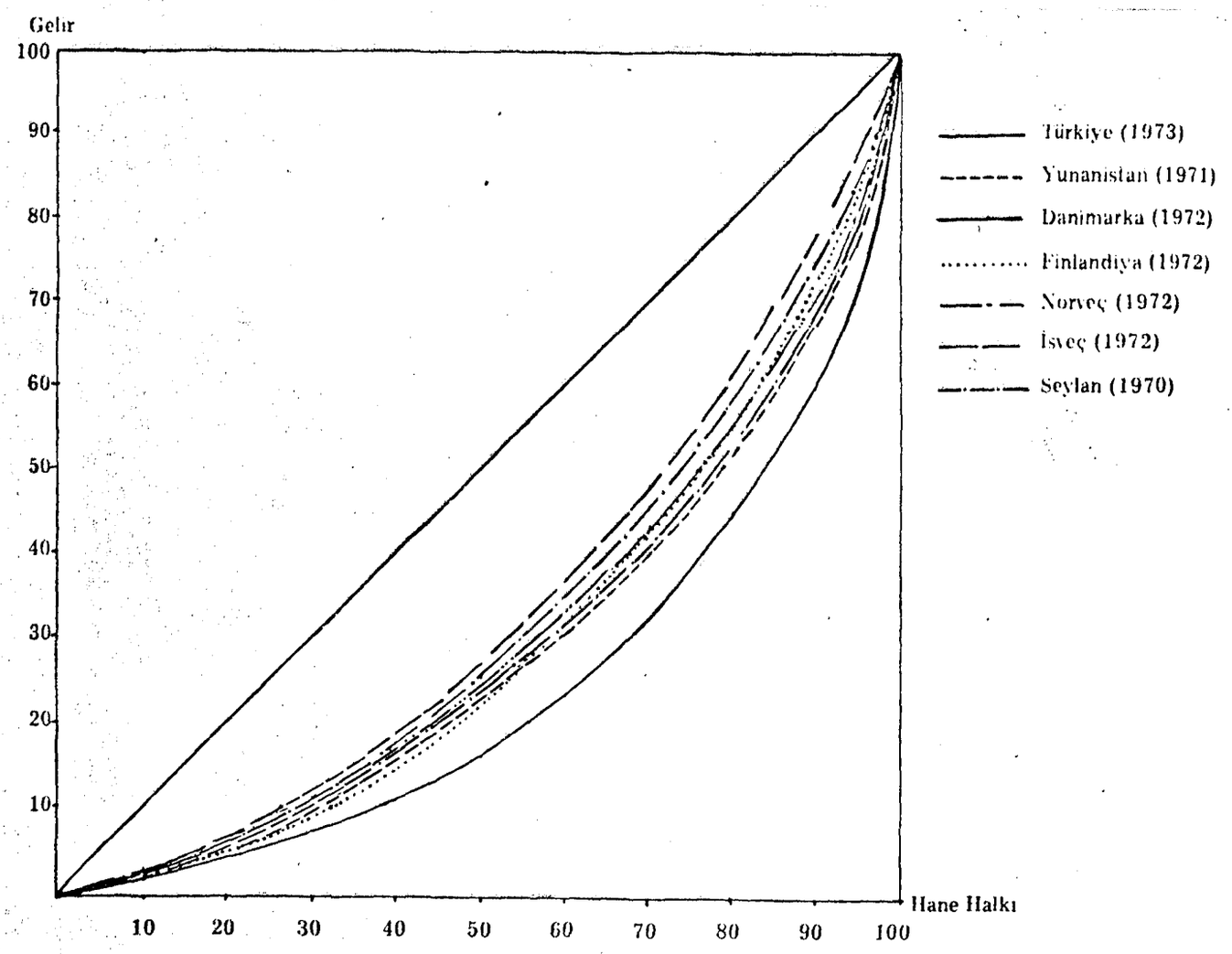

Kaynak: DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.33.

Şekil: 5 Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Lorenz Eğrileri

Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelere ait Lorenz Eğrileri ile, gelişmekte olan ülkelere ait Lorenz Eğrileri farklıdır. Yine gelişmekte olan ülkelerde kalkınma hareketlerine başlanan ilk devrelerde gelir dağılımındaki eşitsizlikler arttığı için, Lorenz Eğrileri de başlangıçtaki durumlarından daha sarkık bir görünüm almaktadır. Genellikle de hızlı kalkınma devrelerinde ve sanayileşen ekonomilerde, Lorenz Eğrisi'nin biraz daha sarktığı durumlarla karşılaşılmaktadır. Bunun nedeni de, kalkınmanın bu yöndeki etkisine bağlanmakta ve aktif nüfusun artan gelirden (genişleyen faaliyet hacminden) daha fazla pay almasından ileri gelmektedir (220).

Ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili çalışmaların yeni olması 1963, 1968 ve 1973 yılları için yapılmış gelir dağılımı araştırmalarının da yöntem, kapsam ve kavram farklılıkları göstermesi, ülkemizde kalkınma sürecine bağlı olarak gelir dağılımındaki gelişmeleri belirlemeyi engellemektedir. Belirtilen yıllarla ilgili Lorenz Eğrileri ve daha sonra incelenecek olan Gini Oranı gelirin 1968 yılında, 1963 ve 1973 yıllarına oranla gelir birimleri arasında daha dengesiz dağıldığını göstermektedir. Araştırmadaki yöntem, kapsam ve kavram farklılıkları bir yana bırakıldığında bile, ülkemizde gelir dağılımının plânlı dönemin ilk yıllarında bozulma, daha sonraları ise düzelme eğilimi gösterip-göstermediği bugün için tartışma konusu olmaktadır. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın yeni bir çalışmasında, 1970'lerde geçici de olsa uygulanan bazı politikaların, gelir dağılımı üzerinde düzeltici etkiler yaptığı da söylenebilmektedir (221) Daha sonra çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde Türkiye'de gelir dağılımında emek gelirleri ile ilgili eğilimler ayrıntılı olarak inceleneceğinden, burada konu sadece belirtilmekle yetinilmektedir.

Aşağıda, Türkiye'de 1963, 1968 ve 1973 yılları ile ilgili Lorenz Eğrileri görülmektedir.

---

(220) Ak İktisat Ansiklopedisi; Cilt:II, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, s.600.

(221) DPT; A.g.e., s.23.

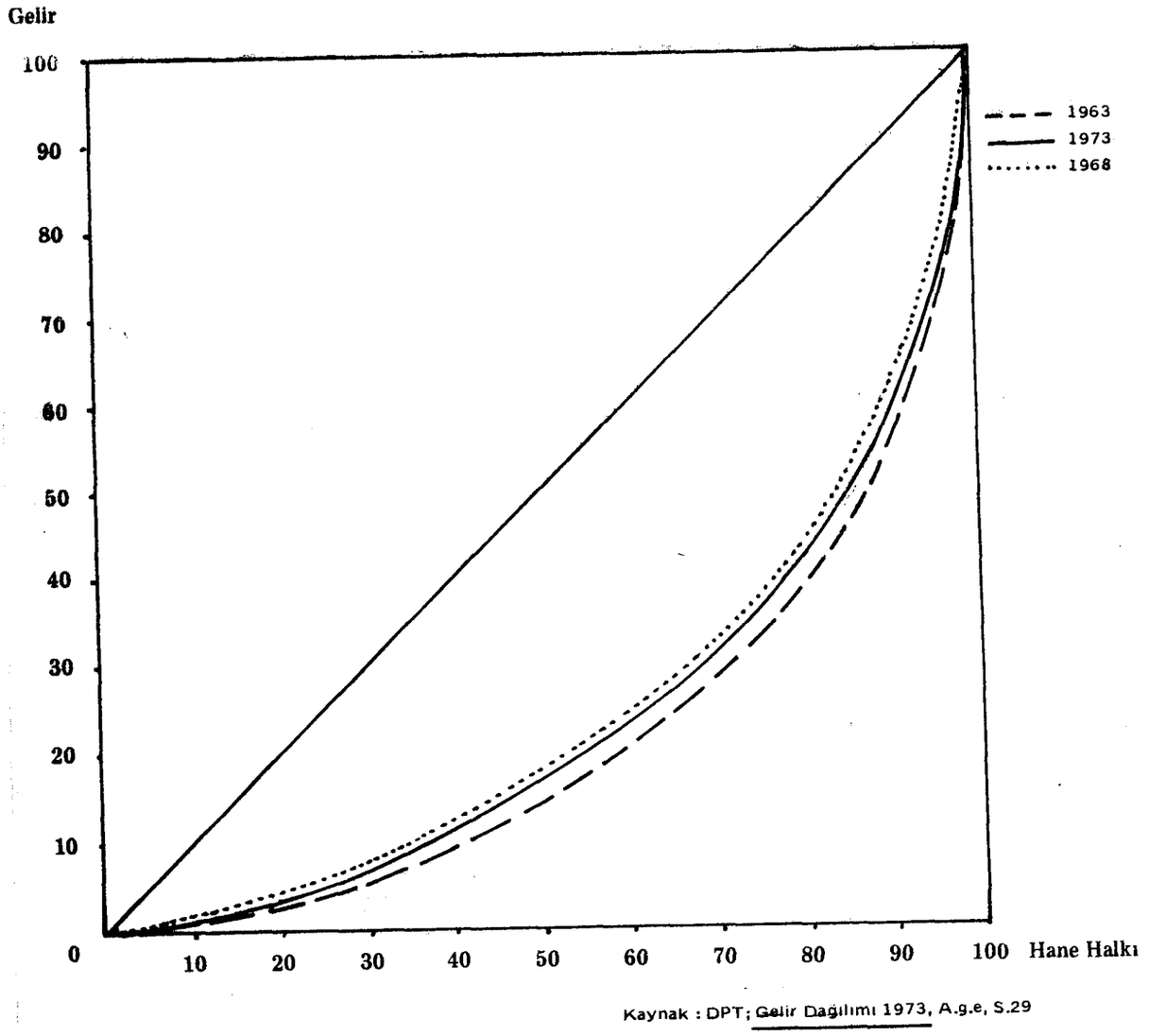

Şekil : 6 Türkiye'de 1963, 1968 ve 1973 yıllarında Lorenz Eğrileri

Gelir dağılımı ile ilgili önemli bir konu da, aynı ülkede gelir dağılımına ait Lorenz Eğrisi ile, servet dağılımına ait Lorenz Eğrisi'nin farklı olmasıdır. Genellikle de servet dağılımındaki eşitsizlikler daha belirgin olmaktadır. Samuelson'un, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarda, bu iki ülkenin servet dağılımı ile ilgili Lorenz Eğrisi, gelir dağılımına ait Lorenz Eğrisi'nden oldukça fazla eşitsizlik göstermekte ve bunun sonucu olarak da, servet dağılımını gösteren Lorenz Eğrisi daha fazla sarkmış bulunmaktadır.(222).

---

(222) SAMUELSON; A.g.e., s.131.

b. Gini Toplanma Kaysayısı (Toplanma Oranı)

Daha önce de belirtildiği gibi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde Lorenz Eğrisi'nin yanında Gini Toplanma Katsayısından (The Gini Concentration Coefficient) da yararlanılmaktadır. Toplanma katsayısı ya da toplanma oranı, genel olarak, kemmi bir bölünme serisinde belirli seviyelerin altında kalan nisbî frekanslarla, bunlara eşit olan kümülâtif nisbî toplam kıymetler arasında bir karşılaştırma yapılmak istendiğinde, toplanma serisinden hareketle hesaplanmaktadır (223). Bu şekilde toplam servet ve gelirin birimlere dağılımında, ne oranda toplanma (temerküz) olduğu bulunabilmektedir. Toplanma oranının bulunabilmesi için de, öncelikle toplanma serisi düzenlenmektedir.

Toplanma oranı formülü şöyledir:

$$R = \frac{\sum_{1}^{k-1} (P_i - q_i)}{\sum_{1}^{k-1} (P_i)}$$

Yukardaki formülde, (p_i) frekanslara ait kümüle oranları, (q_i) gelirlere ait kümüle oranları temsil etmektedir.

Toplanma oranının değeri (0) ile (1) arasında değişmektedir. Eşit dağılım söz konusu olduğunda $(p_i=q_i)$ olup, pay sıfır olmaktadır. Payın sıfır olması da, sonucun sıfır olmasını sağlamaktadır. Karşıt durum olan tam temerküz halinde ise, $(q_i=o)$ olacağından pay ve payda birbirine eşit olup, sonuç (1) çıkacaktır. Bu nedenle de toplanma oranı (R=0) olduğunda eşit bir dağılım, toplanma oranı (R=1) olduğunda da temerküzün yoğunlaştığı ve tam temerküz olduğu görülecektir. Bu durumda toplanma oranı bire yaklaştıkça temerküz kuvvetlenmekte, sıfıra yaklaştıkça temerküz azalmaktadır.

---

(223) Bu konuda bak. GÜRTAN; A.g.e., s.134-141 ve ayrıca bak. Necla ÇÖMLEKÇİ; İstatistik, Eskişehir İ.T.İ. Akademisi Yayınları No.118, Ankara, 1974, s.82.

Toplanma oranı Lorenz Eğrisi'ne bağlı olduğundan, toplanma serisinin grafiği de daha önce belirtildiği gibi Lorenz Eğrileri ile çizilmektedir.

1973 yılı itibariyle ülkemizde toplanma oranı DPT'ye göre, (R=0.51) hesaplanmıştır. Bu oran seçilmiş bazı ülkelerde şöyledir: Birleşik Krallık'ta 0.31, İsveç'te 0.31, Norveç'te 0.33, Yunanistan'da 0.36, A.B.D'de 0.38, Hindistan'da 0.41, Filipinler'de 0.52'dir. Görüldüğü gibi ülkemize ait toplanma oranı 0.51 ile, Filipinler dışında en yüksek oran olmakta ve bu durum da ülkemizde gelir dağılımının eşitlikten çok uzak olduğunu göstermektedir (224). Ancak burada çeşitli ülkelerle ilgili hesaplama farklılıkları olduğu da, öncelikle belirtilmelidir.

D. Jan Pen'in Cüceler ve Birkaç Devin Resmi Geçidi Yöntemi (A Parade of Dwarfs (And a few Giants))

Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmek için ileri sürülen yöntemlerden biri de, Jan Pen'in "Cüceler ve Birkaç Devin Resmi Geçidi (A Parade of Dwarfs (and a few Giants)) adlı ilginç yöntemidir (225). Bu yaklaşımla Pen, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmek için gelir elde eden bütün kişilerden oluşan bir resmi geçit düzenlemekte ve gelir sahiplerini, geçit süresince yürütmektedir. Geçidin süresi bir saattir.

Jan Pen'in yöntemini açıklamak için, aşağıdaki şekilden yararlanılmaktadır. Şekilde yatay eksende dakikalar gösterilmektedir. Dikey eksende de gelir sahiplerine, gelirlerine göre verilen yüksekliklar belirtilmektedir.

---

(224) DPT; A.g.e., s.32.

(225) Bu konuda bak. PEN; A.g.e., s.48-59.

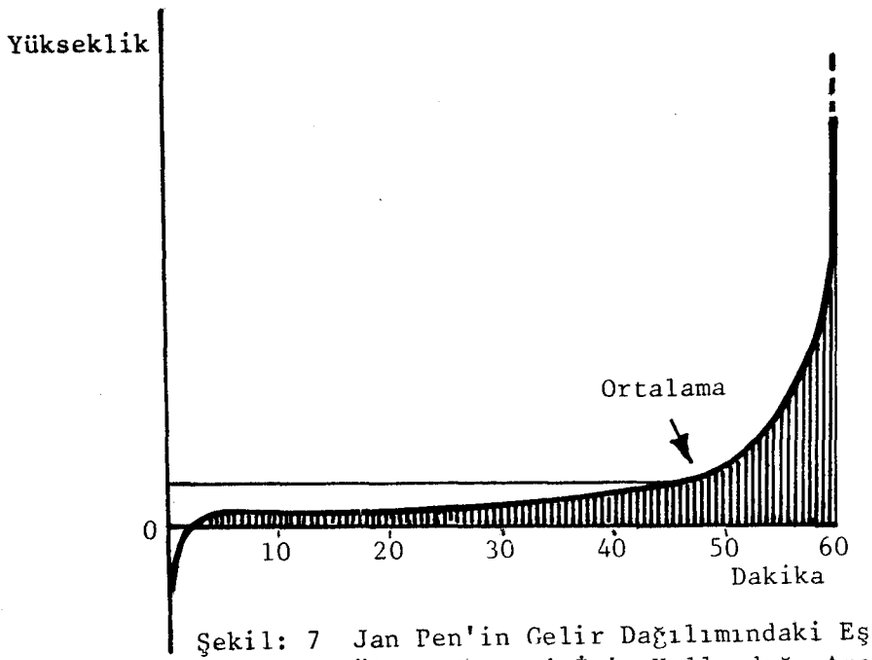

Şekil: 7 Jan Pen'in Gelir Dağılımındaki Eşitsizlikleri Ölçme Yöntemi İçin Kullandığı Aralık

En az gelir elde eden kişilerden başlayan ve en çok gelir elde eden kişilerle sona eren bu gösteride, kişilerin gelirleri boylarına benzetilerek ele alınmıştır. Yürüyüşte çok kısa bir süre için boyları çok küçük ve dolayısiyle gelirleri de çok az olan gelir sahipleri önde geçecektir. Ortalama gelir sahiplerine sıranın gelmesi için, uzun zaman geçmesi gerekecektir. Çünkü nüfusun büyük çoğunluğunun geliri, ortalamanın çok altında olmaktadır. Bu nedenle de resmi geçide katılanların çoğunluğu kısa boylu ve cüce-lerden oluşmaktadır. Kişi gelirleri yerine, aile gelirleri göz önüne alındığında, yürüyüşe katılanların boylarının uzayacağında da şüphe yoktur. Yürüyüşün sonunda, şekle göre anlatımla son 10 dakikada boyları kişiye dilini yutturacak kadar uzun boylu olan devler geçecektir. Öndeki bu uzun adamlar Jan Pen'in deyimiyle yeri titretecekleridir. Bunların gelirleri zenginlikten kazanılmış gelirlerdir. Daha açıkçası kâr ve faiz gelirleri olmaktadır. Şekil bu açıdan incelendiğinde, eşitsizliğin eğrinin sağ kol kısmında açıkça belirlendiği görülmektedir. Yine açıkça belirtmek gerekir ki, eğrinin sağ ucunu şekilde göstermek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle de gelir dağılımı çalışmalarında; kâr ve faize ayrı bir yer vererek, inceleme konusu yapılmalıdır. Bu korkunç zenginliğin nasıl elde edildiği sorusu da çok önem taşımakla birlikte, bu zen-

ginliğin kaynağının kâr gelirleri olduğu da açıktır.

Resmi geçidin başında geçen ve boyları çok küçük olan bu nokta boylu kişiler, toplumun en fakirleridir. Bu nedenle de gelir dağılımı çalışmalarında bu gruba öncelik verilmesi zorunlu gözükmektedir.

Gösteride veya yürüyüşte dikkati çeken en önemli özellik, gelirleri bir olarak belirlenen grupların her boy içinde görünmekte olmasıdır.

E. Sıklık Dağılım Yöntemi (Frequency Distribution) ve Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklerin Ölçülmesinin Genel Değerlemesi

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde ileri sürülen yöntemlerden biri de, istatistikî bir yol olan "Sıklık Dağılımı" (Frequency Distribution) yöntemidir (226). Sıklık Dağılım Eğrisi istatistikte çok kullanılmaktadır.

Bu yolla gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmek için kullanılan grafiğin yatay ekseninde gelir grupları, dikey ekseninde de her gruptaki yoğunluğun tesbiti ile gelir dağılımı ölçülmüş olmaktadır.

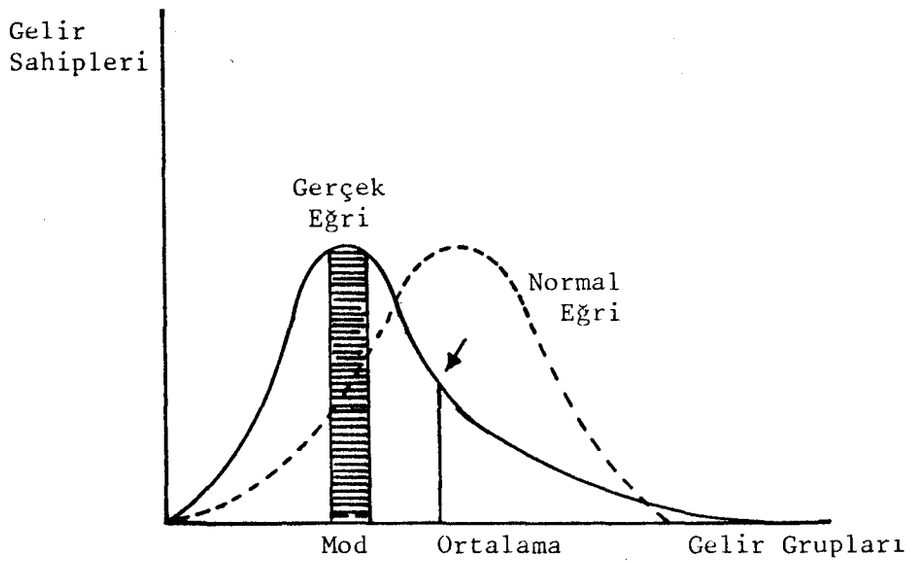

Şekil: 8 Gerçek ve Normal Dağılım Eğrileri

Şekilde görüldüğü gibi gelir sahipleri ile, gelir grupla-

(226) Bu konuda bak. A.g.e., s.59-67.

rı arasında çizilen sıklık dağılımı her zaman normal bir eğri olmamakta ve sağa doğru bir kuyruk yapan bir eğri görünümünü almaktadır. Eğrinin sağa doğru bir kuyruk yapmasının nedeninin açıklanması da, gelir dağılımı teorisinin en önemli yanı olmaktadır.

Gerçek eğrinin incelenmesi ile görüleceği gibi, mod ile ortalama birbirinden çok ayrılmakta ve çok büyük gelir sahiplerinin kapsanması ile ortalama gelir, olduğundan daha yüksek olarak görülmemektedir. Bu eğri ile gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmenin ilkel bir yolu, değişim aralığının hesaplanması olmaktadır. En yüksek ve en düşük gelirler arasındaki fark,değişim aralığını vermektedir. Ancak en düşük gelirler ile en yüksek gelirler arasında kalan gelirler için,bu yoldan yararlanmak mümkün olmamaktadır. Gerçekte de inceleme yönünden bu aradaki nüfus grubunun gelirleri önemli olmaktadır. "Sıklık Dağılımı"ndan da yararlanarak gelir dağılımındaki eşitsizliklerin incelenmesi istatistikî standard sapma (σ) veya bunun karesi (σ^2) varyans ile ortaya konabilmektedir. Gerçekte ise bu durum daha az anlaşılır bir yöntemle, basit mod-ortalama farkını belirtmekten başka birşey olmamaktadır. "Sıklık Dağılım Yöntemi" sadece gelir dağılımındaki eşitsizlikleri göstermek yönünden önem kazanmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin nedenleri hakkında birşey söylemediği gibi, bu ölçülen eşitsizlik de analitik olarak pek büyük bir değer taşımamaktadır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölçülmesinde, çeşitli yöntemlerin kullanılmasına rağmen, bu ölçümleme işlemlerinde karşılaşılan kavramsal sorunlar pek az yerde incelenmiş ve bu konuya ilişkin teorik kuralların genellikle belirlenmediği görülmüştür (227).

Çeşitli yöntemlerle ilgili birçok sorun görülmekle birlikte, Lorenz Eğrisi ve Gini Toplanma Katsıyısı'na çeşitli ülkelerde başvurulmaktadır. Genellikle de elde edilen sonuçlara çok büyük itirazlar ileri sürülmemektedir.

---

(227) A.B.ATKINSON; "On the Measurement of Inequality", Wealth, Income and Inequality, Penquin Modern Economics Readings, London, 1973; s.46.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI
ve
SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİ

K I S I M : I

G E L I R D A Ğ I L I M I N I N F A R K L I L A Ş T I R I L M A S I

I. GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASINA GENEL BAKIŞ

Birinci bölümün ikinci kısmında, faktör fiyatları analizinin genel değerlemesi yapılırken de görüldüğü gibi, günümüzde faktörlerin gelirleri (fiyatları) yalnızca piyasa güçleri ya da koşulları tarafından belirlenmemektedir. Hükümetlerin, bazı ekonomik kuruluşların ve toplumdaki bireylerin de, gelirlerin oluşumunda ve dağılımında etkileri olduğu görülmektedir. Bunun için de gelir dağılımına müdahaleler yapılmakta ve gelirler arasındaki eşitsizliklerin belirli ölçüler içinde giderilmesi amaç edinilmektedir. Bu nedenle de gelir dağılımının farklılaştırılması (değiştirilmesi) günümüzün önemli bir sorunu olmaktadır.

Gelir dağılımının farklılaştırılması, gelirlerin oluşumu ve oluşumundan sonra olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Gelirin oluşumu sürecindeki müdahalelerle, faktör gelirleri piyasa koşullarından daha farklı şekilde oluşmaktadır. Gelirlerin oluşumundan sonraki müdahalelerle de, oluşan faktör gelirleri yeniden dağılıma uğramaktadır. Yeniden gelir dağılımı olarak tanımlanan bu süreç ile de, kişisel gelir dağılımının daha eşit (adil) bir şekilde gerçekleşmesi amaç edinilmektedir.

Günümüzde gerek gelirlerin oluşumu sürecindeki müdahalelerle ve gerekse gelirlerin oluşumundan sonra yeniden gelir dağıtıcı

politikalarla, kişilerin ilk gelirlerinde (faktör gelirlerinde) farklılık yaratılması istenmektedir. Bu süreci gerçekleştiren ya da gerçekleşmesini sağlayan devlettir. Çünkü devlet, hükümranlık haklarına dayanarak bütün iktisâdî değişkenleri çeşitli hukukî, parasal ve malî araçlarla kontrol altına almakta ve Peacock'un deyimiyle de; "Malî ve malî olmayan araçlarla toplumda gelir dağılımını değiştirmektedir" (1).

Bu kısımda önce gelir dağılımının farklılaştırılması yönünden, genel özellikleri ile gelirlerin oluşumuna müdahaleler ve yeniden gelir dağılımı kavramı açıklığa kavuşturulacaktır. Bundan sonra gelir dağılımını farklılaştıran ya da yeniden gelir dağılımını sağlayan politikalar incelenecektir. Bu bölümün ikinci kısmında da emek gelirlerinin farklılaştırılması ve sendikaların ekonomik etkileri tartışılacaktır.

1. GELİRLERİN OLUŞUMUNA MÜDAHALELER

Görüldüğü gibi gelir dağılımının değiştirilmesi, önce faktör gelirlerinin oluşumu sürecinde olmaktadır. Bir toplumda kişilerin gelirleri bilindiği gibi sahip olduğu faktörlerce belirlenmektedir. Kişilerin değişik üretim faktörlerine sahip olduğu ve ayrıca sahip olunan faktörler arasında da, nitelik ve miktar bakımından farklılıklar bulunduğu da bir gerçektir. Bu farklılıklar yanında, bir de faktör piyasasında farklı fiyatların ödenmesi, gelir dağılımının faktör sahipleri arasında farklılaşmasına neden olmaktadır.

Kişiler arasında gelir dağılımının farklı olması görüldüğü gibi, faktörlerin dağılımındaki eşitsizlik ile, bu faktörlere ödenen fiyatlardaki farklılıktan ileri gelmektedir. Faktör kaynağındaki eşitsizlik de, emek kaynağında ve sermaye kaynağında olmaktadır. Emek kaynağının homojen olmaması ve değişik niteliklerde bulunması, sermayenin başlangıçta ya da sonradan çok farklı şekilde dağılmış olması gibi etkenler, gelir dağılımındaki farklılıkların önemli nedenleridir (2). Bu farklılıklar önce emek ve sermaye faktörlerine

(1) Allan PEACOCK; Income Redistribution and Social Policy, Jonathan Cape, London, 1958, s.7.
(2) Bu konuda bak. LEFTWICH; A.g.e., s.58-64.

sahip olanlar arasında belirmekte ve bu durum, fonksiyonel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca emek sahipleri ve sermaye sahipleri arasında da, faktörlerin nitelik ve miktarlarındaki farklılıklarla, bu faktörlere ödenen fiyatlardaki farklılıkların gelir dağılımında eşitsizliklere neden olduğu görülmektedir.

Belirtilen nedenlerle bir toplumda emek sahiplerinin çokluğu ve buna karşılık geniş anlamda sermaye olarak belirlediğimiz üretim araçlarının belirli kişilerde toplanmış olması, gelir dağılımını eşit (adil) olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bunun için de üretim faktörlerinin dağılımına ve bu faktörlerin piyasada oluşan fiyatlarına yapılacak müdahalelerle, gelirlerin oluşumunu başlangıçta değiştirebilme olanağı bulunmaktadır. Sonunda da bu müdahalelerin yapıldığı durumla, yapılmadığı duruma gore faktör fiyatları farklı olabilmektedir.

Daha sonra da görüleceği gibi gelirlerin oluşumu sürecindeki müdahaleler; sermaye kaynağındaki eşitsizliklerin giderilmesi, emek kaynağının niteliğinin iyileştirilmesi ve faktör fiyatlarının piyasa koşulları dışında tesbitinin sağlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belirtilen müdahaleler içinde de, fiyat mekanizması ile ilgili müdahaleler önem kazanmaktadır.

- Özellikle de gelişmiş ülkelerde yapılmış araştırmaların sonuçlarına göre ücretler, arz ve talebe bağlı olmaktan çok, sosyal değer yargılarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (3). Görüleceği gibi de, özellikle emek faktörünün gelirinin(fiyatının) oluşumunda, piyasa güçleri kadar, -piyasa güçleri dışındaki güçler olarak- sendikalar da etkin olmaktadır. Bu nedenle de günümüzde sendikaların ücret ve maaş gelirlerinin oluşumunda etkin bir güç olduğu ve işverenler karşısında bir monopol yarattığı söylenebilmektedir.

- Yine devlet asgarî ücretleri tesbit ederek, emek faktörünün gelirinin (fiyatının), piyasadaki arz ve talep koşullarına göre oluşmasını önlemektedir. Bunun yanında uzlaştırma ve tahkim yollarıyla da, yine aynı şekilde yasal olarak ücretlere müdahalede bulunulmaktadır.

---

(3) PEN; A.g.e., s.17.

- İş Kanunları ve diğer sosyal amaçlı kanunlarla da, emek faktörünün gelirinin(fiyatının) oluşumuna müdahaleler olmakta, işsizlik sigortası ile emeğin pazarlık gücü belirli sürelerle korunmakt. kıdem tazminatı müessesesi ile de, iş ve gelir güvenliği sağlanmaktadır.

- Devletin faktör fiyatlarına müdahalesi yanında, ekonomik faaliyetlere katılması sonucu piyasadan faktör satın alması, işgücü istihdam etmesi ve borçlanması da, dolaylı yoldan faktör fiyatlarının oluşumunu etkilemektedir.

Gelirlerin oluşumuna yapılan müdahalelerin gerekçesi de, günümüz devletinin sosyal devlet oluşu ile açıklanmaktadır. Sosyal devletin de; gelir ve refah dağılımında ya da sosyal adalette daha fazla eşitliği sağlama çabası içinde olduğu görülmektedir. Bunun gereği olarak da, sosyal devlet düzeninde toplum daha zayıf ve daha az şanslı olan bireylerine karşı, toplu olarak sorumluluk yüklenmekte ve o bireylere karşı farklı davranışlarda bulunmaktadır (4). Bunun için de gelir dağılımına, devlet müdahalesi zorunlu olmaktadır. Neumark, bu müdahalelerden devletin, faktör fiyatlarının oluşumuna müdahalesini, "Aşırı liberalizm ve fertçiliğe karşı, ekonominin millîleştirilmesi ve devletleştirilmesi" olarak görmektedir (5).

Daha önce de görüldüğü gibi, üretim faktörlerinin dağılımının adil olmaması ve gelirlerin piyasa ekonomisinin kurallarına göre belirlenmesi, eşitsizlik yaratmaktadır. Bunun nedeni de faktörlerin fiyatlarının, faktör piyasasında arz ve talep kurallarına göre belirlenmesidir. Aynı zamanda kişilerin gelirlerinin de oluştuğu bu süreçte, ne ekonomik birimler, ne sosyal amaçlı kuruluşlar ve ne de devletin sorumluluğu söz konusu olmakta ve sonunda da kimsenin sorumlu olmayacağı bir dağılım şekli ortaya çıkmaktadır (6). Toplumda farklı gelirlere sahip kişilerin belirlenmesiyle de, gelir dağılımı eşitlikten uzak olarak gerçekleşmektedir. Belirtilen nedenlerle de devletin, gelirlerin oluşumuna ve dağılımına müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır

---

(4) S.G.STUMEY; Income and Economic Welfare, London, 1959, s.142' den MICHAELY; A.g.m., s.342.

(5) T.NEUMARK; Devletin Fiyat Teşekkülüne Müdahalesi, Türk Hukuk Kurumu Konferanslar Serisi No.68, Ankara, 1941, s.3.

(6) PEN; A.g.e., s.12.

2. YENİDEN GELİR DAĞILIMI

A. Genel Olarak

Daha önce de belirtildiği gibi kişiler (aileler), ya da üretim faktörleri sahipleri arasında dağıtılan gelirler, daha sonra kişi ya da faktör sahiplerinin arzuları dışında, devlet tarafından çeşitli yollarla yeniden dağılıma tabi tutulmaktadır. Bu ikinci dağılım, yeniden gelir dağılımı adını almaktadır.

Yeniden gelir dağılımı kavramı faktör gelirleri ile, harcanabilir gelirler arasındaki farklılığı belirlemektedir. Faktör gelirleri, bilindiği gibi üretimden elde edilen ilk gelirlerdir. Daha sonra ilk gelirler kişinin iradesi dışında değişmektedir. Bu şekilde de faktör gelirleri, harcanabilir gelire dönüşmektedir. Görülü gi gibi de yeniden gelir dağılımı, üretimden elde edilen ilk gelirlerden daha sonra bazı işlemler sonucu belirlen gelirler arasındaki farklılıkları açıklayan bir kavram olmaktadır. Başka bir deyişle de, toplum içinde dağılmış olan gelir, kamu maliyesi aracılığı ile yeniden bir daha dağılmaktadır. İki gelir dağılımı arasındaki bu farklılığın kaynağı da, gelir transferleri olmaktadır. Yeniden gelir dağılımının ilgi çekici bir tanımı da "Bir ülkede GSMH'nın kamu gelirleri aracılığı ile emilip, kamu giderleri ile topluma yeniden verilmesi"şeklinde yapılmıştır (7). Gelirler arasında bu farklılığı yaratan devlettir. Devlet, gelir dağılımını değiştirme amacı gütmemiş olsa da, iktisâdî değişkenlerin hepsini sürekli olarak etkilediği için, yine de gelir dağılımını belirleyen önemli bir güç olmaktadır.

Belirtilen tanımlardan anlaşılacağı gibi, gelirin yeniden dağılımı kavramı içinde devletin çeşitli şekillerde üretime, diğer devisıyla gelirlere müdahalesi ile karşılaşılmaktadır. Şüphesiz bu müdahalenin de çeşitli araçları vardır ve bu müdahaleler çeşitli tasarrufları gerektirmektedir. Daha sonra belirtilecek olan bu araçların, farklı kapsam ve ağırlıklarda benimsenmesi ile de, ülkeler arasındaki gelir dağılımı farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

---

(7) TUNCER; A.g.e., s.19.

(8) DORATAV; A.g.e., s.117.

B. Yeniden Gelir Dağılımı Şekilleri

Yeniden gelir dağılımı iki şekilde incelenmektedir. Bunlar, dikey yeniden gelir dağılımı ve yatay yeniden gelir dağılımıdır. Ancak bu iki dağılım şeklinin, birbirinden ayrılamayacak kadar iç-içe girdiği görülür. Gerçekte de dikey ve yatay dağılım şekilleri, kamu maliyesinin yeniden gelir dağılımını gerçekleştirmede, sorunu farklı yaklaşımlar içinde almasının bir sonucu olarak belirmektedir.

a. Dikey Yeniden Gelir Dağılımı

Farklı gelir grupları arasındaki yeniden dağılım, dikey yeniden gelir dağılımı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle yüksek gelir grubunda bulunanların gelirlerini azaltan, buna karşı düşük gelir grubunda bulunanların gelirlerini artıran dağılım, dikey yeniden gelir dağılımı olmaktadır. Dikey yeniden gelir dağılımında, düşük gelir gruplarına doğru gittikçe artan bir şekilde net pozitif transferler yapıldığı görülür.

Günümüzde, dikey yeniden gelir dağılımını gerçekleştiren araçların, önem kazandığı görülmektedir. Çünkü daha sonra belirtileceği gibi, geliri yeniden dağıtıcı araçlardan büyük çoğunluğu, geliri önce dikey yönden dağıtmaktadır. Ayrıca da gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde, yatay gelir dağılımına göre, dikey yeniden gelir dağılımı daha etkin olmaktadır. Bu etkinlik de, dikey, yeniden gelir dağılımının gerçekleşmesinden sonra, yatay yeniden gelir dağılımının gerçekleşmesine bağlanmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, bu iki dağılım, birbirinden ayrılamayacak kadar da iç-içe girmiş bulunmaktadır.

Dikey yeniden gelir dağılımının gerçekleştirilmesinde, ilerde daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, vergileme ağırlık kazanmakta, özellikle de artan oranlı vergi uygulamasından yararlanılmaktadır. Genellikle de gelir vergileri, gelir fazlası üzerinden alınan vergiler, veraset intikal vergileri ve servet artışı vergilerinde artan oranlılık ilkesi uygulanmaktadır (9). Bu yolla da yüksek gelir grubunda bulunanların satın alma güçleri, düşük gelir grubundakilere göre nisbî olarak azaltılmaktadır.

(9) Bu konuda bak. Selâhattin TUNCER; Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1971, s.333.

Dikey yeniden gelir dağılımını gerçekleştirmede artan oranlı vergilemeden sonra, sosyal harcamaları düzenleyen politikalardan yararlanılır. Sosyal harcamaların özellikle, düşük gelirli gruplara yapılması durumunda da, dikey yeniden gelir dağılımı gerçekleşmiş olur. Bu şekilde düşük gelir gruplarındakilere yapılan harcamalarla, bunların gelirleri yüksek gelir grubundakilere göre arttırılır. Sosyal harcamalardan yararlanmada, düşük gelirli grupların yanında bazı özel durumlar da gözönüne alınarak, diğer grupların da yararlanması istenebilir. Bu durumda yalnızca dikey yeniden gelir dağılımından söz edilemez. Özellikle sosyal sigorta yardımlarında, ödemeler yapılırken gelir gruplarına bakılmamalıdır. Çünkü özel durumları nedeniyle bu yardımlara ihtiyaç duyanlar, yüksek gelir grubundada bulunabilirler (11). Dikey yeniden gelir dağılımının sağlanmasında vergilemenin ve kamu harcamalarının iki çeşit etkisi olmaktadır. Bu etkilerin ilki ile, bütün gelir gruplarının gelirleri azaltılmaktadır. Dolaylı vergilerin tamamı ve gelir vergisi gibi dolaysız vergiler ile, sigorta ve benzeri kuruluşlara ödenen prim ve aidatlar bu grupta bulunmaktadır. İkinci etki ile de, düşük gelir gruplarının geliri arttırılmaktadır. Bunun için de düşük gelir gruplarından, daha az vergi alınmakta ve daha çok sosyal harcama yapılmaktadır.

---

(10) T.D.LİM; "Redistribution of Income Underdeveloped Territories", Income Redistribution and Social Policy, A.g.e., s.274.

(11) Sosyal yardımların, mutlaka dikey yeniden dağılıma konu olması aranmamalıdır. Bu yardımlarda hastalık, sakatlık, işsizlik ve yaşlılık gibi durumlarda kişilerin gelir durumlarına bakılmamalıdır. Yapılacak yardımların finansmanı primler ve belirli ölçülerde de vergilerle sağlanmaktadır. Bu nedenle de belirtiler yardımlarla durumu daha iyi olan kişilerden, durumu daha iyi olmayan kişilere doğru gelirin yeniden dağılımı olayı belirir. Sonuç olarak sosyal harcamaların, dikey ve yatay şekillerde geliri yeniden dağıttığı görülür. Eğer bu harcamaların finansmanı artan oranlı vergi sistemi ile sağlanırsa; dikey yeniden dağılım etkisi, yatay yeniden dağılım etkisinden daha önemli olacaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi; artan oranlı vergi sisteminin yeniden dağıtıcı etkisi, düşük gelir gruplarına göre, yüksek gelir gruplarında daha çoktur. Bak. LİM; A.g.m., s.275.

b. Yatay Yeniden Gelir Dağılımı

Yatay yeniden gelir dağılımı, dikey yeniden gelir dağılımının aksine, aynı gelir grubundaki kişiler veya aileler arasında gelir eşitsizliklerini belirtir. Aynı gelir grubunda bulunmakla beraber, çeşitli nedenlerle kişiler veya aileler farklı harcamalar yapmak zorunda kalırlar. Bu farklı harcamaların nedenleri olarak da; ailelerin az veya çok çocuklu olması, evli veya bekâr oluşları, farklı hizmetlere ihtiyaç duymaları, farklı tehlikelerle karşılaşabilmeleri gibi etkenler sayılabilir. Benzer nedenlerle de,kişiler veya aileler arasında harcanabilir gelirler yönünden farklılıklar belirir. Bu etkenler, bütün kişi ve aileler için aynı şekilde olmadığından, benzer gelir grubunda bulunanların harcanabilir gelirleri arasındaki farklılıklar da bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Yatay yeniden gelir dağılımının belirlenmesi ile, benzer gelir gruplarında bulunanlar arasındaki gelir farklılıklarının giderilmesine çalışılmaktadır. Bunun için de özel durumlarından dolayı, harcanabilir (nihai) gelirleri azalan kişi veya ailelerin gelirlerinin, yatay yeniden gelir dağılımı ile belirli bir asgarî düzeye çıkarılması amaç edinilir. Yeniden gelir dağıtıcı araçlar olarak da; parasal yardımlarla, vergi indirimlerine başvurulur. Bu konuda aile ödenekleri, malullük ve yaşlılıkları nedeniyle gelirleri kesilenlere yapılan ödemeler önemli olmaktadır. Belirtilen ödenekler de,kişilerin veya ailelerin özel durumlarına göre farklılaştırılarak, yatay yeniden gelir dağılımına ulaşılmaktadır. Bu yardımların aynı zamanda farklı gelir grubunda olanlar için de yapıldığı görülmektedir. Bu durumda da yardımların yalnızca düşük gelir gruplarındaki kişiler veya aileler için yapıldığı söylenememektedir. Yine özellikleri gereği,de, belirtilen yardımlar bazı kişi veya ailelere gelir durumlarına bakılmaksızın diğerlerinden fazla olarak verilir (12).

Yatay ve dikey yeniden gelir dağılımlarının birlikte geçerli olduğu da söylenebilir. Çünkü bu yardımların finansmanı, düşük

---

(12) A.g.m., s.274.

ve yüksek gelirli butün gelir grupları tarafından sağlanır. Bu durumda özel durumları olan kişi ve ailelere doğru bir yeniden gelir dağılımı olayı ile karşılaşılır. Çocuksuz ve kalabalık olmayan ailelerden, çok çocuklu ve kalabalık olan ailelere doğru beliren yeniden gelir dağılımı buna örnek olur. Yine sağlık, eğitim ve beslenme gibi sosyal yardımların, kalabalık ve çok çocuklu aileler için öncelik kazandığı görülür. Yukarda da belirtildiği gibi;yatay ve dikey etkiler birlikte olur. Yatay yeniden gelir dağılımının düşük ve yüksek bütün gelir grupları yönünden geçerli olması sonucunda da,dikey yeniden gelir dağılımına ulaşılmaktadır (13).

C. Yeniden Gelir Dağılımı Analizi

İlk gelir dağılımı olarak belirlenen gelirin oluşumu (dağılımı) süreci ile, ikinci gelir dağılımı olarak tanımlanan gelirin yeniden dağılımı süreçlerinin incelenmesi,çeşitli yönleri ile önem kazanır. Gelir dağılımı ile birlikte yeniden gelir dağılımı sürecini de kapsayan bir incelemenin, makro ve mikro düzeyde olmak üzere iki şekilde yapıldığı görülmektedir.

a. Makro Düzeyde Yeniden Gelir Dağılımı

Yeniden gelir dağılımının makro düzeyde incelenmesine gelirin oluşumu,başka bir deyişle üretim sürecinden başlanır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, üretimle birlikte gelir dağılımı da başlamaktadır. Ancak bu dağılım,piyasa ekonomisinin geçerli olduğu kapitalist ülkelerle, merkezî plânlamanın geçerli olduğu sosyalist ülkelerde farklı olmaktadır. Bu nedenle de makro düzeyde yeniden gelir dağılımı,belirtilen bu iki piyasa şekline göre ayrı ayrı incelenecektir (14).

I) Piyasa Ekonomisinde Yeniden Gelir Dağılımı

Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu kapitalist ülkelerde,

---

(13) A.g.m., s.275. YAZGAN; A.g.e., s.41.

(14) Bu konuda bak. UNITED NATIONS; Incomes in Post-War Europe, A Study of Policies Growth and Distribution, Geneva, 1967, s.1-5.

yeniden gelir dağılımının makro analizi dört safhada incelenmektedir. Bu safhalar;üretim, gelir dağılımı, yeniden gelir dağılımı ve harcama safhalarıdır.

Birinci safhada, üretimle birlikte üç çeşit gelir akımı belirmektedir. Bunlar; istihdamdan doğan gelirler, devletin aldığı dolaylı vergilerden,-yardımların çıkarılması sonucu-oluşan devlet payı ve firmaların işletme kârlarıdır. Başka bir deyişle,bu safhada emek sahipleri ücret, devlet dolaylı vergilerden yardımların çıkarılması sonucu kalan gelirleri, teşebbüsler de sermaye fazlaları olarak kâr gelirlerini almaktadırlar.

İkinci safhada, üretimden elde edilen mal ve teşebbüs gelirleri;aileler (ev halkı), teşebbüs ve devlet arasında yeniden dağılım akımı olarak paylaşılır. Bu paylaşım da şu şekilde olmaktadır: İstihdamdan doğan gelirin tamamı aile gelirinin bir kısmını oluşturur. Aileler istihdamdan elde edilen gelirden başka, mal ve teşebbüs gelirlerinin de bir kısmını alırlar. Bu gelirlerin toplamı, vergiden önceki aile gelirlerini oluşturur. Teşebbüsler kârlarının bir kısmını dağıttıktan sonra, kaynakta kestikleri vergiyi de devlete öderler. Kârlarının geri kalan kısmı da, teşebbüslerin vergiden önceki gelirlerini oluşturur.

Üçüncü safhada devletin, ailelerden (ev halkından) ve teşebbüslerden vergi alması ve bunlara karşı yardımlar yapması sonucu; yeniden gelir dağılımı başlamakta ve gelir yeniden dağıtılmaktadır. Bu safhada dolaysız vergiler ve transferlerin etkileri görülmekte ve gelirler harcanabilir gelirlere dönüşmektedir. Burada dolaysız vergilerle, transferler yeniden gelir dağılımı araçları olmaktadır. Sonunda da ailelerin toplam gelirleri dolaysız vergilerle azalıp, transferlerle artar,ve vergiden önceki aile geliri, harcanabilir aile gelirine dönüşür. Aynı şekilde vergiden önceki şirket geliri de,dolaysız vergilerin ödenmesi ile harcanabilir teşebbüs geliri olur. Gerek ailelerden, gerekse teşebbüslerden toplanan dolaysız vergilerle de devlet gelirleri, harcanabilir genel kamu gelirini oluşturur.

Dördüncü safhada da harcanabilir aile gelirleri, harcamalar yönünden incelenmektedir. Bu gelirlerden bir kısmı mal ve hizmetler için ya da malî yatırım talepleri için kullanılır. Harcanabilir aile gelirinden ayrılan tasarruflar, harcanabilir tasarruf gelirlerine eklenerek, teşebbüslerin sermaye birikimlerini sağlar. Ailelerin harcanabilir gelirlerinden yaptıkları tüketimleri, kamu harcamaları ve sermaye birikimi ile artar. Sonunda da ailelerin tüketimleri, ailelere transferler, kamu harcamaları ve teşebbüslerin sermaye birikimi, nihaî yurt içi talebi yaratır. Nihaî yurt içi talebin bir kısmı ithal fazlası olarak dışarıya gitmekle beraber, büyük çoğunluğunun üretime kaydığı görülür. Eğer ihraç fazlası da söz konusu ise, bu da üretime katılır.

Burada belirtilen dört safhanın da birer varsayım olarak ele alındığı belirtilmelidir. Çünkü bir ekonomide bütün safhaların, birbirinden kolaylıkla ayrıldığı da söylenememektedir.

Aşağıdaki şekilde, piyasa ekonomisinde gelirin oluşumu, dağılımı ve yeniden gelir dağılımının makro düzeydeki akımı görülmektedir.

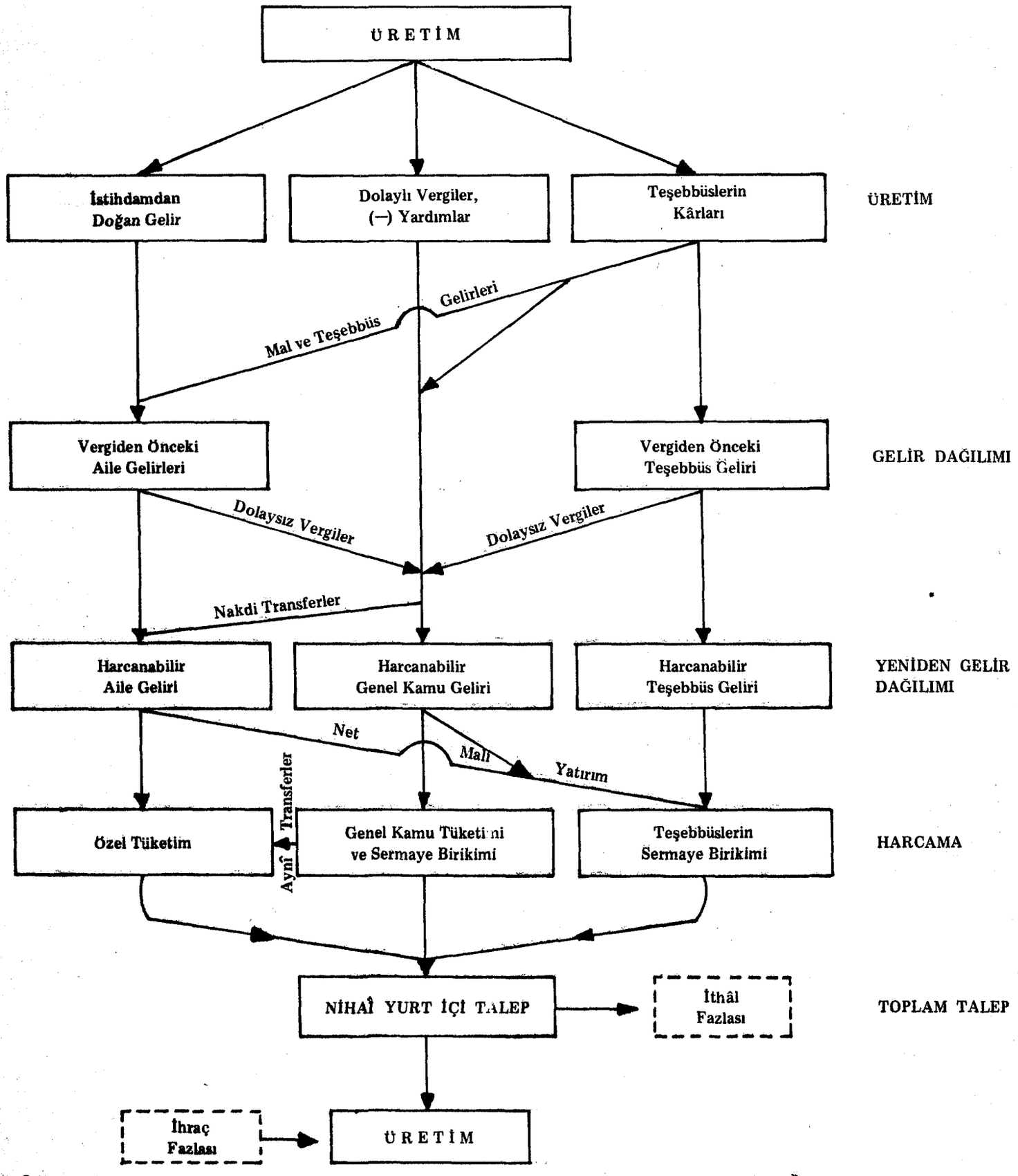

Kaynak : UNITED NATIONS; Incomes in Post — War Europe, A Study of Policies Growth and Distribution, Geneva, 1967, s.2.

Şekil : 9 Piyasa Ekonomisinde Gelirin Oluşumu, Dağılımı ve Yeniden Gelir Dağılımı Akım Şeması .

Şekilde de görüldüğü gibi, yeniden gelir dağılımının makro düzeyde incelenmesi sonucunda, emek geliri farklılaşır. Birinci safhada istihdamdan doğan emek gelirlerinin, faktör gelirleri (ilk gelirler) olduğu görülür. Daha sonra faktör gelirleri önceki tasarruflarla birlikte, harcanabilir gelir olarak belirir. Ancak, aileler yönünden ilk gelirlerin, genellikle birbirine eşit olmadığı açıktır. Çünkü emeğin ilk geliri, dolaylı ve dolaysız vergilerle azalır. Buna karşılık kamu kesiminden yapılan transferlerle de artar. Bu azalma ve artmalar da ailelere farklı etkiler yapar. Çünkü her aileye düşen dolaylı ve dolaysız vergi yükü farklı olurken, vergi yükü çok olanlara nisbî olarak daha az, vergi yükü çok az olanlara da nisbî olarak çok yüksek oranda nakdî transfer yapılabilir. Ayrıca aynî transferler de söz konusu olur. Bu durumda ilk gelirler bazı aileler için harcanabilir gelirleri aşar. Bazı aileler için de bunun tersi olur. Yine şekilde görülmemekle beraber, ilk gelirleri azaltan veya harcanabilir gelirleri artıran başka kanallar da vardır. Harcanabilir aile gelirlerinden, dinî ve sosyal nedenlerle transferler yapılır. Bundan başka harcanabilir teşebbüs gelirlerden de toplu sözleşme gereği ve sosyal amaçlarla aynî ve nakdî trasnferler sağlanır. Bütün bunlar da aradaki farkı etkiler. "Bu farklılaşmayı sağlayan mekanizmaya yeniden gelir dağılımı, bu farklılaşmaya neden olan kanallara yeniden gelir dağıtıcı kanallar, ailelerin üretici geliri ile tüketici geliri arasındaki farka da net yeniden gelir dağılımı" denir (15).

Makro düzeyde yeniden gelir dağılımının gerçekleşmesinde piyasa güçleri dışında, daha önce de belirtildiği gibi sosyal ve politik güçler ile, uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar da etkili olmaktadır. Çünkü bu durumda yalnızca harcanabilir gelir etkilenmekle kalmayıp, ilk gelirler de etkilenmektedir.

---

(15) Bu konuda bak. YAZGAN; A.g.e.; s.36.

II) Merkezî Plânlama Ekonomisinde Yeniden Gelir Dağılımı

Merkezî plânlamanın geçerli olduğu sosyalist ülkelerde, üretimle birlikte oluşan gelirlerin dağılımı, piyasa ekonomisindeki dağılımdan daha farklıdır. Sosyalist ekonomilerde dağılım üç sektör yerine, iki sektör arasında olmaktadır. Bu sektörlerden biri yine piyasa ekonomisindeki aile ekonomisi (ev ekonomisi) sektörüdür. Diğer sektör de kollektif (sosyalist) sektördür. Kollektif sektör; sosyalist teşebbüslerin işlemleri ile vergi toplama, sermaye fonlarını sağlama, nakdî ve aynî transferlerde bulunma gibi devlet faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu ekonomilerde yeniden gelir dağıtıcı araçlar da, yine piyasa ekonomisinde olduğu gibi dolaysız vergiler ile transferlerdir.

Merkezî plânlamanın geçerli olduğu ülkelerde gelirin oluşumu, fizikî üretimle başlar. Yukarda da belirtildiği gibi, gelir, aile ekonomisi (ev ekonomisi) sektörü ile, kollektif sektör arasında paylaşılır. Kollektif sektör, fizikî üretim faaliyetleri dışında istihdam da sağlar. İstihdam gelirleri ile de aile ekonomisi sektörünün gelirleri artar ve bu şekilde aile ekonomisi sektörünün toplam geliri belirir. Görüldüğü gibi de bu gelirler; fizikî üretimden doğan gelirlerle, fizikî üretim dışındaki gelirler toplamına eşit olur. Piyasa ekonomisindeki üçüncü safhasının karşılığı olan bu safhada, yeniden gelir dağıtıcı araçların etkinliği görülür. Piyasa ekonomisinde olduğu gibi, aynı şekilde aile ekonomisi sektörü, kollektif sektöre dolaysız vergiler öder ve yine aynı şekilde kollektif sektörden nakdî transferler alır. Bu işlemler sonucu da aile ekonomisinin geliri, harcanabilir aile ekonomisi gelirine dönüşür. Aile ekonomisi sektörü, kollektif sektöre bazı ödemeler de yapar. Bu işlemler sonucunda da, kollektif sektörün harcanabilir geliri oluşurnunda iki sektörün gelirleri de, harcanabilir gelirlere dönüşür.

Aile ekonomisi sektörünün gelirlerinin bir kısmı tasarruflara ayrılarak, kollektif sektörün malî yatırım taleplerini karşılar. Bu durumda aile ekonomisi sektörünün gelirleri bir yandan azalırken, bir yandan da kollektif sektörden yapılan aynî transferlerle artmış

olur. Belirtilen işlemlerle de, kollektif sektörün toplam geliri belirlenir. Daha sonra da bu toplam gelir, kamu tüketimi ve sermaye birikimi olarak ayrılır. Sonunda da kollektif sektöre yapılan ödemeler ve kollektif sektörün yaptığı aynî transferlerle de, ekonominin özel tüketimi gerçekleşir.

Aile ekonomisi sektörünün ve kollektif sektörün tüketimi de gelir akımının sonunda nihaî yurt içi talebi oluşturur. Nihaî yurt içi talep dengesi de piyasa ekonomisinde olduğu gibi, ithal fazlası ve fizikî üretimden, ihracat fazlasının çıkarılması ile sağlanır. Nihaî yurt içi talebin önemli bir kısmının da fizikî üretime kaydığı görülür.

Piyasa ekonomisindeki gelir akımı ile, merkezî plânlama ekonomisindeki gelir akımının karşılaştırılması, merkezî plânlama ekonomisindeki gelir akımının daha sade olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki şekilde merkezî plânlama ekonomisinde gelirin oluşumu, dağılımı ve yeniden dağılımı akımı görülmektedir.

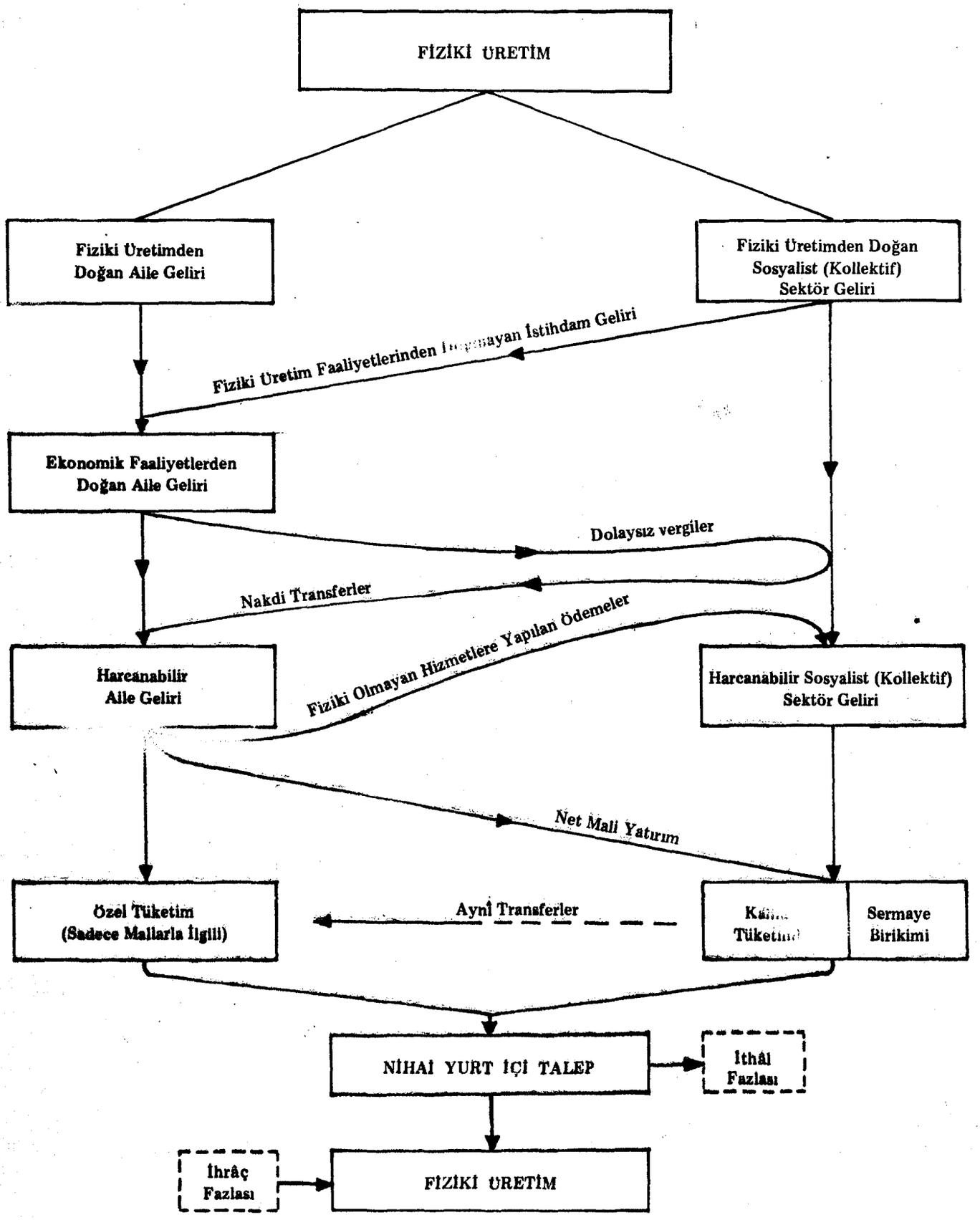

Kaynak: UNITED NATIONS; A.g.e., s.2.

Şekil : 10 Merkezi Planlama Ekonomisinde Gelirin Oluşumu, Dağılımı ve Yeniden Dağılımı Akım Şeması

.b. Mikro Düzeyde Yeniden Gelir Dağılımı

Mikro düzeyde yeniden gelir dağılımında, kişisel gelirlerin yeniden gelir dağılımı sürecinde gösterdiği değişiklikler incelenir. Bunun için de ilk gelirlerle, yeniden gelir dağılımına uğramış gelirler arasındaki farkların büyüklüğü, uygulanan politikaların etkinliğini gösterir.

Mikro düzeyde yeniden gelir dağılımında, öncelikle kişi ve ailelerin gelir ve ödemelerinden hareket edilir. (16). Bu grupların gelirleri içine de: (I) Kişisel Faktör Gelirleri, (II) Kamu Kesiminin Sosyal Transferleri, (III) Devletin Mal ve Hizmetleriyle, Sübvansiyonlarının değeri girer. Kişi ve ailelerin ödemelerini de : (IV) Tüketim Harcamaları, (V) Dolaysız Vergiler, (VI) Dolaylı Vergiler ve (VII) Tasarruflar oluşturur. Eğer bir toplumda Sosyal Transferler (II) ile, Devletin Mal ve Hizmetleriyle Sübvansiyonlarının Değerlerinin Toplamı (III), Dolaysız Vergiler (V) ve Dolaylı Vergiler Toplamından (VI) büyükse, başka bir deyişle (II+III $>$ V+VI) ise; yeniden gelir dağılımı gerçekleşmiş olur. Ancak bu durumun, her gelir grubu için geçerli olduğu da söylenemez. Çünkü yüksek gelir gruplarında (II+III $<$ V+VI) olur. Bunun da nedeni, yüksek gelir gruplarına devletin yaptığı sosyal transferler ile sağladığı mal ve hizmetlerin değeri, bu grupların ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerden daha azdır. Bu da yeniden gelir dağılımının önemini göstermektedir.

Bu eğilimlere bağlı olarak da günümüzde gelişmiş ülkelerde işçi ve memurlar, küçük esnaf ve sanatkâr durumunda olan bağımsız çalışanlar ve tarım kesiminde bulunan küçük çiftçiler, ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerden daha büyük bir kısmını, sosyal transferler, mal ve hizmetler ve sübvansiyonlar şeklinde geri alırlar. Buna karşılık yüksek gelir grubunda bulunanlar yönünden ise; yukardaki durumdan farklı bir durum söz konusu olur. Belirli grupların ödediklerinden daha fazla almaları, belirli grupların da daha az almaları ile yeniden dağıtılan gelir sıfır olur. Görüleceği gibi de

(16) Alan T.PEACOCK-P.R.BROWNING; "The Social Services in Great Britain and the Redistribution of Income", Income Redistribution and Social Policy, A.g.e., s.153-154.

bu değerler, bazı gelir grupları için pozitif, bazı gelir grupları için de negatiftir. Bütün harcama brimleri itibariyle de bu değerlerin toplamı sıfır olur. Çünük yeniden dağıtılan gelir, ilk gelirden ayrılan gelirin bir kısmıdır. Bu kısım toplam geliri artırmaz veya azaltmaz, sadece gelir gruplarının toplam gelirdeki paylarını değiştirmekle kalır.

Yeniden gelir dağılımının mikro düzeyde dağılımı sonucu ortaya çıkan gelirler toplamı ile, ilk gelir toplamı birbirine eşit olur. Çünkü yeniden dağıtılan gelir, ilk gelirden başka birşey değildir. Ancak bu ilk gelirlerden vergi ve transferler adı altında bazı paylar alınmakta ve bu paylar da diğer gelir sahiplerine gitmektedir. Sonunda da diğer gelir sahiplerinin gelirleri artmaktadır. Bunlara örnek olarak; sosyal güvenlik yardımları ile, devlet tarafından dolaylı ve dolaysız şekilde yapılan ödemeler gösterilebilir. İlk gelirlerin, harcanabilir gelire dönüşmesi ile de yeniden gelir dağılımı süreci tamamlanmış olur.

Bir ülkede gelirin yeniden dağılımının mikro düzeyde incelenmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılır. Allan Peacock, belirli bir yıl veya yıllar serisi içinde çeşitli gelir gruplarındaki gelir değişmelerini, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi belirlemiştir (17). Tabloda gelir gruplarına göre, vergilemeden önceki gelir, indirilen ödemeler, ilk gelir dağılımı, indirilen vergiler, eklenen ödemeler, eklenen menfaatler ve son gelir dağılımı görülmektedir.

---

(17) Allan PEACOCK; "Some Problems in the Measurement of the Redistributory Effect of the Government Budget" Maliye Enstitüsü Konferansları, Onyedinci Sayı-Sene 1968, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No.231, s.10.

Tablo:10 Allan Peacock'a Göre, İlk Gelir Dağılımı ile Yeniden Gelir Dağılımı Süreci

Gelir Grubu	Vergilemeden Önceki Gelir (1)	İndirilen Ödemeler (2)	İlk Gelir Dağılımı (3)	İndirilen Vergiler (4)	Eklenen Ödemeler (5)	Eklenen Menfaatler (6)	Son Gelir Dağılımı (7)
1	y^1	r^1	y^1b	t^1	r^1	v^1	y^1c
2	y^2a	r^2	y^2b	t^2	r^2	v^2	y^2c
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
n	y^na	r^n	y^nb	t^n	r^n	v^n	y^nc

Kaynak: Allan PEACOCK; "Some Problems in the Measurement of the Redistributory of the Goverment Budget". Maliye Enstitüsü Konferansları, Onyedinci Seri - Sene 1968, İktisat Fakültesi Yayınları No.231, s.10.

Tabloda her gelir grubunda ilk gelirler (y^nb) ile, son gelirler (yeniden dağılıma uğramış gelirler) (y^nc) farklıdır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi ilk gelirler toplamı ile, dağılıma uğramış gelirler toplamı birbirine eşit olur.

1960 yılı verilerine dayanarak İsrail'de yapılmış bir çalışma, gelirin mikro düzeyde yeniden dağılımının incelenmesine örnek olmaktadır (18). Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi aileler, aile başına aylık gelirleri yönünden üç gelir grubuna ayrılmışlardır. Çalışmada bu gelir grupları yönünden, hükümet bütçesinin yeniden gelir dağıtıcı etkileri hesaplanmaktadır.

(18) MICHAELY; A.g.m., s.354.

Tablo : 11 1960 Yılında İsrail'de Hükümet Bütçesinin Gelir Dağılımına Etkisi

Gelir Grupları (Aile Başına Aylık Gelir İsrail L. ile)	Bütün Kazanılan Gelirin Oranı (1)	Gelir Vergisinden Sonra Bütün Net Gelirlerin Oranı (2)	Gelir Vergisi Ödendikten ve Net Gelire Hükümet Hizmetleri Eklendikten Sonra (3)	Hükümet Bütçesinin Etkisi (3-1) (4)
0-239	% 13.0	% 14.0	% 18.0	+ 5.0
240-599	% 54.0	% 57.0	% 55.5	+ 1.5
600+	% 33.0	% 29.0	% 26.5	- 6.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	-

Kaynak: Michael MICHAELY; "Gelir Dağıtımı ve Sosyal Devlet", İktisâdî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963, s.355.

Tabloda görüldüğü gibi, en düşük gelir grubunda hükümet bütçesinin etkisi yüzde 5, orta gelir grubunda da yüzde 1,5'tir. En yüksek gelir grubunda ise bu etki, -6.5 değerindedir. Bunun da nedeni, yeniden gelir dağılımını sağlayan politikaların etkinliğidir. En düşük gelir grubunun ilk gelirleri, toplam gelirlerin yüzde 13'üdür. Daha sonra bu oran artmakta ve tablonun üçüncü kolonunda da görüldüğü gibi, gelir vergisi ödendikten ve net gelire hükümet hizmetleri eklendikten sonra, başka bir deyişle yeniden gelir dağılımı safhasında bu oran yüzde 5 artış göstererek, yüzde 18'e çıkmaktadır. En yüksek gelir grubunda da yüzde 33.0 olan ilk gelirlerin payı, yeniden gelir dağılımı süreci ile yüzde 26.5'e düşmektedir.

II. GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASINI SAĞLAYAN POLİTİKALAR VE ARAÇLAR

Daha önce de belirtildiği gibi çeşitli politika ve araçlardan yararlanarak, gelir dağılımının değiştirilmesi iki şekilde olmaktadır. İlkinde devlet ve piyasa güçleri dışındaki diğer güçlerle gelirlerin oluşumuna müdahale edilmektedir. İkinci çeşit mü-

dahale ise, doğrudan doğruya devlet tarafından yapılmakta ve oluşan faktör gelirlerinin yeniden dağılımı sağlanmaktadır. Müdahale şekillerine göre de yararlanılan araçlar farklılaşmaktadır.

Günümüzde gelir dağılımının değiştirilmesinde yeniden gelir dağıtıcı politika ve araçların daha etkin olduğu görüşü geçerli olmaktadır. Bunun nedeni olarak gelirlerin oluşumunu etkileyen tasarrufların dolaylı etkilerine karşılık, yeniden gelir dağılımını sağlayan araçların dolaysız şekildeki etkileri gösterilmektedir. Yeniden gelir dağılımından doğrudan doğruya devletin sorumlu olması da, bir başka önemli etken olmaktadır. Daha sonra da görüleceği gibi, kamu gelirlerinden olan vergiler, kişilerin gelirlerini doğrudan doğruya ve ilk anda değiştirmektedir. Ayrıca günümüzde devletin kamu harcamalarında bulunurken, ticarî amaçlardan çok politik amaçları göz önüne aldığı görülmektedir. Bu politikalarla da, kişisel gelir dağılımında daha fazla eşitlik sağlanmasının istendiği açıklık kazanmaktadır.

Bu kısımda önce gelirin oluşum sürecinde, gelir dağılımının değiştirilmesini sağlayan araçlar incelenecektir. Daha sonra da yeniden gelir dağılımının araçları belirtilecektir. Bu incelemeler yapılırken de çalışmanın kapsamını aşmamak için, genel özellikler belirtilmekle yetinilecektir (19).

1. GELİRİN OLUŞUMU SÜRECİNDE GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI

Gelir dağılımının farklılaştırılmasında, yeniden gelir dağıtıcı araçların etkinliğine karşılık, gelirin yaratılması sürecinde de bazı ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin faktör gelirlerini farklılaştırdığı bilinmektedir. Bu etkenler içinde en önemlileri

---

(19) Bu konuda bak. Fuat ANDIÇ; "Gelir Dağılımının Bazı Yönleri ve Yeniden Dağılımı", (Çevi.Önder ARI), Maliye Enstitüsü Konferansları, A.g.e., s.27-34. SCHNITZER; A.g.e., s.7-12. TÜRK; A.g.e., s.286-310. YAZGAN; A.g.e., s.23-33. TUNCER; A.g.e., s.40. MICHAELY; A.g.m., s.342-354.

olarak da, servet dağılımındaki eşitsizlikler, faktör fiyatlarındaki farklılıklar ve eğitimde fırsat eşitsizlikleri ileri sürülebilir (20). Belirtilen farklılıkların sonucu olarak da, adil bir gelir dağılımının meydana gelip-gelmemesi, genellikle emek gücü ile maddî üretim araçlarının kişiler arasındaki dağılımına bağlı bulunmaktadır. Üretim faktörlerinin piyasada oluşan fiyatları, kişilerin ve ailelerin gelirlerini belirlediği için de, kişinin sahip olduğu üretim faktörü ile, bu faktörün niteliği ve miktarı faktör gelirlerinin oluşumunda etkili olmakta ve sonunda da belirlenen farklılıklara göre, kişilerin gelirleri oluşmaktadır. Görüleceği gibi de, piyasa koşullarında oluşan bu gelir, adil olmayacaktır. Bunun için de bu safhada, gelirlerin oluşumuna müdahale kaçınılmaz bulunmaktadır.

Gelirin oluşumu süreçinde gelir dağılımının değiştirilmesinde, devletle birlikte, diğer güçler de etkili olmaktadır. Bu diğer güçler piyasa dışı güçler olarak belirlenmektedir. Emek gelirleri yönünden sendikalar, bu güçler içinde en etkin olanlarındandır. Tarım ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesinde de üreticiler bir başka piyasa dışı güçler olmakta ve destekleme alımlarından yararlanmaktadırlar. Taban fiyatları uygulaması da, bütün tüketicileri koruyan diğer kararlar olmaktadır. Yine piyasadaki bütün işletmeler piyasanın arz ve talep yapısından bağımsız olarak, faktör fiyatlarını belirlemek yoluna gitmektedirler. Bütün bunların ötesinde toplumdaki bireylerin de siyasî bir güç olarak, politik organların kararlarını etkileyerek, faktör fiyatlarını (gelirlerini) artırma çabası içinde oldukları ve bunda da başarı kazandıkları görülmektedir. Şimdi de, gelirlerin farklı şekilde oluşumuna neden olan bu etkenlerle ilgili politikaların ya da araçların incelenmesine geçebiliriz.

---

(20) Bunlar ve bunlara benzer etkenlerin daha başlangıçta, gelir dağılımında eşitsizlik yarattığı ileri sürülür. Bunun için de; başlangıçtaki bu eşitsizliklerin kaldırılıp-kaldırılmamasındaki tartışmalar, iktisâdî ve siyasî rejim tartışmaları olarak belirir. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, genellikle başlangıçta eşitsizlik yaratan bu etkenleri değiştirecek siyasî rejimler yerine, belirli bazı politikaların geçerliliğinin kabul edildiği görülür. Bu amaç benimsendiği için de günümüzde, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı ilke kabul eden sosyal devlete ulaşılmıştır.

A. Servet Dağılımındaki Eşitsizliklerin Giderilmesi

Genellikle gelirin dağılımı sürecinde gelir eşitsizliklerini yaratan önemli etkenin, değişik üretim faktörlerine sahip olmaktan ileri geldiği görülür. Belirli faktör gelirleri,farklı dağılım şekillerini gösterir. Bunun sonucu olarak da mülkiyet gelirleri, yüksek gelir gruplarında yoğunlaşır. Bu durum da gelir dağılımında daha fazla eşitsizliğe yol açar. Farklı faktör sahipliği de, servet eşitsizlikleri şeklinde belirir. Genellikle de büyük servetlerin kökeni toprak mülkiyetine dayanır. Diğer servetler sanayide, ticarette ya da bankacılık gibi işlerde kazanılır. Özel mülkiyetin geçerli olduğu ülkelerde de, servet eşitsizlikleri kaçınılmaz olur. Bu durum günümüzün de gerçeğidir. İngiltere'de yapılan bir çalışmaya göre;25 yaş üzerindeki nüfusun en zengin yüzde 10'unun 1960 yılında toplam kişisel mülkiyetin yüzde 83'üne sahip olduğu görülür. Bu grubun mülkiyetine dayanan gelir yüzdesi içindeki payı da yüzde 99'dur (21). Görüldüğü gibi de gerek servet dağılımında, gerekse servete dayanan gelirler arasında büyük farklılıklar vardır.

Servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek için de, üretim araçlarının mülkiyetinin kişilerin mülkiyetinden çıkarılması gerektiği ileri sürülür. Bütün üretken servetin devletin mülkiyetine geçirilmesi ile, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin başlangıçta ortadan kalkacağı belirtilir. Bu görüş Marx tarafından savunulmuş ve bugün Marxizm'in geçerli ilkesi olarak ortaya çıkmıştır. Marxist Değer Teorisi'ne göre de "Gelişme derecesi ve üretim biçimi ne olursa olsun, her toplumda temel toplumsal faaliyet, ekonomik faaliyet, bunun temeli üretim faaliyeti ve temel üretim ilişkisi mülkiyet ilişkisidir. Gelir dağılımını da üretim tayin etmektedir (22). Bu ne-

---

(21) Jean ROBINSON-John EATWELL; Çağdaş İktisada Giriş, (Çevi. Coşkun İÇÖZ), Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No:144, Eskişehir 1974, s.243.

(22) Mehmet SELİK; Marksist Değer Teorisi, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974, s.41.

denle de Marxizm, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, üretim safhasında belirdiğini ve bunun nedeninin de mülkiyet ya da servet dağılımındaki eşitsizlikler olduğunu ileri sürer. Özel mülkiyetin geçerli olması durumunda da Marxizm'e göre bu farklılıklar kaçınılmazdır ve giderilmesi de imkânsızdır.

Günümüzde özel mülkiyeti tamamen kaldırmaksızın, devletin yeniden gelir dağıtıcı politikalarla, servet dağılımındaki eşitsizlikleri giderme çabası içinde olduğu görülür. Bu politikalar da çeşitli şekillerde servet mülkiyetinin, başka bir deyişle üretim araçlarının mülkiyetinin sınırlanması ya da değiştirilmesi şeklinde belirir. "Bu da ya sermaye mülkiyetini devlete devrederek ya da toprak reformunda çoğunlukla uygulandığı şekilde, toprakları özel kişiler arasında yeniden dağıtarak yapılır. Bu şekilde daha önce varlığı ya da serveti az olanların payı arttırılmış olur (23). Toprak reformu ile üretim araçları, özellikle de toprak üzerindeki mülkiyet biçiminin ve maliklerinin bir dış zorlama ile değiştirilmesi ve bunun sonucu olarak da yeni üretim ilişkileri doğar. Bu şekilde de piyasa mekanizmasının öngörmediği, bir faktör dağılımı belirir (24). Görüldüğü gibi de toprak reformu uygulaması ile, bir yandan servetlerin farklılaşmasını yaratan toprak mülkiyetine müdahale edilerek çok büyük olan gelir farklılıkları giderilir ve diğer yandan da toprağı olmayanlar toprak sahibi olurlar. Bu şekilde de yüksek gelir elde edenlerin gelirleri sınırlanırken, düşük gelir elde edenlerin gelirleri yükseltilir.

Toprak reformu dışında servet farklılıklarının giderilmesi ise; devletin bazı üretim araçlarına sahip olması ile gerçekleşir. Karma ekonomi sistemi buna örnek olur. Sosyal Demokrat Sistemi benimsemiş ülkelerde de devletin bu yola başvurduğu görülür. Bu ülkelerde devlet ekonomik işletmeler kurar.

---

(23) MICHAELY; A.g.m., s.345.

(24) Bu konuda bak. Güneri AKALIN; Tarımımızın Sosyal-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.384, Ankara, 1975, s.72-75

Martin Bronfenbrenner, devletin üretken malların mülkiyetine dokunmaksızın, servet dağılımındaki eşitsizlikleri giderebilmesini "Gelir Akımının Sosyalizasyonu" olarak tanımlar. Bu süreçte üretken malların mülkiyetine dokunulmamakla beraber sermaye stokunun artırılması, genel olarak devletin denetiminde ya da yönetiminde olur. Gelir sahiplerinin bu çeşit gelirlerinin büyük bir kısmı da, devlet tarafından alınır. Diğer servet şekillerindeki özel haklara ise dokunulmaz. Ancak bu dokunmama, daha önce belirtilen yeniden gelir dağıtıcı politikalar nedeni ile vergilenen akımın dışındaki gelirler veya servetler için söz konusu olmaktadır (25).

Servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için, mülkiyetin sınırlandırılması ve toprak reformu uygulamasından başka daha katı ve uç müdahaleler de vardır ve bunların uygulandığı da görülmüştür. Bu şekilde özel mülkiyet sahiplerinin gelirleri ile birlikte, mülkiyet haklarınını da kaybetmeleri söz konusu olur. Bu kaybetme hemen olabileceği gibi, bazı koşulların sonucu olarak da belirebilir. Örneğin servet sahibinin ölümü halinde bu hak mirasçılarına geçmez, ya da toplu bir toprak kirası ödenerek özel mülkiyete son verilir, 1940 ve 1950 yıllarında Komünist Çin'de bu çeşit el koyma işlemleri görülmüş ve el koymanın kapsamı da üretken sermaye dışındaki her şey için geçerli olmuştur. El koyma veya mülk sahipliğinden çıkarılma şeklindeki bu yöntemler, yeniden gelir dağılımı araçları olarak oldukça sert yöntemler olarak belirir. Buna rağmen bu uygulamalara günümüzde İsrail'deki Kibutz'larda, Hindistan'daki "Bhoodan Yagna"ların ve Budist Manastırları gibi Utopik Kooperatif Toplumlarda gönüllü olarak başvurulduğu görülür (26).

Başka bir yol da vergi politikası olmaktadır. Artan oranlı bir vergileme ile servetlerin belirli ellerde toplanması, olağanüstü kazançlar üzerinden alınan vergilerle de, servet dağılımının neden olduğu büyük eşitsizlikler giderilmek istenmektedir.

---

(25) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.118.

(26) A.g.e., s.119.

B. Faktör Fiyatlarının Farklılaştırılması

Daha önce faktör fiyatları analizi incelenirken de görüldüğü gibi, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, üretim faktörlerinin fiyatları, kişilerin gelirlerini belirlemektedir. Faktör arz ve talebine göre oluşan faktör fiyatlarına da, çeşitli müdahaleler olmakta ve faktör fiyatları farklılaşmaktadır. Her geçen gün de, serbest fiyatların geçerli olduğu alanın daraldığı görülmektedir. Ancak daha sonra da görüleceği gibi, bu müdahalelerin piyasa ekonomisinin genel yapısına ters düştüğü de açıktır. Neumark'a göre; devletin ekonominin yönlendirilmesi görevini üzerine aldığı toplumlarda, fiyatlara müdahale en etkili araçlardan biri olmaktadır (27).

Günümüzde gerek devlet müdahalesi ve gerekse piyasa güçleri dışındaki güçlerin etkileri ile, bütün üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahaleler olabilmektedir. Belirtilen müdahalelerle de, piyasada düşük olarak oluşacak üretim faktörlerinin fiyatları yükseltilerek, faktör gelirleri etkilenmektedir. Sonunda da faktör gelirleri, bu müdahalelerin olmadığı durumdakinden daha farklı şekilde oluşmaktadır (28). Neumark, devletin faktör fiyatlarına müdahalesini "Aşırı liberalizm ve fertçiliğe karşı, ekonominin millîleştirilmesi ve devletleştirilmesi" olarak ileri sürmektedir.

Gelir dağılımında eşitliği sağlamak için faktör fiyatlarına yapılan müdahaleler içinde, genellikle emek faktörüne yapılan müdahalelerin önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle de önce genel olarak emek ve istihdam politikası yoluyla gelir dağılımına yapılan müdahaleler belirtilecek ve daha sonra da fiyat, faiz, kâr tesbitlerine yer verilecektir. Çalışmamızla yakından ilgili olduğu için de, ikinci kısımda emek gelirlerinin farklılaştırılması ve sendikaların ekonomik etkileri ayrıca ele alınacaktır.

---

(27) NEUMARK; A.g.e., s.1.

(28) Faktör fiyatlarının devlet müdahalesi ile değişmesi halinde, bu durumun da bir yeniden gelir dağıtıcı etki yaptığı ileri sürülmektedir. Devletin bu şekilde hem gelir bölüşümünü (fonksiyonel gelir dağılımını), hem de yeniden gelir dağılımını etkilediği belirtilmektedir. Bak.YAZGAN; A.g.e., s.57.

a. Emek ve İstihdam Politikası Yoluyla, Faktör Fiyatlarının Farklılaştırılması

Faktör fiyatlarının (gelirlerinin) oluşumuna müdahale edilerek etkinliğin sağlandığı faktör daha çok, emek faktörüdür. Ancak bu etkinliğin sağlanması da kolay olmamıştır. Batı ülkelerinde sanayileşmenin yeni başladığı dönemlerde, devletin faktör fiyatlarına müdahale etmeyi düşünmemiş olmasının, emek faktörünün sefaletini hazırladığı görülmüştür. "XIX yüzyıl Avrupa'sının sanayileşme yanındaki korkunç sefaletinin, insan ile diğer girdileri bir tutan, bir anlayışın sonucu olduğu açıktır"(29).

Emek faktörünün fiyatının (gelirinin) farklılaştırılması, genellikle şu yollarla olmaktadır:

- İş Kanunlarıyla çalışma hayatı düzenlenerek, çalışma koşulları belirlenir. Belirtilen yasal korunmalarla emeğin geleceği güvenlik altına alınmakta ve istismarı önlenmektedir. Çalışma hayatının düzenlenmesinden de devletin sorumlu olması, emek yönünden önemli bir güvence olur.

- Devlet, asgari ücret tesbitleri ile emeğin fiyatının, belirtilen asgari ücretin altına düşmeyeceği ilkesini yasalaştırır (30). Asgarî ücretler, toplu pazarlık düzeninin gelişmediği ülkelerde, genel ücret politikası yönünden de etkili olur. Bu gibi ülkelerde asgarî ücretleri belirleyen kanunlar, toplu pazarlık süreci için de kullanılır. Bu şekilde toplu sözleşme sürecinin etkinliği sağlanmak istenir. Devletin asgarî ücret tesbitleri dışında, uzlaştırma ve tahkim yollarıyla da yasal olarak ücret tesbit etmesi ile de karşılaşılır.

- Devlet, kıdem tazminatı müessesesini de düzenleyerek, yine aynı şekilde emek faktörünü iş ve gelir güvencesi altına almaktadır.

- Sendika ve toplu sözleşme hakları ile, emeğin pazarlık gücü desteklenir. Artan pazarlık gücü ile ücretlerin yükselmesi sağla-

(29) YAZGAN; "Toplu İş Sözleşmesi Düzeninde Ücretler", Mess Konferansları 1974-1975, İstanbul 1975, s.14, [illegible]
(30) Metin KUTAL; Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgarî Ücret, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No.244, İstanbul, [illegible]

nırken, aynı zamanda da ücretler arasındaki farklar da giderilmege çalışılır. Emek faktörünün gelirlerinin artmasıyla birlikte, ülke düzeyinde gelir dağılımındaki eşitsizlik eğilimleri de azalır. Çünkü sendikalaşmanın hareket noktası yüksek gelirlilerden ya da emek dışındaki diğer faktör sahiplerinden, emek faktörüne doğru bir yeniden dağılım düşüncesine dayanmaktadır (31).

- Devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmak amaciyle emek istihdam etmesi de, gelirlerin oluşumu yönünden etkili olur. "Kamu sektöründe özel sektöre oranla, ücretler ve maaşlar bakımından daha az eşitsizlik olduğu varsayıldığından, kamu sektörünün istihdam hacminin artması, genel olarak gelir dağılımında eşitlik sağlanması yolunda bir gelişme gösterir" (32). Devletin teknoloji seçimi de, emek gelirlerinin oluşumunu etkiler. Sermaye-yoğun teknoloji yerine, emek-yoğun teknolojiler seçilmesi halinde emek fiyatının yüksek bir şekilde oluşacağına şüphe yoktur.

- Devletin emek faktörünün gelirinin artırılması yönünden önemli görevlerinden biri de, emek faktörünün tam istihdamını sağlamaktır. Özellikle ekonomi bünyevî işsizlikle karşı karşıya ise; işsizliğin ortadan kaldırılması veya oranının düşürülmesi eşit (adil) gelir dağılımı yönünden zorunlu olur. İşsizlik önemli oranda tarım sektöründe yoğunlaşmış bulunuyorsa, istihdamla birlikte ekonominin bünyesi de değişir. Belirtilen grupların işsiz olması veya çok düşük gelirli işlerde istihdam edilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin nedeni olmaktadır. Tam istihdam politikası ile, bu durumun değiştirilmesi zorunluluk gösterir. Uluslararası Çalışma Teşkilâtının bir Araştırmasında tam istihdam politikasının sağlanması için şöyle denilmektedir. "İşsizlik oranının arttığı ekonomilerde, istihdam düzeyinin yükseltilmesi kaçınılmaz olur ve gelir dağılımına mü-

---

(31) Bu konuda bak. MCCORMICK; Wages, A.g.e., s.120-122.(Der. W.E. MCCARTY); Trade Unions, Penguin Modern Management Readings, London, 1974, s.275-313, JEKING; A.g.e., s.43-45, Arthur D. BUTLER; Labour Economics and Instutions, The MacMillan Company, New York, 1961, s.382-384.

(32) ANDİÇ; A.g.m., s.30.

dahaleleri gerektirir. Bu müdahaleler de gerçekte düşük gelirli grupların toplam gelirden biraz daha fazla pay almalarının tek yolu olur. Aşırı fakirliğin toplumun bir derdi olarak devamı istenmiyorsa, tam istihdam politikası ilk ve en etkili bir araç olmalıdır" (33). Devlet, tam istihdamı sağlayarak emek gelirinin oluşumunda etkili olurken, belirecek enflasyondan da emek faktörünün etkilenmemesi için, gerekli tedbirleri almak zorunda kalır. Bu da diğer faktör fiyatlarına yapılacak müdahaleleri gerektirir.

Görüldüğü gibi devlet emek ve istihdam politikası yoluyla faktör fiyatlarını değiştirebilmektedir. İş Kanunlarının çıkarılması, asgarî ücret tesbitleri, uzlaştırma ve tahkim yolları, emek istihdamı ve tam istihdamın sağlanması politikası, doğrudan doğruya devletin gelirin oluşumunda etkinliğini sağlamaktadır. Bunun dışında ve de günümüzde emek gelirlerinin oluşumunda en etkili güç olan sendikalaşma hareketi ve toplu sözleşme hakkı ise, yine devletin sorumluluğu ve güvencesi altında işleyen piyasa dışı önemli güçler olmaktadır.

b. Fiyat, Faiz, Kâr ve Kira Tesbitleri Yoluyla Faktör Fiyatlarının Farklılaştırılması ve Genel Değerleme

Devlet, üretim faktörlerinin fiyatlarını değiştirerek gelir dağılımını gerçekleştirmek için, emek dışındaki diğer faktörlere de müdahale eder ve bunların da fiyatlarını değiştirir. Emek faktörünün fiyatlarının değiştirilmesi, başka bir deyişle fiyatlarının arttırılması, dikey dağılım olarak belirirken; fiyat, faiz, kâr ve kira tesbitlerinin kesinlikle dikey gelir dağılımını gerçekleştirdiği de söylenemez. "Piyasa fiyatı yüksek olan faktörlerin veya mal ve hizmetlerin fiyatını düşürmek bazı koşullarla dikey, bazı koşullarla tersine dikey transfer nedeni olabilir" (34). Çünkü fiyatı düşürülen bu faktörlerden veya mal ve hizmetlerden yüksek gelir grubundakilerin de yararlanmaları söz konusudur. Bu durumda gelir eşitsizlikleri devam etmektedir.

---

(33) ILO; A.g.m., s.134.

(34) YAZGAN; A.g.e., s.56.

Devlet üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahale etmek i- için faiz hadlerini tesbit eder, kiraları dondurur, mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirleyerek, kâr hadlerini düşürür. Bunlardan başka belirli ürünler veya bütün toplum için zorunlu olan mal ve hizmetlerde taban fiyatları politikası uygular. Ayrıca para ve kredi politikaları ile gümrük himayeleri veya döviz kontrollerine de başvurur. Bütün bu politikalarla güdülen amaç da; yüksek gelirli gruplardan, düşük gelirli gruplara gelir transferleri yapmak, ya da üretim faktörlerinin, fiyatları ile, mal ve hizmetlerin fiyatlarını farklılaştırmaktır. Bu farklılaştırma da da emek faktörünün fiyatı artırılırken, genellikle diğer faktörlerin fiyatlarının düşürülmesi arzulanır. Burada tarım ürünleri için konulan taban fiyatları da, faktör sahiplerinin gelirlerini artırmayı amaçlar.

Şüphesiz ki devlet müdahalesinin sonucu olarak beliren bu tesbitler, piyasa ekonomisine müdahaledir. Devletin bu müdahalelerde bulunmaması halinde ise, uygulamak isteyeceği gelir dağılımı politikası etkinliğini sürdüremeyecektir. Ancak bu müdahalelerin, ne derece uygulama şansının bulunduğu veya ne derece etkili olduğu tartışma konusudur. Çünkü bir faktöre yapılan müdahale, diğer faktörde etkisini gösterir. Örneğin ücretlerin arttırılması ve istihdamın sağlanması, emek faktörünün gelirini arttırır. Bunun karşısında mütesebbis, fiyatları arttırma yoluna gider. Bu durumda emek gelirlerinde reel bir artış olamaz. Devletin fiyatlara müdahalesi daha açıkçası fiyatları dondurmak istemesi, işsizliğe yol açar. Para ve kredi politikası ile etkili olunmak istendiğinde de; bu durum uzun dönemde işsizliğe yol açar. Bu nedenle de devletin zorunlu (cebri) tedbirler almadan, ücret payını ve istihdamı arttırmayacağı ileri sürülür. Devlet daha fazla müdahale etmek isterse, özgürlük ve piyasa ekonomisi esasına dayanan sistemin büyük bir tehlike ile karşılaşacağı belirtilir (35). Ancak bu görüşlere karşıt görüşler ileri sürenler, belirtilen müdahalelerin başarısız olmadığını sa-

(35) HALLER; A.g.e., s.307.

vunurlar (36). Örneğin devletin faiz haddini uygun bir şekilde tesbit edip, uygulanacak ucuz para ve kredi politikası ile de, ekonominin dengesini tam çalışmaya yakın bir düzeyde tutabileceği öne sürülür.

Faktör fiyatlarının piyasa koşullarına göre oluştuğu bir gerçek olmakla birlikte, devletin zaman zaman tek taraflı müdahaleleri ile fiyat tesbitleri, fiyat kontrolları ve üretimde bulunarak fiyatlar üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Ayrıca günümüzde devlet özel kuruluşlar gibi mal ve hizmet üretir ve uygulayacağı fiyat politikası ile de, mal ve hizmet arzı ve talebini etkiler. Bu etkileme düşük gelirli gruplar yararına olduğunda, devletin faktör fiyatlarının oluşumuna müdahalesinin de; gelirleri farklılaştırdığı sonucuna varılır (37).

Devletin düşük gelir gruplarının gelirlerini arttırmak için faktör fiyatlarına müdahale etmesi, çok yönlü bir konu olmaktadır. Bu nedenle genel bir açıklama ile yetinilmek zorunda kalınmıştır. Ancak taban fiyatları politikası da, özellikle ekonomisi tarıma dayalı gelişmemiş ülkelerde, toplumun gelirleri düşük olan çok büyük bir bölümünü ilgilendirdiğinden, önem kazanır. Bu nedenle de konunun belirli ölçüde tartışılması gerekir. Yine taban fiyatları politikası, yalnızca tarım ürünleri ile de sınırlanmaz. Tarım ürünleri dışında mal ve hizmetler için de, daha çok düşük gelirli grupların zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlere de taban fiyatları uygulanır. Bu şekilde düşük gelirli gruplar yönünden gelir dağılımının daha eşitsiz olması önlenmek istenir. Bunun sonucu olarak da, zorunlu ihtiyaç malları ve hizmetleri için, taban fiyatları tesbit edilir.

Yüksek gelir grubunda bulunanların ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetlerin fiyatlarında bir farklılaştırma yapılmadığı için de gelir dağılımındaki eşitsizlikler belirli ölçülerde dondurulmağa veya azaltılmağa çalışılır (38). Bu uygulamayı gerçekleştirmek için

(36) Bu konuda bak. TÜRK; A.g.e., s.289.
(37) Bu konuda bak. Selâhattin TUNÇER; "Kamu Geliri ve Fiyatlar" ESADER, Cilt.IV, Sayı:1, Ocak 1968, s.1-19.
(38) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.118.

de devlet, düşük gelir grupları yönünden zorunluluk gösteren mal ve hizmetlerin üreticilerine katkılarda bulunur.

Devletin belirli tarım ürünlerine uyguladığı taban fiyatlarının veya bu amaçla yaptığı destekleme alımlarının, düşük gelirli gruplarını yararına olup - olmadığı tartışma konusudur. Bilindiği gibi destekleme alımlarında belirli tarım ürünlerinin fiyatı, iç piyasa fiyatlarının üstünde tutulur. Bu şekilde de kentliler bakımından devayişle yüksek gelirli gruplar aleyhine, düşük gelirli gruplar olan köylüler lehine bir gelir transferi sağlanır. Ayrıca bu yüksek fiyatlarla da, tarımsal üretim ve istihdam hacmi suni olarak arttırılır.

Taban fiyatlarından, tarımdaki düşük ve yüksek gelirli bütün üreticilerin birlikte yararlandığı görülür. Destekleme alımlarının finansmanında sağlanan kaynakların da enflasyonist etkiler yaratarak, ülke ölçeğinde fiyatlar seviyesini yükselttiği ileri sürülür. Ayrıca düşük gelirli grupların ürettiği ürünlerin yine büyük çoğunluğunun, kendileri tarafından tüketildiği görülür. "Bu nedenlerle de ister gelişmiş, isterse gelişmekte olan ülkelerde olsun tarım sektörüne devletçe yapılan gelir transferlirinin etkileri gelir sahipleri yönünden farklıdır. Daha çok yararlananlar da gelirleri, millî gelir ortalamasının üstünde olan yüksek gelir grubunda bulunan kişiler ve aileler olur. Düşük gelirli ailelerin etkilenmesi daha önemsizdir. Belirtilen bu görüşlerle birlikte, taban fiyatları ve destekleme politikasının genel gelir dağılımını düzelttiği de bir gerçektir. Çünkü bu uygulamalar sonucunda tarımdaki toplam nüfusun geliri etkilenir ve faal nüfus başına gelir artar. Bu politikanın sonuçları aynı ölçüde olmasa da; küçük üreticilere, topraksız tarım işçilerine kadar etkilerini sürdürür (41). Özellikle de nüfusun çok büyük çoğunluğunun tarım kesiminde yoğunlaştığı ve gerek toprak sahibi, gerek kiracı ve gerekse tarım işçileri olarak istihdam edilen kişilerin bulunduğu ül-

(39) AKALIN; A.g.e., s.142.

(40) MICHAELY; A.g.m., s.347.

(41) AKALIN; A.g.e., s.144.

kelerde taban fiyatlarının ve destekleme alımlarının gelir dağıtıcı etkileri açıktır.

Faktör gelirlerinin oluşumu yönünden tartışılan ve gelişmekte olan ülkeler yönünden oldukça önem kazanan bir başka müdahale de, gümrük himayeleri veya gümrük kontrolüdür. Bu şekilde düşük gelir gruplarının zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan temel malların, düşük döviz fiyatı üzerinden ithal edilmesi sağlanır. Yüksek gelirli grupların kullandığı lüks mallar için de, yüksek döviz fiyatı uygulanır. Ayrıca bu lüks malların ithali için sınırlamalar konulduğu da olur. Lisans ve kota uygulamalarına başvurulur. Bu şekilde yüksek gelir grubunda bulunanların reel gelirleri azaltılıp, düşük gelir grubunda bulunanların reel gelirleri yükseltilmek istenir.

Gümrük himayelerinin gelir dağılımı yönünden yetersiz olduğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırdığı ileri sürülür. Bunun nedeni de, bu işlerle uğraşan ithalâtçıların bir hizmette bulunmaksızın gelir elde etmeleri gösterilir. Yine gümrük himayeleri sonucu beliren çeşitli karaborsaların, gelir dağılımı eşitliğini bozduğu belirtilir (42). Bu son iki transferin, bazı durumlarda tersine dönüş transfer olduğu söylenebilir. Gelirlerin oluşumu sürecinde gelir dağılımını değiştiren tasarrufların, piyasa ekonomisine müdahale anlamına geldiği ve bu müdahalelerin piyasa düzenini bozduğu açıktır.

Ancak devletler gerektiğinde bütün üretim faktörleri yönünden bu tür müdahalelerden kaçınmamaktadırlar. Bu durum ekonomik anlamda bazı sorunları ortaya çıkarmakla birlikte, yapılan müdahalelerin faktör gelirlerinin oluşumunu etkilediği de açıktır. Görüldüğü gibi de sonunda devlet, dolaylı bir şekilde gelir dağılımını değiştirmektedir. Çünkü servet dağılımının değiştirilmesi, eğitim olanaklarında fırsat eşitliğinin sağlanması ve faktör fiyatlarının değiştirilmesi gibi tasarruflarla fonksiyonel gelir dağılımı da değişmektedir. Burada toplam gelirden emeğe düşen nisbî payın artırılması, buna karşılık sermaye ile ilgili diğer faktörlerin nisbî paylarının azal-

---

(42). MICHAELY; A.g.m., s.347.

tılması amaç edinmektedir. Bu amacın gerçekleşmesine bağlı olarak da, daha düşük gelir grubunda bulunan emek sahiplerine, yüksek gelir gruplarından gelir transferleri yapılmaktadır.

Gelirlerin oluşumu sürecinde, faktör gelirlerinin kolaylıkla farklılaştırılamadığı açıktır. Bunun için de bu müdahalelerin, iktisat ve sosyal kanunları yenecek ölçüde güç kullanarak uygulanabileceği de göz önüne alınmalıdır. Bu güçlüklere rağmen günümüzdeki gelişmeler, piyasa güçleri dışındaki güçler olarak belirlenen çeşitli güçlerin (etkenlerin) oldukça başarılı sonuçlar sağladığını göstermektedir (43).

C. Eğitim Olanaklarından Yararlanmada Fırsat Eşitsizliklerinin Giderilmesi

Çeşitli nedenlerle eğitilememiş ve bir meslek sahibi olamamış emek gücünün, genellikle gelirinin düşük olduğu görülür. Bu durum da daha önce belirtildiği gibi emek kaynağındaki farklılıktan ileri gelir (44). Özellikle de vasıfsız emek gücü ile vasıflı emek gücü arasında gelir farklılığı, eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasını zorunlu kılar. Günümüzde emek-sermaye gelirleri arasındaki farklılıklar kadar, emek sahiplerinin kendi aralarında da gelirleri farklılaşmaktadır. Bunun nedeni de, emek gücünün farklı nitelikte bulunuşudur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ücret farklılıklarının yüzde 75'inin, meslek içi farklılıklardan doğduğu hesaplanmıştır. Buna karşılık ücret farklılıklarının ancak yüzde 25'i, meslekleraası farklılıklarla ilgilidir (45). Görüleceği gibi de aynı meslekte

(43) Bu konuda bak. "Faktör Fiyatları Analizi" s.73-121.

(44) Bu konuda bak. T.MAYER; "Distribution of Ability and Earnings", The Review of Economics and Statistics, May, 1960. Amiran KURTKAN; Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

(45) DEKING; A.g.e., s.59.

çalışanların gelirleri arasında çok büyük farklılıklar vardır. "Nitekim gelirlerin değişik düzeyde olmalarını belirleyen ana etken, en iyi işlere girebilmek için mülk sahipliğinin ya da yoksul ailelerin başa çıkamadığı ölçüde pahalı eğitimin yerine getirilememesi olmaktadır" (46). Gerekli eğitimden geçemeyenler daha düşük gelir getiren ve vasıf aranmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ile, gelir dağılımındaki eşitsizlik nedenleri daha başlangıçta giderilmektedir. Ayrıca bu yol ekonomik gelişmeyi teşvik ve hızlandırmak bakımından da önemli yarar sağlayan bir yatırımdır ve denebilir ki fizikî sermayenin arttırılmasından daha yararlıdır. Çünkü bu şekilde sadece düşük gelir gruplarının toplam gelirdeki paylarının artması değil, aynı zamanda o ülkenin toplam geliri de yükselir (47). Bugünün bir gerçeği de, otomasyon nedeni ile, yüksek nitelikli işlere olan talebin artmasıdır.

Parasız eğitim sağlanması, bu hizmetlerinin yaygınlaştırılması, burs ve kredi ile parasız yatılılık olanaklarının işletilmesi ve kız öğrencilerin toplam öğrenciler içindeki oranının arttırılması ile düşük gelirli grupların gelirlerinin artırılacağı açıktır. Bu şekilde başlangıçta, var olan bir eşitsizlik nedeni gidericektir. Son yıllarda gelir dağılımındaki eşitsizliklerin gösterdiği azalma eğiliminin, eğitime bağlandığı görülür. Gelişmiş batı ülkelerinde eğitimden yararlananların sayısındaki artışlar ve eğitimde sağlanan eşitliklerin, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında etkili olduğu ileri sürülür. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerdeki gelir eşitsizliklerinin önemli bir nedeninin de, eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri olduğu konusunda birleşilmektedir (48).

---

(46) ROBINSON-BATWELL; A.g.e., s.248.

(47) MICHAELY; A.g.m., s.348.

(48) JEKING; A.g.e., s.59.

2. GELİRİN OLUŞUMUNDAN SONRA, GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI (YENİDEN GELİR DAĞILIMI)

Üretimle oluşan faktör gelirlerinin daha sonra, devlet tarafından kamu maliyesi araçları ile yeniden dağıtıldığı ve bu şekilde harcanabilir gelirlere ulaşıldığı önceden belirtilmişti. Gelirlerin oluşumu sürecindeki müdahalelerin dolaylı etkilerine karşılık, gelirin oluşumundan sonraki müdahaleler dolaysız bir şekilde olduğu için, daha etkili olmaktadır. Buradaki araçların kamu maliyesi araçları olması ve bu araçların dolaysız etkileri, günümüzde yeniden gelir dağılımı politikasını güncel bir olay haline getirmektedir.

Önceki kısımlarda belirtildiği gibi, yeniden gelir dağılımını gerçekleştiren araçların, gelirlerin oluşumu sürecinde gelir dağılımını farklılaştıran araçlardan daha etkili olduğu görüşü yaygın bulunmaktadır. Çünkü gelirlerin oluşumu sürecinde yararlanılan araçlar, dolaylı bir şekilde etkili olmaktadırlar. Bunun nedeni de bu araçlarla önce, fonksiyonel gelir dağılımının değiştirilmesi ve sonra da yeniden gelir dağılımına geçilebilmesidir. Ancak daha önce belirtildiği gibi; piyasa düzeni içinde fonksiyonel gelir dağılımını değiştirecek kararların, piyasa düzenindeki karar özgürlüğü ile çatışma gösterebilecek boyutlara ulaşabileceği de endişe konusu olmaktadır. Bu durum da, kamu maliyesi dışındaki araçların etkisini dolaylı kılmakta ve de bu gücün,sınırlanabileceğini göstermektedir.

Oysa devletin kamu maliyesi araçları ile gelir dağılımını değiştirmesi, kendi hakimiyeti altındaki dolaysız araçlarla olduğu için, daha etkili olmaktadır. Çünkü devlet, oluşan faktör gelirlerini kamu maliyesi araçları ile yeniden bir dağılıma tabi tutmaktadır. Başka bir deyişle sosyal devlet anlayışına uygun olarak, çeşitli lir gruplarının kişisel gelirlerinin arttırılması veya azaltılması yoluna başvurulmaktadır. Kamu maliyesi araçları da; vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanmasıdır. Vergilerin, kişilerin gelirlerini doğrudan doğruya ve ilk anda değiştirmesi, kamu harcamalarının da ticari görüşlerden çok, politik görüşlerle çeşitli amaçlar için yapılması halinde, gelir dağılımının farklılaşacağı açıktır. Bu

araçların etkin olup-olmadığı da zaman içinde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin farklılaşması ile ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle, devletin kamu maliyesi yoluyla kişiye sağladığı nakdî pozitif transferlerin toplamı ile, kişiden kamu maliyesine akan negatif transferlerin nakdî toplamının, her kişi veya grup için farklı oluşu, gelirin yeniden dağılımını sağlayacaktır. Bu şekilde kamu maliyesi araçlarının yeniden gelir dağılımında etkin olduğu durumla, olmadığı durumun karşılaştırılması yapılmış olmaktadır (49). Devletin kamu maliyesi araçları ile geliri yeniden dağıtması yanında, bir de kamu maliyesi araçlarının geliri yeniden dağıtmadığı bir durumla karşılaşılır. İlk gelir dağılımının değişmediği bu uygulamada, kamu maliyesi nötr olmakta ve bu durum da "Nötr Maliye" olarak tanımlanmaktadır (50).

Kamu maliyesi araçlarının (kanallarının), gelirin yeniden dağıtılmasındaki etkileri genellikle üç şekilde incelenmektedir:

A. Vergilerin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi
B. Kamu Harcamalarının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi
C. Kamu Borçlanmasının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi

Belirtilen araçlar yoluyla yeniden gelir dağılımının incelenmesi, kamu maliyesinin ilgili sahasına girmektedir. Çalışmamız daha çok gelirlerin oluşumu sürecindeki müdahaleler ve dolayısıyla emek faktörünün fiyatının farklılaşması ile ilgili olduğundan, yeniden gelir dağılımında kamu maliyesi araçlarının etkileri genel olarak belirtilmekle yetinilecektir (51).

---

(49) Boratav; Kamu maliyesi araçlarının bulunmadığı dönemdeki dağılıma "Maliyesiz Dağılım" demektedir. Nihaî dağılımla, maliyesiz dağılımın karşılaştırılması ile ortaya çıkan farkın da, mali sistemin dağıtıcı etkilerini bir bütün olarak ortaya koyduğunu belirtir. Bak: BORATAV; A.g.e., s.145.

(50) Tiber BARNA; Redistribution of Income Through Public Finance in 1937, Clarendon Press, London, 1958, s.11.

(51) Bu konuda ülkemizdeki özel çalışmalardan biri, 1970 yılında Selâhattin Tuncer tarafından yapılmıştır. Çalışmanın adı "Gelirin Yeniden Dağılımı, (Redistribution)"dur. Diğer bir çalışma da Korkut Boratav'ın 1965 yılında yaptığı "Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı" adli çalışması olmaktadır.

A. Vergilerin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi

a. Genel Olarak

Gelirin yeniden dağılımında yararlanılan kamu maliyesi araçları içinde en etkili araç, kamu harcamaları olmaktadır. Bunun nedeni de, kamu harcamalarının siyasi bir karar sonucunda oluşmalarıdır. Çünkü kamu harcamalarına karar veren siyasî organlar, iktidarda uzun süre kalabilmek için, kamu oyunun arzularını gözönüne almak zorunluluğu ile karşı-karşıyadırlar (52). Ayrıca daha sonra görüleceği gibi, vergileme ile toplumun bütünü yönünden gelir dağılımında arzulanan eşitliğin sağlanamayacağı görüşü yaygın bulunmaktadır.

Vergi sisteminin yüksek gelirleri önemli oranda azaltmasına rağmen, yine de gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderdiği söylenememektedir. İngiltere'de 1911-1959 dönemi için yapılan bir çalışma, servet dağılımındaki eşitsizlikler üzerinde vergi sisteminin etkisinin önemsiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine İngiltere'de 1938-1939 ve 1966-1967 dönemleri için yapılan bir başka çalışmada da, vergi sonrası kişisel dağılımlar incelenmiş ve İngiltere'de en yüksek gelir grubundan, orta-yüksek gelir gruplarına doğru bir kayma olmakla birlikte, düşük gelirli grupların gelir payında bir artma olmamıştır. 1938-1939 dönemindeki en düşük gelir grubunda yüzde 10 nüfus, toplam kişisel gelirin yüzde 5'ini, en düşük yüzde 50 nüfus da yüzde 30'unu alırken, 1966-1967 döneminde bu oranların yüzde 4.2 ve 31 olarak gerçekleştiği görülmüştür (53). İngiltere'de artan oranlılığın gelir vergisinde yüzde 90'a, emlâk vergisinde yüzde 80'e çıkmasına rağmen, servet mülkiyetindeki eşitsizlikler giderilmiş değildir. Artan oranlı gelir vergisinin, İsveç dışında hiçbir ülkede, servet ve gelirlerin daha adil bir şekilde yeniden dağılımını sağladığı görülmemiştir. Çünkü vergi kanunlarındaki boşluklar ve vergi idaresinin etken olmaması, uygulamada vergi kaçırılmasına yol açmaktadır (54).

(52) İzzettin ÖNDER; Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri:1927-1967, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.330, İstanbul,1974,s.14.
(53) ROBINSON - BATWELL; A.g.e., s.256.
(54) Nicholas KALDOR; Indian Tex Reform, New Delhi, 1956, s.8'den Hüsnü KIZILYALLI; Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Analizi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.286, Ankara,1969,s.366.

Vergilerin yeniden gelir dağılımı yönünden etkinliği, uygulanan vergi sistemine bağlıdır. Bilindiği gibi vergilemede amaç, kalkınmanın finansmanı, ya da toplumun temel hizmetlerinin görülebilmesi için, mükelleflerin gelir ve servet fazlalıklarının emilmesidir (55). Bir ülkede vergi sisteminin amacına ulaşması ile, gelir dağılımında etkinliğin sağlanacağında şüphe yoktur. Çünkü vergi sistemini belirleyen politik tercihler, aynı zamanda vergilerin yeniden gelir dağılımında etkinlik sağlamasına yarayacak teknikleri de beraberinde getirmektedir.

Vergi sisteminin yeniden gelir dağılımında etkin olması, aşağıdaki politik tercihlerin kazandığı öneme bağlı bulunmaktadır (56).

- Toplam Vergi Yükünün Ağırlığı
- Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Önemi
- Vergi Kaçakçılığına Karşı Yapılacak Müdahale
- Vergi Kaynaklarının Tamamının Kullanılması Gereği
- Vergilerin, Mükelleflerin Ödeme Gücünü Gözönüne Alması ve Vergileme Tekniklerinin Etkinliği

- Bir ülkede vergi yükünden, toplam vergi gelirlerinin gayri safi millî hasılaya oranı anlaşılmaktadır. Bu oranın yüksekliği, devletin ülkede yaratılan gelir üzerindeki hakimiyetini gösterdiği gibi, aynı zamanda da vergi sistemi ile, mükelleflerin gelirlerinin farklılaştırabilme olanağı olduğunu ortaya koymaktadır.

- Vergi sisteminin dolaylı vergiler üzerine kurulduğu ve toplam vergilerin içinde,dolaylı vergilerin nisbî öneminin fazla olduğu ülkelerde, genellikle vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkisinden söz edilemez. Çünkü bu durumda,o ülkede, toplam vergi gelirlerinin önemli bir kısmının, düşük gelirli gruplar tarafından ödendiği orta-

---

(55) Vergilerle gerçekleştirilmek istenen amaç ile ilgili bir açıklama şöyledir:"Verginin asıl amacı; millî ekonomiler içinde üretim ve dağılım süreci sonunda, özel ekonomiler alanına ayrılmış bulunan veya ayrılmakta olan değerlerin bir kısmını, devlete ait temel hizmetlerin görülmesini temin maksadıyla, kamu kesimine devretmektir". Bak.TUNCER, A.g.e., s.42.

(56) Bu tercihlerden bazıları ile ilgili olarak bak. Macit İNCE; "Gelir Dağılımı ve Vergi Politikası", Konferanslar 2, Ankara İ.T.İ.Akademisi yayınları No.40, Ankara 1971, s.213-221.

taya çıkar. Bunun nedeni de; dolaylı vergilerin, düşük gelirli grupların tükettiği zorunlu mallar üzerinde bulunduğunun varsayılmasından ileri gelmektedir.

- Vergi kaçakçılığı ile yapılacak mücadele de, gelir dağılımında vergilerin etkinliğini belirler. Eğer vergi kaçakçılığı ile mücadele yetersiz ise bu durumda, vergileri kaynakta tevkif usülüne göre kesilen ve de genellikle düşük gelir grubunda bulunan işçi ve memurlar, bu uygulamadan zarar görür. Çünkü bu grupların vergilerle satın alma güçleri azalırken, gelirleri yüksek olan ve de vergileri beyana dayanan yüksek gelirli grupların satın alma güçleri, işçi ve memurlar aleyhine artar.

- Vergi politikasının etkinliği yönünden bir başka politik tercih de, vergi kaynaklarının ya da vergi rezervlerinin iyi seçilip-seçilememesidir. Ödeme gücü olan gruplardan ya da kaynaklardan vergi alınmaması da, vergiler yoluyla gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirmesine neden olur. Vergilerle mükelleflerin gelir ve servet fazlalıklarının emilmesi A.B.D.'de yapılan bir çalışma ile açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. A.B.D.'de 1929 yılında gelir vergileri toplam tüketim harcamalarının yüzde 1'i olurken, bu oran 1940'da yüzde 2'ye, 1963 yılında büyük bir artışla yüzde 13'e yükselmiştir. Bu durum da, gelirlerin zaman içinde önemli oranda vergi ile emildiğini göstermektedir (57).

- Son politik tercih de, vergilerin, ödeme gücünü gözönüne alarak tahsil edilmesi ve bunun sağlanması için de, vergileme tekniklerinin etkinliğinin önem kazanmasıdır. Vergiler; gelir, servet ve harcamalar gibi çeşitli konular üzerinden alındığından, bütün toplum genellikle vergi mükellefi olmaktadır. Ancak toplumun bu değerlere, farklı büyüklüklerde sahip olduğu da bir gerçektir. Başka bir deyişle mükelleflerin gelirleri, sahip oldukları servetleri, harcama ve üretim güçleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu durum daha önce de belirtildiği gibi, bir ülkedeki kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle de kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde, vergiler önemli bir araç olmak-

(57) Robert L.HEILBRONER; İktisâdî Sorun I, (Çevi. Demir DEMİRGİL), Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1970, s.17.

tadır. Ancak vergilerin yeniden gelir dağılımındaki etkinliği, mükelleflerin ödeme güçlerine, ya da başka bir deyişle malî güçlerine göre düzenlenmiş olmalarına bağlı bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi mükelleflerin ödeme gücü; mükellefin elde ettiği gelir, sahip olduğu servet, harcama gücü ve üretim gücü gibi ekonomik etkenlere bağlı olmaktadır. Eğer mükelleflerin ödeme güçleri gözönüne alınmaz ve gelir dağılımında vergilemeden önce görülen eşitsizlikler, vergilemeden sonra da - yeniden gelir dağılımı sürecinden sonra da- söz konusu olursa, bu durumda vergilemenin yeniden gelir dağılımında bir etkisi olmadığı ortaya çıkar. Sonunda da kişisel gelirler arasındaki eşitsizlik değişmez. Hattâ vergileme ile düşük gelirli grupların gelirleri, daha da azalır. Buna karşılık gelir sahiplerinin ödeme gücüne göre bir yükümlülük benimsenirse; vergi ödemelerinden sonra harcanabilir gelirlerin birbirine oranı, vergilemeden önceki gelirlerin birbirine olan oranından farklı olur (58). Bunun için de, vergi yükünün çeşitli gelir grupları ya da harcama birimleri arasında farklı olarak dağıtılması, yeniden gelir dağılımının gerçekleşmesi için zorunlu olmaktadır. Ancak bu şekilde ödeme gücü yüksek olan grupların harcanabilir gelirleri, ödeme gücü düşük olan gruplara göre farklılaştırılabilmektedir. Sonuç olarak "İlk gelir dağılımından payı çok olanların vergi yükü, az olanlarınkine oranla fazla ise; geliri hızla artanların vergi yükü daha hızlı artıyorsa, vergiler geliri daha adil bir dağılıma tutmaktadır" denebilir (59).

Mükelleflerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmelerinde; artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma ilkesi gibi çağdaş vergileme tekniklerinden yararlanılmaktadır (60). Bu tekniklerin (araçların) uygulanması ile de, mükelleflerden gerçek vergi ödeme

---

(58) HALLER; A.g.e., s.281-282.
(59) YAZGAN; A.g.e., s.58.
(60) TUNCER'e göre başka bir vergileme tekniği de; "Dağıtıcı Vergi Politikası" olmaktadır. Bu politikaya göre; "Devlet, toplam refahı artırmak için, geliri yüksek tabakalardan geliri düşük olan iktisâden zayıflara, işsizlere, yaşlılara, hastalara, çok çocuklu ailelere nakdî ve aynî gelir aktarmaları yapar". Bak. TUNCER; A.g.e., s.45. Ancak "Dağıtıcı Vergi Politikası"'nı, vergileme tekniğinden daha çok, vergileme teknikleri ile gerçekleştirilmek istenen amaçlara dönük, bir politika olarak görmek daha anlamlı olmaktadır.

güçleri ile oranlı, olarak vergi alındığından, yüksek gelirliler, düşük gelirlilerden daha fazla vergi öderler. Bu nedenle de çağdaş devletlerin vergi sistemleri ve bu sistemlerin kabul ettikleri vergilendirme teknikleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri dengeleyici yönde etkide bulunmaktadır.

Vergileme teknikleri içinde, kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde en fazla etkili olan vergileme tekniği, artan oranlılıktır. Artan oranlılık ilkesi, kişisel gelir dağılımı yönünden oldukça önemlidir. Bu ilke yardımıyla, mükelleflerin toplam ödeme güçleri gözönünde tutulur. ve buna göre de artan oranlarda vergilendirme söz konusu olur. Bir vergide artan oranlılık ilkesinin uygulanması sonucu, kişisel gelirler arasındaki farklılıkların belirli ölçüde giderildiği ve bu vergileme tekniğinin önemli bir eşitlendirme eğilimi taşıdığı görülmektedir.

Artan oranlılık ilkesinin uygulanmasında (i) kişisini yüksek gelirli, (j) kişisini de düşük gelirli mükellef olarak varsayarsak, artan oranlı vergileme uygulandığında;

$$\frac{Ti}{Yi} > \frac{Tj}{Yj}$$

Olur. Burada (Y) gelir, (T) vergidir. Görüldüğü gibi de artan oranlı vergi uygulamasında, mükellefin ödediği vergi ile, elde ettiği gelir arasındaki oran, gelir arttıkça artar. Başka bir deyişle vergi oranı; düşük gelir gruplarından, yüksek gelirli gruplara doğru artmaktadır.

Artan oranlılık ilkesi gelir ve servet vergilerinde uygulandığından aşırı derecedeki gelir ve servet farklılıkları önlenebilmekte ve aynı zamanda da, yeniden dağılım için yeterli fonlar sağlanabilmektedir. Eğer mükelleflerin elde ettikleri gelir arttıkça, ödenen verginin gelire oranı azalırsa, artan oranlılık söz konusu olmaz.

$$\frac{Ti}{Yi} < \frac{Tj}{Yj}$$

Olan bu durumda, azalan oranlılık geçerli olur ki, yeniden gelir dağılımı yönünden negatif etki görülür.

$$\frac{Ti}{Yi} = \frac{Tj}{Yj}$$

durumu geçerli olduğunda, düz oranlılık vardır. Bu durumda da vergileme, yeniden dağılım yönünden etkisizdir. Ancak burada verginin, devlete harcamalar yönünden kaynak sağladığı görülür.

Artan oranlılık çok dik biçimde de olmamalıdır. Eğer bu yola başvurulursa artan oranlılık ilkesi, mükelleflerin çalışma ve daha çok kazanma arzuları üstünde dolaylı şekilde menfî bir etki yapar. Bu nedenle de artan oranlılık, istenildiği gibi aşırı derecede uygulanamaz. Çünkü daha yüksek gelirler elde edildiğinde gelirin, sınırsız şekilde ek yükler altında kalması, yüksek gelir elde etmenin cazibesini ortadan kaldırır. Bunun sonucu olarak da ekonominin toplam üretimi, ek yükümlülüğün olmadığı duruma göre daha düşük olur (61).

Bir ülkede artan oranlı vergileme ile birlikte, elde edilen gelir büyük oranda düşük gelirli gruplara transfer olarak ayrılırsa, daha sonra belirtilecek kamu harcamaları ile birlikte, vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkileri gerçekleşmiş olur.

Ödeme gücü ilkelerinden ikincisi de, en az geçim indirimi ilkesi olmaktadır. En az geçim indirimi ile "Dolaysız vergilerin başlayabileceği gelir seviyesinin, fizikî varlığın devam ettirilmesine imkân veren, maişet gelirinin üstünde olması" amaç edinilir (62). Başka bir deyişle, ailelerin ancak varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayabilecek bir gelir seviyesinin altındaki gelirlerin vergilendirilmemesi arzulanır. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, en az geçim indirimini zorunlu kılan önemli gelişmeler olmuştur (63).

Üçüncü teknik olan ayırma ilkesi ile de, emek gelirlerinin, sermaye gelirlerine göre daha düşük oranda vergilendirilmesi

---

(61) Bu konuda bak. SCHNITZER; A.g.e., s.7.HALLER; A.g.e., s.288.

(62) Kenan BULUTOĞLU; Türk Vergi Sistemi, Genişletilmiş 4.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972, s.174.

(63) Bu konuda bak. Kâmil MUTLUER; "Türk Gelir Vergisinde Dar ve Orta Gelirlilerin Ana Sorunları" ESADER, Cilt.XI, Sayı.1, Ocak 1975, s.61-88.

ya da belirli servet ve sermaye unsurlarının, ek bir vergiye tabi olması sağlanır. Bu şekilde vergi yükünde bir farklılaştırma olur (64).

Aşağıda inceleneceği gibi de, vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkileri farklı olmaktadır. Genel olarak da, "Eğer bir ülkenin vergi sistemi, uygulamadan sonra fakirleri biraz daha zengin, zenginleri de biraz daha fakir hale getiriyorsa, o zaman vergi sisteminin yeniden dağıtıcı etkisinden" söz edilebilmektedir (65). Daha önce belirtildiği gibi de, vergi çeşitlerine göre bu etki farklı olmaktadır. Şimdi genel olarak,çeşitli vergileri yeniden gelir dağıtıcı özellikleri yönünden inceleyebiliriz.

b. Çeşitli Vergilerin Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Genellikle her verginin yeniden gelir dağıtıcı etkisi farklı olduğu için, incelememizi de çeşitli vergi gruplarına göre yapmamız zorunlu olmaktadır. Ancak uygulamada da vergilerin, genellikle üç ana gruba göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Biz bu sınıflamalar içinde, ekonomik ya da gelirin kaynaklarına göre sınıflama ayrımından hareket ederek, vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkilerini genel olarak belirteceğiz (66).

Ekonomik ya da gelirin kaynaklarına göre sınıflamada da vergilerin; gelirler üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler ve harcamalar üzerinden alınan vergiler olmak üzere üç grupta toplandığı görülmektedir.

---

(64) En az geçim indirimi ve ayırma ilkesi ile ilgili olarak Bak. Akif ERGİNAY; Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s.62-70. TUNCER; A.g.e., s.44-45. TUNCER; Kamu Maliyesi, A.g.e., s.345-354.

(65) ANDİÇ; A.g.m.,s.32.

(66) Genellikle vergilerin; objektif-subjektif, dolaylı-dolaysız ve gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınan vergiler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Ancak günümüzde bu sınıflamalar içinde, dolaylı-dolaysız vergi ayrımının, yerini gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınan vergilere bıraktığı ileri sürülmektedir. Bu konuda bak. Aykut HEREKMAN; Genel Vergi Kuramı, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, Eskişehir, 1977, s.107-115.

I) Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

1) Gelir Vergisi

Dolaysız vergiler grubunda bulunan gelir vergisi; şahsî, artan oranlı ve yansımalarının güç ya da imkânsız olması nedeniyle, gelir dağılımında eşitleyici etkide bulunarak, dikey yeniden gelir dağılımını gerçekleştirmektedir. Ancak bu vergilerde yeniden gelir dağılımı yönünden, etkinliğin sağlanabilmesi için de; hizmetlerden ve diğer ivazlardan faydalanma oranının, gelir vergisinin etkisini ortadan kaldırmaması gerekmektedir(67) Bunlardan ayrı olarak gelir vergisinin, dikey yeniden gelir dağılımını gerçekleştirebilmesi için de, öncelikle bu vergilerin uygulanmasının başarılı olması gerekir. Çünkü gelir vergilerinin uygulanmasında görülen aksaklıkların, bu vergilerden beklenen amaçların gerçekleşmesini önlediği bilinmektedir(68).

Öncelikle de gelir vergisi; genel bir gelir vergisi olmalı ve her çeşit kazanç ve iratlar aynı vergi tarifesi ile vergilendirilmelidir. İstisna ve muaflıklarla, götürü usulle vergilendirilmeler gibi, vergiden kaçınma durumları olmamalıdır. Yine bu vergilerin

---

(67)

(68) A.B.D.'de yapılan bir çalışma, vergi uygulamasında etkinliğin sağlanamaması nedeniyle, çok yüksek gelirli ailelerin toplam gelirlerdeki vergi payının düşük olduğunu göstermekte, buna karşılık düşük gelir grubundaki ailelerin -işçilerin ve memurların- gelirlerinde değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır. Chicago Üniversitesi'nden Profesör Milton Freidman'ın yaptığı çalışmaya göre; eğer indirimsiz ilk kademe gelir üzerinden yüzde 20 ile yüzde 90'a kadar yükselen vergi oranları yerine, bütün indirimsiz gelirler üzerinden aynı oranda olarak yüzde 22 oranında vergi alınması halinde, mükelleflerden toplanan tüm vergiye eşit vergi toplanacağı belirtilmiştir. Başka bir deyişle asgarî sınır olan yüzde 20 yerine, yüzde 2 oranındaki bir artışla, yüzde 22 üzerinden belirlenecek vergileme ile, aynı sonuçların elde edileceği ileri sürülmüştür. Bak. MICHAELY; A.g.m., s.346.

genel bir gelir vergisi olma yanında, aynı zamanda da verginin uygulanmasında etkenliğinin sağlanması gerekmektedir. Başka bir deyişle vergilendirme tekniği bakımından, her çeşit kazanç ve iratla, vergi tarhiyatı aynı usulle yapılmalıdır. Eğer kaynakta tevkif usulüne göre vergilendirilen maaş ve ücret gelirlerinin aksine olarak, beyana dayanan vergi tarhiyatı düşük kazançlar üzerinden vergilenirse, gelir vergisinin yeniden dağıtıcı etkisi menfi olmaktadır. Bu durumda genellikle düşük gelir grupları olan işçi ve memurlar aleyhine bir gelir dağılımının gerçekleştiği görülür ve gelir vergisinin eşitlendirme görevinden söz edilemez. Belirtilen nedenlerle de, gelirin yeniden dağılımında eşitleyici etkisi olan gelir vergisi büsbütün etkisiz kalmasa bile, önemini yitirmiş olur. Hattâ düşük gelirli gruplar aleyhine, menfi bir etkide bulunduğu söylenebilir. Genellikle de gelişmekte olan ülkelerde, bu darboğazların geçerli olduğu görüşü yaygındır (69). Bir önemli tenkit de, artan oranlı olan gelir vergisinde, marjinal vergi kademesinin çok dik yükselmesi ile ilgilidir. Bu nedenle de kişilerin çalışma ve daha iyi bir gelir düzeyine kavuşma arzusunun kaybolacağı ve buna bağlı olarak da, toplumun refahının azalacağı ileri sürülmektedir.

2) Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi, gelir vergisi grubunda bulunan ve gelir vergisinin sermaye şirketleri ile kamu iktisâdî teşebbüslerindeki karşılığı olup, yansımayan veya yansıması çok güç olağanüstü koşulların gerçekleşmesine bağlı olan vergilerdir. Kurumlar vergisi ile, sermaye şirketleri ek bir vergiye tabi tutularak, ayırma ilkesinin gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Bu durumda kurumlar vergisi, sermaye üzerine konulmuş ek bir vergi durumundadır. Kurumlar vergisinin bu niteliği ve bazı ülkelerde olduğu gibi şeklen artan oranlı olarak uygulanması, bu vergilerin gelir dağılımındaki eşitleyici etkisini kuvvetlendirmektedir (70). Ancak ortaklık kazançlarının tek bir

(69) Bu konuda bak. MICHAELY; A.g.m., s.346.TUNCER; Gelirin Yeniden Dağılımı (Redistribution). A.g.e., s.49.TÜRK; A.g.e., s.294.
(70) TUNCER; A.g.e., s.49.

gelir vergisiyle vergilendirilmesi olanağının varlığına rağmen, bu yola gidilmemesi, kurumlar vergisi ile ilgili tartışmaları güncel hale getirmiştir (71).

Kurumların hukukî statüleri de, bu vergilerin geliri yeniden dağıtıcı etkilerini farklılaştırmaktadır. Kurumlar vergisine tabi şirketler halka açık anonim şirketler değil de, aile şirketleri ise; kurumlar vergisi gelir vergelirinde olduğu gibi, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderme yönünde etkili olmaktadır. Çünkü aile şirketlerinde hisse senetleri sahiplerinin, yüksek gelirli gruplar olduğunun varsayılması, kurumlar vergisinin gelir dağılımında eşitleyicilik fonksiyonunu kuvvetlendirmektedir. Bilindiği gibi bu vergiyi, temettülerinin azalması nedeniyle hisse senedi sahipleri ödemektedirler. Bazı ülkelerde artan oranlı tarifenin uygulanması da bu vergilerden beklenen etkinliği daha da artırmaktadır. Şirketlerin halka açık anonim şirketler olması durumunda ise; hisse senetlerinin düşük gelir grupları ile, yüksek gelirli gruplar arasında dağılıp-dağılmadığı önem kazanır. Bu durumda kurumlar vergisi uygulaması, düşük gelirli hisse senetleri sahipleri yönünden gelir dağılımını eşitlikten daha da uzaklaştırır ve yeniden gelir dağıtıcı etki de menfi olur. Bazı ülkelerde de halka açık anonim şirketlerde, sermaye şirketlerine göre daha düşük vergi tarifelerinin uygulanması, kurumlar vergisinin yeniden gelir dağıtıcı etkisini arttırmaktadır (72).

II) Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet üzerinden alınan vergiler; gerçek veya tüzel kişilerin, belirli bir zamanda sahip oldukları menkul veya gayrimenkul servet unsurlarının, tamamı ya da bir kısmının değerleri üzerinden alınan vergilerdir.

---

(71) Bu konuda bak. Selçuk ABAÇ; Kurumlar Vergisi Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul, 1974, s.6.

(72) TÜRK; A.g.e., s.296-297.

Daha önce "Gelirin Oluşumu Sürecinde, Gelir Dağılımının Farklılaştırılması" sorunu incelenirken de görüldüğü gibi, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin nedenlerinden biri de; servet dağılımındaki eşitsizlikler olmakta idi. Bu nedenle de uygulanacak bir vergi politikası yoluyla, servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilebileceği belirtilmişti.

Servet vergilerinin uygulandığı bütün ülkelerde, toplam vergi gelirleri içindeki payının düşük olmasına rağmen, yine de bu verginin üzerinde durulmasının nedeni; yeniden gelir dağıtıcı özelliğinden ileri gelmektedir. Çünkü servet vergileri ile, adil dağılmadığı kabul edilen servet ve gelir dağılımının daha adil hale getirilmesine yardımcı olacağına inanılmaktadır. Görüldüğü gibi de servet üzerinden alınan vergilerin, devlete gelir sağlamak gibi mali amaçtan daha çok, gelir ve servet dağılımını daha adil bir hale getirmek amacını taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da servet üzerinden alınan vergilerle, yeniden gelir dağılımını gerçekleştirmek gibi politik bir amaç güdülmektedir.

Bunun için de piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, mülkiyetin neden olduğu gelir dağılımındaki büyük eşitsizliklerin giderilmesinde; en etkin amaçların kamulaştırma ve servet vergileri olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle de servet vergileri, gelir vergilerinden farklı olarak, gelir getirmeyen iktisat potansiyelini de vergilendirmektedir (73).

Ancak servet üzerinden alınan bütün vergilerde de, bu amacın geçerli olmadığı ileri sürülmektedir (74). Bunun sonucu olarak da

---

(73) Bu konuda bak. Halil NADAROĞLU; Kamu Maliyesi Teorisi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1976, s.384. Ülkemizde servet üzerinden alınan vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payının, yüzde 4.3 olduğu görülmektedir.

(74) Yıllık olmayan ve belirli özel hallerin sonunda başvurulan genel servet vergileri yönünden bu amacın geçerli olduğu, buna karşılık yıllık olan kişileştirilmiş subjektif nitelikte genel servet vergileri ile, kısmî servet vergileri ve servet transferi vergileri yönünden ise; devlete gelir sağlama amacının önem kazandığı ileri sürülmektedir. Bak. HEREKMEN; A.g.e., s.122.

daha sonra servet üzerinden alınan çeşitli vergiler incelenirken de görüleceği gibi,bu vergilerde yeniden gelir dağıtıcı etkiler farklı olmaktadır.

Servet üzerinden alınan vergilerle ilgili olarak, çeşitli sınıflamalar yapılmaktadır (75). Çalışmamız yönünden uygun sınıflama ise; servetten alınan vergiler, servet transferi vergileri ve servet artışı vergileri sınıflaması olmaktadır.

1) Servetten Alınan Vergiler

Servetten alınan vergiler, emlâk vergisi ve motorlu kara taşıtları vergisidir. Benzer özellikler göstermesi nedeniyle, çalışmamızda yalnızca emlâk vergisinin yeniden gelir dağıtıcı etkisi üzerinde durulacaktır.

A) Emlâk Vergisi

Emlâk vergisi ile , gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetlerinde bulunan bina ve araziler vergilendirilmekte ve genellikle de matrah, bina ve arazilerin değerleri olmaktadır. Bazen de matrah, bina vergilerinde binanın gayri safi iradı, arazi vergilerinde de arazinin değeri ya da yüzölçümü olarak belirlenmektedir (76).

Emlâk vergisi, binaların sağladığı gayrisafi iratlar üzerinden alındığında, bu verginin yeniden gelir dağıtıcı etkisi, bina sahiplerinin bulundukları gelir gruplarına göre değişmektedir. Bilindiği gibi de, gelişmekte olan ülkelerde mükelleflerin kendi ihtiyaçları için konut ve işyeri olarak kullandıkları binaların dı-

---

(75) Bu konuda bak. Selâhattin TUNCER; Teoride ve Pratikte Servet Vergileri, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.32/9,İstanbul1196 s.32-36. Kâmil MUTLUER; Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi, Eskişehir, İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.105/60, Ankara 1973, s.22-24. HEREKMEN; A.g.e., s.121-127.

(76) Ülkemizde 1972 yılına kadar bina vergilerinde matrah, binanın gayrisafi iradı, arazi vergilerinde de arazinin değeri olmuştur. 1970 yılında 1319 sayılı "Bina ve Arazi Vergileri Kanunu" ile bu uygulama değişmiş,bina ve arazilerin değeri üzerinden vergi alınması kuralı getirilmiştir. Yine daha öncekî uygulamada,idarece takdir ve tesbit edilen matrahlar,yeni kanun ile, mükelleflerin tesbit ve beyan edecekleri değerler üzerinden belirlenmeğe başlamıştır.

şındaki binalar, yüksek gelirli grupların mülkiyetinde bulunmaktadır. Bu durumda eğer emlâk vergilerinde geniş muafiyet ve istisnalar uygulanmıyor ve vergiye matrah olan kanunî kira veya gayrisafi iratlar gerçek değerler üzerinden alınıyor, ayrıca emlâk vergisinin, gelir vergisinden düşürülmesi de söz konusu olmuyorsa; binalardan alınan emlâk vergilerinin, yeniden gelir dağıtıcı etkide bulunduğunda şüphe yoktur.

Ancak 1972 yılına kadar ülkemiz uygulamasında görüldüğü gibi, düşük gelirli grupların mesken kredileri ile edindikleri binalarda da, sosyal mesken anlayışının çok dar tutulması ve muafiyetin süre ile sınırlanması nedeni ile, düşük gelirli gruplar da ağır bir bina vergisi yükü altında kalmışlardır. Sonunda da bu emlâk vergisinin, gelir eşitleyici etkisi azalmış ya da bazen tersine dönmüştür (77).

Emlâk vergilerinin binaların değerleri üzerinden alınması ve matrahların bina sahiplerinin beyan edecekleri değerler üzerinden vergilenmesi halinde de, bu vergilerin yeniden gelir dağılımı yönünden olumsuz etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Emlâk vergilerinin, gayrisafi vergi olmaları ve vergi mükellefinin kişisel durumlarını gözönüne almayarak, doğrudan doğruya binaların değerleri üzerinden alınmaları, bu vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü emlâkin mülkiyete dayanılarak vergilendirilmesi, vergi ödeme gücü ilkesinin bir yana itilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bunun nedeni de, günümüzde emlâkin, vergi ödeme gücünün bir belirtisi olmamasına bağlanmaktadır (78). Dick Netzer'e göre de bu vergiler, düşük gelir gruplarında regresive (gerileyici), orta gelir gruplarında daha çok regresive, yüksek gelir gruplarında da düz oranlı olmaktadır. Sonuç olarak da bina-

---

(77) TUNCER; Gelirin Yeniden Dağılımı (Redistribution), A.g.e., s.50.

(78) D.H.BROWINLEE-Edward D.ALLEN; Economics of Public Finance, Second Edition, Printice-Hall.Inc., Englewood Cliffs, N.J. 1956, s.346'dan MUTLUER; A.g.e., s.27.

lardan alınan emlâk vergisi,geliri yeniden dağıtıcı önemli bir etkide bulunmamaktadır (79).

Arazi vergileri de, bazen arazinin yüzölçümüne, bazen de değerine göre belirlenmektedir. Arazi vergisinin, arazinin yüzölçümüne göre alınması halinde, tarım kesiminde küçük işletmeler çoğunlukta bulunduğu zaman, vergilendirme gelir dağılımı eşitliğini daha da bozacaktır. Çünkü küçük işletmelerin verimli olmaması ve aynı yüzölçümündeki toprakların, farklı verimlilikler göstermesi gelir dağılımı eşitsizliğini artıracaktır.

Arazi vergisinin, arazinin değeri üzerinden alınması halinde de, bina vergisinde gelirin yeniden dağılımı yönünden geçerli olan olumsuz etkiler, burada da söz konusu olacaktır. Çünkü arazi değerinin,mükelleflerce düşük olarak beyan edilmesi halinde, büyük işletmeler, küçük işletmelere göre daha az vergi yükü altında kalacaklardır.

Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde toprak dağılımının büyük eşitsizlikler göstermesi karşısında, arazi vergilerinin, arazinin değeri üzerinden alınması, küçük işletmeler yönünden gelir dağılımındaki eşitsizlikleri daha da arttırmaktadır. Ancak belirtilen durumlar söz konusu olmaz, vergi kayıtları arazinin gerçek değerini belirler ve büyük işletmelerde artan oranlı bir şekilde vergilendirilirse, yeniden gelir dağılımında arazi vergilerinin olumlu etkilerinden söz edilebilir. Çünkü bu durumda arazi vergisi, dolaylı bir şekilde gelir vergisi haline gelmektedir. Belirtilen nedenlerle, ülkemizde arazi vergisinin yeniden gelir dağıtıcı etkisinin olumsuz olduğu ileri sürülebilmektedir. Arazi vergileri yönünden ülkemizde önemli bir sorun da, tarım kesiminde önemli bir vergi potansiyeli olmasına rağmen, bu potansiyelden yararlanılamamasıdır.(80).

---

(79) Dick NETZER; Economics of the Property Tax, The Brookings Instition, Washington, D.C.,1966, s.41-42.

(80) Bu konuda bak. TÜRK; A.g.e., s.298.İNCE; A.g.e., s.219-220.

Bilindiği gibi de bu konu, herzaman güncelliğini korumakta ve de gelir dağılımı yönünden oldukça önem kazanmaktadır.

Servetten alınan motorlu kara taşıtları vergisi de, emlâk vergisi gibi gayrisafi bir vergidir. Mükelleflerin kişisel durumlarının gözönüne alınmaması, bu vergilerin de yeniden gelir dağılımı yönünden, önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir.

2) Servet Transferinden Alınan Vergiler

Servet transferinden alınan vergiler, karşılıklı ve karşılıksız olarak, bir kişiden diğerine menkul ve gayrimenkul malların devri nedeniyle, genellikle yeni sahibi tarafından ödenen vergilerdir. Özellikle de bu devrin karşılıksız olması halinde, gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha da büyüyeceği için bu vergilerin, yeniden gelir dağıtıcı etkileri önem kazanmaktadır.

Servet transferinden alınan vergiler de; veraset ve intikal vergisi, emlâk alım vergisi ve taşıt alım vergisi olmaktadır.

A) Veraset ve İntikal Vergisi

Servetten alınan vergiler içinde, gelir dağıtıcı etkileri yönünden veraset ve intikal vergileri önemli olmaktadır. Bu gibi vergiler; veraset veya bağış, piyango ve ikramiye gibi karşılıksız kazanılan menkul ve gayrimenkul mallar üzerinden alınmaktadır. Veraset ve intikal vergilerinin doğrudan doğruya servet üzerinden alınmakta oluşu, servetlerden elde edilen gelirlerin belirli kişilerde ve ailelerde toplanmasını engellemektedir. Sonunda da servet, bir nesilden diğer bir nesle geçerken törpülendiği için, bu durum gelir dağılımında tekrar düzenleyici ya da eşitleyici bir etki yaratmaktadır.

Görüldüğü gibi bu vergilerin konusu, karşılıksız servet transferleridir. Bu nedenle belirtilen servet transferleri, bu transferlerden yararlanan kişilere iktisâdî bir kazanç sağlamakta

ve dolayısiyle de, bu kişilerin iktisâdî refahları ve ödeme güçleri artmaktadır (81).. Bu durumda veraset ve intikal vergilerinin; devlete gelir sağlamaktan daha çok, servet dağılımını etkilemek ve bir çaba göstermeden servet sahibi olmayı engellemek amacını taşıdığı ileri sürülmektedir. Genel olarak da bu vergiler, toplumdaki yüksek gelirli grupların toplam gelirdeki payını azaltarak, toplumun çoğunluğunun gelirini önemli oranda etkilemek amacını taşımaktadır (82).

Veraset ve intikal vergileri, subjektif nitelikli vergilerdir. Vergilemede mükelleflerin miras bırakan kişi ile yakınlıkları, kazanılan servetin yapısı ve özellikleri, alacak ve borçları gözönünde tutulmakta ve artan oranlı tarife uygulanmaktadır. Veraset ve intikal vergilerinde yeniden gelir dağıtıcı etkileri gerçekleştiren de, artan oranlılık ilkesi olmaktadır. Ancak gelir vergilerinde belirtildiği gibi, yeniden gelir dağıtıcı etkinin gerçekleştirilebilmesi için, vergi idaresinde etkinliğin yerine getirilmesi zorunlu olmaktadır. Bunun için de istisna hadlerinin az, vergi tarifesinin yüksek ve kazanılan servetlerin piyasa değerleri üzerinden vergilendirilerek, bu vergilerden kaçmanın engellenmesi gerekmektedir (83). Belirtilen tedbirlerin gerçekleştirilemediği ve özellikle menkul değerlerin kolaylıkla vergi dışı tutulabildiği ülkelerde, veraset ve intikal vergilerinin yeniden gelir dağılımını gerçekleştiremiyeceği öne sürülmektedir. Türkiye'deki uygulamanın da, bu eğilimleri doğruladığı söylenmektedir (84).

Veraset ve intikal vergilerinde uygulanan artan oranlılık ilkesinin, ekonomik yönden olumsuz etkileri olduğu da tartışılmaktadır. Özellikle de çok sert ve yüksek artan oranlılığın, kişilerin çalışma ve teşebbüs arzularını engelleyeceği, sermaye birikimini olumsuz etkileyeceği ve servetleri likit hale getirmeye zorlayaca-

---

(81) Yılmaz BÜYÜKIRŞEN; Vergi Tesirlerinin Mikro İktisat Analizi, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.71/37, Ankara, s.138.
(82) MICHAELY; A.g.e., s.346.
(83) TÜRK; A.g.e., s.300. MICHAELY; A.g.e., s.346.
(84) İNCE; A.g.e., s.217.

ğı ileri sürülmektedir (85). Ancak olumsuz etkiler olarak ileri sürülen bu etkilerin de, genellikle benimsenmediği görülmektedir (86).

Veraset ve intikal vergisi dışında, servet transferi ile ilgili olan diğer iki vergiden emlâk alım vergisi ile taşıt alım vergisinde, vergi mükellefinin kişisel ödeme gücüne önem verilmemesi, bu vergileri gayrişahsî vergiler yapmaktadır. Görüleceği gibi de, bu vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkileri olmadığı ortaya çıkmaktadır (87).

3) Servet Artışları Vergileri

Servet artışları vergileri de; istisnai-geçici-servet vergileri ile, servetteki değer artışları vergileri olmak üzere iki grupta incelenmektedir (88)

Bu vergilerden biri istisnai ya da geçici servet vergileri olmaktadır. Bu vergilere, olağanüstü servet vergileri de denmektedir. Böyle denmesinin nedeni de, bu vergilerin olağanüstü zamanlarda, olağanüstü durumlar nedeniyle kazanılan servetten, bir defaya mahsus olmak üzere alınmasıdır. Savaşlardan ve ekonomik bunalımlardan sonra, bu olağan durumlardan yararlanarak büyük servet edinmiş kişilerin, servetlerinin tekrar topluma maledilmesi amacını taşıyan bu vergilerde, devlete gelir sağlama amacından daha çok, toplumsal

(89).

---

(85) Bu konuda bak. BÜYÜKERŞEN; A.g.e., s.138-140.

(86) Geliri yeniden dağıtıcı bir vergileme politikasının, ekonomik gelişmeyi engelleyebileceği, durduracağı, ya da tamamen tersine çevirebileceği görüşü geçerli olmamaktadır. Büyük servetlerin vergilendirilmesi ile, ülke düzeyinde tasarrufların azalacağı şüphesizdir. Buna karşılık düşük gelirli grupları tasarrufta bulunmaya teşvik ederek ve onlara çeşitli vergi kolaylıkları sağlayarak servet sahibi yapma olanakları da vardır. Böyle bir uygulamanın da uzun dönemde, adil bir gelir dağılımını gerçekleştirebileceği ileri sürülmektedir. Bak. HALLER; A.g.e., s.294.

(87) Bu konuda bak. MUTLUER; A.g.e., s.29-31.

(88) Servet artışları vergileri grubuna bir de, veraset ve intikal vergilerinin dahil edildiği görülmektedir. Ancak biz veraset ve intikal vergilerini, servet transferlerinden alınan vergiler grubunda incelediğimiz için, bu grupta belirtilen iki vergiyi incelemekteyiz. Belirtilen ayrımlar için bak. NEUMARK; Maliyeye Dair Tetkikler, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No.116/9, İstanbul, 1948, s.59-[illegible].

ve siyasal amaçlar önem kazanmaktadır (89).

Savaş kazançları vergisine benzetilebilen bu vergi ile, savaş esnasında ve savaş dolayısıyla elde edilen olağanüstü kazançlar, servet artışları doğurduğu oranda vergilendirilmektedir (90).

Artan oranlı tarifenin uygulandığı bu vergilerde, mükelleflerin kişisel durumları da gözönüne alındığı için, olağanüstü durumların sonunda gelir dağılımında servet yönünden büyük eşitsizliklerin önlenmesine çalışılmaktadır. (91). Ülkemizde 1943 yılında uygulanan "Varlık Vergisi" ile, Fransa'da 1945 yılında uygulanan "Millî Dayanışma Vergisi" istisnaî-geçici-servet vergilerine örnek olmaktadır.

Servet artışları vergilerinden biri de, "Servetteki Değer Artışları Vergisi"dir. Bu vergiler, iktisâdî konjonktür ve bazı tesadüfler sonunda belirli bir yıldaki genel servetle, önceki yıla (veya birkaç yılın ortalamasına) ait servet arasındaki, pozitif fark üzerinden periyodik şekilde alınan vergilerdir.

Sürekli fiyat hareketleri olan ekonomilerde de, özellikle enflasyonist dönemlerde spekülâsyon konusu olan malların alış fiyatı ile, satış fiyatları arasındaki fark vergilendirilmek suretiyle bu vergilerin periyodik bir hale getirildikleri daha açıklıkla görülmektedir (92).. Mükelleflerin vergi ödeme gücünün gözönüne alınması, bu vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Bu vergilerde mükelleflerin ferdî-şahsî nitelikleri en az geçim indirimi koşulları, vergi borçlusunun ailevî durumu ve artan oranlı tarifenin uygulanışı yeniden gelir dağıtıcı etkileri arttırmaktadır (93)..

(89) HEREKMEN; A.g.e., s.123.

(90) F.NEUMARK; A.g.e., s.59.

(91) Bir de istisnai servet vergilerine benzeyen "Olağanüstü Kazançlar Vergisi" vardır. Bu vergi; enflasyon, seferberlik ve harb gibi olağanüstü durumlarda, gelir dağılımının büyük eşitsizlikler göstermesi halinde, olağanüstü koşullar devam ettiği sürece alınmaktadır. Bu vergilerin istisnai servet vergilerinden farkı da; bir defaya mahsus olmayıp, olağanüstü koşulların devamınca alınmasıdır. Bak. TÜRK; A.g.e., s.301-302.

(92) HEREKMEN; A.g.e., s.125.

(93) NEUMARK; A.g.e., s.59.

Görüldüğü gibi de servetteki değer artışları vergisi ile, büyük servet sahipleri lehine büyümüş olan servet dağılımındaki eşitsizlikler, belirli oranda eşitlendirilebilmekte ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin önlenmesi ile de, kişisel gelir dağılımında eşitlik sağlanabilmektedir. Çünkü servetteki değer artışlarının nedeni olan; iktisâdî konjonktür, baht, talih, spekülasyon gibi etkenlerin yol açtığı kişiler arasındaki fırsat eşitsizlikleri, bu şekilde başlangıçta ortadan kaldırılmaktadır (94).

III) Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

Harcamalar üzerinden alınan vergiler, dolaylı vergiler grubunda yer almaktadır. Bu vergilerle gelir veya servet, elde edildikleri zaman değil, harcandıkları zaman mal ve hizmetlerin fiyatları içine gizlenmiş olarak vergilendirilmektedir. Üretilen, satılan ya da tüketilen mal ve hizmetlerden alınan bu vergiler, üç grupta toplanmaktadır. Bunlar; genel gider vergileri, özel gider vergileri ve gümrük vergileridir (95).

1) Genel Gider Vergileri

Genel gider vergileri; toplu muamele vergisi, yaylı muamele vergisi ve katma değer vergisi olmak üzere üç şekilde uygulanmakta, her uygulama şeklinin de, gelir dağılımı üzerindeki etkileri farklı olmaktadır.

A) Toplu Muamele Vergisi

Genel gider vergilerinden, toplu muamele vergilerinde vergi; imalât sürecinin bir safhasında ve toplu olarak alınmaktadır. Oranı yüksek ve gayrişahsî vergilerden olduğu için de, mükelleflerin şahsî durumları gözönüne alınamamaktadır. Toplu muamele vergileri ileriye doğru yansıtılmaları nedeniyle, bu malları ve hizmetleri

(94) TÜRK; A.g.e., s.299.

(95) A.g.e., s.302.

kullananlar üzerinde kalmaktadır. Bu durumda bu vergi kapsamındaki mal ve hizmetleri kullananlar, daha fazla vergi ödemektedirler. Düşük gelirli gruplar, gelirlerinin önemli bir kısmını harcamak zorunda oldukları için de, yüksek gelirli gruplara göre daha fazla vergi yükü altında bulunmaktadırlar. Bu nedenle de düşük gelirli tüketiciler için vergi, tersine artan oranlı olmakta ve vergi oranları da yüksek olduğu için, vergi kaçakçılığı cazip hale gelmektedir. Bu durumda vergileme genellikle tüketicilerin, başka bir deyişle düşük gelirli grupların aleyhine olur. Çünkü düşük gelirli gruplar, gelirlerinin çok büyük kısmını harcadıkları halde, yüksek gelirli grupların tasarrufta bulunabilme olanakları vardır. Belirtilen nedenlerle de gider vergilerinin, yeniden gelir dağılımında eşitleyici bir etki yaptığı ileri sürülemez.

Ancak toplu muamele vergilerinin, gelir dağılımındaki olumsuz etkilerinin giderilmesi için, bazı tedbirlerin alındığı da görülmektedir. Daha önce gelir vergileri incelenirken de görüldüğü gibi, dikey yeniden gelir dağılımının sağlanabilmesi için, artan oranlılık ve en az geçim indirimi ilkelerine başvurulmakta idi. Aynı şekilde benzer uygulamalara, toplu muamele vergilerinde de başvurulabilir. Örneğin, tüketime konu olan mallarda sınıflandırmalar yapılarak, zorunlu ihtiyaç maddeleri vergi dışında bırakılabilir. Zorunlu malların dışında kalan ve genellikle lüks olan mallar, ihtiyacın derecesine göre artan oranlılık ilkesine göre vergilendirilebilir. Bu şekilde gelir vergilerinin en az geçim indirimi ve artan oranlılık gibi ilkeleri, gider vergileri için de geçerli olur. Bu şekilde gider vergilerinin de, ödeme gücü ilkesine uygunluğu sağlanmaya çalışılır (96).

Gelir vergisinin ne kadar iyi düzenlenmiş olursa-olsun, bütün

---

(96) Gelir vergilerindeki en az geçim indirimi ilkesine uygun olarak gider vergilerinde de; vergi konusu olan mallara farklı vergi oranları uygulanacağı gibi, tüketiciler için zorunlu olan mallar vergi dışı bırakılabilir, ya da çok düşük vergi oranları uygulanır. Gelir vergisindeki artan oranlılık karşılığı olarak da, zorunlu ihtiyaç malları dışındaki mallarda, sosyal tasnife uygun olarak vergi farklılığı sağlanır.

gelir sahiplerinin gerçek vergi ödeme güçlerini kavrayamadığı belirtilmektedir. Bu mükellefiyetin dışında beliren vergi ödeme gücünün kavranmasının ise, gider vergileri ile gerçekleştiği savunulmaktadır (97).

Bu görüşlere karşılık, gelişmekte olan ülkelerde toplu muamele vergilerinin, geliri yeniden dağıtıcı olumsuz etkilerinin giderilemediği, gelir dağılımını daha da eşitsiz hale getirdiği ve tersine artan oranlı bir nitelik taşıdığı ileri sürülmektedir (98). Örneğin, gider vergilerini düşük gelirli gruplar yönünden belirlenen olumsuz etkilerini gidermek için, zorunlu ihtiyaç maddelerinden vergi alınmayabilir. Buna karşılık lüks mallarla, keyif maddesi olan mallar ek tüketim vergileri ile vergilendirilebilir. Bu şekilde düşük gelirli gruplar ya da tüketiciler yönünden, çok sınırlı bir kademelendirme yaratılabilir. Ancak bu kademelendirme, toplam olarak düşünüldüğünde, genellikle çok önemsizdir. Bu durumda gider vergilerinin düşük gelir grupları yönünden gelir dağılımındaki olumsuz etkilerinin azaltılabileceği söylenebilir, fakat ortadan kaldırılabileceği söylenemez. Sonuç olarak da dolaylı vergilendirmenin ve buna bağlı olarak da gider vergilerinin, dolaysız vergilendirmenin daha yüksek bir dağıtım adaleti anlamındaki yeniden dağıtıcı etkisini, bir dereceye kadar giderdiği ileri sürülebilir (99).

B) Yaylı Muamele Vergileri

Genel gider vergilerinden, yaylı muamele vergileri de, imalâtın her safhasını vergilendirmektedir. Vergi oranının yüksek olmaması ve imalâtın her safhasının vergi konusu olması nedeniyle,

---

(97) Bu konuda bak. Numan ÖZSOY; "Gelir Vergilerinde Reform Sorunu" Konferanslar 2, A.g.e., s.83-85.

(98) TÜRK; A.g.e., s.303.

(99) HALLER; A.g.e., s.293.

vergi kaçakçılığı azalmaktadır. İleriye doğru yansıdıkları için de, nihaî ödeyiciler tüketiciler olmaktadır. Bu vergiler temerküzlere olanak sağlamaları ve yansıtılabilmeleri nedeniyle de, tersine artan oranlı duruma gelmektedirler. Toplu muamele vergilerinde yapıldığı gibi, tüketime konu olan mallar sınıflandırılsa ve zorunlu olmayan tüketim malları için artan oranlılık ilkeleri de uygulansa, yine de düşük gelirli ve çok çocuklu aileler bu durumdan zarar görürler. Bu durumda özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapısal nedenlerle, genel yaylı muamele vergilerini-toplu muamele vergileri gibi - uygulamanın olanaksız olduğu ileri sürülmektedir (100). Görüldüğü gibi yaylı muamele vergilerinin de, gelirin yeniden dağılımında eşitlik sağlayıcı özelliği bulunmamaktadır.

c) Katma Değer Vergisi

Genel gider vergilerinden sonuncusu da, katma değer vergisidir (101). Katma değer vergisi ile, üretilen mallar, üretimin her aşamasında vergilendirilmekte ve yaratılan değerler üzerinden vergi alınmaktadır. Katma değer vergilerinde, yaylı muamele vergilerinden farklı olarak vergi oranı, her aşamada mamulün o aşamadaki tüm satış fiyatına uygulanmayıp, mamulün her aşamada kazandığı katma değere uygulanmaktadır (102). Böylece imalâtçı, kendi imalât aşamasından önce ödenen vergiyi, kendi vergisinden düşmek suretiyle, vergi mükerrerliğini önlemiş olmaktadır. Katma değer vergisi bütün imalât ve hizmetleri kapsadığı ve yaygın olduğu için de, kaçakçılık ihtimali azalmaktadır. Bu vergiler de diğer gider vergileri gibi, ileriye doğru yansımakta ve verginin nihaî ödeyicileri, tüketiciler olmaktadır. Bunun için katma değer vergisinin tarifesi mal ve hizmetlere göre değişmekle beraber, düz oranlı olmakta ve bu yüzden tüketici birimler arasındaki gelir dağılımı eşitsizlikleri artmaktadır.

---

(100) TÜRK; A.g.e., s.303

(101) Bu konuda bak. Katma Değer Vergisi, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.151/93, Eskişehir, 1976.

(102) ERGİNAY; A.g.e., s.132.

Sonunda da katma değer vergisi, düşük gelirli tüketiciler için, tersine artan oranlı bir duruma gelmektedir (103).

2) Özel Gider Vergileri

Gider vergilerinin ikinci grubunu oluşturan özel gider vergileri, belirli mallar üzerinden alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu malların daha çok, özel otomobil, televizyon, viski gibi yüksek gelirli grupların talep ettikleri mallar olduğu görülmektedir. Eğer bu dayanıklı tüketim mallarına sahip olanlar genellikle yüksek gelir grubunda bulunanlar ise; bu vergilerle dikey yeniden gelir dağıtıcı etki gerçekleşmiş olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde özel gider vergilerinin kapsadığı mallar ise, genellikle düşük gelir gruplarının talepde bulunduğu şeker, tuz gibi zorunlu ihtiyaç maddeleri olmaktadır. Bu durumda da gelişmiş ülkelerdeki uygulamanın aksine, özel gider vergilerinin tersine artan oranlı etkisi nedeniyle, gelir dağılımındaki eşitsizlikler büyümektedir. Gelişmekte olan ülkelerde malî ve tahsilât kolaylığı nedeniyle özel gider vergilerinin önem kazanması, bozuk olan gelir dağılımını daha da eşitsiz hale getirmektedir. Bu vergilerin spesifik vergiler olması halinde de, gelir dağılımındaki olumsuz etkilerin büyüyeceğinde şüphe yoktur.

3) Gümrük Vergileri

Gider vergilerinin üçüncü ve son grubunda, gümrük vergileri bulunmaktadır. Gümrük vergilerinde, zorunlu tüketim malları ile, lüks tüketim malları için farklı gümrük vergisi tarifesi uygulandığında; önemli sonuçlarla karşılaşılabilmektedir. Örneğin, ekonomide yapısal değişiklik sağlayacak yatırım malları,düşük vergilendirilebileceği gibi en az geçim indirimi ve artan oranlılık ilkeleri de gümrük vergilerinin bünyesi içine sokulabilecektir. Gümrük vergilerinde ad valorem vergi uygulanarak, malın değeri üzerinden vergi alınması sonucu, gelir dağılımındaki eşitsizlikler giderilebilir.Buna karşılık spesifik vergi uygulamasının, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri artırabileceği belirtilmektedir. Çünkü spesifik vergi

(103) TUNCER; A.g.e., s.53.

uygulaması, malın değerini ve kalitesini gözönüne almadığı için, tersine artan oranlı olmaktadır.

Harcamalar üzerinden alınan vergilerle ilgili bir değerlendirme yapıldığında; genel gider vergilerinde yansıma olayı söz konusudur. Bu vergilerde son ödeyiciler tüketiciler olduğu için de, gelişmekte olan ülkelerde genellikle vergi yükünün ağırlığını çekenler, gelirlerini artıramayan düşük gelirli gruplar olmaktadır. Tersine artan oranlı olduğu için de, kişinin geliri büyüdükçe, tükettiği mal ve hizmetler üzerinden ödediği verginin, gelirine oranı küçülmektedir. Bu nedenle de gider vergilerini, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırmak zorunda olan fakirlerin, gelirlerine oranla zenginlerden daha çok ödedikleri kabul edilmektedir (104).

Belirtilen nedenlerle de dikey yeniden gelir dağılımı, negatif yönde gerçekleşmektedir. Ancak bu durumun, tartışma konusu yapıldığı da belirtilmelidir.

Yine bu gruptaki vergilerden özel gider vergilerinde de, yeniden gelir dağıtıcı etkilerin olumsuz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Son olarak incelenen gümrük vergilerinde ise; bu vergilerin advalorem olması başka bir deyişle malların değerleri üzerinden alınmaları halinde, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin düzeltilmesi yolunda başarılı olunmakta, spesifik olarak uygulandığında ise; başarılı olunamamaktadır.

B. Kamu Harcamalarının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi

Kamu harcamalarının, gelirin yeniden dağılımında vergilerden daha çok etkin olduğu görüşü yaygındır. Çünkü devlet, kamu harcamaları ile gelirin yeniden dağılımı yönünden daha farklı bir amaç güder ve doğrudan doğruya topluma gelir transferleri yapar. Bunun sonucu olarak da; geliri olmayanlarla, yetersiz gelire sahip

---

(104) ERGİNAY; A.g.e., s.121.

olanlar,ya da başka bir deyişle düşük gelirli gruplar yönünden gelir yaratılır. Oysa vergilerle ilk gelirler üzerinde etkili olunmakta ve gelir yaratılması düşünülmemektedir. Görüldüğü gibi kamu harcamalarında amaç düşük gelirli grupların, yeterli bir gelire kavuşmalarıdır. Bu nedenle de kamu harcamalarında ilk gelirlerin değiştirilmesi yerine, hiç ya da yeterli geliri olmayanlar için, gelir yaratılması önem kazanmaktadır. Bunun sonucu olarak da devletin kamu harcamaları politikası, aktif bir yeniden gelir dağılım amacı güdmektedir.

Günümüzde kamu harcamalarının, önemli artışlar gösterdiği görülmektedir. İngiltere'de 1860 yılında kamu harcamalarının gayrisafi millî hasıla içindeki payı yüzde 11 iken, bu oran 1970 yılında yüzde 53 olmuştur (105). Ülkeler yönünden de, bu oranlar değişiklik göstermektedir. Genellikle de kamu harcamalarının millî gelir ya da gayrisafi millî hasıla içindeki payının yüzde 10 ile, yüzde 50 oranında bir değişme gösterdiği görülmektedir. Bunun nedenleri de farklıdır. Genellikle de ülkelerin siyasî sistemleri ile, gelişme düzeyleri etkili olmaktadır. Çoğunlukla da kamu harcamalarının millî gelir içindeki paylarının yüzde 50'nin üzerinde olduğu ülkeler, sosyalist ülkelerdir. 1966 yılı itibariyle millî gelir içinde kamu harcamalarının yüzde 50'nin üstünde gerçekleştiği ülkeler şunlardır: Yüzde 62 ile Macaristan, yüzde 57 ile İngiltere, yüzde 56 ile Çekoslovakya, yüzde 52 ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, yüzde 51 ile Federal Almanya ve yüzde 50 ile İsrail'dir. Bu ülkeleri yüzde 30-40 arasında değişen oranla Batı Avrupa ülkeleri izlemektedir. Türkiye'de ise bu oran, yüzde 22 dir.Kamu harcamalarının millî gelire oranının en düşük olduğu iki ülke,İsviçre ile Meksika'dır. Meksika'da belirtilen oran yüzde 8 dir. İsviçre'de oranın düşüklüğünün nedeni, sadece konfederasyonların kamu harcamalarının kapsanmasından ileri gelmektedir.İsrail, Irak ve Ürdün'de olduğu gibi,ge-

(105) ROBINSON - HATWELL, A.g.e., s.254.

lişmekte olan bazı ülkelerde kamu harcamalarının yüksek oranlara ulaşması, savunma harcamaları ile ilgili olmaktadır. Aynı durumun, A.B.D. için de geçerli olduğu görülmektedir (106).

Bazı özel durumlar gözönüne alınmadığında, kişi başına gayrisafi millî hasılanın yüksek olduğu ülkelerde, kamu harcamalarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen gayrisafi millî hasılanın 2000 Dolar civarında olduğu A.B.D., Fransa, Federal Almanya, İngiltere ve Finlandiya'da kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı yüzde 20'nin üzerindedir. Buna karşılık kişi başına gayrisafi millî hasılanın 500 Dolar'ın altında olduğu ülkelerde ise, belirtilen oran yüzde 20'den daha aşağıdadır (107).

Kamu harcamalarının mutlak ve nisbî büyüklüğünün, kesinlikle yeniden gelir dağıtıcı etkiler yarattığı da söylenememektedir Önemli olan kamu harcamalarının, gelir grupları yönünden etkinlikleridir. Bir de bu harcamalar içinde, sosyal harcamaların oranı önemli olmaktadır. Bu da kamu harcamalarının, çeşidi ile ilgilidir. Ancak kamu harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkisinin geçerli olabilmesi için de, öncelikle bu harcamalardan düşük gelirli grupların daha fazla yararlanmaları gerekir. Başka bir deyişle, yüksek gelir grubunda bulunanların kamu harcamalarından yararlanma oranı, düşük gelirli gruplara göre daha az olmalıdır.Kamu gelirlerinde artan oranlı vergilemeye karşı, kamu harcamalarında da azalan oranlı harcama ilkesi geçerli olur. Bu ilkenin geçerliliği halinde de; kamu harcamalarının, geliri yeniden dağıtıcı etkisinden söz edilebilir. Bu nedenle de gelir arttıkça, kamu harcamalarından yararlanma azalmaktadır.

---

(106) H.Üren ARSAN; Kamu Maliyesi Üzerinde Uluslararası İstatistiksel bir Araştırma, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.365, Ankara, 1973, s.20.

(107) Kamu harcamalarının çeşitli ülkelerdeki etkileri ile ilgili olarak bak.Nanak C.KAKWANI; "Measurement of Tax Progressivity: An International Comparison", The Economic Journal, No.345, March 1977, s.71-80.

Kamu harcamaları (G), kişilerin gelirleri de (Y) ise; yüksek gelirli (i) kişisinin kamu harcamalarından yararlanması, düşük gelirli (j) kişisine göre daha düşük oranda olur.

$$\frac{Gi}{Yi} < \frac{Gj}{Yj}$$

Durumunda kamu harcamaları, azalan oranlı etki gösterir.

$$\frac{Gi}{Yi} > \frac{Gj}{Yj}$$

Olduğunda ise artan oranlı kamu harcamaları söz konusu olur. Bu durumda kamu harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkisi olumsuzdur ve de ülkede kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler artma eğilimindedir.

$$\frac{Gi}{Yi} = \frac{Gj}{Yj}$$

Durumunda ise kamu harcamaları düz oranlıdır.

Kamu harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkileri, kamu harcamalarının türüne göre farklılaşmaktadır. Genellikle de kamu harcamaları reel harcamalar (mal ve hizmetlerle ilgili kamu harcamaları) transfer harcamaları ve sübvansiyonlar olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Yeniden gelir dağıtıcı etkiler de bu gruplar yönünden farklı özellikler taşımaktadır. Şimdi üç grupta toplanan kamu harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkilerini genel özellikleri ile belirleyebiliriz.

a. Reel Harcamalar (Mal ve Hizmetlerle İlgili Kamu Harcamalarının) Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Reel harcamalar ya da devletin mal ve hizmetler ile ilgili kamu harcamaları, toplumun büyük bir çoğunluğu yönünden zorunlu olan mal ve hizmetlerin karşılanması için yapılan harcamalar olmaktadır. Direkt devlet harcamaları olan bu harcamaların finansmanına, hizmetlerden yararlanamayanlar da katılmaktadır. Ancak bu iştirak farklı

gelir grupları yönünden, farklı şekilde olmakta ve hizmetten yararlananlar ya hiçbir ödemede bulunmamakta ya da maliyetin altında bir fiyat ödemektedirler. Bazen de hizmetlerden yararlananlar birer vergi mükellefi olarak hizmetlerden, ödedikleri vergilerden daha fazla oranda yarar da sağlayabilmektedirler. Sonunda da hizmetlerden yararlananlar yönünden yeniden gelir dağılımı gerçekleşmekte ve daha önce belirtilen,

$$\frac{Gi}{Yi} < \frac{Gj}{Yj}$$

Durumu söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle de bu durumda kamu harcamalarının azalan oranlı etkisi görülmektedir.

Devletin mal ve hizmet alımları şeklindeki bu giderleriyle kaynak dağılımı da etkilenmektedir. Aynı şekilde kamu harcamalarının, ekonomi üzerinde de etkileri görülmekte ve devletin mal ve hizmetler için yapacağı harcamalarla toplam talep de etkilenmektedir. Bilindiği gibi bu talepler tüketim mallarına olabileceği gibi, üretim mallarına da olabilmekte ve sonunda da iktisâdî kaynaklardan bir kısmına olan talep belirlenmektedir (108). Bu nedenlerle reel harcamalar yüksek gelirli gruplardan, düşük gelirli gruplara yapılan transferlerden farklı bir nitelik taşımaktadır.

Devletin mal ve hizmetlerle ilgili kamu harcamalarının gelir dağıtıcı etkileri yarı bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir fayda sağlayan mal ve hizmetlerle, bölünemeyen, ölçülemeyen ve pazarlanamayan fayda sağlayan mal ve hizmetlere göre farklı olmaktadır. Yeniden gelir dağıtıcı etkiler de genellikle yarı bölünebilir ve ölçülebilir fayda sağlayan mal ve hizmetler yönünden geçerli olmaktadır. Bu özellikleri taşıyan eğitim ve sağlık harcamalarının, toplumun düşük gelirli grupları yönünden daha çok talep edilmesi de azalan oranlı harcama ilkesinin bu hizmetler yönünden geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

---

(108) Bu konuda bak. Tadao YAMAGUCHI; "Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Tesirlerinin İktisâdî Analizi", (Çev.İzzettin ÖNDER), Maliye Enstitüsü Konferansları, A.g.e., s.96.

Bu ilkeye göre de yüksek gelir grubunda bulunanların harcamalarından yararlanma oranı, düşük gelirli gruplara göre daha azdır.

$$\frac{Gi}{Yi} < \frac{Gj}{Yj} \text{ dir.}$$

Yarı bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir fayda sağlayan kamu hizmetlerine karşılık, bölünemeyen, ölçülemeyen ve pazarlanamayan kamu hizmetlerinden bütün toplum yararlanmaktadır. Bu nedenle de millî savunma gibi bölünemeyen, ölçülemeyen ve pazarlanamayan hizmetlerin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin tarafsız (nötr) olduğu ileri sürülmektedir.

b. Transfer harcamalarının Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Transfer harcamaları, diğer kamu harcamalarından farklı olarak bir mal ve hizmet karşılığı olmaksazın yapılan harcamalardır. Bu harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkileri açıklıkla görülmektedir. Ailelere yapılan yardımlarla aileler ve çocuklar, yaşlılarla ilgili yardımlarla da yaşlılar korunmaktadır. Konut hizmetlerinden yararlananlarda genellikle düşük gelirli gruplar olmaktadır. Gelir garantisi ihtiyacını hisseden çeşitli doğal afetlere uğrayanlara, harp malûllerine, dul ve yetimlere, sakatlara ve asker ailelerine yapılan yardımlar da sosyal transferlerin bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Görüleceği gibi de bu yardımlar geniş anlamda sosyal güvenlik yardımları (harcamaları) olmakta ve devlet bütçesinin transferler bölümünden karşılanmaktadır. Belirtilen yardımlar içine yiyecek ve bunlarla ilgili yardımların da girdiği ileri sürülmektedir. Yapılan yiyecek yardımları ile de, bu yardımlardan yararlanan kişilerin gelirleri artırılmaktadır. Bu kapsamda ele alındığında yapılan yardımların mal ve hizmet alımlarıyla ilgili reel harcamalarla, sosyal transferler arasında bir grubu oluşturduğu belirtilmektedir (109).

Sosyal transferler içinde de özellikle sosyal güvenlik ödemelerinin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle bütçe olanakları dışında pirimlerle finanse edilen sosyal sigorta kurumlarının, toplumun belirli gruplarına sosyal transferler yaptığı görüşü yaygınlık kazanmaktadır. Ancak sosyal

(109) LIM; A.g.m., s.274.

sigortaların gelir ve giderlerinin, devlet hazinesi dışında tutulmuş olmasının da bir darboğaz olabileceği ileri sürülmektedir. Buna rağmen bütün sosyal sigorta kurumlarının tahsil ettiği pirimlerle, sağlanan yardımlar arasında gittikçe azalan bir ilişkinin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan da sosyal sigorta kapsamının, sosyal güvenliğin kendi iç dinamizmi gereği gittikçe genişlediği görülmektedir. Bu nedenlerle de sosyal sigorta pirimlerinin vergi karakterinin ağır bastığı ileri sürülmektedir (110). Aynı zamanda da sosyal parafiscal gelirler olarak belirlenen bu pirimlerin, gelirin yeniden dağılımı üzerindeki etkilerinin vergilere benzetildiği görülmektedir (111). Bu duruma göre de sosyal sigorta kurumlarının yardımlarının, toplumun belirli grupları için yapılan sosyal transferler olarak değerlendirilmesi görüşü yaygınlık kazanmaktadır.

Sosyal sigortalar yoluyla sosyal transferlerin yapılmasında da genellikle iki uygulamanın olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi pirimler yoluyla kişilerin finansmanına katıldığı sosyal sigorta kurumları, diğeri de devletin vergi gelirleri ile karşıladığı genel sosyal güvenlik harcamaları (sosyal yardımlar) dır. Bu şekilde de dahilî bir gelir dağılımı sürecinin gerçekleşeceği savunulmakta ve ayrıca da çeşitli tehlikeler için, özel ve bağımsız ayrı sigortaların kurulabileceği belirtilmektedir. Sonunda da bir çeşit kendi-kendine yardım kurumunun gerçekleşeceği görüşü geçerlilik kazanmaktadır (112).

Çeşitli nedenlerle çalışma gücünü ve gelirini kaybedenlere, vergi gelirleri ile karşılanan ve bütçenin sosyal transferler faslından ödenen transferler yoluyla gelir güvenliği sağlamanın da, pek kolay olmadığı ileri sürülmektedir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde bu fonların, ekonomik gelişmenin sağlanmasında ek kaynaklar olarak kullanılması zorunlu olmaktadır. Bu durumda da mecburî ve sosyal sigortalar, yeniden gelir dağılımının sağlanmasında yardımcı ku-

---

(110) YAZGAN; A.g.e., s.60-61.

(111) Aykut HEREKMEN; Teoride ve Türkiye'de Parafiscal Gelirler, Eskişehir İ.T.İ.A.Yayınları No.99/55, Ankara, 1972, s.47.

(112) HALLER; A.g.e., s.299.

rumlar olarak önem kazanmaktadırlar (113). Ayrıca da sosyal sigorta kurumlarının kapsamadığı gruplara, devlet tarafından sosyal yardımlar şeklinde yardımlar yapılması ve gönüllü kuruluşların da katkıda bulunmalarının sağlanması halinde yeniden gelir dağıtıcı etkilerin daha da artacağında şüphe yoktur. Bu şekilde de düşük gelirli grupların gelirlerinin artırılacağı ve kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderileceği ortaya çıkmaktadır (114).

c. Sübvansiyonların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Transfer harcamaları içinde yer alan ve devlet tarafından korunması gerekli görülen ailelere, sektörlere ve bazı özel teşebbüslere yapılan sübvansiyonların (yardımların), yeniden gelir dağıtıcı etkileri farklı olmaktadır. Çünkü negatif vergi niteliğindeki sübvansiyonlardan düşük gelirli grupların ne oranda yararlandıkları, buna karşılık bu grupların sübvansiyonların finansmanına vergiler yoluyla ne oranda katıldıklarınıbelirlemek kolay olmamaktadır.

Günümüzde devlet düşük gelirli grupları korumak amaciyle, genellikle bu grupların tükettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarını

---

(113) Harpler, çeşitli doğal afetler ve para reformları gibi beklenmeyen durumlar nedeniyle önemli servet kayıpları ile karşılaşıldığında, sosyal sigorta ve sosyal yardım kurumlarının yapacağı yardımlar yeterli olmayabilir. Benzer durumlarda devlet tarafından zarar görenlere tazminat verileceği gibi, bu zararların karşılanması için yan malî kuruluşlar da kurulabilir. Burada devlet bütçesinin etkinliği söz konusudur. Bu konuda bak. HALLER; A.g.e., s.302-304.

(114) Günümüzde transferler yoluyla gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde önemli araçlardan biri, sosyal sigorta kurumları olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal sigortaların kapsamı bütün işgücünü kapsamaktadır. Bu oran Fransa'da ve İtalya'da yüzde 100'dür. Gelişmekte olan ülkelerde ise oranlar oldukça düşüktür. Türkiye'de işgücünün sigortalanma oranı yaklaşık olarak yüzde 25'tir. Yine bu ülkelerde sigorta programları da sınırlıdır. Gelişmiş ülkelerin aksine, Türkiye gibi bazı ülkelerde işsizlik sigortasının uygulanmadığı görülür. Gelişmekte olan bu ülkelerde hizmetlerin yetersizliğinin nedeni, finansman sorunu olmaktadır. Bu ülkelerde sosyal güvenlik giderlerinin gayrisafî millî hasıla içindeki payları oldukça düşüktür. 1963 yılında bu oran Türkiye'de yüzde 1.5 olurken, Federal Almanya'da yüzde 16.1, Fransa'da yüzde 15.4 olmuştur. 1971 yılında ise bu oranın İsveç'de yüzde 25.2'ye çıktığı görülmektedir. Yine gelişmekte olan ülkelerde, sosyal yardımların da oldukça

piyasa fiyatlarından düşük düzeyde tutarak bütçe gelirleri ile sağlanan yardımlarda bulunmaktadır. Devlet bu amacını özel kesimdeki üretici birimler yoluyla gerçekleştirebileceği gibi, kamu kesimi yoluyla da gerçekleştirebilmektedir.

Bilindiği gibi günümüzde devlet çeşitli nedenlerle ekonomik hayata müdahale ederek, ekonomik amaçlı kuruluşlar kurmakta mal ve hizmet üretiminde bulunmaktadır. Ayrıca da çeşitli yollarla özel kuruluşlara da müdahalede bulunarak bu kuruluşların ürettiği malların fiyatlarını etkilemekte ve faktör fiyatlarını farklılaştırmaktadır. Çünkü devlet fiyatlar üzerinde etkili olarak, belirli gruplara gelir transferleri yapmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle de devletin sübvansiyonlarda bulunması kaçınılmaz olmaktadır.

Devletin düşük gelirli grupların tükettiği mal ve hizmetleri sübvansiye etmesi sonucu, bu mal ve hizmetleri satın alanlara piyasa fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark kadar bir transfer yapılmış olmaktadır. Bu transfer oranında da düşük gelirli grupların gelirlerinde bir artış sağlanmaktadır. Üretilen malların lüks mallar olması halinde de satış fiyatından daha yüksek bir fiyat konarak, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi yönünde bir tercihde bulunulmaktadır.

Görüleceği gibi de düşük gelirli grupların ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin fiyatlarının, piyasa fiyatından daha düşük olarak belirlenmesi halinde yapılan transferler kadar bütçeden sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Ancak bütçeden sağlanan bu sübvansiyonların da kesinlikle yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olup-olmadığı tartışmalıdır. Çünkü mal ve hizmetlerin fiyatlarında genel bir indirim söz konusu olduğunda, sübvansiyonlardan düşük ve yüksek gelirli bütün gruplar aynı şekilde yarar sağlayacaklarından

---

(114 No.lu dipnotun devamı)
olmaz olduğu görülmektedir. Bu konuda bak. Taner KARAHASANOĞLU; Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, Şamil Yayınevi, İstanbul 1973, s.57-77.

sübvansiyonların yeniden gelir dağıtıcı etkileri zayıflayacak ve yeniden gelir dağıtıcı etkilerden söz edilemeyecektir. Ancak burada da müteşebbislerin sübvansiyonların finansmanında kullanılan vergileri ne oranda yansıttıkları ve böylece sübvansiyonlardan hangi ölçüde kendilerinin, hangi ölçüde tüketicilerin yararlandıkları sorunu önem kazanmaktadır.

Devletin ekonomik hayata girerek mal ve hizmet üretimini sübvansiye etmesinden başka, emeği de sübvansiye edip-edemiyeceği tartışmalı bir konudur. Genellikle de devletin emeği sübvansiye etmesinin idarî bakımdan güç olduğu belirtilmektedir (115). Ancak uygulamanın gelişmekte olan ülkelerde farklı olabildiği görülmektedir. Genellikle de bu amacın gerçekleşmesi için, gerektiğinde daha fazla istihdam sağlanmaktadır. Bu kuruluşlarda ücretlerin, özel sektördeki ücretlerden daha yüksek olarak düzenlenmeleri halinde de devlet emek faktörüne piyasa fiyatından farklı olarak bir transfer yapmış olmaktadır. Bu transferlerin de bütçeden sağlandığı bilinmektedir. Bu durumda da bu açıkların, devlet tarafından sübvansiye edilmesinin yeniden gelir dağıtıcı etkileri olduğu ileri sürülebilmektedir. Özellikle de ülkemiz gibi gelişmekte olan ve karma ekonomi politikasının uygulandığı, başka bir deyişle devletin ekonomik yönden etkinliğini gösterdiği ülkelerde, belirtilen eğilimlerin geçerli olduğu söylenebilmektedir. Ancak bu durumda da bu kuruluşların zararlarına dolaylı vergiler yoluyla işsiz durumda olanlarla, daha düşük gelirli grupların katılması söz konusu olduğunda da yeniden gelir dağıtıcı etkilerin ne oranda geçerli olduğu tartışılabilecektir.

Devletin yaptığı sübvansiyonlar içinde en fazla önem kazanan, tarım kesimine yapılan sübvanbiyonlardır. Tarım kesimindeki üreticilere sağlanan sübvansiyonlar sonucu ortaya çıkan reel sosyal gelir artışı, sübvansiyonları sağlamak için alınan vergilerin, sos-

---

(115) MICHAELY; A.g.m., s.347.

yal gelirdeki yaptığı azalıştan daha fazla olmaktadır (116). Çünkü üreticilere yapılan sübvansiyonlar sonucu, dikey bir yeniden gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır. Ancak sübvansiyonların finansmanına vergi gelirleri ile katılan müteşebbislerin bu vergileri yansıtmaları halinde malî yük özellikle tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli gruplara yükleneceğinden, yeniden gelir dağılımının olumlu etkilerinden söz edilemeyecektir. Yine aynı şekilde bu net gelirin ölçülebilmesinin de oldukça zor olduğu sübvansiyonlardan düşük ve yüksek gelirli bütün üreticilerin yararlanmaları halinde de, düşük gelirli gruplar lehine gerçekleşen bir yeniden gelir dağılımından bahsedilemeyeceği açıktır.

Yine devletin üretimi ve ihracatı arttırmak için sağladığı çeşitli kolaylıklarla, pirimler şeklinde yapılan transferlerin ve bununla ilgili olarak yapılan sübvansiyonların da yeniden gelir dağılımındaki etkilerinin olumsuz olduğu ileri sürülmektedir (117). Genellikle de sübvansiyonların kişisel gelir dağılımını bozduğu gerekçesiyle, yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olduğu belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi de gelirin yeniden dağılımı yönünden kamu harcamaları içinde transfer harcamalarının önemli bir yeri olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak belirtilen ilişkinin gelirin dağılımında yatay mı, yoksa dikey mi olduğunu pek göstermediği görülmektedir. Buna karşılık transfer harcamalarının aynı gelir grupları arasında etkili olması da yatay gelir dağılımının gerçekleştirilmesi yönünden önem kazanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi vergilerde olduğu gibi, transferlerde de vergi yansıması, yeniden gelir dağıtıcı etkileri ortadan kaldırabilmektedir. Bu nedenle de ihtiyaç içinde olan belirli gruplara yapılan sosyal transferlerin parasal yararları ile, bu transferleri karşılamak için alınan vergilerin menfî yararlarının karşılaştırılması önem kazanmaktadır. Bu hizmetler için pirimlerin yanında aynı zamanda vergi gelirlerine de başvurulmaktadır.

---

(116) SCHNITZER; A.g.e., s.12.

(117) TÜRK; A.g.e., s.309.

Gerek vergiler, gerekse kamu harcamaları ile yeniden gelir dağılımı sonucunda gerçekleştirilmesi istenen gelirin miktarı ne olacaktır ? Verilen cevap, yeterli değildir. Ancak bu yeterli gelirin hesabında da psikolojik asgari geçim değil, yavaş fakat devamlı olarak yukarıya kayan toplumsal bir asgari geçim esas alınacaktır. Bu esasın da adalet kavramı tarafından değil, politik kararlarla belirleneceği ileri sürülmektedir (118).

C. Kamu Borçlanmasının Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi

Borçlanma bir kamu geliri görünümünde olmakla beraber, vergiden farklı niteliktedir. Karşılıksızdır, doğrudan doğruya alınmaktadır ve de nihaî değildir. Devlet tahvil satarak, tasarruf sahiplerinden borçlanmaktadır. Tasarruf sahipleri de, tüketim harcamalarını kısıp, kişisel tasarruflarını arttırmak suretiyle, tasarruflarından bir kısmı ile tahvil satın almaktadır. Bu durumde devletin tahvil satımı, kullanılabilir kişisel gelirde azalma yoluyla değil, tasarruf veya servetin kullanılmasının yönünü değiştirerek gerçekleştirilmektedir. Genel olarak denilebilir ki; borçlanma ilk etkisi yönünden gelir ve servet dağılımını değiştirmeyip, sadece tasarruf ve servet dağılımının kullanım şeklini değiştirmektedir (119).

Vergilerin ise, borçlanmadan farklı olarak, tüketime ayrılan gelirleri azalttığı görülmektedir. Buna karşılık borçlanma, görüldüğü gibi, toplam harcamanın düşmesi anlamına gelmektedir(120).

---

(118) HALLER ; A.g.e..s.304.

(119) Bu konuda bak, TÜRK; A.g.e. s. 305

(120) Yılmaz BÜYÜKERŞEN ; İç Devlet Borçlarının Enflasyonist Etkileri, Eskişehir, İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.61/29, İstanbul, s.27

Bu durumda devletin gelir elde etmek için gönüllü borçlanma yoluna başvurarak piyasaya tahvil sürmesi, bu tahvilleri satın alanların harcanabilir kişisel gelirlerini azaltmamaktadır. Çünkü bu kişiler devlet tahvili satın almakla, tasarruflarının bir kısmını devlete borç olarak vermekte ve bu borç vermenin kaynağı da, önceki tasarruflar olmaktadır. Bu durumda borçlanmanın yeniden gelir dağıtıcı etkisi,olumlu değildir. Çünkü borç tahvilleri, sahiplerine başta faiz olmak üzere çeşitli çıkarlar sağlamaktadır. Sağlanacak bu çıkarlar da,devlet için bir yük olmaktadır. Gerek anapara ve gerekse sağlanan bu çıkarların ödenmesi, vergi gelirleri ile olacaktır. Bunun anlamı ise, söz konusu yükün vergi ödeyenlerce çekileceğidir. Genellikle de tahvil sahiplerinin yüksek gelirli gruplar olması, düşük ve orta gelir gruplarındaki vergi mükellefleri aleyhine bir gelir dağılımına yol açacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde tahvillerin faizlerinin vergi dışı tutulması, eşitsizlikleri daha da büyütmektedir (121).

Devletin borçlanması yukarıdakinden farklı olarak gönüllü borçlanma yerine, cebrî borçlanmayla olduğunda, borçlanma vergiye yaklaşmaktadır. Bilindiği gibi cebrî borçlanma;tasarruflardan değil, genellikle kişilerin gelirlerinden beslenmektedir. Devlet cebrî borçlanma yoluyla gelir sahiplerinin satın alma gücünü azaltmakta ve bu kaynakları kendi ihtiyaçları için kullanmaktadır. Cebrî borçlanmada faiz hadleri düşük tutulur, faiz gelirlerinde artan oranlı bir vergileme uygulanır ve de borçlanma gelirlere göre artan oranlı olarak yapılırsa; borçlanmanın yüksek gelirli gruplar yönünden, yeniden gelir dağıtıcı etkide bulunduğu ileri sürülebilir. Bu durumda borçlanmanın etkileri, vergilerin gelir dağılımının

---

(121) Bu konuda bak. Macit İNCE; Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Kalite Matbaası, Ankara, 1976, s.255.

farklılaştırılmasındaki etkilerine benzemektedir (122).

Borçlanmanın gelir dağılımının farklılaştırılması yönünden etkisi, borçlanmanın hangi faiz haddi üzerinden yapıldığına bağlıdır. Eğer devlet sermaye piyasasında geçerli olan cari faiz haddinden borçlanıyorsa, bu durumda borçlanma, gelir dağılımı üzerinde bir etki yapmaz. Buna karşılık devlet faiz haddini yükselterek borçlanma yoluna giderse, tasarrufta bulunmak cazip hale gelir ve tüketim kısılır. Buna rağmen, daha önce de belirtildiği gibi, ödenen faiz gelirleri nedeni ile, borçlanma gelir dağılımını düşük gelirli gruplar aleyhine bozar (123).

Devlet borçları için yapılan faiz ödemelerinin, yeniden gelir dağıtıcı etkileri, borçlanmaya göre daha belirgindir. Bunun da nedeni, devlet borçlarının faizlerinin, transfer ödemeleri niteliğinde olması ve transfer harcamaları arasında yer almasıdır. Görüleceği gibi de bu transferlerle, tahvil sahiplerinin gelirleri artmaktadır. Ancak gelirlerdeki bu artış, devletin borçlandığı kaynaklara göre de değişmektedir.

Daha önce belirtildigi gibi de, gönüllü borçlanmanın gelir dağıtıcı etkileri farklı olmaktadır. Eğer faiz ödemelerinden yararlanan özel kuruluşlardaki ortaklar ve kişiler yüksek gelir

---

(122) Gelişmiş ülkelerde faiz gelirlerinin artan oranlı bir tarife ile vergilendirilmesinin, gelirin adaletsiz bir şekilde dağılımını belirli bir ölçüde önleyeceği ileri sürülmektedir. Bunun da nedeni tahvil sahiplerinin ödeyecekleri vergileri, devletten alacakları tahvillerin faiz gelirleri ile ödemeleridir. Başka bir deyişle bu kimseler, ödedikleri vergilerin bir kısmını, devletten geri almaktadırlar. Bak. İNCE; A.g.e., s.256.

(123) Faiz haddinin yüksek tutulması sonucu tüketimin kısılıp, tasarrufların arttırılması, enflasyon dönemlerinde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması yönünden olumlu bir etki sağlar.

grubunda iseler, bunların gelirleri düşük gelirli gruplara göre yükselecektir. Bu durumda faiz ödemeleri, kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttıracaktır. Buna karşılık kamu kurumlarına yapılan faiz ödemeleri, kişisel gelir dağılımı yönünden bir etki yapmayacaktır.

Kamu kurumları dışında devlet tahvillerini satın alanların, genellikle özel kuruluşlarla, yüksek gelirli kişiler olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi de devlet tahvilleri gelir ve servet etkisi nedeniyle, büyük toprak sahiplerinin ilgisini çekmektedir. Bunda da devlete olan güven etkili olmaktadır (124). Bu durumda da yüksek gelirli grupların, kamu gelirlerinin bir kısmından yararlanmaları, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttıracaktır. Ülkemizde olduğu gibi tahvil faizleri için, gelir vergisi muafiyetinin de tanınmış olması, eşitsizlikleri daha da büyütecektir. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde,düşük ve orta gelirli gruplar devlet tahvillerine büyük ilgi göstermemektedirler. Bu durumda faiz ödemeleri, ancak gelirin yeniden dağılımını açma yönünde etkilemekte ve böyle bir sonuç;sosyal yönden olduğu kadar, ekonomik yönden de arzulanmamaktadır (125).

Borçlanmanın cebrî ve gönüllü olması da, düşük gelirli gruplar yönünden önem kazanmaktadır. Çünkü devletin, düşük gelirli gruplardan gönüllü istikraz yoluyla borçlanabilme olanağı yoktur. Bu nedenle de devletin, bu gruplar için cebrî istikraz yoluna başvurması zorunluluk gösterir (126).

---

(124) Devlet borçlanmasının çeşitli gelir grupları yönünden kazandığı önem için bak. BÜYÜKKARŞEN; A.g.e., s.42-47.

(125) TUNCER; A.g.e., s.64.

(126) Devlet borçlarının yıllık faiz ödemelerinden başka, bir kısmının alacaklılara ödenmesinin de ekonomi üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Genellikle de devlet borçlarının ödenmesinin, ekonomik faaliyetleri daraltma yönünde etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle de borç ödemeleri depresyon dönemlerinden daha çok, enflasyon dönemlerinde yerine getirilirse, hem enflasyonun tazyikinin azalacağı, hem de ödemeler için gerekli vergi gelirlerinin kolaylıkla sağlanacağı ileri sürülmektedir. Bu konuda bak. Memduh YAŞA; Devlet Borçları, İkinci Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971, s.169-170.

Devlet borçlanmasının yeniden gelir dağıtıcı etkisi; toplumların gelişme düzeyi, tasarruf alışkanlıkları ve tasarruflarını değerlendirmelerine göre farklılık göstermektedir (127). Genellikle de devlet borçlanmasının yeniden gelir dağıtıcı etkisinin, olumsuz olduğu ortaya çıkmaktadır (128).

---

(127)Devlet borçlanmasının; kısa vadeli ya da orta ve uzun vadeli olması ile, iç ve dış borçlanma olması durumları da vardır. Konuyu sınırlamak amacıyla, bu durumlar gözönüne alınmamıştır.

(128)D.C.Miller tarafından A.B.D.'de yapılan bir çalışmaya göre; "Tahvillerin faiz gelirleri; orta gelirlerin çıkarlarına karşı çıkan, fakat çok yüksek ve çok düşük gelirli gruplar yararına bir gelir dağılımı olduğunu ortaya koymuştur." Bak.İNCE; A.g.e., s.257.

K I S I M : II

EMEK GELİRLERİNİN FARKLILAŞTIRILMASI ve SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİ

I. EMEK GELİRLERİNİN FARKLILAŞTIRILMASINA GENEL BAKIŞ

1. GENEL OLARAK

Daha önce birinci bölümün ikinci kısmında incelenen "Faktör Fiyatları Analizi" nde, Neo-Klâsik Teori gereğince faktör fiyatlarının dolayısıyle de emek faktörünün gelirinin, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu arz ve talep mekanizmasına göre oluştuğu belirtilmişti. Bunun sonucu olarak da, marjinal verimlilik kuralı gereğince, her faktörün marjinal biriminin katkısına göre, toplam gelirden pay aldığı ileri sürülmüştü. Ancak günümüzde faktör talebinin ve dolayısıyle faktör fiyatlarının belirlenmesini sağlayan marjinal verimlilik kuralının varsayımlarının da, tartışma konusu olduğu belirtilmişti. Bu durumda faktörlerin fiyatlarının (gelirlerinin), piyasa güçlerinden ya da mekanizmasından daha çok, kuvvetler dengesi olarak tanımlanabilen bazı güçlerin etkisiyle oluştuğundan söz edilmişti.

"Gelir Dağılımının Farklılıştırılması" başlığını taşıyan ikinci bölümün, birinci kısmında da; gelirin oluşumu ve oluşumundan sonraki süreçte, piyasa dışı güçlerin (koşulların) etkisi ile, gelir dağılımının farklılaştırılması (değiştirilmesi) incelenmişti. Görüldüğü gibi de gelirlerin oluşumu sürecinde; servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi, faktör fiyatlarının değiştirilmesi ve eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması ve gelirin oluşumundan sonra da, yeniden gelir dağıtıcı politikalarla faktör gelirlerinin farklılaştırılacağı genel olarak belirtilmişti. Bu gelişmelere bağlı olarak da, günümüzde gelir dağılımının Neo-Klâsik Teorinin anladığı anlamda, faktörlerin fiyatlandırılması şeklinde ele alınmadığı görüşünün geçerlik kazandığı ileri sürülmüş ve gelir dağılımında piyasa dışı güçlerin etkenlik kazandığı konusunda birleşilmişti. Çalışmamız yönünden emek faktörünün gelirinin farklılaştırıl-

ması önem kazandığı için de; "Emek ve İstihdam Politikası Yoluyla Faktör Fiyatlarının Farklılaştırılması". başlığı altında genel değerlemeler yapılmıştı. Bu bölümün son kısmında da - bu kısımda - emek faktörü gelirlerinin farklılaştırılmasında en etkili güç olan sendikaların, ekonomik etkilerinin teorik olarak inceleneceği söylenmişti.

Özellikle emek gelirleri yönünden soruna bakıldığında, 19. yüzyılda işçi ve işveren sendikalarının ortaya çıkması ile, ücretleri tam rekabet koşullarından çok, eksik rekabet koşullarına göre oluştuğu görülmektedir. Gerçekten de ücret-pazarlık süreci, bir tarafta sendika temsilcilerinin, diğer tarafta da işletme yöneticilerinin bulunduğu iki yanlı monopol (Bilaterial Monopol) durumu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de iki yanlı monopol teorisi ve bu teoride geçerli olan kayıtsızlık eğrileri analizi, çoğu zaman küçük değişikliklerle ücret analizine uygulanabilmektedir.(129).

Günümüzde tam rekabete yakın bazı kısmî piyasaların bulunmasına karşılık, genel eğilim faktör fiyatlarının tam rekabet piyasalarında oluşmadığıdır. Çünkü ekonomiye hakim olan güçlü ve sınırlı sayıdaki firmaların, ekonomiyi önemli ölçüde yönelttiği bir gerçektir. Günümüzde faktör fiyatlarının genellikle karteller ve tröstler yoluyla oluştuğu ve bundan da, fonksiyonel gelir dağılımının önemli ölçüde etkilendiği kabullenilmektedir. Bu nedenle de piyasaların biçimleriyle, piyasaların rekabet tekelleşme durumunun, gelir dağılımının belirlenmesinde önemli bir etken olduğu ileri sürülmektedir.

Bu gelişmelerin sonucu olarak da, modern gelir dağılımı teorilerinin çoğunluğunda, piyasada rekabetin kısıtlanmış olduğu varsayımından hareket edilmektedir.(130). Bu nedenle de tam rekabet koşullarının gerek emek ve gerekse mal piyasasında aksadığı ve günümüzde emeğin çok satıcısı ve çok alıcısı yerine, tek satıcısı ve tek alıcısı olduğu görülmektedir. Emeğin tek satıcısı olan işçi sendikaları ile, emeğin tek alıcısı olan işveren sendikalarının, emek piyasasını tam rekabet koşullarından ayırdığında şüphe yoktur. Bu nedenle de bugün işçi ve işveren sendikaları, birbirlerinin rakipleri olmaktan

(129) William J.BAUMOL; Economic Theory and Operations Analysis, Third Edition,Printice/Hall International Editions,London,1972 s.415.

(130) Bu konudaki teorik görüşler için bak.Sait DİLİK; Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,

çıkıp, birbirlerinin karşıtı olmuşlardır (131). Ancak Samuelson, günümüz iş piyasalarında rekabetin tam olmadığını söylemenin, bunun sıfır olduğu anlamına gelmiyeceğini belirterek, günümüz piyasalarının rekabet ve ödenecek ücret üzerinde bir dereceye kadar monopol kuvvetinin bulunduğu bir karışımdan ibaret olduğunu ileri sürmektedir (132).

Genellikle sanayileşmiş ülkelerde ücretin (fiyatın), iki yanlı monopol koşulları içinde gerçekleşen pazarlık ile oluştuğu görüşü geçerli olmaktadır. Bu pazarlıklar sonucunda da artan ücretler (fiyatlar) talep artışına yol açmış, fiyatlar yükselmiş ve sonunda da bütün üretim faktörlerinin maliyetleri karşılıklı olarak artış göstermiştir. Artan maliyetler, artan fiyatları yaratmış ve artan fiyatlar da nakdî ücretlerin tekrar artmasına yol açmış ve ücret -fiyat yarışı diğer etkenlerle birlikte, enflasyonu körüklemekte devam etmiştir. Enflasyonla birlikte, tam istihdamın sağlanması da önemli bir sorun olmuştur. Bu nedenle de devletler enflasyon ve işsizlik sorununun çözümü için piyasa faktörlerini tam bozmadan, çeşitli yollarla ücret ve fiyatları düzenlemek amacıyla politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Genel olarak "Ücret ve Gelirler Politikası" olarak tanımlanabilen bu politikalarla da, çeşitli yollarla ücret ve fiyatların oluşumunu etkilemek istemişlerdir (133).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, özellikle emek faktörünün fiyatının (ücretinin) belirlenmesinde Neo-Klâsik İktisatçı'ların ileri sürdüğü tam rekabet piyasasındaki arz ve talep mekanizması geçerli olmamış, işçi ve işveren sendikalarının karşılıklı pazarlıkları yanında, devlet de etkin bir rol oynamağa başlamıştır. Başka bir deyişle piyasa güçleri ya da piyasa mekanizması dışında bazı güçler etkin olmuştur. Devlet tarafından asgari ücretler tesbit

---

(130'un devamı) No. 391, Ankara 1976, s.160-161. Krell" Ücret payının uzun dönemde değişmemesinin, yalnız tekel derecesinde önemli değişiklikler olmamasına bağlanmaktadır.

(131) Ekrem ÖZELMAS; Ücret ve Ücretlerde Farklılık, İstanbul İ.T.İ. Akademisi Türkiye Ekonomisi Yayınları No.7, İstanbul, 1976, s.17.

(132) SAMUELSON; İktisat, A.g.e., s.624.

(133) Bu konuda bak. Selâhattin ZAİM; Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 1974, s.3-5.

edilmiş, bazı özel durumlarda da mahkemeler ve hakem kurulları tarafından ihtiyarî ve cebrî tahkim yollarıyla ücretler belirlenmiştir. Uygulanan "Ücretler ve Gelirler Politikası" ile de, çeşitli şekillerde ücret ve fiyatlara müdahalelerde bulunulmuştur. Bu müdahaleler de gönüllü ve yasal uygulamalar şeklinde belirmiş ve ülkeler içinde bulundukları ekonomik ve sosyal durumlara göre tercihlerini yapmışlardır (134).

Günümüzde gönüllü uygulama Batı Avrupa Ülkeleri'nde geçerli olmaktadır. AET tarafından F.Almanya, İsveç, Hollanda ve İngiltere'deki uygulamalarla ilgili olarak yapılan bir çalışmada, ilginç sonuçlara varılmıştır (135). Çalışmada hükümetlerin asıl görevinin; işçi sendikalarının ücret taleplerinin ve işverenlerin de, bu talepler karşısındaki tutumlarının, daha ılımlı ve yapıcı olabilmesi için, uzlaşmayı sağlayabilecek sosyal ve ekonomik bir politika izlemek olduğu belirtilmiştir. 1974 yılının ortalarında İngiltere'de hükümet ile işçi sendikaları arasındaki anlaşmaya dayanan "Sosyal Kontrat" uygulaması ile merkezî sendikalar bazı taleplerinin karşılanması halinde kendilerine bağlı sendikaların da, daha ılımlı ücret taleplerinde bulunacaklarını taahhüt etmişlerdir. Merkezî sendikaların hükümetten yerine getirilmesini istedikleri talepleri şunlar olmuştur: Konut yardımı, ücret yardımı ve bu yardımların denetlenmesi, emekli ve düşük gelirliler için yeni maddî olanaklar ile iş garantisi sağlanması,

Yasal yollarla uygulama günümüzde A.B.D.'de görülmektedir. Bu uygulamada hükümetler ücret ve fiyatları doğrudan doğruya kontrol altına almakta ya da dondurmaktadır. 1966 yılında İngiltere'de başvurulan bu uygulama ile Nisan 1967'ye kadar, enflasyon oranı yüzde 3 oranında azaltılmıştır. A.B.D.'de de bu uygulama sonucu 1971-1973 döneminde yıllık enflasyon hızının özel tarım dışı ke-

---

(134) Bu konuda bak. "A History of Incomes Policy, "Economist", Volume.254, Number.6866, 29 March-4 April 1975, s.92-94.

(135) Bu konuda bak. "Wage Policies, Inflation and Industrial Relations", The OECD OBSERVER, No.26, July-August 1975, s.16-19.

simde yüzde 1.7 ile yüzde 2.3 arasında azaldığı görülmüştür (136).

Ancak ücretlerin belirlenmesinde, ya da nominal ücretlerin değişiminde piyasa güçlerinin (mekanizmasının) dışındaki güçlerin etkinliği, özellikle London School of Economics Öğretim Üyelerinden Prof. A.W.Phillips'in 1958 yılında yayınladığı bir makalesi ile tartışma konusu olmağa başlamıştır. Ücretlerdeki değişmelerle, işsizlik oranı arasında bir ilişki olduğunu belirten Phillips'e göre; işsizlik oranındaki artışlar, ücretlerdeki artış oranını düşürmekte veya işsizlik oranındaki düşüşler de ücretlerdeki artış oranını yükseltmektedir. Literatürde"Phillips Eğrisi" olarak geçen ve ücretlerdeki değişme ile, işsizlik arasındaki kantitatif ilişkiyi belirleyen bu görüş, ücretlerin belirlenmesini piyasadaki emek arz ve talebine bağladığı için, sendikaların etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü Phillips Eğrisi'ne göre, sendikaların varlığına rağmen ücretler,emek arz ve talebine göre belirlenmektedir. Ancak Phillips Eğrisi'nin tahminlerinin aksine, son zamanlarda yüksek işsizlik ve hızlı enflasyonun (yüksek fiyat artışlarının) birarada tecrübe edildiği görülmektedir (137). Yapılan çalışmalarda ücretlerdeki gerçekleşmiş değişmelerle,Phillips Eğrisi ile tahmin edilen değerler arasında büyük farklılıklar olduğu, özellikle de 1967 yılından sonra ücretlerde gerçekleşen değişmelerin, tahmin edilen değerlerin çok üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. 1970 yılında gerçekleşen ücret ve aylıklardaki değişme yüzde 12.5 iken, tahmin edilen değer yüzde 5.3 olmuştur.

Görüldüğü gibi Phillips Eğrisi yaklaşımının esasını; emek arz ve talebi arasındaki farklılığın, başka bir deyişle işsizlik oranının ücretleri belirlediği ve bu oranın derecesine göre de, üc-

---

(136) Çalışmamızın sınırlarını aşmamak için daha fazla ayrıntıya girmemekle beraber, uzun dönemde gönüllü uygulamaların, yasal uygulamalardan daha etkili olduğunu belirtebiliriz. Bak. A.g.m.

(137) Phillips Eğrisi yaklaşımının nominal ücret haddinin değişimini açıklamadaki yetersizliği üzerinde çeşitli görüşler vardır. Bu konuda bak.A.MARİN; "Phillips Eğrisi" (Doğum:1958-Ölüm)", (Çevi.Suat OKSÜZ), ESADER, Cilt.XIII, Sayı.2,1977, s.343-354.

ret farklılıklarının büyüyeceği ya da küçüleceği düşüncesi teşkil etmektedir. Bu durumda düşük işsizlik seviyesi, daha hızlı ücret artışına yol açmaktadır.

Ücretlerdeki değişmeleri, belirtilen etkenlerden başka etkenlere bağlayan görüşler, Phillips Eğrisi ile ilgili çalışmaların derinleştirilmesine neden olmuştur. Bu çalışmalarda, ücretleri belirleyen diğer etkenler olarak şunlar incelenmiştir (138):

- Geçinme indekslerindeki (hayat pahalılığındaki) değişmeler, ücretler üzerinde ek ve bağımsız bir etki yapmaktadır. Geçinme indekslerindeki artışların hemen, hemen yarısı ücretler üzerinde kendini göstermiş ve ücretler, verilen belirli işsizlik seviyesinde yükselmesi beklenen orandan, geçinme indekslerindeki artışların yarısı kadar artmıştır.

- Verimlilik ve kâr gibi diğer değişkenlerin de yine aynı şekilde, ücret değişmeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

- A.G.Hines tarafından yapılan bir çalışma da, sendikaların ücret değişmeleri üzerinde çok önemli etkiler yaptığını göstermiştir.

- Piyasanın rekabet ve monopolist karakterinin de, ücret değişmelerini etkilediği görülmüştür (139).

Çalışmamızın kapsamı ile sınırlı kalarak, önce emek gelirlerinin farklılaştırılmasında sendikaların genel etkileri ile ekonomik etkileri üzerinde durulacaktır. Daha sonra da sendikaların ekonomik etkilerinin, gelir dağılımının farklılaştırılması yönünden, ücret, enflasyon ve istihdam etkileri genel olarak incelenecektir.

---

(138) Demir A.ASLAN; İşsizlik, Ücretler ve Fiyatlar Arasındaki Bağıntılar, Atatürk Üniversitesi Yayınları No.306, Ankara 1973, s. 19-27.

(139) ZAİM; A.g.e., s.15.

II. SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİNE GENEL BAKIŞ

1. SENDİKALARIN GENEL ETKİLERİ

A. Sendikaların Etkilerine Genel Bakış

Sendikaların genel olarak üç çeşit fonksiyonundan, etkisinden söz edilmektedir. Bunlar; ekonomik, politik ve sosyal (psikolojik) fonksiyonlar olmakta ve de içlerinde, sendikaların ekonomik fonksiyonları önem kazanmaktadır (140). Sendikaların gelir dağılımı üzerindeki etkileri ile ilgili bir değerlendirme yapılırken de, genellikle sendikaların ekonomik etkilerinden hareket edilmektedir(141).

Dunlop, genel olarak sendikaların belirlediği amaçları, maksimum şekilde gerçekleştirmeye çalıştıklarını ileri sürer. Bunun için de Dunlop'a göre sendikalar, hedef değişkenlerini mümkün olduğu kadar büyük saptarlar. Bu hedef değişkenleri de; ücret haddi, sendikalı işçilerin toplam ücret kazancı, toplam ücret kazancı + işsizlik sigortası yardımları toplamı ile diğer başka değişkenler olmaktadır. Ayrıca işsizliğin asgari düzeyde tutulması da, diğer bir değişken olarak önem kazanmaktadır. Dunlop ücretlerle birlikte, istihdam sorununu da ele almakta ve emeğin talep elâstikiyetine önem vermektedir. Çünkü işgücünün talep elâstikiyeti birden büyük olduğunda, daha yüksek ücret haddi daha düşük toplam ücret kazancına yol açacaktır.

---

(140) Sendikaların politik fonksiyonları; demokratik ülkelerde geçerli olmakta ve bu ülkelerde sendikalar, işçi sınıfının politik gücünü yönlendirerek, toplumun diğer kesimleri ile kendi aralarında hak ve sorumluluklar yönünden bir denge sağlamaktadırlar. Bu nedenle de işçiler; ya doğrudan doğruya işçi partileri kurarak meclise girmekte, ya da bu gücü bütün siyasî partiler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktadırlar. Sendikalar sosyal fonksiyonlarını da, toplumda bir sosyal grup olmanın kendilerine sağladığı üstünlükle gerçekleştirmektedirler. Çalışmamız yönünden önem kazanan ekonomik etkenliklerini de; kooperatifler, işçi şirketleri ve toplu sözleşmeler yoluyla belirlemektedirler. Bunlar içinde de bizi daha çok ilgilendiren, toplu sözleşmeler olmaktadır.

(141) Bu konuda bak. JEKING; A.g.e., s.43-44; PEN; A.g.e., s.107-108.

Dunlop'un görüşüne karşı Ross, sendika yöneticilerinin, sendika üyelerinden farklı amaçları olduğunu belirterek, sendikaların ne kantitatif ne de diğer hedefleri maksimum yapma konusunda olmadıklarını ileri sürmektedir. Öte yandan Ross, sendikaların politik kuruluşlar olduğunu ve bu nedenle de çeşitli baskılarla karşı-karşıya kaldığını söylemektedir. Bunun için de sendikaların, yapılan baskıları dengelemekle görevli olduğunu belirten Ross, maksimizasyoncu bir hareket tarzının, mekanik şekilde uygulanmasının da karışıklıklar yaratacağı görüşündedir. Ross, sendikaların üzerine baskı yapan gruplarının çok ve isteklerinin de birbirinin zıddı olduğunu ileri sürerek, sendikaların bu baskıları uzaklaştırmakla görevli olduğunu belitmektedir. Bu durumda sendikaların politikaları Ross'a göre; iktisâdî olmayıp, politiktir.

Sendikaların fonksiyonlarının açıklanmasında, uzlaştırıcı bir görüş Reder tarafından ileri sürülmüştür. Reder, sendikaların fonksiyonlarını, ücret dışı konulardan hareketle belirlemektedir. Bunun için de Reder genel amaçların maksimizasyonu yerine, işe giriş-lerde uygulanacak sınırlamalarla, sendikaların pazarlık güçlerini artırabileceklerini savunmaktadır. Bu nedenle de Reder, sendikaların ücretler üzerindeki etkilerinin önemsiz olacağını, ancak durgunluk dönemlerinde bu etkinliğin önem kazanabileceğini belirtmektedir.

Kuvvetli sendikalar ve bunların sözcüleri de, sendikaların gücünü; emek faktörünü teşkilâtlandırma yönünden ele almaktadırlar. Bunlara göre sendikalar, diğer faktör sahipleri karşısında daha dağınık ve güçsüz olan emek faktörünü teşkilâtlandırdıkları için, önemli bir görev yüklenmektedirler (142).

Marxistler de, sendikaların ücretleri arttırmak dışında başka amaçları olduğu görüşünde birleşerek, sendikaları tarafsız ya da politik olmayan organlar olarak görmemektedirler. Marx'a göre sendikalar herşeyden önce, "İşçilere sınıfsal bir ilk öğrenimi veren örgütler, işçilerin kuvvetlerini topladıkları merkezler, örgütlenme merkezleri" dir. Bunun sonucu olarak da sendikalar, ücretlilik sistemini ortadan kaldıracak örgütler olarak önem kazanmaktadırlar(143).

(142) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.257.
(143) Bu konuda bak.A.LOZOVSKI; Karl Marx ve İşçi Sendikaları,(Çevi. Nuri ÇOLAKOĞLU), May Yayınları,İstanbul,1975, s.19.

Kapitalist sistemin genel eğiliminin, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek olmayıp, bunun aksine ortalama ücretleri düşürme eğelimi olduğunu ileri süren Marx, işçi sınıfının normal ücretler için yaptığı mücadelenin, ücretlilik sisteminin (ecirlik sisteminin) bütününden ayrılmasının olanaksız olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle de Marx, işçilerin kendi bayraklarına, muhafazakâr bir ilke (şiar) olan: "Âdil bir iş gücü için, âdil bir ücret" ilkesi yerine, "Ücretlik sistemi (ecirlik sistemi) kaldırılsın" ilkesini yazmalarını savunmaktadır (144). Çünkü Marksizm'e göre ücretli işçiler , topyekûn ekonomik ve toplumsal sistemden önce - henüz bu sistemi değiştirmemiş olsa bile, ücret yüzeyini değiştirebilecek güce sahip olan, değiştirmek zorunda olan aktif bir unsurdur"(145). Bu durumda da Marx'a göre sendikalar, güçlerini basiretsizce kullanırlarsa, amaçlarına erişmekte kısmen başarısızlığa uğrayacaklardır (146).

Sendikalar yönünden tartışmalı bir konu da, sendikaların monopolcü satıcı olup-olmadığıdır. Sendikaların, önemli ölçüde emek arzını kontrol etmeleri ve bu şekilde gelir ve çalışma koşullarını düzenlemeleri nedeniyle, bu görevlerinin sendikaları monopolleştirdiği görüşü ağırlık kazanmaktadır (147). Bu nedenle de sendikalar, tam rekabet piyasasını bozdukları için monopolcü satıcı olmaktadırlar. Ancak bu görüşe karşı olanlar, sendikaların emek monopolü yarattığını kabul etmeyerek, sendikalaşmayı ve buna bağlı olarak da toplu sözleşmeleri sadece ücretleri arttırdığı için benimsemektedirler. Bu duruma göre de sendikaların, emek yönünden bir monopol yaratmadığını şu gerekçelere dayandırmaktadırlar (148):

---

(144) MARX; Ücret, Fiyat ve Kâr, A.g.e., s.93.

(145) Alpaslan IŞIKLI; Ücret, Doğan Yayınevi, Ankara, 1975, s.94.

(146) Marx'a göre sendikalar, mevcut sistemin doğurduğu sonuçlara karşı küçük çarpışmalardan ibaret bir savaş yürütmekle yetinip, aynı zamanda bu sistemin değiştirilmesi için çalışmadıkları ve teşkilâtlı kuvvetlerini çalışan sınıfın nihaî kurtuluşu için, başka bir deyişle ücretlilik sisteminin (ecirliğin) kaldırılması için bir manivelâ gibi kullanmadıkları sürece, amaçlarına erişmekte tamamen başarısız kalacaklardır. Bak. MARX; A.g.e., s. s.93-94.

(147) Adnan LAVKAN; "Emek Geliri Üzerinde İşçi Sendikaları ve Devletin Etkileri", Adana İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Sayı:3, Mart 1974, s,33

(148) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.234-235.

- Emek bir mal değildir ve bu nedenle de, monopol konusu olamaz. Sadece mallarda monopol söz konusu olabilir.

- Sendikalar, emek satıcısı değildirler.

- Sendikalar, ekonomik kuruluşlar gibi gelir ya da kâr cinsinden herhangi bir şeyi en yükseğe çıkarmayı amaçlamazlar.

- Sendikalar, gerçekte politik kuruluşlardır. Amaçları da üyelerini tehlikelere karşı korumak ve üyelerinin isteklerini yerine getirmekle sınırlıdır.

- Sendikaların olmadığı durumda monopolcu işverenlerin pazarlık gücü, sendikalaşmamış işçilere göre çok fazla olacağından, yine rekabetten sapmalar olacaktır.

Genellikle de sendikaların monopolcu satıcı olduğu görüşü benimsenmemektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi sendikalar, politikalarını uygularken çeşitli ekonomik ve sosyal baskılarla karşı-karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da, sendikaların serbest hareket etmelerini kısıtlamaktadır. Ayrıca sendikaların, emeğin talep elâstikiyetini tahmin edebilmeleri de olanaksız görülmektedir. Bununla birlikte ücretlerdeki değişmelere karşılık, işsizlik oranındaki eğilimlerin de, sendikalarca gözönüne alınması zorunlu gözükmektedir. Günümüzde sendikalaşma oranının yüksekliğine bağlı olarak, emeğin ikame oranının azalması da önemli bir gelişme olmakta (149) ve pahalılaşan emek yerine, makine ikamesi tercihi yapılmaktadır. Bu eğilimler karşısında, sendikalaşma oranının da düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde makine yerine, emek ikamesinin bir tercih nedeni olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Belirtilen nedenlerle sendikaların ücret dışındaki konularla ilgili politikalarının büyük bir kısmı, bu etkileri önleme çabaları olarak önem kazanmaktadır. Örneğin iş tecrübesi aranması, işe girişlerin kontrol edilmesi, yetişmeye ilişkin kurallar konulması, mal piyasasına doğrudan yapılan müdahaleler bu konudaki bazı örneklerdir.

Günümüzde sendikaların fonksiyonları konusunda önem kazanan görüş ise; sendikaların monopolcu satıcı olmaktan çok, emek piyasasını düzenleyici kurumlar olduğudur. Bu görüş de çağdaş ekono-

---

(149) LAVKAN; A.g.e., s.34.

mik gelişmelere uygun düşmektedir (150).

Görüldüğü gibi de sendikalar ekonomik faaliyetlerinde, ücret ve ücret dışı konularla ilgilenmekte ve genel olarak da müzde aşağıdaki görevleri yapma amacını taşımaktadırlar (151).

- Sendikalar; işçiler ve işverenler arasında bir güç dengesi kurmaktadırlar.
- Sendikalar; işverenlerle, işçiler arasında gelir dağılımını farklılaştırmaktadırlar.
- Sendikalar; düşük gelirli grupların politik güçlerini dizginlemektedirler.
- Sendikalar; endüstriyel verimliliği artırmaktadırlar.
- Sendikalar, ve dolayısıyla toplu sözleşmeler; ücretlerin verimli ve ucuz bir yöntemle belirlenmesini sağlamaktadırlar.
- Sendikalar ve toplu sözleşmeler; bireylerin kendi işini, kendilerinin görmelerine olanak verdiğinden, demokratik sürecin işlemesine yardımda bulunmaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği gibi sendikaların, bu amaçları yalnız başlarına gerçekleştirebilmeleri güçtür. Devletin de bu politikalardan (uygulamalardan) yana olması gerekir. Bu uygulamalarla ilgili olarak, aşağıdaki tartışmalar önem kazanmaktadır:

- Oncelikle sendikaların işçilerle, işverenler arasında bir güç dengesi kurabilmeleri için, devlet tarafından emeğin mobilitesinin (hareketliliğinin) sağlanması gerekmektedir.

- Yine sendikaların, yalnız başlarına gelir dağılımını değiştirme çabaları da yeterli olmaz ve devlet yeniden gelir dağıtıcı politikalarla, gelir dağılımına müdahalede bulunmak zorundadır.

- Ayrıca sendikaların düşük gelirli grupların politik güçlerini dizginlemeleri de, genellikle bu gruptakilerin sendikasız olmaları nedeniyle gerçekleşmez ve bunun yanında da "kimin kimi diz-

---

(150) JEKING; A.g.e., s.44-45.

(151) Bu konuda bak. MCCORMICK; A.g.e., s.169-170.

ginlediği" sorularına da kesinlikle cevap verilemez.

- Endüstriyel verimliliğin artırılması da, yalnızca sendikalarca sağlanamaz. Bu amaç, sendikalarla birlikte devlet tarafından uygulanan selektif istihdam vergileri ile gerçekleştirilebilir.

- Toplu sözleşmelerin ucuz ve demokratik bir yöntem olması da, enflasyondan sorumluluğun sendikalar ve toplu sözleşme düzeninin üzerine yıkılmasına yol açtığı için tartışma konusudur.

Görüldüğü gibi sendikaların fonksiyonlarını yerine getirmekteki etkinlikleri, devlet tarafından bazı tedbirlerin alınmasına bağlı bulunmaktadır.

B. Sendikaların Gelir Dağılımına Etkilerini Belirleyen Teoriler

Daha sonra da görüleceği gibi, sendikaların ekonomik etkileri olumlu ve olumsuz yönden çok yönlü tartışma konusudur. Bu etkilerin inçelenmesi de, sendikaların olumlu ve olumsuz etkileri ile, belirlenen etkilerin yansıması yönünden önem kazanmaktadır. Bu konuda altı teori ileri sürülmektedir (152). Bu teorilerden "Yeniden Dağılım Teorisi" (The Redistribution Theory); "Verimlilik Teorisi" (The Productivity Theory) ve "Tüketim Teorisi"ne (The Consumption Theory) göre; sendikalar gelir dağılımına olumlu etkide bulunmaktadır. Buna karşılık "Enflasyon Teorisi"v(The Inflation Theory) ile "Yeniden Tahsis Teorisi"ne (The Reallocation Theory) göre ;sendikaların etkisi olumsuz, "Hayâl Teorisi"ne (The Illusion Theory) göre de; sendikaların gelir dağılımına etkisi nötr olmaktadır.

- Sendikaların gelir dağılımına olumlu etkilerde bulunduğunu ileri süren "Yeniden Gelir Dağılımı Teorisi"ne göre; sendikalar ve toplu sözleşmeler fonksiyonel gelir dağılımını değiştirmektedir. Sonunda da emek faktörünün G.S.M.H.daki payı artmakta ve diğer faktör gelirlerinin payları azalmaktadır.

-"Verimlilik Teorisi"ne göre de; işverenler toplu sözleşmelerin baskısı altında kalarak, etkinliklerini artırmaya ve yenilik-

---

(152) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.242-244.

leri kullanmaya zorlanmaktadırlar. Bu durumda da ekonomik büyüme hızı artmakta ve ülke düzeyinde daha büyük GSMH yaratılmaktadır. Büyen GSMH'dan da, emek faktörünün daha büyük pay alacağında şüphe yoktur.

- Toplu sözleşmelerin olumlu etkileri olduğunu savunan son teori de, "Tüketim Teorisi"dir. Bu teori daha çok "Yeniden Dağılım Teorisi"nin bir uzantısı olarak görülmekte ve genellikle de, toplu sözleşmelerin uzun dönemli etkilerini gözönüne almaktadır. Teoriye göre toplu sözleşmeler; fonksiyonel gelir dağılımını emek faktörü lehine değiştirmekte ve bu yeni durum da, emek faktörünün alım gücünü artırmaktadır. Sonunda da toplam talep artmakta ve tam istihdam gerçekleşmektedir. Bu gelişmelerden de, diğer faktör sahipleri bir zarar görmemektedir.

Sendikaların gelir dağılımındaki etkilerinin olumsuz olduğunu savunan teoriler de; "Enflasyon Teorisi" ve "Yeniden Tahsis Teorisi" dir.

- Bu teorilerden "Enflasyon Teorisi"; toplu sözleşmelerin parasal ücretleri artırıp, fiyatları yükselttiğini ve bu durumdan da dar ve sabit gelirliler olan emek faktörünün zararlı çıktığını ileri sürmektedir. Bu nedenle de sendikalar, gelir dağılımını iyileştirmekten çok, daha da kötüleştirmektedir.

- "Yeniden Tahsis Teorisi"ne göre de; sendikalı sektörlerdeki ücret artışları, sendikalı-sendikasız bütün sektörlerde çalışanların daha yüksek ücret taleplerinde bulunmalarına yol açmaktadır. Artan ücret talepleri de, işsizliği artırmakta ve bu durum da, sendikasız sektörde ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Bundan başka da, üreticiler sendikalı sektörün ürünlerini daha pahalıya almak zorunda kaldıkları için de sendikalaşmadan zarar görmektedirler.

Sendikaların gelir dağılımındaki etkilerinin nötr olduğu, "Hayâl Teorisi"nden hareketle savunulmaktadır.

-"Hayâl Teorisi"ne göre; sendikalı işçilerin toplu sözleşmeler yoluyla ancak tam rekabet piyasasında gerçekleşebilecek bir ücret geliri elde edebilecekleri, daha fazlasını elde edemeyecekleri ileri sürülmektedir.

Belirtilen altı teori, bir başka yönden de önem kazanmaktadır. Yukarıda ileri sürülen olumlu ve olumsuz etkilerinin genel değerlemesi de, toplu sözleşmelerin yansıması şeklinde ele alınmakta ve kamu maliyesindeki vergi yansımasına benzer şekilde incelenmektedir.

Bu teorilerden "Yeniden Dağılım Teorisi", "Yeniden Tahsis Teorisi" ve "Enflasyon Teorisi" ne göre; toplu sözleşmelerin etkileri, işverenlerin üzerinde kalmayarak, tüketicilere yansımaktadır. Buna karşılık "Hayâl Teorisi", "Verimlilik Teorisi" ve "Tüketim Teorisi" ne göre de, toplu sözleşmelerin etkisi yansımamakta ve işverenlerin üzerinde kalmaktadır.

Görüldüğü gibi de, sendikaların gelir dağılımı yönünden ekonomik etkileri, tartışmalı bir konu olmaktadır. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumun, sendikaların ekonomik etkilerini belirleyeceğinde şüphe yoktur. Belirtilen her teorinin, ülke koşullarına göre geçerli olacağı ve yalnız başına sendikalaşma hareketinin, gelir dağılımını olumlu yönde farklılaştırmayacağı (değiştirmeyeceği) açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi, sendikaların etkileriyle gelir dağılımının değiştirilmesinde devlete de önemli görevler düşmektedir.

2. SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİ

Sendikalar ve toplu sözleşmelerle gerçekleştirilmek istenen ekonomik etkiler; genellikle ücret ve sosyal yardımlardaki artışlarla birlikte, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sendikalı sektördeki istihdamın düşmesinin önlenmesidir.

Sendikalı sektörde istihdamın düşmesini önlemek ya da bu sektörde istihdamı artırma çabaları yanında, sendikalı ve sendikasız sektörler arasında ücret hadlerinin farklılaştırılması da genel amaç olmaktadır. Yine sendikalar, ücretlerle ilgili olarak ücret farklılıklarını azaltmak, gerçek ve parasal ücretler düzeyini etkilemek, vergi öncesi veya sonrası olmak üzere gelirin ücret ve kâr arasında dağılımını değiştirmek çabası içindedirler. Bunlar yanında çalışma koşullarının iyileştirilmesi de, sendikalar açısından önemli olmaktadır.

Sendikaların bu istekleri karşısında, işverenlerin de karşı teklifleri ve davranışları olmaktadır. Çünkü maliyet unsurları

içinde önemli bir yeri olan ücret ödemelerinin, toplu sözleşmeler sonucu işverenin ödeme gücünün üzerine çıkması, işverenlerin faaliyetlerini de tehlikeye düşürebilmektedir. Bunun için her iki taraf da, her karşı teklife göre, en yüksek kazancı elde etme çabası içinde bulunmaktadır. Bu durumda toplu pazarlık düzeninde, ücret pazarlığına konu olan ücret seviyesinin hangi verilere göre tesbit edileceği sorunu yapılan bütün pazarlık görüşmelerinde karşılaşılan çözümü en güç bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (153). Sonuç olarak da, toplu pazarlık düzenini açıklamaya yönelik bazı yaklaşımlar, her iki tarafın da isteklerini şekillendirmektedir.

Toplu pazarlık sorununu çözümlemeye yönelik iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan biri parametrik, diğeri stratejik yaklaşımdır (154). Parametrik yaklaşımda sendika (veya işveren); işverenin (veya sendikanın) davranışını kabullenmekte ve kendi davranışını da buna göre ayarlamaktadır. Stratejik yaklaşımda ise; sendikanın(işverenin) davranışı, işverenin (sendikanın) bütün muhtemel tepkileri gözönüne alınarak belirlenmektedir.

Toplu pazarlık sürecinin başlangıcında sendikalar, işverenlerden taleplerini yerine getirmelerini isterler. Doğal olarak da işverenler, bu taleplerin tamamını kabullenmezler ve bazılarına tepki göstererek, karşı teklifler ileri sürerler. Bu şekilde parametrik yaklaşım olarak başlayan toplu pazarlık süreci, yerini stratejik yaklaşıma bırakır. Başka bir deyişle muhtemel her karşı teklif karşısında, en yüksek kazancın sağlanması için pazarlık başlar. Stratejik yaklaşımda tarafların karşılıklı tepkilerine göre, kendi stratejilerini belirlemeleri sonucunda toplu sözleşme süreci "Non-Zero-Sum Oyunu"nu andırır. "Non-Zero-Sum Oyunu" nu açıklığa kavuşturmak için de öncelikle, "Zero-Sum Oyunu"nu belirtmek gerekir. "Zero-Sum Oyunu"nda bir tarafın kazancı, diğer tarafın kaybı olmaktadır. Buna karşılık toplu pazarlığa uyguladığımız "Non-Zero-Sum Oyunu"nda ise tarafların anlaşamaması, iki tarafın da kaybetmesine yol açabilmektedir. Aşağıdaki tabloda, çeşitli uzlaşmaların sendika ve işverene neler kazandırdığı görülmektedir.

(153) Ali ÇUBUK; "Sendikaların ve Devletin Ücret Hakkının Muhtevasının Tayininde Rolü", Ankara İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt.2, Sayı.1, 1970, s.39.
(154) Bu konuda bak. MCCORMICK; A.g.e., s.99-100.

Tablo:: 12 "Non-Zero-Sum Oyunu"na Göre Toplu Sözleşmelerde Uzlaşma

SENDİKA STRATEJİSİ	İŞVEREN LERİN STRATEJİSİ		
	Düşük Ücret	Ortalama Ücret	Yüksek Ücret
Düşük Ücret	3 1	0 0	0 0
Ortalama Ücret	0 0	2 2	0 0
Yüksek Ücret	0 0	0 0	1 3

Kaynak: B.J.MCCORMICK; Wages, Penguin Modern Economics, 1970, s.100.

Görüleceği gibi uzlaşma, matrisin esas köşegeni üzerinde olmak zorundadır. Uzlaşma; tarafların gücü, blöfleri, bilgisizlikleri (budalalıkları) ile sendika ve işverenlerin tüketicileri sömürmeye istekli olup-olmamalarına bağlı bulunmaktadır. Burada önemli bir nokta da, stratejik yaklaşımın bazı durumlarda tekrar parametrik yaklaşıma dönüşebilmesidir.. Örneğin sendika, üyelerinin belli bir ücretin altında ücret kabul etmediğini ileri sürebilir ve artık bu noktadan sonra stratejik yaklaşım geçerli olmaz.

"Non-Zero-Sum Oyunu" gereğince tarafların anlaşamaması, iki tarafın da kaybetmesine yol açacağı için, taraflar anlaşmak zorunda kalacaklardır. Genellikle ücretler açısından varılacak bir anlaşmanın; istihdam, toplam üretim ve fiyatlar genel seviyesi yönünden de incelenmesi gerekecektir.

A. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücretlerin Belirlenmesi (Hicks Modeli)

Daha önce de belirtildiği gibi, toplu sözleşme düzeninde tarafların anlaşması zorunlu olmaktadır. Anlaşmanın sağlanamaması, iki tarafın da kaybına yol açacak ve anlaşma da tarafların pazarlık güçlerine göre şekillenecektir. Çünkü iki yanlı monopol (Bilaterial Monopol) piyasasının özelliği; tek alıcı ve tek satıcı olarak, işve-

ren ve işçi sendikalarının biraraya gelmelerini gerektirmektedir. Yine iki yarlı monopol piyasasının başka bir özelliği de, bu piyasaların tam rekabet piyasalarından farklı olarak belirsiz olmalarıdır. Çünkü emek piyasasında tek alıcı ve tek satıcının bulunması ve rekabet yerine, toplu pazarlığın geçerli olması, ücreti belirlenebilir olmaktan çıkarmaktadır. "...ferdî hüviyette olan tek alıcı ve tek satıcının her zaman devamlı ve kararlı bir dengeye ulaşamaması doğal" olmaktadır (155). J.Robinson'un deyimiyle de; bu çeşit piyasalara, dengesi belli olmayan monopoller adı verilmektedir (156). Bu durumda tarafların güçlerini tayin eden unsurların veri olmaması ve özellikle değişken olması, ortaya çıkacak ücret haddini belirsiz kılmaktadır.

J.R.Hicks, sendikalaşmanın olmaması haline göre, sendika baskıları sonucu işverenin, ne ölçüde daha yüksek bir ücret ödemek zorunda kalacağını ele alarak, belirsizliğe çözüm getirmiştir. Burada baskı aracı olarak grev ele alınmakta ve sorun işverenin uzlaşma eğrisi ile, sendikanın direnme eğrilerinden hareketle çözümlenmektedir (157).

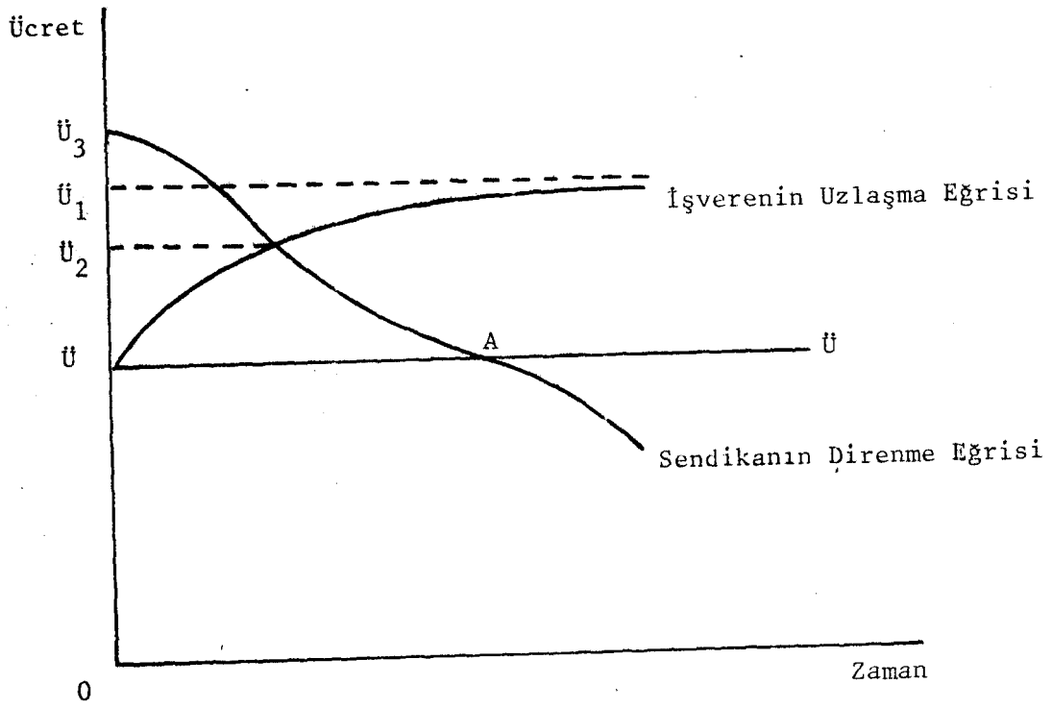

Şekil : 11 Toplu Sözleşme Düzeninde Ücretlerin Belirlenmesi

(155) ÖZELMAS; A.g.e., s.17.
(156) LAVKAN; A.g.m., s.33.
(157) Bu konuda bak. MCCORMICK; A.g.e., s.101-102.

Şekildeki (OÜ) ücret haddi, sendikaların bulunmadığı zaman işverenin ödemek istediği ücret haddidir. İşveren bu safhada, ödeyeceği daha yüksek bir ücret haddinin işyerine olan maliyeti ile, greve gidilmesi halinde grevin işyerine olan maliyetini karşılaştırır. Grevin maliyeti; greve katılan işçi sayısına, grevin uzunluğuna, işverenin stoklarına ve işverenin piyasada diğer işverenler karşısındaki durumuna bağlıdır. Uzlaşma eğrisi bu durumda işverenin, grev nedeniyle ödemeyi kabullendiği ya da başka bir deyişle, ödemeye gücünün yettiği en yüksek ücret haddine kadar yükselir. İşverenin ödemeye gücünün yettiği ücret haddini ise şu etkenler belirleyecektir:

- Üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları
- İşgücünün marjinal verimliliği
- İşgücü yerine ikame edilebilecek, diğer üretim faktörlerinin fiyatları
- Benzer işyerlerinde ödenen ücret hadleri

İşveren bu etkenleri gözönüne alarak, toplu sözleşme görüşmelerinde tavrını belirleyecek ve uzlaşma eğrisi de, önce yavaş, daha sonra da grevin süresine göre hızlanacaktır. Çünkü grev uzadıkça, ücretler de yükselecek ve artık belli bir noktadan sonra uzlaşma eğrisinin yükselmesi - işverenlerin ödemeye güçlerinin yettiği en yüksek ücret haddi - duracaktır. ($Ü_1$)'den sonraki ücret talepleri ise; işverenin ödemeye gücünün yettiği değil, ödemeye zorlandığı ücret hadleri olmaktadır. Bu ücret hadleri işverenlerin kârlarını ortadan kaldırdığı için, sonunda işverenlerin piyasadan çekilmeleri söz konusu olabilecektir. Görüldüğü gibi de, işverenin ücret politikası genellikle;

- Ödemek istediği ücret,
- Ödemeye gücünün yettiği ücret,
- Ödemeye zorlandığı ücret politikası

Olmak üzere bir sıra takip etmektedir. İşverenin ücret politikası üzerinde, kamu oyunun da etken olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Eğer işverenlerin davranışlarında bir değişiklik olmazsa, sendikalar

ücret taleplerinden yavaş yavaş vazgeçeceklerdir. Grev tehdidinin etkili olmaması durumunda, sendikanın direnme eğrisi (ÜÜ) ücret düzeyini (A) noktasında kesecektir. Bu noktadan sonra sendikanın dayanma gücü kalmadığından, ücret talebinden vazgeçmek zorunda kalacaktır. (ÜÜ) ücret düzeyi aynı zamanda asgarî ücret düzeyi olduğu için, ücretin en alt düzeyini temsil etmektedir.

Sendikal düzende ücretin oluşacağı yer; işverenin uzlaşma eğrisi ile, sendikanın direnme eğrisinin kesiştikleri ($Ü_2$) ücret düzeyidir. Görüldüğü gibi de işverenlerin uzlaşma eğrisi yükselen, sendikaların direnme eğrisi de alçalan bir eğim göstermektedir. Örneğin,sendikanın direnme eğrisi; o ülkedeki sendikalaşma oranına, işçi sendikalarının malî ve politik güçlerine, işverenlerin teşkilâtlanıp-teşkilâtlanmadığına ve kamu oyunun grevler hakkındaki davranışlarına göre şekillenebilmektedir. İşverenlerin uzlaşma eğrisi de; grevin maliyeti ile daha yüksek bir ücretin maliyetinin işletme yönünden değerlendirilmesine, işverenlerin kendi aralarında anlaşma derecelerine sendikalaşmış olup-olmamalarına, mal ve faktör piyasalarının durumu ile,ülkenin konjonktürel durumuna bağlı olarak belirlenmektedir.

Görüldüğü gibi ücretlerin belirlenmesi, tarafların gücü ile yakından ilgili olmaktadır. Ücret teorileri içinde, günümüzde önemli bir yeri olan "Pazarlık Gücü Teorisi" ne göre de, ücret düzeyinin oluşumu, otomatik iktisâdî mekanizmalar yerine, işçi ve işverenlerin davranışlarına göre gerçekleşmektedir. İş piyasasında emek arz ve talep mekanizmasından başka, çok çeşitli ve birbirine karşı etki yapan kuvvetler vardır. Bu kuvvetlerle, bir tek ücret düzeyi oluşmamaktadır. Çünkü ücret düzeyinin,en yüksek ve en düşük sınırları vardır. Bu durumda tarafların pazarlık güçleri, ücret düzeyinin bu iki sınır arasında alacağı yeri belirleyecektir (158). Bu belirlemede de, daha önce belirttiğimiz gibi; işverenin uzlaşma

---

(158) Bu konuda bak. Sabahattin ZAİM; Çalışma Ekonomisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.306, İstanbul, 1972, s.186.

eğrisi ile, sendikanın direnme eğrisini etkileyen güçler etkinliklerini gösterecekler.

B. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücret, İstihdam ve Üretimin Belirlenmesi (Lewis-Rees Modeli)

Sendikaların ekonomik etkilerinin belirlenmesinde Rees'in çalışmaları, sorunu çeşitli yönleriyle incelediği için önemli olmaktadır (159). Lewis'in çalışmalarından da yararlanan Rees, sendikaların nisbî ücretleri artırmalarının; sendikalı sektörde istihdamı düşüreceğini, buna karşılık sendikasız sektörde arzın artıp, nisbî ücretlerin düşeceğini ve sonunda da toplam üretimin azalacağını ileri sürmüştür.

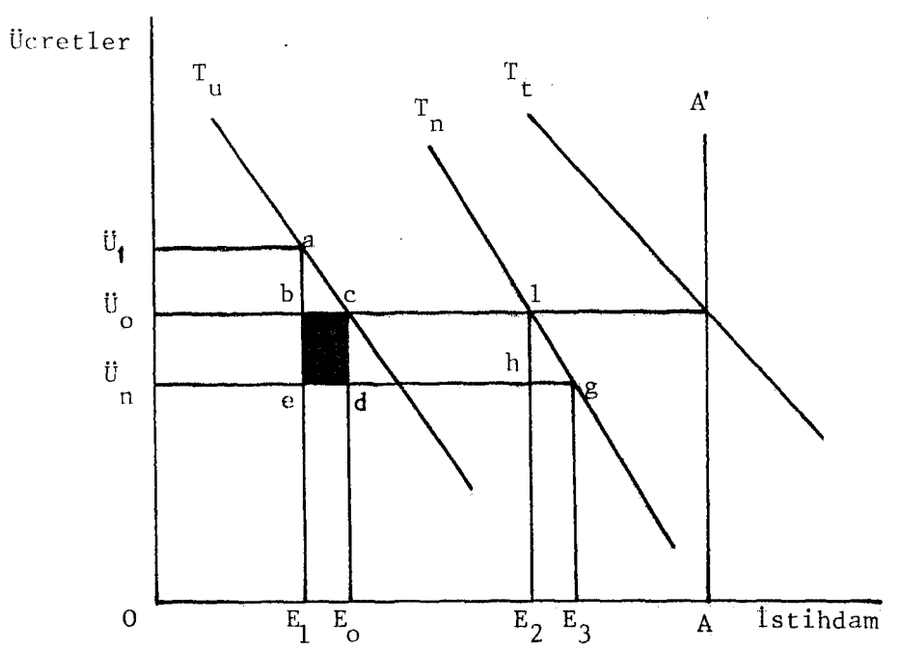

Şekil:12 Nisbi Ücretler ve Nisbi İstihdamdaki Değişmeler

Şekilde (AA') emek arzını, (Tu), (Tn), (Tt) de sırasıyla; sendikalı sektordeki emek talebini, sendikasız sektördeki emek talebini ve toplam emek talebini - sendikalı ve sendikasız sektörler

(159) Bu konuda bak. Albert REES; "The Effect of Union on Resource Allocation", (Der.BIEIT-HOCHMAN), Readings in Microeconomics, Holt Rinehart Winston, London, 1970, s.375-382.

toplamını - göstermektedir. Sendikalaşmadan önce ücret ($Ü_o$)'dır. Sendikalaşma ile birlikte sendikalı sektörde ücret ($Ü_1$)'e yükseltildiğinde, istihdam (E_o)'dan, (E_1)'e düşer. Bu durum sendikasız sektörde emek arzını artırıp, istihdamı (E_2)'den (E_3)'e çıkarırken, ücreti de ($Ü_n$)'ye düşmeye zorlar. Toplam istihdam yine (OA)'dır. Talep fonksiyonlarının marjinal verimliliğe bağlı olduğu kabul edildiği için de, bu eğrilerin altında kalan alanlar, emeğin gerçek (real) üretimidir. Emeğin yeniden tahsisi ve buna bağlı olarak sendikalı sektörde istihdamın düşmesi, bu sektörde (E_o c a E_1) gibi bir üretim kaybına yol açar. Sendikasız sektördeki istihdam artışı ise; (E_2 1 g E_3) gibi bir üretim kazancı yaratır. Bu alanlar arasındaki fark - (bcde) dikdörtgeni ile gösterilen alan - üretim kaybıdır. Bu fark; istihdamdaki değişme, çarpı ücretlerdeki değişmenin yarısına eşit olmaktadır: (bcde = ΔE. 1/2 ΔÜ).

Rees ücret artışlarının, sendikalı sektörde istihdamı düşürdüğünü ve buna karşılık, sendikasız sektörde emek arzını artırdığı ve ücretleri azalttığını belirtmektedir. Sonunda da toplam üretimde, bir düşme olmaktadır. Bunun nedeni de, her iki sektördeki talep eğrilerinin doğrusal olmaması ve her ikisinin de,aynı eğime sahip bulunmamasıdır.

Sendikalaşma ile birlikte görülen nisbî ücretlerdeki artış, nisbî istihdamdaki azalışa neden olmaktadır. Çünkü sendikalı sektörde, emeğin ücretinin (fiyatının) artması karşısında işverenler, sermaye-yoğun tekniklere yönelecekler ve emek yerine diğer faktörler ikame edeceklerdir. Ancak bu durum maliyetlerdeki artışı azaltmasına rağmen, yine de ortadan kaldıramayacaktır. Çünkü ortalama birim maliyetlerine yapılan ilâveler; nihaî mamullerle, sendikalı sektörde üretilen hizmetlerin fiyatını artıracaktır. Sonunda da, bu mallara olan talep azalacaktır. Bu durumda sendikalı sektördeki nisbî istihdam; sendikalı işçiler yerine başka üretim faktörlerinin ikamesi ve tüketicilerin sendikalı sektörün daha pahalı üretimi yerine, daha ucuz nihaî malları ve hizmetleri ikame etmeleri ile düşecektir.

Rees, Lewis'in 1957 yılındaki hesaplamalarından hareketle, A.B.D.'de üretim kaybının 600 Milyon Dolar ya da millî üretimin yüzde 0.14'ü kadar olduğunu hesaplamıştır. Bu kayıp Arnold Herberger tarafından firma monopolü için bulunan yüzde 0.1 oranı ile aynı büyüklükte olmaktadır.

Lewis, sendikaların nisbî ücretlere etkisinin 1957-1958 yıllarında A.B.D.'de ücretleri, sendikalaşmamış sektörlere oranla yüzde 10-15 oranında artırdığını hesaplamıştır. Sendikalaşmanın nisbî istihdam etkisinin, nisbî ücret etkisinden farklı olmadığı da, yine Lewis tarafından hesaplanmıştır. Başka bir deyişle toplu sözleşmelerin etkisi, sendikalı sektördeki istihdamı, sendikasız sektördeki istihdama oranla yüzde 10-15 oranında azaltmıştır.

C. Toplu Sözleşme Düzeninde Ücret ve İstihdamın Birlikte Sağlanması Modeli

Görüldüğü gibi Rees Modeli'nde ücret artışları, istihdamda ve toplam üretimde düşmeye neden olmaktadır. Başka bir deyişle ücret artışları ile birlikte, önceki istihdam düzeyi yerini koruyamamakta ve emek yerine, diğer faktörler ikame edilmektedir.

Buna karşılık aşağıda incelenecek birinci durumda, ücret artışları ile birlikte, eski istihdam düzeyinin de korunduğu görülmektedir. İkinci durumda ise; ücret artışlarının uyardığı talep kaymaları sonucu, istihdamda artışlar sağlanmaktadır. Önce birinci durumu görelim.

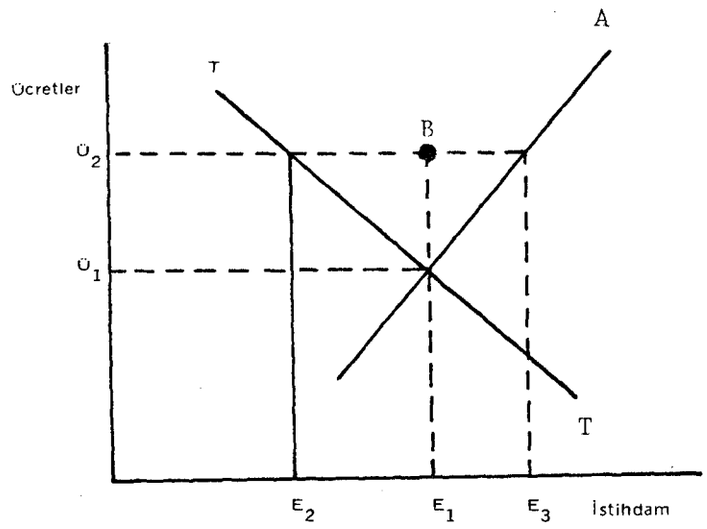

Şekil: 13 Ücret Artışı ve İstihdamın Korunması

Şekilde sendikaların ücret haddini ($Ü_1$)'den ($Ü_2$)'ye yükseltmesi halinde istihdam, (E_1)'den (E_2)'ye düşmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, firmaların iş gücü talep eğrileri negatif eğimlidir ve bunun sonucunda da ücretler artınca, emek talebi düşecektir. Bu durumda ($Ü_2$) ücretinde çalışmak isteyipte, iş bulamayanlar (E_2E_3) olacaktır. Sendika tüm üyelerinin hem kazançlarını, hem de istihdamlarını göz önüne aldığında; işverenin ($Ü_2$) ücretinden (E_1) emek istihdamını kabul etmesini isteyecek, aksi halde grev tehdidinde bulunacaktır. İşveren, sendikanın teklifini kabullendiğinde (B) noktasına kayacaktır. Görüleceği gibi de bu nokta, işverenin talep eğrisinin dışında olmaktadır. Bu durumda sendika daha önce Rees Modeli'nden farklı olarak, hem ücretleri yükseltmiş, hem de istihdam düzeyini korumuştur (160). Ancak sendikanın başarısı; sözleşme yapılan sektörde işverenin yüksek kâr oranları ile çalışması, işverenin ücret artışlarını fiyatlarına yansıtabilecek güçte olması ve sendika ile uzlaşmayı benimsemiş veya çeşitli nedenlerle greve yol açmama arzusunu duymuş olmasına bağlıdır.

Aşağıdaki şekilde, ücret artışlarının uyarması ile, talepteki ve dolayısiyle istihdamdaki kaymalar görülmektedir. Sendikaların ücretleri yükseltmesi halinde, eğer yükselen ücretler emeğin verimliliğinde de bir artış sağlıyorsa, bu durum emek talep eğrisini yukarıya doğru kaydıracaktır (161).

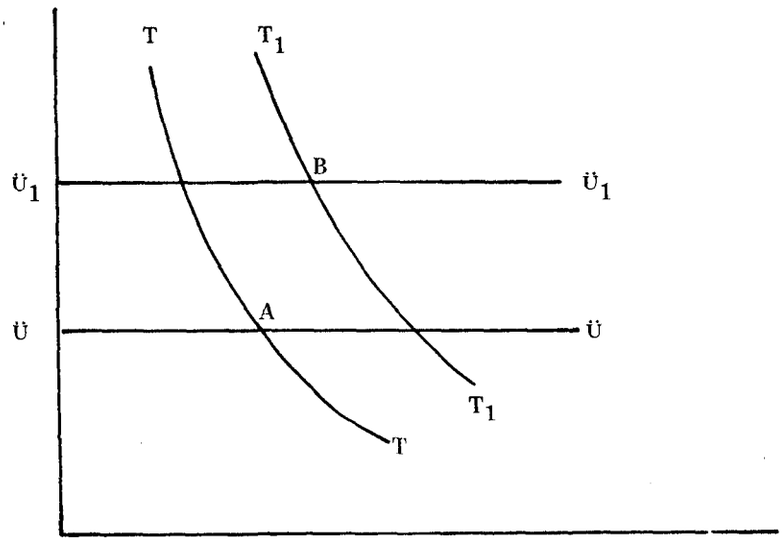

Şekil: 14 Ücret Artışı ve Talep Kayması

(160) LIPSEY-STEINER; A.g.e., s.415.
(161) SAMUELSON; A.g.e., s.627-628.

Şekilde ücret hadlerinin (ÜÜ)'den, ($Ü_1Ü_1$)'e yükselmesi sonucu, emek talep eğrisi de (TT)'den (T_1T_1)'ye kaymaktadır. Bu durumda yeni denge noktası (B)'dir. Görüleceği gibi de bu nokta, eski denge noktası olan (A)'ya göre, hem ücretlerin, hem de istihdamın arttığını göstermektedir.

Bu durumda sendikalar emek talebini artırıcı politikalar yoluyla, ücretlerde artış sağlamaktadırlar. Sendikalar işgücü verimliliğini artırmaktan başka, ilgili işkollarında gümrük tarifeleri uygulanması, yüksek monopol kârları sağlanması, üretilen malların reklâmının yapılmasında yardımcı olunması gibi yollara da başvurarak, talep eğrisinin kaydırılmasını gerçekleştirebilmektedirler.

III. SENDİKALARIN EKONOMİK ETKİLERİNİN, GELİR DAĞILIMININ FARKLILAŞTIRILMASI YÖNÜNDEN GENEL DEĞERLEMESİ

Sendikaların, toplu sözleşmeler yoluyla ekonomik, sosyal, politik (psikolojik) amaçlar peşinde koştukları bilinmektedir. Bu amaçların da genellikle, ekonomik ve ekonomik olmayan amaçlar olarak iki grupta toplandığı ve bu şekilde incelendiği görülmektedir. Sendikaların ekonomik olmayan amaçları; üyelerine sosyal ve psikolojik yönden yararlar sağlamak ve sendikaların kuruluş amaçlarını gerçekleştirmekdir. Sendikaların ekonomik amaçlarının başında da; ücret gelirlerini yükseltmek ve ücretlilere yapılan toplam ödemelerin, millî gelirdeki payını artırmak gelmektedir. Bunun için de sendikalar, ücretleri yükseltmek ya da başka bir deyişle alınabilecek ücretin, en yükseğini alabilmek çabası içindedirler. Bu da ücret hadlerinin veya toplam ücret ödemelerinin, en yükseğe çıkarılması ile gerçekleşebilmektedir (162). Samuelson bu konuda, sendikaların üç yoldan yararlanabileceklerini ileri sürmektedir. Bunlar (163);

- Sendikaların emek arzını azaltmaları,

---

(162) Bu konuda bak. Arthur D.BUTLER; Labor Economics and Institutions, The Macmillan Company, New York, 1961, s.176-181.

(163) SAMUELSON; A.g.e., s.625.

- Toplu pazarlık kudretini kullanarak, doğrudan doğruya standard ücret hadlerini yükseltmeleri,

- Emeğe karşı derive talep eğrisinin, yukarıya doğru kaymasını sağlamalarıdır.

Bu nedenle de günümüzde sendikaların gücünün, ücretlerde yeterli artışları sağlayıp-sağlayamamalarındaki başarılarına göre olduğunu söylemek pek yalnış olmayacaktır (164).

Sendikaların etkinlikleri, ülkelerin gelişme durumları ile de yakından ilgili bulunmaktadır. Bilindiği gibi de gelişmiş ülkelerde,ücretlerin düzenlenmesinde işçi ve işveren sendikaları etkili olmaktadır. Bunun nedeni de, bu ülkelerde sendikalaşma oranının yüksek ve sendikaların güçlü olmasıdır. Ayrıca da devlet, işgücünün pazarlık gücünü artırmak amacıyla, işgücünün hareketliliğini sağlayacak çeşitli örgütleri de kurmuş bulunmaktadır. Görüleceği gibi de devletin görevi, sadece boşlukların doldurulması ile ilgili olmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde, ücretlerin düzenlenmesinde önemli görevler devlete düşmektedir. Çünkü sendikalaşma hareketinin ülke düzeyinde yaygın olmaması, emek arz ve talebi yönünden uyum sağlayacak örgütlerin de yeterince etkin bulunmaması bu duruma yol açmaktadır. Bunun için de, emek ve sermaye ilişkilerini düzenleyici tedbirler almak bakımından, devlete daha çok görevler düşmektedir.

Görüleceği gibi de gelişmekte olan ülkelerde, sendikalaşma hareketinin etkinliği, gelişmiş ülkelere göre daha sınırlı olmaktadır. Bu duruma göre de bu ülkelerde emek gelirlerinin artırılmasında, sendikalardan ve de toplu sözleşme düzeninden önemli görevler beklenemeyecektir(165). Daha sonra ülkemizdeki eğilimler

---

(164) Bertram R.CRANE; "Toplu Pazarlıkta Ücret Ayarlamasına İlişkin Kriterler", Türkiye'de İşçi Ücretleri Cilt.1, Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara, 1965, s.115.

(165) Eyüp Günay İSPİR; "Ücret Haddinin Teşekkülü ve Ücret Ödeme Sistemleri", Ankara İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt.IV, Sayı.2, 1973, s.58.

belirlenirken de, durum açıklıkla görülecektir.

Çalışmamızda sendikaların ekonomik olmayan amaçları bir yana bırakılarak, ekonomik amaçları incelenecektir. Görüleceği gibi de, sendikaların ve toplu sözleşmelerin ekonomik etkilerinin incelenmesi çok yönlü sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Herşeyden önce de, ücret artışlarının gerçekleşmesi ile birlikte genel ekonomik durum, toplu sözleşme döneminden önceki döneme göre değişmektedir (166). Tartışmaya girmemekle birlikte, ücret artışlarının ekonomik etkilerinin, özellikle millî gelir seviyesi, istihdam seviyesi, tasarruf hacmi, yatırımlar ve millî gelirin büyüme hızı üzerindeki etkileri ile aynı yönde olmadığı ileri sürülmektedir (167). Bu olumsuz etkilerle birlikte, fiyatlar genel seviyesinin de değiştiği bilinmektedir. Bunlara karşılık millî gelir içinde emek gelirlerinin artıp, diğer faktör gelirlerinin azalması sonucu, fonksiyonel gelir bölüşümünün iyileştiği de bir gerçektir. Görüldüğü gibi de, emek gelirlerinin artarak, gelir bölüşümünün iyileştirilmesi politikası ile, ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesi politikaları çatışma halinde bulunmaktadır. Bu durum daha sonra ülkemizdeki eğilimler belirlenirken de görüleceği gibi, özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden önemli bir dar boğaz yaratmakta ve ekonomik gelişme ile, gelir bölüşümünün iyileştirilmesi politikalarının birlikte yürütülmesi de bir sorun, ya da politik ve ekonomik bir tercih olarak önem kazanmaktadır.

Çalışmamız kapsamı ile sınırlı kalarak, bazı tesbitlerin yapılması yararlı olacaktır:

- Eğer sendikalaşma hareketi, sendikalı ve sendikasız işçilerin gelirlerini farklılaştırıyorsa -ki farklılaştırdığı kabul edilmektedir. Bu durumda sendikalı işçilerle sınırlı kalmak şartiyle

(166) Bu konuda bak. James R.SCHLESINGIR; "Market Structure, Union Power and Inflation", Labor and Trade Unionism: an interdisciplinary reader, (Der.Walter GALENSON-Seymour Martin LIPSET), John Wiley-Sons, Inc., New York 1960, s.155-169.

(167) Mükerrem HİÇ; "Gelişen Ülkelerde Emek Piyasası, İşsizlik Nevileri, Ücret Politikasının Ekonomik ve Sosyal Etkileri", İş Hukuku Dergisi, Cilt.1, Sayı.3, Mart 1969, s.297-298.

fonksiyonel gelir dağılımı değişmektedir. Böylece toplam gelirde, emek gelirlerinin payı artmakta, diğer faktör gelirlerinin - özellikle kâr gelirlerinin - payları azalmaktadır. Arzulanan durum budur. Ancak bu arzu ne oranda gerçekleşebilmektedir? Şüphesiz ki tartışmaya değer bir konudur.

- Eğer ücret artışları karşısında işverenler, emek yerine diğer faktörler ikame ediyorlarsa-ki ettikleri kabul edilmektedir-, bu durum sendikalı sektörde istihdamı azaltırken, sendikasız sektörde emek arzının artmasına yol açacaktır. Lewis-Rees Modeli incelenirken de görüldüğü gibi, sendikalı sektörde (E_1E_0) kadar istihdam azalışı ortaya çıkmaktadır.

- Eğer ücret artışları, istihdamda bir düşmeye yol açıyorsa-ki açtıkları kabul edilmektedir -, bu durum üretim kaybı nedeniyle, millî gelirin düşük düzeyde oluşmasına neden olmaktadır. Lewis-Rees Modeli'nde görüldüğü gibi üretim kaybı (E_0 c a E_1) alanıdır. Rees, üretim kaybının değer olarak 1957 yılında A.B.D.'de 600 Milyon Dolar olduğunu hesaplamıştır.

- Eğer ücret artışları, millî gelirin ve emek dışındaki diğer faktör gelirlerinin düşmesine yol açarsa - ki açtığı daha önce kabullenilmişti -, ekonomik gelişme yönünden bir darboğazla karşılaşılacaktır. Çünkü ekonomik gelişme; diğer faktörlerle birlikte, millî gelirden ayrılabilecek tasarruf ve yatırım hacmine bağlı olmaktadır. Genellikle tasarrufta bulunanların, emek faktörü dışındaki diğer faktör sahipleri olduğu, ya da en azından bu grubun ücretlilere göre daha fazla tasarruf ve yatırımda bulunma olanağı olduğunda birleşilmektedir. Bu duruma göre de ücretlerdki artışlar, hem bugünkü millî gelir seviyesini, hem de bugünkü tasarruf ve yatırım hacmini daraltarak, millî gelirin ileri yıllardaki büyüme hızını düşürecektir (168).

---

(168) HİÇ; A.g.m., s.310.

- Eğer ücret artışları maliyet enflasyonuna yol açıyorsa - ki açtığı kabul edilmektedir -, bu durumda kaybedenlerin sabit gelirliler olduğunda şüphe yoktur.

Bu tesbitlerden şu sonuca varmak pek yanıltıcı olmayacaktır. Ne fonksiyonel gelir dağılımı, ne de fiyat seviyesi etkilenmemiş ve millî gelirde de bir gelişme olmamışsa, sendikalı sektördeki işçilerin ücretlerindeki artışlar, sendikasız sektördeki işçilerin gelirlerinin düşmesine neden olacaktır (169).

Günümüzde sendikaların ekonomik etkilerinin, bütün çalışanlar yönünden de aynı şekilde geçerli olmadığı ileri sürülmektedir. Bu görüştekiler, bu kısmın başında daha önce belirtildiği gibi; sendikaların, üyelerine sendikasız işçilere göre yararlar sağlasalar bile, "..... bu, tüm olarak işçi sınıfının, kapitalist sınıfın yararına olan fazlaya el koyabilecek, hattâ bu fazladan artan paylar alabilecek bir duruma gelmediğini" belirtmektedirler (170). Bunun nedenini de ücretlerdeki artışların, kapitalistlerce fiyatlara dönüştürülmesine ve sonunda kapitalistlerin kârlarının yine aynı şekilde eski düzeylerini koruyabilmelerine bağlamaktadırlar.

Belirtilen görüşlerle Marx ve Marksistler, sendikaların ücretleri artırmak dışında, diğer amaçlarının da olduğunu savunmuşlardır. Maurice Dobb, Marx'ın "İşçi sendikalarının işgücünün piyasa fiyatını, bir zaman işgücünün değerinin üstüne çıkarabilmeleri yanında, bir de zaman ve yere göre değişen bir "toplumsal ve tarihsel unsurun....., tarihsel değişmeye konu olacağını önemle belirttiğini" ileri sürmektedir (171). Marksistler'e göre sendikalar, "Sermaye ile emek arasında gerilla savaşı için vazgeçilmez duruma gelmişlerdir. O halde ücretli emek sisteminin ortadan kaldırılmasını gerçekleşti-

---

(169) JEKING; A.g.e., s.45-46.

(170) Paul A.BARAN - Paul M.SWEEZY; Tekelci Kapitalizm (Çevi.Filiz Onaran), Doğan Yayınevi, 1970, Ankara, s.95.

(171) DOBB; A.g.e., s.49-50.

recek örgütlü organlar olarak daha da fazla önem" taşımaktadırlar (172).

Yukarda belirtilen gelişmeler gözönüne alınarak, sendikalaşmanın gelir dağılımı üzerindeki etkilerini; ücret etkisi, enflasyon etkisi ve istihdam etkisi olarak inceleyebiliriz.

1. SENDİKALARIN ÜCRETLERE ETKİSİ

Daha önce de belirtildiği gibi sendikaların, toplu sözleşmeler yoluyla ücretleri farklılaştırdığı kabul edilmektedir. Bu farklılaştırma da genellikle iki şekilde olmaktadır.

- Sendikaların nisbî ücret seviyelerine veya ücret bünyelerine etkisidir. Burada sendikaların etkisi; şahıslar arası, işletmeler arası, iş kolları arası, bölgeler arası ve vasıflar arası ücret farkları yönünden önem kazanmaktadır (173).

- Sendikaların ücret seviyelerine ve sendikalaşmış - sendikalaşmamış işyerleri arasındaki ücret farklarına etkisi,

Erward R.Curtin, sendikaların nisbî ücret seviyelerine veya ücretlerin bünyelerine fiilen etkisinin de, ampirik verilerle ispatlanamıyacağını ileri sürmektedir. Buna karşılık nisbî ücret seviyelerinde meydana gelen değişmelerle, sendika faaliyetleri arasında bir ilginin olduğu veya olmadığının ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Böyle bir ilginin de mutlaka illî olmasının beklenemiyeceğini ileri süren Curtin, bunun nedenini de; belirli ücret tiplerinin, diğer ücretlerle olan ilişkilerinde önem taşıyan birçok bağımsız değişkenin varlığına bağlamaktadır. Çünkü sendika değişkeninin etkisini açıklıkla belirleyebilmek için, diğer değişkenleri sabit tutabilmek olanaksız olmaktadır (174). Şimdi genel olarak,

---

(172) LOZOVSKY; A.g.e., s.21.

(173) Erward R.CURTIN; "Sendikaların Ücret Farklarına Tesiri, (Çevi. Toker DERELİ) İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 25.Cilt,No.3, Nisan 1966-Haziran 1966, s.187.

(174) A.g.m., s.187-188.

sendikaların ücretlere etkisini inceleyebiliriz.

Sendikaların nisbî ücret seviyelerine veya ücretlerin bünyesine müdahale ederek, ücretler arasındaki farkları azaltmasının genel olarak olumsuz etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşte olanlara göre sendikalar, müdahaleleri ile ücretlerin bünyesini bozmakta, üretim unsurlarının verimli bir şekilde dağılımına engel olarak işsizliğe ve enflasyona yol açmakta ve sonunda da millî geliri düşürmektedirler.

Bu görüşün bir yönüyle de doğru olduğu görülmektedir. Çünkü sendikalar, bazı iş kollarında ücretlerin bünyesine etki ederek- ücretlerin bünyesini bozarak -, ücretlerin çok daha fazla artmasına neden olmaktadırlar. Bu etki de bazı işkollarında istihdamın düşmesine, millî gelirin azalmasına yol açmaktadır. Ancak sendikaların kendi aralarındaki rekabet sonucu bazı işkollarında yarattığı bu durum, bütün ekonomi yönünden geçerli olmamaktadır. Sendikaların ekonomik etkilerinin olumsuz olduğu iddiasında bulunanların yanılgıları da, bazı işkollarında ortaya çıkan bu durumu,genel bir eğilim olarak görmelerinden ileri gelmektedir. Zaim bu görüştekileri, yalnızca sendikaların olmadığı tabii bir iş piyasasını gözönüne aldıkları ve yine böyle bir piyasada, ücret piyasasının en yüksek derecede millî geliri sağlayacak şekilde tam rekabet koşulları altında dengede bulunduğunu varsaydıkları için yanılgı içinde bulmaktadır. Oysa Zaim'e göre; toplu pazarlık sisteminin müdahale etmediği bir piyasadaki ücret bünyesi, denge seviyesinde bulunmaktan çok uzak olmaktadır (175).

Genellikle sendikaların (toplu sözleşmelerin), ücretlerin bünyesi üzerinde etkilerinin olumlu olduğu ve bu şekilde her türlü ücret farklarının ortadan kaldırıldığı ileri sürülmektedir. Bu etki işletmeler arası ücret farklarının azalmasında en fazla, işkolları arası ücret farklarının daralmasında en az, bölgeler ve meslekî üc-

---

(175) Bu konuda bak. ZAİM; A.g.e., s.314.

ret farklarının azalmasında ise orta derecededir. Genel olarak da en az karmaşık olan şahıslar arası ücret ilişkilerinden, en karmaşık olan iş kolları arası ilişkilere doğru etki azalmaktadır (176).

Sendikaların nisbî ücret seviyeleri ya da ücretlerin bünyesi üzerindeki etkilerinin tartışma konusu olmasına karşılık, sendikaların ücret seviyelerine ve sendikalaşmış-sendikalaşmamış işyerleri arasındaki ücret farklarına etkisinin - ücret teorilerinin tartışmasına girmemekle beraber- gerek teorik ve gerekse uygulamalı çalışmaların sonuçlarına gore, olumlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sendikaların, sendikalaşmamış sektörlere göre, nisbî ücretleri arttırdığı görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Lewis'in A.B.D.'ile ilgili sonuçları da bu eğilimi doğrulamaktadır. Lewis'in bulgularına göre; sendikalaşmış sektörlerdeki ücretler, sendikalaşmamış sektörlere göre 1923-1929 döneminde yüzde 10-15, 1931-1933'de yüzde 25'den fazla, 1939-1941'de yüzde 10-20, 1945-1949'da yüzde 0-5, 1957-1958'de yüzde 10-15 oranında artış göstermiştir. Lewis'in bulduğu sonuçlara göre sendikalar, ücretleri konjonktür dalgalanmaları ile ters orantılı olarak etkilemektedir. Başka bir deyişle sendikaların etkisi; ekonomik büyümenin düşük ya da negatif olduğu durgunluk ve deprasyon dönemlerinde en yüksek-1931-1933'de yüzde 25'den fazla -, ekonomik büyümenin gerçekleştirdiği refah dönemlerinde ise, en az - 1945-1949'da - yüzde 0.ile 5 arasında - olmaktadır.

Bunun bir nedenini McCormick, sendikaların karteller olarak değişen çevre koşullarına uymadaki gecikmelerine bağlamaktadır (177). Gerçekte en büyük artışların, ekonomik refah dönemlerinde olduğunda şüphe yoktur. Ancak hızlı enflasyonun da görüldüğü bu dönemlerde, sendikalı kesimdeki ücret artışları, toplu sözleşme bünyesindeki bazı sınırlamalarla ya da başka bir deyişle kırtasiyecilik nedeniyle gecikirken, sendikasız kesimlerde ücretler bu engellerle karşı-

---

(176) A.g.m., s.313. CURTIN; A.g.m., s.200-201.

(177) MCCORMICK; A.g.e., s.121.

laşmadan artmaktadır (178). Diğer başka bir neden de, kârların konjonktüre bağlı olarak kısa dönemde hızlı dalgalanmalar göstermesidir. Çünkü deprasyon dönemlerinde düşen toplam talep karşısında marjinal işletmeler piyasadan çekilirken, piyasaya hakim olan güçlü işletmeler de fiyatları düşürerek kıtlık kârlarından belirli ölçüde vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Sonunda gelir bölüşümünde kâr payı düşmekte, emek faktörü payında bir düşme söz konusu olmamaktadır. Kâr payı düştüğü için de, emek faktörünün payı artmaktadır.

Görüldüğü gibi sendikaların etkisi, deprasyon dönemleri ile ekonomik refah dönemlerinde farklı olmaktadır. Sendikalar ücretleri aşağı doğru rijid hale getirdikleri için, deprasyon dönemlerinde ücret hadlerinin belirli bir düzeyden aşağıya düşmesini engelleyebilmektedirler. Keynes de, tam istihdama ulaşıncaya kadar emek arz eğrisinin ufkî-horizantal- olduğunu belirterek, sendikaların belirli bir ücret haddinden aşağıda emek arzına engel olduklarını ileri sürmektedir. Tam istihdama varıldıktan sonra ise, emek arz eğrisi yukarıya doğru dikleşmektedir. Sendikaların ücretleri aşağıya doğru rijid hale getirmeleri nedeniyle, deprasyon dönemlerinde ücret hadlerinin düşmesi önlenebilmektedir, Ekonomik refah dönemlerinde ise, ücret artışlarının gerek talep çekici ve gerekse maliyet itici etkiler taşıdığı ve bu nedenle de ücret artışlarının - enflasyon etkisi incelenirken de görüleceği gibi- enflasyonun hem nedeni, hem de sonucu olduğu ileri sürülebilmektedir.

Daha yeni bir çalışmaya göre de, A.B.D.'de ekonomik büyümenin ve fiyat istikrarının sağlandığı 1960-1965 döneminde işgücünün millî gelirden aldığı pay sosyal yardımlarla birlikte yüzde 71'den yüzde 69.8'e düşmüş, buna karşılık vergiden önceki kâr payı yüzde 12'den yüzde 13.8'e çıkmıştır (179).

(178) Albert R.REES; "Kaba bir tahminle diyebilirim ki sendikaların üçte biri, üyelerinin ücretlerini sendikalaşma olmadan gerçekleşen ücretlerden yüzde 10-20 daha yükseğe çıkarırken, diğer üçte biri de yüzde 5-10 arttırabilmiştir. Geriye kalan üçte bir ise, arttıramamıştır."demektedir. Bak.SAMUELSON; A.g.e.,s.634.

(179) Bu konuda bak. David H.FREEDMAN; "Inflation in the United States 1959-1974: Its Impact on Employment, Incomes and Industrial Relations", International Labour Review, Vol.112, Nos.2-3, August-September, 1975, s.133.

Başka bir çalışmanın sonuçları da, sendikalı sektörde istihdam edilen işgücünün millî gelirden aldığı paydaki değişmelerin, sendikasız sektördeki çalışanların aldığı paydaki değişmelerden daha büyük olduğunu göstermektedir. Lewinson'un A.B.D.'de 1929-1952 dönemi için yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre; millî gelirden sendikalı sektörde çalışan işgücünün aldığı pay yüzde 34.0'dan, yüzde 39.5'e çıkarak yüzde 16.2 oranında bir kayma göstermiştir. Buna karşılık sendikasız sektörün, millî gelirden aldığı pay yüzde 21.6'dan, yüzde 21.9'a çıkmış ve ancak 1.4 oranında bir artış sağlanmıştır (180).

Ancak sendikalı ve sendikasız sektörler arasındaki ücret farklarının tamamının da, sendikalaşma etkisinden doğduğu kesinlikle söylenememektedir. Çünkü sendikalaşmış sektörlerin genellikle tarım dışı, kârlı ve gelişmekte olan yüksek verimli merkezîleşmiş sanayiler olduğu bilinmektedir. Bu durumda sendika, hareket eden bir talep eğrisi üzerinde seyredeceğinden, sendikalaşma olmadan da gerçekleşebilecek ücret artışlarının sendikalara bağlanması, neden-sonuç ilişkisinin ötesine geçememektedir(181). Belirtilen durumlara rağmen, sendikalaşmış sektörlerdeki ortalama ücretlerin, sendikalaşmamış sektörlerdeki ortalama ücretlerden yüksek olduğunda şüphe yoktur.

Sendikalaşmış sektörlerde istihdam edilenler, sendikalaşmadan dolayı daha yüksek ücretler elde ederlerken, buna karşılık sendikasız sektörlerde istihdam edilenler sendikalaşmadan zarar görmektedirler. Çünkü Lewis-Rees Modeli'nde de görüldüğü gibi; sendikalı sektördeki ücret artışları sonucu bu sektörde istihdam düşmekte ve işsiz kalanlar sendikasız sektörde arzı artırmaktadırlar. Bu durum da sendikasız sektörde düşük olan ücretlerin, daha da düşmesine yol açmaktadır. Sonunda da sendikalı sektördeki ücret artışlarının, işverenlerin kâr gelirlerini etkilemediği, bu sektördeki emeğin kazancının tamamı olmasa bile önemli bir kısmının, sendikasız sektördeki ücretlerin düşmesi ile gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Daha da ileriye gidilerek, sendikaların işverenlerin kârlarını düşürmediği ve sendikalı işçilerin durumunun, sendikalaşma etkisi ile tam rekabet piyasasında oluşacak ücret düzeyinden daha farklı bir duruma gelmedi-

---

(180) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.86, Tablo: 4.4.

(181) SAMUELSON; A.g.e., s.633.

ği iddia edilmektedir (182). 1929-1952 döneminde A.B.D.'de yapılan bir çalışmaya göre de, bu yargılar doğrulanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre sendikalı sektörde kârların, millî gelirdeki payı yüzde 1.6 oranında artış gösterirken, sendikasız sektörde ise kârların payındaki artışın yüzde 1.3 oranında olduğu görülmektedir (183).

Sendikasız sektörde istihdam edilenlerin, sendikalaşmadan zararlı çıkmalarına neden olan ikinci sonuç da; sendikalı sektördeki ücretlerin yükselmesine bağlı olarak, bu sektörde maliyetlerin artmasıdır. Sonunda da sendikalı sektörün ürettiği yüksek maliyetli ürünleri satın almak zorunda kalan sendikasız sektördekilerin, satın alma güçleri düşecek ve ortaya çıkan maliyet enflasyonundan da ,bu sektördekiler daha fazla zarar görceklerdir. Bu nedenle de sendikalaşmanın, sendikasız sektörde istihdam edilenlerin, reel gelirlerini düşürdüğü ileri sürülmektedir.

Sendikalaşmanın,sendikasız sektördeki olumsuz etkilerine karşı, olumlu etkileri de olduğu belirtilmektedir. Çünkü sendikalı sektördeki ücretlerin, sendikasız sektör için de emsâl alındığı zamanlarda sendikalaşma, sendikasız sektördeki ücretleri olumlu yönde etkileyebilecektir. Ancak belirli sektörler için geçerli olabilecek bu uygulamanın, ülke düzeyinde geçerli olabileceğini söylemek de oldukça güçtür. Yine aynı şekilde sendikalaşma oranının düşük olduğu ülkelerde, sendikalaşmanın reel ücretleri düşürdüğü iddiası da olağan karşılanmalıdır. Görüleceği gibi de ileri sürülen eğilimler ya da gelişmeler, sendikalaşmanın gelir dağılımı yönünden olumsuz etkileri olmaktadır.

Genel bir değerleme yapıldığında, belirli sektörlerdeki işçilerin sendikalaştığı A.B.D.'de, parasal ücret artışları, genel

---

(182) Bu konuda bak. Harry G.JOHNSON-Peter MIESZKOWSKI; "The Effect of Unionisation on the Distribution of Income: A General Equilibrium Approach", The Quarterly Journal of Economics, Vol. LXXXIV, November 1970, No.4, s.539.

(183) BRONFENBRENNER; A.g.e., s.86, Tablo:4.4.

ekonomik dengenin unsurlarının değişmesine yol açmıştır. Örneğin sendikalaşmış sektördeki ürünlerin fiyatları, sendikalaşmamış sektörün ürünlerine göre artmıştır. Toplam üretim azalmıştır. Sermaye, pahalılaşan emek yerine ikame edilmiştir. Bu süreç içinde işsiz kalan emek, sendikalı sektörden, sendikasız sektöre geçmiş ve ekonominin her iki sektöründe ücret ve fiyatları etkileyen bir istihdam,değişikliği ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler yanında bir de parasal ücretlerdeki artışların, gerçek ücretleri artırmadığı, aksine olarak da gerçek ücretleri düşürdüğü itirazı yapılabilmektedir.

Sendikalaşmanın ücret etkisini, genel denge yaklaşımından hareketle inceleyen Harry G.Johnson ve Peter Mieszkowski'nin bir çalışması ilgi çekicidir.(184). Çalışmada sendikalaşmanın ücret etkisi, işgücünün tamamının sendikalı olmadığı durumda, emeğin tamamının sendikalı olduğu duruma göre ayrı ayrı incelenmektedir.

Birinci durumda, emeğin tamamı sendikalaşmamıştır. Emek, Lewis-Rees Modeli'nde olduğu gibi sendikalı sektörle, sendikasız sektör arasında istihdam edilmektedir. Yine Lewis-Rees Modeli'nde olduğu gibi ücret artışları, sendikalı sektörde istihdamı düşürmektedir. Sendikalı sektörde istihdamın düşmesi,sendikasızı sektörde emek arzını artırmakta ve bunun sonucu olarak da, sendikasız sektörde ücretler düşmektedir. Böylece emeğin bir kısmının sendikalaşmış olması, sendikalaşmamış sektörde bulunanlar aleyhine bir gelir dağılımı ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda toplam emek yönünden, fonksiyonel gelir dağılımının değiştiğini ya da gelir dağılımının iyileştiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Özellikle sanayileşme döneminin başlarında bulunan gelişmekte olan ülkelerde bu durum olağandır. Hattâ sendikaların bu ülkelerde gelir dağılımını, sendikasız sektör aleyhine bozduğu söylenebilir. Ülkemizle ilgili eğilimler belirlenirken, durum açıklıkla görülebilecektir.

Kısmî sendikalaşmanın incelendiği bu durumda, toplam emek yönünden gelir dağılımının iyileştiği söylenememektedir. Çünkü

---

(184) JOHNSON - MIESZKOWSKI; A.g.m., s.560-561.

daha önce de belirtildiği gibi, sendikalı emeğin elde ettiği kazancın büyük kısmı, sendikasız sektörün aleyhine olmakta ve ücret artışları, işverenlerin kâr gelirlerini önemli oranda farklılaştırmamaktadır. İşverenler genellikle, maliyetlerine kendilerince belirledikleri bir kâr oranı ekleyerek, fiyatları tesbit etmektedirler. Bu durumda da sendikalı sektörün daha yüksek maliyetle ürettiği malları almak zorunda kalan sendikasız kesimdeki işgücünün reel geliri, daha da düşmektedir. Bunun yanında bir de, sendikalı kesimdeki ücret artışlarının, belirli oranlarda sendikasız kesimdeki ücretleri artırdığı da kabullenilirse; genel fiyat düzeyinin yükseleceği kolaylıkla görülebilecektir.

Belirtilen durumdan kurtulübilmek için, bir ülkedeki tüm işgücünün sendikalaşması gereklidir. Ancak günümüzde işgücünün tamamının sendikalaşmadığı görülmektedir. Sendikalaşma oranının en düşük olduğu tarım kesimi hariç tutularak yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre; günümüzde sendikalaşma oranının en yüksek olduğu ülke yüzde 83 oranı ile İsveç olmakta ve İsveç'i yüzde 78 oranı ile Finlandiya izlemektedir. Bu oranın Japonya'da yüzde 35, A.B.D.'de yüzde 30, Fransa'da yüzde 21 olduğu görülmektedir (185).

Johnson ve Mieszkowski'nin incelediği ikinci durum; emeğin tamamının sendikalaşması halinde, emek faktörü yönünden gelir dağılımının nasıl olacağıdır. Bu durum şüphesiz ki, emeğin tamamının sendikalaşmadığı birinci durumdan farklı sonuçlar vermektedir. Bu durumda eğer bütün endüstriler sendikalaşır ve bütün sendikaların pazarlık gücü her endüstride aynı olursa, bu takdirde işverenlere monopsonistik rantlar kalmadıkça ve sendikalar, monopolcu kârlarından birşey almadıkça ortaya çıkacak gelir dağılımı, sendikaların olmadığı bir ekonomideki gelir dağılımının aynısı olacaktır.

---

(185) Everett M.KASSALOW; "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Endüstri İlişkilerinde Son Gelişmeler", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri Semineri, Ekonomikve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 19-22 Ekim 1976, İstanbul, s.Ek.2.

Sendikalaşma; sendikalaşmış sektörlerin, sendikalaşmamış sektörlere oranla daha fazla emek-yoğun veya sermaye-yoğun bir sektör olmasına göre de farklı etki yapmaktadır. Eğer sendikalaşmış sektör, sendikasız sektöre göre daha fazla sermaye-yoğun ise; sendikalaşma hareketi ile, sendikalaşmış sektörde çalışanların mutlak surette kazanmalarına karşılık, sendikalaşmamış sektörde çalışanların da kazanması söz konusu olabilir. Bunun tersi olduğunda, başka bir deyişle emek-yoğun sektörde sendikalaşma söz konusu olduğunda, bu defa sendikalaşmamış emek mutlaka kaybederken, sendikalaşmış sektörde çalışanlar da kaybedebilir. Sermaye-yoğun bir sektörde sendikalaşmamış emeğin kazancı, sermaye sahiplerinin kaybına yol açarken, emek-yoğun sektörde ise sendikalı emeğin kaybı, kapital sahiplerinin daha fazla kazanmasına neden olacaktır. Belirtilen iki durum arasındaki farklılığa göre sendikalaşma, sendikalaşan emek üzerinden vergi alınmış gibi etki yapar. Bunun sonunda da piyasa talebi, sendikalaşmış sektörden sendikalaşmamış sektöre kayar (136).

Johnson ve Mieszkowski, sendikaların ücret artışları dışında üyelerine, başka olumlu faydalar da sağlayabileceklerini belirterek, kısmî bir sendikalaşma durumunda, sendikaların üyelerine, sermaye aleyhine bir fayda sağlamadığında birleşmektedirler. Bunun da nedenini daha önce de belirtildiği gibi, işverenlerin de kendi kârlarını en yükseğe çıkarma konusunda kararlı olmalarına bağlamaktadırlar. Çünkü sendikaların üyelerinin ücretlerini artırmadaki güçleri kadar, işverenlerin de bugüne kadar sağladıkları kârlarını devam ettirmek için; mal fiyatlarını, üretim tekniklerini ve istihdamı ayarlama konusunda güçleri olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda da fonksiyonel gelir dağılımının değişmesi ya da başka bir deyişle kâr gelirlerinin azalıp, emek gelirlerinin artması çok sınırlı olacaktır.

---

(136) JOHNSON - MIESZKOWSKI; A.g.m., s.547.

Sendikaların ücretlere etkileri ile ilgili genel sonuçları, şöyle özetleyebiliriz:

- Tartışma konusu olmakla birlikte, genellikle sendikaların nisbî ücret seviyesini ve ücret bünyesini etkiledikleri görüşü geçerli olmakta ve bu şekilde, ücret farklılıklarının ortadan kaldırıldığı ileri sürülmektedir. Bu etkinin, işletmelerarası ücret farklarının azaltılmasında en fazla, işkollarıarası ücret farklılıklarının azaltılmasında ise en az olduğu belirtilmektedir.

- Yine aynı şekilde sendikaların, parasal ücret seviyelerine ve sendikalaşmış-sendikalaşmamış işyerleri arasındaki ücret farklılıklarına etkisi de olumlu olmaktadır. Sendikaların, sendikalı kesimde ücretleri artırırken, sendikasız kesimde ücretleri düşürdüğü genellikle kabul görmektedir. Ancak sendikalı kesimlerde sağlanan bu artışların tamamının da, sendikalaşma etkisi ile olmadığı bilinmektedir.

- Sendikaların parasal ücretleri arttırmasına karşılık, aynı şekilde gerçek ücretleri arttıramadığı, hattâ gerçek ücretleri düşürdüğü de ileri sürülmektedir.

- Sendikaların parasal ve reel ücretler üzerindeki etkilerine karşılık, sendikaların yalnız başlarına GSMH içindeki ücret payını artırıp-artırmadığı, başka bir deyişle fonksiyonel gelir bölüşümünü emek gelirleri lehine iyileştirip-iyileştirmediği tartışma konusudur. Daha önce "Sendikaların Gelir Dağılımına Etkilerini Belirleyen Teoriler" incelenirken de görüldüğü gibi, bu etkiler ülkelerin içinde bulundukları sosyal ve ekonomik durumlara göre değişebilmektedir. Bu durumda da sendikaların emek gelirleri yönünden gelir dağılımına etkileri olumlu, olumsuz ve nötr olabilmektedir. Bu teorilerden;

- "Yeniden Dağılım Teorisi", "Verimlilik Teorisi" ve "Tüketim Teorisi" ne göre sendikaların, fonksiyonel gelir bölüşümündeki etkileri olumlu olmaktadır. Çünkü bu teorilere göre sendikalar parasal ve gerçek ücretleri artırdığı, işverenleri verimli çalışmaya zorlayarak GSMH'nın ve emek payının büyümesine yol açtığı ve de emek faktörünün satın alma gücünü desteklediği için; fonksiyonel gelir bölüşümünde emek faktörü lehine, diğer faktörler aleyhine bir değişme sağlamaktadır.

- "Enflasyon Teorisi" ile, "Yeniden Tahsis Teorisi" ne göre de; sendikaların gelir dağılımındaki etkileri olumsuz olmaktadır. Bunun da nedeni, sendikaların parasal ücretleri artırırken, gerçek ücretleri düşürmesi ve bu durumdan da dar ve sabit gelirli gruplar olan emek faktörünün zarar görmesidir. Ayrıca da sendikalı sektördeki ücret artışları, işsizliğe yol açtığı için üretim düşmektedir.Bundan başka da sendikasız sektörlerde de ücretlerin düşmesi ile karşılaşılmaktadır.Sendikaların bu etkilerine bağlı olarak da, GSMH içinde emek faktörünün payı giderek düşmektedir.

- Sendikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin nötr olduğunu belirleyen teori de, "Hayâl Teorisi" dir. Bu teoriye göre de, sendikaların emek gelirleri yönünden gelir dağılımı üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi görülmemektedir. Çünkü sendikaların oluşturduğu emek gelirleri, tam rekabet koşullarında oluşacak emek gelirlerinden farklı olmamaktadır.

Görüldüğü gibi sendikaların, ücretler yoluyla gelir bölüşümündeki etkileri ile ilgili genel bir yargıya varmak güç olmaktadır. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerde, fonksiyonel gelir bölüşümünde emek gelirlerinin payında önemli artışlar olduğu bilinmektedir. Bunun da nedeni, daha önce birinci bölümde "Gelir Dağılımının Farklılaştırılması" kısmında incelendiği gibi, diğer gelir dağıtıcı politikalar ve uygulamaların emek gelirleri payını artırmasıdır. B.Külp de, "Sendikalar ve başka siyasal organların, gelirin oluşum ve dağılımını belirleyen iktisâdî faktörleri, örneğin tüketim, tasarruflar, yatırımlar, devlet harcamaları, vergiler ve dış ekonomik ilişkilerin niceelik ve bileşimini etkileme yoluyla gerçek ücretler ve ücret payını yükseltebileceklerini" savunmaktadır (187).

---

(187) B.KÜLP; Lohnbildung im Wechelspiel Zwischen Politischen und Wirtschaftlichen Kröften, Berlin, 1965, s.338'den IŞIKLI; A.g.e., s.159.

2. SENDİKALARIN ENFLASYONİST ETKİLERİ

Günümüzde enflasyon, ekonomik sistemleri ve gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, bütün ülkeler yönünden önemli bir sorun olmaktadır. Samuelson'un deyimiyle "Yavaş-yavaş artan enflasyon, çağdaş karma ekonominin bir hastalığıdır." Beraber yaşanılmasının zorunluğu ve hastalıktan kurtulmanın güçlüğü nedeniyle de enflasyon, sıtmaya benzetilmektedir. Samuelson, enflasyonun önemli bir özelliğine dikkati çekerek, enflasyondan kurtulmak için alınıcak tedbirlerin, enflasyonun kendisinden çok daha fazla sorunlar doğurduğunu ileri sürmektedir (188).

Bugün artık "Enflasyonla savaşmak" tan daha çok, "Enflasyona alışmak", ya da başka bir deyişle "Enflasyonla beraber yaşamak" düşüncesinin önem kazandığı görülmektedir. "İktisatçılar belki bundan sonra çalışmalarını; enflasyonla mücadeleye değil, enflasyonun tahribatını önlemeye yönelteceklerdir." Bunun nedeni de, teorik açıdan iktisat bilimi içinde enflasyonla mücadelenin mümkün olmasına rağmen, siyasî nedenlerle bu mücadelenin yapılamamasıdır. Örneğin bazı iktisatçılar, konunun artık iktisâdî değil, siyasî olduğunu söylemektedirler: "Enflasyonu sona erdirmemeye karşı gerçek engeller siyasîdir, iktisâdî değildir. Enflasyon sona erdirilirse devlet şu anda kanuna dayanmadan elde ettiği gelirden mahrum olacaktır. Enflasyon sona erdirilirse, geçici olmakla beraber bir miktar uzantılı gerileme, yavaşlama ve oldukça yüksek bir işsizlik dönemi başlar." Belirtilen nedenlerle günümüzde ülkeler enflasyonla etkin bir biçimde mücadele etmektense, enflasyonla birlikte yaşayacak tedbirleri almayı tercih etmektedirler (189).

Belirtilen gelişmeler karşısında, gelir dağılımı yönünden sendikaların ücret etkileri incelenirken görülen olumlu etkiler, ay-

---

(188) Paul A.SAMUELSON; "The Two Nixon's", News Week, Vol.LXXVII, Number.6, February 1971, s.50.

(189) Bu konuda bak. Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, İ.Ü.İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü, İstanbul 1976, s.3-4.

nı şekilde sendikaların enflasyonist etkileri yönünden ileri sürülemeyecektir. Aşağıda görüleceği gibi, enflasyonu önleyici politikaların katı bir şekilde uygulanması da, fonksiyonel gelir dağılımında emek gelirleri yönünden olumsuz etkilerin doğmasına yol açacaktır.

Bu kısımda çalışma kapsamımızı açmamak için, önce sendikaların ve dolayısıyla ücret artışlarının enflasyonist etkileri genel olarak belirlenecek, daha sonra da nedeni ister maliyet itmesi, ister talep çekmesi olsun, enflasyonun emek gelirlerine etkisi tartışılacaktır.

A. Ücret Artışlarının Enflasyonist Etkileri ve Stagflasyon

Genel olarak fiyatlar genel seviyesinde hissedilir ölçüdeki devamlı artışlar olarak belirlenen enflasyonun nedeni; sosyal, siyasî ve ekonomik olmaktadır. Birbirine bağlı olan bu nedenler de, bir süreç dahilinde birbirine dönüşmektedirler(190). Genellikle de enflasyonun sosyal ve siyasî nedenleri veri olarak alınmakta ve enflasyonun açıklanmasında, enflasyonun ekonomik nedenlerinden hareket edildiği görülmektedir. Burada da enflasyonunun nedeninin, maliyet artışlarının yol açtığı maliyet enflasyonu mu, yoksa talep artışları sonucu ortaya çıkan talep enflasyonu mu, ya da talep yapısının üretim yapısına uymamasından dolayı yapısal enflasyon mu olduğu tartışma konusudur (191).

---

(190) Enflasyonun sosyal nedenleri; toplumda tüketim amaçlarının artması ve bundan doğan gelir mücadelesi olmaktadır. Enflasyonun siyasal nedenleri ise; karşılıksız para arzı, öngörülmedik vergi kazancı ve enflasyonun devlet borçlarını azaltması ile, toplumu meydana getiren baskı gruplarının siyasal mekanizma ile gelirlerini artırmaklarıdır. Enflasyonun iktisâdî nedenleri de, talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve yapısal enflasyon olmaktadır. Bu konuda bak. A.g.e., s.13.

(191) Enflasyonla ilgili olarak bak. Richard PERLMAN; Inflation Demand Pull or Cost Push, D.C.Heath and Co., Boston, 1965, Donald H. WHITEHEAD; "Avustralya'da Stagflasyon", (Çevi. Fethi HEPER). ESADER, Cilt:XIII, Sayı.2, Haziran 1977, s.355-372. Onur KUMBARACIBAŞI; "Türkiye'de Enflasyon ve Nedenleri" Ankara İ.T.İ.A.Dergisi, Cilt:IV, Sayı.1, 1972, s.1-19. Rıdvan KARLUK; "Enflasyon Kavramı ve Sonuçları", ESADER, Cilt:IX, Sayı.1, Ocak 1973, s.201-209.

Tartışmanın önemi de, gerek enflasyonun açıklanmasının ve gerekse enflasyonla mücadelenin farklı görüşlere göre yapılmış olmasından ileri gelmekte ve bunun sonucu olarak da, farklı politika tedbirleri ileri sürülmektedir. Bu durumda enflasyonu talep fazlasına bağlayan görüş sahipleri, para ve maliye politikası ile ilgili tedbirlerinin uygulanmasını, enflasyonu maliyet artışlarına bağlayan görüş sahipleri ise, ücret ve fiyat kontrollerinin tercih edilmesini ileri sürmektedirler (192).

Sendikaların enflasyonist etkilerini, maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu yönünden incelemek mümkündür (193). Öncelikle maliyet cephesinden soruna bakabiliriz (194).

Burada ücret artışlarının, maliyet enflasyonuna yol açması iki nedenle ortaya çıkmaktadır. Birinci neden daha önce ücret etkisi kısmında da belirtildiği gibi, sendikaların toplu sözleşmeler yoluyla ücretleri yukarıya doğru esnek, aşağı doğru katı (rijid) hale getirmesiyle ilgilidir. Bu durumda sendikalar, ekonomik refah dönemlerinde ücretleri daha da artırdığı, deprasyon donemlerinde de yüksek ücret hadlerinin devamını sağladığı için ücretlerdeki oynaklığa engel olmakta ve sonunda da devamlı (sinsi) bir enflasyon olayı ile karşılaşılmaktadır.

---

(192) Harry G.JOHNSON; "Enflasyon Teorileri Üzerine Bir Araştırma", (Çevi.Asım YÜCEL), Akademi, Bursa İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:2, Sayı.1, Temmuz 1973, s.171.

(193) Yapısal enflasyon ise; ekonominin yapısı gereği talep yapısının, üretim yapısına uymamasından doğmaktadır. Genellikle de gelişmekte olan ülkelerde talep edilen çeşitli malların, aynı şekilde arzının sağlanamaması, arz ve talep arasında dengesizliğe yol açmaktadır. Bunun sonucunda da talep edilen malların yokluğu, bu malların fiyatlarının artmasına neden olmakta ve enflasyon süreci, talep ve maliyet enflasyonu şeklinde başlamaktadır.

(194) Bu konuda bak. ZAIM; A.g.e., s.368-378.

İkinci neden de, sendikaların ücret-fiyat yarışına yol açması ile ilgili olmaktadır. Bilindiği gibi özellikle tam istihdam halinde, yüksek ücret talepleri sonucu ortaya çıkan işçilik giderlerindeki artışlar, maliyetleri artırmakta ve bu durum da işçilerin reel giderlerini düşürmektedir. Sendikalar yoluyla reel gelirlerin artırılmak istenmesi de, yeni ücret taleplerine yol açmakta ve sonunda da ücret-fiyat yarışı ile karşılaşılmaktadır.

Ancak ücret artışlarının her durumda, ücret-fiyat yarışını hızlandırdığı da ileri sürülmemektedir:

- Ücret artışlarının, prodüktivite artışlarının altında veya prodüktivite artışları oranında gerçekleşmesi halinde, sendikaların ücret ya da maliyet enflasyonuna yol açtığından söz edilemiyecektir. Özellikle prodüktivitenin altında kalan ücret artışlarında, işletme giderlerinde işçilik maliyetleri yönünden bir artma olmayacağı gibi, aksine birim işçilik maliyetleri düşecektir. Bu durumda ücret artışları ücret ya da maliyet enflasyonunun nedeni olamıyacaktır

Prodüktivite artışı oranındaki ücret artışlarında ise, ücret artışı oranında işletmelerin de prodüktiviteleri artacağından, maliyet enflasyonunun nedeninin, ücret artışları olduğu söylenemeyecektir. Bir yönüyle de ücretlerdeki bu artışlar, işletmelerin prodüktivite artışına bağlı olarak, piyasaya arz edecekleri yeni mal ve hizmetlere talep yaratılması yönünden de zorunlu gözükmektedir. Çünkü aksi durumda, artan mal ve hizmet arzı karşısındaki talep yetersizliği iktisâdî durgunluğa ya da depresyona yol açabilecektir. Bu durumu önlemek için de işletmeler fiyatları artırmak yerine, fiyatları düşürmek zorunda kalabilirler.

Görüleceği gibi de prodüktivite artışı oranındaki ücret artışları ücret ya da maliyet enflasyonunun nedeni olmayacağı için, genellikle işverenlerce de bir tepki ile karşılanmayacaktır. Bu durum aynı zamanda da iktisâdî durgunluğu ya da ekonomik deprasyonu önlemek yönünden de bir tercih nedeni olabilecektir.

- Prodüktivitedeki artışların üzerindeki ücret artışlarında da işverenler kârlarından fedakârlıkta bulunarak, diğer giderleri düşürerek ya da teknik gelişmeden yararlanarak ücret artışlarını fiyatlara yansıtmayabilirler.

- Fiyatların işletme yöneticilerinin kararlarıyla değil de, piyasa koşullarının gözönüne alınarak belirlenmesi halinde de, ücret artışları maliyet enflasyonunun nedeni olmayabilir. Çünkü fiyatların işletme yöneticilerinin kararları sonucu belirlenmesi halinde, ücretlerdeki artışların kolaylıkla maliyetlere yansıtabilme olanağı vardır. Oysa rekabet koşulları uygun değilse, ücret artışları kolaylıkla fiyatlara yansıtılamayacaktır. Bu durumda fiyat artışlarını tek bir nedene, başka bir deyişle ücret artışlarına bağlamak güç olacaktır. Çünkü görüldüğü gibi ücretlerden başka daha birçok etken, maliyetleri yükseltebilmektedir. Hattâ bu etkenlerden bazıları, - işverenlerin kısa dönemde kârlarını daha fazla yükseltmek istemeleri, hammadde fiyatlarındaki artışlar, faiz hadlerinin yükselmesi- fiyatların ücretlerden daha önce ve daha fazla yükselmesine neden olabilmektedir.

Bu durumda sendikaların maliyet enflasyonuna yol açması, önce ücret oynaklığını engellemesi, daha sonra da özellikle tam istihdam halinde yüksek ücret taleplerine yol açması yönünden önem kazanmaktadır. Sennikaların bu iki enflasyonist etkisi de, birbirini tamamlayıcı nitelikte bulunmaktadır.

Şöyle ki tam istihdam halinden önce sendikaların ücret oynaklığına engel olmaları, ekonomide bir enflasyonist eğilim yaratmakta, daha sonra da bu enflasyonist eğilim tam istihdama geçiş halinde, sendikaların pazarlık güçlerinin artışı nedeniyle daha da hızlanmakta ve bir ücret yarışı başlamaktadır (195). Ücret yarışı da giderek, ücret-fiyat yarışına dönüşmektedir.

---

(195) H.Nejat BÜRÜK; Ücretler ve Ücret Politikaları, Devlet Yatırım Bankası, Ankara, 1969, s.53.

Sendikaların talep enflasyonuna yol açtıkları da görülmektedir. Bilindiği gibi talepde bağımsız bir şekilde artış meydana geldiğinde, toplam arz ve talep dengesi bozulurak enflasyon süreci başlamaktadır. Çünkü daha önce belirtilen sosyal ve siyasî etkenler, talebin bağımsız bir şekilde artmasına yol açmaktadırlar. Örneğin çeşitli nedenlerle bir toplumda tüketim arzu ve isteği artabilmektedir. Bu durumda toplumdaki sosyal gruplar, bulundukları gelir grubuna göre artan ihtiyaçları karşılamak için gelirlerini artırma mücadelesine girebilmektedirler (196).

Özellikle işçiler yönünden soruna bakıldığında artan taleplerin karşılanabilmesi için ücretleri artırma çabaları, sonunda fiyatları yükseltecektir. Ancak her ücret artışının da talep enflasyonuna yol açabilmesi, olanaksız gözükmektedir. Çünkü prodüktivitenin altındaki ya da prodüktivitedeki artış oranındaki bir ücret artışı, talep enflasyonuna yol açamayacaktır. Çünkü talep edilen mal ve hizmet kadar da arz sağlanabilmektedir.

Buna karşılık ücretlerin, prodüktivitedeki artış oranından daha fazla artması halinde, arz yetersiz kalacağından talep enflasyonu ile karşılaşılabilecektir. Çünkü elde edilen fazla gelir, arz-talep dengesini bozacaktır. Ancak prodüktivitedeki artışları aşan ücret fazlalığının tamamının tasarruflara gitmesi halinde de, talep enflasyonu söz konusu olmayabilecektir.

Görüleceği gibi toplam talepteki otonom artışlar, enflasyonun nedeni olmaktadır.

Ancak artan talep karşısında, yeterli olan gelirin de yalnızca ücretlerdeki artışlarla sağlandığı da ileri sürülemiyecektir. Çünkü ücretlerdeki artışlarla birlikte, istihdam seviyesindeki artışların da toplam ücrt gelirlerini artırdığı bilinmektedir. Bu durumda ücret seviyesinin, fiyatları talep yönünden yukarı çekici rolü de ancak belirli ölçüde söz konusu olabilmektedir (197).

---

(196) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.11.

(197) ZAİM; A.g.e., s.370.

Sendikalar yüksek ücret talepleri ile ortaya çıktıklarında ve piyasa koşulları da işverenler yönünden elverişli olmadığında, işverenler yüksek işçilik giderlerini maliyetlere ekleyemeyeceklerinden, kârlarından fedakârlıkta bulunabilirler. Sonunda da daha düşük kârlarla yetinebilirler, ya da işçilik dışındaki giderlerden hareketle, üretilen malların birim maliyetlerini düşürme yoluna gidebilirler. Bu durumda sendikalar, işçilerin reel ücretlerini artırmış olurlar. Çünkü artan işçilik giderleri, henüz maliyetlere eklenmemiştir. Fakat piyasa koşulları, ücret artışlarının maliyetlere yansımasını zorunlu kıldığında, fiyat artışları da ortaya çıkacak ve bu durumda gerçek ücretlerde bir iyileşme beklenemiyecektir. Başka bir deyişle ücret artışlarına bağlı olarak, fiyat artışları da kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda sendikaların baskıları, gelir dağılımı yönünden ücret paylarında ücretler lehine bir sonuç sağlanmaktan çok, maliyetlerin ve fiyatların yükselmelerini ancak karşılayabilecektir (198).

Ücret artışlarını maliyet ve talep enflasyonu yönünden inceledikten sonra, enflasyonun nedenleri ile ilgili olarak ileri sürülen görüşleri genel olarak şöyle özetleyebiliriz:

- Enflasyonun sosyal nedenlerinden hareket edenler, teknolojik gelişme ve medeniyetin ilerlemesine bağlı olarak, bir toplumdaki sosyal grupların daha fazla tüketimde bulunma arzularını gerçekleştirmek için, gelirlerini artırma, ya da başka bir deyişle millî gelirden daha yüksek bir pay alma mücadelesinde bulunduklarını ileri sürmektedirler. Bu mücadelenin sonunda da, bazı sosyal grupların daha çok gelir elde etmeleri enflasyonu başlatmakta, diğer sosyal grupların harekete geçmeleri de, enflasyon sürecini hızlan-

---

(198) Cahit TALAS; Sosyal Ekonomi, İkinci Kitap, S Yayını.5, Ankara, 1976, s.371.

dırmaktadır. Toplumdaki gelir dağılımı da, enflasyonun gelirlere farklı etkisinden ve bunun sonucunda meydana gelen gelir mücadelesinden dolayı, devamlı olarak değişmektedir (199).

- Enflasyonun iktisâdî nedenlerinden hareket edenler ve başta işverenler olmak üzere bir görüş, enflasyonu; aşırı ücret artışlarının neden olduğu maliyet enflasyonuna bağlamaktadırlar. Bunlar enflasyonun nedeni olarak, emek verimliliğinin üzerindeki aşırı ücret taleplerinin, maliyetleri ittiğini ileri sürmektedirler. Bu durumda günümüz enflasyonu, ücretlerin ittiği maliyet enflasyonu olarak tanımlanmakta ve ücretlerin enflasyonu izlemek yerine, ücret artışlarının enflasyonu doğurduğu ileri sürülmektedir.

Maliyet enflasyonundan hareket edenlerin bir kısmı da, aşırı ücret talepleriyle birlikte, işverenlerin kârların yükseltmek istemelerinin de enflasyonu hızlandırdığını ileri sürmektedirler. James Tobin "Muhakkak ki aşırı ücretlerin yol açtığı maliyetler enflasyonu artırır. Ancak esas nedeni bulmak istersek, kârların oynadığı mutlak role de bakmak gerekir." demektedir. Aynı şekilde John K.Galbraith de enflasyonu, aşırı ücret ve kâr artışlarına bağlamaktadır. Galbraith, şirket ve sendikaların bugün doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak karşı-karşıya gelip sessiz duran topluma istedikleri fiyat ve ücret artışlarını kabul ettirebildiklerini ileri sürmektedir (200).

- Enflasyonun siyasal nedenlerine ağırlık verenler de, karşılıksız para arzının ve toplumdaki baskı gruplarının, enflasyonu yarattığında birleşmektedirler. Bunlardan "Klâsik Miktar Teorisi" ve Friedman'cı görüş taraftarları, mali ve parasal güçlerin

---

(199) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.7.

(200) Bu konuda bak. Charles LEVINSON; Sermaye-Enflasyon ve Çok Uluslu Şirketler, Türkiye Gıda İş Sendikası Yayını, No.3, s.1-11.

enflasyonu doğurduğunu ileri sürmektedirler. Friedman, enflasyonun temel nedeninin parasal, enflasyon haddinin de tedavüldeki banknot hacminin gösterdiği gelişmeye bağlı olduğunu söylemektedir. Bu görüşte olanların da savunmaları ".... enflasyonun asıl nedeni, banknot arzındaki çok yüksek artışlardır. Birçok kişinin enflasyon için öne sürdükleri diğer nedenler, aslında enflasyonun sonuçlarıdır. Sendikaların üyeleri için daha yüksek ücret istemelerinin temel nedeni, enflasyonun kendisidir. İş adamlarının mamulleri için daha yüksek fiyat istemeleri de, yine enflasyonun bir sonucudur" şeklindedir (201). Burada enflasyon da bilindiği gibi, talebin çektiği enflasyon türüdür. Burada para arzındaki artışlara bağlı olarak aşırı gelir ve etkili talep, sınırlı mal ve hizmet üzerine baskı yaparak, fiyatların yükselmesine neden olmaktadır.

Toplumdaki baskı gruplarının da, siyasal güçlerini kullanarak gelirlerini artırma mücadelesine girişmeleri, enflasyona yol açmaktadır. Özellikle de emek faktörü yönünden işçi ve memur sendikaları, günümüzde önemli baskı grupları olmaktadırlar. Aynı şekilde tarım sektöründeki çiftçilerin de siyasal güçlerinden hareketle, daha yüksek taban fiyatları peşinde koşarak, enflasyonu hızlandırdıkları bilinmektedir." Ancak siyasal baskı kullanmak yoluyla gelirlerin artırılmasının amacını kesinlikle belirlemek de zordur. Bu amaç artan fiyatlara uyum sağlamak olabileceği gibi, reel gelirlerin artırılması amacını da taşıyabilmektedir " (202).

Günümüz enflasyonu ile ilgili açıklamalardan birini Levinson, dönemler itibariyle yapmıştır (203). Levinson'a göre; 1960'

---

(201) Mustafa AYSAN; "Enflasyon Önlenebilir mi?", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:13, Sayı.6, Haziran 1976, s.29-31.

(202) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.10.

(203) Levinson'a göre; ilk dönemde genişleyen kamu harcamaları, gelişen dış ticaret, yatırımlarla daha yüksek bir gelişme hızına ulaşmanın arzulanması, özel ve kamu kesiminde aktif değerlerin amortismanlarının hızlandırılmış olması gibi etkenler, sanayileşmiş ülkelerde para arzında önemli oranda artışlar sağlamıştır. Aşırı miktardaki effektif talep artışı karşısında da, yeterli olmayan mal ve hizmet üretimi enflasyonun nedeni olmuştur. Bak.LEVINSON; A.g.e., s.11.

dan sonraki ilk yıllarda enflasyonun nedeni, aşırı miktarda effektif talep karşısında, yeterli olmayan mal ve hizmet üretimidir. Başka bir deyişle enflasyonun nedeni, talep çekici ya da parasal nedenlerdir. Ancak daha sonraki dönemde fiyat artışlarının nedenini, talebin çekiciliğine bağlamak yeterli görülmemiştir. Çünkü bu dönemde satışlarda ve gelirlerdeki artışlar durmuş ve net kârlar azalmaya başlamıştır. Başka bir deyişle ekonomi bir durgunluk dönemine girmiş, buna rağmen fiyatlar artmakta devam etmiştir. Bu durumda talebin çektiği enflasyon teorisi yerine, ücrete dayalı enflasyon teorisi ortaya çıkmış ve ücretlerin maliyetleri ittiği görüşü geçerli olmuştur. Levinson, A.B.D., İngiltere, İtalya, Danimarka, Hollanda, İsveç, Norveç, Türkiye ve Yunanistan'daki gelişmelerin, belirlenen eğilimleri doğruladığını ileri sürmektedir.

Levinson 1960'lar sonrasındaki enflasyonu, maliyet enflasyonu olarak belirlemekle, genel anlamda yanılgıya düşmemektedir. Ancak maliyet enflasyonunun, ücret artışlarına bağlanması ve bu şekilde günümüz enflasyonunun ücret enflasyonu olarak belirlenmesi, genel bir yargının ötesine geçmemekde ve bu tesbit de, tartışma konusu olmaktadır (204). Çünkü enflasyonun nedenlerini ve kaynaklarını belirlemede güçlük yaratan birçok kontrol edilemeyen değişkenler ve bu süreci etkileyen güçler vardır. Bir enflasyonun bir diğeri ile benzerliği bulunmakla birlikte, hepsinin ekonomi tarihinin farklı dönemlerindeki nedenlerinin, farklı olduğu görülmektedir.

Kaldor'un da belirttiği gibi, 1968'lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde bir birim sınai hasılaya düşen emek maliyetindeki artışlar, hızlanmaya başlamıştır (205). Ancak 1970'lerin ekonomik

---

(204) Bu konuda bak. Herbert G.HENEMAN-Dale YODER; Labor Economics, Second Edition, South-Western Publishing Company, Cincinnati, 1965, s.634-637.

(205) Nicholas KALDOR; "Dünya Ekonomisinde Enflasyon ve Durgunluk", (Çevi. Sedat SANATKÂR), İktisat Dergisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, Sayı.151, Ocak 1977.

gelişmelerini de, gozden kaçırmamak gerekmektedir. Şöyle ki; uluslararası ödemeler sisteminde ortaya çıkan zorluklar, 1971 yılında sabit döviz kurunun genellikle terkedilmesine yol açmış, 1972-1973 yıllarındaki Arap-Israil Savaşı'ndan sonra petrol fiyatlarında dört misli artışlar olmuştur. Hammadde fiyatlarındaki artışların hemen arkasından da, genel fiyat seviyesini yükseltici etkide bulunan toplu iş sözleşmeleriyle yüksek oranlı enflasyonla karşılaşılmıştır (206).

Kaldor sanayi ürünleri fiyatlarının, maliyetlerce belirlendiğini ileri sürerek, 1970'lerden itibaren,önce hammadde fiyatlarında ve daha sonra da petrol fiyatlarındaki artışların, sanayi maliyetlerini etkilediğini belirtmektedir. Kaldor'a göre sanayide fiyatlar yükselince de bu kez,ücretler artmıştır. Çünkü sanayileşmiş ülkelerde sendikalar ister güçlü, isterse güçsüz olsunlar, ücretlerin düşme eğilimine karşı daima bir katı tavırla ortaya çıkmaktadırlar. Ücretliler, fiyatların yükselmesi ve yaşama düzeylerinin düşmesi karşısında, bir direniş içine girerek, parasal gelirlerini artırmaktadırlar. Kaldor "Görülüyor ki Batı'da birbirine bağlı olarak sanayi ürünleri, hammadde fiyatları ile işçi ücretlerinde görülen bütün artışlar, tümüyle bir maliyet enflasyonudur. Bu hiçbir biçimde bir talep enflasyonu değildir" demektedir (207).

Ancak günümüz enflasyonunun yalnızca maliyet enflasyonu olmadığı da ileri sürülmektedir. Prof.Yüksel Ülken günümüzdeki bunalım, "Prof.Kaldor'un da dediği gibi, önceleri bir maliyet enflasyonu olarak belirmiş, fakat giderek talep enflasyonuna dönüşmüştür. Şu anda ise, maliyet ve talep enflasyonunun beraberce etkiledikleri

---

(206) Kaldor, 1972-1973 yıllarında A.B.D.'deki enflasyonun bir ücret enflasyonu olmayıp, maliyet enflasyonu olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü Kaldor'a göre; enflasyona hammadde fiyatlarındaki artışlar neden olmuş ve enflasyonu önlemek için de, kısıtlayıcı parasal tedbirler alınmıştır. Ancak bu tedbirlerin de, sonunda ciddî bir ekonomik bunalıma yol açtığı görülmüştür. Bak.A.g.m.

(207) Nicholas KALDOR; "Dünya Bunalımı Nasıl Sona Erebilir?, Düşünenlerin Forumu, Milliyet Gazetesi, 16 Aralık 1976.

bir süreç içindedir dünya" demektedir (208).

Harry G.Johnson, enflasyonun maliyet enflasyonu ya da talep enflasyonu olarak ayrılmasını üç nedenle hatalı bulmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, bu teorilerin; parasal yönüyle ilgili varsayımlarının ne olduğunun gereğince araştırılmamış olmasıdır. İkincisi, her iki teorinin de tam istihdamı farklı şekilde tanımlamalarıdır. Üçüncüsü de, herhangi bir enflasyonun, maliyet ya da talep enflasyonu olup-olmadığını belirleyecek bir araştırma yapmanın olanaksız olmasa bile, oldukça güç birşey olduğudur(209). Johnson'a karşılık, Derek C.Bok ve John T.Dunlop'un, günümüz enflasyonunun nedenlerini belirlediklerini görmekteyiz. Bok ve Dunlop, "İktisatçıların çoğu İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana, toplu pazarlığın enflasyona ancak sınırlı ölçüde katkıda bulunduğunda birleşmektedirler. Para ve maliye politikası ile ilgili değişkenler ve devletin harple ilgili harcamaları, enflasyona neden olma konusunda daha önemli rol oynamışlardır" demektedir (210).

Bu durumda sendikaların ücret-fiyat yarışının hızlanmasında, sınırlı bir katkıda bulunduğu görüşünde bir tartışma çıkmamaktadır. Tartışma sendikaların, enflasyonun tek nedeni olup-olmamasından ileri gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi sendikalar, genellikle ücret-fiyat yarışını tahrik etmekten çok, üyeleri adına bu yarışı izlemeleri nedeni ile enflasyon olayına karışmaktadırlar. "Bütün bu gelişmeler, sendikaların ücret-fiyat yarışını tahrik edici değil, takip edici olduklarını, faktör piyasasında kuvvetli bir sendikanın, mamul piyasasında tekelci bir teşebbüs karşısına hızla yükselen kârdan daha fazla pay almak için çıktığını" göstermektedir (211). Ancak bu durumun gerçekleşmesi, o ülkede sendikalaşma

---

(208) Yüksel ÜLKEN; Dünya Bunalımı Nasıl Sona Erebilir?", Düşünenlerin Forumu, A.g.g.

(209) JOHNSON; A.g.m., s.171-174.

(210) Derek C.BOK-John DUNLOP; Labor and The American Commonity, Simon and Shuster, Inc., New York, 1970, s.292.

(211) BURUK; A.g.e., s.60.

oranının yüksek ve bunun yanında sendikaların pazarlık güçlerinin kuvvetli olmalarını gerektirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler yönünden de, bu koşulların ne oranda gerçekleştiği ise ayrı bir konudur.

Bugüne kadar talebi kısıcı politikalarla, ücret ve fiyat kontrolleriyle ve hattâ millî ekonomideki ve dünya ekonomisindeki konjonktürel daralmalarla kontrol edilebilen ve geçici bir olay olarak görülen enflasyon, şimdi daha farklı bir şekilde ele alınmaktadır. David H.Friedman'ın belirttiği gibi; "Günümüz deneyleri göstermektedir ki, sadece bugünkü enflasyonun nedenleri ve yapısı hakkında dar bir şekilde tanımlanmış, talep çekici veya maliyet itici varsayımlara göre düzenlenen tedbirler, enflasyonun kontrol altına alınmasında yeterli olmayacaklardır. Ayrıca da bu tedbirler, çok yoğun bir şekilde uygulandığında, işsizlik önemli oranda artacak ve işçilerin bugünkü durumları daha da kötüleşecektir."

Friedman'ın belirttiği durum, 1970'lerden sonra gelişmiş sanayi ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Özellikle işverenlerin enerji, ara malları ve kredi ihtiyaçlarını yüksek maliyetlerle temin edebilmeleri fiyatları artırmış ve bu durum da, daha yüksek ücret taleplerine yol açmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan daha yüksek fiyatlar ve ücret-fiyat dengesini kurmak için uygulanan kısıtlayıcı politikalar, talebin ve üretim seviyesinin daralmasına neden olmuş ve dünya 1930'lardan bu yana ilk olarak evrensel bir sorunla karşılaşmıştır. Bu soruna durgunluk içinde enflasyon (Stagflation) adı verilmektedir. Bir yandan yüksek oranlı fiyat artışları, diğer yandan büyüme oranlarındaki düşüşler ve işsizlik oranlarındaki artışlar, günümüz enflasyonunu daha da karmaşık bir duruma getirmiştir. Bu nedenle de bu yeni duruma, durgunluk içinde enflasyon (Stagflation) adı verilmiştir (212). Bir başka görüşe göre de, 1974 yılından

---

(212) Nuran ULUDAĞ; "Enflasyon ve Sosyalist Ülkeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:13, sayı.4, Haziran 1976, s.53.

itibaren durgunluk içinde enflasyon, daralma içinde enflasyona (Slumpflation)'a dönüşmüş bulunmaktadır (213).

1973-1975 dönemini kapsayan iki yıl içinde tüm OECD ülkelerinde enflasyon oranı yüzde 26 olmuştur. Bu oranlar İngiltere'de yüzde 44, Japonya'da yüzde 38, F.Almanya'da yüzde 14, İsviçre'de yüzde 17'dir. Daha önce de belirtildiği gibi, enflasyonla birlikte ekonomik durgunluk da başlamış, sanayi sektöründe üretimde ve istihdamda önemli düşmeler görülmüştür. 1960'larda sanayi sektöründe yılda yüzde 6-7, 1971-1973 döneminde yüzde 9 oranlarında artan üretim, 1975'de yüzde 10 oranında düşmüştür. Aynı şekilde işsizlik oranında da büyük artışlar görülmüş ve işsizlik oranları 1930'lerin düzeyine yükselmiştir.

Enflasyon ve ekonomik durgunluğun birlikte ortaya çıkışı, yeni bir olay olduğu için de bu konudaki öneriler, bugün için tartışma konusu olmaktan öteye gidememektedir. Kaldor, durgunluk içinde enflasyon (Stagflation) olayını, "Tüm ülkelerdeki para arzının artması veya toplu iş sözleşmelerinden kaynaklanan bir maliyet itişi gibi tek bir nedene bağlamanın da bir anlam taşımayacağını, yine aynı şekilde enflasyon oranındaki bu hızlı artışı uzun süreden beri devam eden, sürünen enflasyonun kaçınılmaz bir sonucu olarak da görmenin yanlış olacağını ileri sürmektedir"(214). Günümüz iktisatçılarının da 70'li on yılın enflasyonunu, "...benzerlerinin arasında ya fiyat ve ücretlerin artış oranı ile işsizlik oranı paralelliğinin koyulaşması, ya da tam istihdam politikası anlayışının toptan inkârı" şeklinde görmeleri (215), sorunun çözümünü bize göre kolay-

---

(213) Ali Parıl SÜMER; "Uluslararası Ekonomik Gelişmeler", İşveren, Türkiye İşverenler Konfederasyonu, Cilt:XIV, Sayı.7, Nisan 1976, s.9.

(214) KALDOR; A.g.m., s.6.

(215) Anne Romanis BRAUN; "Uluslararası Ekonomide Enflasyon ve Stagflation", (Çevi.Adnan NAS), Maliye Dergisi,Maliye Tetkik Kurulu, Ocak-Şubat 1977, s.119.

laştırmaktadır (216). Daralma içinde enflasyon (Stumpflation) görüşünden hareket edenler ise; bugünkü bunalımın nedenlerini,"... başlangıçta birçoklarınca ileri sürüldüğü ve bazılarınca halâ iddia edildiği gibi,bazı temel hammaddeler fiyatlarında meydana gelen artışlar ve petrol bunalımı değildir. Enflasyonun başlangıç nedeni 1960'lardan bu yana dünya ekonomisinde ağırlığı olan bazı ülkelerce izlenen yalnış büyüme politikalarında" bulmaktadırlar (217).

Çalışmamız kapsamını aşmamak için de, günümüz enflasyonunun analizine girmeyi burada gerekli görmemekteyiz.

Belirtilen gelişmeler, günümüzde enflasyonun gerekli olmadığının savunulmasından başka, enflasyon olayının istihdam, büyüme ve gelir dağılımı hedeflerine ulaşılmasında engelleyici etkisi yönünden de önemli olmaktadır (218). Şüphesiz ki böyle bir durumda da, ekonomik durumun düzelmesi ve reel gayri safi millî hasılanın büyüyerek istihdamın artırılması, millî gelir içinde emeğin nisbî gelir payının artırılmasından çok daha fazla önem taşıyacaktır (219). Çünkü enflasyon ve durgunluğun bileşik etkileri altında daralmış olan reel gayri safi millî hasılanın, mutlak büyüklüğünü de sabit tutmak giderek zorlaşacaktır. Görülceği gibi de bu gelişmelerin, fonksiyonel gelir dağılımında faktör paylarını etkileyeceğinde şüphe yoktur.

Çok fazla karmaşık olma özelliği bir yana bırakıldığında, günümüz enflasyonunun; kısmen işverenlerle işçiler arasındaki ücret ve kâr, kısmen de değişik sektörler ve endüstriler arasında gelir dağılımı mücadelesinin sebep ve sonuçları şeklinde ortaya çıktı-

---

(216) Örneğin 1975 yılında OECD ülkelerinde bunalımı giderici, konjonktürü yükseltici ve işsizlik oranlarını düşürücü bazı tedbirler alınmıştır.-Reeskont hadlerinin düşürülmesi ve kredi sınırlarının genişletilmesi, -Bütçe harcamaları ve sübvansiyonların artırılması,- Vergi oranlarının düşürülmesi ve tüketim kredilerinin artırılarak iç talebin yükseltilmesi, - İhracatın artırılması. Bu tedbirlerin enflasyonist baskıları artırmaması için de çaba harcanmıştır.Bak.SÜMER;A.g.m.,s.15-16.

(217) A.g.m., s.9.

(218) Bu konuda bak.Irving S.FRIEDMAN;Enflasyon,(Çevi.Haluk F.GÜRSEL),Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,Ankara 1975,s.134-135.

(219) FREEDMAN; A.g.m., s.146.

ğını söylemek pek yanıltıcı olmayacaktır (220).

B. Enflasyonun Gelir Dağılımı Yönünden, Emek Gelirlerine Etkisi

Daha önce de belirtildiği gibi, günümüzde çeşitli sosyal, siyasî ve ekonomik nedenler enflasyona yol açmaktadırlar. Özelliği nedeni ile de, enflasyondan en fazla etkilenen grup ücretli ve maaşlılar olmaktadır. Ücretli ve maaşlıların enflasyondan etkilenmeleri de, enflasyonun nedenine göre değişmektedir. Bu durumda;

- Ücret artışlarının - diğer etkenlerle birlikte - gerek maliyet itici ve gerekse talep çekici etkilerinin, enflasyona neden olduğu ya da enflasyonu hızlandırdığı bilinmektedir. Çünkü herhangi bir sektörde sağlanan ücret artışları, özellikle diğer sektörlerle, sendikalaşmamış sektörlerde istihdam edilenler tarafından da dikkatle izlendiğinden, fonksiyonel gelir bölüşümünün ücretli ve maaşlılar lehine değişmesine yol açacaktır. Bu durum ise, daha önce belirtildiği gibi, enflasyon ve durgunluğun müşterek etkileri altında daralan reel gayri safi millî hasılanın sabit tutulmasını zorlaştırmakta ve sendikaların artan fiyatlar karşısında, yüksek ücret taleplerinde bulunarak enflasyona neden olmasına yol açmaktadır. Sonunda da ücret artışları, enflasyonun hem nedeni, hem sonucu olmaktadır.

- Enflasyona ücret artışları dışındaki diğer etkenlerin neden olması halinde de - para ve maliye politikaları, hammadde fiyatlarındaki artışlar, döviz kurlarındaki değişiklikler, baskı gruplarının gelirlerini diğer gruplar aleyhine farklılaştırmaları ve bunun benzer nedenlerle - bazı faktör sahiplerinin nakdî gelirleri artarken, aynı şekilde bazı faktör sahiplerinin nakdî gelirlerinde bir artış olmamaktadır. Genellikle de ücretli ve maaşlıların, gelirlerini otomatik bir mekanizma ile fiyat artışlarına uyduramayan faktör sahipleri olduğu bilinmektedir. Bu durumda da "Hem eko-

(220) A.g.m., s.146.

nomiyi enflasyonun pençesinden kurtarıp fiyat istikrarına kavuşturmak, hem de bazı gelir gruplarının nakdî gelirlerini artırmak çok güç olacaktır (221). Burada sendikaların, ücretlilerin nakdî gelirlerini artırma çabaları da, enflasyonun tekrar körüklenmesine yol açacaktır.

- Enflasyonla birlikte, işsizlik oranlarındaki büyük artışların da, emek faktörünün millî gelirdeki payını düşürdüğü bilinmektedir.

Görüldüğü gibi de nedeni ister ücret artışları, isterse ücret artışları dışındaki diğer nedenler olsun, enflasyon ve - daha sonra görüleceği gibi - işsizlik emek faktörünün satın alma güçlerini düşürmekte ve gelir dağılımını bu gruplar aleyhine daha da kötüleştirmektedir. Belirlenen gelişmelere göre de sendikaların, gelir dağılımı yönünden emek gelirlerinde belirli oranlarda olumsuz etkileri olduğu görüşü geçerlilik kazanmaktadır. Çünkü enflasyonla birlikte;

- Parasal ücretlerdeki artışlar, fiyat artışlarının gerisinde kalmakta,
- İşletmeler enflasyondan kârlı çıkmaktadırlar.

Genellikle tartışmasız kabul edilen bu sonuçlar, Hamilton'un kâr enflasyonu tezine dayanmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda Batı Avrupa Ülkeleri'nin sermaye birikimine yol açarak, sanayileşmesini de açıkladığı için ilgi çekmektedir. Yapılan çalışmalarla da reel - ücretlerin enflasyon nedeni ile azaldığı, buna karşılık reel kârların arttığı görülmektedir. Bunun nedeni de, enflasyonist bir ortamda bütün faktörlerin gelirlerinin aynı oranda artmamasıdır. Enflasyonun kendi mekanizmasından dolayı kârlar, diğer faktör gelirlerinden daha erken ve hızlı artmaktadır. Ücretler, rantlar ve faizler genellikle sözleşmeye dayanan ve belirli süreler sonunda değişebilen

---

(221) Ahmet KILIÇBAY; "Gelir Dağılışının Yeniden Düzenlenmesi", Türkiye İktisat Gazetesi, 17 Kasım 1977.

gelirler olduklarından, kârlardaki artışların gerisinde kalmaktadırlar. Aynı zamanda da eksik rekabet piyasalarında kârlar, maliyetlerin bir oranı olarak belirlendiğinden, artan fiyatlar ve dolayısıyla maliyetler, kârları otomatik olarak artırmaktadır. Buna karşılık, ücret ve maaş geliri elde edenlerin de, sendikalar ve toplu sözleşmeler yoluyla gelirlerini artırdığı ileri sürülebilir. Ancak ücretlerin, kâr gelirlerini geçmesi de mümkün olmayacaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, ücretler kârları geriden takip etmektedirler (222).

Belirtilen nedenlerle gelir dağılımı emek faktörü aleyhine, diğer faktör sahipleri lehine değişmektedir. Bu durum özellikle talep enflasyonu yönünden daha geçerli olmaktadır. Bilindiği gibi bir ülkede talep artışının neden olduğu enflasyon söz konusu olduğunda kârlar, ücretlerden daha fazla artmaktadır. Ancak bu durumun, genel bir eğilim olduğu da her zaman söylenemeyecektir. Çünkü sendikalaşma oranının yüksek ve sendikalarca parasal ücret artışları yerine, reel ücret artışlarının politika olarak benimsendiği zamanlarda ücret artışlarının, fiyat artışlarının gerisinde kalması söz konusu olmayabilir (223).

1970-1974 dönemi ile ilgili olarak on gelişmiş ülkede yapılan bir çalışmaya göre ücret artışları;- İtalya ve A.B.D. hariç - tüketici fiyatlarındaki artışlardan daha fazla artmış olmasına rağmen, satın alma gücündeki artışlar yine de aile bütçelerindeki açıkları karşılamaya yetmemiştir. Bunun sonucu olarak da, gelişmiş ülkelerdeki orta ve düşük gelir grubundaki tüketiciler, kendi iradeleri ile gıda, giyim ve eğlence gibi harcamalarını kısmak zorunluluğu ile karşı-karşıya kalmışlardır (224). Gelişmekte olan ülkelerdeki düşük ve orta gelir grubundaki tüketicilerin, bu durumdan çok

---

(222) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.7.

(223) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.91.

(224) Françoise CIVEYREL; "Pusulayı Şaşırmış Avrupalı Tüketiciler", Avrupa Topluluğu Dergisi, Sayı.2, Şubat-Mart 1975, s.12.

daha fazla etkilendikleri ve toplumun sosyal bunalımlarla karşı-karşıya kaldığı günümüzün bir gerçeği olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda on gelişmiş ülkede, enflasyon oranlarındaki gelişmeler görülmektedir.

Tablo:13 1970-1974 Döneminde On Gelişmiş Ülkede Enflasyon ve Ücretlerdeki Gelişmeler

	1970 = 100 Tüketici Fiyatları		1970 = 100 Gıda Maddeleri		1970 = 100 Ücretler	
ÜLKELER	1973	1974 Bir Yıllık Artış Oranı	1973	1974 Bir Yıllık Artış Oranı	1973	1974 Bir Yıllık Artış Oranı
F.Almanya	129	+ % 7	124	+ % 5	156	+ %12.5
Fransa	142	+ %15	144	+ %12.5	170	+ %20.5
İngiltere	155	+ %17.5	171	+ %17.5	171	+ %19.5
İtalya	157	+ %22.5	149	+ %19	196	+ %20
Hollanda	142	+ %10.5	131	+ % 9	173	+ %18.5
Belçika	139	+ %16	131	+ %13	173	+ %19.5
Danimarka	148	+ %16.5	149	+ % 7.5	191	+ %19.5
İrlanda	160	+ %16.5	169	+ %16	172	+ %18.5
A.B.D.	132	+ %12	145	+ %11.5	135	+ % 9.5
Japonya	162	+ %25	168	+ %32	215	+ %32.5

Kaynak: Françoise CİVEYREL; "Pusulayı Şaşırmış Avrupalı Tüketiciler", Avrupa Topluluğu Dergisi, Sayı.2, Şubat-Mart 1975, s.13.

Enflasyon dönemlerinde parasal ücretlerdeki artışların, fiyat artışlarının gerisinde kalması dışında, sendikaların istihdam etkisi incelenirken de görüleceği gibi, ekonomik durgunluğa bağlı olarak işsizlik oranlarındaki artışların da büyümesi, emek faktörünün aleyhine olmaktadır. Günümüzde fiyatlarda istikrar sağlanması ile birlikte, tam istihdamın da gerçekleşmesi önemli bir sorundur.

Çünkü işsizlik oranında büyük artışların görüldüğü birçok ülkede, aynı zamanda fiyatlarda da önemli artışlar olmuştur. Malî ve nakdî tedbirlerle nisbî fiyat istikrarı sağlanırken, bu tedbirlerin aynı şekilde devamlı bir tam istihdamı sağlamada yeterli olmayışı, "Ücret ve Gelirler Politikası" nı zorunlu kılmıştır. Bu yolla işsizlik ve enflasyon sorununa, bir çözüm aranmıştır. Temelde de bütün dünyada "Ücret ve Gelirler Politikası" nın amacı, aynı derecede tam istihdam seviyesini, en az fiyat tırmanışı ile sağlamak olmuştur (225).

Belirlenen genel değerlemelerden sonra enflasyonun, gelir dağılımı yönünden emek gelirlerine etkisinin, diğer faktör gelirlerine göre daha fazla önem kazandığı ortaya çıkmaktadır. Genel olarak sürekli ve yüksek bir enflasyon hızı, bütün ekonomik ve sosyal ilişkilerde olduğu gibi, toplu sözleşme düzeninde de belirsizlik yaratmaktadır. Çünkü enflasyon dönemlerinde emek ve diğer faktör gelirlerinin nisbî oranları farklılaşmakta, reel ekonomik kazançların yapısı bozulmakta ve fiyat bekleyişleri değişmektedir. Toplu sözleşme görüşmelerinin uzaması ve buna bağlı olarak da ekonomik durumun daha da kötüye gitmesi halinde, hükümetlerin nasıl bir tavır takınacakları ve ne gibi kısıtlayıcı tedbirlere başvuracakları da bir sorun olmaktadır. Bütün bu gelişmeler de sonunda endişeli bir bekleyiş dönemine yol açarak, toplu sözleşme görüşmelerinin devamını güçleştirdiği gibi, giderek de zorlaştırmaktadır.

Sürekli ve yüksek enflasyon hızı karşısında sendikaların, silahlarının genellikle grev olmadığı görülmektedir. Çünkü enflasyon döneminde işçiler, uzayan grevlerle ücret kaybına uzun süre katlanacak güçte değillerdir. Bunun için de sendikalar, enflasyon dönemlerinde zorlaşan ya da pahalılaşan yaşama koşullarına karşı, yeni teminatlar aramak zorunda kalmışlar ve enflasyonun etkilerinden

---

(225) ZAİM; A.g.e., s.7.

korunmak için, yeni taleplerde bulunmağa başlamışlardır. Bu nedenle de sendikalar, toplu sözleşmeler devam ederken;

- Fiyat artışlarının yükselmesi karşısında, ücretlerin yeniden düzenlenmesi ya da eşel - mobil (hareketli merdiven) sistemi gibi sistemlerle, ücretlerin kendiliğinden yeni koşullara uydurulmasını sağlamak istemişlerdir. Sendikalar ancak bu şekilde, geçinme indekslerindeki artışlara bağlı olarak, ücretlerin de kendiliğinden yükselmesini gerçekleştirebilmişlerdir.

- Sendikaların enflasyon dönemlerinde üzerinde önemle durdukları taleplerden biri de, toplu sözleşmelerin kısa süreler için yapılmasıdır. Özellikle yüksek enflasyon hızını durdurmak için, ücret kontrollerine başvurulduğu dönemlerde, kısa süreli sözleşmelerin kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Bu konuda A.B.D.'de ücret kontrollerinin olmadığı 1970 yılında, inşaat sektöründe yapılan toplu sözleşmelerin sadece yüzde 7'si bir yıl için yapılmışken, ücret kontrollerinin başladığı 1972 yılında inşaat sektöründe bir yıl için yapılan toplu sözleşmelerin oranının yüzde 81'e çıktığı görülmektedir.

- Bunlar yanında iş ve gelir güvenliğinin sağlanması, vergilendebilir gelire dahil olmayan sosyal yardımlara ağırlık verilmesi gibi talepler, sürekli ve yüksek enflasyon hızı karşısında işçilerin korunmasını amaçlayan ve de günümüzde oldukça önem kazanan yeni talepler olmaktadır (226).

Görüldüğü gibi sendikaların bu tutumları, üyelerinin enflasyon nedeni ile satın alma güçlerini koruyabilme amacına dayanmaktadır. Çünkü sendikalara rağmen emek gelirleri, fiyat artışlarını bir gecikme ile izleyebilmektedir. Çeşitli korunma tedbirlerine karşılık yine de, enflasyondan en çok zarar gören grupların sabit,

---

(226) FREEDMAN; A.g.m., s.143-144.

ve dar gelirliler olduğunda şüphe yoktur. Bir çalışmaya göre A.B.D.'de 1973 yılında enflasyonun düşük gelir gruplarına etkisi, orta ve yüksek gelir gruplarına göre üçte bir oranında daha fazla olmuştur (227). Bilindiği gibi genellikle enflasyondan kârlı çıkanların, kâr geliri elde edenler olduğu görülmektedir. Çünkü enflasyon dönemlerinde maliyetler, fiyatların gerisinde kalmakta ve artan fiyat artışlarından da, sabit ve dar gelirli gruplar zarar görmektedirler (228).

A.B.D.'de 1959-1973 döneminde cari ve sabit fiyatlarla ortalama saat başı kazançlar ve bu kazançlardaki değişmelerle, tüketici fiyatları indeksinin incelenmesi, önemli gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle de ekonomik büyüme ve fiyat istikrarının sağlandığı 1965 yılına kadar ücret ve maaş kazananların reel durumlarının, enflasyonun görüldüğü 1965-1973 döneminden daha iyi olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle 1965-1973 döneminde emek faktörü sahiplerinin reel durumlarını, 1959-1965 döneminde olduğu kadar hızla geliştirememeleri ile karşılaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda belirtilen gelişmeler görülmektedir.

---

(227) A.g.m., s.135.

(228) Bu konuda bak. Harold M.LEVINSON; A.g.m., s. 173.

Özellikle Çekoslavakya, Doğu Almanya, Macaristan ve Polonya'da tüketicileri koruyucu tedbirler alındığı ve bu ülkelerde plâncıların alınan bu tedbirlerle, enflasyonun gıda maddeleri üzerindeki tüketimi ve tarımsal ürünler üretim ve ticareti üzerindeki etkilerini tesbit edip, bir değerlendirme yapma zorunluluğunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu ülkelerdeki tüketicilerin, perakende fiyat indekslerindeki yükselmelerden etkilenmedikleri görülmektedir. Bunun nedeni de, tüketici fiyat artışlarının, fiyat kontrolleri ile önlenebilmesinden ileri gelmektedir. Bazı malların perakende fiyat artışlarına müsaade edilmesine karşılık, bazı malların fiyatlarının da düşürülerek bir dengenin sağlandığı görülmektedir. Genellikle de gıda maddeleri ve giyim eşyası fiyatları, bu ülkelerde sabit tutulmaktadır... Merkezî plânlamanın geçerli olduğu bu ülkelerde, düşük gelirli grupların enflasyondan etkilenmemesi için de, gıda maddelerinin devlet tarafından sübvansiyo edildiği görülmektedir. Gıda maddelerinin fiyatlarının sabit tutulması için de, devletçe yapılan sübvansiyonların bütçeye inikasının yıllık ortalamanın yüzde 8-10 arasında olduğu ortaya çıkmaktadır (231).

3. SENDİKALARIN İSTİHDAM ETKİSİ

A. Sendikaların Ücret Artışlarına ve İstihdam Etkisine Genel Bakış

Daha önce incelenen "Sendikaların Ücret Etkisi" kısmında sendikaların, sendikalı kesimde ücretleri artırırken, istihdam seviyesini düşürdüğü belirtilmişti. Yine "Sendikaların Enflasyonist Etkileri" kısmında da, ücret artışlarının diğer etkenlerle birlikte, maliyet ve talep enflasyonuna yol açtığı öne sürülmüştü. Ücret-fiyat dengesini kurmak için de, hükümetlerin uyguladığı kısıtlayıcı politikaların, birçok ülkede talebi ve dolayısiyle üretim seviyesini düşürdüğü görülmüştü. Bu durumun sonunda da, enflasyonla birlikte, işsizlik sorunu ile de karşılaşıldığı ve günümüzde bu olaya, durgunluk içinde enflasyon (Stagflation) dendiği belirtilmişti. Aşağıda da

---

(231) Celil VEISOĞLU "Enflasyon Doğu Blokunu da Etkiliyor", Türkiye İktisat Gazetesi, 3 Nisan 1975.

görüleceği gibi bazı durumlarda, sendikaların ve dolayısıyla ücret artışlarının, istihdama olumsuz etkileri olduğu görülmektedir.

Ücret artışları, enflasyon ve işsizlik sorunları, ülkelerin gelişme düzeylerine göre farklı nedenlerle, farklı sonuçlar vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü fazlalığı ve sermaye yetersizliğinin, bu ülkelerde işsizlik oranlarını artırdığı bilinmektedir. Uygulanan para ve kredi politikalarının da, genellikle işsizlik oranlarını azaltmadan, enflasyona yol açtığı görülmektedir. Bu durumda da gelişmekte olan ülkelerde yapısal nedenlerle, işsizlik ve enflasyon olayı birlikte yaşanmaktadır. Çünkü bu ülkelerde tam istihdama ulaşmak için başvurulan açık bütçe uygulamaları ve kredi gelişmelerinin yarattığı yüksek talep, enflasyona neden olmaktadır. Görüldüğü gibi de bu ülkelerde enflasyona yol açan nedenler, yalnızca ücret artışları değildir. Bu eğilimlere karşılık gelişmiş ülkelerde, 1970'lere kadar benzer uygulamaların, enflasyonist baskı yaratmakla birlikte, aynı zamanda da istihdamı artırdığı bilinmektedir (232).

Enflasyon ve işsizliğin birlikte görülmesi, yakın zamana kadar yalnız gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak bilinirken, bu durum 1970'lerin başlarında gelişmiş ülkelerin de önemli sorunu olmaya başlamış bulunmaktadır (233). Çünkü bu ülkelerle büyüme hızlarında ve istihdamda önemli düşmeler görülürken, ücretlerde ve fiyatlarda artışlarla karşılaşılmıştır. Gelişmiş ülkelerde ilgili bir çalışmanın sonuçlarına göre, 1970'lerden itibaren, bu ülkelerde büyüme hızları (GSMH Artışları) düşmeye başlamış bulunmaktadır. 1961-1965 döneminde ortalama yüzde 5.3, 1966-1971 döneminde de ortalama yüzde 4.7 olan büyüme hızlarının, 1972-1975 döneminde ortalama yüz-

---

(232) John P.POWELSON; National Income and Flow of Funds Analysis, McGraw Hill Book Company Inc.,1960'dan BURUK; A.g.e., s.60.

(233) Daha önceki yıllarda,örneğin 1950'lerin sonlarında A.B.D.'de bir önceki dönemden farklı olarak, fiyatlardaki artışlarla birlikte, ortalama işsizlik oranlarındaki artışların büyümesi, sorunun daha o dönemlerden itibaren tartışma konusu yapılmasına neden olmuştur. Bu konuda bak.JOHNSON; A.g.m., s.[illegible]

de 2.4'e düştüğü görülmektedir (234). Büyüme hızlarındaki bu düşüşlere karşılık, işsizlik ve enflasyon oranlarında büyük artışlarla karşılaşılmıştır. Örneğin 14 gelişmiş OECD ülkesinde, 1962-1973 döneminde ortalama yüzde 2.4 olan işsizlik oranı, 1975 yılında ortalama yüzde 4.9'a yükselmiş bulunmaktadır (235). Bu ülkeler içinde işsizlik oranının, en yüksek olduğu ülke yüzde 13.8 ile Danimarka'dır (236). Fiyat artışlarının da yine aynı şekilde, dönemler itibariyle büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bütün OECD ülkelerinde (237), 1962-1972 döneminde ortalama yüzde 3.9 oranında artış gösteren tüketici fiyatları, 1975 yılında ortalama yüzde 9.9 oranında artmıştır (238). Yine aynı şekilde, ücretlerde de önemli oranda artışlarla karşılaşılmıştır. Örneğin 10 OECD ülkesinde 1964 yılında imalât sanayiinde ücretlerde ortalama artış oranı yüzde 8.7 olurken, 1975 yılında bu oranın yüzde 16.6 olduğu görülmüştür (239). En yüksek ücret artışının olduğu ülke de, yüzde 27.5 oranı ile İngiltere

---

(234) Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde ise; büyüme hızı 1961-1965 döneminde yüzde 5.9, 1966-1971 döneminde yüzde 6.1, 1972-1975 döneminde de yüzde 5.8 olmuştur. Türkiye'de bu oran 1975 yılında yüzde 8.0, 1976 yılında da yüzde 7.2 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi büyüme hızları gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir. Bak. Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği; İktisâdî Rapor 1977, Ankara, 1977, s.24, Tablo:10.

(235) Bak. OECD; Economic Outlook, December 1975, Tablo:9.

(236) Ülkemizde ise işsizlik oranı, 1962-1973 döneminde ortalama olarak yüzde 10, 1975'de de yüzde 13.2 olmuştur. Bak.DPT; 1977 Programı, Ankara,1977, s.320,Tablo:220.(1962-1973 ortalaması da DPT tahminlerinden hareketle, tarafımızdan hesaplanmıştır.)

(237) OECD; Economic Outlook, A.g.e., Tablo:19

(238) Ülkemizde de tüketici fiyatlarındaki artış oranı, 1962-1972 döneminde ortalama yüzde 8.6 olurken, 1975 yılında yüzde 21.2 olmuştur. (Bak.OECD; Economic Outlook ve İstanbul Geçinme İndeksi).

(239) BRAUN; A.g.m., s.113.

olmuştur (240).

Aşağıdaki tabloda bazı gelişmiş OECD ülkelerinde ve Türkiye'de, GSMH Artışları, İşsizlik oranları, tüketici fiyatları ve ücretlerdeki gelişmeler görülmektedir;

(240) Türkiye'de ise ücretlerde artış oranı 1964-1972 döneminde ortalama yüzde 10.4, 1975 yılında da ortalama yüzde 25.3'dür. Ancak bu oran, yalnızca sigorta primine esas ücretlerle, sanayi kesimi ile birlikte bütün kesimlerdeki ücretleri de kapsadığı için, olduğundan daha düşük görünmektedir. Bak. Sosyal Sigortalar Kurumu; İstatistik Yıllığı 1974, Ankara, 1975. İstatistik Yıllığı 1975, Ankara, 1976.

Yukarıda belirtilen eğilimlerden de görüldüğü gibi, büyüme hızlarındaki ve istihdamdaki düşmelere rağmen, fiyatlar ve ücretlerde önemli artışlar olmuştur. Bunlar yanında bazı ülkeler de, dış ödemeler dengesinde açıklarla karşılaşmışlardır. Karşılaşılan yeni gelişmeler de, dünyamızın 1930'lardan sonra içine düştüğü ilk uluslararası buhran olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle de, 1970'lerden sonraki enflasyonu, daha önce de belirttiğimiz gibi günümüz iktisatçıları "benzerlerinin arasında ya fiyat ve ücretlerin artış oranı ile işsizlik oranı paralelliğinin koyulaşması, ya da tam istihdam politikası anlayışının toptan inkârı" şeklinde değerlendirmektedirler.

1974 yılına kadar durgunluk içinde enflasyon (Stagflation) olarak belirlenen bu durumun, 1974 yılından sonra daralma içinde enflasyon (Stumpflation) olarak tanımlandığı da görülmektedir. Bugüne kadar birbirini önlediğine inanılan iki çelişik olayın, başka bir deyişle daralma ve enflasyonun bir arada meydana gelmesi, görüleceği gibi günümüz enflasyonunun nedenlerini güncelleştirmektedir. Daha önce de "Sendikaların Enflasyonist Etkileri" kısmında genel değerlemeler yaptığımız için, burada ayrıntıya girmemekteyiz (241).

Daha önce de belirtildiği gibi, sendikaların istihdam etkisi bazı durumlarda olumsuz olmaktadır. Bunun da nedeni, sendikalar yoluyla sağlanan ücret artışlarının, istihdamı düşürmesidir (242). Sendikaların istihdam seviyesi üzerindeki olumsuz etkilerinin nedenlerinin, genellikle şunlar olduğu ileri sürülebilir:

---

(241) Bu konuda çalışmamızın "Sendikaların Enflasyonist Etkileri" kısmına bak. s.258-282.

(242) Lewis'in çalışmalarına göre A.B.D.'de sendikalar, 1957-1958 yıllarında ücretleri, sendikasız sektörlere göre yüzde 10-15 oranında yükseltirken, istihdamı da sendikasız sektördeki istihdama oranla nisbî olarak yüzde 10-15 oranında düşürmüştür. Bak. s.258-282.

- Daha önce "Sendikaların Ekonomik Etkileri" incelenirken Lewis-Rees Modeli'nde görüldüğü gibi (243), sendikaların ücretleri artırmaları karşısında, işverenler de pahalılaşan emek yerine, diğer üretim faktörlerini ikame edeceklerdir. Bunun sonucu olarak da, emek-yoğun teknolojilerinin yerini, sermaye-yoğun teknolojiler alacaktır (244). Doğal olarak bu durumda da, sendikalı sektörde işsiz kalan işgücü, sendikasız sektöre kayacaktır. Sendikasız sektörde artan işgücü arzının ücretleri düşürerek, bu sektörde istihdamı artırıp-artırmayacağı da tartışma konusudur. Burada tartışmaya girmemekle birlikte iktisatçılar arasında ücretlerdeki düşmenin, istihdamı artırmayacağı konusunda bir görüş birliği sağlandığı görülmektedir (245).

- Yine Lewis-Rees Modeli'nde görüldüğü gibi, tüketicilerin davranışları da, istihdam seviyesini etkileyebilecektir. Çünkü ücret artışlarının, maliyet enflasyonuna yol açması karşısında tüketiciler de, sendikalı sektörün pahalılaşan üretimine talepte bulunmayacaklardır. Bu durumda tüketiciler - eğer varsa -, sendikasız

---

(243) Bak.s.238-240.

(244) Gelişmekte olan ülkelerde, sermayenin kıt faktör olması dolayısıyla, bu yola kolaylıkla başvurulamıyacağı ileri sürülebilir. Ancak gelişmelerin, bu eğilimi doğrulamadığı görülmektedir. Richard Eckans, gelişmekte olan ülkelerde müteşebbislerin bol işgücü bulabilme olanaklarına rağmen, pahalı sermayeyi gerektiren modern teknikleri tercih ettiklerini belirtmektedir. Eckans bunun nedenlerini "... belli bir teknolojik seviyede ve fizikî sermayenin kıt oluşu halinde, herbir endüstri için üretim öyle bir optimum seviyede olacaktır ki, bu halde fizikî sermayenin tamamı kullanılmış bulunacak ve işgücünün bir kısmı yine işsiz kalacaktır." demektedir. Yine Eckans, "Makineler yerine emek kullanılması halinde, makinalardan sağlanan tasarruf, daha büyük sermaye gizlerlerine neden olabilir. Şöyle ki, makine yerine emeği ikame etmek, belli bir miktardaki mamulün üretilebilmesi için daha fazla zamanı gerektirebilecek ve dolayısıyla üretimdeki stokların finansmanı için, daha fazla sermaye gerekecektir. Bu nudunle de sermaye maliyeti yükselince, daha fazla işçi kullanmak ekonomik olmayacaktır" demektedir. Bu konuda bak. BURUK; A.g.e., s.61.

(245) Bu konuda bak. C.F.PRATTEN; "How Higher Wages Can Cause Unemployment", Lloyds Bank Review, No.103, January 1972, s.12-24.

sektörün daha ucuz olan üretimine talepte bulunacaklardır. Dolayısıyla da sendikaların ücretleri artırdığı sektörlerde, talep ve istihdam düşecektir.

- "Sendikaların Enflasyonist Etkileri" incelenirken de görüldüğü gibi, sendikalar yoluyla ücretlerde sağlanan artışlar, maliyet enflasyonuna yol açabilmektedir. İşverenler de ücret artışlarını, genellikle fiyat artışları şeklinde tüketicilere yüklemektedirler. Bu durumda eğer fiyat artışları karşısında, ücretlilerin reel satın alma güçleri düşüyor, başka bir deyişle ücret artışları, fiyat artışlarının gerisinde kalıyorsa, görüleceği gibi ücret artışları toplam talebin düşmesine yol açacaktır. Toplam talebin düşmesi de, kendi başına işsizlik oranını artıracaktır (246). Görüldüğü gibi bu durum, ücret artışlarının maliyet enflasyonu yaratması halinde ortaya çıkmakta ve enflasyonla birlikte, işsizlik de kendini göstermektedir (247).

- Talep ve istihdamın düşmesini etkileyen bir başka neden de, bazı işkollarında çeşitli nedenlerle ücret artışlarının, fiyat artışları şeklinde, tüketicilere aktarılmasının mümkün olmama-

---

(246) A.g.m., s.59.

(247) Sendikaların, sendikalı sektorde ücretleri yükseltmeleri karşısında, bu sektörde işsiz kalan işgücü, sendikasız sektöre kayacak ve bu sektörde ücretleri düşürecektir. Eğer sendikasız sektörde emeğin talep elâstikiyeti esnek ise, sendikalı sektörün fazlalığı olan işgücü istihdam edilecek, talep elâstikiyeti esnek değilse, sendikalı sektörden sonra, bu sektörde de işsizlikle karşılaşılacaktır. Bunun sonucu olarak da bu sektörde,ücretler daha da düşecektir. Yine aynı şekilde toplam üretimde de bir düşme görülecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, sendikalı ve sendikasız sektörlerdeki talep eğrilerinin doğrusal olmaması ve eğimlerinin de farklı olması, bu duruma neden olmaktadır. Bak,s.240.

sından ileri gelmektedir. Genellikle de firmaların fiyat artışlarında, lider durumunda bulunmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu durumlarda da firmalar, kâr oranındaki düşüşler nedeniyle, işçi sayılarını azaltmak ve yatırımları durdurmak yoluna başvurabilirler. Görüldüğü gibi de, bazı firmalarca ücret artışları yoluyla, maliyet enflasyonuna neden olmamak isteği, istihdamı olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

- Özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden, ileri sürülebilecek bir durum da, sendikaların sermaye birikimini önleyerek, yatırımları engellediğidir. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde, sermaye kıt kaynaktır. Sermaye birikiminin de, genellikle tasarrufla olacağı bilinmektedir. Bu nedenle sendikaların ücret artışları yoluyla, fonksiyonel gelir bölüşümünde kârların payını düşürmeleri ve ücretlilerin de, gelirlerini daha çok tüketim için harcamaları, ülkede tasarruf ve sermaye birikimini önleyerek, yeni yatırımların finansmanını güçleştirmektedir. Bu nedenle de sermayenin kıt kaynak olduğu ülkelerde, ücret artışlarının yatırımları ve dolayısıyla istihdamı olumsuz yönde etkilediği iddiaları ileri sürülebilmektedir.

Yukarda belirtilen durumlarda görüldüğü gibi, ücretlerdeki artışlar - bazı durumlarda enflasyona yol açarak, bazı durumlarda da enflasyona yol açacağı endişesiyle - işsizlik oranlarının artmasına neden olabilmektedir. Ancak ücret artışlarının, genel kural olarak istihdamı olumsuz yönde etkilediği, ya da işsizlik yarattığı da ileri sürülemeyecektir. Şöyle ki (248);

- Ücret artışlarının, daha önce belirtildiği gibi, sermaye birikimini önleyerek, yatırımları ve istihdamı olumsuz yönde etkilemesine karşılık, olumlu yönde etkilerde bulunduğu da görülmektedir. Bilindiği gibi de ücret artışlarının etkisi, uzun dönemlerde,

---

(248) Bu konuda bak. PRATTEN; A.g.m., s.20.

diğer faktör gelirlerinin etkisinden, daha farklı olmaktadır. Başka bir deyişle ücret artışları, ücretlilerin günlük hayatlarını, diğer faktör sahiplerine göre, çok daha fazla etkileyebilmektedir. Bilindiği gibi düşük gelir grupları olarak bilinen ücretlilerin, marjinal tüketim eğimleri ($M = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$), yüksek gelir gruplarına göre çok daha fazladır. Sendikalar yoluyla ücretlilerin gelirlerinde sağlanan artışlar, tasarrufta bulunmaktan daha çok, bu gruptakilerin yerine getirilememiş arzu ve ihtiyaçları için harcanacağından, talep artacaktır (249). Bu nedenle ücret artışları,diğer faktör sahipleri aleyhine bir gelir dağılımına yol açtığında, önemli sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ücretlilerin, tüketim harcamaları toplam talebi artıracak ve talepteki artışlar da, yeni yatırımlara yol açacaktır. Sonunda da, istihdamın artacağında şüphe yoktur.

- Ücret artışlarıyla birlikte, prodüktivitede de artışlar oluyor ve yaşama koşullarında da iyileşmeler görülüyorsa, bu durumda talep düşmeyecek ve buna bağlı olarak da istihdam azalmayacaktır. Çünkü prodüktivitedeki artışlar, ücretlilerin satın alma güçlerinin düşmesini önleyebilecektir.

- Enflasyon hızındaki devamlı artışların da, toplam talebi ve dolayısıyla istihdamı artırabileceği ileri sürülebilir. Bunun nedeni de, enflasyon hızındaki devamlı artışlar karşısında, bazı kişilerin, fiyatların gelecekte daha da yükseleceği varsayımı ile, harcamalarını artırma eğilimidir. Bu eğilimin de yeni yatırımları teşvik ederek, istihdamı etkileyebileceği ileri sürülebilir.

- Ücretlerdeki artışların çeşitli nedenlerle piyasada etkilerini göstermediği ve iç piyasada üretilen malların da ücret ar-

---

(249) Bu konuda bak. KARAHASANOĞLU; A.g.e., s.3-11.

tışlarından etkilenmediği, ya da başka bir deyişle ücret artışlarının, fiyat artışlarına yol açmadığı durumlarda, gerçek (reel) gelirler ve dolayısıyla talep artabilecektir. Bu artışların etkisi hizmet sektörlerinde bir gecikme olmadan görülebilirken, sanayi sektörlerinde ise başlangıçta pek etkili olmayabilecektir (250). Sonuç olarak da talep artışı, yeni yatırımların ve istihdamın artmasına yol açabilecektir.

B. Ücret Artışları, İşsizlik ve Phillips Eğrisi

Görüldüğü gibi sendikaların ücret artışları yoluyla istihdama etkisi, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Sendikaların istihdama olumsuz etkileri söz konusu olduğunda, genellikle ücret artışları fiyat artışlarına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak da, ücretlilerin satın alma güçleri düşmektedir. Ücretlilerin satın alma güçlerinin düşmesi de, bilindiği gibi toplam talebin ve istihdam seviyesinin düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Bütün bu gelişmelerin de sonunda, işsizlik yaratması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu olumsuz etkilere karşılık, daha önce de belirtildiği gibi, sendikaların bazı durumlarda istihdama olumlu etkileri olabilmektedir. Bu etkiler de, ücret artışları yoluyla gelir yaratılması ve bu şekilde ücretlilerin satın alma güçlerinin artırılmasına bağlanmaktadır. Ücretlilerin satın alma güçlerinin artırılması da, toplam talebi etkilemekte ve sonunda da istihdamda artışlar sağlanmak-

---

(250) Çünkü bazı firmalar fiyatlarını derhal ayarlayıp, eski stoklarını da yeni fiyatlar üzerinden satışa çıkararak, ücret artışlarını geçici bir süre de olsa, etkisiz duruma getirirler. Bu şekilde eski durumlarını koruyabilirler. Bazı firmalar da fiyatlarını artırarak, ücret artışlarından doğan üretim maliyetlerini, kontrol altına alabilirler. Bunu yapma olanağına sahip olmayan firmalar ise; sermaye stoklarını düşürmek zorunda kalırlar. Bu da yeni yatırımları önleyici bir etken olarak karşımıza çıkabilir. Bak.PRATTEN; A.g.m., s.23.

tadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, ücret artışları ile birlikte işsizlik oranlarında da artışlar görülmesi, ücret artışlarının, enflasyona neden olup-olmaması yönünden önem kazanmaktadır. Çünkü ücret artışları, maliyet enflasyonuna yol açıp, fiyatları yükseltebilir ve sonunda da toplam talep ve istihdam düşebilir. Bu durumda ücret artışları ile birlikte, işsizlik oranları da büyüyorsa; sendikaların gelir dağılımını, emek faktörü aleyhine kötüleştirdiği ileri sürülebilecektir. Ücret artışları karşısında, maliyet enflasyonuna yol açan etkenlere müdahalede bulunmayabilinir, Örneğin, ücretlerde ve diğer girdilerdeki artışlar önlenmeyebilir. Başka bir deyişle, genel olarak ücret ve fiyat kontrolleri ile, ücret ve fiyat dondurmalarına gidilmeyebilir. Bu yolun izlenmesi halinde, hem enflasyonun, hem de işsizliğin birlikte yaşanacağında şüphe yoktur. Ancak fiyat artışları, maliyet itici etkenler sonucu değil de, talep çekici etkenler sonucu da ortaya çıkmış olabilir. Bu durumda da para ve maliye politikaları yoluyla, talep çekici etkenler ortadan kaldırılamazsa, yine aynı sonuçla karşılaşılacaktır. Görüleceği gibi her iki durumda da, enflasyon ve işsizlik birlikte ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda günümüz yönünden önem kazanan ve güncelliğini de uzun bir süre koruyacağına inanılan önemli sorun, işsizlik sorunu olmaktadır. Çünkü enflasyondan kurtulmak için alınacak tedbirlerin, sonunda enflasyon kadar önemli sosyal ve ekonomik yönden bir başka sorun olan, işsizlik sorununu yarattığı bilinmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, enflasyon ve işsizlik arasında, bunların sosyal maliyetlerine uygun tercihlerin yapılması da, politikacıların olduğu kadar, iktisatçı ve sosyal politikacıların da sorunu olmaktadır. Çünkü enflasyon hızının durdurulması konusunda genellikle birleşilmesine rağmen, alınacak tedbirler konusunda ayrılık çıkmaktadır. Örneğin A.B.D.'de bir okul, enflasyonu durdurmak için yüksek oranda bir işsizlik yaratacak tedbirler öne sürerken, diğeri

ise, istihdam seviyesinden fedakârlık göstermeden, enflasyonu durduracak tedbirlerin uygulanmasını salık vermektedir (251).

Ücretlerdeki değişmelerle, işsizlik oranlarındaki değişmeler arasındaki ilişki özellikle 1958 yılında A.W.Phillips'in bir makalesi ile tartışılmağa başlanmış ve birçok ülkede Phillips Hipotezi (Phillips Eğrileri) ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu yeni yaklaşım şeklinde enflasyonun nedeni üzerinde durulmamakta, ancak bunun yerine, emek piyasasının dinamik karakteri üzerine ağırlık verilmektedir. Daha önce bu kısmın başında, "Emek Gelirlerinin Farklılaştırılmasına Genel Bakış" (252) başlığı altında da belirtildiği gibi, toplam parasal ücretler ile, toplam işsizlik oranı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Phillips bu ilişkiden hareketle, hipotezini istatistik verilere uygulamış ve "Parasal ücret seviyesindeki değişme oranını; işsizlik oranı ve bu orandaki değişmelerle" açıklamıştır (253). Phillips'e göre, aşağıdaki şekilde de görüleceği gibi, ücretler ile işsizlik arasındaki ilişki ters yönde olmakta ve işsizlik oranı azaldıkça, ücretlerdeki artış oranı hızlanmaktadır. Ancak böyle bir ilişkinin de ilk bakışta, istatistiklerde açıkça ortaya çıkmadığı görülmektedir. İstatistikler düşük işsizlik seviyelerinde ücret artışlarının yüksek olduğu ve düzensiz olarak değiştiği halde, işsizlik seviyesinin yüksek olduğu hallerde ücret artışlarının düşük olduğunu, fakat işsizlik seviyesine bağlı olarak büyük değişiklikler göstermediğini belirlemektedir.

---

(251) JOHNSON; A.g.m., s.171.

(252) Bak.s.219-240.

(253) Bu konuda bak. A.W.PHILLIPS; "The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages Rates in the United Kingdom, 1861-1957", Economics, Vol.25, No.100, November 1958, s.283-299. Demir A.ASLAN; A.g.e., MARIN; A.g.m., s.344-345. JOHNSON; A.g.m., s.175-177.

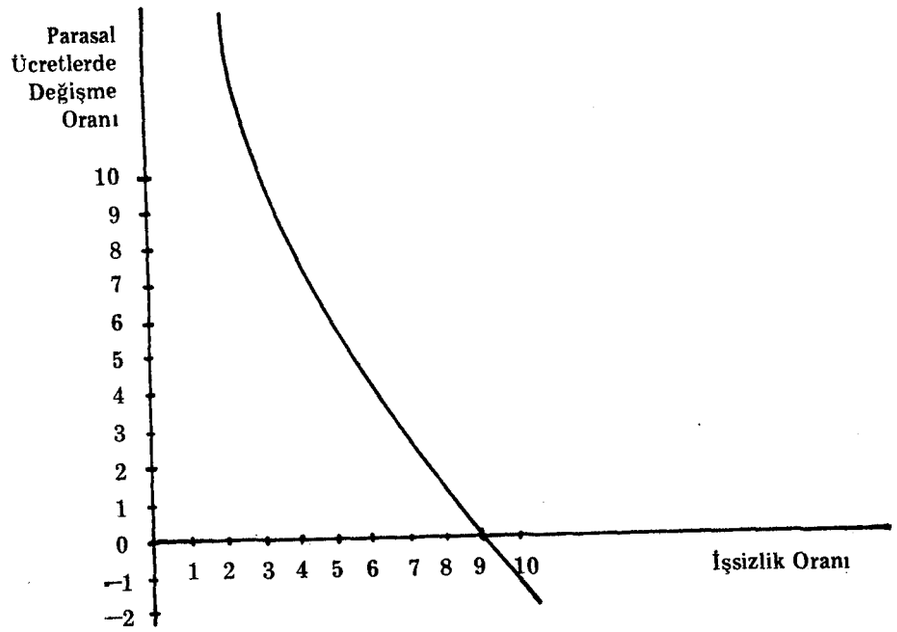

Şekil: 15 Phillips Eğrisi

Phillips, eldeki verileri yüksek ve düşük işsizlik seviyeleri yönünden tek bir ilişki haline koymuş ve bu ilişkinin doğrusal değil de, eğrisel olduğunu varsaymıştır. Bu şekil bir ilişki ve prodüktivite artışı oranı ile ilgili varsayımdan hareket eden Phillips, fiyat istikrarını sağlayacak gerekli işsizlik seviyesinin İngiltere için yüzde 2.5, A.B.D. için de yüzde 7-8 arasında değişeceğini ileri sürmüştür.

Görüleceği gibi de Phillips'in soruna önemli katkısı, enflasyonu durdurmak için, istihdam seviyesinin ne miktar azaltılması gerektiğine açıklık getirmek olmuştur. Ancak bütün bunlar yanında, Phillips Eğrisi'nin ekonomi politikasının düzenlenmesinde, başarılı bir şekilde kullanılabileceği de şüpheli gözükmektedir (254).

---

(254) JOHNSON; A.g.e., s.176.

Phillips Hipotezi(Phillips Eğrileri), modern ekonomilerdeki enflasyonist davranışlar ile, politikacıların ücret artışları (enflasyon) ve işsizlik arasında tercihde bulunmalarına da yardımcı olmaktadır.Çünkü Phillips Hipotezi'nin belirttiği ilişki gerçekleştiğinde, politikacılar bir tercihde bulunma hakkına sahip olacaklardır. Örneğin düşük enflasyon ile, düşük işsizlikten birini seçebileceklerdir. Verimlilik de hesaba katıldığında, ücret artışlarından fiyat artışlarına gidilebilecek ve Phillips Eğrisi politikacılara, işsizliği belli bir seviyede tutmanın, ne kadar enflasyon doğurabileceğini gösterecektir.

Phillips Hipotezi'nin esasını; mal ve hizmetler yönünden arz ve talep ilişkisi, işçi ve işverenler yönünden de, işçi ve işverenlerin kendi aralarındaki rekabet oluşturmaktadır. Bu durumda Phillips'e göre; parasal ücretlerdeki değişmeler üç etkene bağlı olmaktadır. Bu etkenler şunlardır (255):

- Parasal ücretlerdeki değişmeleri belirleyen birinci etken, işsizlik seviyesidir. Burada ücret ve emek, iktisatçıların diğer mallara ve fiyatlara bakış şekli ile ele alınmaktadır. Çünkü Phillips,"Bir mal veya hizmete olan talep, onun arzına oranla yüksek ise; fiyatın yükselmesi beklenir ve fazla talep büyüdükçe, yükseliş oranı artar. Tersine olarak talep, arza oranla düşükse fiyatın düşmesi beklenir ve noksan talep arttıkça, düşme oranı da artar" demektedir. Bu varsayımın emeğe de uygulanması ile, emeğin fiyatı olan parasal ücretin, değişme oranı belirlenmektedir. Bu durumda emek talebi yüksek ve işsizlerin sayısı düşük ise; işverenlerin ücretleri yükseltmeleri beklenecektir. Bunun yanında işgücü açıkları olan firmalar da, diğer işkollarından işgücü çekebilmek için ücretleri devamlı olarak yükseltecektir. Başka bir deyişle talep fazlası ne kadar büyükse, ücretler de o oranda artacaktır. Belirtilen

(255) Bu konuda bak. ASLAN; A.g.e., s.9-10.

durumun tersi gerçekleştiğinde, başka bir deyişle emek talebinin düşük ve işsizlik oranının da yüksek olduğu zamanlarda işgücü bu kez, emeğini cari ücret düzeyinden daha aşağıda arz etme eğilimini taşıyacaktır. Görüldüğü gibi de nakdî ücretlerdeki değişmeleri belirleyen ilk etken, Phillips'e göre işsizlik seviyesi olmaktadır.

- Parasal ücretlerdeki değişmeleri belirleyen ikinci etken de Phillips'e göre, emek talebi ve işsizlikteki değişme oranlarıdır. Talep fazlasının ölçülmesinde arz ve talep ile ilgili verilerin bilinmediği,buna karşılık işsizlik ile ilgili verilerin bilindiği göz önünde tutularak, emek talep fazlası ile işsizlik arasında bir ilişki hipotezi kurulmuştur. Bu durumda; emek talebinin yükselmesi, işsizlik oranının azalması ve iş hacminin artması karşısında, işverenlerin işgücü bulabilmek için kendi aralarında rekabete girmeleri, ücretleri - ortalama işsizlik oranının aynı kaldığı, buna karşılık emek talebinin yükselmediği bir yıla göre - yükseltecektir. Aksi durumda ise, işverenlerin işgücü talebinde bulunmamaları ve bu kez işçilerin işe girmek için rekabette bulunmaları, ücretleri düşürecektir. Belirtilen iki etkene bağlı olarak da, Phillips Eğrisi'nin ampirik olarak denenmiş ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Sonunda da Phillips Hipotezi'ne uygun olarak, düşük işsizlik seviyesinin, daha hızlı ücret artışına yol açtığı ileri sürülebilmektedir.

- Phillips'e göre nakdî ücretlerdeki değişmeleri belirleyen üçüncü etken ise, perakende fiyatların değişme oranıdır. Bu değişme geçim masrafları ayarlamaları yoluyla, ücret seviyesine etki etmektedir. Ancak ithalât fiyatlarındaki hızlı yükselmelerin zorladığı perakende fiyatların yükselme devreleri hariç, geçim masraflarındaki ayarlamaların, nakdî ücretlerin değişme oranına etkisi önemsizdir ya da hiç yoktur. Çünkü "Bu ayarlamalar işveren tarafından emek için olan rekabetin sonucu olarak, geçim masraflarını ayarla-

ma adı altında yapılmaktadır"(256).

Görüldüğü gibi Phillips, parasal ücretlerdeki değişmeleri üç etkene bağlamaktadır. Phillips'den başka birçok araştırıcı da, kendi ülkeleri ile ilgili olarak teorik ve uygulamalı çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarla da, kendi ülkelerinde benzer Phillips Eğrileri'nin olup-olmadığını araştırmışlardır. Araştırmacıların amacı da, bu ilişkinin bölgesel veya herhangi bir işkolunda tutarlılığını veya işsizlik dışında diğer değişkenlerin, ücret değişmelerini sistematik olarak etkileyip-etkilemediğini belirlemek olmuştur. Phillips Hipotezi'ne,ekonomik olayları ve sorunları özellikle piyasa mekanizması ile açıklayan iktisatçılar yönünden büyük ilgi gösterilmiştir,Phillips'den farklı olarak da, parasal ücretlerdeki değişmeleri belirleyen başka etkenler olduğunu ileri sürmüşlerdir.

---

(256) Phillips,İngiltere'de 1961-1957 yılları arasında nakdî ücretler ile, işsizlik istatistiklerinden aldığı veriler arasında korelasyon aramış, dağılma diyagramındaki noktalar arasından en uygun eğriyi geçirerek, Phillips Eğrisi'ni ortaya çıkarmıştır. Uygulamaya alınan devre boyunca ücretlerdeki değişme oranı ile, işsizlik arasındaki bağıntının oldukça sabit kaldığı ve bağıntının doğrusal olmadığı, yine Phillips tarafından kuvvetle belirtilmiştir. Metod olarak Phillips ücretlerdeki değişme oranının hesabında,

$$(1/W)(dW/dt) + a = bu^{c}$$

logaritmik formülünü kullanmıştır. Burada; (W=Ücretleri), (t=Zamanı), (U=İşsizlik Oranını), (a,b,c=Sabit Sayıları) göstermektedir. (a) parametresi, denemeler sonucu bulunmuştur.

İşsizlik oranı yükseldiği zaman, bağıntıyı gösteren noktalar, regrasyon eğrisinin alt kısmında yayılmaktadır. Bunun anlamı ise, işsizliğin arttığı zamanlarda, ücretlerin daha yavaş yükseldiğidir. İşsizlik oranı azaldığı zamanlar ise,noktalar eğrinin üst kısmında yayılmaktadır. Bu ise ücretlerin ortalamaya göre, daha hızlı yükseldiğine işaret eder. Verilerin teşkil ettiği dağılma diyagramına en uygun eğrinin denklemi Phillips tarafından;

$$W = 0.9 + 9.638\ X^{-1.394}$$

şeklinde belirlenmiştir. Bak. ASLAN; A.g.e., s.19-20.

Bu konudaki çalışmalardan bazıları şunlar olmaktadır (257).

- Phillips'in makalesinin yayınlanmasından iki yıl sonra, İngiltere'de Lipsey'in çalışması ilgi çekmiş ve Lipsey, Phillips Hipotezi'ne önemli katkılarda bulunmuştur (258). Lipsey makalesinde, düşük işsizlik düzeyinin, ücretlerdeki büyük değişmelerle ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Oysa Lipsey'in makalesini yayınladığı 1960'larda Phillips'den farklı olarak işsizliğin, ücretlerdeki değişmeler yerine,ücretlerdeki değişmelerin,işsizliğe bağlı olduğu varsayılmıştır. Lipsey ücretlerdeki değişmelerle,işsizlik arasındaki ilişkinin 100 yıl gibi bir süre için geçerli olmasına rağmen, Phillips ilişkisinin şeklinin, dönem boyunca sabit olduğu iddiasının yalnış olduğunu belirtmiştir. Lipsey gelişmiş teknikler kullanarak, bu ilişkide kaymalar olduğunu göstermiştir. Bunun yanısıra Phillips'den farklı olarak, hayat pahalılığındaki (geçinme indeksindeki) değişmelerin, ücretler üzerinde ek ve bağımsız bir etki yaptığı belirtilmiştir. Örneğin,geçinme indeksindeki artışların hemen hemen yarısını,ücret değişmelerine eklemiştir. Lipsey'e göre eğer fiyatlar yüzde 10 artmışsa, ücretler - verilen belirli işsizlik seviyesinde yükselmesi beklenen orandan - yüzde 5 daha fazla artacaktır.

- Yine İngiltere'de L.A.Dicks-Mireaux ile J.R.Dow'un çalışmasındaki hipoteze göre de; ücret değişmeleri oranı, emek talebi fazlası ile fiyat değişmelerinin bir fonksiyonu olmaktadır. Burada araştırıcılar daha çok fiyat değişmelerinin, ücretler üzerindeki etkisine önem vermişlerdir.

---

(257) Bu konuda bak. A.g.e., s.19-27.

(258) Bu konuda bak. Richard G.LIPSEY; "The Relationship Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages Rates in the United Kingdom, 1862-1957 :A Further Analysis", ECONOMICA, Vol.27, No.105, February 1960, s.1-31.

- L.R.Klein ve R.J.Ball'ın İngiltere ekonomisi için yaptığı ekonometrik denemenin bir kısmında da, ücret-fiyat oluşumu incelenmiş ve işsizlik belirtilen ilişkiye doğrusal olarak dahil edilmiştir.

- A.G.Hines tarafından İngiltere için yapılan bir çalışmaya göre de, ücretlerin değişiminde sendikaların önemli etkilerde bulunduğu belirtilmiştir (259). Hines, işsizlikle ücretler arasında bir ilişkinin bulunduğunu kabullenmekle birlikte, sendikalaşma ve fiyatlar gibi değişkenlerin modele katılmasıyla, durumun değiştiğini ileri sürmektedir. Yeni durumda Hines, ücretlerin değişiminde, işsizliğin etkisinin azaldığı görüşündedir.

- A.B.D.'de de William G.Bowen, Phillips Hipotezi'ndeki ilişkinin mevcut olup-olmadığını ve zaman içinde değişip-değişmediğini araştırmıştır. Çalışmasında işsizlikteki değişmenin yönü, istihdamdaki değişmeler, kâr seviyesi, fiyatlar, sendikalaşma, sanayi temerküzü gibi değişkenleri de gözönüne alarak, ücretlerdeki değişmeleri incelemiştir. Daha sonra Bowen'in, R.Albert Berry ile yaptığı çalışmada da, işsizlik oranındaki değişmelerin, ücretlerdeki değişmeleri belirlediği belirtilmiş ve bu ilişkinin aynı zamanda emek piyasalarının, ilerki durumları için mükemmel bir indeks te olacağı ileri sürülmüştür.

- Paul A.Samuelson ve Robert M.Solova da,1914-1948 döneminde A.B.D. ile ilgili verilerden hareketle,Phillips Eğrisi'ni verilerine göre çizmişlerdir. Bulguları da Phillips'den farklı olmamış, ve Amerikan Ekonomisi'nin enflasyondan sakınması için bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır.

---

(259) Bu konuda bak. A.G.HINES; "Trade Unions and Wages Inflation in the United Kingdom, 1893-1961" Review of Economic Studies, Vol.31, 1964, s.221-252.

- J.Rattan Bhatia da, A.B.D.'de Phillips-Lipsey Hipotezi nin desteklenemeyeceğini, işsizlik veya fiyat değişmelerinden hangisinin, ücret değişmelerine yol açtığının kesinlikle belirlenemeyeceğini ileri sürmüştür. Bhatia daha sonra 1935-1959 dönemiyle ilgili olarak yaptığı çalışmada, istatistik verilere göre A.B.D.'de nakdî ücretlerdeki değişmelerin hem kâr seviyesi, hem de bu seviyedeki değişmeler tarafından etkilendiğini belirtmiştir.

- Ronald G.Bodkin 1900-1957 döneminde A.B.D.'de ücretlerin belirlenmesinde, işsizlik ve fiyatların etkisini incelemiştir.

- Kanada'da da S.F.Kaliski ve J.Vanderkamp,Phillips Hipotezi ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. J.Vanderkamp çalışmaları sonucu, ücretlerdeki değişmeleri dört etkene bağlamıştır. Bunlar; işsizlik oranı, işsizlik oranındaki değişmeler, verimlilik ve fiyatlar genel seviyesindeki değişmelerdir.

- T.Watanabe de, Japonya'da kâr değişkenini de hipotezine katarak, Phillips Hipotezi'nin Japon Ekonomisi için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Bu şekilde Phillips Eğrisi'ndeki kaymaların daha iyi açıklanabileceğini belirten Watanabe, çeşitli değişkenlere göre; 0.73 ile 0.81 arasında değişen basit korelasyon katsayıları yanısıra yüzde 5.5 işsizlik oranı halinde,ücretlerde artış olmayacağı sonucuna varmıştır.

- Türkiye'de Demir A.Aslan tarafından 1950-1966 dönemi için yapılan bir çalışmada da, işsizlik ile nakdî ücretlerdeki değişme oranı arasındaki ilişki konusunda yapılan analizler, Türkiye için Phillips Hipotezi'nin desteklendiğini göstermiştir. İncelenen dönemde ilişkinin normal olduğu görülmüş ve fiyatlar genel seviyesi ile, ücretler arasında teknik olarak var olduğu bilinen ilişki, analizler sonucu da desteklenmiştir (260).

---

(260) ASLAN; A.g.e., s.60.

Görüldüğü gibi Phillips Hipotezi ile ilgili olarak çeşitli ülkelerde yapılmış çalışmalar, bazı farklılıklarla Phillips Hipotezi'nin doğrulandığını göstermektedir. Bu durumda Phillips Hipotez'ine göre; ücretlerdeki değişmeler, genellikle işsizlik oranındaki ve fiyatlar genel seviyesindeki değişmelere bağlı bulunmaktadır. Ancak daha önce çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi, ücretlerdeki değişmeleri belirleyen diğer etkenler de ileri sürülmektedir. Bu etkenler de genellikle şunlar olmaktadır: Geçinme indeksindeki (hayat pahalılığındaki) değişmeler, kâr hadlerindeki ve verimlilikteki değişmeler, sendikaların etkileri ile meydana çıkan değişmeler, piyasanın rekabet ve monopolist niteliğine göre beliren değişmeler, G.S.M.H. deflâtörü gibi değişkenler.

Phillips Hipotezi'nin geçerliliğine inananlar, politikacıların düşük enflasyon ile düşük işsizlik arasında bir tercihde bulunabilme olanağına sahip olduklarını savunmuşlardır. Yine Phillips Hipotezi'nin geçerliliğine olan aşırı inanç sonucu, yüksek oranlardaki bir işsizlikten kaçınmanın mümkün olmadığı ve enflasyonla mücadelenin tek yolunun da işsizlik olduğu görüşü savunulmuştur. Başka görüşte olanlar ise; daha önce de belirttiğimiz gibi, enflasyonla birlikte yaşanmak gerektiğini ve enflasyonun, bu enflasyonu giderecek işsizliğe tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bazı iktisatçılar da Phillips Hipotezi'nin, politikacılara sunduğu listenin (menünün) hiç de tercihe şayan olmadığını ve uygulanacak politikanın da; gelirler politikası (Incomes Policy) ile desteklenmesinin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu da enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin başka bir deyişle Şekil:15'deki eğrinin kaydırılması anlamına gelmektedir.

Phillips Hipotezi'nin katı şekliyle yorumlanması, başka bir deyişle ücretlerdeki değişmelerin, yalnızca işsizlik oranındaki değişmelere ya da fiyatlar genel seviyesindeki değişmelere bağlanması halinde,sendikaların ücretler üzerindeki etkileri ortadan kaldırılmış olmaktadır. Görüldüğü gibi de ekonomik olaylar,yalnızca piyasa güçlerine bağlanarak açıklandığında Hipotez geçerlilik kazanmaktadır.

Bu durumda da sendikaların, maliyet enflasyonuna neden olamayacağı görüşü ileri sürülebilir. Ancak sendikalaşma hareketi güçlü olduğunda da, sendikaların emek arz ve talebi dışında ücretleri yükseltme gücü olduğu bilinmektedir. Oysa Phillips Hipotezi'ne göre; sendikaların varlığına rağmen, ücretler emek arz ve talebine göre belirlenmektedir. Bu durumda da Phillips Hipotezi'nden hareket edildiğinde, ücretlerin neden olduğu maliyet enflasyonu teorisi geçersiz olmaktadır.

Ancak daha önce "Gelir Dağılımının Farklılaştırılması"nın incelendiği bu bölümün birinci kısmında (261) görüldüğü gibi; bütün faktör gelirleri ile birlikte, emek gelirleri de farklılaştırılmaktadır. Bilindiği gibi de faktör gelirlerinin farklılaştırılması, gelirlerin oluşumu ve oluşumundan sonra olmaktadır. Bu nedenle de ücretlerin belirlenmesi Phillips Hipotezi'nde olduğu gibi, yalnızca emek arz ve talebi ile, fiyatlardaki değişmelere bağlı olmamaktadır (262).

---

(261) Bak.s.163-218.

(262) Daha önce bu bölümün birinci kısmında, günümüzde ücretleri emek arz ve talebi dışında belirleyen bazı etkenler olduğu ileri sürülmüştü. Örneğin, iş kanunlarıyla çalışma hayatı düzenlenmekte ve emeğin geleceği güvenlik altına alınmakta, kıdem tazminatı müessesesi ile de, iş ve gelir güvenliği sağlanmaktadır. Devlet, asgarî ücretleri tesbit ederek, insanlık haysiyetine yaraşır bir ücretin, tabanını belirlemektedir. Sendika ve toplu sözleşme hakları ile, emeğin pazarlık gücü artırılmaktadır. Uzlaştırma ve tahkim yollarıyla da, bu güç desteklenmektedir. Devlet tarafından tam istihdam politikası uygulanmakta, özellikle kamu sektöründe istihdam yaratılması amaç edinilmekte ve teknoloji seçiminde tercihlerde bulunularak, işsizlik önlenmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde emeğe karşı talep yaratılması sağlanarak, emek faktörünün geliri artırılmaktadır. Bak.s. 169-171.

A.Marin de, enflasyonist süreç içinde, sendikaların rolünün yeterince yansıtılamadığını belirterek, Phillips Hipotezi ile ilgili analizlerin, ücretleri yalnızca piyasada kişisel düzeyde tesbit edildiği şekliyle ele aldığı ve sendikaların olduğu durumları gözönüne almadığını ileri sürmektedir. Ayrıca da Phillips Hipotezi'nin, parasal ücret haddinin değişimini açıklamakta yetersiz olduğunu belirtmektedir. Marin "Şu anda Phillips Eğrisi çalışamaz haldedir. Nedenini kesin bilene dek, eğrinin kayıp mı olduğu, yoksa geçici bir süre komaya mı girdiği söylenemez" demektedir (263). Harry G.Johnson da, Phillips Hipotezi'nin ekonomi politikasının uygulanmasında başarılı olabileceğinin şüphe ile karşılandığı görüşündedir (264).

Phillips Hipotezi'nin belirlediği ilişkinin doğruluğu kabul edilmediğinde de; düşük enflasyon ile, düşük işsizlikten birini seçme olanağı ortadan kalkmış olacaktır. Phillips Eğrisi'nin tahminlerinin aksine, son zamanlarda yüksek işsizlik ile, hızlı enflasyonun bir arada tecrübe edilmiş olması da, Phillips Hipotezi'nin belirlediği ilişkinin geçerli olmadığını göstermektedir. Yapılan çalışmalara göre de, 1967 yılından sonra ücretlerdeki gerçekleşmiş değişmeler, tahmin edilmiş rakamların çok üstünde olmaktadır (265).

---

(263) MARIN; A.g.m., s.353-354. Marin; soruna genel ekonomi açısından bakıldığında, genel enflasyon dönemlerinde reel ücretlerin önem kazandığını ve daha doğru bir Phillips Eğrisi'nde dikey eksende, parasal ücret yerine, reel ücretin olması gerektiğini belirtmektedir. Bak.s.348.

(264) Johnson iki gerekçe ileri sürmektedir. Bu iki gerekçeden birisi; Phillips Eğrisi'nin gerisinde genel ve iyi bir teste tabi tutulmuş bir para ve kıymet teorisi bulunmadığıdır. Bu durumda hipotez, basit bir ekonomik dinamik modele dayanan bir emek piyasasındaki, ayarlamalar mekanizmasının sadece istatistikî bir tasviri görünümünde olmaktadır. İkincisi de, Phillips Eğrisi'nin, yalnızca emek piyasasında iktisâdî dalgalanmaların ve değişen nisbetteki enflasyonların, birlikte yer aldığı devrelerdeki davranışları temsil etmesi ile ilgilidir. Bu koşullar mehtemelen emek piyasasının davranışını bizzat etkilemiş olabileceği gibi, iktisâdî dalgalanmaların giderildiği bir iktisâdî politika uygulandığında da, eğrinin sahip olduğu şeklin aynen korunup-korunamayacağı da şüpheli olmaktadır. Bak.JOHNSON; A.g.e., s.176.

(265) Örneğin 1967-1968-1969 ve 1970 yıllarında tahmin edilen değerler yüzde olarak sırasıyle; 4.1,5.0,5.2 ve 5.3 olurken, gerçekleşen değerler de; 5.4,7.6,7.8 ve 12.5 olmuştur. Bak.MARIN; A.g.m., s.347-348.

Phillips Eğrilerinden hareketle, sendikaların ya da toplu sözleşmelerin ekonomik etkilerini belirlemek olanağı da bulunmaktadır. Bu durumda hangi hallerde enflasyon ve işsizlikle karşılaşılabileceği ya da karşılaşılmayacağı Phillips Eğrisi sonuçlarına göre ortaya çıkarılabilmektedir (266).

Aşağıdaki şekilde yatay eksen işsizlik oranını, dikey eksen de parasal ya da reel ücretlerdeki değişmelerden birini göstermek

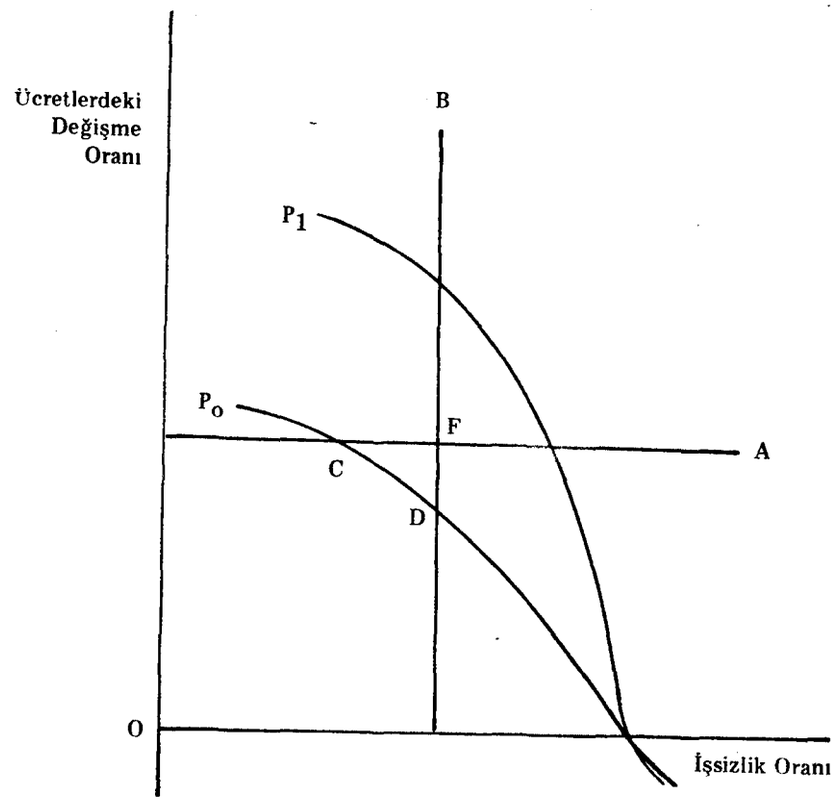

Şekil: 16 Phillips Eğrilerinden Hareketle Sendikaların Etkilerinin Belirlenmesi

(P_0) ve (P_1), iki değişkenli ve farklı iki Phillips Eğrisini göstermektedir. Eğrilerin sağ aşağı doğru eğimleri de, genel olarak gelecekle ilgili bekleyişleri belirlemektedir. Şekildeki yatay (A) doğrusu, fiyatlarda istikrarı sağlayabilecek tahmini yıllık maksimum ücret artış oranını, dikey (B) doğrusu da ülkedeki işgücünün politik etkinliğine göre, hükümetlerce müsamaha edilebilecek tahmini maksimum işsizlik oranını göstermektedir. Görüleceği gibi de (A) doğrusunun üzerindeki alan enflasyonu, (B) doğrusunun sağındaki alan da politik dinamik olarak belirlenebilen işsizlik oranının büyüdüğü ala-

(266) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.248-250.

nı göstermektedir. (A) ve (B) doğrularının kesişme noktası da (F)' dir (267).

Şekildeki (P_0) Phillips Eğrisi, sendikaların ve toplu sözleşmelerin etkin olmadığı bir dönemdeki Phillips Eğrisi olarak çizilmiş bulunmaktadır. Görüldüğü gibi de bu eğri, (F) odak noktasının güney batısından geçmektedir. Buradaki (CD) alanı parasal ve malî karar organlarının enflasyona yol açmadan, yüksek bir istihdam düzeyini gerçekleştirebileceklerini göstermektedir. Phillips'in 1958 yılındaki ilk çalışmalarını temsil eden (P_0) Phillips Eğrisine, taşıdığı amaçlar gözönüne alınarak "İyi Phillips Eğrileri" denmektedir. (P_1) gibi Phillips Eğrileri sendikalaşmanın etkin olmadığı dönemlerde enflasyon yaratılmadan, yüksek bir istihdam düzeyinin gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Sendikalaşmanın etkin olduğu ekonomilerde yapılan çalışmalar ise (P_0) gibi iyi olarak tanımlanan Phillips Eğrilerine karşılık, (P_1) gibi "Kötü Phillips Eğrileri" nin geçerli olduğunu göstermektedir. Şekilde görüldüğü gibi de (P_1) Phillips Eğrisi, odak noktası (F)'nin kuzeydoğusundan geçmektedir. Bu durumda hem daha yüksek bir işsizlik, hem de daha yüksek bir enflasyon söz konusudur.

Bilindiği gibi, enflasyon ya da işsizlikten birinin seçimi ise, kolaylıkla gerçekleştirilebilecek bir tercih olmamaktadır. Bu eğilimlere bağlı olarak da (P_1) gibi Phillips Eğrileri, refah dönemlerinde toplu sözleşmelerin enflasyonist etkileri olacağını göstermektedir. (P_1) Phillips Eğrisi özellikle sendikalaşmanın etkin olmadığı (P_0) Phillips Eğrisi ile karşılaştırıldığında, deprasyon dönemlerinde toplu sozleşmelerin etkisinin, işsizlik şeklinde ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Görüldüğü gibi iyi ya da kötü Phillips Eğrileri, sendikaların ve toplu sözleşmelerin etkilerini belirleyen ampirik çalışmalar olarak genel değerlemeler yapılmasını sağlamaktadırlar.

---

(267) A.B.D.'de (1962-1966) Kennedy-Johnson Döneminde (A) doğrusu parasal ücretlerde yüzde 3.2, (B) doğrusu da yüzde 5 oranında artışlar olabileceğini göstermektedir. A.g.e., s.249.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI YÖNÜNDEN EMEK GELİRLERİ İLE İLGİLİ BİR MODEL ÇALIŞMASI VE SENDİKALAŞMANIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ

K I S I M : I

T Ü R K İ Y E' D E G E L İ R D A Ğ I L I M I İ L E İ L G İ L İ G E N E L B U L G U L A R

I. GENEL OLARAK

Ülkemizde gelir dağılımı sürecinde sendikalaşma hareketinin etkinliğini belirleyebilmek için, öncelikle sendikalaşmadan önceki ve sonraki dönemlerde gelir dağılımı ile ilgili eğilimlerin bilinmesi gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, gelir dağılımı kavramı birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Günümüzde gelir dağılımının, genellikle fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı olmak üzere iki şekilde incelendiği görülmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımı, yurtiçi faktör gelirlerinin üretim faktörleri arasında bölüşümü ile ilgilidir. Bu bölüşüm sonunda faktör sahipleri, üretime iştirakleri karşılığında faktör paylarını alırlar. Emek faktörünün bu bölüşümden aldığı pay, ücret ve maaştır. Toprak, müteşebbis ve sermaye faktörü sahiplerinin payları da rant, kâr ve faiz olarak belirir. Fonksiyonel gelir dağılımı bu yönüyle, faktör gelirlerinin emek ve diğer faktör sahipleri arasındaki bölüşümü olarak yorumlanabilmektedir (1).

Kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımından farklı olarak, üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları ile ilgili değildir. Çünkü bir kişi birden fazla üretim faktörü arzede-

---

(1) Daha önce de belirtildiği gibi, fonksiyonel gelir dağılımı, gelir bölüşümü ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bak.s.1.

rek üretim sürecine katılabilir ve elde ettiği gelir, bunların toplamından oluşabilir. Kişisel gelir dağılımının ölçülmesinin amacı, gelirin kişiler ya da aileler arasında dağılımının belirlenmesidir. Bu şekilde toplam gelirin farklı gelir gruplarına göre dağılımı incelenir ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler ortaya çıkarılır (2). Görüldüğü gibi, kişisel gelir dağılımında, gelirin kişiler arasındaki dağılımı karşılaştırılırken, fonksiyonel gelir dağılımında gelirin faktörler arasındaki bölüşümü incelenmektedir.

Ülkemizde gelir dağılımında sendikalaşma hareketinin etkinliğinin belirlenebilmesi için öncelikle, 1960-1975 döneminde fonksiyonel ve emek faktörü ile ilgili kişisel gelir dağılımlarının bilinmesi gerekir. Ancak bundan sonra emek payları ile, emek faktörü gelirinin kişisel gelir dağılımı ile ilgili eğilimleri incelenebilir.

Görüldüğü gibi çalışmamızın bu bölümünde önce fonksiyonel gelir dağılımı incelenecek ve emeğin toplam yurtiçi faktör gelirinden ücret ve maaş olarak aldığı pay ya da $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranı bulunacaktır. Daha sonra emek faktörü sahipleri başka bir deyişle ücretli ve maaşlılar, çeşitli gelir gruplarına göre gözlenebilecektir. Bu şekilde ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar arasındaki eşitsizliklerin, zaman içindeki değişimi ortaya çıkarılabilecektir. Bu son işlem de emek gelirlerinin, kişisel gelir dağılımı yönünden incelenmesi olmaktadır.

Ülkemizde gelir dağılımını belirlemek amacıyla, çeşitli zamanlarda gelir dağılımı araştırmaları ve dar kapsamlı bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bir çok nedenlerle bu araştırmalardan, tam anlamı ile yararlanabilmek ve uzun dönemli eğilimleri belirleyebilmek mümkün olamamıştır. Daha sonra da belirtileceği gibi, bu araştırmalardan yararlanmada birçok sorunla karşılaşılmaktadır. Örneğin, uygulanan yöntemler ve inceleme konusu yapılan kapsamlar farklıdır. Araştırmalar ve çalışmalar ileride görüleceği gibi belli bir yılı

---

(2) Bu konuda bak.s.122-141.

kapsamaktadır. Sonuçlar arasında çok büyük farklılıklar vardır. Çalışmalar yeni tarihlidir ve geniş kapsamlı ilk araştırma da 1963 yılında yapılmıştır. Bütün bu nedenler, gelir dağılımı yönünden uzun dönemli eğilimlerin belirlenmesini ve karşılaştırmalar yapılmasını engellemektedir.

Bu durumda daha önceki bulgulardan yararlanmak ve gelir dağılımı yönünden sendikalaşma hareketinin etkinliğini belirleyebilmek olanaksızdır. Bu nedenle çalışmamızda önce, yurtiçi faktör gelirlerinin;uzun dönemde emek ve diğer faktörler arasında bölüşümü hesaplanacaktır. Daha sonra da toplam emek payının, ücretli ve maaşlılar arasındaki dağılımı ya da başka bir deyişle ücret ve maaş geliri farklılıkları ile ilgili eğilimler belirlenecektir. Görüldüğü gibi de bu tesbitlerin yeniden yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Ülkemizde toplu sözleşme uygulamasının başladığı 1963 yılından bugüne kadar geçen dönemde,sendikalaşma hareketinin ekonomik etkilerini belirleyecek olan bu çalışma, bundan sonraki tartışmalara yardımcı olması yönünden de önem kazanacaktır.

Bizi dar kapsamlı da olsa gelir dağılımı ile ilgili yeni bir çalışma yapmağa zorlayan nedenleri açıkladıktan sonra, şimdi de ülkemizde yapılmış çalışma ve araştırmaları genel özellikleri ile belirtebiliriz.

II. BUGÜNE KADAR GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ OLARAK YAPILMIŞ ÖNEMLİ ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMALAR

Ülkemizde gelir dağılımını belirlemek amacıyla yapılmış belli başlı araştırmaları, genel özellikleri ile belirtmek yararlı olacaktır. Bu durum bir yönden de zorunlu gözükmektedir. Nedeni de; bizim bulgularımızın,yapılmış olan çalışma ve araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılması ve bu şekilde, bulgularımızın gerçeği yansıtıp-yansıtmadığını belirlemektir.

Belirtilen çalışma ve araştırmalardan önemlileri şunlar olmaktadır:

- Ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili ilk çalışmalardan bir, Eva Hirsch'in "Income Distribution in Turkish Agriculture" adlı çalışmasıdır. 1960 yılında yayınlanan çalışma, 1950'lerde tarım sektöründe fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı ile ilgili bilgileri vermektedir (3).

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda da 1950-1960 dönemi için çeşitli gelir grubundaki kişilerin sabit fiyatlarla, ortalama gelirlerinin nasıl bir değiştirme gösterdiği ve bu değişmelerin genel ortalama yaşama seviyesindeki yükselişlere ne ölçüde uyduğu tahmin edilmiştir.(4).

Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın bu çalışması üzerinde Ömer Celâl Sarç, daha sonra bazı çalışmalar yaparak yeni sonuçlar elde etmiştir (5).

- 1963 yılında da Amerikan Yardım Teşkilâtı (A.I.D.) tarafından J.L.Enos'a hazırlattırılan "The Turkish Five Year Plan and Income Distribution" adlı çalışmada da gelir dağılımı ile ilgili bilgi bulunmaktadır (6).

- Ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili ilk kapsamlı çalışma, Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından yapılan "Gelir Dağılımı Araştırması 1963" dür (7). 1963 yılındaki eğilimleri belirleyen Araştırma'nın sonuçlarının açıklanması, bazı nedenlerle gecikmiş ve sonuçlar ancak 1966 yılın-

---

(3) Bu konuda bak. Eva HIRSCH; Income Distribution in Turkish Agriculture, Columbia University Microfilms, Inc., Michigan, 1960.

(4) Bu konuda bak.DPT; Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963, s.48-53.

(5) Ömer Celâl SARÇ; "Kalkınma Plânı ve Millî Gelirimizin Dağılımındaki Değişmeler", İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:25, No.1-2, Mart 1966, s.165-176.

(6) Bu konuda bak. J.L.ENOS; The Turkish Five Year Plan and Income Distribution, Amerikan Yardım Teşkilâtı, 1963, (Bu çalışmayı temin etmek mümkün olamamıştır.)

(7) DPT; Gelir Dağılımı Araştırması 1963, A.g.e.

da açıklanabilmiştir. Araştırma'da,kişisel gelir dağılımı yönünden bazı sonuçlara varılırken, fonksiyonel gelir dağılımı inceleme konusu olmamıştır. Araştırma'da,çeşitli sosyal sınıfların ya da başka bir deyişle üretim faktörleri sahiplerinin elde ettikleri gelirlerle ilgili eğilimlerin belirlenmesi önem kazanmamıştır. Bu nedenle de Araştırma'nın giriş kısmında; "..... araştırma sosyal grup ve gelir çeşidi ayrımı yapmaksızın,kişileri 1963 yılı içinde elde ettikleri toplam gelirlerinin büyüklüğüne göre sınıflandırma amacını gütmektedir". denilmektedir (8).

Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın belirtilen Araştırma'sının önemli darboğazı veri eksikliği olmuş ve araştırmacılar bu eksikliği, bazı varsayımlarla kapatmak istemişlerdir. Ayrıca Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde, araştırmacıların kişisel görüşlerinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Belirtilen nedenlerle;araştırma ile ilgili olarak çeşitli eleştiriler yapılmış ve ülkemizdeki geniş kapsamlı bu ilk "Gelir Dağılımı Araştırması 1963"ün gerçekçiliği şüphe ile karşılanmıştır (9).

---

(8) Araştırma'da Türkiye'deki gelir dağılımı; tarım dışı sektörlerde ve tarım sektöründe olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Tarım dışı sektördeki gelir dağılımına ulaşmak için de, ücretliler, emekli geliri elde edenler ile kira, rant, faiz ve serbest meslek geliri elde edenlerin yıllık gelirlerinden hareket edilmiştir. Tarım sektöründeki gelir dağılımı için de iki yaklaşıma başvurulmuştur. Bu yaklaşımlardan birinde, "İşletme gruplarına göre toprak dağılımı" esas alınmıştır. Diğer yaklaşımla ise; "Her bir ürünün" hasat edilen saha ve mahsül miktarlarının , Türkiye çapında işletme gruplarına dağılımı"esas alınmıştır.

(9) Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı Araştırması 196 " yöneltilen eleştirileri, gelir dağılımının incelenmesinin ülkemiz yönünden önemini ve bu konuda çalışma yapmanın güçlüğünü göstermesi yönünden özet olarak belirtmekte yarar görmekteyiz. Eleştiride bulunanlardan Ömer Celâl Sarç,"Uygulanan metodlarda büyük zaaf ve kusurlar olduğunu belirterek" şöyle demektedir. "Gelir Dağılımı Araştırması'nın bazı konular hakkında ilginç malûmatı ihtiva etmekle beraber, gelir dağılımı hakkında hiçbir surette güvenilemeyecek, hattâ kaale alınmayacak rakamlar vermiş olduğu ve sonuçlarının müşahadelere dayanan bir istatistik teşkil etmeyip, sun'i bir inşa niteliğini taşıdığı söylenebilir." Bak.Ömer Celâl SARÇ; Gelir Dağılımı Dışarda ve Türkiye'de, A.g.e., s.23.

-Tuncer Bulutay'ın bir çalışması ile de 1950-1962 dönemindo ülkemiz için fonksiyonel gelir bölüşümü ile ilgili tahminlerde bulunulmuştur. Çalışmada millî gelirin, belirlenen dönem içinde emek gelirleri, tarımsal gelirler ve kârlar olarak gösterdiği eğilimler incelenmiştir (10).

- Bir başka kapsamlı araştırma da, "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968" Araştırması'dır. 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü'nce yapılan alan araştırması sonuçlarına dayanmaktadır (11). Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın araştırmasında olduğu gibi bu Araştırma'da da, fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin eğilimler incelemo dışı bırakılmıştır. 4505 hane halkının gelirlerinin tesbitinden hareketle yapılan Araştırma'nın, bir örneklemo çalışmasından öteye git-

---

(9)'un devamı:
Zeyyat Hatipoğlu'nun eleştirisi de şöyledir. "Raporun hazırlayıcılarının Türkiye'deki gelir dağılımını çok kötü göstermek amacı ile bu raporu hazırladıklarından şüphe etmek için açık sebepler vardır." Bak. Zeyyat HATİPOĞLU; Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi, İstanbul, 1974, s.136. Korkut Boratav da "..... Ancak herşeye rağmen bu yolda elde edilen "Türkiye için gelir gruplarına göre gelir dağılımı"nın ülkemizdeki gelir eşitsizliklerini doğru olarak yansıttığını ileri sürmek güçtür." Bak. Korkut BORATAV, 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.185. Araştırma sonuçları ile ilgili bir başka eleştiri de şöyledir: "Farklı gelir türlerine ve meslek gruplarına göre gelir dağılımının elde edilmesinde çeşitli nitelikte farklı kaynaklara başvurulmuş olması ve verilerin yetersizliği, bulguların güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir." Bak. DPT; Gelir Dağılımı 1973, Ankara, s.6[illegible], [illegible].

(10) Bu konuda bak. Tuncer BULUTAY; Ekonometrik Bir Deneme, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını Ankara, 1967.

(11) Bu konuda bak. Tuncer BULUTAY-Serim TİMUR-Hasan ERSEL; Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.325, Ankara, 1971.

mediği belirtilmelidir (12). Araştırma'nın fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili eğilimleri belirleyememesinin yanında, Araştırma sonuçlarının yalnız başına kullanılması da mümkün görülmemektedir. Bunun da nedeni; Araştırma sonucu bulunan toplam gelirin, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce hesaplanan millî gelirden daha düşük çıkmasıdır. Araştırmacılar "Kanımızca çalışmamızdan karşılaştırmasız, tek başına ortalama gelir değerleri çıkarılması sakıncalıdır. Buna karşılık ortalama gelir değerlerinin kendi aralarında karşılaştırılmalarında, önemli bir sakınca yoktur" demektedirler (13). Bu nedenle toplam değerler yönünden, Araştırma'dan yararlanmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

-Uğur Korum da bir çalışması ile, 1950-1965 döneminde aktif nüfusun cari fiyatlarla millî gelirdeki paylarını hesaplamış ve belirtilen dönemdeki gelişmeleri ortaya çıkarmıştır (14).

-Uğur Korum'un verilerinden hareketle Korkut Boratav, 1950-1965 döneminde tarım dışı sektörlerde çalışanların gelir bölüşümü yönünden gösterdiği eğilimleri belirlemiş ve ilk kez ülkemizde „ücretlilerin parite oranlarını hesaplamıştır (15).

-Daha sonra Üçüncü Beş Yıllık Kankınma Planı'nda da; 1963, 1967 ve 1971 yılları için fonksiyonel gelir dağılımı (bölüşümü) yö-

---

(12) Araştırma'da Türkiye'de Gelir Dağılımı; coğrafî bölgelere, yerleşim yeri birimlerine ve mesleklere göre gelir dağılımı olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Mesleklere göre gelir dağılımında; dört meslek grubu esas alınmıştır. Birinci meslek grubunda; büyük ticaret ve sanayi, serbest meslek, ticaret ve esnaflar yer almaktadır. İkinci meslek grubunda; büyük ve küçük memur, üçüncü meslek grubunda; teknisyen, kalifiye işçi, düz işçi, dördüncü meslek grubunda da; çiftçi ve tarım işçileri bulunmaktadır. Belirtilen bu dört meslek grubuna göre kişisel gelir dağılımının incelendiği araştırmada, en yüksek ortalama geliri birinci meslek grubunda bulunanlar almakta, bunu sırasıyla diğer meslek grubunda bulunanlar izlemektedir. Bu konuda bak. A.g.e., s.119-120.

(13) A.g.e., s.3-4.

(14) Uğur KORUM; "1950-1965 Döneminde Türk Ekonomisindeki Değişmelerin Oranlar Yardımı İle Analizi", İstatistik Dergisi, Haziran, 1968 Cilt:I, Sayı.1, s.1-24. Ayrıca bak. Uğur KORUM; Ekonometrik Modeller ve Türk Ekonomisi İçin Bir Deneme, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.268, Ankara 1969.

(15) Korkut BORATAV; "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XXIV, No.1, Mart 1969, s.201-229.

nünden tahminler yapılmıştır (16). Yapılan tahminler sonucu ücret kazançlarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payları ile ücretlilerin iktisâden faal nüfustaki oranları bulunmuştur. Çalışmada tahminlerle ilgili yöntemlerin ve verilerin belirtilmemiş olması, önemli bir eksiklik olarak görülmektedir (17).

-Devlet İstatistik Enstitüsü'nce yapılan ve 1968-1972 dönemini kapsayan "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznetz Hipotezi" adlı çalışma,ülkemizde fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili eğilimleri kapsamlı bir şekilde belirleyen ilk gelir dağılımı araştırması olmaktadır (18).

Araştırma ile;1968-1972 döneminde fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin eğilimler gözlenebilmektedir. Araştırma'nın diğer çalışmalardan daha gerçekçi olduğu ileri sürülebilir. Bunun nedeni de; gelirlerin tesbitinde örnekleme yerine, kapsama dahil olan ücretli ve maaşlıların tamamının gelirlerinin tahmini yoluna başvurulmasıdır. Bu tahmin işleminde - tarım kesimi hariç - genellikle kamu kuruluşlarının derlediği anket sonuçlarına başvurulmuş olması, eksik bildirimi önemli oranda azaltmıştır. Ücretli ve maaşlılar grubunun gelirinin genellikle belirli olması da, bir başka olumlu etken olmaktadır. Tarım dışı kesimlerde gerçeğe yakın tesbitler yapmak olanağı

---

(16) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, A.g.e., s.89.

(17) "Yaşama Düzeyinde Gelişmeler" başlığı altında yer alan bulgular, fonksiyonel gelir dağılımı analizi yönünden ilk bulgular olduğu için önem kazanmıştır. Ancak ücretliler kapsamının sigortalı işçilerle sınırlandırılmış olması, memurların da yalnızca Genel Bütçeli Kuruluşlarda çalışanları kapsaması, genel eğilim tesbiti yapılmasını imkânsızlaştırmaktadır. Daha sonra görüleceği gibi de bulunan sonuçlar, tamamiyle şüphe ile karşılanmaktadır. Belirtilen sonuçlardan bir yönüyle yararlanmak mümkündür. O da; ücretlilerin iktisâden faal nüfus içinde gösterdiği artışlara uygun olarak, ücret kazançlarının da gayri safi yurtiçi hasıla içinde artış göstermesidir. Daha geniş bilgi için bak. A.g.e., s.89.

(18) Bu konuda bak. Leylâ ECEVİT-Erdoğan OZÜTÜN; Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Değişim ve Kuznets Hipotezi, D.İ.E., Ankara, 1975.

bulunmasına karşılık, tarım kesimi için aynı iyimserlik bugün için ileri sürülememektedir. Araştırma'nın geniş kapsamlı bir gelir dağılımı araştırması olmadığı ve yalnızca fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin bulguları ortaya koymak amacını güttüğü de belirtilmelidir.

Araştırma'da, ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar toplamından hareket edilmekte ve bunların iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımları ele alınmaktadır. Kapsamı oluşturan ücretli ve maaşlıların gelirlerinin bulunmasında Devlet İstatistik Enstitüsü Anketleri, Sosyal Sigorta İstatistikleri ve özel olarak derlenen anket ve bilgilerden yararlanılmıştır.

Ücretli ve maaşlıların her iktisâdî faaliyet kolu için hesaplanan gelirleri, yine Devlet İstatistik Enstitüsü'nce millî gelir hesapları için bulunan iktisâdî faaliyet kollarındaki faktör gelirleri toplamından çıkarılmakta ve geriye,diğer faktör gelirleri dediğimiz sermaye ya da mülk gelirleri kalmaktadır. Daha sonra ayrıntılı olarak görüleceği gibi; diğer faktör gelirleri kalıntı metodu ile tahmin edilmekte ve toplam faktör gelirlerini bulmak için de, bazı ayarlamalar yapılmaktadır. Bu nedenle de önce her iktisâdî faaliyet kolu için,Devlet İstatistik Enstitüsü'nce toplam olarak hesaplanan gayri safî yurtiçi hasıla ya da başka bir tanımla,gayri safî katma değer bulunmaktadır. Faktör paylarını belirleyebilmek için de gayri-safi yurtiçi hasıla'dan, yurtiçi faktör gelirlerine ulaşmak zorunluğu doğmaktadır. Bu nedenle bulunan gayri safi yurtiçi hasıla'ya; her iktisâdî faaliyet kolu/ için yapılan sübvansiyonlar eklenmekte buna karşılık vasıtalı vergilerle, aşınma ve eskime payları toplamı çıkarılmaktadır. Bu şekilde her iktisâdî faaliyet koluna göre; yurtiçi faktör gelirleri tahmin edilmektedir (19).

~~Araştırma'nın~~ önemli özelliği, bir model çalışması olması ve millî gelir istatistikleri ile bir bütün teşkil etmesidir.Ayrıca yurtiçi faktör gelirlerinin hesaplanmasında geçerli olan ilkeler,

---

(19) A.g.e., s.57-58.

aynı şekilde maaş ve ücretlerin hesaplanmasında da göz önüne alındığı için, tahminlerde tutarlılık sağlanmaktadır (20). Gayri safi yurtiçi hasılanın ve yurtiçi faktör gelirlerinin bu şekilde tahmini, aynı zamanda karma bir şekilde üretim, gelirler ve harcamalardan millî gelirin tahmini ile de ilgili olmaktadır.

Araştırma Yöntemi'nin millî gelir hesapları ile bütünlük göstermesi önemli olurken, yararlanılan anket sonuçlarının iktisâdî faaliyet kollarında çalışanların tümünü kapsamaması bir eksiklik olmaktadır. Bu eksikliğin tamamlanması için de, bazı tahmin yöntemlerine başvurulmaktadır. Karşılaşılan bu darboğaz da, belirli oranda Araştırma sonuçlarının güvenilirliğini etkilemektedir. Bu nedenle araştırmacılar "Türk Ekonomisinde ödenen ücret ve maaşları bir dereceye kadar düşük tahmin etmiş olabiliriz. Bu durumda yalnız tahmin yöntemlerimiz değil, mevcut istatistiklerin, özellikle nüfus sayımı verilerinin tenkit edilmesi gerekir" demektedirler (21).

Araştırmacıların da belirttiği gibi; bizce bu Araştırma'nın önemli dar boğazı, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'nın güvenilirliği ile birlikte, yine Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'nın Araştırma için gerekli şekilde dökümünün yapılmamış olmasıdır. Araştırma'nın 1948-1972 dönemini kapsamasına karşılık, 1970 Genel Nüfus Sayımı'na ilişkin sonuçların açıklanmamış olması nedeniyle, 1965 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'ndan hareketle tahminler yapılmıştır. Ancak bu durum kesinleşen sonuçlarla, tahminler arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir. Genel olarak yöneltilebilecek bir başka eleştiri de, Araştırma'nın 1968-1972 dönemi gibi kısa bir dönemi kapsaması ve daha geriye gitmemiş olmasıdır (22).

---

(20) Ancak bazı nedenlerle, bazı sektörlerde tutarsızlıkların olduğu da görülmektedir. Daha sonra bu gibi tutarsızlıklar belirtilecektir.

(21) A.g.e., s.77.

(22) Biz de emek faktörünün gelirlerindeki eğilimleri belirleyebilmek için, bu Araştırma'nın yöntemini seçtik. Bunun da nedeni; daha önce belirtildiği gibi, ancak bu şekilde millî gelir hesaplarından hareketle, fonksiyonel gelir dağılımının tutarlı olarak karşılaştırılmasının mümkün olabilmesidir.

- Ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili en yeni araştırma, Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından yapılan "Gelir Dağılımı 1973" araştırmasıdır.(23). Bu araştırma da, "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968" araştırması gibi Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü'nce 1973 yılında yapılan "Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları" ile ilgili Alan Araştırması'na dayanmaktadır. Örnekleme niteliğindeki bu araştırmanın, hanehalkı ile ilgili bulgularından yararlanılmıştır. Örnek alınan 4658 haneden hareketle gelir dağılımının belirlendiği Araştırma'da, başvurulan örnekleme ve soruşturma yöntemi nedeniyle bulunan sonuçların güvenilirliği tartışma konusu olmuştur(24).

Araştırma ile ilgili bir başka eleştiri de, "Yapılan çalışmanın ankete dayanması ve üstelik örnekler kapsamının sınırlı bulunması yüzünden , Araştırma'nın kesinlik taşımadığı" dır (25). Aynı endişeler Araştırma'da da belirtilmekte ve "Tüm örnekleme çalışmalarında olduğu gibi, Araştırma'nın da örneklemeden gelen hataları içerdiği kuşkusuzdur. Ayrıca, kullanılan verilerin kişilerin sorulan sorulara verdikleri yanıtlara dayanması nedeniyle, Araştırma bu tür anket çalışmalarının taşıdığı sakınca ve yanlışlardan arınmış da değildir"(26) denilmektedir. Yine Araştırma'da "Bütün eksiklikler,mutlak gelir tahminlerinin olduğundan düşük çıkmasına yol açmaktadır" yargısı yer almaktadır (27).

Belirtilen nedenlerle Araştırma sonucu bulunan toplam gelir, millî gelir hesaplarından elde edilen gelirin yüzde 85.2'sine eşit olmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre;tarım dışı kesimlerde toplam gelirler, tarım kesimine oranla millî gelir hesaplarından daha düşük çıkmaktadır. Tarım kesiminde bulunan oranlar, millî gelir hesaplarının yüzde 93.4'ü olurken, tarım dışı kesimlerde bu oran yüzde 80.5

---

(23) Bu konuda bak. DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e.

(24) Araştırma'ya yöneltilebilecek bir başka eleştiri de, anket kapsamının düşük tutulması ve söz konusu olan araştırmasının bir gelir dağılımı araştırması olarak düşünülmediği bir çok yönlü veriler derlenmesi amacını güttüğüdür.

(25) Haluk CİLLOV; Gelir Dağılımı Nasıl? Milliyet Gazetesi,27 Kasım1976

(26) DPT; A.g.e., s.8.

(27) A.g.e., s.8.

olarak gerçekleşmektedir. Tarım kesiminde daha gerçekçi gelir tahmin edilememesinin nedeni, bu kesimde gelir tahminlerinin hane halklarının bildirimleri yerine araştırıcılar tarafından dolaylı yoldan hesaplanmış olmasına bağlanmaktadır. "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968 " araştırma'sında olduğu gibi, bu Araştırma'da da bulunan ortalama gelir rakamlarının, yalnız başına kullanılmasının sakıncalı olduğu belirtilmektedir. Bu durumun "..... gelir bölüşümü konusunda ulaşılan sonuçların geçerliliğini etkilemediği ileri sürülemez" denilmektedir (28).

Araştırma'da eksik gelir bildirimi nedeniyle, toplam gelirler olduğundan daha düşük bulunmuştur. Buna rağmen, Araştırma'nın bugüne kadar yapılmış gelir dağılımı araştırmaları içinde, en kapsamlısı olduğu görülmektedir. Yine Araştırma'nın kişisel gelir dağılımı ile birlikte, fonksiyonel gelir dağılımı yönünden eğilimleri belirlemiş olması önemli olmaktadır. Bu Araştırma'nın 1973 yılını, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce yapılan "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı araştırmanın da 1972 yılı ile ilgili bilgileri kapsadığı göz önüne alınırsa, bizim bulgularımızla birlikte; üç çalışmanın sonuçlarından yararlanmak olanağı olacaktır. Bu şekilde ülkemizde, fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili olarak karşılaştırmalı ve tutarlı eğilimler belirlenebilecektir (29).

III. EMEK GELİRLERİNİN UZUN DONEMLİ EĞİLİMLERİNİN YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMALARDA BELİRLENEMEMİŞ OLMASI

Daha önce de belirtildiği gibi, sendikalaşma hareketinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini görebilmek için, öncelikle uzun dönemde emek gelirlerindeki eğilimlerin bilinmesi gerekmektedir.

---

(28) Araştırma'da "Çeşitli sektörler ve meslek gruplarının kendi içlerindeki gelir dağılımının bu sapmadan çok etkilenmediği, buna karşılık tarım gelirlerinin payındaki ağırlığa göre, bölgesel gelir dağılımı, sosyal kesimlere göre gelir bölüşümü ve faktör gelirleri dağılımlarının eşitsizliği azaltıcı yönde ve belirli ölçülerde etkilendiği söylenebilir" denmektedir. Bak. A.g.e., s.14-15.

(29) Araştırma'da gelir dağılımı; coğrafî bölgelere, yerleşim tabakalarına, sosyo-ekonomik gelişmişlik ve sanayileşme göstergelerine, kaynaklarına, sektörel, meslek ve sosyal kesimlere göre incelenmiştir.

Bunun için de ülkemizde fonksiyonel gelir dağılımının bilinmesi gerekmektedir. Belirtilen çalışma ve araştırmalardan, uzun dönemdeki eğilimleri belirlemek olanaksız olmaktadır. Bunun da nedeni, fonksiyonel gelir dağılımı için yararlanma olanağı bulabildiğimiz Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmasının 1968-1972 dönemini, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı 1973" Araştırması'nın da 1973 yılını kapsamış olmasıdır. Herşeyden önce sınırlı bir şekilde de olsa, emek gelirlerindeki eğilimlerin 1963 yılından itibaren bilinmesi zorunluluk kazanmaktadır. Ülkemizde sendikalaşma hareketine etkinlik kazandıran toplu sözleşme uygulamasının 275 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu" ile 15.7.1963 yılında başlamış olması, uzun dönemli eğilimlerin bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Belirtilen araştırmalar içinde Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı 1973" Araştırması'nda, eksik bildirimden dolayı, özellikle tarım dışı kesimlerde gelir dağılımının etkilenmiş olacağının belirtilmesi de gözden uzak tutulmamalıdır (30).

Aşağıda belirtilen nedenler, emek gelirlerindeki eğilimleri belirleyebilmemiz için; bizi yeni bir çalışma yapmaya zorlamış bulunmaktadır:

- Yapılmış kapsamlı çalışmalar, genellikle belli bir yıl için yapılmış bulunmaktadır. Günümüze kadar, uzun dönemli eğilimleri belirleyen bulgular yoktur.

- Çeşitli tarihlerde yapılmış araştırmalardan hareketle, uzun dönemli eğilimleri belirleyebilme olanağı da bulunmamaktadır. Çünkü yapılan araştırma ve çalışmaların yöntemleri ve veri kaynakları oldukça farklı olup, karşılaştırma yapılamamakta ve genel eğilimler belirlenememektedir.

- Yapılan araştırmalarda genellikle ilk amaç, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirlenmesi olduğundan, bulgular genellikle kişisel gelir dağılımı ile ilgili olmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin eğilimler önem kazanmamaktadır. Bunlardan yal-

(30) A.g.e., s.15.

nızca, "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı araştırma, fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin bulguları vermektedir. Araştırma bu özelliğine karşılık, daha önce belirtilen nedenlerle yeterli olamamaktadır.

- 1960-1975 döneminden önceki ve sonraki eğilimleri de belirleyebilmek için, uygulanabilir bir model çalışmasının benimsenmesi de bugün için bir zorunluluk olmaktadır. Özellikle fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin verilerin millî gelir hesapları yönünden de önem kazandığı ve millî gelirdeki gelişmelerle, fonksiyonel gelir dağılımındaki ilişkilerin açıkça gözlenebilmesi için, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce geliştirilen model çalışmasının benimsenmesi uygun görülmüştür. Daha sonra görüleceği gibi de, bu model çalışması tarafımızdan bazı düzeltme ve eklerle işler hale getirilmiştir.

K I S I M : II

T Ü R İ Y E' D E 1 9 6 0 - 1 9 7 5 D Ö N E M İ N D E E M E K G E L İ R L E R İ T A H M İ N M O D E L İ

I. GENEL OLARAK

Daha önce ülkemizde uzun dönemde emek gelirlerindeki eğilimleri belirleyebilmemizi sağlayacak, araştırma ve çalışmaların yapılmadığı ve bu nedenle yeni bir çalışma yapılmasının zorunlu olduğu belirtilmişti.

Gelir dağılımı ile ilgili bir çalışmayı gerçekleştirmek için başlangıçta karşılaşılan önemli dar boğaz, veri eksikliği olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise ;veri eksikliğinin çoğu zaman önemli bir sorun olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu ülkelerde gelir dağılımı araştırmalarında, genellikle gelir vergisi beyannamelerinden yararlanılmaktadır. Gelir vergisi beyannameleri dışında, başvurulan başka bir kaynak ta aile bütçesi anketleri olmaktadır. Belirtilen kaynaklarla derlenen verilerin, millî gelir istatistikleri ile de tamamlandığı görülmektedir. Ülkemizde millî gelir hesaplarının üretim, gelir ve harcama yolundan hareketle karma bir yöntemle hesaplanmış olması (31), üretim faktörlerinin toplam gelirden aldıkları payların bilinmesini engellemektedir. Gelir vergisi beyannamelerinden ve aile bütçesi anketlerinden de yararlanmak olanağının bulunmaması nedeniyle(32), ülkemizde yapılmış gelir dağılımı araştırma-

(31) DİE; Türkiye Millî Geliri-Kaynak ve Yöntemler, 1962-1971, Ankara, 1972, s.2.
(32) Bu konuda "Kişisel Gelir Dağılımı" kısmına bak. s.122-141.

larının, alan araştırmalarına dayandığı görülmüştü (33). Ancak bu araştırmalarda önemli bir sorun olarak ortaya çıkan eksik bildirim de, daha önce belirtildiği gibi araştırmaların gerçekçiliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Emek gelirlerindeki eğilimlerin görülebilmesi için,öncelikle yurtiçi faktör gelirlerinin oluşumunun bilinmesi gerekmektedir. Yurtiçi faktör geliri içinde emek faktörünün payının belirlenmesi ile de diğer faktörlerin başka bir deyişle toprak, sermaye ve müteşebbislerin payı belirlenebilecektir. Bilindiği gibi de yurtiçi faktör gelirinin emek ve diğer faktörler arasında bölüşümü, fonksiyonel gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı analizinden ayrı olarak, daha sonra ücretli ve maaşlıların sahip oldukları gelirlere göre incelenmesi ,başka bir deyişle ücretli ve maaşlıların gelirlerinin büyüklüklerine göre gruplanarak, toplam emek gelirinin dağılımının belirlenmesi gerekecektir. Bu şekilde ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar yönünden emek gelirinin paylaşımındaki eşitsizliklerin ortaya konulması, kişisel gelir dağılımı analizi olmaktadır. Görüleceği gibi de bu analiz, sadece emek faktörü ile ilgili kişisel gelir dağılımı analizidir.

Ücretli ve maaşlı olarak çalışanların yurtiçi faktör gelirinden aldığı payın,fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı yönünden iki dönemde incelenmesi gerekir. Bu dönemlerden birisi, 1963 yılından önceki uygulama başka bir deyişle toplu sözleşme uygulaması öncesidir. Bu dönemlerden diğeri de 1963 yılından 1975 yılına kadar olan dönemdir. Ancak bu şekilde emek gelirindeki eğilimlerle, ülkemizde gelir dağılımı sürecinde sendikalaşma hareketinin etkinliği belirlenebilecektir. Bu etkinliğin görülebilmesi için, öncelikle iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirlerinin oluşumunun ve bölüşümünün hesaplanması gerekmektedir.

Ülkemizde Devlet İstatistik Enstitüsü'nce yapılan millî gelir hesaplarından hareketle, yurtiçi faktör gelirleri bulunabil-

---

(33) "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968" ve "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1973" araştırmalarında olduğu gibi.

mektedir (34). Ancak bulunan faktör gelirleri, toplam faktör gelirleri olmaktadır. Başka bir deyişle ülkemizde millî gelir tahminleri; üretim, gelir ve harcama olmak üzere karma bir yolla hesaplandığı için üretime katılan faktörlerin payları ayrı ayrı bulunamamakta ve hesaplamalar toplam faktör gelirleri üzerinden yapılmaktadır. Hesaplamaların toplam faktör gelirleri üzerinden yapılması da, faktör paylarının ayrı ayrı bilinmesini engellemektedir.

Millî gelir tablolarından yararlanarak, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle, yurtiçi faktör gelirlerinin hesaplanabildiğini belirtmiştik. Ülkemizde üretim faktörleri içinde, gelirleri, diğer faktörlere göre güvenilir şekilde hesaplanabilecek faktör, emek faktörü olmaktadır. Üretim faktörlerini emek ve diğer faktörler (35) olarak iki gruba ayırdığımızda; işgücü içinde emek sahipleri ya da ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar, toplam işgücünün 1960 yılında yüzde 19'unu, 1975 yılında da yüzde 27'sini oluşturmaktadır. Bu nedenle hesaplama yönünden en düşük kapsam, ücretliler ve maaşlılar olmaktadır. Bir başka ve belki daha önemli neden de, ücretli ve maaşlı olarak çalışanların çoğunluğunun, gelirlerinin güvenilir şekilde tesbitinin mümkün olduğudur. Özellikle memurlar yönünden bu tesbit tam olmakta ve millî gelir tablolarında memurlara yapılan ödemeler yer almaktadır. Ücretlilerden de önemli bir grup için aynı durum, geçerlilik kazanmaktadır. Gelirleri tesbit olanağı olmayan ücretliler için de, varsayımlar yapabilecek örnekler bulunabilmektedir. Bilindiği gibi de ücretliler içinde gelirlerinin tesbitinde güçlük çekilen grup, bütünüyle tarım kesiminde çalışan tarım ve orman işçileri olmaktadır. Tarım kesiminin yapısal özelliği nedeniyle de, bugün

---

(34) Daha sonra görüleceği gibi, millî gelir tablolarında iktisâdî faaliyet kolları itibariyle gayri safi yurtiçi hasıla toplamları yer almaktadır. Daha sonra bazı işlemler yapılarak, iktisâdî faaliyet kolları yönünden yurtiçi faktör gelirleri bulunabilmektedir.

(35) Bu şekilde bir ayrım yapmamız, bir zorunluluk gereğidir. Oysa emek dışındaki diğer faktörlerin gelirlerinin bilinmesi de, gelir dağılımındaki eğilimlerin belirlenmesi yönünden kaçınılmazdır. Çünkü emek faktöründeki gelişmelerin, diğer faktörlerden hangilerinin yararına, hangilerinin zararına olduğu da önemli bir sorundur.

için gerçekçi tesbitler yapılması oldukça güç olmaktadır (36). Yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde öncelikle emek faktörünün gelirini hesaplamak istememizin bir nedeni de, emek faktörü ile ilgili kişisel gelir dağılımını belirleyebilecek verilere ihtiyaç duymamızdır.

Görüldüğü gibi belirtilen nedenler ve karşılaşılan zorunluluklarla, millî gelir tablolarından yararlanarak önce iktisâdî faaliyet kollarına gore emek faktörünün geliri belirlenmekte ve daha sonra kalıntı yöntemiyle, diğer faktörlerinin payları bulunabilmektedir (37).

Bu yöntemin ; millî gelir hesaplarıyla da tutarlılık göstermesi, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle emek faktörünün geliri hesaplanırken o faaliyet kollarında toplam yurtiçi faktör gelirlerinin hesaplanması sürecindeki kurallara uyulması ve bu şekilde bazı sapmalar olduğunda, bu sapmaların düzeltilebilmesi için nedenlerinin belirlenebilmesi olumlu etkenler olmaktadır (38).

---

(36) Belirlenecek birçok neden içinde en önemlileri şunlar olmaktadır: Öncelikle Genel Nüfus Sayımları'nda tarım ve orman işçilerinin sayılarının tam olarak tesbit edilemediği düşüncesindeyiz. Yine, tarım ve orman kesiminde çalışmanın genellikle mevsimlik ya da geçici olması, toplam gelirlerin bulunmasını engellemektedir. Bunlar dışında bu kesimin örgütlenmemiş ve bu kesime Kamu Kuruluşları'nca yeterli ilginin gösterilmemiş olması da ayrıca belirtilmelidir. Daha geniş bilgi için "Ücretliler Gelirlerinin Tahmini" kısmına bakılması.

(37) Aynı yöntem, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce yapılan "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmada da kullanılmıştır. Bu durum bizim için şanslı olmuş ve Araştırma'nın kapsadığı yıllardaki sonuçlarla, bizim bulduğumuz sonuçların karşılaştırılması mümkün olabilmiştir.

(38) Ücretlilerin gelirlerinin tahmini ile ilgili hesaplamalar yapılırken de görüleceği gibi; toplam faktör gelirleri ile bulunan ücretli ve maaşlı gelirleri arasında önemli uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Bu da toplam faktör gelirlerinin hesaplanması sürecindeki eksikliklerle ilgili olmaktadır. Bu nedenle ülkemizde yapılan millî gelir tahminlerinin gerçekçiliği, tartışma konusu olabilmektedir. Gelir tahminleri kısmında bu sorunlar görülecektir.

Aşağıda uyguladığımız yöntemle ilgili açıklamalarda bulunulacak, daha sonra da elde edilen bulgulara göre üçüncü kısımda "Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Fonksiyonel Gelir Bölüşümünün (Dağılımının) Belirlenmesi"ne geçilecektir.

II. YÖNTEM

Araştırma'nın yöntemi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada 1960, 1965, 1970 ve 1975 yıllarında iktisâdî faaliyet kollarında ücretli ve maaşlı olarak çalışanların sayıları tahmin edilmiştir. İkinci aşamada iktisâdî faaliyet kollarında belirtilen yıllarda çalışan ücretli ve maaşlıların toplam faktör gelirleri bulunmuştur. Üçüncü aşamada da millî gelir tablolarından yararlanarak, iktisâdî faaliyet kollarına göre hesaplanan faktör gelirlerinin emek ve diğer faktör payları olarak oluşumu ve aynı anda da bölüşümü hesaplanmıştır.

Karşılaştırmalar yapabilmek ve belirlenen sonuçları tartışmaya açık tutabilmek için, yapılan işlemleri genel özellikleri ile belirtmekte yarar görmekteyiz.

1. ÜCRETLİLERİN TAHMİNİ

Yurtiçi faktör gelirleri içinde emek faktörünün gelirini yaratanlar, ücret ve maaş karşılığı çalışan işçi ve memurlar olmaktadır. Bu gruptakilere genel olarak ücretliler demekteyiz. Emek faktörünün gelirinin ücretli ve maaşlılar tarafından oluşturulması, öncelikle bunların sayılarının tahminini gerektirmektedir. İktisâdî faaliyet kolları itibariyle ücretli ve maaşlıların tahmini ile ilgili kaynak, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce beşer yılda bir yapılan "Genel Nüfus Sayımları" olmaktadır. Ancak üzülerek belirtmek gerekir ki, her sayımda değişen tablo kapsamları ve sayımlardaki kodlama değişiklikleri nedeniyle, düzeltmeler yapılmadan sayım sonuçlarından yararlanmak olanağı bulunmamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bir yayınında da " .... tanımlar, kod talimatları ve tabülâsyon plânlarında maalesef birçok değişiklikler ve tutarsızlıklar olmuştur" de-

nerek, bizim tesbitlerimiz doğrulanmaktadır (39).

Belirtilen yıllarla ilgili olarak başvurulan kaynaklar ile, bu kaynaklardan yararlanılarak yapılan hesaplamalar aşağıda görülmektedir.

A. İnceleme Yapılan Dönemlerde Ücretlilerin Tahmini

1960 yılı ile ilgili tahminler "23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı"ndaki "15 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal Nüfusun İktisâdî Faaliyet ve Meslekteki Mevki İtibariyle Ayrılışı" tablosundan aynen alınmıştır (40). Görüldüğü gibi tabloda 15 ve daha yukarı yaşlardaki iktisâden faal nüfusun dağılımı esas alınmakta ve bu yaşlardaki ücretliler sayısı tahmin edilmektedir.

1965 yılında ücretli ve maaşlılar sayısı ile ilgili tahminler 24.10.1965 yılında yapılan "Genel Nüfus Sayımı"nda yer almamaktadır. Bunun nedeni de bilinmemektedir. "1965 Genel Nüfus Sayımı"nda yalnızca toplam olarak iktisâden faal nüfus bulunmakta, iktisâdî faal nüfusun meslekteki (işdeki) durumları ile ilgili çapraz dağılımları belirtilmemektedir. Ancak Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bir çalışmasında, 1960 yılında iktisâden faal nüfusun işdeki durumlarını gösteren oranlar aynen alınarak, 1965 yılı için iktisâdî faaliyet kollarına göre ücretli ve maaşlıların dağılımının hesaplandığı görülmüş ve bu orandan yararlanılmıştır (41).

1970 yılı ile ilgili olarak, iktisâden faal nüfusun son haftadaki iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımına ilişkin sonuçların yayınlanmasına karşılık (42), iktisâden faal nüfusu işdeki durumlarına göre belirleyen çapraz tablolar, 15 ve daha yukarı yaş gruplarına göre yayınlanmamıştır. Bu nedenle de verilerin kullanılmasında, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır.

---

(39) ECEVİT - OZÜTÜN; A.g.e., s.29.

(40) DİE; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, s.439.

(41) ECEVİT - OZÜTÜN; A.g.e., s.44-45 Tablo XXXVIII.

(42) DİE; Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, Ankara, 1977, Tablo:35, s.170.

Bu sorunlardan biri, iktisâden faal nüfusun işdeki durumlarına göre dağılımını belirleyen tabloların 12 ve daha yukarı yaş grubuna göre düzenlenmiş olmasıdır. Oysa daha önceki yıllarda bu tablolar 15 ve daha yukarı yaş gruplarına göre düzenlenmiştir. Ülkemizde son yıllarda eğitimin yaygınlaştırıldığı da göz önüne alındığında, iktisâden faal olma yaşının 15'den 12'ye düşürülmesinin bir anlamı olmamaktadır. Bu nedenle bulunan sonuçların, 15 ve daha yukarı yaş grubuna göre düzeltilmesi zorunlu olmuştur. Bu düzeltme işlemi, ücretli ve maaşlı olarak çalışanların toplamı yönünden bir sorun olmamış, buna karşılık iktisâdî faaliyet kollarının kendi içindeki dağılımı yönünden güçlükler yaratmıştır (43). Karşılaşılan ikinci sorun da, 1970 yılında önemli kodlama değişiklikleri yapıldığı için, 1965 ve 1970 yılları arasındaki eğilimlerin oldukça farklılıklar göstermiş olmasıdır (44).

1975 yılı verileri "26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları"ndan (45) yararlanılarak bulunmuştur. Örnekleme sonuçları, alt sınır, tahmin ve üst sınır olmak üzere üç şekilde düzenlenmiştir. Ancak bu üç tahmin arasında da pek önemli farklılıklar

---

(43) Ancak bu düzeltme işleminin gerçeği ne oranda yansıttığı şüphelidir. Bunun da nedeni; Devlet İstatistik Enstitüsü Nüfus Şubesi ilgilileriyle birlikte düzeltmeler yapılırken, 1970 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'nın yeniden kodlanması olanağı bulunamadığı için, bazı tahmini işlemlere başvurulmuş olmasıdır.

(44) Bu konuda bir örnek "Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler" iktisâdî faaliyet kolu olmaktadır. Bu sektörde iktisâden faal nüfus 1960 yılında 676.839, 1965 yılında 835.813 olurken, bu sayı 1970 yılında 1.533.905'e ulaşmıştır. Bunun da nedeni, 1970 yılında kodlamada yapılan değişiklik olmuş ve daha önceki yıllarda "İmalât Sanayi" ve "Ticaret, Banka, Sigorta ve G.Menkul Satışları" ile ilgili iktisâdî faaliyet kollarında çalışanların bazıları, 1970 yılında "Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler" iktisâdî faaliyet kolu içinde kodlanmıştır. Bu durum ilerde görüleceği gibi, faktör gelirlerinin hesaplanmasında önemli bazı sorunlar yaratmıştır.

(45) DİE; 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, Ankara, 1976.

olmadığı görülmüştür. Biz bu tahminlerde alt ya da üst sınırı kullanmayarak, ikisinin arasındaki değerleri kullandık. Burada bir sorun, 1970 yılında olduğu gibi,1975 yılında da aktif nüfusun 12 ve daha yukarı yaş grubundan başlatılmasıdır. Bu nedenle de 1970 yılına benzer şekilde, 1975 yılı için de bazı düzeltmelere başvurulmak zorunda kalınmıştır (46). Örnekleme sonuçlarında iktisâdî faaliyet kollarının kendi içindeki dağılımlarına yer verilmediği için de, 1970 yılındaki oranlara göre dağılım yapılmıştır. Ayrıca bazı iktisâdî faaliyet kollarındaki ücretli ve maaşlılar toplamı da kuşku yaratmaktadır (47). Bu kuşkuların nedenini de, geçici sonuçların %1 örneklemeye dayanmış olmasına bağlamaktayız.

---

(46) Aktif nüfusun iktisâdî faaliyet kolları yönünden 15 ve daha yukarı yaş gruplarına göre dağılımı, belirtilen yayının 12 No.lu tablosunda yararlanılarak düzeltilmiştir. Ancak aynı şekilde aktif nüfusun işdeki durumlarına göre dağılımını, 15 ve daha yukarı yaş grupları yönünden düzeltmek mümkün olamamış ve bu nedenle bazı tahmini işlemlere başvurulmuştur. Burada 1970 yılı sonuçlarından yararlanılmıştır. 1970 yılında iktisâden faal nüfusun işdeki dağılım oranları, 1975 yılı için de kullanılmıştır.1970 yılındaki dağılımın da bazı tahmini işlemlere dayandığı göz önüne alınırsa; sonuçların gerçekçiliği tartışma konusu olacaktır. Görüleceği gibi bütün bu sorunlar, Genel Nüfus Sayımları Sonuçları'nın yeterli ayrıntıda olmaması ile ilgilidir.

(47) 1975 yılında "%1 Örnekleme Sonuçları" tereddüt yaratan iktisâdî faaliyet kolları;"Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık", "İmalât Sanayi", "İnşaat ve Bayındırlık İşleri", iktisâdî faaliyet kolları ile, "İyi Tanımlanmamış Faaliyet" lerdir. Kuşkuları daha iyi belirleyebilmek için düzeltme işlemine uğramamış sonuçlar, daha başka bir deyişle 1970 ve 1975 yıllarında 12 ve daha yukarı yaş grubunda çalışanlar yönünden karşılaştırma yapılmıştır. 1970 yılında 12 ve daha yukarı yaş grubunda "Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık" iktisâdî faaliyet kolunda çalışanlar sayısı 601.710 iken, 1975 yılında bu sayı 323.718 olmuştur. Aynı şekilde "İmalât Sanayi"nde çalışanların sayısı da 830.691'den 789.643'e düşmüştür. "İnşaat ve Bayındırlık İşleri" iktisâdî faaliyet kolundaki ücretli sayısı da 431.074'den 377.120'ye inmiştir. Bunlara karşılık "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler"de çalışanlar sayısı, 256.259'dan 507.727'ye yükselmektedir. 12 ve daha yukarı yaş grubundaki toplam ücretli sayısının 4.529.545 ve bu toplamın yüzde 11'i olan 507.727 kişinin, "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" de bulunması, başka bir deyişle iktisâdî faaliyet kolunun bilinmemesi,sayım sonuçları yönünden olumlu bir durum-

Genel Nüfus Sayımları'nda 1970 yılında bazı alt faaliyet kollarında değişiklikler yapılması nedeniyle, 1960-1965 yıllarındaki tabloların da bu değişikliklere uygun olarak düzeltilmesi gerekmiştir. Aşağıda (16) No.lu tabloda, 1960, 1965, 1970 ve 1975 yıllarında Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'na göre belirlenen ücretliler görülmektedir.

---

(47)'nin devamı: olmamaktadır. "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" iktisâdî faaliyet kolunda çalışanlar, 1970 yılına kadar önemli oranda düşme eğilimi gösterirken, bu durumun 1975 yılında tekrar çok büyük oranda yükselme göstermesi kuşku yaratmıştır. Bunun nedenini, daha önce düşme eğilimi gösteren sektörler yönünden açıklamak mümkündür. Belirtilen sektörlerdeki düşmeler için tutarlı gerekçeler bulmak mümkün olamadığına göre, gerçekte iktisâdî faaliyet kollarında bir düşme olmamakla beraber, eksik tahminler yapılmış ve bu şekilde fazlalıklar "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" i şişirmiştir.

T A B L O : 16 1960-1975 DÖNEMİNDE GENEL NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE 15 ve DAHA YUKARI YAŞLARDAKİ İKTİSADEN FAAL NÜFUS VE ÜCRETLİLER

(Kişi olarak)

İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	1960		1965		1970		1975	
	İktisaden Faal Nüfus (1)	Ücretliler (2)	İktisaden Faal Nüfus (3)	Ücretliler (4)	İktisaden Faal Nüfus (5)	Ücretliler (6)	İktisaden Faal Nüfus (7)	Ücretliler (8)
I. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	9.737.489	676.791	9.750.269	682.518	9.281.024	472.746	9.463.310	254.312
II. İstihraç Sanayi (Maden İstihracı ve Taş Ocakçılığı)	77.329	75.202	86.620	84.283	110.077	104.821	108.106	99.511
III. İmalat Sanayi	884.659	460.198	960.950	532.190	1.230.682	723.573	1.186.364	687.779
1. Gıda, İçki, Tütün Sanayi	140.122	102.275	163.006	121.702	175.328	144.563	169.056	137.349
2. Giyim, Deri, Mensucat Sanayi	357.873	150.350	290.647	117.514	468.126	169.300	451.174	160.871
3. Kereste ve Mamulleri Sanayi	102.632	35.901	104.771	37.278	135.285	60.619	130.500	57.085
4. Kağıt, Kağıt ürünleri ve Basım Sanayi	18.184	14.833	24.373	20.015	30.507	27.115	29.421	25.447
5. Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk, Plastik Mamulleri Sanayi	21.729	18.245	32.149	27.429	44.828	41.351	43.184	39.203
6. Metal Olmayan Madenler, Taş, Toprak ve Kum Mamulleri Sanayi	30.181	22.839	37.130	28.107	47.308	40.016	45.556	37.827
7. Ana Metal Sanayi	17.315	15.393	28.823	25.624	39.256	36.673	37.846	34.388
8. Metalden Mamul Makine ve Teçhizat İmalatı Sanayi	158.052	70.756	192.878	87.572	182.103	106.368	175.582	101.103
9. Diğer İmalat Sanayi	38.571	29.606	87.173	66.949	107.941	97.568	104.045	94.506
IV. Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri	15.484	15.063	26.329	25.618	14.544	14.523	16.201	13.701
V. İnşaat ve Bayındırlık İşleri	290.084	271.277	351.147	328.322	431.074	386.802	440.324	355.171
VI. Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	352.539	60.997	331.718	57.387	658.980	170.073	797.643	282.035
VII. Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	246.839	153.769	286.618	178.563	357.111	207.451	510.527	272.674
VIII. Mali Kurumlar, Sigorta Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumları, Yar-	50.225	47.873	60.356	57.519	145.797	116.670	175.907	142.716

IX. Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	676.838	509.317	835.813	629.367	1.533.905	1.359.072	1.843.101	1.635.551
X. İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	660.759	166.648	868.040	219.614	288.015	162.497	661.135	321.949
T O P L A M	12.993.245	2.437.135	13.557.860	2.795.381	14.051.209	3.718.228	15.202.618	4.065.399

N o t : Tabloların düzenlemesindeki farklılıklar nedeniyle, bütün yıllar için uyumluluk sağlamak zorunlu olmuş ve bu amaçla tablolar 1975 yılındakine benzer şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca 1965 yılı genel toplamının, alt faaliyet kolları toplamından farklı olduğu görülmektedir.

K A Y N A K L A R: (1),(2): DİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, s.439, Tablo: 52.

(3): DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 24.10.1965, Ankara 1969, s.500-504, Tablo: 42.

(4): ECEVİT - ÖZÜTÜN; Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi, Ankara 1975, s.45, Tablo: XXXVIII.

(5): DİE; Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, Ankara 1976 s. 170'den hesaplanmıştır, Tablo: 35.

(6): Ücretliler toplamı, DİE; A.g.e, s.186, Tablo: 37, s.194, Tablo: 39'dan alınmış, ücretlilerin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı da özel olarak hesaplanmıştır.

(7): DİE; 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, Ankara 1976, s.28-31 Tablo : 12'den yararlanarak hesaplanmıştır Ancak tabloda "İmalat Sanayi"nde alt faaliyet kolları itibariyle dağılımlar bulunmadığı için, hesaplamalar 1970 yılındaki oranlara göre tarafımızdan yapılmıştır.

(8): 1975 yılında, A.g.e., s.36-37, Tablo: 14'deki genel toplamdan önce, 12-14 yaşlar arasındaki ücretli sayısını düşmek gerekti. Bunun için de D.I.E.den 1970 yılı için özel olarak alınan 12-14 yaş grubundaki ücretlilerin, toplam ücretliler içindeki oranı bulundu. Bu oranın değişmediği varsayılarak, 1975 yılı toplam ücretliler sayısından düşürüldü. Alt faaliyet kolları için de benzer işlemler yapıldı.

B. Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Gerçekçi Olarak Tahminine Olanak Sağlayabilmek İçin, Genel Nüfus Sayımları Sonuçlarının Yeniden Düzenlenmesi Gereği

Genel Nüfus Sayımları'ndan yararlanılarak bulunan ücretli sayıları, faktör gelirlerinin hesaplanması sürecinde aynen kullanılamamış ya da başka bir deyişle,elde edilen veriler bazı zorunluluklar nedeniyle düzeltilmiştir (48). Bu düzeltmeler üç nedenle gerekli olmuştur.

Bu nedenlerden birisi, ücretlilerin gelirlerin hesaplanması sürecinde yararlanılan kaynaklardaki ücretliler sayısı ile, Genel Nüfus Sayımları'ndaki ücretliler sayısının farklı olmasıdır. Başka bir deyişle gelirlerin hesaplanması sürecinde de görüleceği gibi, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Sanayi ve İşyerleri Sayımı",Sosyal Sigortalar Kurumu'nun "Yıllık İstatistikleri" ve özel olarak derlenen verilerdeki ücretliler sayısı bazı iktisâdî faaliyet kollarında Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'ndan daha yüksek çıkmaktadır(49). Hesaplama yapılan bütün yıllar için,bazı iktisâdî faaliyet kollarında bu durumla karşılaşılmıştır (50). Belirtilen kaynaklarla, karşılaştırıldığında,

---

(48) (16) No.lu tablo ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin, yeni bir seri bulmak yerine, çeşitli dönemler arasında eğilimleri belirlemek ve karşılaştırma olanağı sağlamak amacını güttüğü belirtilmektedir. Başka bir deyişle, Genel Nüfus Sayımları ile bulunan veriler üzerinde değişiklikler yapılmamıştır. Bu aşamadaki düzeltmeler ise; iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirlerini hesaplayabilmek için,ücretlilerle ilgili yeni seriler bulmayı amaçlamaktadır.

(49) Ancak Türkiye'de Genel Nüfus Sayımları ile bulunan ücretli sayılarının, olduğundan daha düşük tesbit edilip edilmediğini söyleyebilmek ise, tartışmalı bir konu olmaktadır.

(50) Örnek olarak 1975 yılı verilebilir. 1975 yılında "Elektrik,Gaz, Su", "İnşaat ve Bayındırlık İşleri",ve"İmalât Sanayi " ile ilgili derlenen veriler, "26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları" ndaki ücretliler sayısından daha fazla olmaktadır. 1975 yılında "Elektrik, Gaz, Su" iktisâdî faaliyet kolunda, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretliler sayısı % 1 Örnekleme Sonuçlarından 62.124 kişi, "İnşaat ve Bayındırlık İşleri" nde çalışanlar da"42.669 kişi fazla olmaktadır. Özellikle bu

verilerin, daha gerçekçi olduğu varsayılmış ve bazı faaliyet kollarında Genel Nüfus Sayımı Sonuçları yerine, derlenen veriler kullanılmıştır. Bu farklılıkların nedenini, üç grupta toplamak mümkündür.

Birinci grupta, birçok neden birarada bulunmaktadır. Örneğin Genel Nüfus Sayımları'nda kişiler, çeşitli nedenlerle gerçek mesleklerini gizlemekte ya da meslekleri belirleyen sorular açıklıkla soruşmamaktadır. Bunun yanında nüfus sayımlarındaki kodlamalarla, anketlerdeki kodlamaların da farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı yıllarda, Genel Nüfus Sayımları'nda iktisâdî faaliyet kolları itibariyle ücretliler tesbit edilmemiş, ya da 12 ve daha yukarı yaş gruplarına göre tesbitler yapılmıştır. Bu nedenle de bazı varsayımlardan yararlanmak kaçınılmaz olmuştur.

---

(50)'nin devamı: "İnşaat ve Bayındırlık İşlerinde" sigorta kapsamının, Genel Nüfus Sayımı kapsamından büyük olması ilginç gözükmektedir. Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki "İmalât Sanayi"nde çalışanlarla ilgili fazlalık da şöyledir: "Dokuma" alt faaliyet kolunda 18.884, "Taş, Toprak ve Kum Mamulleri Sanayii"nde 20.525, "Metal Ana Sanayi"nde 4.716, "Metalden Mamul Makina ve Teçhizat İmalâtı Sanayi" nde 141.735 kişinin fazla olduğu görülmüştür. "İmalât Sanayi" toplam olarak ele alındığında da, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretliler sayısının, Genel Nüfus Sayımı kapsamındaki ücretliler sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. 1975 yılında "İmalât Sanayi" nde sosyal sigortalı kapsamı 850.396 olurken, nüfus sayımındaki bu kapsam 687.779'dur. Görüleceği gibi nüfus sayımı kapsamı, sigorta kapsamından yüzde 19 daha düşüktür. Yine Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak derlenen verilere göre; 1975 yılında "İmalât Sanayinde ücretle çalışanlar sayısı "%1 Örnekleme Sonuçları"ndan daha yüksek çıkmaktadır. 1975 yılı İmalât Sanayi Anketlerinin, yalnızca büyük işyerlerini kapsamasına rağmen, örnekleme sonuçlarından büyük çıktığı görülmektedir. Burada büyük işyerlerinde çalışanlar sayısı 691.654 olmaktadır. 1970 Genel Nüfus Sayımında "İmalât Sanayi"nde çalışan ücretlilerin 723.573 olması karşısında, 1975'de "İmalât Sanayi"nde çalışanlar sayısının düşmesini haklı gösterecek bir neden olmadığına göre; bu durum "% 1 Örnekleme Sonuçları"nın gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Burada önemli bir özellik olarak, gerek Genel Nüfus Sayımlarında, gerekse "Yıllık İmalât Sanayi Anketlerinde" kapsamın ücretliler dışında maaşlıları da kapsadığı, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nin ise; yalnızca ücretlilerle sınırlı olduğu belirtilmelidir.

-Genel Nüfus Sayımları'ndaki tahminlerin düzeltilerek kullanılmasını zorunlu kılan ikinci neden de ;ücretlilerin iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımında, onuncu iktisâdî faaliyet kolu olarak "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler, Bilinmeyenler ve Evvelce Hiçbir İşte Çalışmamış Olanlar"ın yer almasıdır. Bu iktisâdî faaliyet kolunda bulunan ücretli sayısı 1960 yılında 166.648, 1965 yılında 219.614, 1970 yılında 162.497, 1975 yılında da 321.949 kişidir. Bunlar ücretli olduklarına göre; yurtiçi faktör gelirinin bölüşümünde aldıkları paylaşmak faktörünün gelirini oluşturacaktır. Bu nedenle,gelirleri de, ücretliler grubunun gelirleri içinde düşünülmeli ve "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler, Bilinmeyenler ve Hiçbir İşte Çalışmamış Olanlar" toplamı da,belirli oranlara göre, diğer iktisâdî faaliyet kolları içinde dağıtılmalıdır (51).

Farklılıklarla ilgili üçüncü neden ise;inceleme yapılan yıllarda Genel Nüfus Sayımları Sonuçları'ndan başka, diğer veriler yönünden de karşılaşılan dar boğazlarla ilgilidir. Genel Nüfus Sayımları'nda gelirlerle ilgili verilerin olmaması nedeniyle, bu verileri kapsayan istatistiklere başvurmak zorunlu olmuştur. Ancak bu istatistiklerin incelenen bütün yıllar için derlenmediği, buna karşılık bazı ara yılları kapsadığı görülmektedir. Bu nedenle belirtilen yıllar için tahminler yapılması kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucu olarak da, çeşitli iktisâdî faaliyet kollarında, yararlanılan kaynaklar, ve başvurulan yöntemler,daha sonra da görüleceği gibi çeşitlilik göstermektedir. Belirtilen nedenler, bazı düzeltmelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu durumda öncelikle faktör gelirlerinin hesabında başvurulan kaynaklardaki ücretliler sayısı - fazlalıklar da dahil olmak üzere - aynen alınmış ve fazlalıklar toplamı "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" toplamından çıkarılmıştır. Geri kalan ücretliler de faz-

---

(51) Benzer uygulama için bak. ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.59. Dağıtım yapılırken iktisâdî faaliyet kollarında bulunan ücretlilerin, toplam ücretliler içindeki oranlarından yararlanılmış ve bu oranlara göre dağıtım yapılmıştır. Ancak bunun ne derece gerçekçi olduğu tartışılabilir.

lalık göstermeyen iktisâdî faaliyet kollarına dağıtılmıştır. Bunun için de önce belirtilen iktisâdî faaliyet kollarında ücretli olarak çalışanların, toplam ücretliler içindeki oranı bulunmuş ve daha sonra da fazlalıklar toplamı, hesaplanan oranlara göre dağıtılmıştır.

Bu işlemlerden sonra, toplam ücretli sayısı değişmemiştir. Ancak iktisâdî faaliyet kollarında ücretli olarak çalışanların, kendi içinde dağılımları değişmiştir. Gelirlerin tahmininde de bu yeni toplamlara göre hesaplama yapılmıştır. Yurtiçi faktör gelirleri içinde emek faktörünün payının belirlenebilmesi ve millî gelir hesapları ile de tutarlılık sağlanması yönündeh, bu düzeltme işlemi kaçınılmaz olmuştur.

Aşağıdaki tabloda 1960, 1965, 1970 ve 1975 yıllarında toplam ücretli ve maaşlılar gelirini meydana getiren ve hesaplarımıza esas olan ücretli sayıları görülmektedir.

TABLO:17 1960 - 1975 DÖNEMİNDE ÇALIŞMAMIZDA GELİR TAHMİNLERİNE ESAS ALINAN DÜZELTİLMİŞ ÜCRETLİLER SAYISI

(Kişi olarak)

İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	1960	1965	1970	1975
I. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	726.452	741.660	491.618	351.520 (4)
II. İstihraç Sanayi (Maden İstihracı ve Taş Ocakçılığı)	80.718	91.574	108.616	99.511
III. İmalat Sanayi	493.960	575.475	749.776	850.396 (5)
1. Gıda, İçki, Tütün Sanayi	115.882	139.037	149.337	181.856
2. Giyim, Deri, Mensucat Sanayi	160.696	171.946	176.364	179.755
3. Kereste ve Mamulleri Sanayi	35.901	40.307	62.979	36.301
4. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	16.008	22.194	28.045	33.680
5. Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk, Plastik Mamulleri Sanayi	24.251	29.952	42.697	61.698
6. Metal Olmayan Madenler, Taş, Toprak ve Kum Mamulleri Sanayi	22.839	30.392	41.336	58.352
7. Ana Metal Sanayi	15.393	27.706	37.873	39.104
8. Metalden Mamul Makine ve Techizat İmalatı Sanayi	72.082	101.687	110.332	242.818

9. Diğer İmalat Sanayi	30.908	12.254	100.813	16.832
IV. Elektrik, Gaz Su ve Temizlik İşleri (2)	16.199	27.837	47.044	75.825
V. İnşaat ve Bayındırlık İşleri	291.174	356.762	400.800	355.171 (6)
VI. Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	65.466	62.332	176.220	282.035
VII. Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	165.051	194.067	214.963	272.674
VIII. Malî Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumları, Yardımcı İş Hizmetleri	51.386	61.733	120.894	142.716
IX. Hizmetler (3)	546.729	683.941	1.408.297	1.635.551
1. Sosyal ve Kişisel Hizmetler	262.613	257.533	845.527	933.646
2. Devlet Hizmetleri	284.116	426.408	562.770	701.905
T O P L A M	2.437.135	2.795.381	3.718.228	4.065.399

N o t l a r : (1) Sektör fazlalıkları "Diğer imalat Sanayi" ile düzeltildi.

(2) Genel Nüfus Sayımlarında bütün yıllarda "Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri"nde çalışanlar sayısı, Sosyal Sigorta kapsamından küçük çıktığı için, Sosyal Sigortalar kapsamı esas alındı.

(3) Hizmetler; sosyal ve şahsi hizmetlerle, devlet hizmetleri olarak ikiye ayrıldı. Devlet hizmetlerinde çalışanlar sayısı T.C. Emekli Sandığı'ndan alınan verilere göre düzenlendi. İktisadi amaçlı kamu kuruluşlarında çalışanlar ilgili faaliyet kollarında belirtildiği için, buradaki toplama dahil edilmedi.

(4) 1975 yılında, daha önce'de belirtildiği gibi "Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık" da çalışan ücretliler sayısının, düşük tahmin edildiği ileri sürülmüştü. "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" toplamından, "İmalat Sanayi" ile "Elektrik, Gaz, Su" faaliyet kolu için eklenen pay dışında kalan 97.208 kişi bu iktisadi faaliyet koluna eklenmiştir. Belirtilen bu iki faaliyet koluna öncelik verilmesinin nedeni de, bu faaliyet kollarında ücretlilerle ilgili olarak derlenen verilerin daha gerçekçi olmasının varsayılmasından ileri gelmektedir.

(5) 1960, 1965 ve 1970 yıllarında "İmalat Sanayi" kapsamı olarak Genel Nüfus Sayımları kapsamı alınırken, 1975 yılında Sosyal Sigortalar kapsamındaki imalat sanayinde çalışanlar alındı.

(6) Diğer sektörlerdeki düşük tahminler nedeniyle, "İnşaat ve Bayındırlık İşleri"ne bir ekleme yapılmamıştır.

(16) ve (17) No.lu tablolar karşılaştırıldığında, toplam ücretli ve maaşlı sayılarının değişmediği, buna karşılık iktisâdî faaliyet kollarının kendi içinde değişiklikler gösterdiği görülecektir. Bu değişikliklerin yapılması bir yerde kaçınılmaz olurken, diğer yönden de veri eksikliği nedeniyle çeşitli tahminlere ya da varsayımlara başvurulması, gerçek sonuçlara varılıp - varılamadığı yönünden şüpheler yaratmaktadır. Burada sonuç olarak; veri eksikliği ile birlikte, çeşitli sayımların kapsam yönünden yıldan yıla değişme gösterdiği ve bunun da hiçbir haklı nedeninin olmadığı belirtilmelidir.

Bizce gelir dağılımı ile ilgili olarak çalışma yapan kişilerin karşılaştığı en büyük dar boğaz, - mevcut verilerin gerçekçiliğinin tartışılması bir yana - verilerin kullanılmasında karşılaşılan güçlüklerdir. Daha önce de belirtildiği gibi, yıldan yıla değişen yöntem ve kapsam farklılıkları, bu sonucu yaratan nedenlerin başında gelmektedir.

Belirtilen nedenlerle, incelenen dönemde gerek ücretli olarak çalışanlar sayısı, gerekse bunların iktisâdî faaliyet kollarındaki dağılımının gerçek durumu yansıtıp - yansıtmadığı tartışmalıdır. Bulgularımıza göre;

- Toplam ücretliler sayısı, olduğundan daha düşük tesbit edilmektedir. Özellikle mevsimlik ve geçici olarak çalışanlarla, tarım ve orman işçilerinden ücret gelirleri önemsiz olanlar, sayımlarda kendilerini ücretli olarak göstermemektedirler. Bu gruptakilerin kendilerini; "Kendi Hesabına Çalışanlar", "Ücretsiz Aile İşçileri" ya da "İyi Tanımlanmamış Faaliyetler" gibi iktisâdî faaliyet kollarında gösterdiklerini ileri sürmek, gözlemlere ters düşmemektedir. Bu sonuç bir yönüyle de; "Genel Nüfus Sayımı"nın Ekim ayında yapılması ve iktisâden faal nüfusun işteki durumunun tesbitinde, son haftadaki mesleğin sorulmasından da ileri gelmektedir. Mevsimlik çalışmanın ülkemiz yönünden kesinlikle belirlenmiş tarihlerinin olmadığı da görülmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bir yayınında "Bilhassa bilgisizlik yüzünden veya vergiden veya Sosyal Sigortadan kaç-

mak gayesiyle bilerek bazı maaş ve ücret sahiplerinin ücretsiz aile işçisi kategorisine dahil edildiklerinden şüphe etmekteyiz" denilmektedir (52).

- Toplam ücretlilerin iktisâdî faaliyet kolları arasındaki dağılımının gerçekçi belirlenememesinin önemli nedeni; anket kodlamalarındaki değişikliklerle, soruların sorulmasındaki yetersizlikler ve kişilerde gerçek durumu bildirip-bildirmeme konusundaki eğilim eksikliği olmaktadır. Özellikle tarım ve orman işçilerinin sayısının, düşük belirlendiği düşüncesindeyiz (53). Bu durum hem ücretliler toplamını düşürmekte, hem de tarım ve orman kesiminde ücretli olarak çalışanların,diğer iktisâdî faaliyet kolları içinde gösterilmesine yol açmaktadır. Tarım ve orman işçilerinin boş zamanlarında "İnşaat ve Bayındırlık İşleri" nde çalıştığı görülmektedir. Bu durumun da,tarım ve orman işçilerinin inşaat işçisi olarak gösterilmesine yol açtığı ileri sürülebilir. Karşılaşılan durum bir yönüyle de, kaçınılmaz olmaktadır. Bu tür işçilerin bazı dönemlerde tarım, bazı dönemlerde de inşaat sektöründe çalışması zorunluluk gereğidir. Tarım ve orman işçilerinin bir kısmının da,"Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler" iktisâdî faaliyet kolunda kapsama dahil edildiği de,yine gözlemlerimiz arasındadır.

- Bir de iktisâden faal nüfusun 15 yaşından başlatılması, ücretliler sayısının düşük çıkmasına neden olmaktadır. 12 -14 yaş grubu arasında çalışanlar sayısının ülkemizde oldukça büyük rakamlara ulaştığı görülmektedir. 1975 yılında bu yaş grubunda çalışanlar 464.146 kişi olmuştur. Ancak bu gruptakileri gerçek anlamda ücretli

---

(52) ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.77.

(53) Gerçek yönünün ne olduğu bilinmemekle beraber, bir gazete haberinde "320 bin tarım ve orman işçisi için toplu sözleşme yapılmış" olduğunun yer alması,ilginç olmaktadır. Çünkü bizim düzeltmeler yaparak 1975 yılı için bulduğumuz tarım ve orman işçisi sayısının 351.520 olduğu göz önüne alınırsa, durum ilgi çekici olmaktadır. Toplu sözleşme yapıldığı söylenen 320 bin kişinin, sadece kamu kesimindeki işçiler olduğu ve de bir tek sendikanın üyeleri olduğu da göz önüne alınmalıdır. Ancak bu haberin doğruluğu konusundaki kuşkularımızı da belirtmek istiyoruz. Bak. Tercüman Gazetesi, 3 Kasım 1976.

saymakda, şüphesiz ki tartışma konusu olacaktır.

C. Ücretlilerin 1960-1975 Döneminde İktisâden Faal Nüfus İçindeki Oranları ile İlgili Eğilimler

Yukarıdaki (16) ve (17) No.lu tablolardan hareketle, ücretlilerin iktisâden faal nüfus içindeki payları ile ilgili eğilimlerin de bilinmesi gerekli olmaktadır. Çünkü emek faktörünün, yurtiçi faktör gelirinden aldığı faktör payları ile, yine emek sahiplerinin iktisâden faal nüfus içinde zamanla gösterdiği eğilimlerle ilişkisinin kurulması önem kazanmaktadır. Daha sonra bu ilişkiler üzerinde durulacağından, burada sadece ücretli ve maaşlıların belirtilen yıllara göre iktisâden faal nüfus içinde gösterdiği eğilimlere yer verilmektedir.

Tablo : 18 1960,1965, 1970 ve 1975 Yıllarında İktisâden Faal Nüfus, Ücretliler ve Ücretlilerin İktisâden Faal Nüfusa Oranları

(15-64 Yaş Grubu)

	1960	1965	1970	1975
İktisâden Faal Nüfus	12.993.245	13.557.860	14.051.209	15.202.618
Ücretliler	2.437.135	2.795.381	3.718.228	4.065.399
Ücretlilerin İktisâden Faal Nüfusa Oranı	% 18.75	% 20.61	% 26.46	% 26.74

Kaynak: (16) No.lu tablodan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi iktisâden faal nüfus içinde ücretlilerin oranı, 1960-1970 döneminde önemli bir artış göstermiştir. İktisâden faal nüfusun 1960'da yüzde 18.75'ini, 1965'de yüzde 20.61'ini, 1970'de de yüzde 26.46'sını ücretlilerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak 1970'den sonra bu oran 0.28'lik bir artışla yüzde 26.74'e ulaşmıştır. Biz bu sonucu ihtiyatla karşılamaktayız. Daha önce de belirttiğimiz gibi - özellikle 1975 yılı için - ücretliler sayısının, olduğundan daha düşük belirlendiği görüşündeyiz.

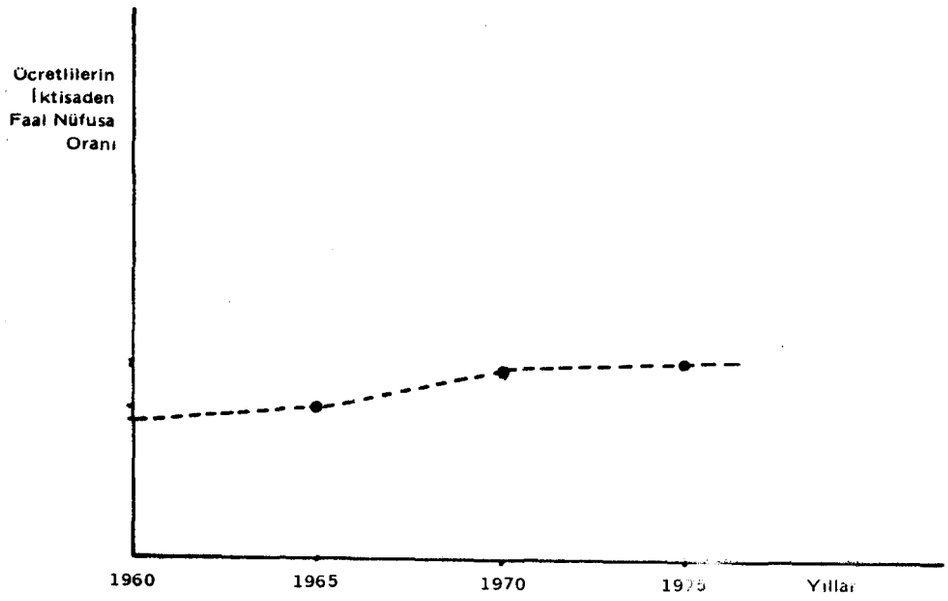

Şekil : 17 1960—1975 Döneminde Ücretlilerin, İktisaden Faal Nüfus İçindeki Gelişimi

2. ÜCRETLİLERİN GELİRLERİNİN TAHMİNİ

Emek faktörünün yurtiçi faktör gelirindeki payını belirleyebilmek için, daha önce görüldüğü gibi çeşitli düzeltmeler yapılarak ücretlilerin sayısı tahmin edilmişti. Şimdi de bu aşamada ücretlilerin gelirleri tahmin edilecektir.

Bilindiği gibi ülkemizde yurtiçi faktör geliri tahminleri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce iktisâdî faaliyet kollarına göre yapılmaktadır. Ancak bu faaliyet kollarından "Konut " için, emek faktörü geliri tahmin edilmiyecektir. Çünkü Devlet İstatistik Enstitüsü'nün " Konut " faaliyet kolu için tahmin ettiği yurtiçi faktör gelirinde de, emek faktörü için gelir tahmini yapılmamıştır. Bu faaliyet kolunun gelirini; kira gelirleri ile, konut sahibinin konutunda kendisinin oturması halinde izafî (imputed) gelirler oluşturmaktadır. Bu nedenle emek gelirleri tahmini söz konusu olmamaktadır.(54).

İktisâdî faaliyet kollarında ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar sayısı bilindiğine göre, bu aşamada ortalama günlük ücretlerin ya da yıllık gelirlerin tesbiti gerekmektedir. Bundan sonra-

(54) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972. A. Geç., s.52.

dır ki, ortalama ücretlerin ya da yıllık gelirlerin, o faaliyet kolundaki ücretlilerle çarpılması ile her faaliyet kolu için, toplam ücret ve maaş gelirleri tahmin edilebilecektir. Bulunan ücret ve maaş gelirleri de,Devlet İstatistik Enstitüsü'nce tahmin edilen toplam faktör gelirlerinden çıkarılacaktır. Bu işlem sonucunda da,iktisâdî faaliyet kolları itibariyle, ücret ve maaş gelirleri ile, diğer faktör gelirlerinin fonksiyonel dağılımları bulunacaktır.

Emek faktörü gelirinin oluşumunu belirleyebilmek için, iktisâdî faaliyet kollarında maaş ve ücretlilerin tahmini ile ilgili olarak yapılan işlemleri genel özellikleri ile belirtmekte yarar görmekteyiz. Bu şekilde yapılan harcamalar ve bulunan sonuçlar, tartışmaya açık olacaktır. Veri bulunmayan iktisâdî faaliyet kolları için de başvurulan varsayımlar görülebilecek ve veri eksikliği çekilen faaliyet kolları ortaya çıkacaktır. Bu şekilde, emek gelirlerinin belirlenmesindeki eksikliklerin ve dar boğazların neler olduğu açıklık kazanacaktır. Uygulanan yöntemin bundan sonraki çalışmalar için, önemli kolaylıklar sağlayacağında şüphe yoktur.

A. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık

Tarım, ülkemizde veri eksikliği çekilen bir sektördür. Bunun nedenleri de çeşitlidir. Bilindiği gibi,tarım sektöründe sendikalaşma hareketi güçsüz ve etkisizdir. Bu sektördeki ücretliler Sosyal Sigortalar kapsamından yararlanamamaktadırlar. Tarım dışı kesimlerden farklı olarak, asgarî ücret uygulaması son yıllarda başlamıştır ve etkinliği de tartışmalıdır. Yine bu kesimde, gelirlerle ilgili olarak çok az sayıda çalışmanın yapılmış olması da gözden uzak tutulmamalıdır.

Gelirlerle ilgili tahminlerimizde aşağıda da görüleceği gibi, bazı çalışmalardan yararlanma olanağı bulunmuş ve özel bilgiler de derlenerek, eksiklikler belirli ölçülerde giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, yine de gerçek tesbitlere ulaşılıp - ulaşılamadığı tartışma konusu olmakta devam edecektir. Daha sonra da görüleceği gibi, tarım kesiminde gerçekçi tahminler yapılabilmesi oldukça güç olmaktadır. Bunun önemli nedeni de, tarım kesimindeki ücretli sayısının

gerçekçi olarak tahmin edilememesidir. Yine aynı şekilde veri eksiklikleri de önemli nedenler olmaktadır.

Ülkemizde tarım sektöründe yurtiçi faktör geliri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce üretim yoluyla hesaplanmaktadır. Önce tarımsal üretim değerleri bulunmakta ve bundan tarımsal girdiler düşülerek, gayri safi yurtiçi hasılaya ya da, başka bir deyişle, gayri safi katma değere ulaşılmaktadır. Bulunan gayri safi yurtiçi hasıladan da, tarımsal sabit sermaye tüketimi ve ödenen vasıtalı vergiler çıkarılarak (55), yurtiçi faktör gelirleri bulunmaktadır. Burada elde edilen gayri safi katma değere, üretici fiyatları ile gayri safi katma değer denmektedir. Üretici fiyatları deyiminin kullanılmasının nedeni de, üretimleri değerlendirirken kullanılan fiyatların üreticinin ürününü alıcıya teslim ettiği anda eline geçen fiyat veya ilk fiyat olmasıdır. Fiyat içinde diğer sektörlerin örneğin, ticaret ve ulaştırma sektörlerinin payı bulunmamaktadır (56). Tarım sektöründe üretim yoluyla gayri safi yurtiçi hasılanın ve buradan hareketle, tarımsal yurtiçi faktör gelirlerinin tahmininde; tarımsal ve hayvansal üretim, ormancılık ve balıkçılık faaliyet kollarının üretim değerleri toplamı esas alınmaktadır. Buna uygun olarak ücret ya da gelir tahminleri de, belirtilen iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yapılacaktır. Ancak burada çok ayrıntıya girmemek için de, ücretlerin tahmininde yararlanılan kaynaklar ve başvurulan varsayımların belirtilmesi ile yetinilecektir.

a. Tarımsal ve Hayvansal Üretim

Tarımsal ve hayvansal üretimde çalışanların ortalama ücretleri ya da gelirlerinin tahmininde; Sosyal Sigortalar Kurumu'nun Sosyal Sigorta İstatistikleri'nden, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Köy İşleri Bakanlıkları'ndan sağlanan özel verilerden ve

---

(55) Millî Gelir Hesaplarında, tarım sektörü için sübvansiyonlara yer verilmemektedir. Bu nedenle de sübvansiyonlar için bir hesaplama yapılmamıştır. Bak.DİE; A.g.e., s.67-68, Tablo:2-27, 2-28,.

(56) Bu konuda bak. A.g.e., s.8.

tarım kesiminde ücretlilerle ilgili yapılmış bazı çalışmalardan yararlanılmıştır (57).

Tarım sektörü genel olarak Sosyal Sigortalar kapsamı dışında olmasına rağmen, istisnaî işlerde çalışanlar bazı yıllarda Sosyal Sigortalar'dan yararlanmıştır (58). İncelenen yıllar içinde sadece 1960 yılında 12.476 tarım işçisinin kapsandığı görülmüş ve bunların ücretleri de "İşçi Sigortaları Kurumu 1960 Yılı İş ve Faaliyet İstatistikleri" nden hareketle bulunmuştur (59). Ancak bu ücretlere, işverenlerin çalışanlar için ödedikleri işveren pirimleri ile, bazı ödemelerin dahil olmadığı belirtilmelidir. Bu durum 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 77. maddesinden ileri gelmektedir. 77.maddeye göre; ücretlilere sosyal amaçlarla verilen yolluklar, çocuk ve aile zamları, ölüm, doğum ve evlenme yardımları ile ayni yardımlar, sosyal yardımlar olarak belirtilmekte ve bu yardımlardan pirim kesilmemektedir. Bu nedenle de bu çeşit ödemeler Sosyal Sigortalar Kurumu'na bildirilmemektedir. Bunlar dışında yine aynı kanunun 78. maddesi gereğince; yıllık kazançların belirlenen üst sınırının üzerindeki ücretlerden de pirim kesilmemektedir. Başka bir deyişle Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki ücretler, çalışanlara yapılan toplam ödemeler yerine, sadece primine esas olan ödemelerle sınırlı olmaktadır(60). Belirtilen neden-

---

(57) Devlet İstatistik Enstitüsü'nün, "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmasında; "Tarımsal ve Hayvansal Üretim" iktisâdî faaliyet kolunda ücretler, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın bir çalışmasından yararlanılarak hesaplanmıştır. Ancak bu çalışmada veri kaynakları belirtilmediği gibi, derlenen verilerin de gerçek gelirleri yansıtmaktan uzak olduğu görülmektedir. Bu çalışma için bak. Mete TÖKÜNER-Ömer KARAKAYA; Bitkisel Üretimde Faktörlerin Dağılımı, Verimlilik ve Üretim Fonksiyonları, DPT; Ankara, 1975.

(58) Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 3.maddesinin (A) bendine göre, bu istisnaî faaliyetler şunlar olmaktadır: "Tarım sanatlarına ait işlerde veya tarım işyerlerinde yapılan ve tarım işyerlerinden sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık ve benzeri işyerlerinde çalışanlar".

(59) İşçi Sigortaları Kurumu; İşçi Sigortaları Kurumu 1960 Yılı İş ve Faaliyet İstatistikleri, Ankara, 1961, s.47, Tablo:11.

prime esas olan ödemelerle sınırlı olmaktadır (60). Belirtilen nedenlerle Sosyal Sigorta İstatistikleri, ücretlilerin gelirlerini tam olamı ile yansıtmamakta ve gelirler olduğundan daha düşük çıkmaktadır. Daha sonra diğer iktisâdî faaliyet kollarındaki ücretlilerin gelirleri tahmin edilirken de, önemli bir dar boğaz olarak bu durum görülecektir. Bu nedenle sigorta kapsamındaki ücretlilere yapılan toplam ödemeleri bulabilmek için; iktisâdî faaliyet kollarının özelliklerine göre, çeşitli varsayımlara başvurulmuştur. Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki prime esas olan ücretler üzerine, bu varsayımlar gereğince kapsam dışı kalan ödemeler kadar ekleme yapılmıştır (61). 1960 yılında Sosyal Sigorta kapsamı dışında kalanların gelirlerinin hesaplanmasında ise; M.Cengiz Pınar'ın "Ege Ziraat Bölgesi'nde İşçi ve Ücret Meseleleri" adlı yayınından yararlanılmıştır (62).

1965 yılı için derleyebildiğimiz veriler, sadece asgarî ücretlerle ilgili olmaktadır. Bu yılda tarım kesiminde asgarî ücretle-

---

(60) 506 sayılı Kanun'un 77. maddesine göre; uygulamada Sosyal Sigorta İstatistikleri'nde görülmeyen ödemeler, ayrıntılı olarak şunlar olmaktadır: Yolluklar, çocuk ve aile zamları, ölüm, doğum ve evlenme yardımları ile aynî yardımlar, verilen ihbar tazminatı, kıdem tazminatı, kasa tazminatı, yemek parası, yakacak, elbise parası, tahsil yardımı gibi sosyal yardım paraları ile, ücret toplamının 50 kuruştan az olan kesirleridir. Yine günlük kazançın üst sınırını aşan ödemeler de 78. madde gereğince; sigortalıların ücretlerinde görülmemektedir. Bugün bu sınır 200.- TL. dır. Bak. Gürbüz ERSAN; 150 Soruda Sosyal Sigorta Hakları, Kutyay Eğitim ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 1976, s.14.

(61) "Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık" iktisâdî faaliyet kolunda ücretlilere yapılan toplam ödemeleri bulabilmek için, "İstihraç Sanayi"ndeki eğilimlerden yararlanılmaktadır. Bunun da nedeni, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1959 yılından beri İstihraç Sanayi (Maden İstihracı ve Taş Ocakçılığı) ile ilgili olarak toplam ödemeleri belirleyen anketlerin yapılmış olmasıdır. Belirtilen anketlerden yararlanarak, bu faaliyet kolunda özel kesimde çalışanların ortalama ücretleri bulunmaktadır. Daha sonra da bulunan ortalama ücretler, 1960 yılında aynı faaliyet kolundaki sigortalı ücretleri ile oranlanmaktadır. Aradaki fark sigortalı işçilere ödenen, fakat Sosyal Sigorta İstatistikleri'nde görülmeyen ödemeleri belirlemektedir. Bu oran kadar sigorta gelirlerine yapılan ekleme sonunda, toplam ödemelere ulaşılmaktadır. "İstihraç Sanayi" nde sigorta kapsamındakilerin gelirinin, anket kapsamındakilerinin gelirlerine oranı 1960 yılında yüzde 67, 1965 yılında yüzde 53, 1970 yılında yüzde 54, 1975 yılında da yüzde 50'dir.

(62) M.Cengiz PINAR; Ege Ziraat Bölgesi'nde İşçi ve Ücret Meseleleri, İstiklâl Matbaası, İzmir, 1966.

ri belirleyen,bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Asgarî Ücretler" adlı çalışmasıdır (63). Diğer çalışmalar da; Halil Dirimtekin'in "Millî Gelirin Teşekkülünde ve İnkisamında Ücret ve Asgari Ücret Meseleleri" (64), İhsan Erkul'un "Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku" (65) adlı çalışması ile, Metin Kutal'ın "Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgarî Ücret" adlı çalışmasıdır (66). Ancak, tarım kesiminde tesbit edilen asgarî ücretlerin uygulanıp -uygulanmadığının tartışma konusu olduğu da ayrıca belirtilmelidir.

1970 yılındaki gelir tahminleri için de, Taner Karahasanoğlu'nun "Kamu Kesimindeki Tarım İşletmelerinde Ücretle Çalışanlar ve Sosyal Güvenliklerinin Sağlanması" adlı çalışmasından yararlanılmıştır (67). 1975 yılı tahminleri ise; Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı "Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü"nden özel olarak derlenen veriler, tarımsal asgarî ücretler ve özel verilerden hareketle bulunmuştur (68).

B. Ormancılık, Orman İşletmeciliği

Orman işletmeciliği ülkemizde devlet tarafından yapıldığı için, Millî Gelir Hesapları'nda bu faaliyet kolu bir kamu sektörü

---

(63) İcen DÖRTÜCENE-Ertan Ziver SAVER-Taner KARAHASANOĞLU; Asgarî Ücretler, DPT, Ankara, 1968, (Kapaksız Teksir)

(64) Halil DİRİMTEKİN; Millî Gelirin Teşekkülünde ve İnkisamında Ücret ve Asgarî Ücret Meseleleri, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayını, No.36/2, İstanbul, 1966.

(65) İhsan ERKUL; Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayını No.42/16, İstanbul, 1967.

(66) Metin KUTAL; A.g.e.

(67) Taner KARAHASANOĞLU; Kamu Kesimindeki Tarım İşletmelerinde Ücretle Çalışanlar ve Sosyal Güvenliklerinin Sağlanması, DPT, Ankara, 1970.

(68) Tarım sektöründe ortalama ücretler kadar önemli olan diğer konu da, ortalama çalışma günleridir. Burada yalnızca tarımda çalışılan gün sayısı alınmamış, tarım işçisinin yıllık çalışabileceği günler toplamından hareket edilmiştir.

olarak işlem görmektedir. Bu nedenle de ormancılık iktisâdî faaliyet kolunun yarattığı gayri safi yurtiçi hasıla,ya da diğer bir deyişle gayri safi katma değer, Orman Genel Müdürlüğü bilançolarından hareketle tahmin edilmektedir (69). Daha sonra da yurtiçi faktör gelirine ulaşmak için; dolaylı vergilerle, sabit sermaye tüketimi çıkarılmaktadır. Bulunan yurtiçi faktör geliri içinde de, emek faktörünün payını hesaplayabilmek için, yine aynı şekilde Orman Genel Müdürlüğü'nce ödenen maaşlar toplamından hareketle gelir tahmini yapılmaktadır.

Ancak bu hesaplamalarda gelir tahminlerinin, sadece memurlar için yapıldığı belirtilmelidir. İşçiler için gelir tahmin edilmemektedir. Oysa tarım kesiminde veri toplama olanağı bulunan tek iktisâdî faaliyet kolunun, ormancılık olduğu görülmektedir. Çünkü bu faaliyet kolundaki Orman Bakanlığı İşyerleri'nde,birim fiyatla çok sayıda orman işçisi çalışmaktadır. Orman Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre; 1970 yılında daimî ve geçici olarak 292.722, 1974 yılında da 397.058 kişinin çalıştığı görülmüştür. 1975 yılı verileri henüz derlenememiştir. Daimî çalışanlar sayısı da 1970'de 4254, 1974'de 27.448 kişi olmuştur. Bu durumda 1974 yılında ormancılık faaliyet kolunda çalışanlar sayısı, 1975 Genel Nüfus Sayımı'ndaki toplam tarım işçileri sayısından daha fazla çıkmaktadır (70). Derlenen bu verilerden,daha çok tarımsal ve hayvansal üretim ile, balıkçılık iktisâdî faaliyet kollarında ortalama ücretlerin ve ortalama çalışma günleri-

---

(69) Bak. DİE; A.g.e., s.18.

(70) Ancak bu sayıların da ihtiyatla karşılanması gerekmektedir.Nedeni de; aynı kişi bir yıl içinde çeşitli zamanlarda işe girip, çıkmakta ve her girişte de yeni bir işçi olarak işlem görmektedir. Yine orman işçileri orman dışında, özellikle tarımsal ve hayvansal üretimde de çalışmaktadır. Bu nedenle ücretli sayısının oldukça yüksek çıktığı ileri sürülebilir.

nin bulunmasında yararlanılmıştır (71).

... Balıkçılık, Su Ürünleri

"Balıkçılık ve Su Ürünleri" faaliyet kolunda çalışan ücretlilerin gelirlerinin tahmininde, Sosyal Sigorta kapsamındakiler için; Sosyal Sigorta İstatistikleri kullanılmıştır. Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki ücretlerin, işçilere ödenen toplam ödemeleri kapsamadığı ve daha düşük olduğu belirtilmişti.

Bu nedenle de bazı varsayımlara başvurmak zorunlu olmuştur (72). Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalan ücretlilerin gelirleri ile ilgili çalışmalar olmadığı için de, daha önce "Tarımsal ve Hayvansal Üretim" ile "Ormancılar, Orman İşletmeciliği" kollarında bulunan ücret tahminlerinden yararlanılmıştır.

B. İstihraç Sanayi (Maden İstihracı ve Taş Ocakçılığı)

Bu faaliyet kolunun faktör gelirlerini; özel madenler, devlet madenleri ve taş ocakları faktör gelirleri oluşturmaktadır. Özel madenler ve taş ocaklarında gelir tahminleri; üretim yolundan, devlet madenlerindeiise; gelir yolundan hesaplanmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nce devlet madenleri için, faktör gelirinin tahmininde; ücretler, kârlar, ödenen faiz ve kiraların toplamından hareket edilerek, gayri safi yurtiçi hasılaya ya da gayri safi katma değere ulaşılmakta, ./.

---

(71) Daha önce ücretliler sayısı tahmin edilirken, tarım kesimindeki tahminlerin gerçeği yansıtmadığı ileri sürülmüştü. Yukarıdaki veriler de bu yargıyı doğrulamaktadır. Bu durum Millî Gelir Hesapları'nda tarım kesiminde ücretliler payının olduğundan daha düşük, buna karşılık diğer faktör paylarının daha yüksek hesaplanmasına yol açmaktadır. Çünkü ücretliler sayısı düşük tutulurken, diğer üretim faktörlerine sahip olanların sayıları artmakta ve bu da onların paylarını yükseltmektedir.

(72) Sosyal Sigorta kapsamında çalışanlara yapılan toplam ödemeleri bulabilmek için, "Tarımsal ve Hayvansal Üretim" de olduğu gibi; "İstihraç Sanayi"ndeki eğilimlerden yararlanılmıştır. Görüleceği gibi "İstihraç Sanayi" benzer iktisâdî faaliyet kolu olarak düşünülmüştür. Ancak bu benzerliğin tam olmadığı ve bir zorunluluk gereği bu yola başvurulduğu belirtilmelidir. "İstihraç Sanayi"nde 1959 yılından itibaren Devlet İstatistik Enstitüsü'nce "Ma- ./.

buradan da, faktör gelirleri bulunmaktadır (73).

Toplam faktör gelirleri içinde, ücretlilerin gelirlerinin tahmini ile ilgili olarak iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1959 yılından itibaren yapılan "Maden İstatistikleri" (74), diğeri de "Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri"dir. Daha önce de belirtildiği gibi "Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri"nde ödemelerin tamamı yerine, belirli ödemeler yer almaktadır. Bu da toplam ödemelerin, ya da gerçek gelirlerin bilinmesini engellemektedir. "Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri"ndeki bu eksikliklerin, "Maden İstatistikleri"nde olmadığı görülmektedir. "Maden İstatistikleri"nde; maaş ve ücretler dışında, yapılan aynî ve sosyal yardımlarla, Sosyal Sigortalar Kurumu ve T.C. Emekli Sandığı gibi sosyal güvenlik kuruluşlarına, işverenlerin ücretli ve maaşlılar için ödedikleri işveren primleri de yer almaktadır.

"Maden İstatistikleri"nden yararlanarak gelir tahmininde, kapsam yönünden bir sorunla karşılaşılmıştır. Gelir tahminlerinde "Maden İstatistikleri" esas alınmakla birlikte, Sosyal Sigortalar kapsamındaki ücretliler sayısı, anketlerdeki ücretli ve maaşlılar sayısından daha yüksek çıkmaktadır. İncelenen bütün yıllarda aynı

---

(72) 'nin devamı: den Anketleri" nin yapılması, veri bulma yönünden önemli olmuştur. Ayrıca tahminlerde iki ikitsâdî faaliyet kolunda da yalnızca özel kesimle ilgili verilerin karşılaştırılması ve genellikle de özel kesimde, tarım ve istihraç iktisâdî faaliyet kolundaki şartların benzerlikler gösterdiği ileri sürülebilir. "İstihraç Sanayi" nde çalışan işçilerin, önemli kısmının tarım işçisi olduğu da bir gerçektir. Tarım kesimi için benzer iktisâdî faaliyet kolunun inşaat olduğu, fakat bu faaliyet kolunda veri olmaması nedeniyle bu yola başvurulmadığı da ayrıca belirtilmelidir.

(73) Bak. DİE, A.g.e., s.31.

(74) DİE, Maden İstatistikleri 1959-1966, Ankara, 1968, Maden İstatistikleri 1961-1968, Ankara, 1970, Maden İstatistikleri 1966-1973, Ankara, 1976. (1975 yılı verileri de DİE'den özel olarak alınmıştır.)

durumla karşılaşılmış, ayrıca 1965 ve 1975 yıllarında Sosyal Sigorta kapsamının, Genel Nüfus Sayımı kapsamından da büyük olduğu görülmüştür. Bazı iktisâdî faaliyet kollarında da görülmüş olan bu durum, daha önce de belirtildiği gibi;sayımlardaki kodlama farklılığından ileri gelmektedir. Bu nedenle "İstihraç Sanayi" faktör gelirinin tahmini için, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretli sayısı, "Maden İstatistikleri" ndeki ortalama gelirlerle çarpılmıştır. 1960 ve 1970 yıllarında ise, bu işleme başvurulmamıştır. Nedeni de;bu yıllarda Genel Nüfus Sayımı ile bulunan ücretlilerin, "Maden İstatistikleri" ve "Sosyal Sigorta İstatistikleri" nden daha yüksek çıkmasıdır. Genel kapsam olarak Sosyal Sigortalar alındığından, Sosyal Sigortalar kapsamı dışındakiler için gelir tahmini yapılması zorunluluk göstermiş ve bazı varsayımların yapılması kaçınılmaz olmuştur (75).

C. İmalât Sanayi

"İmalât Sanayi" faktör gelirinin bulunmasında,kamu ve özel kesimler için ayrı ayrı tahminler yapılmıştır. Kamu İmalât Sanayinde; gelirler yolundan hareket edilirken, özel imalât sanayinde üretim yolu seçilmiştir. Kamu imalât sanayindeki faktör gelirlerini; ödenen

---

(75) Sosyal Sigorta kapsamı dışındaki ücretliler; "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" ndaki büyük-küçük işyerleri ayrımına uyularak, küçük işyerlerinde çalışanlar olarak varsayılmıştır. Küçük işyerleri "10 "10 ve daha fazla kişi çalışan işyerleri ile 9 ve daha az kişi çalışan, fakat 50 + BG kullanan işyerleri" dışındaki işyerleri olmaktadır. Küçük ve büyük işyerlerindeki ortalama ücretleri, 1963 ve 1970 yıllarında yapılan "Sanayi ve İşyeri Sayımı" sonuçlarından bulmak mümkün olmaktadır. "İmalât Sanayi" içinde "İstihraç Sanayi" ne benzer iktisâdî faaliyet kolunu "Metal Olmayan Madenler Taş, Toprak ve Kum Mamulleri Sanayi" olarak seçtik. Bu iktisâdî faaliyet kolunda küçük işyerlerinde çalışanların, büyük işyerlerinde çalışanlara göre ortalama ücretleri,1963 yılında yüzde 40, 1970 yılında yüzde 76 oranındadır. 1963 yılı oranı 1960 ve 1965, 1970 yılı oranı da 1970 ve 1975 yılı için kullanılmıştır. "Maden Sanayi" anketlerindeki ortalama gelirlere, yukarıdaki oranları uygulayarak, sigorta kapsamı dışında kalanların ortalama gelirleri bulunmuştur. Burada "İmalât Sanayi" ndeki oranların, "İstihraç Sanayi" nde kullanılmasının sakıncaları ileri sürülebilinirse de; yapılan bazı ek çalışmalar ve gözlemler,bu konuda çok önemli bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Büyük ve küçük işyerleri ayrımı için bak. DİE; Sanayi ve İşyerleri Sayımı, İmalât Sanayi,II.Küçük İmalât Sanayi 1970, Ankara,1974, s.VII.

maaş ve ücretler, sosyal yardımlar, T.C. Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu'na işveren payı olarak ödenen sigorta primleri, müessese kâr ve zararları, tebarrular, ödenen kira ve faizler oluşturmaktadır (76).

"İmalât Sanayi" nde toplam faktör gelirleri içinde, ücretlilerin gelirlerinin tahmininde Sosyal Sigortalar Kurumu'nun "Sosyal Sigorta İstatistikleri" ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Yıllık İmalât Sanayi Anketleri" ve 1963 yle 1970 yıllarında yapılan "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" çalışmalarından yararlanılmıştır. "Yıllık İmalât Sanayi Anketleri"nin yalnızca büyük işyerleri ile sınırlı olmasına karşılık, 1963 ile 1970 yıllarında yapılan "Sanayi ve İşyerleri Sayımları" nda küçük işyerlerinin de kapsandığı görülmektedir. "İmalât Sanayi Anketleri" nde işveren primleri hariç, işçilere yapılan bütün ödemeler yer almış, 1970 yılı için de işveren primleri özel olarak derlenebilmiştir. Belirtilen nedenlerle; "İmalât Sanayi" faktör geliri tahmininde, "Yıllık İmalât Sanayi Anketleri" kullanılmıştır. (77).

"Yıllık İmalât Sanayi Anketleri" nden yararlanılarak, imalât sanayi faktör gelirinin tahmininde veri eksikliği ile karşılaşılmış ve bu nedenle bazı varsayımlara başvurulmuştur. Bu darboğazlardan biri, kapsamla ilgili olmaktadır. Büyük ve küçük imalât sanayi anket kapsamları toplamları, - 1975 yılı hariç - Genel Nüfus Sayımları'ndan küçük çıkmaktadır (78). Aradaki fark "İstihraç Sanayi" nde olduğu gibi, küçük işyerlerinde çalışanlar olarak varsayılmış ve küçük işyerlerinde çalışanların gelirleri, bunlar için de kullanılmıştır. "Küçük İmalât Sayımları" nın yalnızca 1963 ve 1970 yıllarında yapılmış olması;

---

(76) DİE; A.g.e., s.28.

(77) Bu konuda yararlanılan kaynaklar için bak. DİE; İstatistik Yıllığı 1960-1962, Ankara, 1964. DİE; Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara, 1976. DİE; Sanayi ve İşyerleri Sayımı, İmalât Sanayi, II. Küçük İmalât Sanayi 1970, Ankara, 1974. (1975 verileri ise; özel olarak derlenmiştir.)

(78) Daha önce "Ücretlilerin Tahmini" kısmında da belirtildiği gibi, 1975 yılında "Genel Nüfus Sayımı" nda "İmalât Sanayi" kapsamı gerek "Yıllık İmalât Sanayi Anket" kapsamlarından, gerekse Sosyal Sigorta kapsamından düşük çıkmıştı. Bu nedenle 1975 yılı için Sosyal Sigorta kapsamı, İmalât Sanayi kapsamı olarak alınmıştı.

1960, 1965 ve 1975 yıllarında büyük ve küçük işyerlerinde çalışanların sayılarının bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun için de Genel Nüfus Sayımları toplamından, büyük imalât sanayinde çalışanlar çıkarılmış ve geriye kalanların tümü de,küçük işyerlerinde çalışanlar olarak varsayılmıştır.

Gelir tahminlerinde, büyük imalât sanayinde çalışanların gelirleri, "Yıllık İmalât Sanayi Anketleri" nden alınmıştır. Küçük imalât sanayindeki ücretlilerin gelirlerinin tahmini ise, şöyle hesaplanmıştır: Önce 1960 ve 1965 yılları için "1963 Sanayi ve İşyerleri Sayımı" sonuçlarından yararlanılarak, küçük imalât sanayinde çalışanların ortalama gelirlerinin, büyük imalât sanayinde çalışanların ortalama gelirine oranı bulunmuştur. Daha sonra bulunan bu oran, 1960 ve 1965 yılları için kullanılmıştır. "1970 Sanayi ve İşyerleri Sayımı" sonuçlarına göre bulunan oranlardan da, 1970 ve 1975 yılları için yararlanılmıştır (79). Bu oranlarla, belirtilen yıllarda büyük imalât sanayindeki iktisâdî faaliyet kollarındaki ücretler çarpılarak, o iktisâdî faaliyet kolundaki küçük işyerlerinde çalışanların ortalama ücretleri bulunmuştur. Görüleceği gibi 1963 yılında bulunan oran, 1960 ve 1965, 1970 yılındaki oran da 1970 ve 1975 yılları için kullanılmıştır.(80).

Burada gelirler yönündenbaşka bir sorun da, daha önce belirtildiği gibi, işverenlerin ödediği primlerin "Yıllık İmalât Sanayi Anketleri" nde toplam gelirlere dahil edilmemiş olmasından ileri gelmektedir. Anket formlarında primlerle ilgili soruların sorulmasına karşılık, toplam ödemelere dahil edilmemesinin bir anlamı da olmamaktadır. Sadece 1970 yılı için işveren primleri derlenebilmiş ve

(79) Çeşitli iktisâdî faaliyet kollarına göre, bulunan oranların değiştiği görülmektedir. 1963 sayımına göre en küçük oran yüzde 14 ile "Petrol ve Kömür" faaliyet kolunda, en yüksek oran da yüzde 54 ile "Ecza ve Kimya" faaliyet kolunda bulunmuştur. 1970 sayımında ise en küçük oran yüzde 28 ile "Madenî Eşya" ve "Nakil Vasıtaları Sanayi" nde, en yüksek oran da yüzde 61 ile "Mobilya Sanayi" nde gerçekleşmiştir.

(80) Bulunan oranların sabit kalmayacağı ileri sürülebilirse de, böyle bir varsayımda bulunmanın bir zorunluluk olduğu da belirtilmelidir.

diğer yıllar için bazı varsayımlar yapılarak,işveren primleri tahmin edilmiş ve genel toplama katılmıştır (81). Primlerin eklenmesinde Sosyal Sigorta kapsamı esas alınmış, sigorta kapsamının dışında kalan ücretliler için ise prim eklenmeyerek, bunların sigortasız olduğu varsayılmıştır (82).

D. Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri

"Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri" faaliyet kolunda faktör gelirleri,Devlet İstatistik Enstitüsü'nce gelirler yolundan hesaplanmaktadır (83). Ücretlilerin gelirinin tahmininde tek kaynak, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri olmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Sosyal Sigorta İstatistikleri'nde çalışanlar için yapılan ödemeler toplam ödemeler olmayıp, prime esas olan ödemelerle sınırlanmakta ve işverenlerin çalışanlar için ödedikleri primleri kapsamamaktadır. Toplam ödemelere ya da gelirlere ulaşmak için, bazı varsayımlardan başvurulmuştur. (84).

---

(81) Burada 1970 yılında toplam ödemeler içindeki prim oranının yüzde 9.77 olduğu görülmektedir. 1975 yılı için de bu oran kullanılarak, primler tahmin edilmiştir. 1960 ve 1965 yılları için ise,"İstihraç Sanayi" ndeki oranlardan yararlanılmıştır. 1960 yılında bu oran yüzde 8.38, 1965 yılında da yüzde 8.63'tür. Ancak iktisâdî faaliyet kollarındaki farklılıklar nedeniyle "İstihraç Sanayi" nde yüksek işveren primi olacağı ileri sürülebilinirse de, buna karşılık bulunan oranların pek yüksek olmadığı belirtilebilir.

(82) Hesaplamalarda anket kapsamları ile birlikte, sigorta kapsamları da esas alınmıştır. Daha açık bir deyişle -1970 yılı hariç- büyük ve küçük işyerlerinde çalışanlar sayısı, Sosyal Sigortalar kapsamını oluşturmuş, geriye kalanlar da sigortasız olarak varsayılmıştır. Bunlar için de doğal olarak,prim hesabı yapılmamıştır.

(83) DİE; A.g.e., s.31.

(84) Çalışanlara yapılan toplam ödemeleri bulmak için, bu iktisâdî faaliyet koluna benzer bir başka faaliyet kolu bulunmaktadır. "Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri", Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Meslek ve İktisâdî Faaliyet Klasifikasyonu" nda; "Diğer İmalât Sanayi" içinde yer almaktadır. "Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri" faaliyet kolunda çalışanlar, genellikle kamu kesiminde bulunduklarından,incelenen yıllarda Sosyal Si Sigorta kapsamındaki "Diğer İmalât Sanayi" nde çalışanların ortalama gelirlerinin, kamu kesimindekiler "Diğer İmalât Sanayi" nde çalışanların ortalama gelirlerine oranı bulunmaktadır. Daha sonra bulunan bu oran,incelenen yıllarda sigorta gelirleri toplamı ile çarpılmaktadır. Bu oranlar 1960 yılında yüzde 68, 1965 yılında yüzde 79, 1970 yılında yüzde 74, 1975 yılında da yüzde 58 olmuştur.

Sosyal Sigortalar kapsamındaki ücretlilerin gelirlerinin tahmini yönünden, 1970 ve 1975 yıllarında bir sorunla karşılaşılmıştır. Bunun da nedeni, 1970 yılına kadar Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nde iktisâdî faaliyet kollarında sigortalı işçilerin ortalama günlük kazançları ile,ödenen yıllık ücretler toplamına yer verilirken, 1970 yılından itibaren bu bilgiler Eylül ayı itibariyle inceleme konusu yapılmıştır. Bu durumda sigortalı işçilere ödenen ücretleri,ya da başka bir deyişle sigortalı işçilerin yıllık gelirlerininbulabilmek güçleşmiştir (85). Bu nedenle yıllık gelirler toplamını bulabilmek için, bazı varsayımlar yapılması kaçınılmaz olmuştur (86). Bu iktisâdî faaliyet kolunda çalışanlar yönünden ilginç bir durum da, Sosyal Sigorta kapsamında bulunan işçilerin bütün yıllarda, Genel Nüfus Sayımları ile kapsanan işçi sayısından daha yüksek çıkması olmaktadır.

E. İnşaat ve Bayındırlık İşleri

"İnşaat ve Bayındırlık İşleri" faaliyet kolunun üretim değeri, inşaat sahibinin inşaat bitinceye kadar yaptığı ödemelerin toplamına eşit olmaktadır. Başka bir deyişle bu faaliyet kolunda yurtiçi faktör gelirleri, ödemeler yoluyla tahmin edilmektedir (87).

---

(85) Böyle bir uygulamaya geçme değişikliğinin hiçbir anlamı olmamaktadır. Sosyal Sigorta Kurumu ilgilileri bunun nedenini, yıllık toplamların bulunmasının uzun süreli bir çalışmayı gerektirdiğine bağlamaktadırlar.

(86) Önce, ücretlilere yapılan ödemeleri yıllık olarak belirleyen 1969 yılında, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle ortalama yıllık çalışma süreleri bulunmuştur. Bu ortalama çalışma sürelerinin,1970 ve 1975 yıllarında da değişmediği varsayılmış ve bu yıllardaki Eylül ayı itibariyle bulunan ortalama ücretlerle çarpılmıştır. Bu şekilde ücretlilerin yıllık gelirleri tahmin edilmektedir. Bu tahmin yönteminin, gerçek durumu yansıttığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ilgililerince de doğrulanmıştır.

(87) DİE; A.g.e., s.32-34.

"İnşaat Ve Bayındırlık İşleri" faaliyet kolu "Tarım, Avçılık, Ormancılık ve Balıkçılık" faaliyet kolu gibi, ücret tesbitleri güç olan ve veri kaynakları da kısıtlı olan bir faaliyet koludur. Gelir tahminlerinde yararlanılabilen tek kaynak, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'dir. Ancak bu istatistiklerdeki ücretlerin dey toplam ücretleri belirlemediği bilinmektedir. Diğer faaliyet kollarında olduğu gibi, beliren farklılıklar için bazı varsayımlardan yararlanılmıştır (88).

Sosyal Sigortalar Kapsamındaki ücretliler sayısı, 1975 yılı hariç, diğer yıllarda Genel Nüfus Sayımı kapsamından düşük çıkmaktadır. Bu nedenle Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalanlar, başka bir deyişle sigortasızlar için de, gelir tahminlerinde bulunmak zorunlu olmuştur (89).

---

(88) Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nde yer almayan ödemeleri belirlemek için, "İstihraç Sanayi" ndeki eğilimlerden yararlanılmıştır. Bunun için de öncelikle, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'ndeki ortalama ücretlerle, "Maden İstatistikleri" ndeki ortalama ücretler bulunmuştur. Daha sonra bu ücretlerin birbirine oranından yararlanarak, işçilere yapılan toplam ödemeler tahmin edilmiştir. Oranlamaların kamu ve özel kesim ayrı ayrımına göre bulunmak istenmesine rağmen, verilerin özelliği nedeniyle bu durum ancak 1970, ve 1975 yılları için gerçekleşebilmiştir. Bu oranlar 1960 yılında yüzde 57, 1965'de de yüzde 44 olmuştur. 1975 yılında "Maden İstatistikleri" ayrıntıları ile derlenemediğinden 1970 ve 1975 yıllarında aynı oranlardan yararlanılmış ve oranlar kamu kesiminde yüzde 48, özel kesimde ise yüzde 91 olarak gerçekleşmiştir.

(89) Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamı dışında kalanların gelirlerinin tahmininde "İstihraç Sanayi" nde uygulanan yöntem uygulanmıştır. Burada büyük ve küçük işyerleri ayrımından hareket edilmiş, 1963 ve 1970 yıllarında yapılan "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" sonuçlarından yararlanılmıştır. Ortalama ücretlerde gösterdikleri eğilimler yönünden benzer faaliyet kolu, "Toptan ve Perakende Ticaret" alınmıştır. Burada küçük işyerlerinde çalışanların ya da başka bir deyişle sigortasız olarak çalışanların gelirlerinin, sigorta kapsamındakilere ya da büyük işyerlerinde çalışanların, gelirlerine oranı; 1960 ve 1965 yılları için yüzde 47, 1970 yılı için de yüzde 48 olarak tahmin edilmiştir.

F. Toptan ve Perakende Ticaret

Bu faaliyet kolunda faktör geliri tahmini, gelir ve üretim yolundan yapılmaktadır. Ancak gelirler yoluyla yapılan hesaplama yönteminde, gelirler olduğundan daha düşük çıktığı için, üretim yoluna dönülmüştür (90). Ücretlilerin gelirlerinin tahmininde Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri ile, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1963 ve 1970 yıllarında yapılan ve bütün ödemeleri kapsayan "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" anketlerinden yararlanılmıştır (91). Bütün ödemeleri kapsadığı için bu anketler tercih edilmekte birlikte (92), bu kullanım da tam anlamı ile 1970 yılı için olmuştur. Diğer yıllarda ancak Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri ile birlikte tahminler yapılabilmiştir.

"Sanayi ve İşyerleri Sayımı" sonuçlarından hareketle, önce ücretlilerin büyük ve küçük işyerlerine göre dağılımları tahmin edilmiştir. Bir varsayım yapılarak 1963 sayımına göre büyük işyerlerinde çalışan ücretliler toplamı, 1960 ve 1965 yılları için de geçerli sayılmıştır. 1975 yılı için de, 1970 sayımındaki büyük işyerlerindeki ücretliler toplamı esas alınmıştır. Bu sayılar Genel Nüfus Sayımı toplamından çıkarılarak, geriye kalanlar küçük işyerlerinde çalışan ücretliler olarak düşünülmüştür (93).

Gelirlerin tahmininden önce, 1963 ve 1970 "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" anketlerinden büyük işyerlerinde çalışanların gelirleri

---

(90) DİE; A.g.e., s.37-44.

(91) Bak. DİE; Sanayi ve İşyerleri Sayımı Seri:2; Ticaret-Ulaştırma Haberleşme-Hizmet 1964, Ankara,1969. DİE; 1970 Sanayi ve İşyerleri Sayımı III-Ticaret, Ankara,1975.

(92) Bir başka neden olarak da, Sosyal Sigortalar kapsamının oldukça düşük, buna karşılık anketler kapsamının Genel Nüfus Sayımı kapsamlarına yaklaşmış olması ileri sürülebilir.

(93) Bu şekilde bir varsayım tartışma konusu yapılabilirse de, sonucun pek etkilenmiyeceği ileri sürülebilir.

bulunmuştur. (1963 yılı ortamalarından; 1960 ve 1965 yılları, 1970 yılı ortalamalarından da; 1970 ve 1975 yılları için yararlanılmıştır(94). Küçük işyerlerinde çalışanların gelirlerinin tahmini için de; 1963 ve 1970 sayımlarında küçük işyerlerinde çalışan ücretlilerin gelirlerinin, büyük işyerlerinde çalışanların gelirlerine oranından hareket edilmiştir (95).

G. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama

Burada faktör gelirleri, ayrım yapılan üç sektöre göre farklı yollardan tahmin edilmektedir. Önem kazanan tahmin yolu, gelirler yolu olmaktadır (96). Toplam faktör gelirleri içinde, ücretlilerin gelirlerinin tahmininde Sosyal Sigorta Kurumu İstatistikleri dışında, özel bir çalışma yapılmış ve "T.C.Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Yıllık Raporları"ndan yararlanılmıştır (97). Gelir tahminlerinde kamu ve özel sektör ayrımından hareket edilmiştir. Kamu işyerlerinde çalışanların gelirleri T.C.Başbakanlık Yüksek Denetleme

---

(94) 1963 yılında büyük işyerlerinde çalışanların ortalama gelirlerinin, yine aynı yılda Sosyal Sigorta kapsamındakilerin ortalama gelirine oranı yüzde 91'dir. Bu oran 1960 ve 1965 yılı için kullanılmış ve bu yıllardakki sigorta gelirleri yüzde 9 oranı ile çarpılarak, sigortalılara yapılan toplam ödemelere ulaşılmıştır. 1970'deki gelirler aynen alınmış ve bu yıl için bulunan yüzde 48 oranı, 1975 yılı için kullanılmıştır.

(95) 1963 yılında küçük işyerlerinde çalışan ücretlilerin, büyük işyerlerinde çalışan ücretlilerin gelirlerine oranı yüzde 47, 1970 yılında ise yüzde 48 olmuştur. 1963 yılı oranı 1960 ve 1965, 1970 yılı oranı da 1975 yılları için kullanılmıştır. Bulunan oranların inceleme yapılan yıllarda büyük işyerlerindeki ortalama ücretlerle çarpımı, küçük işyerlerinde çalışan ücretlilerin ortalama ücretlerini vermektedir.

(96) DİE; A.g.e., s.44.

(97) "Ulaştırma, Depolama, Haberleşme" faaliyet kolunda kamu kesimi işyerleri olarak; PTT, Türk Hava Yolları, T.C.Devlet Demiryolları, D.B.Deniz Nakliyat, Denizcilik Bankası ve Uçak Servisi alınmıştır. Daha geniş bilgi için, T.C.Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun belirtilen raporlarına bakılması.

Kurulu Raporları'ndan aynen alınmıştır (98).

Kamu kesimi dışında kalan ücretliler için gelir tahmini, diğer faaliyet kollarında olduğu gibi büyük ve küçük işyerlerinde çalışanlar,ya da Sosyal Sigortalar kapsamında olup -olmama yönünden yapılmaktadır. Burada 1960 ve 1965 yılları için 1963 "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" ndan, 1970 ve 1975 yılları için de Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nden yararlanılmaktadır. Büyük işyerleri ve sigorta kapsamında çalışanların gelirleri belirtilen "Sanayi ve İşyeri Sayımı" anketleri ile Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nden tahmin edilmiş (99), küçük işyerlerinde ya da sigortasız olarak çalışanların gelirlerinin tahmini için de bazı varsayımlar yapılmıştır (100).

Görüleceği gibi, iki grup için gelir tahmini yapılmaktadır. Bu gruplardan biri, kamu kesimindeki işyerlerinde çalışan ücretliler

---

(98) Bu kuruluşlarda çalışan ücretlilerin sayısı yönünden, bir sorunla karşılaşılmıştır. Bunun da nedeni,bu kuruluşların ulaştırma, depolama ve haberleşme işleri dışında "Taşıt Araçları Sanayi", "Malî Kuruluşlar" ve "İş Hizmetleri ve Kişisel Hizmetler" gibi faaliyet kollarına giren ücretlileri de çalıştırmasıdır. Belirtilen işleri gören ücretlilerin gelirleri, diğer faaliyet kollarında hesaplandığı için, buradaki toplamdan çıkarılmıştır. Bu durum yurtiçi faktör geliri yönünden de önemli olmaktadır. Çünkü aksi takdirde bu faaliyet kolundaki faktör geliri, olduğundan daha yüksek tahmin edilmiş olacaktır.

(99) Bu faaliyet kolunda Devlet İstatistik Enstitüsü'nce "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" yalnızca 1963 yılı için yapılmıştır. Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerin ortalama gelirlerinin, sayım sonuçlarındaki ortalama gelirlere oranı yüzde 73'dür. 1960 ve 1965 yıllarında Sosyal Sigorta kapsamındaki ücretlilerin gelirleri yüzde 27 ile çarpıldığında, sigorta kapsamındaki ücretlilerin toplam gelirine ulaşılmaktadır. Burada veri eksikliği nedeniyle,1970 ve 1975 yılları için farklı bir yönteme başvurulmuştur. Kamu kesimindeki işyerleri için özel olarak derlenen ortalama ücretlerin,bu defa Sosyal Sigorta kapsamındaki kamu işyerlerinde çalışanların ortalama ücretlerine oranından yararlanılmıştır. 1970 yılında bulunan oran yüzde 54, 1975 yılı için ise yüzde 92 olmuştur. 1975 yılında oranın oldukça büyüdüğü görülmektedir.

(100) Küçük işyerlerinde ya da sigortasız olarak çalışanların gelirinin tahmininde;1960 ve 1965 yılları için 1963 "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" ndaki küçüklerin gelirinin,büyüklerin gelirine oranından yararlanılmıştır. Bu oran yüzde 56 olarak tahmin edilmiştir. 1970 yılında "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" nda,"Ulaştırma,Depolama,Haberleşme" faaliyet kolunun kapsanmamış olması, nedeniyle, benzer faaliyet kolu olarak "Ticaret" alınmıştır. Bulunan oran da yüzde 48 olmuştur.

olmaktadır. Diğer grup ta özel kesimdeki işyerlerinde çalışanlar olup, bunların gelirlerinin tahmini de Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretliler ile, kapsam dışı kalan ücretliler için aynı yapılmıştır.

H. Malî Kuruluşlar

"Malî Kuruluşlar" faaliyet kolunda, gayri safi yurtiçi hasılâdan ya da gayri safi katma değerden hareketle, faktör gelirinin bulunmasında, gelir yolu kullanılmaktadır (101). Bu faaliyet kolunda faktör geliri tahmini; bankalar, tarım kredi kooperatifleri, yerli ve yabancı sigorta şirketleri, ödünç para veren kişiler ve sigorta komisyoncuları için yapılmaktadır. Biz de bu hesaplamaya uygun olarak, malî kuruluşlar faaliyet kolunda ücret gelirlerinin tahmininde (102), aynı gruplardan yararlandık (103). Ancak Sigorta İstatistikleri'ndeki gelirler, toplam gelirleri belirlemediği için de, diğer sektörlerde olduğu gibi bazı varsayımlar yapılmaktadır (104). Anket ya da Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamının dışında kalanlar, sigortasız olarak varsayılmakta ve gelirlerinin tahmini için bazı işlemler gerekmekte-

---

(101) DİE; A.g.e., s.6.

(102) Bu grupların toplam gelirleri gelir yolundan hesaplandığı için, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce anket çalışmaları yapılmaktadır. Ancak bu anket çalışmaları yayınlanmamaktadır. Bu çalışmalardan yararlanarak, tarafımızdan ücretlilerin gelirleri tahmin edilmiş, zorunluluklar nedeniyle 1960 yılı yerine, 1961 yılı verileri kullanılmıştır.

(103) Devlet İstatistik Enstitüsü'Anketleri'nden yararlanarak gelirleri tahmin edilen gruplar ilk üç grup olmakta, ödünç para veren kişiler ve sigorta komisyoncuları bu anketlerde yer almamaktadır. Bunların gelirleri için, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nden yararlanılmıştır.

(104) İncelenen yıllarda Sosyal Sigortalar kapsamındaki ücretlilerin gelirlerinin, anket kapsamındakilerin gelirlerine oranından yararlanılmaktadır. Bu oranlar 1960'da yüzde 84, 1965'de yüzde 65, 1970'de yüzde 63 ve 1975 yılında da yüzde 47 olmuştur.

dir (105).

Bu faaliyet kolunda görüldüğü gibi; anket kapsamındakiler, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındakiler ve küçük işyerlerinde ya da sigortasız olarak çalışanlar için gelir tahminleri yapılmıştır.

İ. Sosyal ve Kişisel Hizmetler

"Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolu, kamu kesimi dışında hizmet üretenlerin faktör gelirlerini oluşturmaktadır. Burada faktör gelirleri Devlet İstatistik Enstitüsü'nce gelir yolundan hesaplanmaktadır. Beyanname kapsamındaki meslek sahiplerinin kazançları gelir vergisi ve kurumlar vergisi beyannamelerinden, beyanname kapsamında olmayan grupların kişi başına gelirleri de, diğer kaynaklardan yararlanarak tahmin edilmektedir (106).

Bu faaliyet kolunda çalışanların sayısı yönünden, bir sorunla karşılaşılmaktadır. Bilindiği gibi ücretlilerin iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımları, Genel Nüfus Sayımları ile tahmin edilmekte, fakat bu sayımlarda ücretlilerin kamu ve özel kesimdeki dağılımları yer almadığı için de, kamu kesimindeki memurlar da toplama dahil olmaktadır. Bu nedenle "Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolunda çalışan ücretlilerin bulunabilmesi için, "Devlet Hizmetleri" nde çalışan ücretlilerin çıkarılması gerekmektedir. Burada da aynı işlem uygulanmış ve daha sonra görülecek olan "Devlet Hizmetleri" nde çalışan ücretliler, Genel Nüfus Sayımları'ndaki "Hizmetler"

---

(105) Anket ve Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalanların gelirlerinin tahmininde, benzer faaliyet kolu olarak "Ticaret" alınmıştır. Önce 1963 ve 1970 yıllarında "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" nda küçük işyerlerinde çalışanların gelirlerinin, büyük işyerlerinde çalışanların gelirlerine oranları bulunmuştur. Bulunan oranlar 1960'da yüzde 47, 1965'de yüzde 47, 1970'de yüzde 47, 1975'de de yüzde 47 olmuştur. Görüldüğü gibi, oranlar bütün yıllar için sabit kalmaktadır. Bu faaliyet kolunda büyük işyerlerindeki ortalama ücretlerin, bulunan oranlarla çarpılması sonucu; küçük işyerlerindeki ortalama gelirlere ulaşılmıştır.

(106) DİE; A.g.e., s.58-60.

toplamından çıkarılmıştır.

"Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolundaki ücretlilerin gelirlerinin tahmininde tek kaynak, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri olmuştur."1963 Sanayi ve İşyerleri Sayımı" sonuçları da bulunmakla birlikte, bu sonuçlardan ancak bazı varsayımlar için yararlanılmıştır. Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerden de, kamu kesiminde çalışan ücretliler çıkarılmıştır. Bu ücretlilerin gelirlerine Sosyal Sigorta İstatistikleri'nde görülmeyen ödemeler için ekleme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bazı varsayımlara başvurulmuştur (107). Sigorta kapsamı dışında kalanların gelirleri için de, benzer faaliyet kolu olarak seçilen faaliyet kolundaki eğilimlerden yararlanılmıştır (108).

Burada görüldüğü gibi, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerle, kapsam dışında kalan ücretliler için gelir tahmininde bulunulmuştur.

---

(107) Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nde yer almayan ödemeler için, "Ticaret" faaliyet kolu benzer faaliyet kolu olarak düşünülmüştür. 1963 ve 1970 "Sanayi ve İşyerleri Sayımları" nda; "Ticanet" faaliyet kolunda anket ortalama gelirleri ile, Sigorta İstatistikleri'ndeki ortalama gelirler bulunmuştur. 1963 oranı; 1960 ve 1965, 1970 oranı da; 1970 ve 1975 yılları için kullanılmıştır. Oranlar 1963'de yüzde 91, 1970 yılında da yüzde 87 olmuştur. Bu durumda 1960 ve 1965'de Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki ortalama gelirlere yüzde 9, 1970 ve 1975 yıllarında da yüzde 13 oranında bir ekleme yapılmıştır. Burada 1963 "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" ndaki "Hizmet" gelirleri ortalamasından yararlanmak, eğilimlerdeki uyumsuzluklar nedeniyle mümkün olamamıştır.

(108) 1963 ve 1970 "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" nda "Ticaret" faaliyet kolunda, anketlerdeki ortalama gelirlerin, Sosyal Sigorta kapsamındaki ücretlilerin gelirlerine oranı bulunmaktadır. Bu oran 1963'de yüzde 47, 1970 yılında yüzde 48 olmuştur. Yüzde 47 oranı; 1960 ve 1965 yılları, yüzde 48 oranı da; 1970 ve 1975 yılları için kullanılmıştır. Başka bir deyişle sigortasız olarak varsayılan ücretlilerin gelirleri, inceleme yapılan yıllarda anket kapsamındaki ücretlilerin ortalama gelirlerinin 1960 ve 1965 yıllarında yüzde 47'sine, 1970 ve 1975 yıllarında da yüzde 48'ine eşit olmaktadır.

Bu faaliyet kolunun toplam faktör gelirinin, fonksiyonel gelir dağılımı yönünden bölüşümünde, emek faktörünün payı ile ilgili olarak, önemli bir sorunla karşılaşılmıştır. Bu bölüşümde ücretlilerin gelirleri, toplam faktör gelirlerinin tamamına yakın tahmin edilmiştir. Daha sonra belirtileceği gibi sorun, bu faaliyet kolundaki ücretlilerin, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce olduğundan çok daha az tahmin edilmesi ile ilgili olmaktadır.

J. Devlet Hizmetleri

"Devlet Hizmetleri", kamu kuruluşları tarafından yapılan ve amacı kamu hizmetinin sağlanması olan bütün faaliyetler olmaktadır. Bu faaliyet kolunda yurtiçi faktör gelirlerinin tahmini, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce ödemeler yoluyla yapılmaktadır. Bunun da nedeni, "Bu faaliyet kolunun yapısı gereği, Devlet Hizmetleri için bir satış değeri hesaplamanın mümkün" olmamasıdır. Ödemeler yoluyla faktör gelirinin bulunmasında bu ödemelerin içine maaş ve ücretler ile, aynî olarak sağlanan çıkarlar dahil olmaktadır. Elde edilen toplamdan, yine millî gelir tablosunda yer alan aşınma ve eskime payı çıkarılarak (109), "Devlet Hizmetleri" faktör gelirleri bulunmaktadır. Elde edilen bu faktör gelirlerinin tamamını da, maaş ve ücretler oluşturduğu için, gelir tahminleri yapılması gerekmemekte ve faktör gelirleri toplamı millî gelir tablolarından alınmaktadır (110).

"Devlet Hizmetleri" nde çalışanlar yönünden karşılaşılan sorun, bu faaliyet kolunda çalışanların sayılarının bilinmemesinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü daha önce görüldüğü gibi, "Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolunda çalışanların gelirlerinin tahmini,

---

(109) Bu konuda bak. DİE; A.g.e., s.60-62.

(110) Daha önce de belirtildiği gibi, millî gelir tablolarından alınan toplamdan, aşınma ve eskime payı çıkarılmaktadır. Ancak burada bir sorunla karşılaşılmaktadır. O da aşınma ve eskime payının, millî gelir tablolarında toplam olarak yer aldığıdır. Daha sonra görüleceği gibi, bazı çalışmalardan yararlanarak, faaliyet kolları itibariyle aşınma ve eskime payları bulunabilmektedir.

öncelikle "Devlet Hizmetleri" nde çalışanların bilinmesine bağlı olmaktadır. Burada önemli güçlük, kamu kuruluşlarının iktisâdî amaçlı görevlerle de yükümlü olması ve bu işlerde de ücretli istihdam edilmesidir. İktisâdî amaçlı kuruluşlarda çalışanların yarattıkları faktör geliri ve elde ettikleri emek gelirleri, o iktisâdî faaliyet kolları içinde tahmin edildiğinden, "Devlet Hizmetleri" faaliyet kolunun kapsamı dışında kalmaktadır. Kamu hizmetlerinin, ekonomik nitelikli hizmetlerden ayrılmasında Devlet İstatistik Enstitüsü'nce başvurulan ölçü, hizmetlerin masraflarının karşılanması şekli olmuştur (111).

"Devlet Hizmetleri" nde çalışanların tahminini Genel ve Katma Bütçelerle, Özel İdareler, Belediyeler ve Köy İdareleri ve diğer Devlet Daireleri' nden hareketle bulamadığımız için, başka bir yoldan yararlanılmıştır. Bunun için de, T.C. Emekli Sandığı iştirakçilerinden hareket edilmiştir. T.C.Emekli Sandığı'ndan özel olarak derlenen bilgilerden hareketle, Genel Bütçeli Kuruluşlarda, Özel İdarelerde, Belediyelerde ve Katma Bütçeli Kuruluşlarda çalışanlar toplanmıştır. Bu toplama, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamında bulunan kamu kesimindeki "Âmme Hizmetleri" nde çalışanlar da eklenmiştir. Bu şekilde "Devlet Hizmetleri" faaliyet kolunda çalışan maaşlı ve ücretli sayılarına ulaşılmıştır (112).

3. TAHMİNLERLE İLGİLİ GENEL DEĞERLEME

Faktör paylarının gerçekçi olarak belirlenebilmesi için; öncelikle yurtiçi faktör geliri gerçekçi tahmin edilmiş olmalıdır. Daha önce iktisâdî faaliyet kollarında gelir tahminleri ile ilgili açıklamalarda da görüldüğü gibi, ülkemizde iktisâdî faaliyet kolla-

---

(111) "Eğer amaç, masrafların hizmet ve malın satış bedelleri ile karşılanması ise; bu hizmet ve malın üretimine ait faaliyetler, ait olduğu ekonomik faaliyet kolunda gösterilir. Eğer hizmet ve mal; karşılıksız olarak hiçbir şekilde masrafları karşılamayacak itibârî bir bedel karşılığında arzediliyorsa, bu gibi faaliyetler, kamu hizmetleri olarak kabul edilmektedir." Bak.DİE; A.g.e., s.60.

(112) Özel olarak derlenen verilerle yapılan tahminin geçerli olduğu, yalnızca sözleşmeli kamu personelinin bu tahminler içinde görülmediği ilgililerce belirtilmiştir.

rının özellikleri ve de veri eksikliği nedeniyle, millî gelir tahminlerinde üretim, gelir ve ödeme yollarından üçüne de başvurulmaktadır. Bu üç tahmin yönteminde de, veri eksikliği aynı derecede önemli sorun olmakta, çoğu kez varsayımlar geçerli kılınmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972" adlı çalışmasında da aynı yargı paylaşılmaktadır. "Türkiye'de Millî Gelir hesaplanırken, birbirine eşit sonuçlar veren bu üç yoldan hiç biri tam olarak kullanılmamaktadır. Başka bir deyişle yalnız üretim veya yalnız harcamadan gidilerek, millî gelir tahminleri yapılmamaktadır. Bu nedenle de eldeki verilerin doğruluğunu kontrol imkânı bulunmamaktadır" denilmektedir (113). Bu durum tesbiti, öncelikle ülkemizde yurtiçi faktör geliri tahminlerinin tartışılabilir olmaktan çıkarılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bilindiği gibi çalışmamızın önemli özelliği, yurtiçi faktör gelirinin bölüşümünde, emek faktörünün payının belirlenmesidir. Ancak daha önce de görüldüğü gibi, önemli darboğazlarla karşılaşılmıştır. Bunların önemlileri şunlar olmuştur:

A. Toplam Ücretliler ile Bunların İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Dağılımının Belirlenmesindeki Güçlükler

Emek faktörünün toplam faktör geliri içindeki payını belirleyebilmek için, öncelikle ücretli ve maaşlı olarak çalışanların, gerçekçi olarak tesbiti gerekmektedir. Bilindiği gibi bu tesbit, ülkemizde Genel Nüfus Sayımları ile yapılmaktadır. Ancak daha önce belirtilen nedenlerle, gerek iktisâden faal nüfus içindeki toplam ücretliler sayısı, gerekse ücretlilerin kendi içindeki dağılımları tartışma konusu olmaktadır.

Öncelikle ücretliler sayısının düşük tahmin edildiği görüşündeyiz. Bunun nedeni de, iktisâden faal nüfusun, meslekteki (işdeki) durumlarına göre dağılımında, ücretlilerin diğer gruplarda görülmesi ya da gösterilmesidir. Bulgularımız ve gözlemlerimiz, üc-

(113) DİE; A.g.e., s.3.

retli olarak çalışanların kendilerini, tarım kesiminde "Ücretsiz Aile İşçisi", şehir kesiminde de "Kendi Hesabına Çalışanlar" olarak belirlediklerini göstermektedir (114).

Yine aynı şekilde ücretlilerin iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımı da, gerçekçi olarak tesbit edilememektedir. Özellikle "Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık", "İnşaat ve Bayındırlık İşleri" ile, "İstihraç Sanayi" nde, faaliyet kollarının benzerlikleri ya da özellikleri sonucu iş değiştirmeler olağan olmaktadır. "Toptan ve Perakende Ticaret" ile, "Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolları arasında da bu durumla karşılaşılmaktadır. Çünkü belirtilen faaliyet kollarında geçişler kolay olmakta, geçici ya da mevsimlik çalışma da bu durumu hızlandırmaktadır. Belirtilen nedenler, bazı iktisâdî faaliyet kollarındaki ücretlilerin olduğundan yüksek tahminine yol açmaktadır. Kişilerin gerçek meslekleri belirtmemesi, yıldan yıla değişen kodlamalar ve faaliyet kolları arasındaki geçişler de, gerçekçi tesbitlerde bulunmayı önleyen diğer etkenler olmaktadır.

k. Ortalama Ücretlerdeki Ya da Gelir Tahminlerindeki Veri Eksikliği Sorunu

Görüleceği gibi emek faktörünün gelirinin tahmininde yararlanılan tahmin yöntemi, gelirler yolu olmaktadır. Bunun için de ücretli ve maaşlı olarak çalışanların tahmininden sonra, bunların ortalama ücretlerinin ya da ortalama gelirlerinin tahmini gerekmektedir. Bu şekilde çalışanlar sayısının, bulunan ortalama gelirlerle çarpımıyla o iktisâdî faaliyet kolunun faktör gelirleri bulunabilmektedir.

İktisâdî faaliyet kolları içinde "Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık" faaliyet kolunda genel nitelikli veri kaynakları yok gibidir. Bu nedenle bazı örnek çalışmalardan yararlanarak, genellemeler yapılmış bu da gerçekçi sonuçlara ulaşılmasını güçleştirmiştir.

---

(114) Daha önce bu bulgu ve gözlemler belirtilmişti. Bak. "Ücretlilerin Tahmini", s. 326-340.

Diğer faaliyet kollarından "Elektrik, Gaz, Su ve Temizlik İşleri", "İnşaat ve Bayındırlık İşleri", "Sosyal ve Kişisel Hizmetler" faaliyet kolunda gelirler, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri' nden yararlanılarak tahmin edilmiştir. Ancak Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nde,ücretlilere yapılan bütün ödemeler daha önce de belirtildiği gibi yer almamaktadır. Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 77.maddesine göre; ücretlilere sosyal amaçlarla verilen yolluklar, çocuk ve aile zamları, ölüm, doğum ve evlenme yardımları ile aynî yardımlar sigorta istatistiklerinde görülmemektedir. Yine Kanun'un 78. maddesi gereğince;günlük kazançların, belirlenen üst sınırının üstündeki ücretler de kapsanmamaktadır. Ayrıca işverenlerin, ücretliler için ödedikleri işveren primleri de ücret gelirlerine dahil olmamaktadır. Bu nedenle ücretlilere yapılan toplam ödemelerle, sigorta istatistiklerindeki ödemeler arasındaki farkın da bulunup eklenmesi gerekmektedir (115). Bunun için çeşitli varsayımlar yapılmıştır (116). Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki gelirlerin bulunması ile ilgili olarak yapılan bir başka varsayım da,1969 yılındaki yıllık ortalama çalışma günlerinin, 1970 ve 1975 yılları için değişmeyerek sabit kaldığıdır. Bu yola başvurulmasının nedeni de; 1969 yılından sonra Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nde ücretlilerin gelirlerinin Eylül ayı itibariyle yer almasıdır. Yıllık toplama ulaşabilmesi için, belirtilen varsayım kaçınılmaz olmuştur.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çeşitli anketlerinden yararlanılarak gelir tahminleri yapılan; "İstihraç Sanayi", "İmalât Sanayi", "Toptan ve Perakende Ticaret", "Devlet Hizmetleri" faaliyet kollarında önemli sorunlarla karşılaşılmamıştır. Yine bizim derlediğimiz "Ulaştırma, Depolama, Haberleşme" ile ,"Malî Kuruluşlar"

---

(115) Bu konuda yapılan bir çalışmaya göre de; aynî ve sosyal yardım adı altında sayıları 35'i bulduğu ileri sürülen bu ödemelerin; 1970 yılında saat başına brüt çıplak ücretin yüzde 63.5'ini, 1975 yılında da yüzde 75'ini bulduğu belirtilmektedir. Bak. İşveren Bülteni, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ağustos 1976, Sayı.68.

(116) İlgili iktisâdî faaliyet kollarında bu varsayımlar belirtildiği için, burada tekrar edilmemektedir.

iktisâdî faaliyet kollarında da gelir tahminleri tutarlı olmuştur.

Yapılan varsayımlar dışında, bir başka önemli sorun da, gerek Sosyal Sigortalar kapsamı, gerekse Devlet İstatistik Enstitüsü Anketleri kapsamı dışında kalan ücretliler yönünden olmaktadır. Bu nedenle iktisâdî faaliyet kollarında sigorta ya da anket kapsamında olanlarla, kapsam dışı kalanların gelirleri için bulunan oranların tartışma konusu yapılacağı açıktır (117).

C. Dolaylı Vergilerin, Sübvansiyonların, Aşınma ve Eskime Paylarının; Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasındaki Dağılımının Bilinmemesi

Daha önce belirtildiği gibi, ülkemizde gayri safi yurtiçi hasıla ile,yurtiçi faktör gelirleri toplamları Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Millî Gelir Tabloları'ndan aynen alınmaktadır. Bu tablolarda sadece gayri safi yurtiçi hasıla iktisâdî faaliyet kolları itibariyle tahmin edilmekte, aynı şekilde yurtiçi faktör gelirinin iktisâdî faaliyet kollarına göre oluşumuna yer verilmemektedir. Bizim çalışmamız yönünden de iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirinin tahmini önem kazandığından, bazı işlemler yapılmasının zorunluluğunu belirtmiştik. Bu işlemlerin gereği olarak da, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle tahmin edilen gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle, aşınma ve eskime payları toplamlarının çıkarılması ve sübvansiyonların eklenmesi gerekmektedir. İktisâdî faaliyet kolları itibariyle dolaylı vergilerle, sübvansiyonların dağılımları 1975 yılı dışında diğer yıllar için bilinmektedir (118). Sorun aşınma ve eskime payları yönünden belirmekte ve iktisâdî faaliyet kolları itibariyle, aşınma ve eskime paylarına Millî Gelir Tabloları'nda yer verilmemektedir. Bu payların bulunması için de, bazı

---

(117) Çalışmamızda, inceleme yapılan bütün yıllarda ve bütün iktisâdî faaliyet kolunda oranlamalar yapıldığı görülecektir. Tek bir oranın bütün faaliyet kolları ve bütün yıllar için kullanılmaması,çalışmamızın özelliği olmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışması,bu yönüyle tenkit edilebilmektedir.

(118) 1975 yılı tahminleri de, Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak alınan bazı verilerden yararlanarak bulunmuştur.

oranlamalardan yararlanılmaktadır (119).

İktisâdî faaliyet kollarındaki gayri safi yurtiçi hasıladan, yine iktisâdî faaliyet kolları itibariyle bulunan dolaylı vergilerle aşınma ve eskime paylarının toplanıp, sübvansiyonların çıkarılması ile elde edilen değerler, görüleceği gibi yurtiçi faktör paylarını oluşturmaktadır.

Bu işlem, iktisâdî faaliyet kolları yönünden yapıldığında bir sorun yaratmamaktadır. Ancak dolaylı vergilerin, sübvansiyonların, aşınma ve eskime paylarının her iktisâdî faaliyet kolu için, emek ve diğer üretim faktörleri arasındaki dağılımlarının bilinmemesi sorun olmaktadır. Daha başka bir deyişle bir iktisâdî faaliyet kolundaki toplam dolaylı vergilerin, sübvansiyonların, aşınma ve eskime paylarının ne kadarının emek faktörüne, ne kadarının diğer faktörlere ait olduğu bilinememektedir. Bu durumda, bunların emek ve diğer faktörler arasında eşit dağıldığı varsayılmaktadır. Bu varsayımın da tartışılabilir olduğu açıktır (120).

D. Tahminlerin İhtiyatla Değerlendirilmesi Gereği

Bu kısmın başlığı daha önce belirtildiği gibi, "Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Emek Gelirleri Tahmin Modeli" adını taşımaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nce de benimsenen bu modelin uygulanmasında, modelden gelen bir sorunla karşılaşılmamıştır. Ancak modelin uygulanma sürecinde veri eksikliğinden başka, mevcut verilerin de tam anlamı ile güvenilir olmaması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Yine bugüne kadar verilerde ayrıntıya inilmemiş olduğu ve alt dökümlerinin yapılmadığı görülmüştür. Şüphesiz ki çeşitli nedenler, emek fak-

---

(119) Daha sonra yapılan çalışmalar görülecektir.

(120) Bu durum Devlet İstatistik Enstitüsü'nce yapılan tahminlerde de, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmakta ve gözden uzak kalmaktadır. Bak. ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.58.

törünün yurtiçi faktör gelirindeki payını etkilemiştir. Bu etkileme, emek gelirlerinin daha düşük tahmin edilmesine yol açmıştır. (A), (B), (C) başlığı altında yapılan değerlemeler de bu durumu doğrulamaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, tahminlerin güvenilirliğini kısıtlayan önemli sorunlar ya da darboğazlarla karşılaşılmıştır. Bu sorunlardan ya da darboğazlardan önemlileri, daha önce de görüldüğü gibi şunlar olmuştur:

- Toplam ücretli sayısı daha düşük tahmin edilmiştir.
- Ücretlilerin iktisâdî faaliyet kolları arasındaki dağılımları gerçekçi değildir.
- Çeşitli nedenlerle ücretler, gerek ücretliler ve gerekse işverenler tarafından olduğundan daha düşük gösterilmiştir.
- Dolaylı vergilerin, sübvansiyonların, aşınma ve eskime paylarının emek ve sermaye faktörleri arasındaki dağılımı tahmin edilememiştir.

Bütün bunlar bizi, emek gelirinin düşük tahmin edildiği sonucuna götüren önemli nedenler ya da etkenler olmaktadır.

K I S I M : III

T Ü R K İ Y E' D E 1 9 6 0 - 1 9 7 5 D Ö N E M İ N D E F O N K S İ Y O N E L G E L İ R B Ö L Ü Ş Ü M Ü (DAĞILIMI)

I. TÜRKİYE'DE 1960-1975 DONEMİNDE GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA VE YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN TAHMİNİ

Daha önce ikinci kısımda belirtildiği gibi, ülkemizde gayri safi yurtiçi hasıla tahminleri Devlet İstatistik Enstitüsü'nce iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yapılmaktadır (121). Bu tahminler cari faktör fiyatları ve 1968 yılı üretici fiyatları ile olmaktadır.

Gayrisafi yurtiçi hasıladan hareketle, fonksiyonel gelir dağılımında ya da başka bir deyişle üretim faktörlerinin paylarının belirlenmesinde güçlükle karşılaşılmaktadır. Bunun da nedeni, gayri safi yurtiçi hasılanın net faktör gelirleri olmamasından ileri gelmektedir. Bu durum karşısında öncelikle net yurtiçi gelirin, ya da yurtiçi faktör gelirlerinin tahmini zorunlu olmaktadır.

---

(121) Bu konuda bak. DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.19-20, Tablo:1, DİE; Türkiye Millî Geliri 1962-1976, A.g.e., s.1, Tablo:1.

Bu nedenle öncelikle toplam dolaylı vergilerin, toplam sübvansiyonların ve toplam aşınma ve eskime paylarının bilinmesi gerekmektedir. Ancak bundan sonra üretici fiyatlarıyla bulunan gayri safi yurtiçi hasıladan,dolaylı vergiler ile aşınma ve eskime payı toplamının çıkarılıp, sübvansiyonların eklenmesiyle yurtiçi faktör gelirleri toplamına ulaşılmak mümkün olabilmektedir (122).

Önemli sorun,yurtiçi faktör gelirlerinin, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle bilinmemesinden ileri gelmektedir. Millî Gelir Tablolarında (123) toplam olarak."Maaş ve Ücretler + Diğer Faktör Gelirleri" yer almaktadır (124). Bu nedenle iktisâdî faaliyet kollarında gayri safi yurtiçi hasıladan hareketle, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör geliri tahmini yapılacaktır. Gayri safi yurtiçi hasıladan,başka bir deyişle gayri safi katma değerden, yurtiçi faktör gelirine ulaşabilmek içinde iktisâdî faaliyet kolları itibariyle dolaylı vergilerin, sübvansiyonların, aşınma ve eskime paylarının bilinmesi gerekmektedir.

Dolaylı vergiler (125) iktisâdî faaliyet kolları itibariyle - 1975 yılı hariç - Millî Gelir Tablolarında yer almaktadır (126). 1975 yılında iktisâdî faaliyet kolları itibariyle dolaylı vergiler tahmini de, Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak alınan dolaylı vergiler ve ithalât vergileri toplamının, 1973 yılındaki oran-[illegible] (127).

---

(122) Bu konuda bak. ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.57.

(123) Bak.DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1962-1973,A.g.e.,C. s.19-20, Tablo:1.

(124) Millî gelir tablolarında inceleme yaptığımız yıllarda 1975 sonuçları yer almamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak alınan verilerle, 1975 yılı tarafımızdan tahmin edilmiştir.

(125) Dolaylı vergiler; mal ve hizmetlerin üretimi, alımı, satımı veya kullanımı dolayısıyla üreticilerden alınan ve üreticilerin, üretim masraflarına dahil ettikleri vergilerdir. İthalât ve ihracat vergileri, eğlence ve satış vergileri,katma değer ve istihdam vergileri,ücretliler tarafından ödenen motorlu vasıta ehliyet imtihanı, ehliyet, havaalanı ve pasaport harçları gibi vergiler dolaylı vergiler olmaktadır. Bak.DİE; A.g.e., s.9.

(126) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972,A.g.e., s.65-66, Tablo:2.

lara göre dağıtımı sonucu bulunmuştur (127).

Sübvansiyonların da (128), iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımları yine 1975 yılı hariç olmak üzere, Millî Gelir Tabloları'nda yer almaktadır (129). 1975 yılı toplamı Millî Gelir Tablolarından alınmış, iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımı da Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak alınan 1976 yılı oranlarına göre tahmin edilmiştir.

Önemli sorun, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle aşınma ve eskime(130) paylarının, millî gelir tablolarında yer almamasından ileri gelmektedir. Bu nedenle bazı işlemler yapılmış ve varsayımlardan hareket edilmiştir (131).

---

(127) 1973 yılı oranları, DİE tarafından özel olarak basılan "1973 Inter-Industry Transactions Matrix of Turkey" adlı tablodan alınmıştır.

(128) Sübvansiyonlar; Devlet kuruluşlarınca, özel endüstrilerle, kurumlar vergisi ödeyen kamu kuruluşlarına ve devletin fiyat politikası sonucu olarak meydana gelen zararlarını karşılamak için iktisâdî kamu kuruluşlarına yapılan hibeleri kapsamaktadır. Kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlara verilen hibeler, sübvansiyon kapsamına girmemektedir. Bak.DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1962-1973, A.g.e., s.9.

(129) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972, A.g.e., s.67-68, Tablo:2-27, 2-28.

(130) Aşınma ve eskime payları içine; cari ikame maliyeti ile gösterilen bütün sabit sermayede normal aşınma ve eskime, model eskimesi ve muhtemel (normal olarak beklenen) kazalar sonucu meydana gelip, tamiri yapılamayan zararlar girmektedir. Beklenen dışındaki model eskimeleri veya tabii kaynakların tükenmesi dahil değildir. Bak.DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1962-1973, A.g.e., s.9.

(131) Aşınma ve eskime paylarının iktisâdî faaliyet kolları itibariyle tahmininde; 1960, 1965 ve 1970 yılları payı; Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımı'ndaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmasındaki 1968 oranlarından yararlanılmıştır. 1975'deki dağılımı da yine Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "1973 Inter-Industry Transactions Matrix of Turkey" adlı tablosundaki oranlara göre hesaplanmıştır. Buna karşılık "Devlet Hizmetleri" faaliyet kolundaki aşınma ve eskime payları, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün daha önce belirtilen yayınlarından alınmıştır.

Aşağıdaki tablolarda önce 1960, 1965, 1970 ve 1975 yıllarında gayri safi yurtiçi hasıla toplamları belirtilmiştir. Daha sonra da sırasıyla; dolaylı vergiler, eksi sübvansiyonlar ile aşınma ve eskime paylarına yer verilmiştir. Tabloların son kısmında da, faktör fiyatlarıyla yurtiçi faktör gelirleri bulunmaktadır. Görüldüğü gibi tablolarda cari üretici fiyatları ile bulunan gayri safi yurtiçi hasıladan, dolaylı vergiler ile aşınma ve eskime payları toplamı çıkarılıp, sübvansiyonların eklenmesi sonucu, faktör fiyatları ile yurtiçi faktör gelirine ulaşılmıştır.

Tablo:19 1960 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Üretici Fi.) (1)	Dolaylı Vergiler (2)	(Eksi) Sübvansiyon (3)	Aşınma, Eskime (4)	Yurtiçi Faktör Geliri (Fak. Fiyatlarıy) (5)
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Ba.	17.667.6	1.117.6	-	279.0	17.271.0
2. Sanayi	8.046.0	1.588.7	93.9	792.0	5.759.2
a. Madencilik, Taş Ocakçı.	875.6	81.4	-	43.9	750.3
b. İmalât Sanayi	6.766.5	1.455.7	93.9	687.3	4.717.4
c. Elektrik, Gaz, Su	403.9	51.6	-	60.8	291.5
3. İnşaat	2.255.2	1.6	-	65.1	2.188.5
4. Ticaret	4.270.1	131.4	-	163.2	3.975.5
5. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	3.270.3	193.5	82.3	588.3	2.570.8
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	1.111.5	235.1	-	32.0	844.4
7. Konut Gelirleri	2.746.3	169.4	-	480.5	2.096.4
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	2.415.9	118.6	-	21.8	2.275.5
9. Endüstriler Top.	41.782.9	2.555.9	176.2	2.421.9	36.981.3
10. Devlet Hizmetleri	3.528.1	-	-	116.6	3.411.5
11. Toplam (9+10)	45.311.0	2.555.9	176.2	2.538.5	40.392.8
12. İthalât Vergisi	1.665.9	1.665.9	-	-	-
13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyat.) (11+12)	46.976.9	4.221.8	176.2	2.538.5	40.392.8

Kaynaklar: (1) DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.30, Tablo:6.
(2) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972 A.g.e., s.65, Tablo:2-26.
(3) A.g.e., s.68, Tablo:2-27.
(4) Genel Toplam: DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, s.19, Tablo'l'den alındı. İktisâdî faaliyet kollarına göre dağılım da, tarafımızdan tahmin edildi.
(5) Yurtiçi faktör geliri, gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle aşınma ve eskime paylarının çıkarılıp sübvansiyonların eklenmesi ile tarafımızdan tahmin edilmiştir.

Tablo :20. 1965 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri

(Milyon TL.

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Üretici Fiyat) (1)	Dolaylı Vergiler (2)	(Eksi) Sübvansiyon (3)	Aşınma ve Eskime (4)	Yurtiçi Faktör Geliri (Fak. Fiyatlarıy) (5)
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Ba.	23.659.6	205.8	-	496.5	22.957.3
2. Sanayi	15.338.8	2.731.5	54.1	1.408.9	11.252.5
a. Madencilik, Taş Ocakcı.	1.342.2	112.6	-	78.0	1.151.6
b. İmalât Sanayi	13.259.2	2.535.5	54.1	1.222.7	9.555.1
c. Elektrik, Gaz, Su	737.4	83.4	-	108.2	545.2
3. İnşaat	4.150.7	6.8	-	115.9	4.028.0
4. Ticaret	7.666.1	221.2	-	290,0	7.154.9
5. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	5.679.4	260.8	308.7	1.047.3	4.680.0
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	1.722.0	448.5	-	56.9	1.216.6
7. Konut Gelirleri	4.282.1	399.4	-	855.5	3.027.2
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	3.904.1	416.6	-	38.9	3.448.6
9. Endüstriler Top.	66.402.8	4.690.6	362.8	4.309.9	57.765.1
10. Devlet Hizmetleri	6.843.5	-	-	217.6	6.625.9
11. Toplam (9+10)	73.246.3	4.690.6	362.8	4.527.5	64.391.0
12. İthalât Vergisi	3.193.8	3.193.8	-	-	-
13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyat.) (11+12)	76.440.1	7.884.4	362.8	4.527.5	64.391.0

Kaynaklar: (1) DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.31, Tablo:6.
(2) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972, A.g.e., s.66, Tablo:2-26.
(3) A.g.e., s.68, Tablo:2-28
(4) Genel Toplam DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.20'den alındı. İktisâdî faaliyet kollarına göre dağılım da, tarafımızdan tahmin edildi.
(5) Yurtiçi faktör geliri gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle, aşınma ve eskime payı çıkarılıp, sübvansiyonların eklenmesi ile tarafımızdan tahmin edilmiştir.

Tablo:21 1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Üretici Fi.) (1)	Dolaylı Vergiler (2)	(Eksi) Sübvansiyonlar (3)	Aşınma, Eskime (4)	Yurtiçi Faktör Geliri (Fak.Fiyat.) (5)
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Ba.	38.887.5	499.4	-	934.6	37.453.5
2. Sanayi	30.503.8	6.082.9	640.8	8.961.6	22.099.7
a. Madencilik, Taş Ocakçı.	2.412.4	238.7	-	148.8	2.024.9
b. İmalât Sanayi	26.398.9	5.660.0	640.8	2.612.8	18.766.9
c. Elektrik, Gaz, Su.	1.692.1	184.2	-	200.0	1.307.9
3. İnşaat	9.482.1	15.0	-	210.1	9.257.0
4. Ticaret	16.325.8	459.5	-	503.4	15.362.9
5. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	11.224.1	1.495.9	916.7	2.183.5	9.461.4
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	4.231.6	1.254.0	-	104.5	2.873.1
7. Konut Gelirleri	7.566.5	854.5	-	1.603.4	5.108.6
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	7.594.9	706.7	-	74.1	6.814.1
9. Endüstriler Top.	125.815.9	10.367.9	1.557.5	8.575.2	108.430.3
10. Devlet Hizmetleri	14.113.1	5.561.8	-	490.3	13.622.8
11. Toplam (9+10)	139.929.0	10.367.9	1.557.5	9.065.5	122.053.1
12. İthalât Vergisi	5.561.8	5.561.8	-	-	-
13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyat.) (11+12)	145.490.8	15.929.7	1.557.5	9.065.5	122.053.1

Kaynaklar: (1) DİE; Türkiye Millî Geliri 1962-1976, A.g.e., s.2, Tablo:2
(2) DİE; Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1972 A.g.e., s.66, Tablo:2-26.
(3) A.g.e., s.68, Tablo:2-28.
(4) ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.66, Tablo:XLII.
(5) Yurtiçi faktör geliri, gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle, aşınma ve eskime payı çıkarılıp, sübvansiyonların eklenmesi ile tarafımızdan bulunmuştur.

Tablo:22 1975 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Geliri

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Üretici Fi.) (1)	Dolaylı Vergiler (2)	(Eksi) Sübvansiyonlar (3)	Aşınma, Eskime (4)	Yurtiçi Faktör Geliri (Fak. Fiyatlarıy.) (5)
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Ba.	133.810.8	1.167.8	-	3.132.0	129.511.0
2. Sanayi	108.620.3	16.065.7	1.071.6	10.330.0	83.296.2
a. Madencilik, Taş Ocakçı.	5.747.6	396.6	544.6	824.0	5.071.6
b. İmalât Sanayi	94.681.5	15.226.2	527.0	8.791.0	71.191.3
c. Elektrik, Gaz, Su.	8.191.2	442.9	-	715.0	7.033.3
3. İnşaat	24.810.4	189.8	-	585.0	24.035.6
4. Ticaret	66.867.5	2.748.0	396.7	2.245.0	62.271.2
5. Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	43.729.7	2.058.4	1.032.5	6.425.0	36.278.8
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	17.870.5	5.268.3	-	129.0	12.473.2
7. Konut Gelirleri	20.791.8	1.787.0	-	4.736.0	14.268.8
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	26.834.0	2.904.6	-	622.0	23.307.4
9. Endüstriler Top.	443.335.0	32.189.6	2.500.8	28.204.0	385.442.2
10. Devlet Hizmetleri	50.546.6	-	-	1.974.0	48.572.6
11. Toplam (9+10)	493.881.6	32.189.6	2.500.8	30.178.0	434.014.8
12. İthalât Vergisi	21.102.1	21.102.1	-	-	-
13. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyat.) (11+12)	514.983.7	53.291.7	2.500.8	30.178.0	434.014.8

Kaynaklar: (1) DİE; Türkiye Millî Geliri 1962-1976, A.g.e., s.2, Tablo:2.
(2)(3) Dolaylı vergiler ve sübvansiyonlar toplamı A.g.e., s.4, Tablo:4'den, iktisâdî faaliyet kollarına göre dağılımlar ise DİE'den özel olarak alındı.
(4) Aşınma ve eskime payının 1975 yılı için tahmini yapılmadığından, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1973 yılı için yaptığı "1973 Inter-Industry Transactions Matrix of Turkey" tablosundaki oranlardan yararlanılmıştır.
(5) Yurtiçi faktör geliri, gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle, aşınma ve eskime payı çıkarılıp sübvansiyonların eklenmesi ile tarafımızdan bulunmuştur.

Tablolarda görüleceği gibi, 1960-1975 döneminde yurtiçi faktor gelirleri önemli oranda artış göstermiştir. 1960 yılında 40.392.800.000 Tl. olarak gerçeklesen yurtiçi faktör geliri, 1965 yılında 64.391.000.000 TL.ye, 1970 yılında 122.053.100.000 TL.ye, 1975 yılında da 434.014.800.000 TL.ye ulaşmıştır. Gelişmeler aşağıda görülmektedir.

1960	-	40.392.800.000	TL.
1965	-	64.391.000.000	TL.
1970	-	122.053.100.000	TL.
1975	-	434.014.800.000	TL.

Önemli artış 1970-1975 döneminde olmuştur. Bu dönemde yurtiçi faktör gelirlerindeki artış hızı yüzde 356'dır. Beş yılda yüzde 356'lık artışa karşılık, 1960-1970 dönemindeki on yılda artış hızı yüzde 302'dir. Görüldüğü gibi son beş yılın artış hızı, daha yüksek olmuştur.

İlerde daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, yurtiçi faktör gelirindeki bu artışlara bağlı olarak, aynı şekilde nisbî emek payında bir iyileşme söz konusu olmamıştır. Buna bağlı olarak da 1975 yılında 434.014.800.000 TL.ye ulaşan yurtiçi faktör geliri cari fiyatlar üzerinden değil de, sabit fiyatlar üzerinden değerlendirildiğinde, olumsuz sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Daha sonra bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı için, burada sadece belirtilmekle yetinilmiştir.

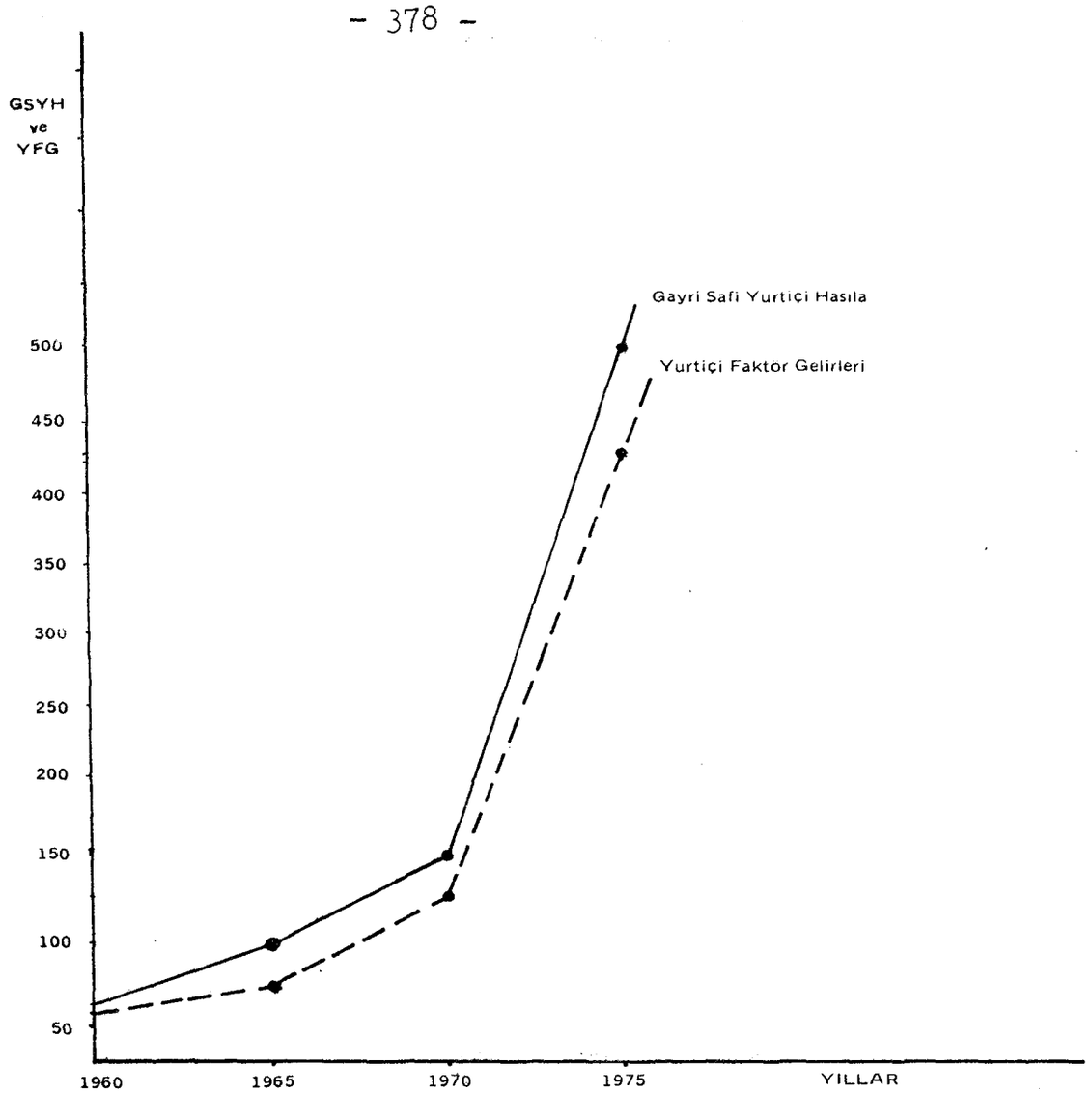

Şekil : 18 1960—1975 Döneminde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Yurtiçi Faktör Gelirleri Gelişimi

Yıllar itibariyle yurtiçi faktör gelirlerindeki artışlar yanında, bir başka eğilim de bazı iktisâdî faaliyet kollarında yaratılan faktör gelirinin, toplam yurtiçi faktör gelirindeki nisbî öneminin değişmesi ile ilgilidir. En onemli değişimin "Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık" iktisâdî faaliyet kolunda olduğu görülmüştür. Bu faaliyet kolunda yaratılan faktör gelirinin, toplam yurtiçi faktör geliri içindeki payı, 1960 yılında yüzde 42.75 iken, bu pay 1975 yılında yüzde 29.84'e düşmüştür. 1960-1970 dönemindeki düşme hızının yüzde 12.06 olmasına karşılık, 1970-1975 döneminde yüzde 0.85 oranında gerçekleşmesi, 1970 yılından sonra bu eğilimin yavaşladığını gostermektedir. Tarım dışında toplam yurtiçi faktör gelirlerindeki payı düşün diğer iktisâdî faaliyet kolları da "Madencilik, Taş Ocakçılığı","Konut" ve "Serbest Meslek ve Hizmetler" dir. Nisbî payları düşen faaliyet kollarına karşılık, nisbî paylarda artış görülen faaliyet kolları içinde önem kazanan "İmalât Sanayi" dir. Bu

faaliyet kolunun 1960 yılında toplam yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 11.68 iken, 1975 yılında yüzde 16.40'a çıkmıştır. Artış oranı yüzde 4.72'dir. Faktör payları artış gösteren diğer iktisâdî faaliyet kolları da şunlardır: Yüzde 4.51 ile "Ticaret", yüzde 2.72 ile "Devlet Hizmetleri", yüzde 1.99 ile "Ulaştırma,Depolama,Haberleşme", yüzde 0.90 ile "Elektrik,Gaz,Su", yüzde 0.78 ile "Malî Kuruluşlar ve Sigortalar", yüzde 0.13 ile de "İnşaat" dır.

Aşağıdaki tabloda belirtilen gelişmeler görülmektedir.

Tablo:23 1960-1975 Döneminde İktisâdî Faaliyet Kollarında Yaratılan Faktör Gelirlerinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payları

(Yüzde Olarak)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Y I L L A R			
	1960	1965	1970	1975
1. Tarım,Avcılık,Ormancılık,Balıkçılık	42.75	35.65	30.69	29.84
2. Sanayi	14.25	17.47	18.10	19.19
a. Madencilik,Taş Ocakçılığı	1.85	1.79	1.66	1.17
b. İmalât Sanayi	11.68	14.83	15.37	16.40
c. Elektrik,Gaz,Su ve Temizlik İşleri	0.72	0.85	1.07	1.62
3. İnşaat	5.41	6.26	7.58	5.54
4. Ticaret	9.84	11.11	12.59	14.35
5. Ulaştırma,Depolama ve Haberleşme	6.37	7.27	7.26	8.36
6. Malî Kuruluşlar ve Sigortalar	2.09	1.89	2.35	2.87
7. Konut Gelirleri	5.19	4.70	4.19	3.29
8. Sosyal ve Kişisel Hizmetler	5.63	5.36	5.58	5.37
9. Devlet Hizmetleri	8.47	10.29	11.16	11.19
10. Toplam Yurtiçi Faktor Geliri (Faktör Fiyatlarıyla)	100.00	100.00	100.00	100.00

Not :(19,20,21 ve 22) No.lu tablolardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

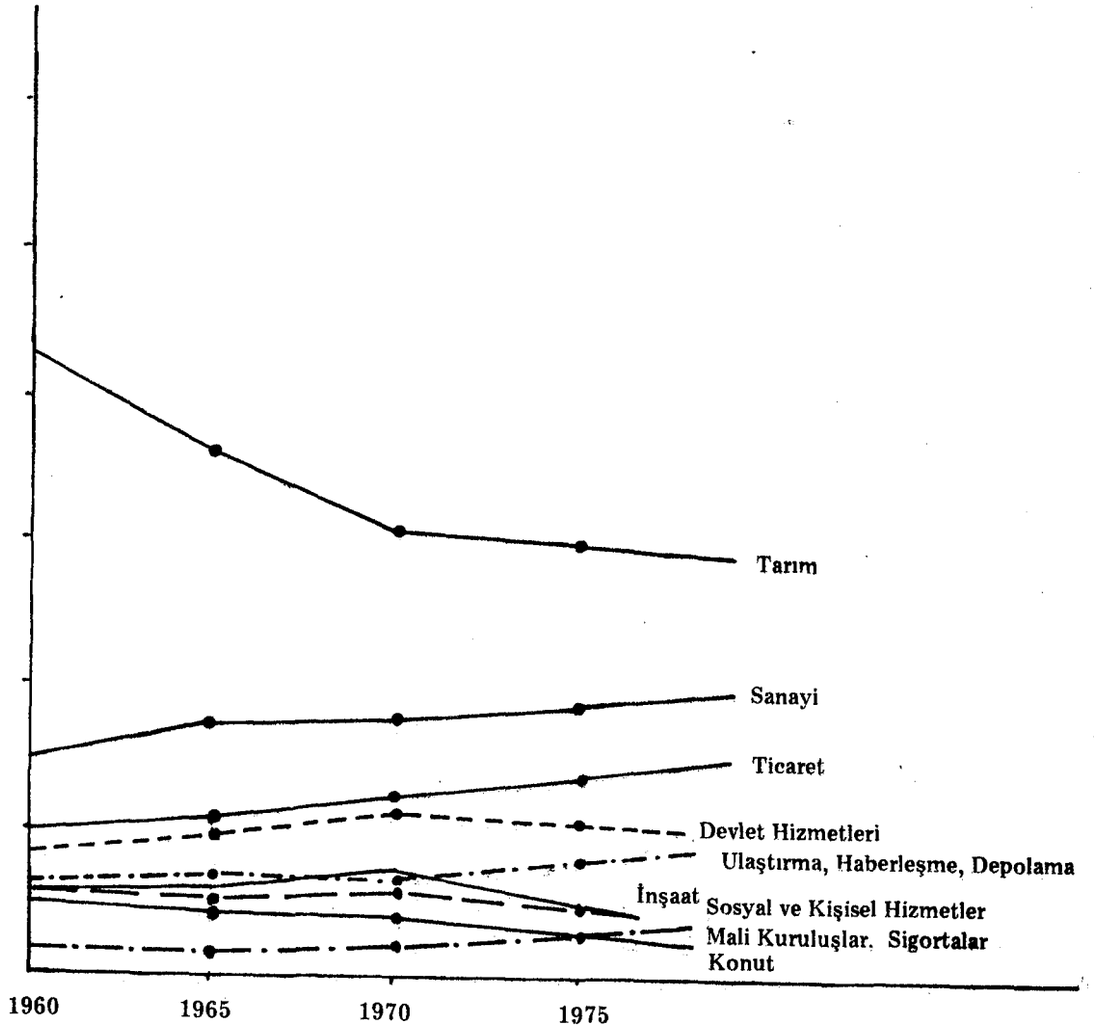

Şekil : 19 1960—1975 Döneminde İktisadi Faaliyet Kollarında Yaratılan Faktör Gelirlerinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payları İle İlgili Gelişmeler

Yurtiçi faktör gelirinin incelenmesinde, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yaratılan faktör gelirlerinin, zaman içinde gösterdiği değişikliklerin belirlenmesi, emek gelirleri yönünden önem kazanmaktadır. Bunun da nedeni, görülen değişikliklerin emek faktörünün toplam yurtiçi faktör gelirindeki payını etkileyip-etkilemediğidir. Başka bir deyişle bazı faaliyet kollarının yurtiçi faktör gelirindeki nisbî durumunun iyileşmesi karşısında, aynı eğilim ücret ve maaş gelirlerine de yansımakta mıdır? Yoksa bu iyileşme, emek faktörü dışında diğer faktör sahiplerine mi yarar sağlamaktadır? Yine faaliyet kollarındaki nisbî kötüleşmenin de, emek faktörü yönünden etkilerinin bilinmesi zorunlu olmaktadır. Emek faktörü gelirindeki eğilimler tartışılırken, bu konuya tekrar dönüleceğinden, burada sadece durumu belirtmekle yetinmekteyiz.

II. TÜRKİYE'DE 1960-1975 DÖNEMİNDE YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN, EMEK VE DİĞER FAKTÖR GELİRLERİ ARASINDA BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI)

1. BÖLÜŞÜMÜN (DAĞILIMIN) HESAPLANMASI

İktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirinin bulunmasından sonra, bu gelirin fonksiyonel bölüşümüne geçebilmekteyiz. Fonksiyonel gelir bölüşümünde de, çalışmamızla ilgili olarak bizi emek faktörünün yurtiçi faktör gelirinden aldığı pay, başka bir deyişle $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ ilgilendirmektedir. Diğer faktör payları, emek faktörünün payını belirlemek yönünden ilgimizi çekmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, ülkemizde millî gelir tahminleri yalnız başına ne üretim ne gelir ve ne de harcama yoluyla yapılmaktadır. Millî gelir tahminlerinde iktisâdî faaliyet kollarının özelliklerine göre; gelir, harcama ve üretim yollarına da başvurulduğundan, faktör payları ayrı ayrı belirlenememektedir. Bu nedenle de yurtiçi faktör gelirlerini oluşturan rant, ücret, kâr ve faizler toplamı bilinememektedir. Bu bölümün "Birinci Kısmı"nda ülkemizde yapılmış çeşitli çalışmaların sonuçlarına göre, gelir bölüşümünün uzun dönemde ayrıntılı olarak belirlenemediği görülmüştü. Bu nedenle de faktör fiyatlarını belirlemek amacıyla, İkinci kısımda "Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Emek Gelirleri Tahmin Modeli" incelenerek, toplam yurtiçi faktör gelirleri içinde, emek gelirleri ya da $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranı tahmine çalışılmıştı (132).

Modelimizde toplu sözleşme uygulamasından önceki dönemdeki eğilimleri de gözleyebilmek için, 1960 yılı temel yıl alınmıştır. Daha geriye gidilmek istenmesine rağmen, veri eksiklikleri nedeniyle bundan vazgeçilmiştir, 1960 yılından başlamak üzere beşer yıllık dönemlerden hareket edilmiş, ara yıllar inceleme dışı bırakılmıştır. Bu şekilde davranılmasının nedenleri olarak da;

- Veri derlemedeki güçlükler,
- Ara yıllarla ilgili ayrıntılı nüfus sayımı sonuçlarının bulunmaması,

(132) Tahminlerle ilgili açıklamalar için bak. "Kısım II. Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Emek Gelirleri Tahmin Modeli". s.322-363.

- Uzun dönemde daha açık ve daha belirgin eğilimlerin belirlenebileceğinin tahmini ileri sürülebilir.

Emek faktörünün iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirlerinin bulunmasında, iktisâdî faaliyet kollarında ücretli ve maaşlı olarak çalışanlardan, başka bir deyişle işçi ve memurlardan hareket edilmiştir. Maaş ve ücretler kapsamı olarak da şu gelirler alınmıştır (133).

- Çalışanlara para ve aynî yardım olarak ödenen bütün maaş ve ücretler,
- İşverenin çalıştırdığı kişiler için ödediği Sosyal Sigorta ve T.C.Emekli Sandığı primleri,
- İşveren tarafından, çalıştırdığı kişiler için özel emeklilik payları, aile yardımı, sağlık sigortası, işten çıkarılma ve kaza sigortası, hayat sigortası gibi nedenlerle ödenen veya izafe edilen yardımlar (134).

Belirtilen ödemelerin tamamı, iktisâdî faaliyet kolları itibariyle maaş ve ücretler toplamını oluşturmakta ve bu toplam da, daha önce hesaplanan iktisâdî faaliyet kolları itibariyle yurtiçi faktör gelirlerinden çıkarılmaktadır. Bu işlem sonucunda geriye diğer faktör gelirleri kalmaktadır. Diğer faktör gelirleri bu durumda kalıntı yöntemi ile bulunmaktadır. Bilindiği gibi de diğer faktör gelirleri; rant, kâr ve faiz toplamından oluşmaktadır. Bu gelirlerin "Diğer Faktör Gelirleri" başlığında toplanarak incelenmesi de, bir zorunluluk gereğidir (135).

Aşağıdaki tablolarda yurtiçi faktör gelirlerinin, iktisâdî faaliyet kollarına göre, emek ve diğer faktör gelirleri arasında bölüşümü görülmektedir.

---

(133) Bak.DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları, A.g.e., s.9.

(134) Ancak: bu gruptaki yardımların özellikleri nedeniyle, tam anlamı ile de derlenemediği belirtilmelidir. Görüleceği gibi de bu durum, emek paylarının gerçekçi olarak tahminini engelleyen etkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

(135) Bizim çalışmamızın bir sonraki aşaması da şüphesiz ki, "Diğer Faktör Gelirleri" nin kendi içinde dağılımının bulunması olmaktadır.

Tablo:24 1960 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Toplam (1)	Maaş ve Ücretler (2)	Diğer Faktör Gelirleri (3)	Maaş ve Ücretlerin Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	17.271.0	1.272.5	15.998.5	% 7.36
2. Sanayi	5.759.2	2.883.9	2.875.3	% 50.07
a. Madencilik ve Taş Ocakcılığı	750.3	483.0	267.3	% 64.37
b. İmalât Sanayi	4.717.4	2.283.6	2.433.8	% 48.40
c. Elektrik, Gaz, Su	291.5	117.3	174.2	% 40.24
3. İnşaat	2.188.5	799.3	1.389.2	% 36.52
4. Ticaret	3.975.5	391.9	3.583.6	% 9.85
5. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme	2.570.8	1.035.2	1.535.6	% 40.26
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	844.4	544.2	300.2	% 64.48
7. Konut Gelirleri	2.096.4	-	2.096.4	-
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	2.275.5	712.3	1.563.2	% 31.30
9. Ara Toplamı: İktisâdî Faaliyet Kollarının Faktör Gelirleri	36.981.3	7.639.3	29.342.0	% 20.65
10. Devlet Hizmetleri Üreticileri	3.411.5	3.411.5	-	%100.00
11. Yurtiçi Faktör Gelirleri Top. (9+10)	40.392.8	11.050.8	29.342.0	% 27.35

Kaynaklar: (1) (19) No.lu tablodan alınmıştır.
(2) Tarafımızdan tahmin edilmiştir.
(3) Kalıntı yöntemi ile bulunmuştur.

Tablo: 25 1965 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Toplam (1)	Maaş ve Ücretler (2)	Diğer Faktör Gelirleri (3)	Maaş ve Ücretlerin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	22.957.3	1.567.3	21.390.0	% 6.82
2. Sanayi	11.252.5	4.737.1	6.515.4	% 42.09
a. Madencilik ve Taş Ocakçılığı	1.151.6	667.3	484.3	% 57.94
b. İmalât Sanayi	9.555.1	3.842.4	5.712.7	% 40.21
c. Elektrik, Gaz, Su	545.8	227.4	318.4	% 41.66
3. İnşaat	4.028.0	1.915.2	2.112.8	% 47.54
4. Ticaret	7.154.9	454.0	6.700.9	% 6.34
5. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme	4.680.0	1.848.1	2.831.9	% 39.48
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	1.216.6	860.3	356.3	% 70.71
7. Konut Gelirleri	3.027.2	-	3.027.2	-
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	3.448.6	1.439.8	2.008.8	% 41.75
9. Ara Toplamı: İktisâdî Faaliyet Kollarının Faktör Gelirleri	57.765.1	12.821.8	44.943.3	% 21.96
10. Devlet Hizmetleri Üreticileri	6.625.9	6.625.9	-	%100.00
11. Yurtiçi Faktör Gelirleri Toplamı (9+10)	64.391.0	19.447.7	44.943.3	% 30.20

Kaynaklar : (1)(20) No.lu tablodan alınmıştır.
(2) Tarafımızdan tahmin edilmiştir.
(3) Kalıntı yöntemi ile bulunmuştur.

Tablo: 26 . 1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Toplam (1)	Maaş ve Ücretler (2)	Diğer Faktör Gelirleri (3)	Maaş ve Ücretlerin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Bal.	37.453.5	1.714.4	35.739.1	% 4.57
2. Sanayi	22.099.7	12.050.7	10.049.0	% 54.52
a. Madencilik, Taş Ocakçı.	2.024.9	1.718.4	306.5	% 84.86
b. İmalât Sanayi	18.766.9	9.705.3	9.061.6	% 51.71
c. Elektrik, Gaz, Su.	1.307.9	627.0	680.9	% 47.93
3. İnşaat	9.257.0	3.702.3	5.554.7	% 39.99
4. Ticaret	15.362.9	1.528.6	13.834.3	% 9.94
5. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme	9.461.4	3.670.2	5.791.2	% 38.79
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	2.873.1	2.065.1	808.0	% 71.87
7. Konut Gelirleri	5.108.6	-	5.108.6	-
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	6.814.1	6.275.8	538.3	% 92.10
9. Ara Toplamı: İktisâdî Faaliyet Kollarının Faktör Gelirleri	108.430.3	31.007.1	77.423.2	% 28.99
10. Devlet Hizmetleri Üreticileri	13.622.8	13.622.8	-	%100.00
11. Yurtiçi Faktör Gelirleri Top. (9+10)	122.053.1	44.629.9	77.423.2	% 36.56

Kaynaklar: (1) (21) No.lu tablodan alınmıştır.
(2) Tarafımızdan tahmin edilmiştir.
(3) Kalıntı yöntemi ile bulunmuştur.

Tablo: 27 1975 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre Yurtiçi Faktör Gelirlerinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü (Faktör Fiyatlarıyla)

(Milyon TL.)

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	Toplam (1)	Maaş ve Ücretler (2)	Diğer Faktör Gelirleri (3)	Maaş ve Ücretlilerin Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı
1. Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	129.511.0	3.707.2	125.803.8	% 2.86
2. Sanayi	83.296.2	41.521.1	41.775.1	% 49.84
a. Madencilik ve Taş Ocakçılığı	5.071.6	4.987.9	83.7	% 98.34
b. İmalât Sanayi	71.191.3	33.931.8	37.259.5	% 47.66
c. Elektrik, Gaz, Su	7.033.3	2.601.4	4.431.9	% 36.98
3. İnşaat	24.035.6	10.278.9	13.756.7	% 42.76
4. Ticaret	62.271.2	4.608.4	57.662.8	% 7.40
5. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme	36.278.8	8.637.8	27.641.0	% 23.80
6. Malî Müesseseler ve Sigortalar	12.473.2	7.385.8	5.087.4	% 59.21
7. Konut Gelirleri	14.268.9	17.418.2	14.268.8	% -
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	23.307.4	17.418.2	5.889.2	% 74.73
9. Ara Toplamı: İktisâdî Faaliyet Kollarının Faktör Gelirleri	385.442.2	93.557.4	291.884.8	% 24.27
10. Devlet Hizmetleri Üreticileri	48.572.6	48.572.6	-	%100.00
11. Yurtiçi Faktör Gelirleri Top. (9+10)	434.014.8	142.130.0	291.884.8	% 32.78

Kaynaklar: (1) (22) No.lu tablodan alınmıştır.
(2) Tarafımızdan tahmin edilmiştir.
(3) Kalıntı yöntemi ile bulunmuştur.

Tablo sonuçlarının incelenmesi ile de görüleceği gibi, ülkemizde 1960 yılında tarım ve tarım dışı kesimlerde yurtiçi faktör gelirinin yüzde 27.35'ini oluşturan emek gelirleri, $(\frac{E_G}{YF_G})$, 1965 yılında yüzde 30.20'ye, 1970 yılında da yüzde 36,56'ya ulaşmış bulunmaktadır. 1970 yılına kadar artma eğilimi gösteren $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının, 1975 yılında yüzde 32.78'e düştüğü görülmüştür.

Bu tesbitlerden sonra, şimdi de emek faktörünün, yurtiçi faktör gelirleri içinde gösterdiği eğilimlerin incelenmesine geçebiliriz.

a. Bölüşümle (Dağılımla) İlgili Genel Eğilimler

Ülkemizde tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında yurtiçi faktör gelirleri içinde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının, ya da emek faktörünün payının 1960-1970 döneminde yüzde 27.35'den yüzde 36.56'ya çıktığı, 1970-1975 döneminde de yüzde 32.78'e düştüğü daha önce hesaplanmıştı. Bulunan sonuçlara göre 1960-1970 dönemindeki artış hızı yüzde 9.21, 1970-1975 dönemindeki düşüş hızı da, yüzde 3.78 olmuştur.

Bu durumda üç önemli sonuçla karşılaşılmaktadır.

- Bu sonuçlardan ilkine göre; diğer ülkelerdeki eğilimler incelenirken de görüleceği gibi, ülkemizde emek faktörünün yurtiçi gelirindeki payı, ya da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı oldukça düşüktür.

- İkinci sonuç ise; 1960-1970 döneminde artma eğilimi gösteren $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının, 1970-1975 döneminde düşmeğe başlamasıdır.

- Üçüncü sonuca göre de hesaplanan $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı; genel bir oran olmakta ve ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında, bu oran yalnız başına bir önem taşımamaktadır. Çünkü $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, ülkemizde çeşitli kesimlere ve emek faktörünün çeşitli bileşim durumlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazı durumlarda da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, yukarda bulunan değerlerden daha da düşük çıkabilmekte-

dir.

Ülkemizde gerek $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının düşüklüğü ve gerekse bu oranın 1975 yılından sonra düşmeye başlaması ile ilgili nedenler, bu bölümün beşinci kısmında "Türkiye'de Emek Gelirlerini Etkileyen Önemli Yapısal ve Sosyo-Ekonomik Terçihlerle İlgili Etkenler" başlığı altında incelenecektir. Bu kısımda sadece, üçüncü sonuçla ilgili değerlemeler yapılacaktır.

İleride görüleceği gibi, ülkemizde toplam ücretliler içinde tarım kesimindeki ücretliler sayısı diğer ülkelere göre daha düşük olmakta, buna karşılık yurtiçi faktör gelirinin önemli bir kısmını tarım kesimi oluşturmaktadır. Tarım kesiminin bu özelliği nedeniyle de, emek gelirlerinin mutlak ve nisbî paylarının etkileneceği şüphesizdir. Ayrıca ücret ve maaş gelirlerinden oluşan emek gelirlerinde de, sendikalaşma hareketinin etkinliğinin bugün için yalnızca ücret geliri yönünden önem kazandığı ve maaş gelirlerinde bu etkinliğin sağlanamadığı, tarım kesimindeki ücretliler yönünden de, sendikalaşma hareketinin etkinliğinin olmadığı bilinmektedir. Belirtilen nedenlerle de $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranı, çeşitli durumlara göre farklılaşmaktadır.

Aşağıdaki tabloda dönemler itibariyle tarım ve tarım dışı kesimlerdeki iktisâden faal nüfus ile, ücretli ve maaşlı olarak çalışanlarla ilgili eğilimler görülmektedir.

Tablo: 28 1960-1975 Döneminde Tarımdışı Kesimlerde İktisâden Faal Nüfus ile Ücretli ve Maaşlı Olarak Çalışanlar

YILLAR	Tarım ve Tarımdışı Kesimler Toplamı			Tarım Kesimi			Tarımdışı Kesim		
	İktisâden Faal Nüfus (1)	Ücretli ve Maaşlılar (2)	Ücretli ve Maaşlıların İktisâden Faal Nüfusa Oranı % Olarak (3)	İktisâden Faal Nüfus (6)	Ücretli ve Maaşlılar (5)	Ücretli ve Maaşlıların İktisâden Faal Nüfusa Oranı % Olarak (6)	İktisâden Faal Nüfus (7)	Ücretli ve Maaşlılar (8)	Ücretli ve Maaşlıların İktisâden Faal Nüfusa Oranı % Olarak (9)
1960	12.993.245	2.437.135	18.75	9.737.480	726.452	7.46	3.255.756	1.710.683	52.54
1965	13.557.860	2.795.381	20.61	9.750.269	741.660	7.60	3.807.591	2.053.721	53.93
1970	14.051.209	3.718.228	26.46	9.281.024	491.618	5.29	4.770.185	3.226.610	67.64
1975	15.202.618	4.065.399	26.74	9.463.310	351.520	3.71	5.739.308	3.713.879	64.70

Kaynak: (16-17) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tablo sonuçlarında da görüldüğü gibi, 1975 yılında ülkemizde ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfusa oranı; tarım ve tarım dışı kesimlerde ancak yüzde 26.74 olabilmektedir. Buna karşılık tarım kesiminde ise, ücretli ve maaşlıların oranının çok düşük olduğu görülmekte ve ancak yüzde 3.71'i bulabilmektedir. Tarım kesimindeki bu eğilimlerin aksine olarak da, ücretli ve maaşlıların genellikle tarım dışı kesimlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Burada ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfusa oranı, 1975 yılında yüzde 64.70 olmuştur.

Genel eğilimleri daha iyi belirleyebilmek ve yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde, emek gelirleri ile ilgili analizlere açıklık getirebilmek için, beş ayrı duruma göre inceleme yapılacaktır.

A. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Ücret ve Maaş Gelirleri İle İlgili Eğilimler

Ücret ve maaşlıların, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını belirleyen genel oran $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranıdır.

Aşağıdaki tabloda ücret ve maaş gelirleri ile, diğer faktör gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payları toplu bir şekilde görülmektedir.

Tablo:29 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü

(Milyon TL.)

YILLAR	Yurtiçi Faktör Geliri (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Ücret ve Maaş Gelirleri (2)	Diğer Faktör Gelirleri (3)	Ücret ve Maaş Gelirlerinin Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (4)	Diğer Faktör Gelirlerinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (5)
1960	40.392.8	11.050.8	29.342.0	% 27.35	% 72.65
1965	64.391.0	19.447.7	44.943.3	% 30.20	% 69.80
1970	122.053.1	44.629.9	77.423.2	% 36.56	% 63.44
1975	434.014.8	142.130.0	29.884.8	% 32.78	% 67.22

Kaynak : (24,25,26 ve 27) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tablo sonuçları, yurtiçi faktör gelirleri içinde, ücretli ve maaşlıların payının ya da $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının, 1960 yılında yüzde 27.35; 1965'de yüzde 30.20, 1970'de yüzde 36.56 ve 1975'de yüzde 32.78 olduğunu göstermektedir. Bu durumda da 1970 yılından sonra $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının düştüğü görülmektedir. Belirlenen eğilimler, tarım ve tarım dışı kesimleri birlikte kapsamakta ve de emek gelirleri, ücret ve maaş gelirleri toplamından oluşmaktadır.

Daha sonra diğer ülkelerle ilgili karşılaştırmalar yapılırken de görüleceği gibi ülkemizdeki $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranı oldukça düşüktür. Ayrıca da belirlenen oran 1970 yılından sonra düşme göstermiştir. Bu durumda da ülkemizde, ücretli ve maaşlılar aleyhine işleyen bir gelir bölüşümü olduğu ortaya çıkmaktadır (136).

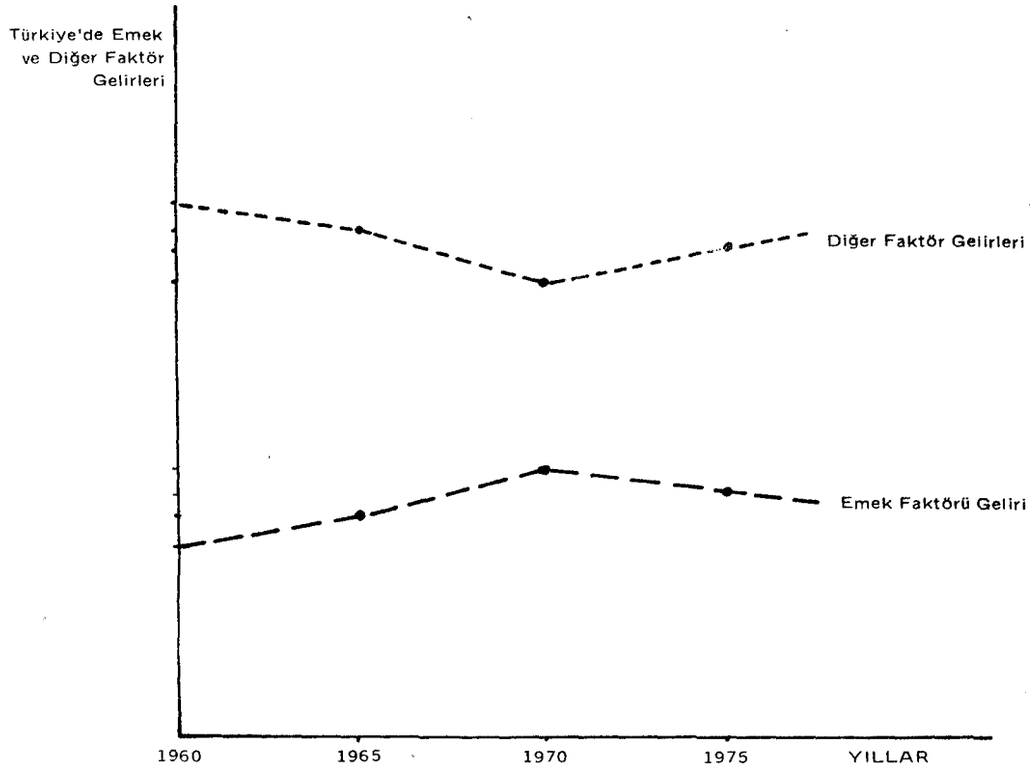

Şekil : 20 1960 — 1975 Döneminde Emek ve Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Gösterdiği Gelişmeler

(136) $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının düşüklüğü ve giderek de bu oranın daha da kötüleşmesinin nedenleri, ayrıntılı olarak ilerde incelenmektedir.

B. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Kamu Kesimi Hizmetlerinde Çalışanlar Hariç, Ücret Gelirleri İle İlgili Eğilimler

Daha önce de görüldüğü gibi tarım ve tarım dışı kesimlerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı en yükseğe ulaştığı 1970 yılında yüzde 36.56 olmuştur. Bu hesaplamada özel ve kamu kesimleri birlikte ele alınmaktadır. Kamu kesimi hizmetleri katma değeri gerek yurtiçi faktör geliri, gerekse ücret ve maaş gelirleri yönünden kapsam dışı bırakıldığında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı daha da düşük çıkmaktadır. Bu oran aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yüzde 28.59 oranı ile en yüksek olarak 1970 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo:30 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde -Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç- Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü

(Milyon TL.)

YILLAR	Kamu Kesimi Hizmetleri Hariç, Yurtiçi Faktör Geliri (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Kamu Kesimi Hizmetleri Maaş ve Ücretleri Hariç, Ücretler ve Maaşlar Toplamı (2)	Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç, Diğer Faktör Gelirleri (3)	Kamu Kesimi Hizmetleri Maaş ve Ücretleri Hariç, Ücretler ve Maaşlar Toplamının Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (4)	Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç, Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (5)
1960	36.981.3	7.639.3	29.342.0	% 20.65	% 79.35
1965	57.765.1	12.821.8	44.943.3	% 22.19	% 77.81
1970	108.430.3	31.007.1	77.423.3	% 28.59	% 71.41
1975	385.442.2	93.557.4	291.884.8	% 24.27	% 75.73

Kaynak :(24,25,26 ve 27) No.lu tablolardan yararlanılmıştır

Özel kesim yalnız başına ele alındığında tabloda da görüldüğü gibi $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, ücretliler aleyhine daha da bozulmakta-

dır. Bunun yanında 1970 yılına kadar artış gösteren $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, 1975 yılında düşmeye başlamaktadır.

C. Tarım Kesimindeki Ücret ve Maaş Gelirleri İle İlgili Eğilimler

Faktör paylarının incelenmesinde, tarım ve tarım dışı kesimler için ayrı tahminler yapılması zorunlu olmaktadır. Çünkü emek faktörünün payının $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının düşük çıkmasının önemli nedenlerinden biri, tarım kesimindeki ücretliler sayısı ile ilgilidir. Tarım kesiminin yapısal özelliği nedeniyle, ülkemizde bu kesimde ücretli olarak çalışma şeklinin bugün için bir önem kazanmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da, ücretli olarak çalışanların sayısı, mutlak ve nisbî olarak düşük çıkmaktadır. 1975 yılında tarım dışı kesimlerde iktisâden faal nüfusun yüzde 64.70'inin ücretli olarak çalışmasına karşılık, tarım kesiminde iktisâden faal nüfusun ancak yüzde 3.71'inin ücretli olarak çalıştığı görülmektedir. Bu durumda tarım kesimindeki iktisâden faal nüfusun yüzde 96.29'u işveren, kendi adına çalışan ve yardımcı aile işçisi olmaktadır.

(28) No.lu tabloda görüldüğü gibi, tarım kesiminde çalışan ücretliler ve maaşlıların iktisâden faal nüfusa oranı 1965 yılında en yükseğe ulaşmıştır. Bu oran yaklaşık olarak yüzde 8 civarındadır. 1965 yılından sonra, oranın devamlı düşme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Ancak bu durumun gerçekçi olup-olmadığı tartışmalıdır. Özellikle 1975 yılı yönünden endişelerimiz daha önce belirtilmiş ve bu yargımızı doğrulayan bulgular ileri sürülmüştü.

Tarım kesiminde ücretli sayısının düşük olması, ülkemizde bu kesimdeki mülkiyet yapısından ileri gelmektedir. Çünkü miras yolu ile tarım toprakları devamlı olarak küçülmekte ve bu durum da, ülkemizde küçük tarım işletmelerinin yoğunluk kazanmasına yol açmaktadır. Böyle bir mülkiyet düzeninin geçerli olduğu tarım kesiminde de, genellikle ücretsiz çalışan aile işçileri önemli oranlara ulaşmaktadır. 1975 yılında tarım kesimindeki toplam aktif nüfusun yüzde 41.29'unun ücretsiz çalışan aile işçisi olması da, bu yargıyı doğ-

rulamaktadır. Yeterli ya da hiç toprak sahibi olmayanların, ortakçılık ya da yarıcılıkla geçimlerini sağlamaları da, ücretliler sayısının düşük çıkmasının başka bir nedeni olmaktadır.

Belirtilen nedenlerle, tarım kesiminde ücretli olarak çalışanların sayısının düşük olması, tarım kesiminde ücretlilerin, toplam yurtiçi faktör gelirleri içindeki payının da düşük çıkmasına yol açmaktadır. $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının 1960 yılında yüzde 7.36, 1965 yılında yüzde 6.82, 1970 yılında yüzde 4.57, 1975 yılında da yüzde 2.86 olduğu görülmektedir (137). Bu durum da ülkemizde, tarım kesiminde ücret gelirlerinin, bugün için oldukça önemsiz olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık tarım kesiminde yaratılan faktör geliri, toplam faktör gelirinin 1960 yılında yüzde 42.75'ini, 1965 yılında yüzde 35.65'ini, 1970 yılında yüzde 30.69'unu, 1975 yılında da yüzde 29.84'ünü oluşturmuştur. Bu bulgular aynı zamanda ülkemizde, toplam yurtiçi faktör geliri içinde, tarım sektörü gelirinin nisbî payının da düştüğünü göstermektedir. Bütün bu eğilimler, yıllar itibariyle ücretli sayısının azalmasının sonucu olarak, emek faktörünün payını geriletmektedir. Şüphe yok ki tarım kesimindeki bu payların düşük olması, toplam emek faktörü gelirini de etkilemektedir. Bu nedenle, anlamlı bir karşılaştırma yapabilmek için tarım ve tarım dışı kesimlerin ayrılarak incelenmesi yararlı olacaktır.

Aşağıdaki tabloda tarım kesiminde, yurtiçi faktör gelirinin emek ve diğer faktör gelirleri arasında bölüşümü görülmektedir.

---

(137) 1975 yılında belirlenen oranın yüzde 2.86 gibi çok düşük bir oran olması, tartışılmalıdır. Bizce bu durum daha önce de belirtildiği gibi, tarım kesiminde ücretliler toplamının düşük tahmin edilmesinden ileri gelmektedir.

Tablo: 31 1960-1975 Döneminde Tarım Kesiminde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü

(Milyon TL.)

YILLAR	Tarım Kesiminde Yaratılan Yurtiçi Faktör Geliri (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Tarım Kesiminde Ücret ve Maaş Gelirleri (2)	Tarım Kesiminde Diğer Faktör Gelirleri (3)	Tarım Kesiminde Ücret, Maaş Gelirlerinin Tarım Kesimi Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (4)	Tarım Kesimi Faktör Gelirinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payı (5)
1960	17.271.0	1.272.5	15.998.5	% 7.36	% 42.75
1965	22.957.3	1.567.3	21.390.0	% 6.82	% 35.65
1970	37.453.5	1.714.4	35.739.1	% 4.57	% 30.69
1975	129.511.0	3.707.2	125.803.8	% 2.86	% 29.84

Kaynak: (24, 25, 26 ve 27) No.lu tablolardan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, tarım kesiminde 1960-1975 döneminde yaratılan toplam faktör geliri yüzde 42.75'den, yüzde 29.84'e, yine tarım kesiminde iktisâden faal nüfus içinde ücretli çalışanlar sayısı yüzde 7.46'dan, yüzde 3.71'e ve bunlara bağlı olarak da, ücretlilerin toplam yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 7.36'dan, yüzde 2.86'ya düşmüştür (138).

Çalışmamız daha çok sendikalaşmış emekle sınırlı olduğu için, tarım kesimindeki eğilimler kapsam dışı bırakılacaktır.

D. Tarım Dışı Kesimde Ücret ve Maaş Gelirleri İle İlgili Eğilimler

Tarım kesiminde çok düşük düzeyde oluşan ($\frac{E_G}{YF_G}$) oranı, tarım dışı kesimde büyümektedir.

Aşağıdaki tabloda tarım dışı kesimde yurtiçi faktör gelirlerinin, emek ve diğer faktör gelirleri arasında bölüşümü görülmektedir

(138) 1975 yılı sonuçları, daha önce belirtilen nedenlerle, ihtiyatla karşılanılmalıdır.

Tablo: 32 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü

(Milyon TL.)

YILLAR	Tarım Dışı Kesimde Yaratılan Yurtiçi Faktör Geliri (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Tarım Dışı Kesimde Ücret ve Maaş Gelirleri (2)	Tarım Dışı Kesimde Diğer Faktör Gelirleri (3)	Tarım Dışı Kesimde Ücret ve Maaş Gelirlerinin Tarım Dışı Kesimlerdeki Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (4)	Tarım Dışı Kesim Faktör Gelirinin, Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payı (5)
1960	23.121.8	9.778.3	13.343.5	% 42.29	% 57.25
1965	41.433.7	17.880.4	23.553.3	% 43.15	% 64.35
1970	84.599.6	42.915.5	41.684.1	% 50.72	% 69.31
1975	304.503.8	138.422.8	166.081.0	% 45.46	% 70.16

Kaynak :(24,25,26 ve 27) No.lu tablolardan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tarım kesiminde çok düşük düzeyde oluşan - 1975'de yüzde 2.86 - $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, tabloda da görüldüğü gibi. tarım dışı kesimlerde büyümektedir. Bu oran en yüksek olarak da 1970 yılında yüzde 50.72'ye ulaşmıştır. Oysa tarım kesimi ile birlikte $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, daha önce de görüldüğü gibi 1970 yılında yüzde 36.56 olarak gerçekleşmişti.

Ücret ve maaş gelirlerinin, tarım dışı kesimde yaratılan yurtiçi faktör gelirlerindeki payı 1960 yılında yüzde 42.29, 1965 yılında yüzde 43.15, 1970 yılında yüzde 50.72, 1975 yılında da yüzde 45.46'dır. Tarım kesimi ile birlikte bu oranların sırasıyla; yüzde 30.20, yüzde 36.56 ve yüzde 32.78 olarak gerçekleştiği daha önce görülmüştü.

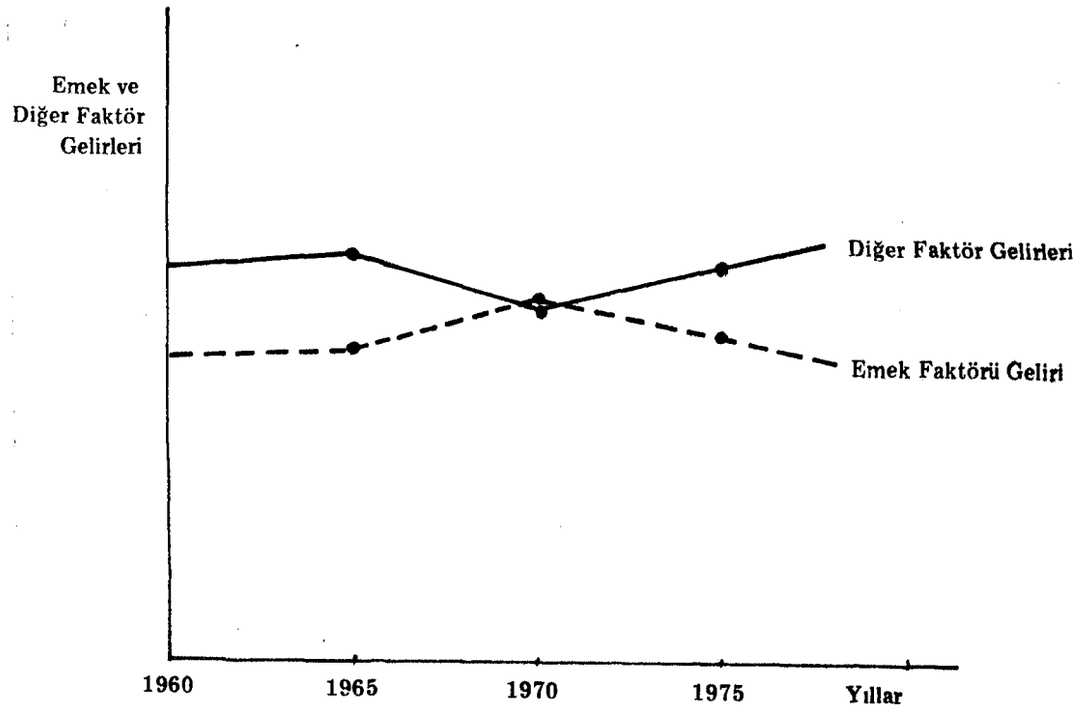

Şekil : 21 Tarım Dışı Kesimlerde 1960 — 1975 Döneminde Emek ve Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Gösterdiği Gelişmeler

E. Tarım Dışı Kesimde Kamu Kesimi Hizmetlerinde Çalışanlar Hariç, Ücret Gelirleri İle İlgili Eğilimler

Daha önce de görüldüğü gibi, tarım dışı kesimde emek gelirleri, ücret ve maaş gelirleri toplamından oluşmakta idi. Ancak bilindiği gibi. ülkemizde toplu iş sözleşmelerinden yararlanma hakkı, 1963 yılında yürürlüğe giren 275 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu" ile yalnızca işçilere tanınmıştır (139). Buna karşılık 20 Temmuz 1961 tarihinde yürürlüğe giren Anayasamızın 46. maddesinde, "İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki

(139) 275 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu"nun 1. maddesinde, toplu iş sözleşmesinin tanımı yapılmaktadır. 1.maddede; "Bu kanun anlamında toplu iş sözleşmesi, hizmet akdinin yapılması, muhtevası ve sona ermesi ile ilgili hususları düzenlemek üzere, 7.nci maddede gösterilen işçi teşekkülleri ile işveren teşekkülleri veya işverenler arasında yapılan toplu sözleşmedir" denilmektedir. Görüldüğü gibi işçiler adına işverenlerle toplu sözleşme yapma yetkisi, yalnızca işçi teşekkülleri ne verilmiş bulunmaktadır.

hakları kanunla düzenlenir" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm gereğince de, 17 Haziran 1965 tarihinde 624 sayılı "Devlet Personeli Sendikaları Kanunu" yürürlüğe girerek, kamu personeli sendikaları kurulmuştur. Ancak bu kanunla memur sendikalarına grev, toplu sözleşme, gösteri ve protesto yürüyüşleri yapma gibi haklar verilmemiştir (140). Bunun sonucu olarak da kamu personeli sendikaları, üyelerinin gelirlerini artırma konusunda doğrudan doğruya bir etkinlik sağlayamamıştır(141). Ülkemizde altı yıllık bir uygulaması olan kamu personeli sendikacılığına , Anayasa'nın 46. maddesini değiştiren 1499 sayılı Kanun'la, 1971 yılında son verilmiştir (142).

Ülkemizde memurların gelirlerinin oluşumunda, sendikalaşma hareketinin bir etkinliği olmadığı görülmektedir. Bilindiği gibi de memur maaşları, 1971 yılında yürürlüğe giren 657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu"na göre, her bütçe döneminde kararlaştırılan katsayıya göre düzenlenmektedir.

Ülkemizde memurların gelirlerinin düzenlenmesinde, bugün için sendikaların etkinliği görülmediğinden, sendikaların etkinliğini

---

(140) 624 sayılı"Kamu Personeli Sendikaları Kanunu"nun, başlıca dört önemli eksiklik ve aksaklığı olduğu ileri sürülmüştür.(1) Sendikaların grev,toplu sözleşme,gösteri yürüyüşü ve buna benzer yollarla idareye karşı direnebilme imkânlarından yoksun olmaları.(2) Kurum içinde sendika faaliyetlerinde bulunabilme imkânının, kanunla aşırı derecede kısıtlanmış olması. (3) Kanunda sendika enflasyonuna yol açabilecek hükümler bulunması.(4) Sendika yöneticilerinin, yönetim karşısında herhangi bir teminattan yoksun bulunmaları. Bu konuda bak. Cemal MIHÇIOĞLU; Türkiye'de Kamu Personeli Sendikaları,Ankara,1968,s.70,Tablo:21.

(141) Bu konuda bak. Cemal MIHÇIOĞLU; A.g.e., Gencay ŞAYLAN; Memur Sendikacılığı ve Türkiye Deneyi 1965-1971, Töb-Der Eğitim Yayınları.3, Ankara,1975.Metin KUTAL; "Türkiye'de Memur Sendikacılığının Hukukî Çerçevesi ve Sorunları","İş Hukuku Konferansları, İstanbul İ.T.İ.Akademisi,Sosyal Hukuk Enstitüsü Yayını, No.1, İstanbul, 1976.

(142) 1965-1971 dönemi içinde 500 dolaylarında kamu personeli sendikası kurulduğu ve kamu personelinin yarısından fazlasının sendikalaştığı ileri sürülmüştür. Bu konuda bak.MIHÇIOĞLU;A.g.e., ve ŞAYLAN; A.g.e..

belirleyebilen geçerli oran, tarım dışı kesimlerdeki ücretlilerle -işçilerle- ilgili bu kısımda incelenen $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı olmaktadır. Çünkü bu oran hem sendikaların etkin olmadığı tarım dışı kesimi, hem de memurları kapsam dışı bırakmaktadır. Bu nedenle de sendikalaşmış kesimlerdeki ücretlilerin gelirlerindeki gelişmeler, bu orandan hareketle değerlendirilecektir.

Tablo : 33 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde-Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç- Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirinin, Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Arasında Bölüşümü

(Milyon TL.)

YILLAR	Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç, Yurtişi Faktör Geliri (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Kamu Kesimi Hizmetleri Maaş ve Hizmetleri Hariç, Ücretler ve Maaşlar Toplamı (2)	Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç, Diğer Faktör Gelirleri (3)	Kamu Kesimi Hizmetleri Maaş ve Ücretleri Hariç, Ücretler ve Maaşlar Toplamının Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (4)	Kamu Kesimi Hizmetleri Katma Değeri Hariç, Diğer Faktör Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (5)
1960	19.710.3	6.366.8	13.343.5	% 32.30	% 67.70
1965	34.807.8	11.254.5	23.553.3	% 32.33	% 67.67
1970	70.976.8	29.292.7	41.684.1	% 41.27	% 58.73
1975	255.931.2	89.850.2	166.081.0	% 35.11	% 64.89

Kaynak: (24,25,26 ve 27) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tabloda tarım dışı kesimde ücret gelirlerinin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payının ya da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının 1960 yılında yüzde 32.30, 1965 yılında yüzde 32.33, 1970 yılında yüzde 41.27, 1975 yılında da yüzde 35.11 olduğu görülmektedir. Bu eğilimlere göre, tarım dışı kesimlerde ücret gelirlerinin payında 1960 ve 1965 dönemlerinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Buna karşılık 1970 döneminde bu durum değişmiş ve ücret gelirlerinin oranı yüzde 32.33'den, yüzde 41.27'ye çıkmış bulunmaktadır. Daha sonra belirtilecek nedenlerle de $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, 1975 yılında düşmüş ve yüzde 35.11 olmuştur.

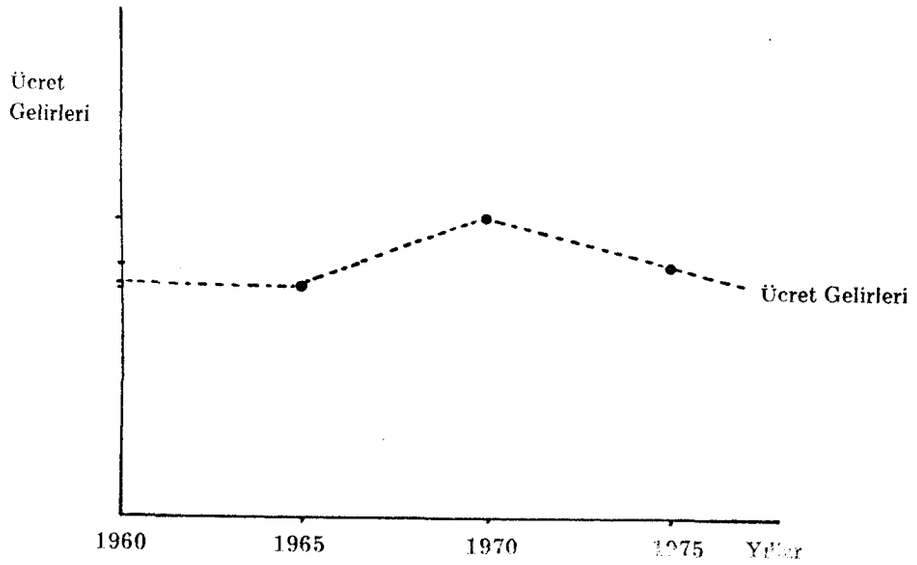

Şekil : 22 1960 — 1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimde Ücret Gelirlerindeki Gelişmeler

Yukarda incelenen beş ayrı durumla ilgili değerlemeler şunlar olmaktadır:

- $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının ya da ücretli ve maaşlıların, fonksiyonel gelir bölüşümündeki payının en yükseğe ulaştığı kesim, (31) No.lu tabloda ve aşağıda (23) No.lu şekilde de görüldüğü gibi tarım dışı kesim olmaktadır. "Tarım Dışı Kesimde Ücret ve Maaş Gelirleri" nin incelendiği dördüncü durumda $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, diğer durumlara göre en yükseğe ulaşmış bulunmaktadır. 1970 yılında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 50.72, 1975 yılında da yüzde 45.46 olmaktadır. Bu kesimde ücretlilerin, sendikalar yoluyla ve devlet tarafından gerçekleştirilen çeşitli sosyal ve ekonomik tedbirlerinden yararlanarak gelirlerini artırdıkları bilinmektedir. Yine aynı şekilde, memurların da kat sayı artışlarından yararlanmaları, tarım dışı kesimde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını yükseltmiş bulunmaktadır.

- Ancak tarım dışı kesimlerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yüksek olmasının nedeni; ücretli çalışanlardan daha çok, maaşlı olarak çalışanlara bağlanabilir. Çünkü (32) No.lu tabloda da görüldüğü gibi; kamu kesimi hizmetlerinde çalışanların kapsanmaması halinde $(\frac{E_G}{YF_G})$

oranı 1970 yılında yüzde 41.27'ye, 1975 yılında da yüzde 35.11'e düşmektedir.

- Tarım ve tarım dışı kesimde, ücretli ve maaşlılar birlikte ele alındığında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı daha da azalmakta ve en yüksek orana ulaşılan 1970 yılında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, yüzde 36.56, 1975 yılında da yüzde 32.78 olmaktadır.

- Tarım ve tarım dışı kesimlerde yalnızca ücretlilerin kapsanıp, kamu kesimi hizmetlerinde çalışanların kapsanmaması halinde ise, yukarda da belirtildiği gibi $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı daha düşük olacaktır. Bu oranların da 1970 yılında yüzde 28.59, 1975 yılında yüzde 24.27 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

- Belirlenen eğilimlerden çok farklı bir durum ise, tarım kesimi yalnız başına incelendiği zaman ortaya çıkmaktadır. Bu kesimde yaratılan yurtiçi faktör gelirinden emek faktörünün aldığı pay, en yükseğe ulaşılmış olan 1960 yılında ancak yüzde 7.36 olabilmektedir. 1975 yılında ise, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı düşme göstermekte ve yüzde 2.86 olarak gerçekleşmektedir.

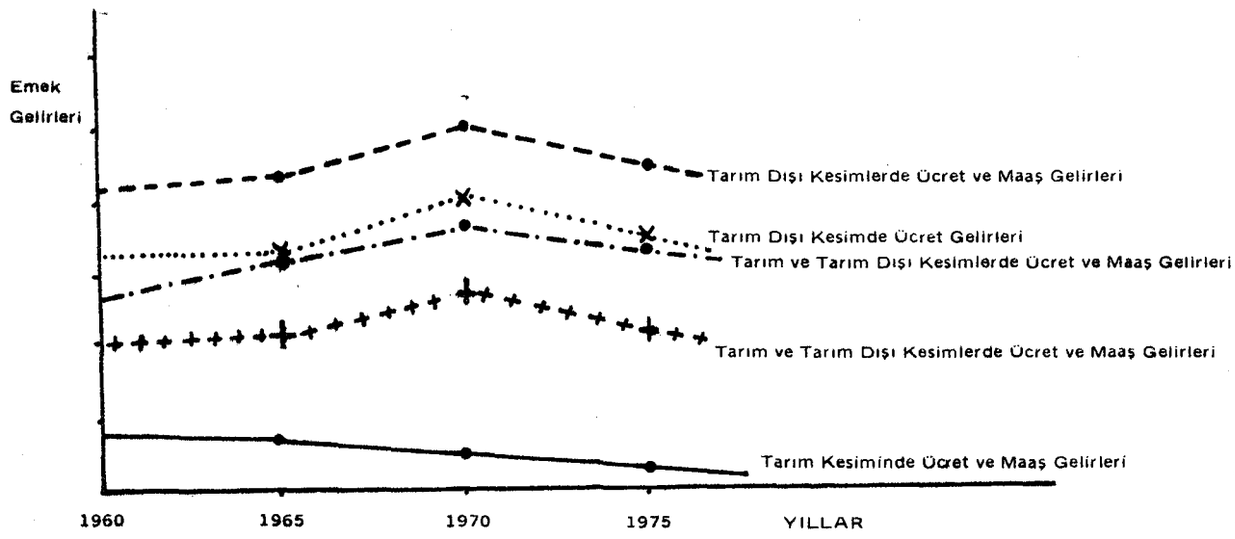

Şekil : 23 1960 — 1975 Döneminde Çeşitli Kesimler ve Durumlara Göre Emek Gelirlerindeki Gelişmeler

Bu durumda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

-$(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının tarım kesiminde düşük, tarım dışı kesimde yüksek olması olağandır. Çünkü tarım kesimindeki ücretlilerin gelirleri, bu kesimdeki arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir. Yine bu kesimde sosyal politika tedbirlerinin ve sendikaların etkinliği yoktur. Ülke düzeyinde asgarî ücret uygulaması da yeni olup, kamu kesimi ile sınırlı bulunmaktadır. Denetim olanağı olmadığı için de, tarım kesiminde asgarî ücret uygulamasının başarılı olduğu söylenememektedir. Bilindiği gibi tarım kesimine karşılık, tarım dışı kesimlerde ücretlilerin gelirlerini artırabilme olanakları daha çoktur.

- Tarım dışı kesimde de, ücretli ve maaşlılar birlikte ele alındığında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yüksek, buna karşılık kamu kesimi hizmetlerinde çalışanların kapsam dışı bırakılıp, yalnızca ücretlilerin kapsanması halinde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının daha düşük olması da olağandır. Ancak ülkemizde memurların sendikal haklardan yararlanamadığı ve gelirlerinin farklılaştırılmasında pazarlık güçlerinin olmadığı ileri sürülebilir. Buna karşılık memurların bütçe kanunları ve değişen katsayı sistemi aracılığıyla, her yıl gelirlerini artırdıkları da bilinmektedir. Bu artırma bir pazarlık gücüne dayanmamakla birlikte, politik ya da sosyal bir güç olarak kendini hissettirmektedir. Kamu kesimi hizmetlerinde çalışanların $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını artırmalarının asıl önemli nedeni ise, tarım dışı kesimlerde istihdam edilen ücretlilerin tamamının aynı şekilde pazarlık gücüne sahip olmamaları ile ilgilidir. Ülkemizde sendikalaşma oranının düşük ve sendikaların da ancak belirli iş kollarında pazarlık gücüne kavuşmuş olması gözönüne alındığında, vardığımız yargı hatalı olmayacaktır. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın bir tahminine göre de,1963-1971 döneminde sigortalı işçilerin ortalama yıllık kazançları ile,memurların ortalama yıllık kazançları arasında çok önemli farklılıklar vardır. Örneğin 1971 yılında sigortalı işçilerin ortalama yıllık kazancı 24.032 TL. olmak-

tadır (143). Bizim daha önceki tablolardan hareketle bulduğumuz bulgulara göre 1960-1975 döneminde yıllık ortalama işçi ücretleri 3548, 5412, 9826 ve 27.815 TL. olurken, yıllık ortalama memur maaşları da 12.007, 15.538, 24.206 ve 69.201 TL. olmuştur.

- İncelenen beş durumda da, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının 1970 yılına kadar artış göstermesine rağmen, 1975 yılında düşmeye başlaması da olağandır. Çünkü ülkemizde 1970 yılından itibaren ekonomik alanda önemli gelişmeler olmuştur. Bilindiği gibi ülkemizde 1970 yılında devalüasyona gidilmiş ve bu yıllarda dünya konjonktüründe de önemli fiyat artışları görülmüştür. Daha sonra görüleceği gibi de, 1970 yılından sonra, ülkemizde fiyat artışları önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunlar yanında 1964-1970 döneminde sendikalar yoluyla ücretlilerin satın alma güçlerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Yine aynı şekilde 1971 yılında "Devlet Memurları Kanunu" uygulamasıyla, memur maaşları artırılmış ve değişen katsayı sistemi ile de, her yıl fiyatlar ve millî gelir değişmeleri ile uyum sağlamak amacı güdülmüştür. 1961-1974 yılları arasında da sanayileşmiş ülkelere başlayan işgücü akımı, ülkemize önemli oranda döviz girişleri sağlamış, destekleme alımlarındaki sosyal amaçlı fiyatlandırma politikası da satın alma gücünü artırmıştır. Benzer nedenlerle, ilerde daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, maliyet ve talebin yarattığı bir enflasyonla karşılaşılmıştır. 1970-1975 döneminde ücret ve maaşlardaki artışlarla birlikte, ücretli ve maaşlı sayılarındaki yüzde 0.28 oranında artışlara rağmen, yine de $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının düştüğü görülmüştür.

Belirlenen eğilimler 1970 yılından sonra fonksiyonel gelir bölüşümünde, ücretli ve maaşlıların millî gelirdeki artışlardan gereğince yararlanamadıkları gibi, aynı zamanda da 1970'e göre eski durumlarını koruyamadıklarını göstermektedir.

---

(143) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.667, Tablo:521.

III. ÜLKEMİZDE EMEK GELİRLERİ/YURTİÇİ FAKTÖR GELİRLERİNİN BOLÜŞÜMÜ İLE İLGİLİ DİĞER BULGULAR VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR

1. Diğer Bulgular

Belirlediğimiz eğilimlerin, başka bir deyişle emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının gerçekçiliği de, şüphesiz ki tartışma konusu olacaktır. Bu nedenle bulunan sonuçların değerlemesine geçmeden, daha önce yapılmış araştırma ve çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılmasında yarar vardır. Ancak burada bir darboğazla karşılaşıldığı da belirtilmelidir. Çünkü bizim çalışmamız da dahil bütün çalışma ve araştırmaların yöntemleri ve veri kaynakları farklıdır. Bu nedenle de sonuçların karşılaştırılmasında, bazı açıklamaların yapılması zorunlu olmaktadır.

1960 yılı ile ilgili bilgileri; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Eva Hirsch, Uğur Korum ve Korkut Boratav'ın çalışmalarında bulmaktayız. Ancak bu bilgilerden, fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden yararlanılamamaktadır (144). Bu çalışmalar yanında Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın 1963 yılında yaptığı "Gelir Dağılımı Araştırması 1963"ün sonuçlarının karşılaştırılması, daha anlamlı olmaktadır. Çünkü bu araştırma ile ülkemizde, gelir dağılımının belirlenmesi amacı güdülmüştür.

Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın bu araştırması da doğrudan doğruya fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili değildir. Bununla beraber Araştırma'da toplam ge-

(144) Bunun nedeni de, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda millî gelirin fonksiyonel bölüşümünün hesaplanmamış olmasıdır. Diğer üç çalışmada ise, tarım dışı sektörler için hesaplamalar yapılmıştır. Eva Hirsch'in çalışmasında tarım sektöründeki emek faktörünün, toplam tarım gelirindeki payı yüzde 10.25 olmaktadır. Bak,HIRSCH; A.g.e., s.51. Uğur Korum'un çalışmasında emek faktörünün payı, 1950 yılında yüzde 19.5, 1960 yılında yüzde 22.7,1962 yılında yüzde 24.0, 1965 yılında da yüzde 24.6 olarak bulunmuştur. Görüldüğü gibi 1960 yılında tarım dışı sektörlerde emek faktörünün payı, yüzde 24.6 olarak belirmiştir. Tarım kesimi de dahil olduğunda, bu paylar şüphesiz ki daha da düşecektir. Bak.KORUM; A.g.m.,s.6, Tablo:2.Boratav'ın çalışmasında parite oranları hesaplandığı için, ücretler/millî gelir oranı hesaplanmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Boratav verilerini Korum'un çalışmasından almıştır.

Araştırma'da nisbî faktör payları ile ilgili hesaplamalar yapılmakla beraber ücret ve maaş gelirleri, yurtiçi gelirlerin oluşumu yönünden ele alınmıştır. Araştırma'daki eski serideki cari üretim amilleri fiyatlarıyla yurtiçi gelir, yeni seride faktör fiyatları ile gayri safi yurtiçi hasılanın karşılığı olmaktadır. Burada eski ve yeni serideki tahminlerin de birbirinden farklı olduğu belirtilmelidir (150). Benimsediğimiz yöntem gereğince Araştırma'daki verilerden hareket edilerek, yurtiçi gelirden ya da toplam gayri safi yurtiçi hasıladan; dolaylı vergilerle, aşınma ve eskime payları toplamı çıkarılıp, sübvansiyonlar eklenmiştir. Bu şekilde yurtiçi faktör gelirleri toplamına ulaşılmıştır (151). Sonuç olarak, eski seriye göre emek faktörünün, 1963 yılında yurtiçi faktör gelirindeki payı $(\frac{E_G}{Y_F})$ yüzde 24.75, yeni seriye göre de yüzde 25.82'ye çıkmaktadır. Görüldüğü gibi de bu tahminler, bizim 1960 yılı için bulduğumuz yüzde 27.35 oranına oldukça yakın olmaktadır.

1963 yılı ile ilgili olarak, Devlet Plânlama Teşkilêtı'nın bir başka tahmini daha vardır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda yer alan bu tahminde kapsam, Genel Bütçeli Kuruluşlar'da çalışan memurlar ve Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerle sınırlanmıştır. Başka bir deyişle tarım dışı kesimlerin bir bölümünde çalışan ücretli ve maaşlıların gelirlerinin, gayri safi yurtiçi hasıladaki payları bulunmuştur (152). Tarım dışı kesimlerde Sosyal Si-

---

(150) Eski seri için bak. DİE; Türkiye Millî Gelir Toplam Harcamaları ve Yatırımları 1938-1948-1970, Ankara, 1972, s.10, Tablo:1.

(151) 1963 yılında eski seride yurtiçi gelir ya da gayri safi yurtiçi hasıla 69.236.0 Milyon TL., yurtiçi faktör geliri de 59.589.0 Milyon TL.dır. Burada emek payı yüzde 24.75'dir. Yeni seride ise gayri safi yurtiçi hasıla 66.910.3 ve yurtiçi faktör geliri de 57.122.7'dir. Yeni seriye göre; emek faktörünün yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 25.82'dir. Bu hesaplamalar için bak. A.g.e., s.18, Tablo:5, DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.20, Tablo:V.

(152) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e.,s.89, Tablo:68.

gorta kapsamı dışında kalan işçilerin kapsanmamasına rağmen, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yüzde 11.7 olarak tahmin edilmiş olması, şaşırtıcı olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, yine tarım dışı kesimlerde bir başka çalışmada $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı 1962 yılında yüzde 24.0 olarak bulunmuştur (153).

1965 yılı ile ilgili olarak, fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden yararlanabildiğimiz tek,bir çalışma vardır. Bu çalışmada, yalnızca tarım dışı kesimlerdeki ücretliler kapsanmış ve emek faktörü payı yüzde 24.6 olarak tahmin edilmiştir (154). Bizim çalışmamızda ise bu oran, tarım ve tarım dışı kesimler için yüzde 30.20 olarak bulunmuştur (155).

1970 yılı ile ilgili tahminler olmamasına karşılık, 1967 yılı için Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın, 1968 yılı için de Tuncer Bulutay, Serim Timur ve Hasan Ersel'in "Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968" ve yine 1968 yılı için Devlet İstatistik Enstitüsü'nün daha önce belirttiğimiz ve yönteminden yararlandığımız "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmaları vardır.

Bu çalışmalardan Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın çalışmasında 1967 yılında emek faktörünün payı yüzde 15.7 olarak hesaplanmıştır (156). Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın tahminleri daha önce de belirtildiği gibi çok düşüktür. Belirteceğimiz diğer iki çalışmanın sonuçları da, bu yargıyı doğrulamaktadır.

"Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968" araştırması da, faktör paylarını belirlemek amacıyla yapılmış bir çalışma değildir. Ayrıca çalışmada toplam gelirlerin, olduğundan daha düşük tahmin edildiği-

---

(153) KORUM; A.g.m., s.6.

(154) A.g.e., s.6.

(155) Tarım dışı kesimlerde ise emek faktörünün payı daha sonra görüleceği gibi, yüzde 43.15 olarak tahmin edilmiştir. İki tahmin arasında yüzde 18.55 gibi çok önemli bir farklılık olduğu görülmektedir.

(156) DPT; A.g.e., s.89, Tablo:68.

nin belirtilmiş olması da, toplam değerler yönünden araştırmadan yararlanmayı olanaksız kılmaktadır (157). Araştırma'daki "Çeşitli Mesleklerin Nüfus ve Gelir Miktarları ve Payları" adlı tablolardan yararlanarak, emek faktörünün toplam gelirdeki payları tahmin edilmiştir (158). Bulunan $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 27.34'dür. Bizim bulduğumuz oran ise; 1965 yılı için yüzde 30.20, 1970 yılı için de yüzde 36.56'dır. Araştırma'da düşük gelir tahmin edildiği daha önce belirtilmişti. Bu durum karşısında tarım kesimindeki ücretlilerle, tarım dışı kesimlerde Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalan ücretlilerin gelirlerinin, olduğundan daha da düşük tahmin edilmiş olabileceği ileri sürülebilir. Bunun sonucu olarak da, bulunan yüzde 27.34 $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının, neden düşük çıktığı hakkında bir fikir edinilebilir (159).

Aşağıdaki tabloda eğilimler görülmektedir.

Tablo:34 Çeşitli Mesleklerin Gelir Toplamları ve Payları

MESLEKLER	Hanehalkı Gelir Toplamı	Hanehalkı Gelir Yüzdesi
Büyük Ticaret ve Sanayi	1975942000.00	3.5116
Ticaret	6239743500.00	11.0892
Serbest Meslek	2116967000.00	3.7623
Yüksek Memur	1455627000.00	2.5869
Küçük Memur	5178855900.00	9.2038
Teknisyen	430551230.00	0.7652
Esnaf ve Sanatkâr	8297570500.00	14.7464
Kalifiye İşçi	4279227800.00	7.6050
Düz İşçi	4068466600.00	7.2304
Çiftçi	21813787000.00	38.7673
Tarım İşçisi	411815090.00	0.7319
TOPLAM	56268548000.00	100.000

Kaynak: Tuncer BULUTAY-Hasan ERSEL-Serim TİMUR; Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, A.g.e., s.180, Tablo:6-A.

(157) BULUTAY-TIMUR-ERSEL; A.g.e., s.3-4.

(158) A.g.e, s.180, Tablo:6.A(Hesaplamada emek faktörü geliri olarak yüksek memur,küçük memur,kalifiye işçi,ve tarım işçisinin gelirleri toplamı alınmıştır.)

(159) Araştırma'da önce millî gelir tahmini yapılmış ve 56.269.000.000 TL.'. bulunmuştur. Oysa aynı yılda Devlet İstatistik Enstitüsü'

Belirlediğimiz sonuçların karşılaştırılması yönünden benzer ve örnek çalışma, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün daha önce belirtilen çalışması olmaktadır. Bunun nedeni de bu çalışmanın millî gelir hesapları ile uyum sağlaması ve yönteminin açık olmasıdır. Ayrıca daha ayrıntılı ve daha güvenilir veri bulma olanaklarındaki artışlara bağlı olarak da, tahminlerin güvenilirlilik derecesinin artacağı açıktır. Biz de aynı yöntemi benimsediğimiz için, bulduğumuz sonuçların bu çalışma ile karşılaştırılması anlamlı olacaktır. Ancak bu çalışmanın da önemli eksikliği, yalnızca 1968-1972 dönemini kapsamasıdır. Çalışmada 1968 yılında maaş ve ücret gelirlerinin yurtiçi faktör gelirindeki payı başka bir deyişle $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, yüzde 32.29 olarak tahmin edilmiştir. Bu da 1965 yılı için bulduğumuz yüzde 30.20 oranına yakın olmaktadır.

Bizim çalışmamızla, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalışmasında ortak yıl, 1970 yılıdır. 1970 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tahminlerine göre $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı ya da ücret ve maaş gelirlerinin, toplam yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 34.81 olmuştur. Bizim çalışmamızda ise bu oran, yüzde 36.56 tahmin edilerek, yüzde 1.75 daha yüksek çıkmıştır. Aradaki farklılığın nedeni de, ücretliler toplamı ile ilgili olmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalışması yapıldığı zaman, 1970 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları yayınlanmadığından, ücretli ve maaşlılar sayısı tahminle bulunmuştur. Biz ise 1970 yılında ücretliler toplamı için, Devlet İstatistik Enstitüsü'nden aldığımız kesinleşmiş sonuçları kullandık. Bu durumda 296.295 ücretlinin geliri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalış-

---

(159)'un devamı: nün üretim amilleri fiyatlarıyla millî gelir tahmini 97.045.000.000 TL.dır. Daha sonra buradan hareketle tahminler, kullanılabilir gelir yönünden düzeltilmiştir. Bu düzeltme sonucunda, Araştırma ile tahmin edilen gelir 67.945.000.000 TL. olmaktadır. Bu durumda Araştırma ile bulunan toplamın, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tahmininden yüzde 22.88 daha düşük olduğu belirtilmektedir. Bak. A.g.e., s.3.

masında tahmin dışı kalmakta ve toplama dahil edilememektedir. Bunların dahil edilmesi ile bulunan $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 37.74 olmaktadır (160). Devlet İstatistik Enstitüsü'nce en son hesaplamanın 1972 yılı için yapıldığı görülmektedir. 1972 yılında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 34.37 olarak tahmin edilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün adı geçen çalışmasından hareketle, 1973 yılı için yapılan bir tahmine göre de $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 33.37 olarak bulunmuştur (161).

Aşağıdaki tabloda Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1968-1972 dönemi için bulduğu tahminler toplu olarak görülmektedir.

Tablo:35 Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1968-1972 Döneminde Yurtiçi Faktör Gelirinin Bölüşümü İle İlgili Tahminler

(Milyon TL.)

YILLAR	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Faktör Fiyatlarıyla) (1)	Yurtiçi Faktör Gelirleri Toplamı (2)	Ücret ve Maaş Gelirleri (3)	Diğer Faktör Gelirleri (4)	Ücret ve Maaş Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı (5)
1968	112.190.098	94.212.398	30.425.561	673.786.837	% 32.29
1969	124.470.801	103.900.901	34.508.208	69.392.493	% 33.21
1970	144.634.500	121.196.800	42.184.955	79.011.855	% 34.81
1971	186.666.600	156.467.300	53.754.097	102.708.203	% 34.36
1972	228.856.000	189.646.700	65.175.897	124.470.803	% 34.37

Kaynak: ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e.s.64-73.

---

(160) Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 1970 yılında gelirleri hesaplanan ücretliler sayısı 3.421.933'dür. Bizim tahminlerimize esas olan ücretliler sayısı ise; 3.718.228 olmuştur. Aradaki 296.295 kişi için ortalama gelir eklendiğinde, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalışmasındaki oran yüzde 37.74'e ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi de bizim bulduğumuz yüzde 36.56 oranından daha yüksek bir oran çıkmaktadır.

(161) Çalışmada 1968-1973 dönemi kapsanmaktadır. 1968 ve 1969 yıllarında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün belirtilen çalışması ile aynıdır. 1970'de oran 0.25 daha düşük tahmin edilmiştir. Bu durumda bulunan oranlar şöyledir: 1970'de yüzde 34.56, 1971'de yüzde 34.26, 1972'de yüzde 33.79 ve 1973'de 33.37'dir. Bu konuda bak. I.F.M.C. Araştırma ve Etüd Grubu; "1977 Baharında Türkiye'de Toplumsal Kalkınmanın Görünümü ve Gelir Bölüşümü", İktisat Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı.53, Mart 1977, s.6, Tablo:2.

$(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını belirleyen yeni bir çalışma da, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı 1973" Araştırması'dır. Araştırma'da emek faktörünün gelir payı, iki yönden incelenmiştir. Birincisinde "Sosyal Kesimlere Göre Gelir Dağılımı" incelenmiş ve ücretlilerin toplam gelirdeki payları bulunmuştur. Burada bulunan $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, yüzde 31.9'dur. Ancak bu inceleme şeklinde ücret geliri dışındaki diğer gelirler, örneğin kira ve faiz gelirleri de kapsanmaktadır. Gelirin fonksiyonel yönden incelendiği "Gelirin Türlerine Göre Dağılımı" şeklinde ise, yalnızca toplam gelirden alınan emek payları söz konusu olmaktadır. Burada $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 28.30 olarak tahmin edilmiştir (162). Daha önce de belirtildiği gibi, Araştırma ile bulunan gelir, Devlet İstatistik Enstitüsü'nce tahmin edilen toplam gelirin, ancak yüzde 85.2'sini oluşturmaktadır. Bu durumun da, nisbî oranları, etkileyip-etkilemediği tartışma konusudur (163).

Aşağıdaki tabloda Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı 1973" Araştırma'sı sonuçlarına göre; 1973 yılında gelirin türlerine göre dağılımları görülmektedir.

Tablo: 36 1973 Yılında Gelir Türlerine Göre Hanehalkının ve Toplam Gelirin Dağılımı

GELİR TÜRLERİ	Hanehalkı Sayısı (1)	Hanehalkı Yüzdesi (2)	Toplam Gelir TL. (3)	Toplam Gelir Yüzdesi (4)
Ücret Geliri	2.741.093	34.4(39.8)	43.566.733.056	% 28.3
Kâr,Faiz,Rant Geliri	1.282.130	16.5(18.6)	63.261.456.640	% 41.2
Küçük Üreticilik Geliri	3.733.337	48.1(54.1)	46.958.321.564	% 30.5
TOPLAM	7.756.560	100.0	153.786.511.360	%100,0

Notlar: a) Toplam içinde izafî kira, emekli ve burs gelirleri ile, türü belirsiz gelirler yer almamıştır.
b) Parantez içindeki oranlar, Türkiye'de mevcut 6.895.034 hane içindeki payları göstermektedir.

Kaynak: DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.219.

(162) DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.195-219.

(163) Devlet Plânlama Teşkilâtı'nca yapılan bir başka tahmin de, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda yer almaktadır. 1971 yılı

Ücret ve maaş gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payı ya da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı ile ilgili tahminlerde, 1970 yılından önceki dönemde önemli farklılıklar görülmektedir. Buna karşılık 1970 yılından sonra yapılan üç çalışmanın sonuçları birbirine yakın çıkmaktadır. Bu durumda ülkemizde ücret ve maaş gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payının yüzde 30-35 civarında olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

Aşağıda daha önce belirttiğimiz çalışmaların sonuçları görülmektedir.

Tablo: 37 Çeşitli Çalışmaların Sonuçlarına Göre, Ücret ve Maaş Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı

ÇEŞİTLİ ÇALIŞMALAR	Yıl	Ücret ve Maaş Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı
T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü	1972	% 34.37
T.C.Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı	1973	% 28.30
Bizim Tahminlerimiz	1970	% 36.56
" "	1975	% 32.78

Kaynak: (35 ve 29) No.lu tablolardan alınmıştır.

b. Uluslararası Karşılaştırmalar

Bu bölümde bulduğumuz ülkemizle ilgili sonuçların, diğer ülkelerle karşılaştırılması ülkemizde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının düşük olduğunu göstermektedir. Özellikle de gelişmiş ülkelerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yüksek olduğu görülmektedir. $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının da en yüksek olduğu ülke İsveç'tir. Bir kaynağa göre İsveç'te 1971 yılında $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı yüzde 83.38, bir başka kay nağa göre de 1973 yılı itibariyle yüzde 67.20 olmaktadır. İsveç'i, A.B.D. izlemekte ve kaynaklardan birine göre $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı 1972 yılında yüzde 75.41, kaynaklardan diğerine

(163)'ün devamı: için yapılan bu tahmin ile, yurtiçi faktör gelirinde emek gelirleri payı, yüzde 18.20 olarak hesaplanmıştır. Bak. DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.89, Tablo:68.

göre de 1973 yılında yüzde 68 olmaktadır (164). Gelişmiş ülkelere karşılık, gelişmekte olan ülkelerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının düşük olduğu görülmektedir. Örneğin $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı 1973'de Tayland'da yüzde 25.6, 1971'de Uganda'da yüzde 22.8'dir.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranları görülmektedir (165).

---

(164) Görüldüğü gibi kaynaklar arasında önemli farklılıklar vardır. Sözü geçen ilk kaynak Uluslararası Çalışma Teşkilâtı'nın(ILO) "Year Book of Labour Statistics 1975" adlı yayını, diğer kaynak da Martin Schnitzer'in Income Distribution adlı yayınıdır.

(165) ILO'nun yayınında piyasa fiyatlarıyla millî gelir kapsamı,bizim çalışmamızdaki yurtiçi faktör gelirleri ile aynı anlama gelmektedir. ILO'nun yaptığı hesaplamaların Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın "Year Book of National Accounts Statistics" adlı yayınlara dayanması, bizim yöntemimize esas olan "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznets Hipotezi" adlı çalışmanın da, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın yukardaki çalışmasına göre esas alınmış olması, yöntemler arasında birlik sağlamaktadır. Bu nedenle ILO'nun verilerinden yararlanmak, daha tutarlı olmaktadır. Bu konuda bak. ILO; A.g.e., s.588.

Tablo:38 Seçilmiş Bazı Ülkelerde, Emek Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payları

$$\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$$

(Yüzde Olarak)

ÜLKELER		Yıllar	Emek Gelirlerinin, Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payları $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$
İsveç	(1)	1971	83.3
"	(2)	1973	67.2
A.B.D.	(1)	1972	75.4
"	(2)	1973	67.6
İngiltere	(1)	1971	70.0
"	(2)	1973	66.9
F.Almanya	(1)	1971	69.1
"	(2)	1973	60.2
Lüksemburg	(2)	1972	65.3
Kanada	(2)	1973	62.2
Belçika	(2)	1972	59.5
Danimarka	(2)	1972	59.2
Finlandiya	(2)	1973	59.0
İtalya	(2)	1973	58.1
Fransa	(2)	1973	56.5
Japonya	(2)	1973	55.8
İsrail	(2)	1973	54.0
Mısır	(2)	1971	43.2
Paraguay	(2)	1972	39.4
Kolombia	(2)	1973	37.6
TÜRKİYE	(3)	1970	36.5
"		1975	32.7
Libya Arap Cum.	(2)	1973	35.9
Yunanistan	(2)	1972	34.2
Ekvator	(2)	1973	30.6
Tayland	(2)	1973	25.6
Uganda	(2)	1973	22.8

Not: ILO'nun belirtilen yayınında, Türkiye ile ilgili veriler yoktur.

Kaynaklar: (1) SCHNITZER; A.g.e., s.64,31,168,98.
(2) ILO; Year Book of Labour Statistics 1975, s.733-738'den tarafımızdan hesaplanmıştır.
(3) Bizim tahminlerimiz.

Tablo sonuçlarının incelenmesi, gelişmiş ülkelerde $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının çeşitli kaynaklara göre yüzde 55 ile yüzde 80 arasında değiştiğini, buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde ise $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranının, düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin $\left(\frac{E_G}{YF_G}\right)$ oranı 1973 yılın-

da Libya Arap Cumhuriyeti'nde yüzde 35.9, Yunanistan'da yüzde 34.2, Ekvator'da yüzde 30.6, Tayland'da yüzde 25.6 ve Uganda'da yüzde 22.8 olmaktadır. Bu oranın ülkemizde 1970 yılında yüzde 35.56, 1975 yılında da yüzde 32.7 olduğu gözönüne alınırsa, gelişmiş ülkelere göre ülkemizde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun nedenleri de daha sonra beşinci kısımda incleneceği için burada ayrıntıya girmemekteyiz.

Ancak $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının ülkemizde düşük çıkması, mutlak surette fonksiyonel gelir bölüşümünün ücretli ve maaşlılar aleyhine olduğunu ortaya koymamaktadır. Bunun nedeni de daha sonra görüleceği gibi $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yalnız başına bir anlam taşımayacağıdır. Çünkü bazı yapısal etkenler, ülkeden ülkeye $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranlarını etkilemektedir. Bu durumda da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranından hareketle, fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığı sonucu çıkarılamamaktadır. $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı ancak bir ülkede yurtiçi faktor gelirlerinin bölüşümünde, emek faktörünün bu bölüşümden ne oranda pay aldığını, başka bir deyişle ücretli ve maaşlıların yurtiçi faktör gelirinin ne kadarına sahip olduğunu göstermektedir. Yoksa $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığını göstermeye yeterli bir oran olmamaktadır. Çünkü adil bir gelir bölüşümünü belirleyecek $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının; taban ve tavanı ne olacaktır ve bu oran neye göre belirlenecektir. Ülkelerin yapısal özellikleri, örneğin ücretli ve maaşlılar sayısının azlığı ya da çokluğu $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını daima farklılaştırabilecektir.

Belirtilen nedenlerle bir ülkede fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığını ortaya koyabilmek için, başka yollara başvurulmaktadır. Bunun için de yapısal etkenlerden bazılarını-özellikle de bir ülkedeki ücretli ve maaşlılar sayısının azlığından, ya da çokluğundan meydana gelen farklılığı- giderebilmek amaciyle, parite oranlarından yararlanılmaktadır.

Daha sonra da görüleceği gibi $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını etkileyen iki etken vardır. Bunlardan biri gelir elde edenler sayısı, diğeri de elde edilen gelirlerin büyüklükleridir. Parite oranı ile ülkelerin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre, iktisâden faal nüfus içindeki gelir elde edenler sayısından gelen farklılığı gidermek mümkün olabilmektedir. Parite oranlarına göre de. bir ülkedeki gelir bölüşümünün, çeşitli faktör sahiplori yönünden adil olup-olmadığı söylenebilmektedir.

Görüleceği gibi bu kısımda $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının, yalnız başına fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığını belirleyemeyeceğini tesbit etmiş bulunmaktayız. Bu nedenle dördüncü kısımda, yapısal etkenlerden gelen farklılığı da gidermek amaciyle, "Emek Gelirleri İle İlgili Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) Analizi" incelenecektir.

K I S I M : I V

T Ü R K İ Y E ' D E 1960-1975 D Ö N E M İ N D E E M E K G E L İ R L E R İ Y Ö N Ü N D E N F O N K S İ Y O N E L V E K İ Ş İ S E L G E L İ R B Ö L Ü Ş Ü M Ü (DAĞILIMI) A N A L İ Z İ

I. EMEK GELİRLERİ YÖNÜNDEN, FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI) ANALİZİ

1. GENEL OLARAK

Bu bölümde önce ülkemizde ücretli ve maaşlı olarak çalışanların, iktisâden faal nüfus içindeki oranları bulunmuştu. Görüldüğü gibi de 1960 yılında yüzde 18.75 olan bu oran, 1975 yılında yüzde 26.74'e çıkmıştır.(166). Ücretli ve maaşlıların sayılarının belirlenmesinden sonra da bu grubun gelirleri tahmin edilmiş ve cari fiyatlarla emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı bulunmuştu. Elde edilen bu bulgulara göre de, ülkemizde emek faktörünün yurtiçi faktör gelirinden 1960-1975 döneminde yüzde 27.35 ile yüzde 32.78 arasında bir pay aldığı, en yüksek oranında 1970 yılında yüzde 36.56 olarak gerçekleştiği görülmüştü.

Bulgular, incelenen dönemde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yüzde 27.35'den yüzde 36.56'ya kadar çıkarak yüzde 33.67 oranında bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilimler daha önce de belirtildiği gibi, fonksiyonel gelir dağılımında (bölüşümünde) emek gelirleri yönünden bir iyileşme olup-olmadığı tartışmasını da beraberinde getirmektedir.

İlk bakışta ülkemizde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının büyümesinden, ücretli ve maaşlılar lehine gelir bölüşümünün iyileşmeğe başladığı anlamı çıkarılmaktadır. Ancak $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının büyümesi ile birlikte,

---

(166) 1975 yılı ile ilgili tahminlerin, tartışmalı olduğu daha önce belirtilmişti.

ücretli ve maaşlıların sayısının da arttığı görülmekte ve incelenen dönemdeki artış oranı da yüzde 42.61 olmaktadır. Bu durumda ücretlilor ve maaşlılar sayısındaki artışlar gözönüne alınmadan, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranındaki artışların kesinlikle emek gelirleri lehine bir gelir dağılımına yol açtığı ileri sürülemeyecektir. Bu nedenle de bir ülkede iktisâden faal nüfus içindeki ücretli ve maaşlılar sayısının, başka bir deyişle bağımlı olarak çalışanlar sayısının büyüklüğü, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranlarının belirlenmesi bakımından önem kazanmaktadır.

Daha sonra görüleceği gibi de $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranlarının, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olana ülkelere göre büyük farklılıklar göstermesinin nedenlerinin açıklanması yönünden de, bağımlı olarak çalışanların oranının bilinmesi zorunlu olmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranlarının yüzde 55 ile yüzde 80 arasında bir değer kazanmasının önemli nedeni, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerinin yüksekliği ile, ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfus içindeki oranlarının büyüklüğüne bağlı olmaktadır.

Ülkelere göre $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını etkileyen, çeşitli yapısal ve sosyo-ekonomik etkenler vardır. İlerde daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, çeşitli ülkelere göre de iktisâden faal nüfusun yapısı farklılık göstermektedir. İktisâden faal nüfusun yapısındaki değişmelere bağlı olarak da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranlarının etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi de ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar sayısı - 1975'de yüzde 26.74- çok düşüktür. Buna karşılık ekonomik gelişmeye bağlı olarak, gelişmiş ülkelerde ücretli ve maaşlılar ya da bağımlı olarak çalışanlar sayısının arttığı görülmektedir. Ülkemizde de incelenen dönemde iktisâden faal nüfustaki artış oranının yüzde 17 olmasına karşılık, ücretli ve maaşlılar sayısındaki artış oranının yüzde 67 olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi de bağımlı çalışanların artış oranı, iktisâden faal nüfustaki artış oranından yaklaşık olarak dört kat da-

ha fazla olmaktadır (167).

Ülkemizde iktisâden faal nüfusun yapısında görülen değişmelerden biri de, tarım kesiminde düşme görülürken, tarım dışı kesimlerde artış görülmesidir. 1960 yılında iktisâden faal nüfusun yüzde 74.94'ü tarım kesiminde istihdam edilirken, bu oranın 1975 yılında yüzde 62.24'e düştüğü görülmüştür. Bunun sonucu olarak da, tarım dışı kesimlerde ücretli ve maaşlı olarak çalışanların oranı 1960-1975 döneminde yüzde 52.54'den, yüzde 64.70'e çıkmış bulunmaktadır.

Yukarda belirtilen değişmelerden ayrı olarak, ekonomik gelişme sonucu ücretsiz çalışan aile işçilerinin sayılarında da düşme görülmektedir. Bu gruptakilerin genellikle ücretli ya da kendi hesabına çalışanlar olarak meslek değiştirmesi de, diğer değişmelerde olduğu gibi burada da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını önemli ölçüde etkilemektedir. Ülkemizde 1960-1975 döneminde ücretsiz çalışan aile işçileri sayısının yüzde 47.88'den, yüzde 44.42'ye düştüğü görülmektedir.

İktisâden faal nüfustaki bu değişmelerle birlikte, sermaye artışı ve eğitim düzeyinin iyileşmesi sonucu, işgücünün verimliliği de artmakta ve verimliliği yüksek iktisâdî faaliyet kollarında çalışanlar sayısı da çoğalmaktadır. Sendikalaşma, toplu sözleşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak çeşitli sosyal politika tedbirlerinin uygulanması ile de ücret ve maaşlar yükselmektedir. Ayrıca sosyal devlet anlayışına uygun olarak birinci bölümde belirtilen müdahaleler de önemli olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, gelir dağılımına yapılan müdahalelerin ve yeniden gelir dağılımını sağlayan politikaların, ücretli ve maaşlıların gelir düzeyini etkilediğinde şüphe yoktur (168).

Görüldüğü gibi de $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı, yapısal ve yapısal olmayan etkenlerle değişebilmektedir. Yapısal etkenler olarak; ücretli ve

---

(167) (18) No.lu tablodan yararlanılarak hesaplanmıştır.

(168) Bu konuda bak."Gelir Dağılımının Farklılaştırılması ve Sendikaların Ekonomik Etkileri", s.219-304.

maaşlı sayısındaki artışlar önem kazanırken, yapısal olmayan etkenler olarak da sosyal ve politik değişmeler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranındaki artışların, kesinlikle uzun dönemde ücretli ve maaşlıların nisbî ekonomik durumlarını iyileştirdiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Çünkü $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı görüldüğü gibi yapısal bir etken olan ücretli ve maaşlılar sayısındaki değişmeler nedeniyle artabilmektedir. Bu değişmeler gözönüne alınmadan, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerinin, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirlerinden daha fazla yükseldiği sonucuna varılamayaçaktır. Bu durumda bir iyileşme söz konusu ise; bu iyileşmenin görünürde - zahirî - bir iyileşmeden öteye gidemeyeceğinde şüphe yoktur.

Görüldüğü gibi de belirtilen yapısal etkenlerin sonuçlarının, ortadan kaldırılması gerekmektedir. Daha sonra görüleceği gibi, beşinci kısımda "Türkiye'de Emek Gelirlerinin Fonksiyonel ve Kişisel Gelir Dağılımını Etkileyen Önemli Yapısal ve Sosyo-Ekonomik Tercihlerle İlgili Etkenler" den bazıları üzerinde durulacaktır. Bunun için de gerek $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranındaki gelişmeleri, gerekse iktisâden faal nüfus içindeki ücretli ve maaşlıların gösterdiği eğilimleri birlikte gözönüne alan parite oranlarından yararlanmak daha anlamlı olacaktır. Ancak bu şekilde parite oranı ile, uzun dönem yönünden eğilimleri açıklıkla ortaya koyabilmek olanağı doğmaktadır (169).

2. EMEK VE DİĞER FAKTÖR SAHİPLERİNİN PARİTE ORANLARI

Her sosyal grup için hesaplanan parite oranları ile, bu grupların nisbî durumları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte ve gruplar arası karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Parite oranındaki artışlar, incelenen grupun gelir dağılımı yönünden nisbî durumunun iyileştiğini göstermektedir. Özellikle de bu oranın, birin üzerinde

---

(169) Parite oranlarının, bazı durumlarda gerçek durumu yansıtmadığı ileri sürülmektedir. Çeşitli sosyal grupların, kendi içinde önemli gelir farklılıkları göstermesi halinde, parite oranının yanıltıcı olacağı belirtilmektedir. "Herhangi bir gruba ait parite oranı, ortalama millî gelir ve diğer grupların parite oranları sabitken dahi, (gruplar arası nüfus hareketlerinden dolayı) değişebilir. Oran bu yüzden, yapısal değişmelerin et-

olması önemlidir. Çünkü parite oranının birin üzerinde olması, incelenen grubun ortalama gelirinin o ülkedeki iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Boratav'ın da belirttiği gibi, sınıflar arası gelir dağılımına akademik olmayan bir seviyede ilgi duyanlar örneğin işverenlerle, ücretler üzerinde pazarlık halinde bulunan işçiler için anlamlı olan, ücretler/millî gelir ya da $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı gibi global göstergeler olmamaktadır. Bu gruplar için önemli olan bulundukları grubun ortalama geliri ile, kendileri ile bir bölüşüm ilişkisi içinde olan diğer grupların gelir ortalamaları arasındaki fark ve bu farkın büyümekte olup-olmadığıdır. Bu nedenle ortalama gelir farklarının oranlar şeklinde ifadesi olan parite oranı, bu anlayışa çok daha yakın bir istatistîkî gösterge olarak önem kazanmaktadır (170).

Emek faktörü için parite oranını, şu şekilde formüle edebiliriz.

$$\text{Emek Geliri Parite Oranı} = \frac{\text{Emek Gelirleri}}{\text{Yurtiçi Faktör Geliri}} : \frac{\text{Ücretli ve Maaşlılar Sayısı}}{\text{İktisâden Faal Nüfus}}$$

Ya da;

$$E_P = \frac{E_G}{YF_G} : \frac{Ü.Ms}{İFN}$$

Görüldüğü gibi parite oranının bulunmasında, yalnızca $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranından hareket edilmemektedir. Öncelikle de parite oranının büyüyüp-küçülmesini etkileyen ücretli ve maaşlılar sayısının yol açtığı farklılığın, ortadan kaldırılması yoluna gidilmektedir.

Emek gelirleri paritesi hesaplanırken, önemli bir noktanın da gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bu da ücretli ve maaşlı-

(169)'un devamı: kisinden ancak kısmen arınmıştır ve mükemmel olmayan bir bölüşüm göstergesidir" Bak.BORATAV; "1950-1965 döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki değişiklikler. A.g.m., s.203.Bu görüşten ayrı olarak "Buna karşılık iç gelir dağılımları, fazla eşitsizlik göstermeyen gruplar (özellikle işçiler) için parite oranı, çok daha kullanışlıdır." Bak.BORATAV; A.g.e., s.112.

(170) A.g.m., s.203.

ların yurtiçi faktör gelirleri payı hesaplarken, iktisâden faal nüfus içindeki oranının tesbiti ile ilgili olmaktadır. Bilindiği gibi iktisâden faal nüfus ücretliler, işverenler, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinden - üyelerinden - oluşmaktadır. Oysa ücretsiz aile işçilerinin, bir gelir elde etmeleri söz konusu değildir. Ömer Celâl Sarç'ın belirttiği gibi, "Gelir sahibi başına şahsî veya kullanılabilir gelir"deki artışların, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirleri ile karşılaştırılması zorunlu olmaktadır (171). Belirtilen nedenle de, iktisâden faal nüfustan, ücretsiz çalışan aile işçilerinin çıkartılması gerekmektedir.

A. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi

Aşağıdaki tabloda ülkemizde 1960-1975 döneminde, tarım ve tarım dışı kesimlerde fonksiyonel gelir dağılımı (bölüşümü)ve emek gelirleri paritesi oranları (E_p) görülmektedir. Bir karşılaştırma olanağı sağlayabilmek için de; emek faktörü ile ilgili parite oranları iktisâden faal nüfus ve gelir sahibi iktisâden faal nüfus (iktisâden faal nüfus-ücretsiz aile işçileri) yönünden hesaplanmıştır.

---

(171) Ömer Celâl SARÇ; "Kalkınma Plânı ve Millî Gelirimizin Dağılımındaki Değişmeler" İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 25.Cilt, Ekim 1965-Mart 1966, No.1-2.

Tablo:39 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi

(Yüzde Olarak)

YILLAR	İktisâden Faal Nüfusa Göre			Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre		
	$\frac{E_G}{YF_G}$	$\frac{Ü.Ms}{İFN}$	E_P	$\frac{E_G}{YF_G}$	$\frac{Ü.Ms}{GSİFN}$	GSE_P
1960	27.35	18.75	1.458	27.35	35.98	0.760
1965	30.20	20.61	1.465	30.20	38.19	0.790
1970	36.56	26.46	1.381	36.56	47.47	0.770
1975	32.78	26.74	1.225	32.78	48.11	0.681

Notlar: (a) $(\frac{E_G}{YF_G})$: Emek gelirlerinin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını, $(\frac{Ü.Ms}{İFN})$: Ücretli ve maaşlılar sayısının, iktisâden faal nüfusa oranını, $(\frac{Ü.Ms}{GSİFN})$ de; ücretli ve maaşlılar sayısının, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa oranını, (E_P) : İktisâden faal nüfusa göre emek gelirleri paritesini, (GSE_P) de; gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre, emek gelirleri paritesini göstermektedir.

(b) GSİFN; İFN'den ücretsiz aile işçilerinin çıkarılması ile bulunmaktadır.

(c) 1970 ve 1975 yıllarında Genel Nüfus Sayımlarında, iktisâden faal nüfus 12 yaşından başlatıldığı için, tarım ve tarım dışı kesimlerde ücretsiz çalışan aile işçilerinin sayısını tahminde güçlükle karşılaşılmıştır. Bu nedenle de bu yıllardaki ücretsiz çalışan aile işçilerinin sayısını bulabilmek için, bazı varsayımlardan yararlanılmıştır. Buna göre de 1970 yılında 10.000'den daha fazla nüfuslu yerlerdeki ücretsiz çalışan aile işçileri, tarım dışı kesimlerdeki ücretsiz çalışan aile işçileri olarak alınmıştır. Bak.DİE; Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970,A.g.e., s. 194-195, Tablo:39.a.(1975 yılı rakamları da 1970 yılı oranından yararlanılarak bulunmuştur.)

Kaynak: (29) ve (40) tablolardan yararlanılmıştır.

Görüldüğü gibi tabloda tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alınmakta ve iktisâden faal nüfusla, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden ayrı ayrı hesaplamalar yapılmaktadır. İktisâden faal nüfus yönünden (E_P) oranı birin üzerinde, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden ise (GSE_P) oranı birin altında çıkmaktadır.

İktisâden faal nüfus yönünden hareket edildiğinde (E_P), 1960 ve 1965 yıllarında 1.458 ve 1.465 olmakta ve daha sonra düşme eğilimi göstererek, 1970 yılında 1.381, 1975 yılında da 1.225 olarak gerçekleşmektedir (172).

(E_P)'nin ülkemizde birin üzerinde gerçekleşmesi, ilk bakışta fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden, emek faktörü lehine bir bölüşüm olduğu izlenimini vermektedir. Çünkü (E_P)'nin birin üzerinde olması, ülkemizde ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerinin, iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden, daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz ki bu durum, ücretli ve maaşlılar yönünden olumlu bir gelişmedir.

Ancak bu iyilik, görünüşte olmaktadır. Çünkü aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1960 yılında 12.993.245 olan iktisâden faal nüfusun 6.220.775'i - yüzde 47.48'i-, ücretsiz çalışan aile işçisidir. 1960-1975 döneminde bu oranda düşme görülmesine rağmen, 1975 yılında yine yüzde 44.42 gibi büyük bir oranla karşılaşılmaktadır. Bilindiği gibi de bu gruptakilerin ayrı bir gelirleri olmamakta, işverenler ile kendi hesabına çalışanların gelirlerini paylaşmaktadırlar. Bu da ücretli ve maaşlılar sayısının, iktisâden faal nüfus içindeki oranının, olduğundan daha küçük çıkmasına yol açmakta ve sonuçta da (E_P) oranı büyümektedir. Bu nedenle de ücret ve maaş gelirleri elde eden ücretli ve maaşlılarla, yine aynı şekilde çeşitli faktör gelirleri elde eden gelir sahibi iktisâden faal nüfusun karşılaştırılması anlamlı olmaktadır.

---

(172) Boratav'ın, Uğur Korum'un verilerinden hareketle inceleme yaptığı 1950-1965 döneminde (E_P) birin üzerinde çıkmaktadır. En son yıl olan 1965 yılında bu oran 1.601 olarak hesaplanırken, bizde 1.465 olarak çıkmıştır. Bizim çalışmamızla, Boratav'ın çalışmasındaki ortak eğilim (E_P)'nin birin üzerinde olması ve düşme göstermesidir. Bak. BORATAV; A.g.m., s.205, Tablo:1.

Tablo: 40 Tarım ve Tarımdışı Kesimlerde, İktisâden Faal Nüfusun Meslekteki (İşdeki) Mevki İtibariyle Dağılımı

YILLAR	İktisâden Faal Nüfus Toplamı	Ü c r e t l i		İ ş v e r e n		Kendi Hesabına Çalışan		Ücretsiz Aile İşçisi		Bilinmeyen	
		Toplam	Yüzde	Toplam	Yüzde	Toplam	Yüzde	Toplam	Yüzde	Toplam	Yüzde
1960 (1)	12.993.245	2.437.135	18.75	156.108	1.20	3.683.362	28.35	6.220.725	47.88	495.915	3.82
1965 (2)	13.557.880	2.795.381	20.61	167.576	1.23	3.755.099	27.69	6.238.612	46.01	601.192(a)	4.43
1970 (3)	14.051.209	3.718.228	26.46	104.323	0.74	4.009.822	28.54	6.218.836	44.26	-	-
1975 (4)	15.202.618	4.065.399	26.74	127.885	0.84	4.160.981	27.37	6.753.363	44.42	94.920	0.63

Notlar: (a) Ücretliler toplamından gelen 41.540 kişilik fazlalık, bilinmeyenlerden düşülerek genel toplam denkleştirilmiştir.

Kaynaklar: (1) DİE; 23 Ekim 1960, Genel Nüfus Sayımı, A.g.e., s.311, Tablo:42.
(2) ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.45, Tablo: XXXVIII.
(3) DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Nitelikleri 25.10.1970, A.g.e., s.194, Tablo:39.
(4) DİE; 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, A.g.e., s.36-37, Tablo:14 ve s.28, Tablo:12'den yararlanılarak, 1970 yılındaki "Nüfusun Yaş Grupları ve Meslekteki Mevki" ile ilgili oranların uygulaması ile tahmin edilmiştir. Bak. DİE; A.g.e., s.194-195, Tablo: 39.

Belirtilen nedenle de, ücretsiz çalışan aile işçilerinin, iktisâden faal nüfustan çıkarılarak, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden (E_P) oranının bulunması zorunlu olmaktadır. Çünkü ancak bu şekilde ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerini, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirleri ile karşılaştırmak olanağı elde edilebilmektedir (173).

(39) No.lu tabloda, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre yapılan hesaplamada da görüldüğü gibi, emek gelirleri paritesi (E_P) birin altında çıkmaktadır. (E_P) 1960'da yüzde 0.760, 1965'de 0.790 olmakta ve daha sonra 1970'de 0.770'ye ve 1975 yılında da 0.681'e düşmektedir. Bu durumda ülkemizde ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden, iki sonuç ortaya çıkmaktadır:

- Bu sonuçlardan birincisine göre; emek gelirleri paritesi (E_P) birin altında olmaktadır. Başka bir deyişle ücretli ve maaşlıların ortalama gelirleri, gelir sahibi iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden daha düşüktür.

- Belirlenen sonuçlardan ikincisine göre de; 1960'da 0.760, 1965'de 0.790 olarak gerçekleşen (E_P), 1970'de 0.770'e ve 1975 yılında da 0.681'e düşmektedir. Bunun sonucu olarak da, ücretli ve maaşlıların durumlarının, giderek daha da kötüleştiği ileri sürülebilmektedir. Tabloda da görüleceği gibi (E_P) 1965 yılından sonra düşmeye başlamaktadır.

E. Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi

Tarım ve tarım dışı kesimlerde emek gelirleri paritesini (E_P) hesapladıktan sonra, şimdi de diğer faktör sahiplerinin gelirleri ile ilgili parite oranını (DFG_P) hesaplayabiliriz.

Aşağıdaki tabloda tarım ve tarım dışı kesimlerde, iktisâden faal nüfus ve gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden, di-

---

(173) Benzer bir hesaplama için bak. SARÇ; A.g.m., s.170, Tablo:1.

Diğer faktör gelirleri (DFG_P) ile ilgili parite oranları görülmektedir.

Tablo: 41 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Dölüşümü (Dağılımı) ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi

(Yüzde Olarak)

YILLAR	İktisâden Faal Nüfusa Göre			Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre		
	$\frac{DF_G}{YF_G}$	$\frac{DFSs}{İFN}$	DFG_P	$\frac{DF_G}{YF_G}$	$\frac{GSDFSs}{GSİFN}$	$GSDFG_P$
1960	72.65	81.24	0.894	72.62	64.01	1.134
1965	69.80	79.38	0.879	69.80	61.80	1.129
1970	63.44	73.53	0.862	63.44	52.52	1.207
1975	67.22	74.80	0.898	67.22	51.80	1.297

Notlar: (a) $(\frac{DF_G}{YF_G})$: Diğer faktör gelirlerinin - emek dışındaki gelirlerin - yurtiçi faktör gelirindeki payını, $(\frac{DFSs}{İFN})$: Diğer faktör sahipleri sayısının, iktisâden faal nüfustaki oranını, $(\frac{GSDFSs}{GSİFN})$: Gelir sahibi diğer faktör sahipleri sayısının, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa oranını, (DFG_P): Diğer faktör gelirleri paritesini, $(GSDFG_P)$'de; Gelir sahibi diğer faktör gelirleri parite oranını göstermektedir.

(b) Gelir sahibi diğer faktör sahipleri sayısı (GSDFSs); toplam iktisâden faal nüfustan, ücretlilor ve ücretsiz çalışan aile işçileri toplamının çıkarılması ile bulunmaktadır. Gelir sahibi iktisâden faal nüfus (GSİFN) ise; toplam iktisâden faal nüfustan, yalnızca ücretsiz aile işçilerinin çıkarılması ile elde edilmektedir.

(c) Ücretsiz çalışan aile işçilerinin sayısının tahmininde, veri eksikliği nedeni ile bazı varsayımlar yapılmıştır. Bu konuda bak. (39) No.lu tablo, (c) dipnotu.

Kaynak: (29) ve (40) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi diğer faktör sahiplerinin nisbî gelir durumlarını belirleyen parite oranı (DFG_F), iktisâden faal nüfus yönünden incelendiğinde birin altında, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden incelendiğinde ise birin üzerinde çıkmaktadır. Bunun nedeni de, daha önce belirtildiği gibi diğer faktör sahipleri olarak belirlenen iktisâden faal nüfusun, ücretsiz çalışan aile işçileri ile şişmesi ve bunun sonucu olarak ücretsiz çalışan aile işçilerinin ortalama gelirlerini düşürmesidir.

1975 yılı itibariyle, ücretli ve maaşlılar dışında kalan diğer faktör sahiplerinin yüzde 1.15'i işveren, yüzde 37.36'sı kendi hesabına çalışan, yüzde 0.85'i bilinmeyen ve yüzde 60.68'i de ücretsiz çalışan aile işçisidir. Görüldüğü gibi de ücretsiz çalışan aile işçileri, diğer faktör sahiplerinin yüzde 60.68'ini oluşturmaktadır. Bu durum da (DFG_F) oranının, düşük çıkmasının nedeni olmaktadır. Çünkü bilindiği gibi, bu grubun ayrı bir geliri bulunmamaktadır. "Ancak alternatif ücret imkânlarının tarım kesimindeki ücret ortalaması civarında olduğu, tarım kesimindeki faal nüfus başına tarım geliri dikkate alınarak tahmin edilebilir"(174).

Ücretsiz çalışan aile işçilerinin, iktisâden faal olan diğer faktör sahiplerinden çıkarılması ile, bulunan, gelir sahibi diğer faktör sahipleri parite oranı ($GSDFG_F$) görüldüğü gibi hem birin üzerinde çıkmakta, hem de 1970 yılından itibaren artış göstermektedir. 1960 ve 1965 yıllarında 1.134 ve 1.129 olan bu oran, 1970 yılında 1.207'e, 1975 yılında da 1.297'ye yükselmektedir.

C. Tarım Dışı Kesimlerde, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ile Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi

Ülkemizde tarım ve tarım dışı kesimler yönünden durum incelendiğinde, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden emek faktörünün parite oranı (GSE_F), birin altında olmakta ve 1970 yılından

---

(174) LURUK; A.g.e., s.117.

itibaren de düşme göstermektedir. Ancak daha gerçekçi bir sonuca ulaşabilmek için de, tarım kesiminin kapsam dışı bırakılması zorunlu gözükmektedir. Çünkü ülkemizde iktisâden faal nüfusun, tarım ve tarım dışı kesimler arasında dağılımı oldukça dengesizdir. Bilindiği gibi de 1975 yılında iktisâden faal nüfusun yüzde 62.24'ü tarım kesiminde bulunmaktadır. Buna karşılık tarım kesimindeki ücretli sayısı, 1975 yılında ancak yüzde 3.71 olabilmektedir. Bu durumda da, tarım kesiminde bulunan ve gelir düzeyleri çok düşük olan büyük bir çoğunluk karşısında, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirleri daha yüksek olduğundan (E_P) büyük çıkmaktadır.

Bu nedenle yalnızca tarım dışı kesimler yönünden bulunacak sonuçlar, daha anlamlı olacaktır. Aşağıda görüldüğü gibi de, tarım dışı kesimlerde gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre emek gelirleri paritesi (GSE_P), 1960-1975 döneminde sırasiyle; 0.774, 0.721, 0.726 ve 0.667'dir. Oysa daha önce de görüldüğü gibi, tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında - 1960 yılı hariç - bu oranlar daha yüksek olmuş ve sırasiyle 0.760, 0.790, 0.770 ve 0.681 olarak hesaplanmıştır. İki durumda da ortak eğilim (GSE_P)'nin, 1960-1975 döneminde düşme göstermesi olmaktadır.

Tarım dışı kesimlerde (GSE_P)'nin düşme göstermesine karşılık, tarım dışı kesimlerde gelir sahibi diğer faktör gelirleri paritesi ($GSDFG_P$) yükselmekte ve sırasiyle; 1.271, 1.289, 1.626 ve 1.638 olmaktadır. Aynı zamanda da (41)No.lu tabloda'da görüldüğü gibi; tarım ve tarım dışı kesimler için bulunan ($GSDFG_P$) oranları da aşılmaktadır. Bir önemli gelişme de, bu oranın 1975 yılında oldukça büyük bir artış göstermesidir.

Görüleceği gibi yalnızca tarım dışı kesimler ele alındığında diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirleri, birin çok üzerinde olmakta ve giderek de Türkiye Ortalaması'nı aşmaktadır.

Aşağıdaki tabloda belirtilen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 42. 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfus Yönünden Emek ve Diğer Faktör Gelirleri Paritesi

(Yüzde Olarak)

YILLAR	Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre Emek Gelirleri Paritesi			Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre Diğer Faktör Gelirleri Paritesi		
	$\frac{EG}{YFG}$	$\frac{Ü.Ms}{GSİFN}$	GSE_P	$\frac{DFG}{YFG}$	$\frac{GSDFSs}{GSİFN}$	$GSDFG_P$
1960	42.29	54.60	0.774	57.71	45.39	1.271
1965	43.15	55.92	0.721	56.85	44.08	1.289
1970	50.72	69.63	0.728	49.28	30.30	1.626
1975	45.46	66.94	0.667	54.54	33.29	1.638

Not: Kısaltmalarla ilgili açıklamalar (39 ve 41)No.lu tablolarda görülmektedir.
Kaynak: (28),(32) ve (40) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tarım dışı kesimlerle ilgili eğilimlerin, tarım ve tarım dışı kesimleri birlikte ele alan eğilimlerle karşılaştırılması, şu sonuçları ortaya çıkarmaktadır:

- Tarım dışı kesimlerdeki emek gelirleri paritesi (GSE_P), tarım ve tarım dışı kesimlere göre - 1960 yılı hariç - daha düşük çıkmakta ve iki durumda da birin altında olmaktadır. Bir başka eğilim de, (GSE_P)'nin,1960 yılından sonra iki durumda da düşme göstermesidir. 1975 yılı itibariyle bu oran tarım dışı kesimlerde 0.667, tarım ve tarım dışı kesimler birlikte alındığında da 0.681'dir(175). Bu duruma gore de, tarım ve tarım dışı kesimdeki ücretli ve maaşlılar birlikte gözönüne alındığında, bunların ortalama gelirleri Türkiye

(175) Boratav'ın çalışmasında da, aynı eğilimlerle karşılaşılmıştır. Belirtilen çalışmada hesaplama, en son 1965 yılı için yapılmıştır. 1965 yılına göre de parite oranları; 0.594 ve 1.601'dir. Bizim çalışmamızda ise aynı yıla ait parite oranları, 0.721 ve 0.790'dır. Ancak Boratav'ın çalışmasında tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında, (GSE_P)'nin birin üzerinde çıkması, Boratav'ın hesaplamalarını gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre yapmamış olmasından ileri gelmektedir. Daha önce de belirtilen nedenlerle, biz bu yola başvurmadık. Boratav'ın yaptığı gibi iktisâden faal nüfus yönünden hesaplama yaptığımızda (E_P),bizde de birin üzerinde çıkmaktadır. Daha önce görüldüğü gibi de 1965 yılında bu oran, 1.465 olarak hesaplanmıştır. Bak. s.423. Tablo:39.

Ortalaması'na daha yakın olmaktadır. Buna karşılık yalnızca tarım dışı kesim incelendiğinde, Türkiye Ortalaması'ndan uzaklaşıldığı görülmektedir (176).

Belirlenen eğilimlere göre ülkemizde tarım dışı kesimlerde, gerek tarım kesimine ve gerekse Türkiye Ortalaması'na göre, adil olmayan bir gelir bölüşümü ile karşılaşıldığı söylenebilecektir. Bu eğilimle ilgili olarak, "Bu durumda millî ekonomi içinde, tarımın daralmasına paralel olarak, tarım dışı emekçilerin parite oranlarının uzun dönemde azalması, yapısal değişkenlere bağlı, matematiksel bir zorunluluk addedilebilir" denmektedir (177).

- Emek faktörü ile ilgili gelişmelere paralel olarak da, diğer faktör gelirleri ile ilgili parite oranı ($GSDFG_P$) yükselmekte ve birin üzerinde olmaktadır. Yalnızca tarım dışı kesim ele alındığında da ($GSDFG_P$), tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ($GSDFG_P$)'den çok daha yüksek çıkmaktadır. 1975 yılında 1.638 olan orana göre de, diğer faktör sahiplerini oluşturan işverenler ve kendi hesabına çalışanların, ortalama gelirlerinin tarım dışı kesimlerde giderek büyüdüğü sonucuna varılmaktadır. Görüldüğü gibi ($GSDFG_P$), 1960-1975 döneminde 1.271'den 1.638'e çıkarak artan bir trend izlemektedir.

Gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden (GSE_P) oranı, ister tarım ve tarım dışı kesimler birlikte değerlendirilsin, isterse yalnız başına tarım dışı kesimler yönünden değerlendirilsin, genel eğilim değişmemektedir. Bu durumda (GSE_P) daima birin altında olmakta ve 1965 yılından itibaren de düşme göstermektedir.

3. EMEK VE DIĞER FAKTÖR GELİRLERİ PARİTE ORANLARI İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLEMELER VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR

A. Genel Değerlemeler

Görüldüğü gibi iktisâden faal nüfustan, müstakil bir

---

(176) Tarım kesimi ile ilgili eğilimleri, Genel Nüfus Sayımları'ndaki verilerin yeterli ayrıntıda olmaması nedeniyle hesaplamak mümkün olamamıştır.

(177) BORATAV; A.g.m., s.216.

gelirleri olmayan ücretsiz çalışan aile işçilerinin çıkarılması ile bulunan gelir sahibi iktisâden faal nüfus için (GSE_P) oranları; 1960-1975 döneminde birin altında olmaktadır. Bu durum; gerek tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında, gerekse yalnızca tarım kesimi incelendiğinde de değişmemektedir. Belirlenen sonuca göre de; diğer faktör sahiplerine oranla, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerinin düşük olması daha sonra belirleyeceğimiz yapısal ve yapısal olmayan etkenlere bağlı bulunmaktadır. Ancak bu etkenleri belirlemeden önce de, bulunan sonuçların değerlemesi yararlı olacaktır.

Bulunan sonuçlar içinde (GSE_P) oranının, ülkemizde sosyal politika tedbirlerinin etkinlik kazanmaya başladığı 1965 yılından sonra düşmeye başlaması ilgi çekmektedir. Görüldüğü gibi de 1965-1970 döneminde (GSE_P) oranının tarım dışı kesimde 0.721'den 0.728'e çıkmasına rağmen, yine de 1960 yılındaki 0.774 oranının altında kalması anlamsız gibi gozükmektedir (178). Bu nedenle de ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümünde (dağılımında) sendikalaşma hareketinin etkinliği, kuşku ile karşılanmaktadır. Ancak beşinci kısımda daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, bu duruma çeşitli etkenlerin neden olduğunda da şüphe yoktur.

Bu etkenlerden biri, ülkemizde sendikalaşma oranının düşüklüğüdür. 1975 yılı itibariyle tahmin edilen, yaklaşık 2 Milyonluk işsizler ordusunun, sendikal kesimdeki ücret artışlarını önlediği de kolaylıkla öne sürülebilecektir. Ücretli olarak çalışanların da ihmal edilemeyecek kadar önemli bir kısmının gelirinin asgari ücret düzeyinde olması da, yine aynı şekilde (GSE_P) oranını etkilemektedir. Özellikle 1970 yılından sonra beliren yüksek enflasyon hızı da, önemli bir etken olarak kendini göstermiş bulunmaktadır. Bu duruma göre de ülkemizde ortalama ücretlerin, çeşitli nedenlerle düşme eğilimi gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

---

(178) Tarım ve tarım dışı kesimler birlikte incelendiğinde ise; 1960-1965 dönemindeki yükselmeye karşılık - 0.760'dan 0.790'a- 1970'de (GSE_P) oranı 0.770'e, 1975'de de 0.681'e düşmektedir.

Ülkemizde (GSE_P) oranının etkileyen önemli bir başka etken daha vardır. Bu etken de gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre, ücretliler sayısının artış göstermesidir. 1960 yılında ($\frac{Üs}{GS İFN}$) oranı yüzde 45.53 iken, bu oranın 1975 yılında yüzde 54.16'ya çıktığı görülmektedir. Bu durum köyden şehire göç olayının bir sonucu olmaktadır. Kırsal kesimden gelen ve asgari ücret düzeyindeki bir ücretle de çalışmayı başlangıçta kabullenen bu baskı grubu, ortalama ücretleri etkilediği gibi , yıllık ortalama çalışma sürelerini de etkilemektedir. Buna bağlı olarak da daha sonra görüleceği gibi, yıllık ortalama çalışma süreleri de düşmektedir. Belirtilen nedenlerle ücretlilerdeki sayısal artışlar yanında, yine aynı şekilde ücretlilerin gelirlerinde iyileşmenin yeterince sağlanamaması , bu grubun ortalama gelirlerini etkilemekte ve sonunda da ücretlilerle ilgili parite oranı ($Ü_P$) düşmektedir.

Aşağıdaki tablo bu yönden daha açık bir şekilde eğilimleri belirlemektedir. Tabloda gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre, emek gelirlerini oluşturan ücretliler ve maaşlılar için ayrı-ayrı parite oranları hesaplanmıştır. Bir karşılaştırma olanağı sağlayabilmek için de, diğer faktör sahipleri ile ilgili parite oranlarına da tabloda yer verilmiştir.

Tablo:43 1960-1975 Döneminde Tarım Dışı Kesimlerde Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ile Ücretliler, Maaşlılar ve Diğer Faktör Sahipleri Paritesi

(Yüzde Olarak)

YILLAR	Ücretliler (1)			Maaşlılar (2)			Diğer Faktör Sahipleri (3)		
	$\frac{Ü_G}{YF_G}$	$\frac{Üs}{GSİFN}$	$GSÜ_P$	$\frac{M_G}{YF_G}$	$\frac{Ms}{GSİFN}$	GSM_P	$\frac{DF_G}{YF_G}$	$\frac{GSDFSs}{GSİFN}$	$GSDFG_P$
1960	27.53	45.53	0.504	14.75	9.06	1.628	57.71	45.39	1.271
1965	27.16	44.30	0.613	15.99	11.61	1.377	56.85	44.08	1.289
1970	34.62	57.52	0.611	16.10	12.15	1.325	49.28	30.30	1.626
1975	29.50	54.16	0.544	15.95	12.62	1.263	54.54	33.29	1.638

Notlar: (a) $(\frac{Ü_G}{YF_G})$: Ücret geliri elde edenlerin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını, $(\frac{Üs}{GSİFN})$: Ücretlilerin, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa oranını, $(GSÜ_P)$'de; gelir sahibi iktisâden faal nüfusa gore, ücretlilerin parite oranını.

(b) $(\frac{M_G}{YF_G})$: Maaş geliri elde edenlerin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını, $(\frac{Ms}{GSİFN})$: Maaşlıların, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa oranını, (GSM_P)'de; gelir sahibi iktisâden faal nüfusa gore maaşlıların parite oranını.

(c) $(\frac{DF_G}{YF_G})$: Diğer faktör gelirlerinin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını, $(\frac{GSDFSs}{GSİFN})$: Gelir sahibi diğer faktor sahipleri sayısının, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa oranını, $(GSDFG_P)$'de; diğer faktor gelirleri parite oranını göstermektedir.

Kaynak:(28,(32) ve (40) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, ücretliler, maaşlılar ve diğer faktor sahipleri olmak üzere, üç grup için parite oranları hesaplanmıştır.

- Birinci grupta yalnızca ücretliler bulunmakta ve memurlar kapsanmamaktadır. Gelir sahibi iktisâdî faal nüfus yönünden, ücretlilerin parite oranları ($GSÜ_P$). 1960-1975 döneminde sırasiyle; 0.504, 0.613, 0.611, 0.544 olmaktadır. Gelir bölüşümünde sendikalaşma etkisini belirlemek yönünden de, ücretlilerin gelirleri ile ilgili parite oranları önem kazanmaktadır. Görüldüğü gibi de bütün dönemlerde ($GSÜ_P$) oranları, birin altında çıkmaktadır. Önemli farklılık, 1960-1965 döneminde kendini göstermektedir. Çünkü 1960 yılında 0.504 olan ($GSÜ_P$) oranı, 1965 yılında 0.613'e yükselmiş bulunmaktadır. Bunun nedenini ülkemizde ilk kez olarak 1963, 1964 ve 1965 yıllarında yapılmaya başlayan toplu sözleşmelere bağlayabilmekteyiz. 1963 yılında 9462, 1964 yılında 436.762 ve 1965 yılında da 171.859 kişinin toplu sözleşmelerden yararlandığı gözönüne alınırsa, toplam olarak 618.083 kişinin toplu sözleşmeler yoluyla, ücretlerinin ve çalışma durumlarının iyileştirildiği görülecektir (179).

Buna karşılık 1960-1965 döneminde sendikalar yoluyla ücretlilerin gelirlerinde ilk kez sağlanan büyük orandaki artışlar, aynı şekilde diğer yıllarda da sağlanamamıştır. Ayrıca daha önce belirtiğimiz diğer etkenler de gözönüne alındığında, ($GSÜ_P$) oranının 1965 yılından sonra düşmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü bu yıldan sonra ücretlilere kırsal kesimden yapılan yeni katılmalar, sendikalaşmanın önemini etkisiz hale getirmiştir. Tabloda görüldüğü gibi de, 1965 yılında yüzde 44.30 olan tarım dışında iktisâden faal nüfus içindeki ücretli oranı, 1970 yılında yüzde 57.52'ye çıkmış bulunmaktadır. İki dönem arasındaki sayısal artış da, 1.172.889 kişidir. Yeni katılanların genellikle sosyal politika tedbirlerinin etkin olmadığı hizmet sektöründe istihdam edildiği ve asgarî ücret düzeyinde bir ücretle çalıştığı da bilinmektedir. 1975 yılında 0.544 olan bu oran, görüldüğü gibi 1960 yılında 0.504 olan ($GSÜ_P$) oranının üzerinde olmakla birlikte, 1965 yılında gerçekleşen 0.613 oranının da oldukça altında kalmaktadır. 1970 yılından sonraki önemli düşüşün nedeni ise, enflasyon hızındaki yüksek artışlarla açıklana-

---

(179) DIE; Toplu Sozleşme Grev ve Lokavt İstatistikleri, Ankara, 1972, s.19, Tablo:23.

bilmektedir (180).

Ücretlilerle ilgili parite oranı, tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alınarak hesaplandığında yine birin altında olmakla beraber, tarım dışı kesimlere göre daha yüksek çıkmaktadır. Tarım dışı kesimlerde ($GSÜ_P$) oranları 0.504, 0.613, 0.611, 0.544 olarak gerçekleşirken, tarım ve tarım dışı kesimlerde bu oranlar aşağıdaki tablonun birinci bölümünde görüleceği gibi; 0.649, 0.685, 0.709 ve 0.609 olarak hesaplanmış bulunmaktadır.

Tablo:44 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimler ile Yalnızca Tarım Kesiminde Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre, Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Ücretlilerin Paritesi

(Yüzde Olarak)

YILLAR	Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre, Ücretlilerin Paritesi (1)			Tarım Kesiminde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre Ücretlilerin Paritesi (2)		
	$\frac{Ü_G}{YF_G}$	$\frac{Üs}{GSİFN}$	$GSÜ_P$	$\frac{Ü_G}{YF_G}$	$\frac{Üs}{GSİFN}$	$GSÜ_P$
1960	20.65	31.79	0.649	7.36	11.91	0.617
1965	22.19	32.36	0.685	6.82	12.15	0.561
1970	28.59	40.28	0.709	4.57	7.93	0.576
1975	24.27	39.80	0.609	2.86	5.45	0.524

Not: Kısaltmalarla ilgili açıklamalar, (43) No.lu tabloda görülmektedir.

Kaynak: (28),(32) ve (40) No.ul tablolardan yararlanılmıştır.

Bu durumda ($GSÜ_P$) oranları tarım ve tarım dışı kesimlerde, tarım kesimine göre daha yüksek çıkmaktadır. Bunun nedenini de, tarım kesiminde ücretler arasında büyük farklılıklar olmamasına bağlamaktayız.

(180) Boratav'ın çalışmasında tarım dışı kesimlerde ($Ü_P$) oranı - gelir sahibi olmayan iktisâden faal nüfus yönünden parite oranı- 1960 yılı için 0.627, 1965 yılı için de 0.594 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmadaki düşme eğilimine karşılık, aynı dönemde bizim çalışmamıza göre artış söz konusu olmaktadır. Bak.BORATAV; A.g.m., s.205.Tablo:2.

Tablonun ikinci bölümünde tarım kesimindeki ücretliler için hesapladığımız ($GSÜ_P$) oranları da, 1960 yılından itibaren düşerek ücretlilerle ilgili en düşük parite oranlarını ortaya koymaktadır. Örnek yıl olarak sectiğimiz 1970 yılında ($GSÜ_P$) oranı tarım ve tarım dışı kesimlerde 0.709, tarım dışı kesimde 0.611 ve tarım kesiminde de 0.576 olarak tahmin edilmiş bulunmaktadır.

Genel olarak ülkemizde ($GSÜ_P$) oranının birin altında olması; işçilerin yıllık ortalama gelirlerinin, gelir sahibi iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden düşük olduğunu göstermektedir (181).

Burada veri eksikliği nedeni ile, daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılamamaktadır. Orneğin ($GSÜ_P$) oranını, sendikalaşmış kesimdeki ücretlilerle, sendikalaşmamış kesimdeki ücretliler yönünden hesaplamak , şüphesiz ki daha anlamlı ve daha gerçekçi olacaktır. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki; sendikalaşmış kesimdeki ücretlilerle ilgili ($Ü_P$) oranının, sendikalaşmamış kesime göre daha yüksek çıkacağında şüphe yoktur.

- Tabloda ikinci grup olarak da, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre; maaşlıların parite oranları (GSM_P) hesaplanmıştır. Ücretlilerden farklı olarak da (M_P) oranı, birin üzerinde çıkmaktadır. Ancak önemli eğilim olarak da ücretlilerde olduğu gibi, 1960 yılından sonra (M_P) devamlı düşme göstermektedir. 1960 yılında 1.628 olan (M_P), 1965'de 1.377'ye, 1970'de 1.325'e, 1975 yılında da 1.263'e düşmüştür (182).

Ücretlilerle ilgili parite oranının birin altında seyretmesine karşılık, (M_P) nin birin üzerinde olması, memurlar arasında çok büyük maaş farklılıkları olmaması ile açıklanabilir. Bunun ne-

---

(181) Bulunan sonuçların (42) No.lu tablo ile karşılaştırıldığında; 1960-1975 döneminde tarım dışı kesimlerde ücretlilerin ($GSÜ_P$) oranının, yine aynı şekilde tarım dışı kesimlerdeki ücret ve maaşlılardan oluşan emek faktörünün parite oranının altında kaldığı görülmektedir.

(182) Boratav'ın çalışmasında tarım dışı kesimde (M_P) oranı - gelir sahibi olmayan iktisâden faal nüfus yönünden parite oranı- ise; 1960 yılında 1.054, 1965 yılında 0.897 olarak hesaplanmıştır.

deni olarak da 1960 yılından sonra maaşlardaki artışların, gelir sahibi diğer faktör sahiplerinin, gelirlerindeki artışlar kadar artmamış olmasına bağlanabilir. Biraz sonra görülceği gibi, diğer faktör sahiplerinin parite oranlarındaki eğilimler de bu yargıyı doğrulamaktadır.

- Ücretlilerin ve maaşlıların parite oranlarının - ($GSÜ_p$) ve (GSM_p)'nin - düşmesine karşılık, diğer faktör sahipleri olan işverenlerle, kendi hesabına çalışanların parite oranları ($GSDFG_p$), daha önce de belirtildiği gibi hem birin üzerinde olmakta ve hem de yükselmektedir. ($GSDFG_p$) sırasıyle; 1.271, 1.239, 1.626 ve 1.638 olarak tahmin edilmiştir. (GSM_p) oranlarının birin üzerinde olması ve düşme göstermesine karşılık, ($GSDFG_p$) oranları 1970 yılından itibaren hem (GSM_p)'den çok daha yüksek olmakta, hem de artış göstermektedir. Örneğin 1975 yılında (GSM_p) 1.263 iken, ($GSDFG_p$) 1.638 olmuştur.

Bu kısmı bitirirken tarım dışı kesimle ilgili olarak bulduğumuz genel sonuçları, üç grup yönünden değerlemek yararlı olacaktır.

- Ücretlilerin ($GSÜ_p$) oranı, birin altında gerçekleşmektedir. Buna göre de ücretliler, gerek memurlar ve gerekse diğer faktör sahipleri ile karşılaştırıldığında, fonksiyonel gelir bölüşümünden en zararlı çıkan grup olmaktadır. Ayrıca da 1965 yılından sonra ($GSÜ_p$) oranının devamlı olarak düşme göstermesi, ücretlilerin diğer gruplara göre durumlarını daha da kötüleştirmektedir. Bu durumda da ücretlilerin ortalama gelirleri memurlarla diğer faktör sahipleri olan işverenler ve kendi hesabına çalışanların ortalama gelirlerinden daha düşük çıkmaktadır.

- Maaşlıların (GSM_p) oranı ise; birin üzerinde çıkmakla birlikte, incelenen dönem içinde devamlı olarak düşme göstermektedir.

- Diğer faktör sahiplerinin ($GSDFG_p$) oranı; hem birin üzerinde, hem de artma eğilimi taşımaktadır. 1975 yılında (GSM_p)

nin 1.263 olmasına karşılık, $(GSDFG_P)$'nin 1.638 olduğu görülmektedir.

Bu durumda 1960-1975 döneminde ülkemizde, fonksiyonel gelir bölüşümünün, ücretliler aleyhine ya da diğer faktör sahipleri olarak belirlenen işverenler ve kendi hesabına çalışanlar lehine işlediği söylenebilecektir. Görüldüğü gibi de 1975 yılında tarım dışı kesimlerde $(GSÜ_P)$ oranı 0.544, (GSM_P) oranı 1.263 ve $(GSDFG_P)$ oranı da 1.638 olmuştur. Bu sonuçlardan $(GSÜ_P)$'nin birin altında, (GSM_P)'nin de birin üstünde çıkması tartışılabilir. Örneğin ülkemizde işçilerin ortalama gelirlerinin, gelir sahibi iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden düşük, memurların gelirlerinin ise yüksek olması ilk bakışta anlamsız gelebilir. Ancak işsizlik oranının yüksekliği, sendikalaşma oranının düşüklüğü ve diğer sosyal politika tedbirlerinin yeterince etkin olamaması nedeni ile, $(GSÜ_P)$'nin birin altında çıkması olağan karşılanabilir. Belirlenen etkenliklerin belirli oranda gerçekleştirildiği 1970-1975 döneminde ise, eski durumu iyileştirilememesi yanında, $(GSÜ_P)$ oranında da düşmenin görülmesi; yüksek enflasyon hızı ile açıklanabilmektedir. (GSM_P)'nin birin üzerinde gerçekleşmesinin nedeni ise; memurların işçilerden daha homojen bir kitle olmaları ve kendi aralarında önemli ücret farklılıkları bulunmamasına bağlanabilir. Oysa ücretliler için aynı yargıya varılamamakta ve ücretliler arasında büyük gelir farklılıkları olduğu bilinmektedir.

Ülkemizde 1960-1975 döneminde, emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı ile, emek ve diğer faktör gelirleri (E_P), (DFG_P) parite oranlarını belirledikten sonra, bu eğilimleri seçilmiş bazı ülkelerdeki eğilimlerle karşılaştırmak yararlı olacaktır.

B. Uluslararası Karşılaştırmalar

Daha önce belirtiğimiz nedenlerle, fonksiyonel gelir bölüşümünden ücretli ve maaşlıların adil pay alıp-almadığını, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranından hareketle belirlemek sakıncalı olmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi, gelişmiş ülkelerde $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranı büyük olmaktadır. Bunun

önemli nedeni de, bu ülkelerde ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfus içindeki oranının büyük olmasıdır (183). Başka bir deyişle, ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfus içindeki oranının büyüklüğü, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının da büyümesini sağlamaktadır. Ülkemizde iktisâden faal nüfus içindeki ücretlilerin oranının, 1975 yılında ancak yüzde 27'ye ulaşmasına karşılık, bu oranın 1974 yılında İsveç'te yüzde 91, A.B.D.'de yüzde 90 olduğu görülmektedir.

Fonksiyonel gelir bölüşümü ile ilgili değerlemelerde, $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranının yalnız başına geçerli olamayacağının ileri sürülmesi, uluslararası karşılaştırmalarda da parite oranlarından yararlanılmasını zorunlu kılmıştır.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde, tarım ve tarım dışı kesimlerde iktisâden faal nüfus yönünden emek gelirleri $(\frac{E_G}{YF_G})$ parite oranları görülmektedir (184).

---

(183) $(\frac{E_G}{YF_G})$ oranını etkileyen diğer etkenler, beşinci kısımda ayrıntılı olarak görülecektir.

(184) Kaynaklardan gelen farklılığı gidermek için, hesaplamalarda İLO'nun verileri esas alınmıştır.

Tablo:45 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, İktisâden Faal Nüfus Yönünden Fonksiyonel gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi

ÜLKELER	İktisâden Faal Nüfusa Göre		
	$\frac{E_G}{YF_G}$ (Yüzde Olarak)	$\frac{Ü.Ms}{İFN}$ (Yüzde Olarak)	E_P
TÜRKİYE	32.78 (1975)	26.74 (1975)	1.225
"	27.35 (1970)	18.75 (1970)	1.458
"	30.20 (1965)	20.61 (1965)	1.465
"	36.56 (1960)	26.46 (1960)	1.381
İtalya	58.1 (1973)	70.06 (1975)	0.829
Japonya	55.8 (1973)	68.44 (1974)	0.815
Mısır	43.2 (1971)	53.89 (1966)	0.801
Lüksemburg	65.3 (1972)	82.12 (1970)	0.795
Yunanistan	34.2 (1972)	43.34 (1971)	0.789
İngiltere	66.9 (1971)	87.48 (1971)	0.764
Finlandiya	59.0 (1973)	77.99 (1973)	0.756
A.B.D.	67.6 (1973)	90.32 (1974)	0.748
Belçika	59.5 (1973)	80.64 (1974)	0.737
İsveç	67.2 (1973)	91.07 (1974)	0.374
İsrail	54.0 (1973)	73.55 (1974)	0.734
Libya Arab Cum.	35.9 (1973)	49.61 (1958)	0.723
Danimarka	59.2 (1972)	82.71 (1974)	0.715
Fransa	56.5 (1973)	79.53 (1974)	0.710
Kanada	62.2 (1973)	88.50 (1975)	0.702
F.Almanya	60.2 (1973)	85.83 (1974)	0.701
Kolombia	37.6 (1973)	57.26 (1964)	0.656

Notlar: $(\frac{E_G}{YF_G})$: Emek gelirlerinin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payını, $(\frac{Ü.Ms}{İFN})$: Ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfusa göre oranını, (E_P)'de; iktisâden faal nüfusa göre, emek gelirleri paritesini göstermektedir.

Kaynak: Türkiye ile ilgili bulgular bizim tahminlerimize, diğer ülkelerle ilgili bulgular da İLO'nun; Year Book of Labour Statistics 1975 adlı yayınındaki verilerden hareketle hesaplanmıştır. (İLO'nun yayınlarında Türkiye ile ilgili olarak bu konuda veri bulunmamaktadır.

Seçilmiş bazı ülkelerdeki eğilimlerle ilgili tablo sonuçları incelendiğinde, (E_P)'nin birin üzerinde olduğu tek ülkenin

Türkiye olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerin tamamında ise parite oranı, birin altında çıkmaktadır. Bunun nedeni de ülkemizde ücretli ve maaşlılar dışında kalan ve diğer faktör sahipleri olarak belirlenen gelir sahiplerinin (sermaye ve mülk sahiplerinin), olduğundan daha fazla şişkin gösterilmesinden ileri gelmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, ülkemizde 1975 yılında Genel Nüfus Sayımına göre diğer faktör sahiplerinin yüzde 44.42'sini, ücretsiz çalışan aile işçileri oluşturmaktadır. Bu gruptakiler ayrı bir gelir sahibi olmadıkları için de ücretlilerle, kendi hesabına çalışanların gelirlerini paylaşmakta ve diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirlerini düşürmektedirler.

1975 yılında Türkiye'de (E_P) oranı 1.225 olurken A.B.D.'de 1973-1974 yıllarında (E_P) oranı 0.748 olmaktadır. Buna karşılık ($\frac{E_G}{YF_G}$) oranları Türkiye'de yüzde 32.78, A.B.D.'de de yüzde 67.6 çıkmaktadır. Görüldüğü gibi de A.B.D.'de ücretli ve maaşlıların yurtiçi faktör gelirinden aldığı pay, Türkiye'dekinin iki katından daha fazladır. Buna rağmen de ücretli ve maaşlıların ortalama gelirleri, diğer faktör sahiplerinin gelirlerinden düşük çıkmaktadır. Türkiye'de ise ücretli ve maaşlıların ortalama gelirleri, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirinden yüksek olmaktadır. Bunun nedeni de ülkemizde diğer faktör sahipleri içinde yer alan ve iktisâden faal nüfusun yüzde 44.42'sini oluşturan ücretsiz aile işçilerinin gelirlerinin olmayışıdır. Bu durum da, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirlerinin düşük çıkmasına yol açmaktadır. Oysa A.B.D.'de ücretsiz çalışan aile işçilerinin iktisâden faal nüfustaki oranı yüzde 0.93'dür. Aynı şekilde bu oranın B.Almanya'da yüzde 5.17, İtalya'da yüzde 0.6, Mısır'da yüzde 11. 28 olduğu görülmektedir (185).

Belirtilen yapısal etken nedeni ile ülkemizde (E_P)'yi, iktisâden faal nüfus yönünden değil, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden hesaplamak zorunlu olmaktadır. Çünkü ancak bu şekilde yapısal bir etkenin yol açtığı farklılık ortadan kaldırılabilmektedir. Burada daha anlamlı bir sonuca varabilmek için, yalnızca tarım dışı

---

(185) Bak. İLO; A.g.e.

kesimler yönünden karşılaştırma yapmak gerekiyorsa da, ancak diğer ülkelerdeki verilerin ayrıntılı olmaması nedeniyle buna olanak bulunmamaktadır.

Aşağıdaki tabloda, tarım ve tarım dışı kesimlerde gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden(GSE_p) oranları görülmektedir.

Tablo: 46 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde, Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfus Yönünden Fonksiyonel Gelir Bölüşümü (Dağılımı) ve Emek Gelirleri Paritesi

ÜLKELER	Gelir Sahibi İktisâden Faal Nüfusa Göre		
	$\frac{E_G}{YF_G}$ (Yüzde Olarak)	$\frac{Ü.Ms}{GSİFN}$ (Yüzde Olarak)	GSE_P
A.B.D.	67.6 (1973)	86.50 (1974)	0.781
İtalya	58.1 (1973)	74.54 (1975)	0.779
Lüksemburg	65.3 (1972)	84.85 (1970)	0.769
İngiltere	66.9 (1973)	87.48 (1971)	0.764
Finlandiya	59.0 (1973)	77.99 (1973)	0.762
İsrail	54.0 (1973)	73.55 (1974)	0.734
İsveç	67.2 (1973)	92.43 (1974)	0.727
Japonya	55.8 (1973)	77.73 (1974)	0.717
Belçika	59.5 (1973)	83.60 (1974)	0.711
Fransa	56.5 (1973)	79.53 (1974)	0.710
Kanada	62.2 (1973)	88.50 (1975)	0.702
Danimarka	59.2 (1972)	86.44 (1974)	0.684
TÜRKİYE	32.78 (1975)	48.11 (1975)	0.681
"	36.56 (1970)	47.77 (1970)	0.770
"	30.20 (1965)	38.19 (1965)	0.790
"	27.35 (1960)	35.98 (1960)	0.760
Mısır	43.2 (1971)	64.70 (1966)	0.667
F.Almanya	60.2 (1973)	90.51 (1974)	0.665
Libya Arap Cum.	35.9 (1973)	54.12 (1964)	0.663
Yunanistan	34.2 (1972)	51.86 (1971)	0.659
Kolombiya	37.6 (1973)	62.38 (1964)	0.602

Kaynak: Türkiye ile ilgili bulgular bizim tahminlerimize, diğer ülkelerle ilgili bulgular da İLO'nun; Year Book of Labour Statistics 1975 adlı yayınındaki verilerden hareketle hesaplanmıştır. (İLO'nun yayınlarında Türkiye ile ilgili olarak bu konuda veri bulunmamaktadır.)

Tablo sonuçlarının bir önceki tablo sonuçları ile karşılaştırılması, önemli ve ilginç bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bir önceki tabloya göre; Türkiye'de iktisâden faal nüfus yönünden hesaplanan (E_P) oranı birin üzerinde çıkmaktadır. Bunun anlamı da bilindiği gibi, ülkemizde ücretli ve maaşlı olarak çalışanların ortalama gelirlerinin, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirinden daha yüksek olduğudur. Bu duruma göre de ülkemiz tablodaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, fonksiyonel gelir bölüşümünden emek faktörünün en yüksek pay aldığı tek ülke olmaktadır.

Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı yapısal etkenlerin yol açtığı bu iyilik, zahirî (görünüşte) olmaktadır. Bu nedenle de iktisâden faal nüfus yerine, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa gore hesaplanan (GSE_P) oranının daha gerçekçi olduğu kabul edilmektedir. Ülkemizde iktisâden faal nüfusa göre bulunan emek gelirleri parite oranı (E_P) 1975 yılında 1.225, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre de (GSE_P), 0.681 olmaktadır. (GSE_P) oranı en yüksek olarak 1973-1974 yıllarında 0.781 ile A.B.D.'de tahmin edilmiştir. A.B.D.'ni 0.779 ile İtalya, 0.769 ile Lüksemburg izlemektedir. Seçilmiş ülkeler içinde en düşük (GSE_P) oranı 0.659 ile Yunanistan, 0.665 ile F.Almanya, 0.663 ile Libya Arap Cumhuriyeti 0.667 ile Mısır'da gerçekleşmektedir (186). Ülkemizde ise (GSE_P) oranları; 1960'da 0.760, 1965'de 0.790, 1970'de 0.770 ve 1975 yılında 0.681'dir.

Bu durumda belirlenen eğilimlere göre,ülkemizde;

- İktisâden faal nüfus yönünden emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri oranı,gelişmiş ülkelere göre çok düşük olmaktadır.

---

(186) Ücretli ve maaşlıların parite oranları ile ilgili bir başka çalışmanın sonuçları ise, bizim sonuçlarımızdan çok farklı olmaktadır. Çalışmada inceleme yapılan 9 ülke içinde, ücret paritesinin en düşük olduğu ülke Türkiye olmaktadır. Ücret paritesi yönünden en iyi durumdaki ülke Japonya'dır. Japonya'yı Yunanistan izlemektedir. Diğer ülkeler de A.B.D., İtalya,Avusturya, Kanada, İsrail, F.Almanya ve Türkiye olmaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsam, metot ve hesaplama yönünden tartışılabilir olduğu belirtilmelidir. Bak.YAZGAN; "Toplu İş Sözleşmesi Düzeninde Ücretler" A.g.m., s.48.

- Buna karşılık, gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden (GSE_p) oranı gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, iki oran arasında çok önemli farklılıklar olmadığı ileri sürülebilmektedir. Örneğin emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri oranının 1972 yılında yüzde 50.2 olduğu Danimarka'da (GSE_p) oranı 0.684 olurken, 1975 yılında emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri yüzde 32.78 olarak gerçekleşen ülkemizde (GSE_p) oranı 0.681 olmuştur.

Görüldüğü gibi emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri yönünden ülkemizle, diğer ülkeler arasında çok büyük farklılık olmasının nedeni; iktisâden faal nüfus içindeki ücretli ve maaşlı olarak çalışanlar sayısının düşüklüğüdür. Seçilmiş ülkeler içinde emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri oranı, Türkiye'den çok daha yüksek ülkeler olmasına rağmen, bu ülkelerde iktisâden faal nüfus içindeki ücretliler sayısının fazlalığı ve buna bağlı olarak da ortalama ücretlerin düşük olması nedeniyle (GSE_p) oranları, ülkemizden daha düşük çıkmaktadır. Mısır, F.Almanya, Libya Arap Cumhuriyeti, Yunanistan ve Kolombiya bu ülkelere örnek olmaktadır. Belirtilen ülkelerde emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri oranı sırasiyle; yüzde 43.2, yüzde 60.2, yüzde 35.9, yüzde 34.2 ve yüzde 37.6 olurken, (GSE_p)'de sırasiyle; 0.667, 0.665, 0.663, 0.659 ve 0.602 tahmin edilmiştir. Bu durum da çeşitli yapısal etkenlerin, fonksiyonel gelir bölüşümünü etkilediğini göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde (GSE_p) oranlarıbire daha yakın olmakta, gelişmekte olan ülkelerde ise (GSE_p) oranları birden uzaklaşmaktadır. Bu da gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre emek faktörü yönünden adil bir gelir dağılımı olduğunu göstermektedir.

Ancak daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için, ücretsiz çalışan aile işçilerinin neden olduğu yapısal darboğazı gidermekten başka, bir de tarım kesiminin ekonomideki nisbî ağırlığından gelen yapısal etkiyi gidermek gerekmektedir. Bunun için de karşılaştırmaları, tarım dışı kesimler yönünden yapmak daha yararlı olacaktır.

Çünkü tarım kesiminin ülkemizde kazandığı nisbî öneme karşılık, diğer ülkelerde gerek gelirler yönünden, gerekse iktisâden faal nüfus yönünden tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı büyük değildir. Örneğin ülkemizde 1975 yılında tarım sektöründeki iktisâden faal nüfus toplam iktisâden faal nüfusun yüzde 62.24'ünü oluştururken, bu oran 1974'de İsveç'te yüzde 6.73, İngiltere'de 1971'de yüzde 2.53, F.Almanya'da 1974'de yüzde 6.60, 1974'de A.B.D.'de yüzde 3.98 olmuştur. Ancak diğer ülkelerle ilgili verilerin, istenilen ayrıntıda olmaması nedeniyle de yalnızca tarım dışı kesimler yönünden karşılaştırma yapma olanağı bulunabilmiştir.

Bu kısmın (A) bölümünde emek faktörünün payını, fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden incelemiş bulunmaktayız. Şimdi de ücretli ve maaşlıları bulundukları gelir grupları yönünden inceleyerek, emek faktörünün kendi içindeki dağılımını analiz edeceğiz. Görüleceği gibi de bu analiz, emek gelirleri ile ilgili kişisel gelir dağılımı analizi olmaktadır.

II. EMEK GELİRLERİNİN KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI (İÇ DAĞILIMI) ANALİZİ

1. GENEL OLARAK

Bilindiği gibi kişisel gelir dağılımı analizinde, kaynaklarına bakılmaksızın bireylerin (ailelerin) elde ettikleri toplam gelirin, çeşitli gelir grupları arasındaki dağılımı incelenmektedir. Bu şekilde de çeşitli gelir gruplarına göre bir toplumda kişiler (aileler)arası gelir eşitsizlikleri belirlenebilmektedir.

Biz bu kısımda daha sonra da görüleceği gibi sınırlı bir kapsamdan hareket ederek, ücretli ve maaşlılarla ilgili kişisel gelir dağılımını inceleyeceğiz. İncelememizde de ücretli ve maaşlıların, yalnızca emekleri karşılığı elde ettikleri ücret ve maaş gelirlerini esas alacağız. Bu şekilde ülkemizde ücretli ve maaşlılar arasında gelir eşitsizlikleri olup-olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde "Kişisel Gelir Dağılımı Analizi" kısmında ayrıntılı olarak kişisel gelir dağılımındaki eşit-

sizliklerin ölçülmesi ile ilgili çeşitli yöntemlerden söz edilmişti (187). Hatırlanacağı gibi de, "Pareto Kanunu", "Gibrat Kanunu", "Lorenz Eğrisi","Gini Toplanma Katsayısı" ya da "Gini Oranı", "Jean Pen'in Cüceler ve Bir Devin Resmi Geçidi Yöntemi (A Parade of Dwarfs (and a Few Giants)) ve "Sıklık Dağılım Yöntemleri" olan bu yöntemler içinde de, genellikle "Lorenz Eğrisi ve Gini Toplanma Katsayısı ya da Gini Oranı" ından yararlanıldığı belirtilmişti.

Bilindiği gibi de Gini Toplanma Katsayısı (Gini Oranı),toplam servet ve gelirin bireyler ya da aileler arasındaki dağılımında, ne oranda eşitsizlik ya da toplanma (temerküz) olduğunu belirlemektedir (188). Gini Oranının değeri (0) ile (1) arasında değişmekte ve eşit dağılım söz konusu olduğunda Gini Oranı, (0) olarak gerçekleşmektedir. Gini Oranı (1) olduğunda da,eşitsizlik (toplanma-temerküz) olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre de Gini Oranı (1)'e yaklaştıkça eşitsizlik büyümekte, (0)'a yaklaştıkça eşitsizlik azalmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi de toplanma serisinden hareketle, Lorenz Eğrileri çizilmekte ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha iyi görülebilmektedir.

Ülkemizde 1973 yılı itibariyle, emek ve diğer faktör sahipleri ile ilgili olarak DPT tarafından hesaplanan Gini Oranı (0.51)'dir. Sosyal kesimlere göre ise Gini Oranı;ücretliler için (0.39210), sermaye ve serbest meslek sahipleri için (0.41743) ve küçük ücretliler için (0.43096) çıkmaktadır. Görüleceği gibi de Gini Oranları (0.40) dolaylarında gerçekleşmekte ve bu oran üç grup için de yüksek olmaktadır. Bu da aynı sosyal grup içinde bulunan haneler arasında, ülkemizde önemli gelir farklılıkları olduğunu göstermektedir (189).

(187) Bu konuda bak. "Kişisel Gelir Dağılımı Analizi" s.122-141.

(188) (pi)'nin ücretlilere ait kümüle oranları, (qi)'nin de gelirlere ait kümüle oranları belirlediği Toplanma Oranı Katsayısı (Gini Oranı) formülü şöyledir:

$$\text{Gini Oranı} = \frac{\sum_{1}^{k-1} (pi-qi)}{\sum_{1}^{k-1} pi}$$

(189) DPT; A.g.e., s.198, Tablo: VIII-3.

Belirlenen Gini Oranlarına göre de, gelirin en dengeli dağıldığı grup (0.39210) oranı ile ücretliler olmaktadır. Bunu (0.41743) oranı ile sermaye ve serbest meslek sahipleri grubu izlemektedir. Gelirin eşitlikten en uzak şekilde bölüşüldüğü grubun da, küçük üreticiler grubu olduğu görülmektedir (190).

Gini Oranı mesleklere göre hesaplandığında da, en düşük oran ticaret grubunda, en yüksek oran da çiftçiler grubunda gerçekleşmektedir. Bu durumda gelirin eşitliğe en yakın olarak dağıldığı meslek grubu ticaret olurken, kişisel gelir dağılımının eşitlikten en uzak olduğu meslek grubu da çiftçilik olmaktadır. 1973 yılında DPT'nin çalışmasında Gini Oranları çeşitli meslek gruplarına göre şöyle tahmin edilmiştir: Ticaret (0.33405), düz işçiler (0.37102), memurlar (0.37139), işverenler ve serbest meslek mensupları (0.39464), esnaf ve sanatkârlar (0.41528), çiftçiler (0.56734)'dür (191).

Gelirin türlerine göre yapılan hesaplamada ise, Gini Oranlarının büyüdüğü görülmektedir. Kâr, faiz ve rant gelirleri ile ilgili Gini Oranı (0.57904) ile en yükseğe ulaşmaktadır. Bunu (0.44039) ile küçük üreticilik geliri izlemektedir. Gini Oranı en düşük olarak da (0.40746) ile ücret gelirlerinde ortaya çıkmaktadır (192).

DPT'nin 1973 yılı ile ilgili bulgularına göre de, - mesleklere göre kişisel gelir dağılımı hariç - kişisel gelir dağılımının en dengeli olarak gerçekleştiği gelir grubu ücretliler olmaktadır.

2. ÜLKEMİZDE EMEK GELİRLERİNİN KİŞİSEL GELİR DAĞILIMININ (İÇ DAĞILIMININ) İNCELENMESİ

Bizim çalışmamızın kapsamı emek gelirlerini fonksiyonel gelir dağılımı yönünden belirlemekle sınırlı olduğundan, ülke düzeyinde kişisel gelir dağılımı analizine girilememektedir. Belirtilen nedenlerle bu kısımda yalnızca emek gelirlerinin kişisel gelir da-

---

(190) A.g.e., s.197-198, Tablo:VIII-3.

(191) 1968 yılı için Bulutay ve Timur'un Araştırması'n da da Gini Oranı en düşük olarak (0.3391) ile memurlarda en yüksek olarak da (0.5898) ile, çiftçilik ve tarım işçiliğinde gerçekleşmektedir. Bak.DPT; A.g.e., s.162, Tablo:VII-2 ve BULUTAY-TİMUR; A.g.e., s.120, Tablo:4.A.

(192) DPT; A.g.e., s.220, Tablo:IX-2.

ğılımları (iç dağılımları) analiz edilecektir.

Ancak derlediğimiz verilerin, ücretli ve maaşlı aileler (hanehalklarından) doğrudan doğruya derlenmemesi, özellikle de Sosyal Sigortalar Kurumu ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün sayımları dışında kalan küçük işyerlerinde çalışan ücretlilerin gelirlerinin de tahminlere dayandırılmış olmasının gerçek durumu ne oranda yansıttığı tartışılabilecektir. Buna rağmen eksik tahmin ihtimalinin bütün gruplar yönünden ortaya çıkmasında, kişiler arasındaki dağılımı etkilemiyeceği ileri sürülebilir.

Çalışmamızda çeşitli durumlara göre emek gelirleri ile ilgili Gini Oranları hesaplanacak ve toplanma serisinin grafiği esas alınarak da Lorenz Eğrileri çizilecektir. Ayrıca da gelirlerinin büyüklüğüne göre ücretli ve maaşlılar gruplandırılacak, en yüksek ve en düşük gelirli gruplarla, beştebir ücretli yüzdelerinin toplam gelirdeki payları belirlenecektir. Sonunda da bu bulgulardan hareketle, ülkemizde ücretli ve maaşlıların kişisel gelir dağılımında (iç dağılımında) eşitsizlik ya da toplanma (temerküz) olup-olmadığı ortaya çıkarılacaktır. Bu nedenle de çalışmamızda üç ayrı durum için incelemo yapılacaktır (193).

A. Ücretli ve Maaşlılar Yönünden Kişisel Dağılım Analizi ve Lorenz Eğrileri

1960-1975 döneminde ülkemizde tarım ve tarım dışı kesimlerde ücret ve maaş karşılığı çalışanlar için hesapladığımız Gini Oranları;(0.3529) ile (0.1707) arasında değişmektedir. Ülkemizde Gini Oranı en düşük olarak 1975 yılında, en yüksek olarak da 1965 yılında hesaplanmıştır. 1975 yılında Gini Oranı (0.1707), 1965 yılında da (0.3607) olmuştur. Gini Oranları 1960 yılı için (0.3529), 1975 yılı için de (0.1707) olarak bulunmuştur.

Görüleceği gibi ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden 1970 yılına kadar geçerli olan dengesiz ve eşit olmayan gelir dağı-

(193) Belirtildiği gibi çalışmamızda emek gelirlerinin kişisel (iç dağılımları, ailelerden(hanehalklarından) hareketle hesaplanamamıştır.Bunun nedeni, elimizdeki verilerin bu amaç için elverişli olmayışıdır. Bu darboğaz gözönüne alınarak, gelir sahibi ücretli ve maaşlıların ortalama yıllık gelirlerinden hareket edilmiştir. Görüleceği gibi de çalışmamızda ücretli ve maaşlılar arasındaki gelir eşitsizlikleri belirlenmektedir. Çalışmamızda esas alınan gelirler de; (24,25,26 ve 27) No.lu tablo -

lımı, 1970 yılından sonra değişmeye başlamış bulunmaktadır. 1960 yılında (0.3529), 1965 yılında (0.3607) olan Gini Oranının, 1970 yılında (0.1966)'ya düşmesi bu eğilimi belirlemektedir. Gini Oranının 1975 yılında düşme eğilimi göstererek (0.1707) olması da, olumlu bir gelişmedir. Bu durumda ülkemizde 1970 yılından sonra tarım ve tarım dışı kesimlerde çalışan ücretli ve maaşlılar arasında kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalmaya başladığı söylenebilmektedir.

Aşağıdaki tabloda en düşük gelir grubundan başlanarak, beştebir gelirli gruplardan hareketle hesaplanan Gini Oranları görülmektedir (194).

Tablo: 47 1960-1975 Döneminde Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretli ve Maaşlıların Gelir Dağılımları ve Gini Oranları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ ve MAAŞLI YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri				Kümülâtif (Birikimli) Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975	1960	1965	1970	1975
Birinci Beştebir	7.74	6.08	8.84	9.58	7.74	6.08	8.84	9.58
İkinci Beştebir	9.96	12.51	18.87	19.61	17.70	18.59	27.71	29.19
Üçüncü Beştebir	20.92	19.18	22.58	22.81	38.62	37.77	50.29	52.00
Dördüncü Beştebir	26.74	27.64	23.54	23.09	65.36	65.41	73.83	75.09
Beşinci Beştebir	34.64	34.59	26.17	24.91	100.00	100.00	100.00	100.00
T O P L A M	100.00	100.00	100.00	100.00	192.42	127.85	160.67	165.86
GİNİ ORANI					0.3529	0.3607	0.1966	0.1707

Tabloda da görüldüğü gibi 1960 ve 1965 yıllarında (0.40) dolaylarındaki Gini Oranı, 1970 yılından sonra (0.20)'nin altında bir eğilim göstermiştir. 1970 yılından sonra ücretli ve maaşlıların

(193)'ün devamı: lardaki, iktisâdî faaliyet kollarındaki ortalama gelirler olmuştur. Zorunluluklar nedeniyle iktisâdî faaliyet kollarındaki ortalama gelirlerden hareketle, ücretli ve maaşlıların Gini Oranları hesaplanmıştır. Bu yöntemin, tartışılabilir olduğu açıktır.

(194) Gini Oranlarının hesaplanmasında, ücretlilere ait kümüle oranları (pi) ve gelirlere ait kümüle oranları (qi)'den hareket edilmektedir. Tablonun ikinci bölümünde (qi)'ler yer almaktadır. (pi)'ler de yüzde yirmilerin, kümüle edilerek toplanmasıyla bulunmaktadır. (188) No.lu dipnottaki Gini Oranı formülünden hareket ederek, 1975 yılı için Gini Oranını şöyle hesaplayabiliriz

Gini Oranı = $\sum_{1}^{k-1} (pi-qi) / \sum_{1}^{k-1} pi$ formülüne göre Gini Oranı $= \frac{200.000-16586}{200.00} =$ 0.1707'dir.

kendi aralarındaki gelir eşitsizliklerinin azalması olağan bir sonuçtur. Çünkü aşağıdaki tabloda yer alan eğilimlerin de belirlediği gibi, 1970 yılından sonra gelir eşitsizliklerini azaltan önemli gelişmeler olmuştur. Şöyleki:

- Ortalama ücretli ve maaşlı gelirleri artış endeksi (1960=100) kabullenildiğinde 1965 yılında 153 olurken, 1970 yılında 265'e, 1975 yılında da 771'e yükselmiştir. Yine aynı şekilde zincirleme indekste de önemli artışlar olmuş ve ortalama yıllık gelirler 1960-1965 döneminde yüzde 53, 1965-1970 döneminde yüzde 72, 1970-1975 döneminde de yüzde 191 oranında artış göstermiştir.

- Emek gelirlerinin, yurtiçi faktör gelirlerindeki payı da özellikle 1960 yılından sonra artmıştır. 1965 yılında 110 olan artış endeksi, 1970 yılında 134'e, 1975 yılında da 120 olmuştur. Zincirleme endekse göre de; emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payında 1960-1965 döneminde yüzde 10, 1965-1970 döneminde de yüzde 21 oranında artış görülmüştür. 1970-1975 döneminde ise gerek artış endeksinde, gerekse zincirleme endeksteki düşmeler - 1975 yılında emek gelirlerinin payında 1970 yılına göre yüzde 31 oranında azalmıştır - kişisel gelir dağılımını etkilememektedir. Çünkü bu düşmeler enflasyon nedeniyle olmakta ve bundan da bütün ücretli ve maaşlılar etkilenmektedir.

- Ücretlerdeki artışlar ve dolayısiyle kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi ile ilgili bir başka gelişme de, ülkemizde özellikle 1965 yılından sonra sendikalaşma oranındaki hızlı artışlardır. 1963 yılında yüzde 12.06, 1965 yılında yüzde 15.21 olan sendikalaşma oranının, 1970 yılında yüzde 66.18'e çıkması bu yıldan sonra geniş kitlelerin sendikal haklardan yararlandığını göstermektedir. 1975 yılında - abartmalı da olsa - sendikalaşma oranının yüzde 99 olması, önemli bir gelişmedir. Ülkemizde sendikalaşma oranının gerçekçiliği tartışma konusu olduğu için, daha gerçekçi bir bulgu olan toplu sözleşmelerden yararlanma oranından hareket edildiğinde de aynı eğilimlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin 1963 yılında toplu sözleşmelerden yararlanan işçilerin, toplam işçilere oranı yüzde 0.44 iken bu oranlar zamanla artmış ve 1975 yılında yaklaşık yüzde 25 olmuştur.

- 1971 yılında 657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu" ile özellikle düşük gelir grubundaki memurların gelirlerinde sağlanan önemli artışların, Gini Oranlarının 1975 yılından sonra düşme göstermesinde etkili olduğu ileri sürülebilecektir (195).

Belirtilen gelişmeler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 48 1960-1975 Döneminde Ücretli ve Maaşlıların Kişisel Gelir Dağılımlarını ve Gini Oranlarını Etkileyen Gelişmeler

YILLAR	Ortalama Yıllık Gelirler				Emek Gelirleri/Yurtiçi Faktör Gelirleri		Sendikalaşma Oranı			Gini Oranı
	TL. Olarak	Artış Endeksi (1960: 100)	Zincirleme Endeks	Yüzde Olarak	Artış Endeksi (1960: 100)	Zincirleme Endeks	Yüzde Olarak	Artış Endeksi (1960: 100)	Zincirleme Endeks	
1960	4534	100	-	27.35	100	-	12.06 (a)	100	-	0.3529
1965	6957	153	153	30.20	110	110	15.21	122	122	0.3607
1970	12003	265	172	36.56	134	121	66.18	580	706	0.1966
1975	34961	771	291	32.78	120	90	99.00	1590	1126	0.1707

Not: (a) 1960 yılındaki sendikalaşma oranı, 1963 yılının oranıdır.

Belirlenen bütün bu gelişmelerin, gelir dağılımını emek faktörü lehine iyileştirdiğinde şüphe yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımları birbirinden bağımsız olarak gözükmemektedir. Bilindiği gibi de kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler üretim faktörlerinin dağılımından, ya da başka bir deyişle fonksiyonel gelir bölüşümünden ileri gelmektedir. Bu nedenle de günümüzde gerek fonksiyonel ve gerekse kişisel gelir dağı-

(195) DPT'nin "Gelir Dağılımı 1973" araştırmasında , 1973 yılında ücretliler için Gini Oranı (0.39210) olarak hesaplanmıştır. Görüldüğü gibi bizim bulduğumuz Gini Oranı - 1970'de (0.1966), 1975'de (0.1707)- ile DPT'nin oranları arasında önemli farklılık vardır. Bu farklılık bizce, kapsam farklılığından ileri gelmektedir. Çünkü DPT'nin çalışmasında ücretliler sayısı 2.532.919 olarak alınmıştır. Bizim çalışmamızdaki ücretli sayısı ise; 1970'de 3.718.228, 1975'de de 4.065.399'dur. Bizim sayılarımızın daha gerçekçi olduğunda şüphe yoktur.

lımının iyileştirilmesi için, devletlerin gelir dağılımına müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Gelirlerin oluşumu ve oluşumundan sonraki bu müdahaleler için de, çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Özellikle gelirin oluşumundan sonra uygulanan yeniden gelir dağıtıcı politikalarla da günümüzde büyük yapısal değişmeler beklenmeksizin, kısa dönemlerde kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin önemli oranda giderildiği görülmektedir.

Sonuç olarak 1965 yılından sonra ülkemizde ücretli ve maaşlılar arasında dengeli ve eşitsizlikten uzak bir gelir dağılımının görülmesinin nedeni, sosyal politika tedbirlerinin etkinliklerinin giderek artması ve toplu sözleşme kapsamından daha büyük grupların yararlanması ile açıklanabilmektedir. Toplu sözleşme kapsamının sanayi kesiminden, hizmet kesimlerine doğru genişlemesinin olumlu, buna karşılık tarım kesiminde yaygınlaştırılamamasının da olumsuz etkileri olduğunda şüphe yoktur.

Bilindiği gibi buradaki kapsamımız tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretlilerle, maaşlılardan oluşmaktadır. Bu kapsamı daraltarak kamu hizmetlerinde çalışan maaşlıları çıkardığımızda, yalnızca ücretliler için bulduğumuz Gini Oranları daha yüksek çıkmaktadır. Maaşlılarla birlikte Gini Oranları (0.3529) ile (0.1707) arasında değişirken, maaşlılar kapsam dışı bırakıldığında Gini Oranları (0.3551) ile (0.2874) arasında bir eğilim göstermiştir (196).

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

---

(196) Ayrıntılı veri eksikliği nedeniyle, maaşlıların ve diğer faktör sahiplerinin Gini Oranlarını hesaplayamamaktayız. DPT'nin "Gelir Dağılımı 1973" çalışmasında, daha önce de belirtildiği gibi "Mesleklere Göre Gelir Dağılımı"nda çeşitli meslek grupları için Gini Oranları hesaplanmıştır. Çalışmada Gini Oranları düz işçiler için (0.37102), memurlar için ise (0.37139) olarak bulunmuştur. Ancak burada yalnızca düz işçi olarak belirlenen niteliksiz (vasıfsız) işçilerin kapsanması, bir eksiklik olmaktadır. Bu durumda da gelir eşitsizlikleri yönünden, işçilerle memurlar arasında hangilerinin daha iyi durumda olduğu anlaşılamamaktadır. Bak.DPT; A.g.e., s.162, Tablo:VII-2.

Tablo:49 1960-1975 Döneminde Kamu Hizmetleri Dışındaki Ücretlilerin Gelir Dağılımları ve Gini Oranları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ ve MAAŞLI YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri				Kümülâtif (Birikimli) Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975	1960	1965	1970	1975
Birinci Beştebir	9.15	8.06	8.87	9.68	9.15	8.06	8.87	9.68
İkinci Beştebir	10.78	13.47	15.11	12.28	19.93	21.53	23.98	21.96
Üçüncü Beştebir	14.70	21.64	18.09	18.62	34.63	43.17	42.07	40.58
Dördüncü Beştebir	30.63	25.49	26.06	27.12	65.26	68.66	68.13	67.70
Beşinci Beştebir	34.74	31.34	31.87	32.30	100.00	100.00	100.00	100.00
T O P L A M	100.00	100.00	100.00	100.00	128.97	141.42	143.05	139.92
GİNİ ORANI					0.3551	0.2929	0.2847	0.3004

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleyen Gini Oranlarını ve bu oranlardaki değişmeleri belirledikten sonra, şimdi de ücretli ve maaşlıların gelir grupları itibariyle kişisel gelir dağılımlarının incelenmesine geçeceğiz. Ancak burada bir darboğazla karşılaştığımızı da belirtmeliyiz. Bu darboğaz da, incelediğimiz bütün yıllarda gelir gruplarının değişmesidir. Bunun içindir ki Gini Oranlarının hesabında, gelir gruplarından hareket edilememiş ve beştebir ücretli ve maaşlı yüzdelerinden hareket edilmek zorunda kalınmıştır.

Aşağıdaki tablolarda 1960-1975 döneminde ücretli ve maaşlıların, gelir grupları itibariyle kişisel gelir dağılımları görülmektedir.

Tablo:50 1960 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ü c r e t l i l e r		G e l i r l e r	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin, Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin Toplam Ücret Gelirlerine
0-2000	726.452	29.81	1.272.5	11.51
2000-2500	241.174	11.95	799.3	7.24
2500-5500	493.960	20.27	2.283.6	20.66
5500-6000	146.184	6.00	874.9	7.92
6000-6500	165.051	6.77	1.035.2	9.37
6500-7000	16.199	0.66	117.3	1.06
7500-8000	546.729	22.43	423.8	37.32
8000 +	51.386	2.11	544.2	4.92
T O P L A M	2.437.135	100.00	11.050.8	100.00

Tablo:51 1965 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin, Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin, Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-3000	741.600	26.53	1.567.06	8.06
3000-6000	356.762	12.76	1.915.2	9.85
6000-7000	575.475	20.59	3.842.4	19.76
7000-8000	153.906	5.50	1.121.3	5.77
8000-9000	27.837	1.00	227.4	1.17
9000-10000	194.067	6.94	1.848.1	9.50
1000-12000	683.941	24.47	8.065.7	41.47
12000 +	61.735	2.21	860.3	4.42
TOPLAM	2.795.381	100.00	19.447.7	100.00

Tablo:52 1970 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin, Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-4000	491.618	13.22	1.714.4	3.84
4000-9000	176.220	4.75	1.528.6	3.42
9000-10000	400.800	10.78	3.702.3	8.29
10000-13000	749,776	20.16	9.705.3	21.76
13000-14000	47.044	1.27	627.0	1.40
14000-15000	1,408.297	37.87	19,898.6	44.58
15000-16000	108.616	2.92	1.718.4	3.86
16000 +	335.857	9.03	5.735.3	12.85
TOPLAM	3.718.228	100.00	44.629.9	100.00

Tablo:53 1975 Yılında Ücretli ve Maaşlıların, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlilerin, Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-11000	351.520	8.65	3.707.2	2.61
11000-17000	282.035	6.94	4.608.4	3.24
17000-30000	355.171	8.74	10.273.9	7.23
30000-32000	272.674	6.71	8.637.8	6.08
32000-35000	75.825	1.86	2.601.4	1.83
35000-40000	850.396	20.91	33.931.8	23.87
40000-50000	1.635.551	40.23	65.990.8	46.43
50000 +	242.227	5.96	12.373.7	8.71
T O P L A M	4.065.399	100.00	142.130.0	100.00

Tablo sonuçlarından hareketle, ülkemizde ücretli ve maaşlıların gelir gruplarına göre kişisel gelir dağılımları incelendiğinde, şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

- İncelenen bütün yıllarda, en düşük gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlıların içindeki mutlak ve nisbî oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık en yüksek gelir gruplarında bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki mutlak ve nisbî oranları ise düşük çıkmaktadır. Örneğin 1960 yılında en düşük gelir grubu olan (0 -2000) gelir grubundaki ücretli ve maaşlılar, toplam ücretli ve maaşlıların yüzde 29.81'ini oluşturmaktadırlar. 1965 yılında da yine en düşük gelir grubu olan (0-2000) gelir grubundaki ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki oranı da yüzde 26.53'tür. Yine en düşük gelir gruplarına göre belirlenen oranlar 1970 yılında -(0-11000) gelir grubunda- yüzde 13.22, 1975 yılında da -(0-11000) gelir grubunda - yüzde 8.65'tir. Buna karşılık en yüksek gelir gruplarında bulunan ücretli ve maaşlıların toplam ücretli ve maaşlılar içindeki mutlak ve nisbî oranları ise düşük olmaktadır. Bu oranlar en yüksek gelir gruplarına göre 1960 yılında (8000 +) gelir

grubunda yüzde 2.11, 1965 yılında (12000 +) gelir grubunda yüzde 26.21, 1970 yılında (16000 +) gelir grubunda yüzde 9.03, 1975 yılında da (50000 +) gelir grubunda yüzde 5.96'dır.(197). Tablolarda da görüleceği gibi, 1960 yılında toplam 2.437.135 ücretli ve maaşlıdan 726.452'si en düşük gelir grubunda bulunurken, ancak 51.386 ücretli ve maaşlı en yüksek gelir gruplarında yer almıştır. Görüldüğü gibi de bütün yıllarda en düşük gelir gruplarında,bir toplanma söz konusudur.

- En düşük gelir gruplarında bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki mutlak ve nisbî oranlarının düşüklüğünden ve de en yüksek gelir grubunda bulunanların oranlarının yüksekliğinden başka, bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar arasında da büyük farklılıklar vardır. Başka bir deyişle en düşük gelir grubundan başlanarak, toplam ücretli ve maaşlıların beştebir gelirli gruplara göre aldıkları payların incelenmesi, ücretli ve maaşlılar yönünden gelir dağılımında önemli eşitsizlikler olduğunu ortaya koymaktadır.

(47) No.lu tabloda da görüldüğü gibi, 1960 yılında en düşük gelirli beştebir ücretli ve maaşlı grubun toplam ücret ve maaş gelirindeki payı yüzde 7.74 olurken, en yüksek beştebir gelirli grubun payı yüzde 34.64 olmuştur. İkinci beştebir gelirli grubun payının yüzde 9.96, üçüncü beştebir gelirli grubun payının yüzde 20.92, dördüncü beştebir gelirli grubun payının da yüzde 26.74 olduğu görülmektedir. 1975 yılında da bazı farklılıklarla, benzer eğilimlerle karşılaşılmaktadır. 1975 yılında en düşük beştebir gelirli grubun payı yüzde 9.58, ikinci beştebir gelirli grubun payı yüzde 19.61, üçüncü beştebir gelirli grubun payı yüzde 22.81, dördüncü beştebir gelirli grubun payı yüzde 23.09, beşinci beştebir gelirli grubun payı da yüzde 24.91'dir. Görüldüğü gibi de en düşük beştebir gruplardan hareketle bir artış söz konusu olmaktadır.

---

(197) 1965 yılında diğer yıllardan farklı olarak,en yüksek gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki oranı oldukça yüksektir. Bu durum 1965 yılının özelliğinden ileri gelmektedir. Daha önce de görüldüğü gibi 1965 yılı (0.3607) oranı ile, Gini Oranının da en yüksek gerçekleştiği bir yıl olmaktadır.

Bu tesbitlerden sonra, şu sonuçlara varılabilmektedir:

- İnceleme yaptığımız 1960-1975 dönemi boyunca en düşük gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki oranı yüzde 29.81'den, yüzde 8.65'e düşmüştür. Yine aynı şekilde, 1960-1975 döneminde en yüksek gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların toplam ücretli ve maaşlılar içindeki oranlarında da artışlar görülmüştür. Bu artışlar düzenli olmamakla birlikte, 1960 yılında en yüksek gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların, toplam ücretli ve maaşlılar içindeki oranı yüzde 2.10'dan, 1975 yılında yüzde 5.96'ya çıkmış bulunmaktadır. Bu durumda bir ülkede en düşük gelir grubunda bulunanların mutlak ve nisbî oranlarının düşmesi o ülkede kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaldığını göstermektedir. Sonuç olarak da inçelenen dönemde, en düşük gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların mutlak ve nisbî oranları azalırken, en yüksek gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların mutlak ve nisbî oranlarının arttığı görülmektedir.

- 1960-1975 doneminde toplam ücretli ve maaşlılar içinde, en düşük ve en yüksek gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların sayılarındaki olumlu değişmeler yanında, aynı zamanda bunların gelirlerinde de bir iyileşme olduğu görülmektedir. Daha gerçekçi bir gösterge olan bu bulgulara göre de, örneğin 1960 yılında en düşük beştebir gelir grubunda bulunan ücretli ve maaşlıların toplam ücret ve maaş gelirlerindeki payı yüzde 7.74 olurken, bu pay 1975 yılında yüzde 9.50'e yükselmiştir. Buna karşılık en yüksek beştebir gelirli grubun payı da 1960 yılında yüzde 34.64 iken, 1975 yılında yüzde 24.91'e düşmüş bulunmaktadır. Görüldüğü gibi de 1960-1975 döneminde en düşük beştebir gelirli grubun gelir payı artarken, en yüksek beştebir gelirli grubun payında düşme görülmektedir.

- Bilindiği gibi Gini Oranları da, 1960-1975 döneminde (0.3529)'dan (0.1707)'ye düşerek, önemli bir değişme göstermiş bulunmaktadır.

Belirlenen eğilimlere göre de, ülkemizde ücretli maaşlıların kişisel gelir dağılımlarında bir iyileşme olduğu söylenebilir.

Aşağıda 1960-1975 dönemi için, ücretli ve maaşlılarla ilgili Lorenz Eğrileri ile kamu hizmetleri dışındaki ücretlilerin Lorenz Eğrileri görülmektedir.

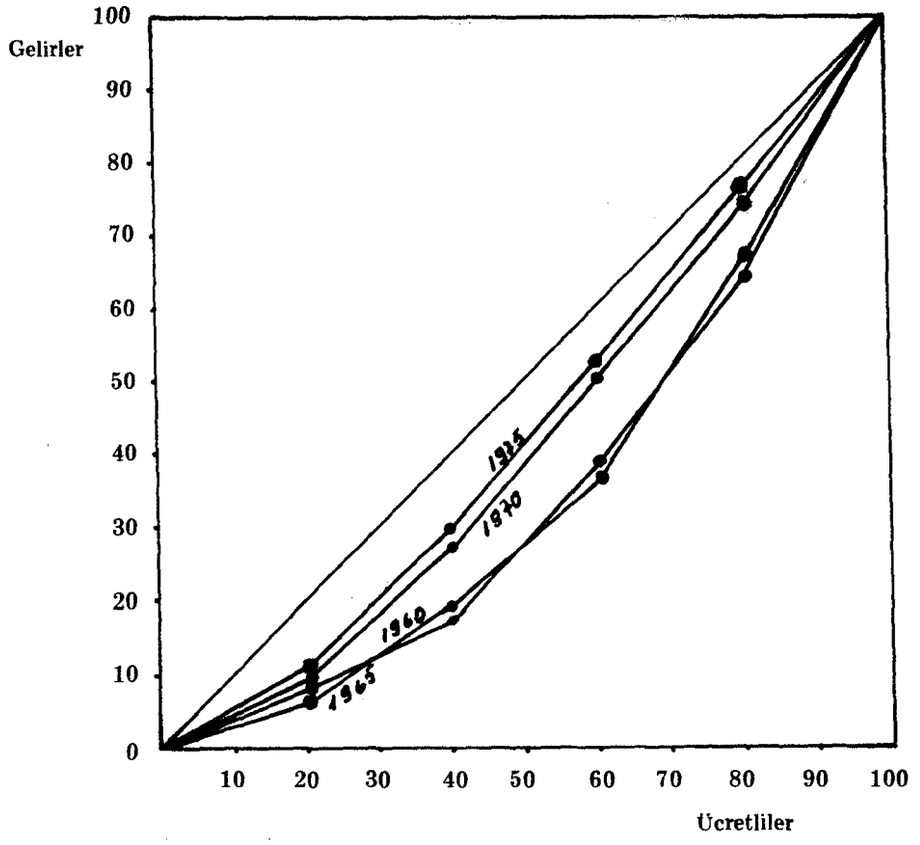

Şekil: 24 1960—1975 Döneminde Ücretli ve Maaşlıların Lorenz Eğrileri

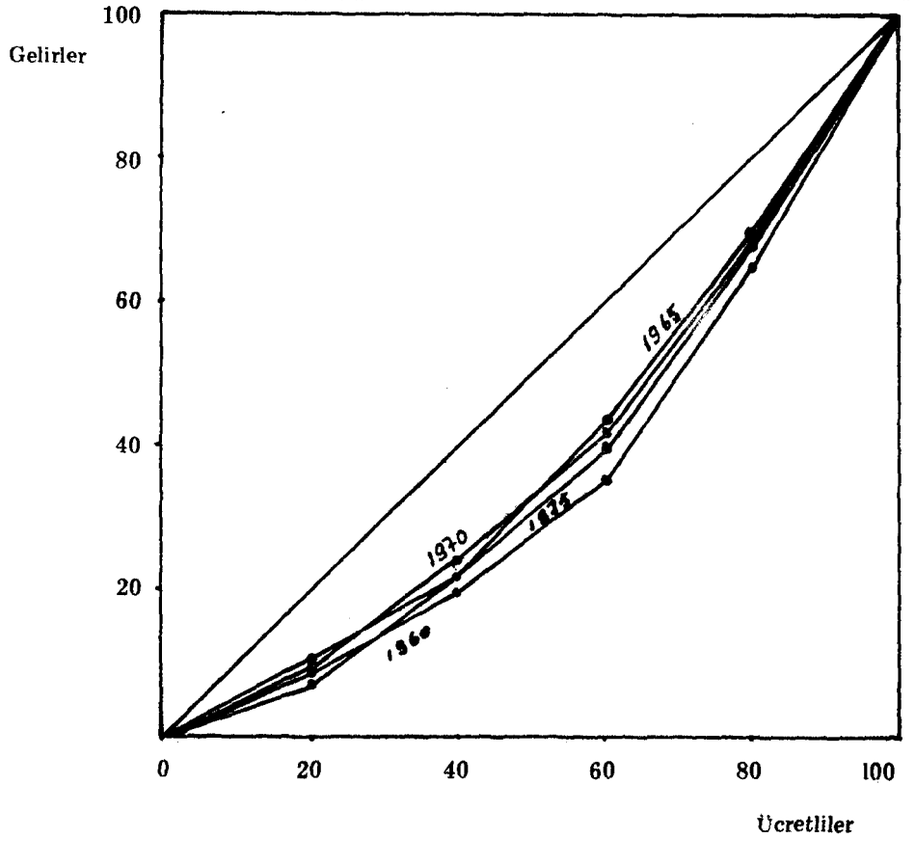

Şekil: 25 1960—1975 Döneminde Kamu Hizmetleri Dışındaki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri

(24) No.lu şekilde görüldüğü gibi 1965 yılının Lorenz Eğrisi, Mutlak Eşitsizlik Çizgisinden en uzak olan Lorenz Eğrisi olmaktadır. 1960 ve 1965 yılları ile ilgili Gini Oranlarının arasındaki farkın çok küçük olması nedeniyle de, 1960 ve 1965 yıllarının Lo-

renz Eğrileri çakışma halindedir. Görüleceği gibi de 1975 yılının Lorenz Eğrisi Mutlak Eşitlik Çizgisine en yakın Lorenz Eğrisidir.

(25) No.lu şekilde de görüldüğü gibi 1960 yılının Lorenz Eğrisi, Mutlak Eşitlik Çizgisinden en uzakta bulunmaktadır. Bu yılda Gini Oranının da (0.3551) olması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin büyük olduğunu göstermektedir. Buna karşılık 1970 yılında Gini Oranının (0.2847) olduğu görülmekte ve bu yılın Lorenz Eğrisi de, mutlak Eşitlik Çizgisine en yakın Lorenz Eğrisi olmaktadır.

B. Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımı Analizi ve Lorenz Eğrileri

Görüldüğü gibi birinci durumda tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretli ve maaşlılardan hareketle Gini Oranları hesaplanmıştı. Ancak belirtilen kapsam, oldukça geniş bir kapsam olmakta ve burada ücretliler dışında memurlar da kapsanmaktadır. Yine bu kapsam içinde toplu sözleşmelerden ve sosyal sigortalardan yararlanamayan gruplar da bulunmaktadır. Bu durumda da kapsamın homojen olmaması nedeniyle, çalışanlar arasında büyük gelir farklılıkları olacağı açıktır.

Ülkemizde sendikalaşma hareketinin etkinliğini belirleyebilmek için de, daha dar bir kapsamdan hareket etmek yararlı olacaktır. Kapsamımızda da tarım işçileri, memurlar ve küçük işyerlerinde çalışanlar hariç tutulmuştur. Bu nedenle de bu kısımda yalnızca sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretliler için, kişisel gelir dağılımı analizi yapılacaktır. Ancak bu kapsamın da, tahmini olmaktan öteye gidemediği gözden uzak tutulmamalıdır (198).

---

(198) Buradaki kapsam, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerle benzerlik göstermektedir. Örneğin sigorta kapsamları 1960-1975 döneminde sırasıyla; 620.900, 895.802, 1.313.500 ve 1.823.338'dir. Bizim kapsamımız ise; 696.425, 853.126, 1.435.174 ve 1.755.919 olmuştur. Görüldüğü gibi arada büyük farklılıklar yoktur. Kapsamımızın sınırını da Sosyal Sigorta Kurumu'na bağlı ücretlilerle, Devlet Istatistik Enstitüsü'nün daha önce "Ücretlilerin Tahmini" kısmında belirttiğimiz çeşitli anketler ve derlenen özel veriler belirlemektedir. Daha gerçekçi eğilimler belirleme isteğimizin, bizi sınırlı bir kapsamdan hareket etmeğe zorladığı da ayrıca belirtilmelidir.

1960-1975 döneminde belirlediğimiz yeni kapsama göre Gini Oranları, (0.1390) ile (0.1445) arasında değişmektedir. Oysa bir önceki durumda Gini Oranlarının (0.3529) ile (0.1707) arasında bir eğilim gösterdiği görülmüştür. Görüldüğü gibi de bulduğumuz yeni oranlar, eski oranlara göre daha düşük olmaktadır. Buna bağlı olarak da ülkemizde, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin kişesil gelir dağılımı eşitsizliklerinin, toplam ücretli ve maaşlılar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerinden daha önemsiz olduğu söylenebilmektedir.

Aşağıda tabloda da görüleceği gibi, incelenen dönemde Gini Oranlarında bir önceki durumun aksine olarak artışlar olmakla birlikte, ancak bu artışların da önemli olmadığı görülmektedir.

Tablo:54 1960-1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımları ve Gini Oranları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ ve MAAŞLI YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri				Kümülâtif (Birikimli) Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975	1960	1965	1970	1975
Birinci Beştebir	13.02	15.31	14.93	14.55	13.02	15.31	14.93	14.55
İkinci Beştebir	19.97	16.88	18.15	15.18	32.99	32.19	33.08	29.73
Üçüncü Beştebir	20.07	16.88	19.37	22.45	53.06	49.07	52.45	52.18
Dördüncü Beştebir	20.07	22.26	19.37	22.45	73.13	71.33	71.82	74.63
Beşinci Beştebir	26.87	28.67	28.18	25.37	100.00	100.00	100.00	100.00
T o p l a m	100.00	100.00	100.00	100.00	172.20	167.90	172.88	171.09
GİNİ ORANI					0.1390	0.1605	0.1386	0.1445

Tabloda da görüldüğü gibi, 1960 yılında (0.1390) olan Gini Oranı, 1965 yılında (0.1605)'e yükselmiştir. Bu oranla da incelenen dönemin en yüksek Gini Oranı gerçekleşmiştir. Ancak 1970 yılında Gini Oranının (0.1386)'ya düştüğü görülmektedir. Bilindiği gibi de incelenen birinci durumda da, 1970 yılına kadar aynı eğilimlerle karşılaşılmıştır. 1975 yılında Gini Oranının (0.1445) olduğu gözönüne alındığında 1970 yılı, sendikal haklardan yararlandıkları var-

sayılan ücretliler arasında gelir eşitsizliklerinin azalmaya başladığı bir yıl olmaktadır. Bu duruma göre de ülkemizde sendikalaşma hareketinin,1970'lerde etkinlik kazanmaya başladığnı söylemek yanıltıcı olmamaktadır. Daha önce(48) No.lu tabloda da görüldüğü gibi, 1965-1970 döneminde sendikalaşma oranında yüzde 706 oranında artış olması da, bu durumu doğrulamaktadır.Genel bir yargı olarak da, ülkemizde sosyal hakların sağlandığı ve sendikalaşmanın etkin olduğu işyerlerinde çalışan ücretliler arasında, gelir eşitsizliklerinin azaldığı söylenebilmektedir.

Bu gelişmelere bağlı olarak, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin ortalama yıllık gelirlerinde de, önemli değişmeler olduğu bilinmektedir. Örneğin ücretli ve maaşlıların ortalama yıllık gelirleri 1960-1975 döneminde (4534 TL.) ile (34961 TL.)sı arasında değişirken, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan grupların ortalama yıllık gelirleri ise (8648 TL.) ile (39532 TL.) arasında bir değişme göstermiş bulunmaktadır. Bu eğilimlerin de sonunda, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan grupların Gini Oranlarını,daha düşük bir şekilde oluşturduğu ileri sürülebilir.(199).

Gini Oranlarının 1960 - 1965 döneminde artış göstermesinin nedeni olarak da, sendikalaşma hareketinin ilk yıllardaki sınırlı etkinliği ile açıklanabilmektedir. Bu sınırlı etkinliğin de, ücret farklılıklarını belirli kesimlerde ya da gruplarda artırdığı

---

(199) İncelediğimiz kapsamdakiler için Emek Gelirleri/Yurtiçi Faktör Gelirleri Oranı hesaplanamamaktadır. Bunun nedeni de sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin, yurtiçi faktör gelirinin yaratılmasında ne oranda katkıda bulunduklarının hesaplanamamasından ileri gelmektedir. Bu nedenle de belirli oranda benzerlik gösterdiği için, "Tarım dışı kesimde kamu kesimi hizmetlerinde çalışanlar hariç, ücret gelirleri" ile ilgili eğilimler esas alınmıştır. Ancak eğilimlerin aynen olmadığı, yaklaşık olduğu belirtilmelidir. Örneğin 1975 yılında sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretli sayısı 1975 yılında 1.755.919 olurken, diğer kapsamdaki ücretli sayısı 3.011.974 kişi olmaktadır. Bu kapsamda tarımdaki ücretlilerle, memurlar hariç bırakılmıştır. Bunun dışındaki bütün ücretliler sendikal haklardan yararlanıp-yararlanmadıklarına bakılmaksızın kapsanmışlardır. Bulunan $\left(\frac{EG}{YFG}\right)$ oranı da 1960 yılında yüzde 32.30, 1965 yılında yüzde 32.33, 1970 yılında yüzde 41.27,1975 yılında da yüzde 35.11 olmuştur.

ileri sürülebilmektedir. 1970-1975 döneminde ise eşitsizliklerin önemsiz oranda da artması, beklenmedik bir gelişme olmaktadır. Ancak enflasyonist gelişmenin, sendikalaşmanın güçlü olduğu iş kollarında ücretleri diğer iş kollarına göre çok daha fazla artırdığı da bilinmektedir. Aynı şekilde sendikalar arası rekabetin de,1970 yıllarından sonra önem kazanmaya başladığı görülmektedir. 1975 yılında görülen eşitsizlik eğilimlerinin artma nedenlerini, belirtilen bu gelişmelerden hareketle açıklamak sanırız olağan karşılanacaktır.

Şimdi de sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin, gelir grupları itibariyle kişisel gelir dağılımlarını inceleyebiliriz. Ancak daha önce de belirtildiği gibi zorunluluklar nedeniyle, bütün yıllarda aynı gelir grupları oluşturulamamış ve farklı gelir gruplarından hareket edilmiştir.

Tablo: 55 1960 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-4000	116.464	16.72	467.8	10.54
4000-5000	25.964	3.73	130.3	2.93
5000-6000	296.989	42.64	1.839.2	41.42
6000-7000	182.290	26.17	1.216.7	27.40
7000-8000	16.199	2.33	117.3	2.64
8000-10000	22.899	3.29	209.2	4.71
10000 +	35.620	5.12	459.5	10.36
TOPLAM	696.425	100.00	4.440,0	100.00

Tablo:56 1965 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Maaşlılar	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin Topam Ücret Gelirlerine Oranı
0-8000	95.215	11.16	667.4	7.85
8000-9000	417.840	48.98	3.512.8	41.38
9000-10000	66.256	7.77	645.9	7.59
10000-11000	22.899	2.68	248.4	2.92
11000-13000	112.238	13.16	1.379.9	16.23
13000-16000	92.447	10.83	1.263.5	14.86
16000 +	46.231	5,42	779.7	9.17
TOPLAM	853.126	100.00	8.497.6	100.00

Tablo: 57 1970 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-11000	93.325	6.50	652.9	4.51
11000-13000	282.782	19.71	3.214.9	15.21
13000-14000	47.044	3.28	627.1	2.97
14000-15000	727.419	50.69	10.421.8	49.31
15000-17000	87.928	6.12	1.457.8	6.90
17000-20000	85.588	5.96	1.768.8	8.37
20000 +	111.091	7.74	2.692.8	12.73
TOPLAM	1.435.174	100.00	21.136.1	100.00

Tablo: 58 1975 Yılında Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin, Gelir Grupları İtibariyle Kişisel Gelir Dağılımları

GELİR GRUPLARI Ortalama Yıllık (TL.)	Ücretliler		Gelirler	
	Ücretli Sayısı	Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı	Ücretlilerin Gelirleri	Ücretlilerin Gelirlerinin Toplam Ücret Gelirlerine Oranı
0-28000	162.984	9.28	4.534.2	6.56
28000-29000	462.963	26.36	13.402.1	19.38
29000-35000	75.825	4.32	2.601.4	3.76
35000-43000	691.654	39.39	30.512.5	44.12
43000-45000	138.684	7.90	6.194.2	8.96
45000-55000	102.706	5.85	4.987.9	7.21
55000 +	121.103	6.90	6.924.4	10.01
TOPLAM	1.755.919	100.00	69.156.7	100.00

Tablo sonuçlarından hareketle sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin, kişisel gelir dağılımları ile ilgili eğilimleri şu şekilde değerleyebiliriz:

- 1960-1975 döneminde, en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin toplam ücretliler içindeki oranı, mutlak ve nisbî olarak yüksek, en yüksek gelir gruplarında bulunan ücretlilerin oranları da düşük olmaktadır. Örneğin 1960 yılında toplam ücretlilerin yüzde 16.72'si en düşük gelir grubunda bulunurken, en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin oranı yüzde 5.12 olmuştur. 1960 yılında en düşük gelir grubundaki ücretli sayısı 116.464, en yüksek gelir grubundaki ücretli sayısı da 35.620'dir. Diğer yıllarda en düşük gelir grubunda bulunanların oranları da şöyle olmuştur. 1965 yılında yüzde 11.16, 1970 yılında yüzde 6.50, 1975 yılında yüzde 9.28'dir. Bu oranlara karşılık en yüksek gelir grubunda bulunanların oranları ise, yüzde 5.42, yüzde 7.74 ve yüzde 6.90'dır. Görüldüğü gibi yalnızca 1970 yılında eğilimlerde bir farklılık olmaktadır. Bu farklılık da nisbî yönden olmakta, mutlak yönden olmamaktadır. Çünkü en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin sayısı, en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin sayısından daha fazladır.

- En düşük gelir grubundan başlanarak, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan beştebir gelir grubuna ayrılmış ücretlilerin, toplam ücret gelirlerindeki paylarının incelenmesi de önemli olmaktadır. 1960 yılında en düşük gelirli beştebir grubun toplam gelirden aldığı pay yüzde 13.02, en yüksek gelirli beştebir grubun aldığı pay ise yüzde 26.87'dir. İkinci beştebir gelirli grubun payı yüzde 19.97, üçüncü beştebir gelirli grubun payı yüzde 20.07, dördüncü beştebir gelirli grubun payı da yüzde 26.87'dir. Diğer yıllarda da benzer eğilimlerle karşılaşılmıştır. Örneğin 1975 yılında en düdüş beştebir gelirli grubun toplam ücret gelirlerindeki payı yüzde 14.55, ikinci beştebir gelirli grubun payı yüzde 15.18, üçüncü beştebir gelirli grubun payı yüzde 22.45, dördüncü beştebir gelirli grubun payı da yüzde 25.37 olmuştur. Görüldüğü gibi en düşük gelirli beştebir grubun toplam ücret gelirinden aldığı pay, en yüksek beştebir gelirli grubun toplam gelirden aldığı paydan bütün yıllarda daha düşüktür.

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 59 1960-1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Beştebir Gelirli Gruplara Ayrılmış Ücretlilerin, Toplam Ücret Gelirlerindeki Payları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975
En Düşük Gelirli Beştebir Ücretliler	13.02	15.31	14.93	14.55
İkinci Beştebir Gelirli Ücretliler	19.97	16.88	18.15	15.18
Üçüncü Beştebir Gelirli Ücretliler	20.07	16.88	19.37	22.45
Dördüncü Beştebir Gelirli Ücretliler	20.07	22.26	19.37	22.45
Beşinci Beştebir Gelirli Ücretliler	26.87	28.67	28.18	25.37

Buraya kadar yapılan tesbitlerden sonra, sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin, 1960-1975 döneminde kişisel gelir dağılımları ile ilgili sonuçlar şöyle olmaktadır:

- İncelenen dönemde en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin sayısında mutlak ve nisbî azalma, en yüksek gelir grubunda bulunanların sayısında da artış vardır. Tabloda da görüleceği gibi, 1960-1975 döneminde en düşük gelir grubundaki ücretlilerin oranı yüzde 16.72'den, yüzde 9.28'e düşmüştür. Buna karşılık en yüksek gelirli gruplarda bulunan ücretlilerin oranı yüzde 5.12'den, yüzde 6.9'a yükselmiştir. Bu eğilimlere göre de ülkemizde, sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin kişisel gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaldığı söylenebilmektedir.

- Daha gerçekçi bir gösterge olan, beştebir gelirli gruplarla ilgili eğilimler de, aynı şekilde kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalmaya başladığını ortaya koymaktadır. Örneğin en düşük beştebir gelir grubundaki ücretlilerin, toplam ücret gelirlerindeki payı 1960 yılında yüzde 13.02 iken, 1975 yılında yüzde 14.55'e yükselmiştir. Buna karşılık en yüksek beştebir gelirli grubun payı da 1960 yılında yüzde 26.87 iken, 1975 yılında yüzde 25.37'ye düşmüştür.

Farklılıklar çok büyük olmamakla beraber, gelişmelerin yine de olumlu olduğu söylenebilmektedir.

- Daha önce belirtildiği gibi Gini Oranları da, 1965 yılında (0.1605) iken, 1975 yılında (0.1445)'e düşerek, sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin, kişisel gelir dağılımı eşitsizliklerinin azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Aşağıda, bulgularımızdan hareketle 1960-1975 dönemi için sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerle ilgili Lorenz Eğrileri görülmektedir.

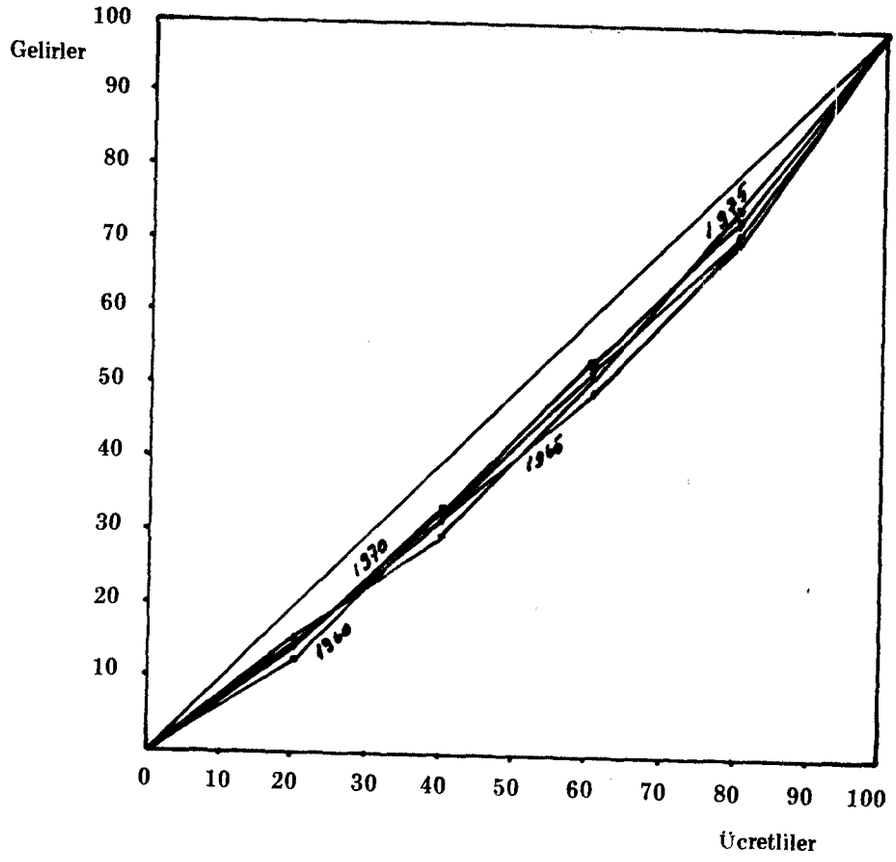

Şekil: 26 1960—1975 Döneminde Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretlilerin Lorenz Eğrileri

Görüldüğü gibi 1965 yılının Lorenz Eğrisi, - en düşük gelirli grupların bir bölümünde hariç- Mutlak Eşitlik Çizgisinden en uzak Lorenz Eğrisi olmaktadır. Gini Oranının da incelenen dönem içinde en yükseğe -(0.1605)- 1965 yılında ulaştığı bilinmektedir. Buna karşılık Mutlak Eşitlik Çizgisine en yakın Lorenz Eğrisi de, 1970 yılının Lorenz Eğrisidir. Buna bağlı olarak da Gini Oranının (0.1386) olduğu görülmektedir. Yine görüleceği gibi 1970 yılının Lorenz Eğri-

si ile, 1960 yılının Lorenz Eğrileri özellikle orta gelirli gruplarda çakışır durumda bulunmaktadır.

C. İmalât Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Çalışan Ücretlilerin,Kişisel Gelir Dağılımı Analizi ve Lorenz Eğrileri

Bu kısımda üçüncü durum olarak, imalât sanayi ile hizmet sektörlerinde çalışan bütün ücretlilerin sektörel yönden kişisel gelir dağılımları incelenecektir. Tarım sektöründe çalışanlarla ilgili verilerin ayrıntılı olmaması nedeniyle, sektörel analize bu gruptakiler dahil edilememektedir (200).

Aşağıdaki tablolarda görüleceği gibi de, çalışmamızın başlangıç yılı olan 1960 yılında imalât sanayiindeki gelir dağılımı eşitsizliklerinin hizmetler sektörüne göre büyük olduğu, ancak 1975 yılında bu eşitsizliklerin azaldığı görülmektedir. 1960-1975 döneminde hizmetler sektöründe Gini Oranının (0.2948) ile (0.2635) arasındaki değişmesine karşılık,imalât sanayiinde Gini Oranları (0.3010) ile (0.1898) arasında değişmiş ve daha küçük bir değere ulaşmıştır. Ayrıca 1960-1965 yılında hizmetler sektöründe azalan gelir dağılımı eşitsizliklerinin, 1970 yılından sonra tekrar arttığı,buna karşılık imalât sanayinde 1960-1975 dönemi boyunca gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaldığı ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda imalât sanayindeki eğilimler görülmektedir.

---

(200) Kapsamımız imalât sanayii ile sınırlandırıldığından maden (istihraç) sanayiinde çalışanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Hizmetler sektörünün kapsamı da özel kesimdeki hizmetlileri kapsadığından, kamu kesimi hizmetlerinde çalışan maaşlılar kapsama dahil edilmemiştir. Hizmetler sektörü de; inşaat, toptan ve perakende ticaret, ulaştırma-depolama ve haberleşme, malî müesseseler, iş hizmetleri ve şahsî hizmetler iktisâdî faaliyet kollarında çalışan ücretlilerden oluşmaktadır.

Tablo: 60 1960-1975 Döneminde İmalât Sanayiinde Çalışan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımı ve Gini Oranları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri				Kümülâtif (Birikimli) Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975	1960	1965	1970	1975
Birinci Beştebir	8.33	8.55	9.59	11.44	8.33	8.55	9.59	11.44
İkinci Beştebir	12.61	14.93	15.80	18.65	20.94	23.48	25.39	30.09
Üçüncü Beştebir	21.61	19.92	20.92	18.93	42.55	43.40	46.31	49.02
Dördüncü Beştebir	25.42	22.67	23.60	22.46	67.97	66.07	69.91	71.48
Beşinci Beştebir	32.03	33.93	30.09	28.52	100.00	100.00	100.00	100.00
T O P L A M	100.00	100.00	100.00	100.00	139.79	141.50	151.20	162.03
GİNİ ORANI:					0.3010	0.2925	0.2440	0.1898

Görüleceği gibi de imalât sanayiinde 1960 yılında (0.3010) olan Gini Oranı, dönem boyunca devamlı düşerek 1975 yılında (0.1898) olmuştur. Özellikle de önemli düşüşün 1970 yılından sonra olduğu belirtilmelidir. Bu durumda da, dönem boyunca imalât sanayinde gelir dağılımı eşitsizliklerinin devamlı olarak azaldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak düşme eğilimine rağmen yine de imalât sanayiindeki gelir eşitsizliklerinin önemli olduğu söylenebilecektir. Çünkü 1975 yılında toplam ücretli ve maaşlıların Gini Oranının (0.1707), sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin Gini Oranının da (0.1445) olduğu gözönüne alınırsa, 1975 yılında imalât sanayiinde çalışanların Gini Oranının (0.1898) olması, bu sektördeki gelir eşitsizliklerinin büyük olduğunu göstermektedir.

İmalât sanayindeki büyük ve küçük işyerleri arasındaki önemli ücret farklılıklarının, gelir dağılımındaki eşitsizlik nedenlerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Örneğin 1975 yılında büyük işyerlerinde çalışanların ortalama gelirlerinin 44.144 TL.sı olmasına karşılık, küçük işyerlerinde çalışanların ortalama gelirlerinin 21.540 TL. olduğu görülmektedir. Bu farklılaştırmada da, sendikalaşma hareketinin etkin olduğunda şüphe yoktur. Çünkü imalât sanayinde kârlı ve dış rekabetten etkilenmeyen sanayi kolları ile, piyasada tekel durumundaki sanayi kollarında fiyatların istenildiği gibi belirlenebilmesi, genellikle ücret artışlarını bir sorun olmaktan çıkarmış bulunmak-

tadır. İşverenler kârlarını maliyet artışları ve dolayısiyle ücret artışlarına bağlı olarak artıracakları için de, ücret artışları bazı sanayi kollarında işverenlerce büyük bir tepki ile karşılanmamaktadır. Bu durumda da imalât sanayiinin belli kesimlerindeki hızlı sendikalaşmanın, bu kesimlerde çalışanların gelirlerini özellikle küçük işyerlerinde çalışanlar aleyhine farklılaştırdığı söylenebilecektir. Bilindiği gibi de ülkemizde imalât sanayindeki işkolları, hızlı sendikalaşmanın olduğu işkollarının başında gelmektedir. Sonuç olarak da bazı sanayi kollarında hızlı ücret artışlarına rağmen, bu imkânlara sahip olmayan sanayi kollarındaki belirli düzeydeki ücret artışlarının, imalât sanayindeki gelir eşitsizliklerine yol açtığı ortaya çıkmaktadır. İncelenen dönem boyunca Gini Oranlarının azalması da, büyük ve kârlı işyerlerinde çalışanların/nisbî oranlarının büyüklüklerinden ileri gelmektedir. İmalât sanayindeki ücretlilerin yaklaşık yüzde 81'inin, büyük işyerlerinde çalışması da bu durumu belirlemektedir.

İmalât sanayindeki ücretlilerin gelir grupları itibariyle dağılımları incelendiğinde de, bulunan eğilimlerin daha önceki eğilimlere benzer olduğu görülmektedir. Bu durumda;

- İncelenen bütün yıllarda imalât sanayinde en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin, toplam ücretliler içindeki mutlak ve nisbî oranları, en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin mutlak ve nisbî oranlarından daha yüksek çıkmaktadır. Ancak dönem boyunca da bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Bu oranlar en düşük gelir gruplarında sırasiyle yüzde 26.80, yüzde 25.99, yüzde 23.32 ve yüzde 16.34 olurken, en yüksek gelir gruplarında yüzde 12.00, yüzde 17, yüzde 25.83 ve yüzde 36.57 olmaktadır. Örneğin en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin mutlak ve nisbî oranları düşerken, buna karşılık en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin mutlak ve nisbî oranları artmıştır.

- Daha gerçekçi bulgular olan beştebir gelir gruplarından hareket edildiğinde de; en düşük beştebir gelirli gruptaki ücretlilerin toplam ücret gelirinden aldığı paylar, en yüksek beştebir gelirli grupların paylarından daha büyük olmaktadır. Tabloda da açıkça görüleceği gibi, 1960-1975 döneminde en düşük beştebir gelirli grupların payları sırasiyle, yüzde 8.33, yüzde 8.55, yüzde 9.59 ve yüzde

11.44'dür. Buna karşılık en yüksek beştebir gelirli grupların payları ise,yüzde 32.03, yüzde 33.93, yüzde 30.09 ve yüzde 28.52 olmuştur. Ancak bu eğilimlere karşılık incelenen dönem boyunca en düşük beştebir gelirli grupların payları artarken,en yüksek beştebir gelirli grupların payları - 1965 yılı hariç- azalmıştır.

- Gini Oranları da (0.3010)'dan, (0.1898)'e düşmüş bulunmaktadır.

Bu durumda da 1960-1975 döneminde,imalât sanayinde çalışan ücretliler arasında gelir eşitsizliklerinin azaldığı söylenebilecektir.

Aşağıda da 1960-1975 dönemi ile ilgili Lorenz Eğrileri görülmektedir.

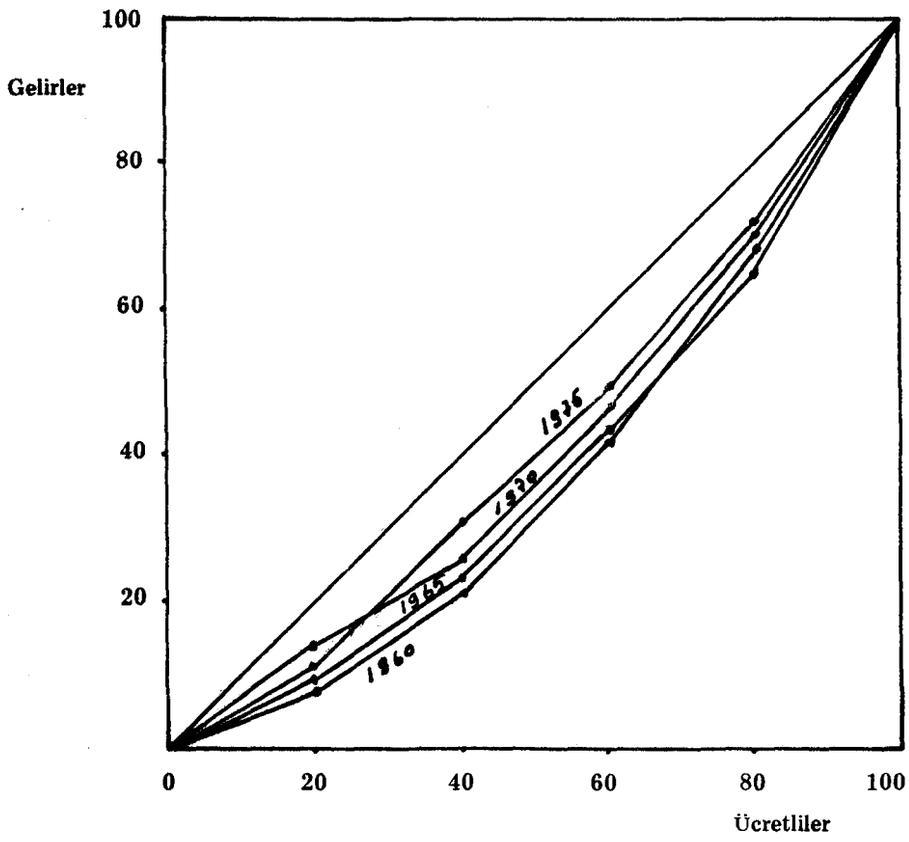

Şekil: 27 1960--1975 Döneminde İmalat Sanayindeki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri

Şekilde de görüldüğü gibi 1975 yılının Lorenz Eğrisi, Mutlak Eşitlik Çizgisine en yakın Lorenz Eğrisi olmaktadır. Buna karşılık 1960 yılının Lorenz Eğrisi de, özellikle en düşük gelirli gruplarda Mutlak Eşitlik Çizgisinden uzaklaşan bir Lorenz Eğrisini gös-

termektedir. 1960 ve 1965 yıllarının Gini Oranlarının pek farklı olmaması - (0.3010) ve (0.2925) - 1960 ve 1965 yılının Lorenz Eğrilerinin birbirine yaklaşmasına neden olmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, hizmetler sektöründe ücretliler arasındaki gelir dağılımı eşitsizlikleri, 1970 yılına kadar imalât sanayindeki gelir dağılımı eşitsizliklerinden daha önemsiz iken, bu yıldan sonra gelir dağılımı eşitsizliklerinin büyüdüğü görülmektedir. Bu sektörde 1960-1970 döneminde (0.2948) ile (0.2107) arasında olan Gini Oranları, 1975 yılında artış göstererek (0.2365)'e yükselmiştir. Oysa 1970 yılında imalât sanayinde (0.2440) olan Gini Oranı, 1975 yılında (0.1898)'e düşmüş bulunmaktadır. Sonuç olarak da 1975 yılı itibariyle hizmetler sektöründeki gelir dağılımı eşitsizlikleri, imalât sanayinden daha fazla olmaktadır. Hizmetler sektöründeki bir başka eğilim de, 1970 yılına kadar düşme gösteren gelir dağılımı eşitsizliklerinin, 1970 yılından sonra artış göstermeye başlamasıdır.

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo:61 1960-1975 Döneminde Hizmetler Sektöründe Çalışan Ücretlilerin, Kişisel Gelir Dağılımları ve Gini Oranları

BEŞTEBİR ÜCRETLİ YÜZDELERİ	Gelir Yüzdeleri				Kümülâtif (Birikimli) Gelir Yüzdeleri			
	1960	1965	1970	1975	1960	1965	1970	1975
Birinci Beştebir	12.84	15.29	15.00	14.06	12.84	15.29	15.00	14.06
İkinci Beştebir	12.91	15.38	15.00	14.06	22.75	30.67	30.00	28.12
Üçüncü Beştebir	13.00	15.92	16.85	14.89	38.75	46.59	46.85	43.01
Dördüncü Beştebir	24.95	22.26	19.15	24.49	63.70	68.85	66.00	67.50
Beşinci Beştebir	36.30	31.15	40.00	32.50	100.00	100.00	40.00	100.00
T O P L A M	100.00	100.00	100.00	100.00	141.04	161.40	157.85	152.69
GİNİ ORANI					0.2948	0.1930	0.2107	0.2365

1975 yılı itibariyle bulunan Gini Oranlarının değerlendirilmesi ile; kamu hizmetleri dışındaki ücretlilerden sonra, en yüksek gelir eşitsizliklerinin hizmetler sektöründe olduğu ortaya çıkmaktadır. 1975 yılı itibariyle toplam ücretli ve maaşlıların Gini

Oranı (0.1707), kamu hizmetleri dışındaki ücretlilerin Gini Oranı (0.3004), sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin Gini Oranı (0.1445), imalât sanayindeki ücretlilerin Gini Oranı da (0.1898) olurken, görüldüğü gibi hizmetler sektöründeki ücretlilerin Gini Oranı (0.1898) olmuştur.

Veri eksikliği nedeniyle tarım kesimindeki ücretlilerle, kamu kesimi hizmetlerinde çalışan memurların Gini Oranlarını hesaplayamamaktayız. Eğer bu iki grupla ilgili Gini Oranları da bulunabilseydi, ülkemiz yönünden genel değerlemeler yapabilme olanağına kavuşabilecektik (201).

Ülkemizde 1975 yılında hizmetler sektöründe çalışan ücretliler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerinin büyük olması, şu etkenlerle açıklanabilir:

- Hizmetler sektörü, toplu sözleşmelerden yararlanma yönünden önemsiz bir sektör olmaktadır. 1974-1975 döneminde hizmetler sektöründe 342.297 kişinin toplu sözleşmelerden yararlandığı görülmektedir. 1975 yılında bu sektörde 2.062.067 ücretlinin bulunduğu gözönüne alınırsa, toplu sözleşmelerden yararlanma oranı ancak yüzde 17 civarında olmaktadır. Oysa aynı dönemde imalât sanayindeki ücretlilerin, toplu sözleşmelerden yararlanma oranını yüzde 55 civarında olduğu görülmektedir. Hizmetler sektöründeki işçiler, toplu sözleşmelerden yararlanma yönünden Türkiye ortalamasının da altında kalmaktadırlar. Çünkü Türkiye ortalaması olarak, toplu sözleşmelerden yararlanma oranının yüzde 28 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak da hizmetler sektöründe belirli işkollarındaki sendikalaşmanın, sendikalaşmamış işkollarına göre gelir farklılıklarını artırdığı ileri sürülebilecektir.

- Toplu sözleşmelerden yararlanma oranına bağlı olarak da, bu sektörde ortalama ücretlerin düşük olduğu görülmektedir. İmalât sanayinde 1960-1975 döneminde ortalama ücretler 5.837 TL. ile 39.901 TL. arasında değişirken, hizmetler sektöründe ortalama ücretler 4.226 TL. ile 24.310 TL. arasında değişmiştir. Görüleceği gibi de 1975 yılın-

---

(201) Bu konudaki tek çalışma plan DPT'nin "Gelir Dağılımı 1973" Araştırma'sında da, ücretlilerin sektörel gelir dağılımları hesaplanmamıştır. Sektörel gelir dağılımı bütün çalışanlar yönünden incelenmiş bulunmaktadır.

da hizmetler sektöründeki ortalama ücretler, imalât sanayindeki ortalama ücretlerin ancak yüzde 61'ine ulaşabilmektedir. Maaşlılar kapsam dışı bırakıldığında da, tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ortalama ücretler 27.815 TL.dir. Bu durumda da hizmetler sektöründeki ortalama ücretler, genel ortalama ücretlerin ancak yüzde 87'sine ulaşabilmektedir.

- 1975 yılında hizmetler sektörü ile ilgili Gini Oranının büyüklüğünün ve bazı işkollarında ücretlerin düşüklüğünün nedeni, hizmetler sektörünün zorunlu istihdam sağlayan bir sektör olmasından ileri gelmektedir. Bilindiği gibi ülkemizde çeşitli nedenlerle kırsal kesimden, şehirlere önemli oranda emek göçleri olmakta ve vasıfsız nitelikte bu işgücü de,genellikle hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. 1975 yılında toplam ücretlilerin yüzde 61'inin hizmetler sektöründe birikmiş olması, ücretleri etkilediği gibi bazı işkolları lehine de ücret farklılıklarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin elektrik, gaz, su - ulaştırma,haberleşme ve depolama- malî müessseseler ve inşaat kollarında ortalama yıllık gelirler 30.000 TL.ye yakın ya 30.000 TL.nin üzerinde olurken toptan ve perakende ticaret ile iş hizmetleri ve şahsî hizmetler işkolunda ortalama yıllık gelirler 20.000 TL.nin altında gerçekleşmektedir. 1975 yılında hizmetler sektöründe ortalama gelirleri 20.000 TL.'nin altında kalan ücretliler de,toplam ücretlilerin yüzde 39'unu oluşturmaktadır. Bu durumda da hizmetler sektöründeki gelir dağılımı eşitsizliklerinin nedenlerinden biri daha ortaya çıkmış olmaktadır.

Hizmetler sektöründe ücretlilerin gelir grupları itibariyle incelenmesinde de, şu eğilimlerle karşılaşılmaktadır:

- Bu sektörde de en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin mutlak ve nisbî oranları, en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin mutlak ve nisbî oranlarından daha yüksektir. Örneğin 1960-1975 döneminde en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin toplam ücretliler içindeki oranları sırasiyle; yüzde 65.00, yüzde 63.97, yüzde 46.84 ve yüzde 45.28 olurken, en yüksek gelir grubunda bulunan ücretlilerin oranları da sırasiyle; yüzde 6.03, yüzde 6.43, yüzde 6.69 ve yüzde 6.92 olmuştur. Görüldüğü gibi de en düşük gelir grubunda bulunan ücretlilerin oranları düşerken, en yüksek gelir grubunda bulunanların

oranlarında artış olmuştur.

- Beştebir gelirli gruplardan hareket edildiğinde de, bütün yıllarda en yüksek gelirli beştebir grupta bulunan ücretlilerin, toplam ücret gelirlerinden aldığı paylar, en düşük beştebir gelirli grupların paylarından çok yüksek olmaktadır. Örneğin 1960-1975 döneminde en düşük beştebir gelirli gruptaki ücretlilerin toplam ücret gelirlerindeki payları sırasiyle; yüzde 12.84, yüzde 15.29, yüzde 15.00 ve yüzde 14.06 olurken, en yüksek gelirli beştebir grubun payları da sırasiyle; yüzde 63.70, yüzde 68.85, yüzde 66.00 ve yüzde 67.50 olmuştur. Görüldüğü gibi de 1970 ve 1975 yıllarındaki eğilimler, diğer yıllardaki eğilimlerin tersi olmaktadır. Örneğin en düşük beştebir gelirli grubun payı 1965 yılında yüzde 15.29 iken, 1970 yılında yüzde 15.00 "e",1975 yılında da yüzde 14.06'ya düşmüştür. Oysa daha dengeli bir gelir dağılımı için 1970 ve 1975 yıllarında artış olması gerekmektedir. Yine aynı şekilde en yüksek gelirli beştebir grubun toplam ücret gelirinden aldığı payda da azalma olması gerekirken, artış söz konusu olmuştur. Örneğin en düşük gelirli beştebir grubun toplam gelirdeki payı, 1965 yılında yüzde 68.85 olarak gerçekleşirken bu oran 1970 yılında yüzde 66.00'a, 1975 yılında da yüzde 67.50'ye yükselmiş bulunmaktadır.

Daha önce hizmetler sektörü ile ilgili Gini Oranları açıklanırken de görüldüğü gibi,belirlenen bu eğilimler ülkemizde 1970 yılından itibaren hizmetler sektöründe gelir dağılımındaki eşitsizliklerin büyüdüğünü göstermektedir. Bilindiği gibi de 1965 yılında (0.1930) olan Gini Oranı, 1970 yılında (0.2107)'ye, 1975 yılında da (0.2365)'e yükselmiş bulunmaktadır.

Aşağıda da 1960-1975 dönemi ile ilgili Lorenz Eğrileri görülmektedir.

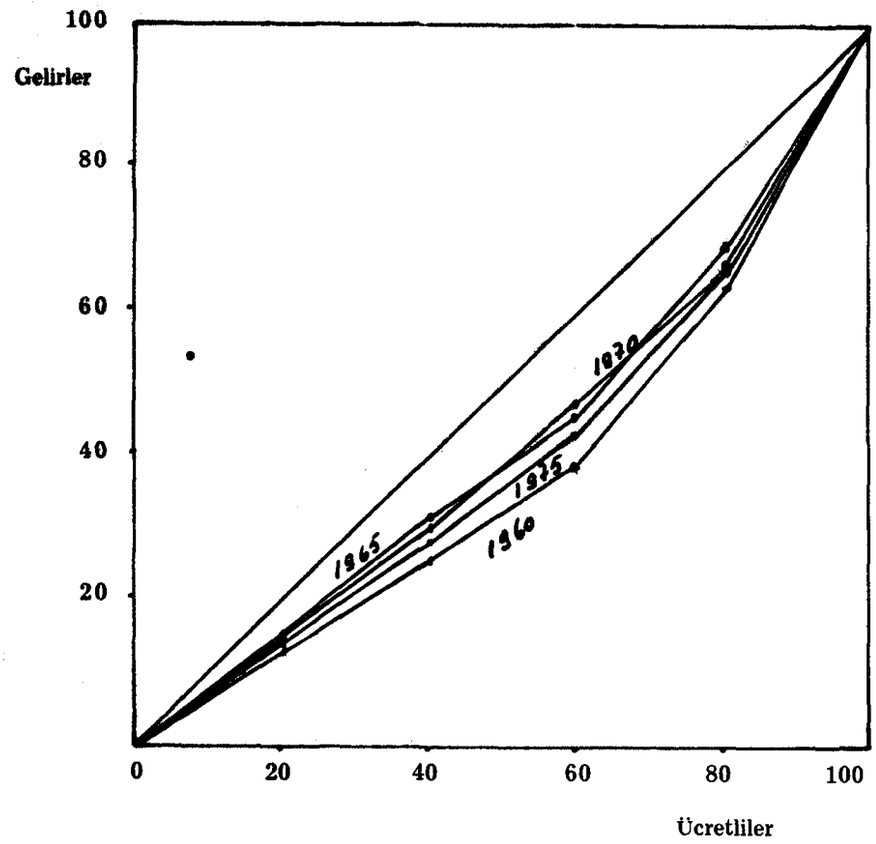

Şekil : 28 1960 — 1975 Döneminde Hizmetler Sektöründeki Ücretlilerin Lorenz Eğrileri

Hizmetler sektöründeki ücretlilerin Lorenz Eğrileri içinde 1960 yılının Lorenz Eğrisi, Mutlak Eşitlik Çizgisinden en uzak olan Lorenz Eğrisi olmaktadır. Mutlak Eşitlik Çizgisine en yakın Lorenz Eğrisi de görüldüğü gibi 1965 yılının Lorenz Eğrisidir.

3. EMEK GELIRLERİNIN KİŞİSEL GELIR DAĞILIMI (İÇ DAĞILIMI) ANALİZI İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLEMELER VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR

Daha önce de belirtildiği gibi ülkemizde emek ve diğer faktör gelirleriyle ilgili Gini Oranı 1973 yılı itibariyle DPT tarafından (0.51489) olarak hesaplanmıştır. Bu oranın diğer ülkelerle karşılaştırılması, ülkemizdeki Gini Oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumda da ülkemizde kişisel gelir dağılımının, diğer ülkelere göre eşitlikten uzak bir şekilde gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve seçilmiş bazı ülkelerde Gini Oranları görülmektedir.

Tablo:62 Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Gini Oranları

Ü L K E L E R	Y.	Gini Oranı
Birleşik Krallık	1974	0.31
İsveç	1972	0.31
Norveç	1972	0.33
Pakistan	1968-1969	0.33
Yunanistan	1971	0.36
A.B.D.	1967	0.38
Danimarka	1972	0.39
Finlandiya	1972	0.39
Sri-Lanka(Seylan)	1969-1960	0.41
Hindistan	1957-1958	0.41
Filipinler	1965	0.52
TÜRKİYE	1973	0.51

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.32.

Tabloda en düşük Gini Oranları (0.31) ile Birleşik Krallık ve İsveç'de, en yüksek Gini Oranları da (0.52) ile Filipinler ve (0.51) ile de ülkemizde gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Bizi çalışmamız yönünden bütün faktör gelirleri ile ilgili Gini Oranından çok, fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu beliren emek faktörünün Gini Oranı ilgilendirmektedir. DPT'nin 1973 yılı bulgularına göre, ülkemizde ücretlilerin Gini Oranı (0.39210) olarak hesaplanmıştır. Bu oran ile de 1973 yılında sosyal kesimler içinde ücretliler, sermaye ve serbest meslek sahipleri ile küçük üreticilere göre; gelir dağılımında en az eşitsizlik gösteren grup olmaktadır. Ücretlilerin Gini Oranı (0.39210) olurken, sermaye ve serbest meslek sahiplerinin Gini Oranının (0.41743), küçük üreticilerin Gini Oranının da (0.43096) olduğu görülmüştür.

Bizim bulgularımıza göre de, ücretliler ve maaşlıların Gini Oranları 1970 yılında (0.1966), 1975 yılında da (0.1707) olarak

hesaplanmıştır. Görüleceği gibi de bu oran DPT'nin (0.39210) oranı ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olmaktadır. Aradaki farklılığın bir nedeninin, daha önce (195) No.lu dipnotta belirtildiği gibi kapsam farklılığından geldiği ileri sürülebilir.

Yalnızca ücretlilerin ya da başka bir deyişle kamu hizmetleri dışındaki ücretlilerin Gini Oranlarının ise, ücretli ve maaşlıların Gini Oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yalnızca ücretlilerle ilgili Gini Oranı daha önce de görüldüğü gibi 1970 yılı için (0.2847), 1975 yılı için de (0.3004) olarak hesaplanmıştır.

Belirttiğimiz iki durumdaki Gini Oranları, tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretli ve maaşlıların Gini Oranlarını belirlemektedir. Bu kapsamdan daha dar bir kapsam olarak belirlediğimiz sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerle ilgili Gini Oranlarının ise; 1970 yılında (0.1386), 1975 yılında da (0.1445) olduğu görülmektedir. Bu durumda da sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin Gini Oranları, ülkemizde ücretlilerle ilgili en düşük Gini Oranları olmaktadır. Buna bağlı olarak da gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, sendikalaşmış sektörlerde azaldığı söylenebilmektedir.

Emek gelirlerinin kişisel gelir dağılımı (iç dağılımı), sektörel yönden incelendiğinde de hizmetler sektöründeki gelir dağılımı eşitsizliklerinin, 1975 yılında sanayi sektöründeki gelir dağılımı eşitsizliklerinden daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. 1975 yılında sanayi sektörünün Gini Oranının (0.1898) olmasına karşılık, hizmetler sektöründeki Gini Oranı (0.2365) olmuştur.

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'de ve seçilmiş bazı ülkelerde emek gelirleri ile ilgili Gini Oranları görülmektedir.

Tablo: 63 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Emek Gelirleri ile İlgili Gini Oranları

Ü L K E L E R	Yıl	Yalnızca Ücretliler	Ücret ve Maaşlılar Birlikte
Brezilya (1)	1960	0.619	-
Kolombiya (1)	1964	0.586	-
Arjantin (1)	1961	0.487	-
TÜRKİYE (2)	1960	0.355	0.352
" (3)	1963	-	0.407
" (2)	1965	0.292	0.360
" (2)	1970	0.294	0.196
" (4)	1973 (a)	0.371	0.392
" (2)	1975	0.300	0.170

Notlar: (a) Sadece düz işçiler için hesaplanmış Gini Oranıdır.

Kaynaklar: (1) William R.CLINE; Potential Effects of Income Redistribution on Economic Growth Latin American Cases, Praeger Publishers, New York, 1972, s.111, Tablo:19.
(2) Bizim bulgularımız.
(3) Korkut BORATAV; "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı ve Plânlama Teşkilâtı'nın Araştırması", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI, No.4, Aralık 1966, s.93, Tablo:VIII
(4) DPT; A.g.e., s.162, Tablo:VII-2.

Görüldüğü gibi diğer ülkelerle ilgili veriler hem eski tarihli, hem de belirli sayıdaki ülkelerin eğilimlerini belirlemektedir. Bu nedenle de bir karşılaştırma yapma olanağı bulunmamaktadır. Buna rağmen Arjantin, Brezilya ve Kolombiya'da ücretlilerin Gini Oranlarının, ülkemizdeki Gini Oranlarının üzerinde olduğu ve bu ülkelerde ücretliler arasındaki [illegible]ğılımı eşitsizliklerinin, Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır (202).

Genellikle de ülkemizde ve diğer ülkelerde, emek gelirlerindeki kişisel gelir dağılımındaki (iç dağılımındaki) eşitsizliklerin, ülke düzeyindeki toplam gelir dağılımı eşitsizliklerinden daha önemsiz olduğu görülmektedir.

(202) Bizim bulgularımıza karşılık tabloda da görüldüğü gibi Boratav, farklı bulgular bulmuştur. Boratav, DPT'nin "Gelir Dağılımı 1963 araştırmasından hareketle, 1963 yılı için ücretli ve maaşlıların Gini Oranını (0.407) olarak hesaplamıştır. Bizim bulduğumuz Gini Oranları ise 1969 yılı için (0.352) 1965 yılı içinde (0.360) olmuştur. Bak.BOROTAV; "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı ve Plânlama Teşkilâtı'nın Araştırması", A.g.m., s.93, Tablo:VIII.

K I S I M : V

TÜRKİYE'DE EMEK GELİRLERİNİN FONKSİYONEL VE KIŞISEL GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN ÖNEMLİ YAPISAL VE SOSYO-EKONOMİK TERCİHLERLE İLGİLİ ETKENLER

Görüldüğü gibi bu bölümde emek gelirleri fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı yönünden analiz edilmiş ve bazı sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçları etkileyen ya da bu sonuçların nedeni olan birçok etkenin olduğunda da şüphe yoktur. Ancak sebep-sonuç ilişkileri görünümünde olan bu etkenlerin, ayrıntılı bir şekilde nedenlerine kadar inen bir analizin de çalışmamız kapsamını aşacağı açıktır.

Bunun için de ülkemizde emek gelirlerinin fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımını etkileyen etkenleri, iki kısımda ele almak yararlı olacaktır. Bu etkenleri de, yapısal etkenler ve sosyo-ekonomik tercihlerle ilgili etkenler olarak belirlemenin pratik bir yaklaşım olacağı düşüncesindeyiz.

I. YAPISAL ETKENLER

Emek gelirlerinin oluşumunu etkileyen önemli yapısal etkenler şunlar olmaktadır: 1. İkili Ekonomik Yapı ve Geleneksel Sektörün Ağırlığı, 2. Gelir ve Servet Dağılımındaki Eşitsizlikler, 3. Faktör Fiyatlarına ve Dolayısiyle Emek Faktörünün Fiyatına Müdahalelerdeki Yetersizlikler, 4. Kişi Başına Gelirlerin Düşüklüğü, 5. Ücretliler Sayısının Düşüklüğü, 6. Ücretliler Sayısındaki Artışların, Ücretlilerin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Artışlardan Daha Hızlı Artması, 7. Emek Kaynağındaki Farklılıklar ve Eğitim Olanaklarından Yararlanmadaki Fırsat Eşitsizlikleri, 8. Enflasyonist Etkiler.

1. İKİLİ EKONOMİK YAPI VE GELENEKSEL SEKTORÜN AĞIRLIĞI

Ülkemizde gerek yurtiçi faktör gelirlerinin oluşumunda ve gerekse iktisâden faal nüfusun sektörel dağılımında, tarım sektörü mutlak ve nisbî yönden ağırlık taşımakta ve bu durum ekonomik yapıyı da etkilemektedir. Bilindiği gibi de ülkemiz geleneksel bir

sektör olan tarım sektörü ile,modern sektör olan tarım dışındaki diğer sektörlerin birlikte olduğu ikili (Düalist) bir ekonomik yapıya sahip olmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi de ülkemizde tarım kesiminin yurtiçi faktör gelirindeki payı 1960 yılında yaklaşık yüzde 43, 1975 yılında da yaklaşık yüzde 30 olmuştur. Bunun yanında iktisâden faal nüfusun da 1960 yılında yaklaşık yüzde 75'i, 1975 yılında da yüzde 62'si tarım kesiminde istihdam edilmiş bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, bu eğilimler görülmektedir.

Tablo:64 Türkiye'de 1960-1975 Döneminde Tarım Kesiminin Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payı ve Tarım Kesimindeki İşgücünün Toplam İktisâden Faal Nüfusa Oranı

(Yüzde Olarak)

YILLAR	Tarım Kesiminin,Toplam Yurtiçi Faktör Gelirindeki Payı (1)	Tarım Kesimindeki İşgücünün, Toplam İktisâden Faal Nüfusa Oranı (2)
1960	42.75	74.94
1965	35.65	71.95
1970	30.69	66.05
1975	29.84	62.24

Kaynak: (1) Tablo:(31)'den yararlanılmıştır.
(2) Tablo: (28)'den yararlanılmıştır.

Belirlenen bulgularla ülkemiz, Simon Kuznets'in çeşitli-ülkelerle ilgili olarak 1959 yılında yaptığı çalışmadaki sonuçlara göre, gelişmemiş bir ülkenin özelliklerini taşımaktadır. Buna bağlı olarak da yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde, emek gelirlerinin payının düşük çıkmasının nedenleri açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Kuznets'in bulgularına göre gelişmekte olan ülkelerde, tarım kesiminin yurtiçi faktör gelirlerindeki payı yüzde 46-50 arasında, tarım kesiminde istihdam edilen işgücünün payı da yüzde 58 civarında olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise Kuznets'in bulgularına göre, tarım kesiminin yurtiçi faktör gelirlerindeki payı oldukça düşük olmakta ve yüzde 14-17 arasında değişmektedir. Tarım kesiminde istihdam edilen işgücünün oranı da, yüzde 19 civarında bulunmaktadır. Kuznets'in vardığı sonuç; gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde istihdam edilen işgücünün toplam işgücüne oranı, yine tarım kesiminde yaratılan gelirin, toplam gelire

oranından daha büyük olmaktadır (203).

Daha önce de belirtildiği gibi, benzer sonuçlar ülkemiz için de geçerli olmaktadır. 1975 yılı itibariyle ülkemizde tarım kesimindeki iktisâden faal nüfusun, toplam iktisâden faal nüfusa oranı yüzde 62'dir. Tarım kesiminin, toplam yurtiçi faktör gelirindeki payı da yüzde 30 civarındadır. Görüldüğü gibi de işgücünün oranı, gelir payından daha yüksek çıkmakta ve aynı eğilimler diğer yıllar için de geçerli olmaktadır. Bunun da nedeni genel olarak tarım kesimindeki verim düşüklüğüdür. Tarım kesimindeki sermaye yetersizliği, bu kesimin diğer kesimlere oranla genişlemesini yavaşlatmakta ve buna bağlı olarak da tarım kesiminde verim, diğer sektörlere göre çok düşük seviyede kalmaktadır. 1969 yılında yapılmış bir çalışmaya göre; tarım ve tarım dışı sektörler arasındaki verimlilik farkı, yaklaşık 5 misli civarındadır. Bu katsayı gelişmekte olan diğer ülkelerde, 1.60 ile 1.1 arasında değişmektedir(204). Benzer sonuçlar Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından da bulunmuş ve 1972 yılında tarım sektöründeki emeğin zımnî verimliliği 1.0 olarak alındığında, aynı yılda sanayi ve hizmet sektöründeki zımnî verimlilik, sırasiyle, 4.7 ve 4.8 olarak hesaplanmıştır (205). Görüldüğü gibi iktisâden faal nüfusun büyük bir kısmının tarım kesiminde toplanması ve bu kesimdeki işgücü fazlalığı nedeniyle, faal nüfus başına ortalama verimin çok düşük bulunması, ücret gelirlerini etkilemektedir. Görüleceği gibi tarım kesimindeki işgücü fazlalığı, ücretlerde aşağıya doğru bir baskı yapmakta ve ücretleri düşürmektedir (206). Bunun sonucu olarak da Türkiye'de ve gelişmekte olan ülkelerde, tarım kesimindeki işgücünün toplam iktisâden faal nüfusa oranı, tarım kesimindeki işgücünün gelirinin, toplam yurtiçi faktör

---

(203) Bu konuda bak. KUZNETS; A.g.e., s.402-408, Tablo:8.1. [illegible]

(204) Bu konuda bak. Zeyyat HATİPOĞLU; Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi'nin Gelişmesi, İkinci Baskı, İstanbul, 1974, s.113-114. KUZNETS; A.g.e., s.402, Tablo:8.

(205) Zımnî Verimlilik; belirli bir sektörde yaratılan katma değerin, o sektördeki toplam çalışanlar sayısına bölünmesi ile elde edilen değerdir. Bak. DPT; A.g.e., s.148.

(206) BURUK; A.g.e., s.120. Ayrıca belirtilen çalışmada 1965-1967 yılları için sektörlerarası ücret farklılaşmasının, ortalama verim farklılaşmasına benzer bir görünüşte olduğu hesaplanmıştır. Ancak bu farklılaşmanın verime kıyasla daha az şiddetli olduğu görülmektedir. Bu konuda bak. A.g.e., s.120-121.

gelirine oranından daha yüksek olmaktadır.

Yine Kuznets'e göre, kişi başına gelirdeki artışlara bağlı olarak, tarım kesimindeki işgücünün toplam iktisâden faal nüfus içinde gösterdiği düşüş, tarım kesimindeki işgücünün gelirinin toplam yurtiçi faktör gelirine oranındaki düşüşten daha hızlı olacaktır(207). Bu durumda tarım kesiminde işgücünün azalması ile birlikte, mevcut işgücünün verimliliği ve dolayısiyle yurtiçi faktör gelirindeki payında bir iyileşme görülecektir.

Ancak Kuznets'in belirlediği anlamda bir gelişme,1960-1975 döneminde ülkemizde geçerli olmamıştır. Bir çalışmaya göre de gelişme, Kuznets'in belirlediğinin karşıt istikametinde olmuştur (208). Bu çalışmada tarım kesimindeki işgücünün gelirinin, toplam yurtiçi faktör gelirindeki oranında görülen düşüş, işgücünün toplam iktisâden faal nüfus içindeki oranındaki düşüşten daha hızlıdır.

Bizim bulgularımıza göre de;1960-1975 döneminde tarım kesimindeki işgücünün toplam işgücü içindeki oranı yüzde 74.94'den, yüzde 62.24'e düşerek yüzde 12.70 oranında bir farklılık göstermiştir. Buna karşılık tarım kesimindeki işgücünün/yurtiçi faktör gelirindeki payı da, belirlenen dönem içinde yüzde 42.75'den yüzde 29.84'e düşmüştür. Buradaki düşme oranı da yüzde 12.91'dir. Aradaki farkın çok küçük olması nedeniyle de işgücündeki düşmenin, işgücünün gelirindeki düşüş kadar olduğu söylenebilecektir.

Bu konudaki görüşler de, belirlenen eğilimi doğrulamaktadır. "Ülkeler geliştikçe tarımda işçi başına verim ile, diğer sektörlerdeki verim birbirine eşit olma eğilimindedir. Son yıllardaki istatistikler incelenince görülüyor ki, Türkiye'de tarımın bu durumunda bir değişiklik yoktur" (209).denmektedir.

---

(207) KUZNETS; A.g.e., s.410.

(208) ECEVİT-ÖZÜTÜN'ün çalışmasında, 1950-1970 döneminde tarım kesimindeki işgücü toplam iktisâden faal nüfusa göre yüzde 10 oranında bir düşme göstermiştir. Buna karşılık tarım kesimi gelirinin aynı dönemde toplam yurtiçi faktör geliri içinde gösterdiği düşme,yüzde 15 oranında olmuştur. Bak. ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.49.

(209) HATİPOĞLU; A.g.e., s.114.

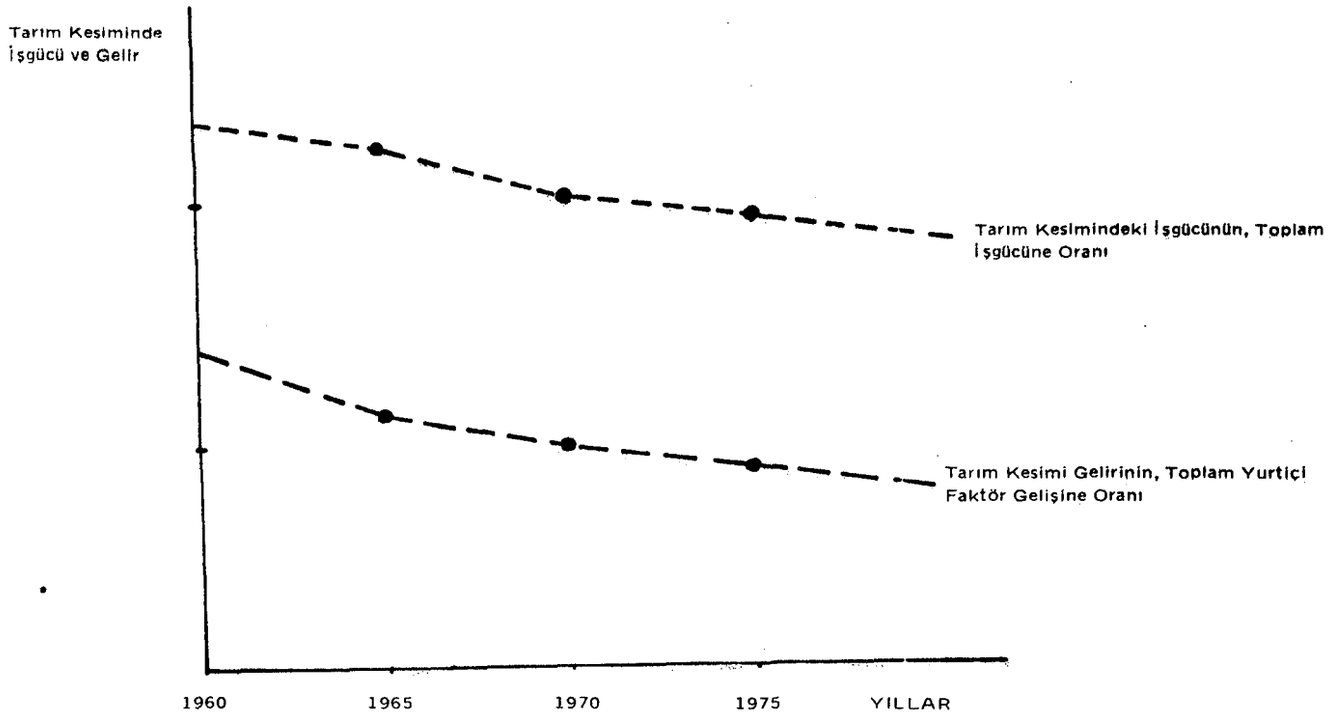

Şekil : 29 1960 — 1975 Döneminde Tarım Kesimindeki İşgücünün Toplanı İşgücüne, Tarım Kesimi Gelirinin de Toplam Yurtiçi Faktör Gelirine Oranındaki Değişmeler

Kuznets, sanayi sektörü ile ilgili olarak da, bu sektörde istihdam edilen işgücündeki artış oranının, sektörün gayri safi yurtiçi hasıladaki payının gösterdiği artış oranından daha yüksek olacağını ileri sürmektedir (210). Yapılan bir çalışmada ise; 1950-1970 döneminde Kuznets'in bulgularından farklı bulgular bulunmuş ve sanayi sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıladaki payının gösterdiği artış, işgücünün payının gösterdiği artıştan daha yüksek olmuştur(211)

Kuznets'in bir başka bulgusu da, tarım sektöründe çalışan başına nisbî hasıla, toplam çalışan başına düşen nisbî hasılaya göre daha düşük olmasıdır. Bu düşüklük gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla çok daha fazladır. Başka bir deyişle tarım kesi-

(210) KUZNETS; A.g.e., s.410.

(211) Türkiye'de 1950-1970 döneminde gayrisafi yurtiçi hasıladaki payda yüzde 24.16'dan 36.67'ye bir başka deyişle 1'e 1.5; işgücündeki payda da yüzde 21.15'den 29.15'e, başka bir deyişle 1'e 1.4 şeklinde artışlar görülmektedir; Bak.ECEVIT-OZÜTÜN; A.g.e., s.52.

minde verimlilik, tarım dışı kesimlere göre çok daha düşüktür (212).

Bu durumda gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründeki düşük verimlilik, gizli işsizlik ve eksik istihdam önemli bir sorun olmaktadır. Ülkemizde de tarım kesiminde çalışan başına nisbî hasıla, birden küçük bir sayı olarak görülmekte ve aynı zamanda da düşme eğilimi göstermektedir. İncelediğimiz dönem içinde 1960 yılında 0.50 olan bu nisbî hasıla sayısı, 1975 yılında 0.41 olmuştur (213). Bu durumun sonucu olarak da, ülkemizde kişi başına gelir arttıkça tarım sektörünün nisbî verimliliğinin kötüleşeceği ileri sürülmektedir (214). Sanayi sektöründe ise çalışan başına nisbî hasıla, 1970 yılında 1.25 civarında olmuştur (215).

Ülkemizde tarım kesimindeki düşük verimliliğin nedeni, yine tarım kesimindeki sermaye yetersizliği, gizli işsizlik ve eksik çalışma ile açıklanabilir. Bir yazar "Geleceği yine de kırlarda aramak tutkusundaki politik programlar, bu geçiş önünde ..... son umutsuzluktur .....Zira Türkiye'nin kırları o eski yoğunluktaki bir emeği zaten talep etmemektedirler. Kentler bir yana, kırlarda bile sosyal üretimin çağdaş biçimleri milyonlarca kır insanına,ancak kırlardan kopmaları bildirisini getirmektedir. İleri teknolojiler artık kentsel gelişim süreci ile zorunlu bir bağlantı içinde, Türk kırlarına inanılmaz boyutlarda girmektedir. Belirlenen gelişim tarım kesiminde işgücünü ücretli duruma getirdiğinde de, şüphesiz ki emek gelirinin payı büyüyecektir" demektedir (216).

---

(212) KUZNETS; A.g.e., s.410.

(213) Çalışan başına sektörel nisbî hasıla sayısı, sektörün gayrisafi yurtiçi hasıladaki payının, yine sektörün toplam işgücündeki payına bölünmesi ile bulunmaktadır.

(214) ECEVİT-OZÜTÜN; A.g.e., s.53.

(215) "Bütün ülke gruplarında sanayi sektörünün çalışan başına nisbî hasılası 1.0'ın üzerinde olup, Türkiye için de durum aynıdır. Ayrıca Türk verileri incelenen 1950-1970 dönemi içerisinde bu sayının 1.14 civarından 1.25 civarına çıktığını göstermektedir. Oysa Kuznets'in inceleme yaptığı ülkelerde en az gelişmiş grupla, ortadaki grup arasında sadece 1.10'den 1.14'e kadar küçük bir artış görülmektedir. Bunun Türk sanayinin oldukça hızlı büyümesi ve teknolojik modernleşmenin bir başka belirtisi olduğunu sanıyoruz." Bu konuda bak.A.g.e., s.54.

(216) Ali GEVGİLİLİ; Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1976.

Yukarıda belirtildiği gibi, 1975 yılındaülkemizde yurtiçi faktör gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'u tarım kesiminde yaratılmış ve iktisâden faal nüfusun da yaklaşık yüzde 62'si bu kesimde istihdam edilmiştir. Buna karşılık tarım kesimindeki iktisâden faal nüfusun yaklaşık yüzde 4'ünü oluşturan ücretliler, tarım kesimi yurtiçi faktör gelirinin ancak yüzde 2.86'sını, toplam yurtiçi faktör gelirinin de yüzde 0.85'ini alabilmişlerdir. Görüldüğü gibi de tarım kesiminde istihdam edilen gerek : işgücü ve gerekse ücretliler, oran olarak yurtiçi faktör gelirinden çok düşük bir pay almaktadırlar. Soruna emek gelirleri yönünden bakıldığında da, bu kesimde ücret gelirlerinin düşüklüğü, toplam emek gelirlerinin payının da düşük olarak belirmesine neden olmaktadır. Yine belirtildiği gibi "Tarım kesimindeki işgücü fazlası ve sektörlerarası iktisâden faal nüfus başına verim farklılaşması, ücretlerin zaman içeresindeki değişmelerini de etkilemektedir (217).

2. SERVET DAĞILIMINDAKI EŞİTSİZLİKLER

Bir ülkede gelir dağılımındaki eşitsizliklerin kökeninde, servet farklılıklarının bulunduğu bilinmektedir. Genellikle de servet farklılıkları; toprak mülkiyetinin ve parasal servetlerin belirli kişilerin elinde toplanması ile, üretime iştirak eden faktörlere değişik fiyatlar ödenmesinden ileri gelmektedir. Bu şekilde de üretken faktörlerin dağılımındaki eşitsizlik, sonunda çok farklı faktör gelirlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Çünkü faktör dağılımından gelen farklılık, servet eşitsikleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Genellikle emek faktörü sahipleri ile, küçük üreticilik geliri elde eden küçük serbest meslek sahipleri toprak ya da parasal servetlere sahip değillerdir. Buna bağlı olarak da ücretli ve maaşlılar ya da başka bir deyişle bağımlı çalışanlar, bütün ülkelerde servet sahipliği yönünden yoksul grupları oluşturmaktadırlar. Günümüzde bu grupların belirli oranlarda tasarrufta bulunabildikleri ve servet sahibi oldukları görülmekle beraber, bu durumun da daha çok gelişmiş ülkeler için geçerli olduğu bilinmektedir.

---

(217) Bu konuda bak. BURUK; A.g.e., s.121.

Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerdeki ücretli ve maaşlıların, yerine getirilememiş, birçok arzu ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Gösteriş eğilimi gibi etkenlerin de hızlandırılmasiyle, bu arzu ve ihtiyaçların yerine getirilmesi için bir yarış başlamaktadır. Sonunda da bu gruptakiler, gelirlerinin çok büyük bir bölümünü tüketmektedirler. Buna karşılık gelirleri yüksek olan diğer faktör sahipleri ise, gelirlerinin ancak küçük bir bölümünü tükettiklerinden; servetleri giderek artmakta ve bunların gelirleri bağımlı çalışanlar aleyhine büyümektedir. Sonuç olarak da başlangıçtaki toprak mülkiyetinden ya da parasal servetlerden gelen eşitsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin kaynağını oluşturmaktadır.

Ülkemizde servet dağılımını ortaya çıkaracak yeterli bilgilerin olmaması, kesin sonuçlara varmamızı engellemektedir. Ancak dolaylı şekilde de olsa, bazı çalışmalardan yararlanarak genel değerlemeler yapılabilmektedir. Bunun için de yaratılan toplam yurtiçi tasarruflardan, toplam gelirden ve toprak dağılımından hareketle, ülkemizde servet dağılımındaki eşitsizlikler belirlenmeğe çalışılacaktır.

Bilindiği gibi, servetin kaynağı tasarruflardır. Bu nedenle de önce çeşitli üretim birimlerince yaratılan tasarrufların, kamu ve özel kesim arasındaki dağılımından hareket edilecektir. Ülkemizde tasarrufları belirleyen, ayrıntılı çalışmaların olduğu söylenememektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nce bazı çalışmalar yapılmakla birlikte, bu çalışmalardan da çeşitli nedenlerle yararlanılamamaktadır. Ülkemizde tasarrufların, kamu ve özel kesim arasındaki dağılımını belirleyen bir çalışmaya göre (218); 1973 yılında yurtiçi tasarrular içinde özel tasarrufların payı yüzde 51.1, kamu tasarruflarının payı ise yüzde 48.9 olmuştur. 1963-1973 döneminde özel tasarrufların payı yüzde 45.1 ile yüzde 51.1, kamu tasarruflarının payı da yüzde 54.9 ile yüzde 48.9 arasında bir değişme göstermiştir. Görüleceği gibi de incelenen dönem boyunca düzenli olmamakla birlikte, özel tasarrufların payı artarken, kamu tasarruflarının payı düşmüştür.

Aşağıdaki tabloda, belirlenen eğilimler görülmektedir.

---

(218) Sevil KORUM; "Özel Tasarruflar ve Halk Sektörü" Hükümet Proğramının getirdiği Yeni Plânlama Sorunları Semineri, Kitap I, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayını, No.120/72, Eskişehir 1974, s.83, Tablo:1.

Tablo:65 1963-1973 Döneminde Toplam Yurtiçi Tasarruflardaki Gelişmeler

YILLAR	Toplam Yurtiçi Tasarruflar (Milyon TL.)	Özel Tasarruflar		Kamu Tasarrufları	
		Milyon TL.	Yüzde Olarak	Milyon TL.	Yüzde Olarak
1963	8461	3819	45.1	4642	54.9
1964	10846	5955	54.9	4891	45.1
1965	12026	6289	52.3	5737	47.7
1966	15792	8335	52.8	7457	47.2
1967	17728	9101	51.3	8627	48.7
1968	20458	9875	48.3	10583	51.7
1969	23232	11458	49.3	11774	50.7
1970	27297	13986	51.2	13311	48.8
1971	34362	18970	55.2	15392	44.8
1972	44061	22804	51.8	21257	48.2
1973	59122	30197	51.1	28925	48.9

Kaynak: Sevil KORUM; "Özel Tasarruflar ve Halk Sektörü" Hükümet Proğramının Getirdiği Yeni Plânlama Sorunları Semineri, Kitap I, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayını No. 120/72, Eskişehir.1974, s.83, Tablo:1.

Özel tasarruflardaki artışlar, servetin yaygınlaştırılması yönünden genel bir fikir vermektedir. Ancak onemli olan, servetin ya da tasarrufların hangi sosyal gruplar tarafından yaratıldığıdır. Servetin kaynağının, tasarruflar olması nedeniyle, tasarrufların sosyal gruplar arasındaki dağılımının önem kazandığında şüphe yoktur.

Bu nedenle de özel tasarrufların, hangi sosyal gruplar tarafından yaratıldığının bilinmesi zorunlu olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, özel tasarrufların dağılımları görülmektedir.

Tablo:66 1963-1973 Döneminde Özel Tasarrufların Dağılımı

YILLAR	Özel Tasarruflar Toplamı (Milyon TL.)	Şirket Tasarrufları (1)		Hanehalkı Tasarrufları (2)	
		(Milyon TL.)	Yüzde Olarak	(Milyon TL.)	Yüzde Olarak
1963	3819	750	19.6	3069	80.4
1964	5955	832	14.0	5123	86.0
1965	6289	1065	17.0	5224	83.0
1966	8335	1465	17.6	6870	82.4
1967	9101	1731	19.1	7370	80.9
1968	9875	2311	23.4	7564	76.6
1969	11458	2397	21.0	9061	79.0
1970	13986	2760	19.7	11226	80.3
1971	18970	2909	15.3	16061	84.7
1972	22804	4740	20.8	18064	79.2
1973	30197	6528 (3)	21.6	23669	78.4

Notlar: (1) Şirket tasarrufları, yalnız kurumlar vergisine tasi şirketlerin tasarruflarıdır.
(2) Hanehalkı tasarrufları da, nakit para, vadesiz tasarruf mevduatı, vadeli tasarruf mevduatı, devlet tahvilleri, özel şirket tahvilleri, doğrudan yatırıma yönelen tasarruflardan oluşmaktadır.
(3) Geçici tahmin.

Kaynak: KORUM; A.g.m., s.88, Tablo:3.

Bizi öncelikle, hanehalkı tasarrufları ilgilendirmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi 1963-1973 dönemi boyunca, hanehalkı tasarruflarında mutlak olarak artış olmakla birlikte, nisbî artışlarda düşme söz konusudur. 1963 yılında toplam tasarruflar içinde, hanehalkı tasarruflarının oranı yüzde 80.4 olurken, bu oranın 1973 yılında yüzde 78.4'e düştüğü görülmektedir. Buna rağmen toplam tasarruflar içinde hanehalkı tasarruflarının yüzde 78.4 olması, önemli bir gelişme olmaktadır. Ancak hanehalkları içindeki grupların bilinmemesi, genel bir yargıya varmamızı engellemektedir.

Çünkü hanehalkı tasarrufları, şirket tasarrufları dışındaki bütün sosyal grupların tasarruflarının, toplamından oluşmaktadır. Bu durumda bir dar boğaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni de,

hanehalkı tasarrufları içinde ücretlilerin, serbest meslek sahiplerinin, çiftçilerin ve kurumlar vergisine tabi olmayan şirketlerin tasarruflarının nisbî ağırlıklarının bilinememesidir. Ayrıca şirket tasarrufları, yalnızca kurumlar vergisine tabi şirketleri kapsadığı için de, kurumlar vergisine tabi olmayan diğer bütün şirketlerin de tasarrufları, hanehalkı tasarruflarının büyümesine yol açmaktadır. Sonuç olarak da hanehalkı tasarrufları içinde, kurumlar vergisine tabi olmayan şirketlerin, ücretli ve maaşlıların, çiftçilerin ve bağımsız çalışan serbest meslek sahiplerinin tasarrufları birlikte yeraldığı için, hangi grupların tasarrufta bulunabildikleri ya da servet sahibi oldukları bilinememektedir.

Görüldüğü gibi ülkemizde özellikle servetin dağılımını belirleyebilecek bulgular yoktur. Bu nedenle de servetin kaynağı olduğunu varsaydığımız tasarruflardan hareket edilmesi zorunlu olmuştur.

Tasarruflar dışında, gelir dağılımından da hareket ederek, bazı genel değerlemeler yapabilme olanağı bulunmaktadır. Çünkü gelir dağılımındaki eğilimlerin bilinmesi ile, hangi faktör sahiplerinin gelirlerinde artış olduğu belirlenebilecektir. Gelir dağılımındaki bu artışların da, faktör sahiplerinin tasarruf eğilimini ve buna bağlı olarak da servetlerini artırabileceği söylenebilecektir. Miras dışındaki servetin kaynağı gelir olduğu için de, gelir dağılımındaki eşitsizlikler aynı zamanda servet dağılımındaki eşitsizliklerin de göstergesi olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 1973 yılında, mesleklere göre hanehalklarının ve toplam gelirin dağılımı görülmektedir.

Tablo:67 1973 Yılında Mesleklere Göre Hanehalkının... ve Toplam Gelirin Dağılımı

MESLEKLER	Hane Sayısı	Hane Yüzdeleri	Toplam Gelir (Milyon TL.)	Toplam Gelir Yüzdesi
Çiftçiler	3.032.202	44.0	70.111	41.2
Büyük Ticaret ve Sanayici, Serbest Meslek Sahipleri	53.506	0.8	9.286	5.5 +
Ticaret Erbabı	80.225	1.1	8.913	5.2 +
Düz İşçi (a)	853.348	12.4	12.391	7.3
Memur	790.875	11.5	21.560	12.7 +
Esnaf ve Sanatkârlar	1.089.156	15.8	25.286	14.9
Diğer (b)	995.722	14.4	22.442	13.2
TOPLAM	6.895.034	100.0	170.269	100.0

...,s.160,

Notlar: (a) Düz işçi terimi niteliksiz (vasıfsız) işçi anlamında kullanılmış.
(b) Bu grupta kalifiye işçiler, teknisyenler, tarım işçileri, beyaz yakalılar, rantiyeler, emekliler, mesleği belli olmayanlar yer almaktadır.

Kaynak: DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e.,s.160,Tablo:VII-

Tablo sonuçları 1973 yılında ülkemizde toplam hanehalklarının yüzde 44'ünü oluşturan 3.032.202 hanenin, toplam gelirin yüzde 41.2'sini aldığını gostermektedir. Buna karşılık hanehalkları içinde en küçük oranı oluşturan büyük ticaret, sanayici ve serbest meslek sahiplerinin toplam gelirdeki payının ise yüzde 5.5 olduğu ortaya çıkmaktadır. Tablodan çıkarılacak onemli sonuç, ülkemizde büyük ticaret, sanayici ve serbest meslek sahiplerinin, ticaret erbabının ve memurların toplam gelirden aldıkları payların, toplam hanehalkları içindeki oranından daha büyük olmasıdır. En iyi durumda da hanehalklarının 0.8'ini oluşturan büyük ticaret, sanayici ve serbest meslek sahipleri olmakta ve bu grup gelirin yüzde 5.5'ini almaktadır. İkinci durumda iyi olanlar da,ticaret erbabıdır. Ülkemizde gelir dağılımı yönünden en kötü durumda olan meslek grubu da düz işçilerdir.

Bu gruptakiler toplam hanelerin yüzde 12.4'ünü oluşturmalarına karşılık, toplam gelirin ancak yüzde 7.3'ünü alabilmişlerdir (219).

Tablo sonuçlarından da görüleceği gibi, ülkemizde hanehalkları içinde en düşük grubu oluşturan büyük ticaret, sanayici ve serbest meslek sahiplerinin toplam gelirdeki payları, hanehalkı sayılarına göre büyük olmaktadır. Aynı eğilimlerin ticaret erbabı için de geçerli olduğu görülmektedir. Buna karşılık da düz işçiler, çiftçiler ile esnaf ve sanatkârların gelir paylarının düşük olduğu bilinmektedir Bu durumda da toplam gelirden daha yüksek pay alan grupların tasarruflarının, dolayısiyle de servetlerinin gelirden daha düşük pay alan gruplar aleyhine giderek büyüyeceğinde şüphe yoktur.

Buraya kadar parasal servetlerdeki eşitsizlikleri belirlemeye çalıştık. Daha önce yapısal etkenlerin ilki olarak belirlediğimiz, "İkili Ekonomik Yapı ve Geleneksel Sektörün Ağırlığı" ile ilgili kısımda da görüldüğü gibi, ülkemizde tarım kesiminin ekonomideki ağırlığı gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle de tarım sektörünün ağırlık kazandığı ülkelerde, toprak mülkiyetinin dağılımındaki dengesizliğin, servet dağılımını da etkileyeceğinde şüphe yoktur. Gelişmekte olan ülkelerde de büyük servetlerin, toprak mülkiyetine dayandığı bilinmektedir. Bunun için de ülkemizde tarımsal toprakların dağılımının incelenmesi, servet dağılımındaki eşitsizliklerin belirlenmesi yönünden önem kazanmaktadır.

Ülkemizde tarımsal toprakların mülkiyetinin dağılımını belirleyen veriler olmamakla beraber, tarım kesiminde işletme büyükleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ancak işletme büyüklerinden hareketle, tarımsal toprakların dağılımının ne oranda belirlenebileceği de tartışma konusudur. Çünkü işletme sahipliğinin, herzaman tarımsal mülkiyet sahipliğini de belirlediği söylenememektedir.

---

(219) Mesleklere göre Gini Oranları da; çiftçilerde (0.56734), esnaf ve sanatkârlarda (0.41528), büyük ticaret ve sanayici, serbest meslek sahiplerinde (0.39464), memurlarda (0.37139), düz işçilerde (0.37102) ve ticaret erbabında (0.33405) olmuştur. Bu durumda en bozuk gelir dağılımı çiftçilerde, en dengeli gelir dağılımı da ticaret erbabı meslek grubunda görülmektedir. Bak. DPT; A.g.e., s.162, Tablo:V-2.

Ekilebilir toprakların işletmeler arasındaki dağılımı ile ilgili çalışmalar, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "1952 Sonbahar Anketi", "1963 Tarım Sayımı", "1970 Tarım Sayımı" ile Köy İşleri Bakanlığı'nın "Köy Envanter Etüdleri" çalışmalarıdır.

Aşağıdaki tabloda belirlenen bulgular görülmektedir.

Tablo: 68 Ülkemizde Çeşitli Sayımlara Göre Tarımsal Toprakların Dağılımı

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ (Dekar)	1952 Sonbahar Anketi (1)		1963 Tarım Sayımı (2)		Köy Envanter Etüdleri (3)	
	Aile Yüzdesi	Toprakların Yüzdesi	Aile Yüzdesi	Toprakların Yüzdesi	Aile Yüzdesi	Toprakların Yüzdesi
1-50	62.10	18.60	68.79	24.39	77.8	34.2
31-100	21.90	20.70	18.11	23.87	13.8	23.5
101-200	10.30	19.30	9.40	23.74	6.0	20.1
201 +	5.70	41.40	3.70	28.00	2.4	22.2

Kaynaklar: (1) DİE; 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Yayın No.371, Ankara, 1965, s.124.

(2) DİE; 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, Yayın No.477, Ankara, 1965, s.6.

(3) Köy İşleri Bakanlığı, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü; Köysel Alan Envanteri, Ankara, 1971, Tablo:18.

Tabloda da görüldüğü gibi, toprakların zamanla daha da küçüldüğü ve böylece toprak temerküzünün ortadan kalktığı görülmektedir. Toprakların parçalanmasına , mirasçılık düzeni ya da Toprak Reformu uygulaması gibi etkenlerin yol açtığı ve bu nedenle de toprakların aile üyeleri arasında bölüştürüldüğü ileri sürülebilir. Bir de "Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Anketleri"ile,"Köy Envanter Etüdleri"ndeki toplam toprak varlığının farklı büyüklüklerde tesbit edilmiş olmasının da, işletme büyüklüklerini etkilediğinden bahsedilebilir. Ancak tarımsal işletmelerin küçülmesinin, ekonomik yönden yararlı sonuçlar vermediği de bir gerçektir. Çünkü toprakların bölünmesi sonucu ortaya çıkan cüce işletmelerin, pazar için üretim yapabilmesi, tarımsal üretimi geliştirebilmesi ve sermaye birikimi gerçekleştirebilmeleri mümkün değildir. Sonunda da bu işletmeler, kendi-kendine yetemez hale gelmektedirler. Buna bağlı olarak da ya kentlere göç başlamakta ya da tarım işçiliğine doğru bir kayma görülmektedir.

Tablodaki "Köy Envanter Etüdleri" sonuçlarına göre; ailelerin yüzde 79 gibi büyük bir bölümü, ancak 50 dekarın altındaki tarımsal topraklarda üretim yapma olanağına sahip bulunmaktadır. Bu ailelerin işledikleri toprakların, toplam topraklar içindeki oranı da ancak yüzde 34.2 olmaktadır. Buna karşılık 201 dekardan büyük işletmelere sahip olan aileler ise; toplam ailelerin yüzde 2.4'ünü oluşturmakta ve de bu ailelerin işledikleri topraklar, toplam işlenebilir toprakların yüzde 22'sini meydana getirmektedir.

Görüleceği gibi de, en son veriler olan "Köy Envanter Etüdleri" ne göre, ailelerin yüzde 79'u toprakların ancak yüzde 34.2'ni işletmekte ve bu topraklar da, 50 dekardan daha küçük topraklar olmaktadır. Buna karşılık 100 dekardan daha büyük toprakları işleyen yüzde 8.4 oranındaki aile, toplam toprakların yüzde 42.13'ünde üretim yapabilme olanağına sahip bulunmaktadır. Belirlenen bu sonuçlar da, ülkemizde toprak dağılımının önemli eşitsizlikler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bulgularımızda işletme büyüklüklerinden hareket edildiği için, bu grupların işlettikleri toprakların sahibi olduğu söylenememektedir. DPT'nin bir araştırmasına göre de (220); çiftçilerin ancak yüzde 70.2'si işledikleri toprakların sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Yüzde 11.4'ü hem toprak sahibi, hem ortakçı, hem kiracı, yüzde 18.4'ü ortakçı ya da kiracı durumunda bulunmaktadır. Bu durumda tamamen veya kısmen toprak sahibi bulunan çiftçiler, bütün çiftçilerin ancak yüzde 81.6'sını oluşturmaktadır.

DPT'nin belirtilen çalışması, tarım kesiminde gelir yeterliği yönünden de ilginç bulgular ileri sürmektedir(221). Bu sonuçlara göre de, 1963 tarım sayımından hareketle, işletmeler büyüklükleri yönünden üç grupta toplanmaktadır. Birinci grubu (1-30 Dekar), ikinci grubu(31-200 Dekar), üçüncü grubu da (201 Dekar)dan büyük işletmeler oluşturmaktadır. Birinci gruptaki işletmeler tarım topraklarının yüzde 50.2'sine sahip olmakta ve toplam tarım nüfusunun da yüzde 52.1'ini

---

(220) DPT; Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor-1, Ankara, 1970, s.32, Tablo:18.

(221) DPT; A.g.e., s.35, Tablo:21.

oluşturmaktadırlar. Araştırma sonuçlarına göre de bu gruptakiler, yeterli tarım gelirine sahip olmayan gruplar olarak belirlenmektedir. İkinci gruptaki işletmeler, tarım topraklarının yüzde 46.2'sini, tarımsal nüfusun da yüzde 43.7'sini oluşturmakta ve de ancak yeterli gelire sahip olabilmektedirler. Bunlara karşılık tarım topraklarının sadece yüzde 3.6'sını ve tarımsal nüfusun da yüzde 4.1'ini oluşturan grup ise; tarımsal gelirleri ihtiyaçlarının üzerinde olan ve tasarrufta bulunabilen grupları oluşturmaktadır.

Aşağıdaki tabloda belirtilen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 69 Tarım Geliri Yeterliliği ile 1973 Tarım Sayımı Sonuçlarına Göre İşletme Büyüklüğünün Karşılaştırılması

ARAŞTIRMA SONUÇLARI		1963 TARIM SAYIMI	
Tarım Geliri	% Olarak	İşletme Büyüklüğü	% Olarak
Tarım Geliri Yetmeyenler	52.1	1-30 Dekar	50.2
Tarım Geliri Ancak Yetenler	43.7	31-200 Dekar	45.2
Tarım Geliri Artanlar	4.1	201 Dekardan fazla	3.6

Kaynak: DPT; Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1, Ankara 1974, s.35, Tablo:21.

Buraya kadar, ülkemizdeki servet dağılımındaki eşitsizlikleri çeşitli bulgulardan hareketle belirlemeye çalıştık. Bulguların gösterdiği gibi de; ülkemizde servet dağılımının kökeninde bir eşitsizlik yatmakta ve bu durumda emek faktörünün fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımını etkilemektedir.

Servet dağılımındaki dengesizliklerin kökeninde, parasal ve toprak mülkiyetinden gelen farklılıkların olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bunlar yanında üretim faktörlerine, farklı fiyatlar ödenmiş olmasının da, aynı şekilde servet dağılımındaki eşitsizliklerinin nedeni olacağında şüphe yoktur. Aşağıda üçüncü kısımda bu durum incelenmektedir,

3. FAKTÖR FİYATLARINA VE DOLAYISIYLA EMEK FAKTÖRÜNÜN FİYATINA MÜDAHALEDEKİ YETERSİZLİKLER

Yurtiçi faktor gelirlerinin bölüşümünde, emek gelirlerinin düşük oluşmasına neden olan bir başka yapısal etken de, devletin faktör fiyatlarına ve dolayısıyla emek faktörünün fiyatına müdahale politikası olarak belirtilebilir. Daha önce birinci bölümde de görüldüğü gibi, çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlerle devletler, müdahale ederek faktör fiyatlarını değiştirmekteydi (222). Bu müdahalelerden beklenen amaç da, bazı faktörlerin fiyatlarının normal piyasa koşullarında oluşan fiyatlarından, daha farklı olarak gerçekleşmesidir. Bilindiği gibi üretim faktörlerinin fiyatları kişilerin gelirlerini oluşturmakta ve bu şekilde üretim faktörleri sahiplerinin gelirleri etkilenmektedir.

Günümüzde devletlerin müdahaleleri yönünden önem kazanan faktörün de, emek faktörü olduğu daha önce belirtilmişti. "Günümüzde, ücret seviyesinin piyasa kurallarının serbest işleyişi sonunda belirlenmesi olanağı tamamen ortadan kalkmaktadır. Ücret politikasının üç önemli unsurundan; ücretlerin kanuni tesbiti, uzlaştırma ve tahkim usulleri ve toplu pazarlık sistemlerinden biri veya birkaçı, ücret seviyesinin belirlenmesinde değişik ağırlıklarda etkili olmaktadırlar" (223).

Devletin asgarî ücretleri tanzim etmesi, mahkemeler ve hakem kurulları tarafından ihtiyarî veya mecburî tahkim yoluyla ücretlerin belirlenmesi ve ücretlerin tanzimi için toplu sözleşme hakkını tanıyan yasaların çıkarılması ve kıdem tazminatının yasalaştırılması gibi direkt yollar yanında, diğer araçlarla da emek faktörünün fiyatı ya da geliri dolaylı yoldan etkilenebilmektedir. İş kanunları ile çalışma koşullarının düzenlenmesi ve çalışma hayatının kontrol altına alınması, devletin ekonomik amaçlarla işçi istihdam etmesi, ülke düzeyinde emek faktörünün tam istihdamının sağlanmasının önem kazanması dolaylı şekilde emek gelirlerinin iyileştirilmesini sağlayan politikalar ya da araçlar olmaktadır.

---

(222) Bu konuda bak. İkinci Bölüm, s.162-176.

(223) Alpaslan IŞIKLI; Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.117.

Ancak ülkemizde, emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirindeki payını iyileştirici uygulamaların, çeşitli nedenlerle yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle de tarım kesiminde, tarım dışı kesimde uygulanan politikaların geçerliliğinin söz konusu olduğu ileri sürülemez. Bu kesimde çalışma koşullarını düzenleyecek Tarım İş Kanunu yoktur ve 1475 sayılı İş Kanunu da tarım kesimini kapsam dışı bırakmaktadır. Yine tarım kesiminde asgari ücret tesbiti, tarım dışı kesime göre daha yenidir ve tarım kesimi için özel asgarî ücret tesbiti 1973 yılından itibaren geçerli olmuştur (224). Ancak tarım kesiminde asgarî ücret uygulamasının olduğu da şüpheli görülmektedir. Bu etkinlik kamu kesimi için ancak ileri sürülebilmektedir. Yine tarım kesiminde sendikalaşma hakkının tanınmasına rağmen, toplu sözleşme uygulamasının da genellikle kamu kesimiyle sınırlandığı görülmektedir. Sosyal Sigorta uygulaması da, tarım kesimini kapsam dışı bırakmaktadır. 1975 yılı programında da bu görüş paylaşılmakta ve "Toplu İş Sözleşmesi sistemi, asgarî ücretler ve diğer yasal düzenlemelerin, genellikle tarım dışı sektörlerde istihdam edilen sigortalılaşmış ücretlilerin çalışma koşullarında etkili bir rol oynamaktadır." denilmektedir. Görüleceği gibi de tarım kesiminde ortaya çıkan bu dar boğazların, daha önce belirtilen yapısal nedenlerden ileri geldi-

---

(224) Ülkemizde tarım ve tarım dışı kesimler için asgarî ücret tesbiti, 1951 yılından 1969 yılına kadar mahallî komisyonlarca yapılmıştır. 1969 yılında ilk kez merkezî bir komisyonla asgarî ücretler altı bölge tesbit edilmiştir. Daha sonra 1972 yılında tarım dışı kesimler için, dört bölge üzerinden tesbitler yapılmıştır. Bundan sonra da 1974 ve 1976 yıllarında yine tarım dışı kesimler için bu kez tek bir asgarî ücret tesbit edilmiştir. Tarım kesimi için asgarî ücret tesbiti ise ilk kez 1973 yılında olmuş ve 16 yaşından büyük ve küçükler için üç bölge üzerinden tesbit yapılmıştır. Bu tesbitler 16 yaşından büyükler için, 21.00, 19.00 ve 17.00 TL., 16 yaşından küçükler için de; 18.00, 16.50 ve 14.50 TL.dir. Daha sonra 1974 yılında ulusal düzeyde 16 yaşından büyük ve küçükler için tesbit yapılmış ve 33.00 ile 28.50 TL. olarak belirlenmiştir. 1976 yılı itibariyle tarım dışı kesimler için asgarî ücret 60.TL.olarak belirlenmiştir. En son olarak da 1977 yılında tarım dışı kesimde asgarî ücretler 110.- TL. olarak tesbit edilmiştir. Tarım kesiminde de 1978 yılında 16 yaşından küçükler için 57.50 TL.16 yaşından büyükler için de 90 TL. asgarî ücret tesbiti yapılmıştır. Ancak bu arada 1951-1969 dönemi arasında mahallî komisyonlarca tarım kesimi için asgarî ücret tesbitleri de yapılmakla birlikte uygulamanın ne derece başarılı olduğu tartışmalıdır.

ğinde şüphe yoktur (225).

Tarım kesiminde ortaya çıkan sorunların, tarım dışı kesim için de belirli oranda geçerli olduğu belirtilmelidir. Ücretlerin piyasa koşullarından daha üst düzeyde oluşması amacını güden müdahalelerin, tarım dışı kesimlerde de etkinlikleri sınırlı kalmaktadır. Özellikle küçük iş yerleri ve geçici işler yönünden, asgarî ücret uygulamasının etkinliğinin sağlandığı tartışmalıdır. " Halen yürürlükte olan sistemin gerek tesbitinde, gerek uygulamasında önemli güçlüklerle karşılaşılmaktadır" (226). Bu görüşün işçi teşkilâtları tarafından da paylaşıldığı görülmekte ve "Asgarî ücretlerin sadece tesbitinin değil, uygulamasının daayrı bir önem taşıdığı" belirtilmektedir (227). Daha sonra dördüncü bölümde de görüleceği gibi, toplu sözleşmelerden ve sosyal sigortalardan yararlananların sayısının da düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca ülkemizde yapısal nedenlerle, tarım ve tarım dışı kesimler arasında büyük ücret farklılıkları olduğu bilinmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerin de sorunu olmakta ve tarım-tarım dışı kesimler arasındaki ücret farklılıklarını gidermek için de, politikaların geliştirildiği görülmektedir. Özellikle Fransa'da 1968 yılından sonra başlayan çalışmalar sonucu, tarım ve tarım dışındaki asgarî ücretler yaklaştırılmıştır. 1963-1973 doneminde Ortak Pazar Ülkeleri ile ilgili bir çalışmanın sonucuna göre de, tarım sektöründeki işçi ücretleri, sanayi sektöründeki işçi ücretlerinden daha fazla artış göstermiştir. Bu eğilimlerin sonucu olarak da, tarım ve tarım dışı ücretler arasındaki farklılık, giderek azalmaya başlamıştır. Ancak bütün bu çabalara rağmen, Ortak Pazar Ülkeleri'nden düşük gelir elde eden grupların da, tarım kesimindeki ücretliler olduğu bilinmek-

---

(225) DPT; Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977 Programı, A.g.e, s.286.

(226) ZAİM; Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti, A.g.e., s.218-219.

(227) TÜRK-İŞ; 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara, 1973, s.482.

tedir (228).

Aşağıdaki tabloda 1973 yılında bazı Ortak Pazar Ülkeleri ile Türkiye'de sanayi ve tarım sektöründeki kalifiye olmayan işçilerin ücretleri görülmektedir.

Tablo:70 1973 Yılında Seçilmiş Bazı Ortak Pazar Ülkelerinde ve Türkiye'de, Sanayi ve Tarım Sektöründe Kalifiye Olmayan İşçilerin Ortalama Saatlik Kazançları (Millî Paralara Göre)

ÜLKELER	Ortalama Saat Ücretleri		Tarım Kesimindeki Ortalama Saat Ücretlerinin, Sanayi Kesimindeki Ortalama Saat Ücretlerine Oranı (Yüzde Olarak)
	Tarım	Sanayi	
Danimarka (1)	16.58	17.91	93
Fransa (1)	5.00	7.66	65
F.Almanya (1)	5.26	7.57	69
İtalya (1)	5.77	9.70	59
Hollanda (1)	6.40	6.75	94
İngiltere (1)	0.46	0.79	58
TÜRKİYE (2)	2.63	7.04	37

Kaynaklar: (1) Jacques BOURRINET; Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım İşçilerinin Ücretleri", Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Çeviriler IV, (Çevi.Taner KARAHASANOĞLU), Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Avrupa Ekonomik Topluluğu Enstitüsü Yayını No.10, Eskişehir, 1975, s.126, Tablo:

(2) Türkiye ile ilgili veriler, tarafımızdan hesaplanmıştır. Tarım kesimindeki ücret tahminlerinde, 1973 yılındaki asgari ücret esas alınmıştır. Sanayi kesimi için de, sigortalı işçilerin ortalama ücretlerinden hareket edilmiş, daha sonra bulunan günlük ücretler de, saat ücretine çevrilmiştir.

(228) Bu konuda bak. Jasques BOURRINET; "Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım İşçilerinin Ücretleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Çeviriler IV, (Çevi.Taner KARAHASANOĞLU), Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Avrupa Ekonomik Topluluğu Enstitüsü Yayını No.10, Eskişehir, 1975, s.127.

4. ÜLKEMİZİN GELİŞME SÜRECİNDE OLUŞU VE KİŞİ BAŞINA GELİRLERİN DÜŞÜKLÜĞÜ

Ülkemizde emek faktörünün yurtiçi faktör gelirnden düşük pay almasını etkileyen bir başka yapısal etken de, büyüme hızının ve buna bağlı olarak da kişi başına düşen gelirlerin düşük olmasıdır. Başka bir deyişle yurtiçi faktör gelirinde ve kişi başına gelirdeki düşüklük, emek gelirlerinin de düşük düzeyde oluşmasına neden olmaktadır.

Bilindiği gibi bir ülkenin gelişmişlik derecesine göre de, gelir bölüşümündeki eşitsizlik artmakta ya da azalmaktadır. Bunun nedeni de, düşük düzeyde oluşan toplam yurtiçi faktör gelirinden, özellikle nüfus artışının da etkisiyle büyük bir grubun pay almak zorunda kalmasıdır. İşgücünün genellikle verimlilikleri düşük işlerde istihdamı da, düşük gelir ve düşük payın oluşmasını sağlayan bir başka etken olmaktadır. Bu nedenle Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda "Uzun Dönemli Amaçlar" olarak, gelir düzeyinin yükseltilmesi ile, gelir bölüşümünün iyileştirilmesi arasında bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir (229).

Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarda, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin kalkınma süreci boyunca önce arttığı, daha sonra da azalmaya başladığını gösteren eğilimlerle karşılaşılmaktadır (230). Başka bir deyişle iktisâdî gelişmenin başlangıcında gelir eşitsizliklerinin büyüdüğü, daha sonra da gelir eşitsizliklerinin küçüldüğü ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre de, hiç gelişmemiş ya da sanayileşme sürecinden önceki aşamada bulunan ülkelerde, gelirler arasında farklar ve genel gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha az olmaktadır (231). Ekonomik gelişmeye bağlı olarak,nüfusun büyük çoğunluğunun da bu gelişmeden yararlandığı ve sonunda da eşitsizliklerin azal-

---

(229) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda "Gelir düzeyinin yükseltilmesi topluma daha dengeli bir gelir dağılımını ve yüksek bir istihdam düzeyini gerçekleştirme, ayrıca eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerini iyileştirme ve yaygınlaştırma olanaklarını da sağlayabilecektir" denmektedir. Bak.DPT; A.g.e., s.119.

(230) AHLUWALIA; A.g.m., s.3.

(231) Irving B.KRAVIS; "International Differences in the Distribution of Income" The Review of Economics and Statistics, Vol.42, No:4, November, 1960., s.415.

dığı görülmektedir. Bu azalma da genellikle, diğer faktör gelirlerinden daha az değişken olan emek gelirlerinin, toplam gelirdeki payının artması ile gerçekleşmektedir (232).

Ülkemizde son yıllarda büyüme hızı veya G.S.M.H. ile, kişi başına G.S.M.H.'daki artışlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden yüksek olmasına rağmen (233),kişi başına gayri safi millî hasıla bu ülkelerden çok düşük olmakta ve bunun sonucunda da ülkemizde,düşük bir gelir düzeyi ile karşılaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, ülkemizde 1960-1975 döneminde G.S.M.H.; cari alıcı fiyatlarıyla yüzde 1040.5, sabit fiyatlarla da yüzde 155.9 oranında bir artış göstermiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak da, kişi başına gayri safi millî hasıladaki artışlar 1960-1975 döneminde cari üretici fiyatlarıyla yüzde 719.9, sabit fiyatlarla yüzde 76.5 olmuştur (234). Görüldüğü gibi de sabit fiyatlarla G.S.M.H.daki artış hızı yüzde 155.9 ile,sabit fiyatlarla kişi başına G.S.M.H.daki artış hızının - yüzde 76.5- oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Bu duruma göre de kişi başına gelirdeki artış hızlarının, G.S.M.H.'daki artış hızlarının altında kaldığı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak da ülkemizde düşük gelirlerle karşılaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, 1960-1975 döneminde G.S.M.H. ve kişi başına G.S.M.H.'daki gelişmeler, (1960 yılı = 100) kabul edilerek hesaplanmış bulunmaktadır.

---

(232) Bu konuda bak. SARÇ; A.g.e., s.23.

(233) Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odalarıve Ticaret Borsaları Birliği; İktisâdî Rapor 1976, Ankara, 1976, s.29, Tablo:10.

(234) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda; gayri safi millî hasıladaki artış hızı (büyüme hızı) hedefi yüzde 7.9 alınmıştır. Ancak gerçekleşme 1973-1974 ve 1975 yılları ortalaması olarak, yüzde 6.8 olmuştur. 1975 yılı ile ilgili olarak ise üç tahmin yapılmıştır. Bu tahminler yüzde 7.4, yüzde 7.9 ve yüzde 8.0'dır. Bu konuda bak.T.C.Resmî Gazete;1976 Yılı Programı,31.Ocak.1976, Sayı:15485,s.2 ve Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği; 1976 Yılının İkinci Yarısına Girerken, İstanbul, 1976, s.9.

Tablo: 71 1960-1975 Döneminde Gayri Safi Millî Hasıla'da ve Kişi Başına Millî Hasıla'daki Gelişmeler

YILLAR	GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA						KİŞİ BAŞINA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA					
	Cari Alıcı Fiyatlarıyla			Sabit Fiyatlarla (1968 Yılı Alıcı Fiyatlarıyla)			Cari Üretici Fiyatlarıyla			Sabit Fiyatlarla (1968 Yılı Üretici Fiyatlarıyla)		
	Milyar TL. (1)	Artış Endeksi (1960=100) (5)	Zincirleme Endeks (5)	Milyar TL. (2)	Artış Endeksi (1960=100) (5)	Zincirleme Endeks (5)	TL. Olarak (3)	Artış Endeksi (1960=100) (5)	Zincirleme Endeks (5)	TL. Olarak (4)	Artış Endeksi (1960=100) (5)	Zincirleme Endeks (5)
1960	46.6	100.0	100.0	70.8	100.0	100.0	1696	100.0	100.0	2576	100.0	100.0
1961	49.5	106.2	106.2	72.2	101.9	101.9	1754	103.4	103.4	2560	99.3	99.3
1962	57.5	123.3	116.1	76.7	108.3	106.2	1991	117.3	113.5	2653	102.9	103.6
1963	66.8	143.3	116.1	84.1	118.7	109.6	2253	132.8	113.1	2839	110.2	107.0
1964	71.3	153.0	106.7	87.6	123.7	104.1	2346	138.3	104.1	2883	111.9	101.5
1965	76.7	164.5	107.5	90.3	127.5	103.0	2463	145.2	104.9	2901	112.6	100.6
1966	91.4	196.1	119.1	101.2	142.9	112.0	2863	168.8	116.2	3169	123.0	109.2
1967	101.4	217.5	110.9	105.4	148.8	104.1	3099	182.7	108.2	3220	125.0	101.6
1968	112.4	241.2	110.8	112.4	158.7	106.6	3350	197.5	108.0	3350	130.0	104.0
1969	124.8	267.8	110.0	118.5	167.3	105.4	3626	213.7	108.2	3443	133.6	102.7
1970	147.7	316.9	118.3	125.4	177.1	105.8	4160	245.2	114.7	3546	137.6	102.9
1971	192.6	413.3	130.3	138.1	195.0	110.1	5302	312.6	127.4	3826	148.5	107.8
1972	240.8	516.7	125.0	148.4	209.6	107.4	6401	377.4	120.7	4014	155.8	104.9
1973	309.8	664.8	128.6	156.4	220.9	105.3	8099	477.5	126.5	4129	160.2	102.8
1974	427.0	916.3	137.8	168.0	237.2	107.4	10773	635.2	130.0	4323	167.8	104.6
1975	531.5	1140.5	124.4	181.2	255.9	107.8	13907	819.9	129.0	4549	176.5	105.2

Kaynaklar: (1),(2) : 1960-1969 dönemi DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.19-20, 20-21.

Tablo: 1-2'den, 1970-1975 dönemi de DİE; Türkiye Millî Geliri 1962-1976, A.g.e., s.1-5, Tablo:I-V'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

(3),(4): 1960-1969 dönemi DİE; Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları 1948-1972, A.g.e., s.143, Tablo:45'den. 1970-1975 dönemi için de bak. Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İktisâdî Rapor, A.g.e., s.27, Tablo:8.

(5) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Ülkemizde gerçekleşen millî gelir ve kişi başına millî gelirin diğer ülkelerle karşılaştırılması, arada çok önemli bir gelir farkı olduğunu ortaya koymaktadır. 1974 yılı itibariyle kişi başına piyasa fiyatlarıyla düşen gelir Dolar olarak; Kuveyt'te 11.182, Amerika Birleşik Devletleri'nde 5941, Kanada'da 5672, Federal Almanya'da 5461, İtalya'da 2442, Yunanistan'da 2095, Kıbrıs'ta 1273 Dolardır. Türkiye'de 1974 yılında kişi başına gelirin 792 Dolar olduğu göz önüne alınırsa, aradaki farkın çok büyük olduğu görülecektir (235). Bu durumda ülkemizde kişi başına gelir düzeyi Kuveyt'ten 14, A.B.Devletleri'nden 7.5, Yunanistan'dan 2.5 kat daha düşüktür.

Belirlenen eğilimler, ülkemizde toplam ve kişi başına gelir düşüklüğünün, emek faktörünün payını da etkilediğini göstermektedir. Daha önce uluslararası karşılaştırmalar yapılırken de görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payının yüzde 70'e kadar ulaşması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin gelir bölüşümünü de etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle,kişi başına yüksek gelir düşen gelişmiş ülkelerde, gerek fonksiyonel gelir bölüşümü ve gerekse bunun sonucu olarak kişisel gelir dağılımı daha adil olmaktadır. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sorun,oldukça karmaşık bulunmaktadır.

Uluslararası karşılaştırmalar yapan bir araştırmada da; "Pekçok ülke bir yandan geri kalmışlıklarını yenmeye çalışırken, aynı anda da gelir dağılımında eşitliği sağlamak zorunda kalmaktadır. İktisat teorisi gelir kalmışlıkla, gelir dağılımı eşitsizliğinin bir arada görüldüğünü ortaya koymaktadır" (236) denmektedir.

Daha önce birinci bölümde belirtilen bir çalışma, bu konuda ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır (237). Çalışmada ülkeler kişi başına düşen gayri safi millî hasılalarına ve dolaylı olarak da, gelişmişlik düzeylerine göre üç grupta toplanmakta ve gelir dağılımındaki gösterdikleri eşitsizlikler yönünden incelenmektedir.

---

(235) DİE; Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s.254, Tablo:29.

(236) AHLUWALIA; A.g.m., s.3.

(237) A.g.m., s.3-8.

Çalışma'nın bulgularına göre, bir ülkede nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının toplam gelirden aldığı pay yüzde 12'den aşağı ise; bu ülkeler gelir dağılımı yönünden yüksek derecede eşitsizlik göstermekte veya başka bir deyişle eşitlikten çok uzak ülkeler olmaktadır. Bu ülkelerde önemli özellik, kişi başına düşen gelirlerin düşüklüğü olmakta ve de kişi başına 300 Dolar gelir düşmektedir. Buna karşılık aynı nüfus grubunun, toplam gelirin yüzde 17'sinden daha fazlapay aldığı ülkeler de, en az derecede eşitsizlik gösteren ülkeler olarak belirlenmektedir. Bu ülkelerde nüfusun yüzde 20'sinin payı, Çekoslavakya'da yüzde 27.6'ya kadar çıkmaktadır. Belirtilen ülkelerde kişi başına düşen G.S.M.H. 750 Dolar olmakta ve bu ülkeler en yüksek gelirli ülkeler olarak belirlenmektedir. Çalışma'da 1968 yılı itibariyle Türkiye'de kişi başına düşen gelir 282 Dolar olmakta ve bu nedenle de ülkemiz, düşük gelirli ve yüksek derecede eşitsizlik gösteren ülkeler grubunda bulunmaktadır.

DPT'nin 1973 yılı verilerine göre ise; Türkiye'de kişi başına gayri safi millî hasıla 540 Dolar olmakta ve nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının toplam gelirden aldığı pay yüzde 11,5 olarak gerçekleşmektedir (238). Bu durumda ülkemiz, 1973 yılı itibariyle 300-750 Dolarlık gelir grubunda yer alan orta gelirli ülkeler arasına girmektedir. Buna rağmen nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının toplam gelirden aldığı pay yüzde 12'nin altında bulunduğu için de, yüksek derecede eşitlikler gösteren ülkeler grubundan çıkamamaktadır.

Aşağıdaki tabloda, kişi başına düşen G.S.M.H ve nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının, toplam G.S.M.H.'den aldıkları paylar yönünden en yüksek derecede eşitsizlikler gösteren ülkeler görülmektedir.

---

(238) Bu konuda bak. DPT; Gelir Dağılımı 1973, s.31. Bizim çalışmamız fonksiyonel gelir dağılımına yönelik olduğu için, nüfus gruplarının gayri safi millî hasıladaki payları hesaplanamamıştır. Bu nedenle DPT'nin verileri esas alınmıştır.

Tablo:72 Kişi Başına G.S.M.H. Açısından En Yüksek Derecede Eşitsizlik Gösteren Ülkeler

GELİR GRUPLARI	YÜKSEK DERECEDE EŞİTSİZLİK GOSTEREN ÜLKELER			
	Ülkeler	Yıl	Kişi Başına G.S.M.H. (Dolar Olarak)	Nüfusun En Düşük Gelirli Yüzde 40'ının, Toplam G.S.M.H.'daki Payı
Kişi Başına G.S.M.H.'sı, 300 Dolar'a Kadar Olan Ülkeler	Kenya	1969	136	10.0
	Sierra Leone	1968	159	9.6
	Irak	1956	200	6.8
	Filipinler	1971	239	11.6
	Senegal	1960	245	10.0
	Fildişi Sahili	1970	247	10.8
	Rodezya	1968	252	8.2
	Tunus	1970	255	11.4
	Hondras	1968	265	6.5
	Ekvator	1970	277	6.5
	El Salvador	1969	295	11.2
	TÜRKİYE	1970	282	9.3
Kişi Başına G.S.M.H.'sı, 300-750 Dolar Arasındaki Ülkeler	Malezya	1970	330	11.6
	Kolombiya	1970	358	9.0
	Brezilya	1970	390	10.0
	Peru	1971	480	6.5
	Gabon	1968	497	8.8
	Jamaika	1958	510	8.2
	Kosta Rika	1971	521	11.5
	TÜRKİYE	1973	540	11.5
	Meksika	1969	645	10.5
	G.Afrika	1965	669	6.2
	Panama	1969	692	9.4
Kişi Başına G.S.M.H.sı 750 Dolar'ın Üzerindeki Ülkeler	Venezuella	1970	1004	7.9
	Finlandiya	1962	1599	11.5
	Fransa	1962	1913	9.5

Kaynak: AHLUWALIA; A.g.m., s.3.

Tabloda da görüldüğü gibi, en yüksek derecede eşitsizlik gösteren ülkelerin büyük çoğunluğu, kişi başına düşük G.S.M.H. düşen ülkeler olmaktadır. Bu ülkelerde kişi başına G.S.M.H. 750 Dolardan daha aşağıdadır. Başka bir deyişle en yüksek derecede eşitsizlik gösteren ülkeler, düşük ve orta gelirli ülkeler olmakta ve Türkiye'de bu grupta yer almaktadır.

Çalışma'nın sonuçları, gelişmekte olan düşük gelirli ülkelerin, genellikle gelir dağılımında yüksek derecede eşitsizlik gösterdiğini doğrulamaktadır. Tabloda da görüleceği gibi, yüksek gelir grubunda bulunmakla beraber; Venezuella, Finlandiya ve Fransa yüksek derecede eşitsizlik göstererek istisnaları teşkil eden ülkeler olmaktadır. Bu ülkelere karşılık, düşük gelir grubunda bulunmakla beraber, en az derecede eşitsizlik gösteren ülkelerle de karşılaşılmaktadır. Çad,Seylan, Nijer, Pakistan, Uganda, Kore, Tayland bu ülkelere örnek olmaktadır. Belirtilen ülkelerde kişi başına G.S.M.H. 300 Dolar olmakla birlikte, nüfusun en düşük gelirli yüzde 40'ının toplam gelirden aldığı pay normal olarak yüzde 12'nin altında olması gerekirken, yüzde 17'nin üzerinde bulunmakta ve Tayland'da bu oran yüzde 20'ye çıkmaktadır.

5. ÜCRETLİLERİN SAYISININ DÜŞÜKLÜĞÜ

Ülkemizde iktisâden faal nüfus içinde, ücretlilerin sayısı oldukça düşüktür. 1960 yılında yüzde 18.75 olan bu oran, 1975 yılında yüzde 7.99 bir artışla yüzde 26.74'e yükselmesine rağmen, sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yine çok düşük olmaktadır. Daha önce görüldüğü gibi ücretliler/ iktisâden faal nüfus oranı, gelişmiş ülkelerde oldukça yüksek olmakta ve bu durum emek gelirleri parite oranını (PE) etkilemektedir. Bu oran 1974 yılında İsveç'te yüzde yüzde 91, Federal Almanya'da yüzde 86, İsviçre'de 1970 yılında yüzde 85, Fransa'da 1974'de yüzde 79, Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzde 90, Japonya'da yüzde 68, Çekoslavakya'da 1970'de yüzde 87, İngiltere'de 1971'de yüzde 87'dir. Görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde iktisâden faal nüfusun yüzde 70,-90 arasındaki çok önemli bir bölümü, ücretli olarak çalışmaktadır. Bu durum da bu ülkelerde,ücret gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri payını etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise Türkiye'de olduğu gibi, ücretlilerin iktisâden faal

nüfus içindeki nisbî payı düşük olmaktadır. Bu oran Libya'da 1958'de yüzde 50, Tunus'da 1958'de yüzde 62, Kolombiya'da 1964'de yüzde 57, Hindistan'da 1971'de yüzde 17, Endonezya'da 1971'de yüzde 32, İran'da 1966'da yüzde 44, Pakistan'da 1972'de yüzde 17, Yunanistan'da 1971'de yüzde 42'dir. Gelişmekte olan ülkeler içinde Türkiye 1975 yılında yüzde 27 oranı ile,bu yönden dikkat çekici olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde, iktisâden faal nüfus içinde ücretlilerin oranları görülmektedir.

Tablo: 73 Seçilmiş Bazı Ülkelerde İktisâden Faal Nüfus İçinde, Ücretlilerin Oranı

ÜLKELER	Yıllar	İktisâden Faal Nüfus İçinde, Ücretlilerin Oranı
İsveç	1974	% 91
A.B.D.	1974	% 90
İngiltere	1971	% 87
Çekoslavakya	1970	% 87
F.Almanya	1974	% 86
İsviçre	1970	% 85
Fransa	1974	% 79
Japonya	1974	% 68
Tunus	1958	% 62
Kolombiya	1964	% 57
Libya	1958	% 50
İran	1966	% 44
Yunanistan	1971	% 42
Endonezya	1971	% 32
TÜRKIYE	1975	% 27
Hindistan	1971	% 17
Pakistan	1972	% 17

Kaynak: ILO; Year Book of Labour Statistics 1975, A.g.e.

Ülkemizde iktisâden faal nüfus içinde ücretlilerin oranının düşük olması, ekonomik gelişme ya da başka bir deyişle sanayileşme düzeyi ile ilgili olmaktadır. Ülkemizde sermaye yetersizliği ile

birlikte işyerlerinin küçük ölçekli olması, iktisâden faal nüfusun büyük çoğunluğunun kendi hesabına ya da aile işçisi olarak çalışmasına yol açmaktadır. İmalât sanayinde toplam 174.986 işletmenin ancak yüzde 2.58'in büyük işyeri, buna karşılık yüzde 97.42'sininde küçük işyeri olması ülkemizin bir gerçeği olmaktadır (239).

İmalât sanayiinde küçük işyerlerinin 10 ve daha fazla işçi çalıştırmak ya da daha az kişi çalıştırmakla beraber, 50 BG. kullanmakla belirlendiği göz önüne alındığında küçük üreticiliğin yaygınlığı görülecektir. Büyük işyerleri ile ilgili dağılım bilinmemekle beraber, küçük işyerlerinin yüzde 79.37'sinde de 1-2 kişinin çalışmış olması, duruma daha açıklık getirmektedir.(240).

İmalât sanayiine benzer durumun, ticaret sektöründe de olduğu görülmektedir. Ticaret sektöründe 1970 yılında toplam 195.694 işyerinden,ancak yüzde 7.49'unu büyük işyerleri oluşturmuştur. Bu sektörde de işletmelerin yüzde 82'sinde 1-2 kişinin çalıştığı görülmektedir. Ticaret sektöründe 100'ün üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinin, toplam işyerlerindeki oranı yüzde 0.01'dir.(241).

Daha önce de belirtildiği gibi ülkemizde tarım kesimindeki toprakların çeşitli nedenlerle parçalanması sonucu, tarım işletmeleri de küçülmektedir. 1952 yılında yapılan "Sonbahar Anketi Sonuçları"na göre 1-50 Dekar arasındaki toprak üzerinde tarım yapan işletmelerin sayısı 1.570.200 iken, "1963 Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları" na göre bu sayı 2.132.288'e çıkmıştır. Yine 1952 yılında işletilmekte bulunulan toprak, tüm tarım topraklarının yüzde 18.60'ı iken, 1963 yılında bu oranın yüzde 24.39'a yükseldiği görülmektedir. İşletme sayılarının artışı ve işlenen arazi yüzeyinin genişlemesi, daha büyük tarım işletmelerinin bölünmesi ile açıklanmaktadır (242).

---

(239) DİE; Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, A.g.e., s.206, Tablo:221.

(240) DİE; Sanayi ve İşyerleri Sayımı, İmalât Sanayi II.Küçük İmalât Sanayi 1970, A.g.e., s.25, Özet Tablo:V.

(241) DİE; 1970 Sanayi ve İşyerleri Sayımı III.Ticaret, A.g.e.,s.148, Özet Tablo:V, s.160, Özet Tablo:II.

(242) Taner KARAHASANOĞLU, "Türkiye'de Tarım İşgücünün Sosyal Güvenlik Meseleleri", Tarımsal İşgücü Sorunları Semineri, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları, No.99, Ankara, s.51.

Bugün 50 dekardan küçük işletmelerin cüce işletmeler olarak belirlenmesine rağmen, ülkemizde hanehalklarının yüzde 79'unun sahip oldukları toprakların 50 dönümden az olduğu görülmektedir. 200 dönümden fazla toprağa sahip olanlarda, toplam hanehalklarının yüzde 2'sini oluşturmakta ve bu gruptakiler de toplam toprakların yüzde 22'sini ellerinde bulundurmaktadırlar. "Bu durum geniş ölçüde bir yoksullaşma ile, küçük gruplar lehine bir kutuplaşma olgusunu belirlemektedir. Bu bulgular ücretlilik düzeyinin tarım kesimindeki geriliğinin de bir başka anlatımına yardımcı olmaktadır" (243).

Gerek imalât sanayi ve gerekse ticaret ve tarım sektörleri ile ilgili olarak belirlenen ornekler, ülkemizde bugün için küçük üreticiliğin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu nedenle de ücretli sayısı düşük olmakta, buna karşılık kendi adına çalışanlar ve yardımcı aile işçileri sayıları büyümektedir. Ayrıca tarım kesiminde yarıcılık ve kiracılık usullerinin de yaygın olması, bugün için emeğin ücretli olarak çalışmasını onemli oranda engellemektedir. Ülkemizde çalışan nüfusun meslekler ve kesim ayrımından bu anlamda yapılan bir topluluaştırma, toplam çalışanların yüzde 60'ına yakın bir kesimin, küçük üretici ve onların yanında çalışanlar olduğunu göstermekte ve bunlar "Verimliliği Düşük Kesim" olarak adlandırılmaktadırlar (244). Geçimlik üretim tercihinden pazar için üretim tercihine geçildiğinde ise, bugünkü durumun değişeceğinde şüphe yoktur. ".... teknolojinin üretim tarzının yapısal olarak pazar için üretim yolunda değiştirdiği bir toplumda, emek de giderek modern bir kategoriye dönüşür. Belli bir rasyoneli olan ücretli emek durumuna gelir" (245).

Aşağıdaki tabloda iktisâden faal nüfusun, işteki durumları ile ilgili dağılımları görülmektedir.

---

(243) İcen BORTÜCENE; "Ücretler ve Fiyatlar", Türkiye'de Toplu Pazarlık Sisteminde Yol Gösterici Faktörler, Millî Prodüktivite Merkesi Yayınları No.198, Ankara, 1976, s.75.

(244) BORTÜCENE; A.g.m., s.75.

(245) GEVGİLİLİ; A.g.m.,

Tablo: 74 1960-1975 Döneminde İktisâden Faal Nüfusun İşdeki Durumlarına Göre Dağılımları

YILLAR	İşdeki Durum					
	Ücretli	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Bilinmeyen	Toplam
1960(1)	% 18.75	% 1.20	% 28.35	% 47.88	% 3.82	%100
1965(2)	% 20.62	% 1.24	% 27.70	% 46.01	% 4.43(a)	%100
1970(3)	% 26.46	% 0.74	% 28.54	% 44.26	-	%100
1975(4)	% 26.74	% 0.84	% 27.37	% 44.42	% 0.63	%100

Notlar: (a) Verilerin alındığı kaynakta, ücretlilerin eksik toplanmasındaki farklılığı gidermek için, bilinmeyenlerle düzeltilmiştir.

Kaynaklar: (1) DİE; 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, A.g.e., s.311, Tablo:42.

(2) ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.45, Tablo: XXXVIII.

(3) DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970 A.g.e., s.194, Tablo:39.

(4) DİE; 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları, Ankara 1976, A.g s.36-37, Tablo:14'den yararlanarak düzenlenmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi, ülkemizde iktisâden faal nüfusun yarıya yakın bir kısmı, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu çalışma şeklinin yoğun olduğu sektör de, tarım sektörü olmakta ve ücretsiz aile işçilerinin 1970 yılında yüzde 98'i, 1975 yılında da 97.4'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu eğilimlere göre de, tarım kesiminde ücretli olarak çalışanların sayısının düşük olmasının nedeni ortaya çıkmaktadır.

Ortak Pazar Ülkeleri ile ilgili olarak yapılmış bir çalışmanın sonuçlarına göre de; tarım kesiminde istihdam edilen aile işçilerinin oranı Hollanda'da yüzde 20, F.Almanya'da yüzde 54, en yük-

sek olarak da yüzde 61.54 ile Lüksemburg olmaktadır (246).

Aşağıdaki tablo, eğilimleri belirlemektedir.

Tablo:75 1970 Yılında Seçilmiş Bazı Ülkelerde Tarım Kesimindeki İstihdam

ÜLKELER	İşteki Durum		
	Çiftçiler	Aile İşçileri	Ücretliler
Belçika	69.28	24.02	6.70
Fransa	79.40	-	20.60
F.Almanya	34.41	53.79	11.80
İtalya	42.52	24.03	33.45
Lüksemburg	32.05	61.54	6.41
Hollanda	56.36	20.00	23.64

Kaynak: (1) BOURRINET; A.g.m., s.112, Tablo:2.

Çeşitli yapısal nedenler, ülkemizde ücretli olarak çalışanların sayısını etkilemekte ve bunun sonucu olarak da emek faktörü, yurtiçi faktör gelirinden düşük bir pay almaktadır. Buna bağlı olarak da emek paritesi (P_E), birin altında olmakta ve emek sahiplerinin gelirleri, ortalama gelirlerden düşük çıkmaktadır. Çünkü emek faktörünün yurtiçi faktör gelirinden yüzde 70 civarında pay aldığı gelişmiş ülkelerde, işgücünün iktisâden faal nüfus içinde payı yüzde 70-90 arasında değişmektedir. Bu nedenle daha önce de belirtildiği gibi, gerçekçi bir sonuca varabilmek için, emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri yerine, yapısal değişikliklerinin etkilerini de gözönüne alabilen parite oranlarından yararlanılmaktadır.

6. ÜCRETLİLER SAYISINDAKİ ARTIŞLARIN, ÜCRETLİLERİN YURTİÇİ FAKTÖR GELİRİNDEKİ ARTIŞLARDAN DAHA HIZLI ARTMASI

Daha önce de görüldüğü gibi 1960-1975 döneminde ücret

(246) Ülkemizde Genel Nüfus Sayımlarının kapsamı farklı olduğu için, veriler tablodaki ayrıntıya uymamaktadır. Sayımlarda çiftçiler yerine, işverenler yer almaktadır. 1970 yılı itibariyle de tarım kesimindeki hanehalkı reislerinin yüzde 7.19'unun ücretli, yüzde 0.42'sinin işveren, yüzde 91.16'sının kendi hesabına çalışan ve yüzde 1.23'ünün de ücretsiz aile işçisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi bu oranlar anlamsız olmaktadır. Bak.DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, A.g.e., s.202-203, Tablo:43.

ve maaş gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payı artarken, aynı şekilde ücretlilerin iktisâden nüfus içindeki oranları da artmıştır. Belirlenen dönemin önemli özelliği, ücretlilerin sayısındaki artışların, ücretlilerin gelirindeki artış oranından daha yüksek olmasıdır. Başka bir deyişle ücretlilerin iktisâden faal nüfus içindeki artış oranı kadar bir artış, ücretlilerin yurtiçi faktör gelirleri yönünden söz konusu olmamaktadır. Ülkemizde ücretlilerin gelirlerinin, yurtiçi faktör geliri içindeki endeks değeri 100.0'dan 119.8'e çıkarken, ücretlilerin sayısındaki artışları belirleyen endeks değeri 142.6'ya yükselmiştir (247). Bu durum ücretlilerin gelirleri aleyhine bir gelir bölüşümü olduğunu göstermekte ve bunun sonucu olarak da, diğer faktör gelirleri olan rant, kâr ve faiz gelirleri büyümektedir.

Aşağıdaki tabloda, bu gelişmeler görülmektedir.

Tablo: 76 1960-1975 Döneminde Ücretlilerin Yurtiçi Faktör Gelirinde ve İktisâden Faal Nüfus İçinde Gösterdiği Değişmeler

YILLAR	Ücret ve Maaş Gelirlerinin		Ücretli ve Maaşlıların	
	Yurtiçi Faktör Gelirlerindaki Oranı	Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Artış Endeksi	İktisâden Faal Nüfus İçindeki Oranı	İktisâden Faal Nüfus İçindeki Artış Endeksi
1960	% 27.35	100.0	% 18.75	100.0
1965	% 30.20	110.4	% 20.61	109.9
1970	% 36.56	133.6	% 26.46	141.1
1975	% 32.78	119.8	% 26.74	142.6

Görüleceği gibi de, ücretli ve maaşlıların gelirlerinin endeks değeri 1960-1970 döneminde 133.6'ya çıkmış ve daha sonra 1975 yılında düşerek 119.8'e inmiştir. Buna karşılık ücretlilerin sayısı ile ilgili endeks değeri ise devamlı olarak yükselmiş ve 1975 yılında 142.6 olmuştur.

---

(247) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'ndaki verilerden hareketle yapılan bir çalışmada, 1963-1974 yılında yalnızca memur ve sigortalı ücretlilerin, iktisâden faal nüfustaki oranı yüzde 111, ücret kazançlarının gayrisafi yurtiçi hasıladaki artış oranı da yüzde 64 olarak hesaplanmıştır. Bak.BORTÜCENE, A.g.m., s.86, Tablo:10 ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu: Türk-İş 10. Genel Kurulu'na Sunulan Çalışma Raporu, Ankara, 1976, s.382.

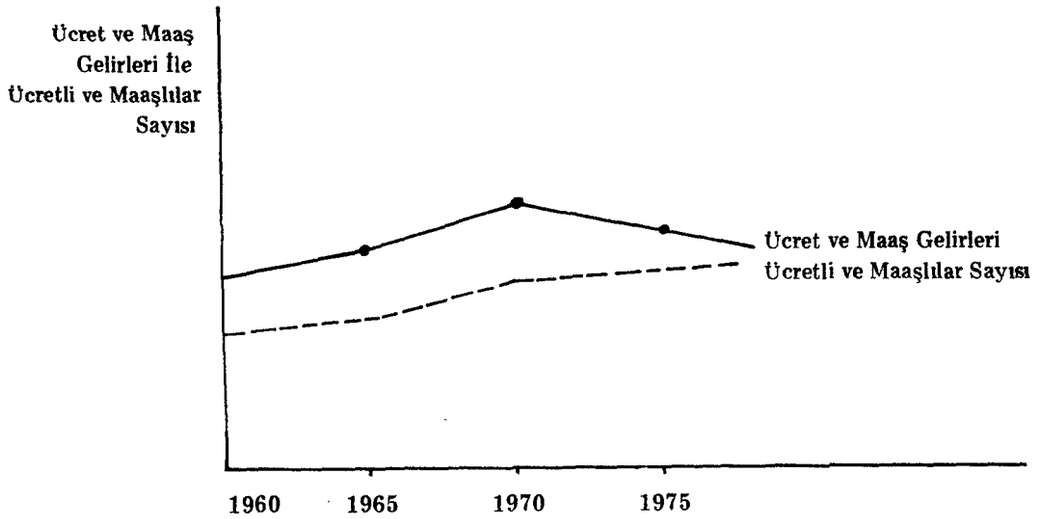

Şekil: 30 1960—1975 Döneminde Ücretlilerin, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde ve İktisaden Faal Nüfus İçinde Gösterdiği Değişmeler

Endeks değerlerinin, dönemler itibariyle incelenmesi eğilimler yönünden daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi ücretlilerin iktisâden faal nüfus içindeki artış oranı, ücretlilerin yurtiçi faktör gelirlerindeki artış oranından sadece 1965 yılında daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda ise ücretliler sayısındaki artış oranı, ücretlilerin gelirlerindeki artış oranından yüksek olmuştur. 1970 yılında bu fark yüzde 8.0'dır. 1975 yılında ise; emek gelirleri endeks değeri yüzde -10.3 oranında düşerken, ücretliler sayısı yüzde 1.6 oranında bir artış göstermiştir.

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 77 1960-1975 Döneminde Ücretlilerin Yurtiçi Faktör Geliri ve İktisâden Faal Nüfus Yönünden, Artış ve Zincirleme Artış Endeksi

YILLAR	Ücret ve Maaş Gelirlerinin Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Oranı		Ücretli ve Maaşlıların İktisâden Faal Nüfus İçindeki Oranı	
	Artış Endeksi	Zincirleme Artış Endeksi	Artış Endeksi	Zincirleme Artış Endeksi
1960	100.0	-	100.0	-
1965	110.4	% + 10.4	109.9	% + 9.9
1970	133.6	% + 21.0	141.1	% + 28.3
1975	119.8	% - 10.3	142.6	% + 1.6

Tablo sonuçlarının incelenmesi, ülkemizde 1960-1975 döneminde ücretlilerin iktisâden faal nüfus içindeki artış oranı kadar bir artışın, yine ücretlilerin yurtiçi faktör gelirleri içindeki artış oranı kadar olmadığını göstermektedir. Bu sonucun yapısal nedenleri olarak da şunlar ileri sürülebilir.

- Öncelikle ücretlilerin büyük çoğunluğu, düşük verimli ve düşük gelirli işlerde çalışmaktadır. Bilindiği gibi ülkemizde işgücü bol, sermaye kıt kaynaktır. İşgücündeki artış oranında, sermaye artışı sağlanamamakta ve bu durum da emek faktörünün verimliliğini düşürmektedir. Sermaye kıtlığı bir yandan emek-yoğun tekniklerin kullanılmasını zorunlu kılarken, diğer yandan da işgücü fazlalığının yarattığı düşük ücretler, genellikle emek-yoğun tekniklerin kullanılmasına yol açmaktadır. Sendikalaşmanın etkili olduğu iktisâdî faaliyet kollarında ise, durum biraz daha farklı olabilmektedir.

Ülkemizde mevsimlik ya da geçici olarak çalışanlar sayısı da önemli olmakta ve 1975 yılı itibariyle Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki işçilerin yaklaşık yüzde 22'si geçici işçi durumunda bulunmaktadır. 1969 yılı için yapılan bir hesaplamaya gore de, daimî çalışanlar ortalama olarak 323 gün çalışırken, mevsimlik çalışanlar 255 gün çalışmaktadırlar (248). Mevsimlik çalışanların ortalama ücretleri de, daimî çalışanlardan yüzde 21 oranında daha düşük bulunmaktadır. Ayrıca tarım kesiminde de ücretler düşük olmakta, iyimser bir yorumla ücretlerin asgarî ücretler düzeyinde oluştuğu söylenebilmektedir.

Tarım kesimindeki büyük bir işsiz kitlesinin, sanayi ya da bir başka deyişle modern kesime geçmek için hazır beklediği de bilinmektedir. Ayrıca her yıl işgücü havuzuna gelen yaklaşık 400.000 kişiden ancak 250-300 bininin iş bulabildiği, geriye kalanların da

---

(248) 1969 yılından itibaren Sosyal Sigorta Kurumu İstatistikleri'ndeki veriler yalnızca Eylül ayı itibariyle derlendiği için, 1975 yılı belirlenememiştir. Bak.Sosyal Sigortalar Kurumu; Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistik Yıllığı 1975, Ankara,1976, s.27, Tablo:6, ve Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistik Yıllığı 1969, Ankara,1970, s.27, Tablo:6'dan hesaplanmıştır.

açık işsizler kitlesine katıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da emek gelirlerinin oluşumunun etkilenmesi ve düşük olması kaçınılmaz olmaktadır. "Türkiye'de Plânlı Kalkınma Döneminde endüstri kesiminde istihdam olanakları bulamayan ve çok hızlı bir şekilde kentleşen işgücü; özellikle hizmet kesimlerinde yanıltıcı, sağlıksız ve üretken olmayan istihdam şekillerini genişletmiştir... Kendi çalışacağı işi de kendi yaratmak zorunda kalmakta, üretken olmayan istihdam şekilleri hızla büyümekte, işsizlik sorunları kendini düşük gelir, yoksulluk; eksik istihdam şeklinde ortaya koymaktadır"(249).

Belirlenen yapısal özellikler yanında, sosyal politika tedbirlerinin ve uygulamaların yeterli etkinlikte olmadığı ve toplu sözleşmelerden yararlanma oranının da düşük olduğu görülmektedir. Bu eğilimlere bağlı olarak da ücret artışları, daha sonra görüleceği gibi genellikle sendikalaşmış kesim için söz konusu olabilmektedir. Bu durumda da ülkemizde sendikalaşma hareketi, yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde sendikalaşmış olan sınırlı bir kesim için geçerlilik kazanmakta, bütün ücretliler yönünden etkin olamamaktadır. Asgarî ücret uygulamasının etkinliğinin de tartışılabileceği ve özellikle de tarım kesimindeki uygulamanın başarısız olduğu bilinmektedir.

7. EMEK KAYNAĞINDAKİ FARKLILIKLAR VE EĞİTİM OLANAKLARINDAN YARARLANMADAKİ FIRSAT EŞİTSİZLİKLERİ

Toplam ücretliler sayısının düşüklüğü yanında, emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payını ve dolayısiyle emek gelirleri parite oranını (P_E) etkileyen emekle ilgili başka bir etken de, emek kaynağındaki farklılıklar olmaktadır. Bu farklılık da emek kaynağının homojen, ya da başka bir deyişle emeğin niteliğinin kişiler arasında aynı şekilde dağılmış olmamasından ileri gelmektedir. Emek kaynağında dikey ve yatay olarak beliren bu farklılıklardan, bizim yönümüzden daha çok dikey farklılık önem kazanmakta-

---

(249) Nusret EKİN; Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.1397/240, İstanbul, 1971, s.397.

dır (250).

Emek kaynağındaki dikey farklılık, emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payını önemli ölçüde etkilemektedir. Ülkemizde nitelikli ve daha yüksek gelir getiren mesleklerde çalışan ücretlilerin oranının, düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık nitelikli işgücü ve sanatkâr kesiminde büyük açıklar olduğu da bilinmektedir (251).

Nitelikli işgücü açıklarının ya da nitelikli işgücü arzının, genel olarak iki nedeninden söz edilmektedir (252). Bunlardan biri, her toplum için geçerlidir. Buna göre toplumlarda yüksek düzeydeki işlerin gerektirdiği fizikî ve fikrî yeteneklere sahip kişilerin sınırlı olması, nitelikli işgücü arzında yetersizliklere yol açmaktadır. İkinci neden de eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri ile, üst düzeyde mesleklere yönelmeyi engelleyen sosyal çevredeki yetersizliklerdir. Ülkemiz yönünden bu durum oldukça önem kazanmaktadır. Çünkü nitelikli işgücü bir eğitimi gerektirmekte ve bazı meslek kollarında da, uzun süreli üniversite eğitimi zorunlu olmaktadır. Bu eğitim okulla ilgili örgün eğitim olacağı gibi, okullar dışındaki yaygın eğitim de olabilmektedir. Çoğu zaman da ikisinin birlikte olması gerekmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda da ".... İş hayatına olan yakınlığına rağmen, yaygın eğitimin üretime dönük fonksiyonel bir biçim kazanmadığı" belirtilmektedir (253). Zorunlu eğitimleri sağlayamayanların da, daha düşük nitelikli ve daha düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda kalacakları açıktır. Bilindiği gibi de düşük gelirli grupların, yüksek maliyetlere katlanarak nitelikli işgücü olabilme olanakları bulunmamaktadır. Bu gruplara yönelik eğitim programlarının ve özellikle yaygın eğitim programlarının da, eğitimde fırsat eşitliğini sağladığında şüphe yoktur. Eğitimde fırsat eşitli-

---

(250) Yatay farklılığa göre; piyasaya arz edilen belirli bir emeğe karşı talepteki farklılıklar, emek sahiplerinin de farklı gelirler elde etmesine yol açmaktadır.

(251) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.77.

(252) LEFTWICH; A.g.e., s.61.

(253) DPT; A.g.e., s.773.

inin sağlanması ile de, yurtiçi faktor gelirlerinin bölüşümünde, emek faktörü aleyhine işleyen gelir bölüşümünün değişeceği açıktır.

Belirlenen eğilimlere bağlı olarak da, ülkemizde işgücü fazlalıklarına rağmen (254) yıllara göre büyüyen yetişkin işçi açıkları olduğu ortaya çıkmaktadır. DPT'nin tahminlerine göre; 1972 yılında 480 bin civarındaki yetişkin işçi açığı 1977'de 999 bine, 1992'de de 8.017 milyona ulaşacaktır. Bu durum aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: Türkiye'de 1972-1992 Döneminde Türkiye'de 1971 Mevcuduna Göre Yetişkin İşçi Açıkları

(Bin Kişi)

MESLEKLER	Yıllar		
	1972	1977	1999
İzabeci-Haddeci	- 17.0	- 43.0	- 223.0
Makina ile İlgili Meslekler	-1161.0	-333.0	-2136.0
Elektrik ile İlgili Meslekler	- 82.0	-155.0	- 823.0
İnşaat İle İlgili Meslekler	+ 64.0	- 20.0	- 679.0
Diğer	-284.0	-448.0	-4156.0
TOPLAM	-480.0	-999.0	-8017.0

Kaynak: DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, A.g.e., s.776, Tablo:603.

Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, yüksek nitelikli ve de yüksek gelir getiren işlerde, işçi açıkları olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu işler düz işçiliğin dışında, bazı yetenekleri de gerekli kılmaktadır. Bu nedenle devletin, eğitimi bir kamu hizmeti haline getirmesi ve isteyen kabiliyetli kişilerin. yüksek ücretli mesleklere girmesine olanak sağlayacak bir eğitim sistemi kurması zorunlu olmaktadır (255). Ülkemizde yetişkin işçi açıkları ile birlikte ücretlilerin eğitim düzeyinin de düşük olduğu görülmektedir (256).

(254) 1975 yılında işgücü fazlalığı 1.740.000 kişi ile, toplam işgücünün yüzde 11.4'ünü oluşturmuştur. Bak.DPT; A.g.e., s.282.

(255) TÜRK; A.g.e., s.289.

(256) Yusuf HAMURDAN; Türkiye'de İşçi İşveren İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1974, s.356.

[illegible] lmektedir. Örneğin imalât sanayiinde yüksek öğretim görmüş ücretli oranı yüzde 1'dir. Diğerlerinin de yüzde 9'u ortaokul ve lise, yüzde 58'i de ilkokul mezunudur. Geri kalan yüzde 32'de hiç bir öğretim görmemiştir.

Emek kaynağındaki farklılıklar ve fırsat eşitsizlikleri ile ilgili bir başka bulgu da; iktisâden faal nüfus içinde meslekî ve teknik işgücünün gösterdiği düşük oranlar olmaktadır. Meslekî ve teknik işgücünün iktisâden faal nüfus içinde en düşük olduğu faaliyet kolu yüzde 0.33 ile "Ziraat, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık" olmakta ve bunu, yüzde 1.77 ile "İnşaat" izlemektedir. Meslekî teknik işgücünün en yüksek orana ulaştığı faaliyet kolu da, yüzde 27.40 ile "Mali Kurumlar" dır.

Aşağıdaki tabloda çeşitli iktisâdî faaliyet kollarında toplam işgücü içinde, meslekî ve teknik işgücünün oranları görülmektedir.

Tablo: 79 1970 Yılında İktisâdî Faaliyet Kollarında, Toplam İşgücü İçindeki Meslekî ve Teknik İşgücü Oranları

İKTİSÂDÎ FAALİYET KOLLARI	İktisâdî Faaliyet Kollarına Göre, Meslekî ve Teknik İşgücünün Oranı
Ziraat, Avcılık Ormancılık, Balıkçılık	% 0.53
İstihraç Sanayi	% 3.85
İmalât Sanayi	% 2.45
Elektrik, Gaz, Su	%12.30
İnşaat	% 1.37
Toptan ve Perakende Ticaret	% 1.90
Ulaştırma, Haberleşme Depolama	% 2.13
Malî Kuruluşlar	%27.40
Toplum Hizmetleri	%23.63
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	% 9.14
TOPLAM	%100.00

Kaynak: DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, A.g.e., s.162, Tablo:32'den düzenlenmiştir.

Seçilmiş bazı ülkelerdeki meslekî ve teknik işgücünün, iktisâden faal nüfustaki oranları ülkemizdeki meslekî ve işgücü oranları ile karşılaştırıldığında, ülkemizdeki oranların oldukça düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Seçilmiş ülkelerde Yugoslavya'da iktisâden faal nüfus içinde meslekî ve teknik işgücünün oranı yüzde 28.9, İsveç'te yüzde 11.5, Fransa'da yüzde 9.9, ve Türkiye'de de yüzde 3.6 olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde iktisâden faal nüfus içindeki meslekî ve teknik işgücünün oranları görülmektedir.

Tablo: 80 Seçilmiş Bazı Ülkelerde İktisâden Faal Nüfus İçindeki Meslekî ve Teknik İşgücü Oranları

ÜLKELER	Meslekî ve Teknik İşgücünün, İktisâden Faal Nüfusa Oranı (a)
Belçika (1)	% 8.3
Kanada (1)	% 9.7
Danimarka (1)	% 9.5
Fransa (1)	% 9.9
Almanya (1)	% 7.7
İngiltere (1)	% 8.6
Yunanistan (1)	% 4.2
Japonya (1)	% 4.9
Hollanda (1)	% 9.1
Norveç (1)	% 8.0
Portekiz (1)	% 2.8
İsveç (1)	%11.5
Yugoslavya (1)	%28.9
TÜRKİYE (2)	% 3.6

Not: (a) Türkiye dışındaki ülkelere ait veriler 1960-1962 yıllarını, Türkiye ile ilgili veri de 1970 yılını kapsamaktadır.

Kaynaklar: (1) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı, Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.702, Tablo:543.

(2) DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, A.g.e., s.162, Tablo:3'den düzenlenmiştir.

Ücretliler yönünden yapılan bir başka hesaplamaya göre de, 1970 yılında ülkemizde, ücretlilerin ancak yüzde 11.57'sinin meslekî ve teknik işgücü olarak istihdam edildiğini göstermektedir. Ücretlilerin en düşük oranda istihdamı da"Müteşebbis, Direktör ve Üst Kademe Yöneticiliği" dir. Bunlar toplam ücretlilerin yüzde 2.02'sini kapsamaktadır. "Diğerleri" dışında en yoğun istihdam da, yüzde 20.07 ile "Tarım Dışı Sektörlerde Çalışan Sanatkârlar ve İşçiler" dir.

Aşağıdaki tabloda ücretlilerin, iş veya meslek olarak dağılım oranları görülmektedir.

Tablo:81 1970 Yılında Ücretlilerin, İş veya Meslekteki Dağılımları

SON HAFTADAKI İŞ VEYA MESLEK	Toplam Ücretliler İçindeki Oranı
İlmî ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri ve Bunlarla İlgili Diğer Meslekler	% 11.57
Müteşebbisler, Direktörler, Üst Kademe Yöneticileri	% 2.02
İdarî Personel ve Benzeri Çalışanlar	% 3.29
Ticaret ve Satış Personeli	% 2.25
Şahsî Hizmet İşlerinde Çalışanlar	% 10.17
Tarımcı, Hayvancı, Ormancı, Balıkçı, Avcı	% 12.88
Tarım Dışı Sektörlerde Çalışan Sanatkâr İşçiler	% 20.07
Diğerleri	% 32.75
TOPLAM	% 100.00

Kaynak: DİE; Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, s.156-157, Tablo:31'den düzenlenmiştir.

Belirlenen sonuçlar ülkemizde emek kaynağında farklılıklar olduğu, yüksek nitelikle ve de yüksek gelir sağlayan işlerde çalışanların sayısının düşüklüğü yanında, ayrıca da bu tür işlerde işgücü açıkları olduğunu göstermektedir. Yine ücretlilerin eğitim düzeylerinin de düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

A.B.D.'de 1909-1949 yılları arasında yapılan bir çalışmanın sonuçları, tarım dışı kesimlerdeki gelir artışının yüzde 5.3'ünün işgücünün eğitimindeki artışlardan doğduğunu ortaya koymaktadır. Ülkemizdeki emek kaynağındaki farklılıkların, yurtiçi faktör gelirleri içinde, emek payını etkileyeceğinde şüphe yoktur. Görüleceği gibi de bu durum, yapısal bir sorun olarak ortaya çıkmakta ve "Kalkınma Plânları" ile"Yıllık Programlar" da da soruna etkili çözümler getirilemediği belirtilmektedir(257).

Etkili çözümlerin, emek gelirinin oluşması safhasında beliren bu dar boğazları ortadan kaldıracağında şüphe yoktur. Gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar da bu durumu doğrulamakta, eğitimden yararlananların sayısındaki artışlar ve eğitimde sağlanan fırsat eşitliklerinin sonucu olarak gelir bölüşümündeki dengesizliğin giderildiği görüşü yaygın bulunmaktadır (258).

Uygulanan politikalarla da emek kaynağı yeniden tahsis edilmekte ve bu şekilde dikey ve yatay hareketlilik (mobilite) artırılmaktadır. Emek kaynağının alt seviyeden üst seviyeye transfer edilmesi sonucu da,hem gelirler arasındaki fark azalmakta, hem de millî gelir yükselmektedir (259).

---

(257) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda, "Plânlı Dönemde yüksek öğrenim gören nitelikli insan gücü kaynakları artırılırken,ekonomi için aynı derecede önem taşıyan orta nitelikli teknik insan gücü kaynaklarının artırılmasına uyulmada gereken ağırlık verilmemiş, teknisyen ve yetişkin işçi sayıları ekonomik ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak kalmış yüksek nitelikli insan gücü ile teknisyen ve yetişkin işçiler arasındaki denge kurulamamıştır" denmektedir. Bak.DPT;Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı,Üçüncü Beş Yıl 1973-1977,A.g.e., s.696-697, 1975 yılı Programında "Üçüncü plânda eğitim sisteminin bütünlüğü içinde ele alınarak büyük bir ağırlık verilmiş bulunan ve örgün eğitim dışında kalan bireylerin bilgi ve beceri kazanacakları olanak olarak beliren yaygın eğitim, gereken ölçüde geliştirilip etken bir düzeye eriştirilemediği" belirtilmektedir.Bak.DPT;1975 Programı, Ankara, 1975, s.303.

(258) JEKING; A.g.e., s.59.

(259) Dikey mobilitenin artırılmasında, belli başlı üç yöntem tavsiye edilmektedir. Önce devlet,eğitim fırsatlarında eşitlik sağlanması için kişilere yardımda bulunur. İkinci olarak, sermaye mülkiyetinde görülen eşitsizliğin derecesi düşürülür ve yüksek vasıflı emeğin gelişmesine yardımcı olan ekonomik imkânlardan daha çok kişinin yararlanması için, gerekli koşullar hazırlanır. Üçüncü olarak da, bazı yüksek nitelikli emek sınflarına katılmayı engelleyen işçi birliklerine ve teşkilâtlarına karşı tod-

8. ENFLASYONIST ETKİLER

Daha önce de görüldüğü gibi 1960-1975 döneminde tarım ve tarım dışı kesimlerde artış gösteren emek gelirleri/yurtiçi faktör gelirleri (E_G/YF_G) oranı ile, emek gelirleri parite oranı (P_{GSE}) 1970 yılından sonra düşmeye başlamış bulunmaktadır. 1970 yılında yüzde 36.5 olan (E_G/YF_G) oranının 1975 yılında yüzde 32.78'e, yine 1970 yılında 0.770 olan (P_{GSE}) oranının da 1975 yılında 0.681'e düştüğü bilinmektedir.

Ücretlilerle ilgili eğilimleri daha iyi belirleyebilmek için de tarım kesiminde çalışan ücretlilerle, kamu kesimi hizmetlerinde çalışan ücretli ve maaşlılar kapsam dışı bırakılarak yapılan çalışmalardada, aynı eğilimlerle karşılaşılmış bulunulmaktadır.

Üçüncü bölümün, üçüncü kısmında belirlediğimiz bu eğilimler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 82 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirlerinde Emek Gelirlerinin Payındaki Değişmeler

YILLAR	Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Yaratılan Yurtiçi Faktör Gelirlerinde, Emek Gelirlerinin Payı				Tarım Dışı Kesimlerde ve Kamu Kesimi Hizmetlerinde Çalışan Ücretli ve Maaşlılar Hariç, Ücretler Toplamının Yurtiçi Faktör Gelirlerindeki Payı			
	$\frac{E_G}{YF_G}$	İndeks (1960:100)	Zincirleme İndeks	Dönemler Arası Değişme %	$\frac{E_G}{YF_G}$	İndeks (1960:100)	Zincirleme İndeks	Dönemler Arası Değişme %
1960	27.35	100.0	100.0	-	32.30	100.0	100.0	-
1965	30.20	110.4	110.4	10.4	32.33	100.1	100.1	0.1
1970	36.56	133.6	121.0	21.0	41.27	127.7	127.6	27.6
1975	32.78	119.8	89.6	-31.4	35.11	108.6	85.0	-42.6

Kaynak: (29),(33) No.lu tablolardan alınmıştır.

(259'un devamı) birler alınabilir. Yatay mobiliteyi artırmak için de; emek mübadelesini ve işçilerin bölgeler arasında hareketini gerçekleştirmek için, fon temini ile meslekî eğitim proğramlarına başvurulur. Bak. LEFTWICH;, A.g.e., s.69-70.

Tablo sonuçları, tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretli ve maaşlıların 1960 yılında 100 olan endeks değerlerinin, 1965 yılında 110.4'e, 1970 yılında da 133.6'ya çıktığını ve daha sonra da 1975 yılında 119.8' e düştüğünü göstermektedir. Yine aynı şekilde tarım dışı kesimde ve kamu hizmetlileri haricindeki ücretlilerin 1965 yılında 100.9 olan indeks değerlerinin 1970 yılında 127.7'ye çıktığı görülmüştür. Ancak 1975 yılında indeks değeri düşmeğe başlamış ve 1975 yılında 108,6 olmuştur.

Tabloda dönemlerarası indeks değişmeleri incelendiğinde, (E_G/YF_G) oranındaki farklılıklar daha açıklıkla görülmektedir. Tarım ve tarım dışı kesimlerdeki (E_G/YF_G) indeks değerleri 1960-1965 döneminde yüzde 10.4, 1965-1970 döneminde de yüzde 21.0 oranında artarken, 1970-1975 döneminde düşmüştür. 1970-1975 dönemindeki azalma yüzde 31.4'dür. Aynı eğilim tarım dışı kesimlerde ve kamu kesimi hizmetlerinde çalışanlar dışındaki gruplar için de geçerli olmuştur.1970-1975 döneminde bu grupların da yurtiçi faktor gelirlerindeki indeks değerleri,yüzde 42.6 oranında düşmüştür.

1960-1970 döneminde yükselme gösteren (E_G/YF_G) oranının 1970-1975 döneminde düşmesi, emek gelirlerine karşılık, diğer faktor gelirlerinin büyüdüğünü göstermektedir. 1975 yılı aynı zamanda ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfustaki oranlarını korudukları ve hattâ o.2 oranında artış gösterdikleri bir yıldır. Bu nedenle (E_G/YF_G) oranındaki düşüşlerin nedeni, ücretli ve maaşlılar sayısı ile de ilgili olmamaktadır.

Bu durumda da ülkemizde 1970 yılından sonra, ücretli ve maaşlılar aleyhine işleyen bir gelir bölüşümü ortaya çıkmış bulunmaktadır. Sonuç olarak da, ücretli ve maaşlıların nisbî durumları, işverenler ve kendi hesabına çalışanlara göre kötüleştiği ve ücretliler (Pü) ile maaşlılar (Pm) için ayrı ayrı hesaplanan parite oranlarının da,aynı eğilimleri taşıdığı söylenebilecektir.

Aşağıdaki tablo bu yöndeki eğilimleri belirlemektedir.

Tablo: 83 1960-1975 Döneminde Yurtiçi Faktör Geliri ve Emek Gelirlerindeki Gelişmeler

YILLAR	Yurtiçi Faktör Geliri (Milyon TL.)	İndeks (1960: 100)	Zincirleme İndeks	Dönemler Arası Değişme (I) %	Emek Gelirleri (Milyon TL)	İndeks 1960: 100	Zincirleme Endeks	Dönemler Arası Değişme (II) %
1960	40.392.8	100.0	100.0	-	11.050.8	100.0	100.0	-
1965	64.391.0	159.4	159.4	59.4	19.447.7	175.9	175.9	75.9
1970	122.053.1	302.1	189.5	89.5	44.629.9	403.8	229.5	129.5
1975	434.014.8	1074.4	355.6	155.6	142.130.0	1286.1	318.5	218.5

Tabloda da görüldüğü gibi, 1960-1975 döneminde emek gelirleri endeksi 1286.1 olurken, yurtiçi faktör gelirleri endeksi 1074.4 olmuştur. İncelenen dönemde emek gelirleri endeksinin, yurtiçi faktör gelirleri endeksinden daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancak aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, dönemlerarası artışlar incelendiğinde, 1970 yılından sonra eğilimlerin değiştiği görülmektedir. Örneğin emek gelirleri endeksi yurtiçi faktör gelirleri endeksinden 1965 yılında yüzde 16.5, 1970 yılında da yüzde 40.0 oranında daha yüksek olurken 1975 yılında yurtiçi faktör gelirleri endeksi büyüdüğü gibi, yüzde 62.9 oranında da emek gelirleri endeksini aşmış bulunmaktadır.

Tablo: 84 1960-1975 Döneminde Yurtiçi Faktör Gelirleri ile, Emek Gelirlerinde Dönemlerarası Farklılıklar

YILLAR	Yurtiçi Faktör Geliri	Emek Gelirleri	Dönemlerarası Endeks Farklılıkları %
	Dönemlerarası Değişme I %	Dönemlerarası Değişme II %	I-II
1960	-	-	-
1965	59.4	75.9	-16.5
1970	89.5	129.5	-40.0
1975	155.6	218.5	+62.9

Kaynak: (83) No.lu tablodan yararlanılmıştır.

Belirlenen eğilimlerin sonucu olarak da,1970 yılından sonra, yurtiçi faktör gelirlerindeki büyümeden emek gelirlerinin yararlanamadığı ve diğer faktör sahipleri lehine bir gelir bölüşümünün geçerli olduğu görülmektedir.

Benzer bulgular daha önce belirtilen "Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim ve Kuznetz Hipotezi" adlı çalışmada da görülmektedir (260). Bu çalışmada (E_G/YF_G) oranları 1968 yılı için yüzde 32.29, 1969 yılı için yüzde 33.21, 1970 yılı için yüzde 35.46, 1971 yılı için yüzde 34.26 ve 1972 yılı için de yüzde 33.79 olarak hesaplanmış bulunmaktadır. Bu çalışmanın devamı olan bir başka çalışmada da (E_G/YF_G) oranı,1973 yılı için yüzde 33.37 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada 1968 yılında 100 olan endeks değerinin 1970 yılında 107'ye çıktığı ve 1973 yılında da 103'e düştüğü görülmektedir (261). Aynı kaynaktan hareket eden bu iki çalışmanın bulguları da, 1970 yılından sonra emek gelirlerinin,yurtiçi faktör gelirlerindeki payının düştüğünü ortaya koymaktadır.

Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "Gelir Dağılımı 1973" Araştırması'nda da, "Özellikle 1970-1973 döneminde önceki yıllara göre hızlanan fiyat artışlarının, olumlu etkileri büyük ölçüde ortadan kaldırdığı hattâ gelir bölüşümünü bu gruplar aleyhine bozduğu" görüşüne yer verilmektedir. Yine Araştırma'da 1965 yılına göre, toplam nüfus içindeki payları hızla artan memur ve işçilerin, toplam gelirden aldıkları,payın çok daha yavaş olarak yükseldiği ileri sürülmektedir (262).

1960-1970 döneminde artış gösteren (E_G/YF_G) oranının,1970-1975 döneminde düşmeye başlaması bu dönemdeki yüksek fiyat artışlarının bir sonucu olmaktadır. Aşağıdaki tablolarda da görüleceği gibi 1970 sonrası,gerek ücretlilerin ve gerekse maaşlıların gelirlerinde önemli oranda artışların olduğu yıllardır. Bu dönemde işçilerin toplu

(260) ECEVİT-ÖZÜTÜN; A.g.e., s.76, Tablo:XLIV.

(261) İ.M.C.Araştırma ve Etüd Grubu; A.g.m., s.6, Tablo:1.

(262) DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.26. [illegible]

sözleşmelerle, memurların da 657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu" ile gelirlerinde önemli artışlar sağlandığı bilinmektedir. Bunlara rağmen (E_G/YH_G) oranının düşmesinin nedeni, enflasyonist etkilere bağlanabilmektedir. Bilindiği gibi enflasyonun gelir bölüşümü üzerindeki etkileri, teorik tartışmalar yönünden de ilgi çekmektedir. Genel olarak da enflasyondan en çok sabit gelirli gruplar olan ücretli ve maaşlılar, dar gelirli gruplar olan geçimlik toprak sahipleri ile küçük esnaf ve sanatkârlar zararlı çıkmaktadırlar.

Tabloda 1960-1975 döneminde, İstanbul Ticaret Odası tarafından düzenlenen "İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi" ndeki gelişmeler görülmektedir (263).

Tablo: 85 İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi

YILLAR	(1963=100) (1)	(1960=100) Olarak Düzeltilmiş Endeks (2)	(1960=100) Zincirleme Endeks	(1960=100) Dönemlerarası Artışlar
1960	-	100.0	100.0	-
1965	108.4	129.8	129.8	29.8
1970	143.3	171.6	132.2	32.2
1975	326.6	391.1	227.9	127.9

Notlar: (1) İstanbul Ticaret Odası "İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi"

(2) İstanbul Ticaret Odası'nın (1963=100) olan "İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi" nin, (1960=100) olarak düzenlenmesi sonucu bulunmuştur.

Tablo sonuçları, 1960-1975 döneminde ücretliler geçinme endeksindeki artışları göstermesi yönünden ilginç olmaktadır. Çünkü (1960=100) olarak düzenlenen endeks sonuçları, 1970-1975 döneminde dönemler arasındaki artışların oldukça büyük olduğunu ortaya koymaktadır. 1960-1965 döneminde yüzde 29.8 olan geçinme endeksindeki artışlar 1965-1970 doneminde ancak yüzde 32.2 olurken, 1960-1975 dönemin-

(263) İstanbul Ticaret Odası'nın (1958=100) ve (1963=100) olmak üzere iki endeks çalışması vardır. Ancak 1973 yılından itibaren (1958=100) endeksi yayınlanamamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda (1963=100) olan endeks esas alınmış, 1960-1963 döneminin değerleri bilinmediği için de (1958=100) endeksinden yararlanılmıştır. Daha sonra tabloda da görüldüğü gibi, (1963=100) endeksinden hareket edilmiş ve (1960=100) endeksi bulunmuştur.

de yaklaşık 4 kat artarak yüzde 127.9 olmuştur. Görüldüğü gibi 1970-1975 dönemi, çok yüksek fiyat artışlarının gözlendiği bir dönem olmaktadır.

Buna karşılık 1970-1975 döneminde, parasal emek gelirlerinde önemli oranda artışlar olduğu da bilinmektedir. Ancak reel emek gelirleri yönünden soruna bakıldığında, durum açıklık kazanmaktadır. Çünkü 1970-1975 döneminde reel emek gelirlerinde bir önceki döneme göre gerileme söz konusudur. 1965-1970 döneminde reel emek gelirleri endeksi yüzde 69.4 oranında artarken, 1970-1975 döneminde reel emek gelirleri endeksindeki artış hızı yüzde 60.9'a düşmüştür. Oysa aynı dönemde parasal emek gelirleri endeksi yüzde 72.5'den, yüzde 191.2'ye çıkarak yaklaşık üç kata yakın bir artış göstermiş bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 86 1970-1975 Döneminde, Parasal ve Reel Emek Gelirlerindeki Gelişmeler

YIL-LAR	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi		Parasal Ortalama Emek Gelirleri				Reel Ortalama Emek Gelirleri			
	(1960=100) (1)	Zincirleme Endeks	(Ł.) Olarak	Endeks (1960=100)	Zincirleme Endeks	Dönemler Arası Endeks Artışları%	(Ł.) Olarak	Endeks (1960=100)	Zincirleme Endeks	Dönemler Arası Endeks Artışları %
1960	100.0	100.0	4534	100.0	100.0	-	4534	100.0	100.0	-
1965	129.8	129.8	6757	153.4	153.4	53.4	5360	118.1	118.1	18.1
1970	171.6	132.2	12003	264.7	172.5	72.5	9079	200.2	169.4	69.4
1975	391.1	227.9	34961	771.0	291.2	191.2	15340	338.3	168.9	68.9

Kaynak: (1) (65) No.lu tablodan alınmıştır.

Belirlenen eğilimlere göre, şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- 1960-1970 döneminde yüzde 27.35'den, yüzde 36.56'ya yükselen (E_G/YF_G) oranı, 1970-1975 döneminde yüzde 32.78'e düşmüştür. Buna bağlı olarak da 1970 yılında 133.6 olan endeks değeri, 1975 yılında 119.8 olmuştur.

- 1975 sonunda emek gelirleri endeksi 1286.1, yurtiçi faktör gelirleri endeksi de 1074.4'dür. Görülecegi gibi de emek gelirleri endeksi, incelenen dönemde daha fazla artmıştır.

- Ancak 1970 yılına kadar dönemler yönünden yurtiçi faktör gelirlerinin üzerinde seyreden emek gelirleri endeksi, 1970-1975 dönemlerinde bu gelişmeyi gösterememiş ve hattâ yüzde 62.9 endeks degeri ile, yurtiçi faktör gelirleri endeksinin altına düşmüştür. Görüldügü gibi de ücretli ve maaşlılar 1970 yılından sonra, yurtiçi faktör gelirlerindeki artışlardan yararlanamamışlardır.

- Bu degişmelerin nedeni de, yükselen fiyat artışlarına baglanmaktadır. Çünkü 1970-1975 döneminde "İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi"ndeki artışlar yüzde 127.9 olmuştur. Oysa bu artışların 1960-1975 döneminde yüzde 29.8, 1965-1970 döneminde de yüzde 38.2 olduğu görülmüştür.

- Geçinme endeksindeki artışlara bağlı olarak da, reel ortalama emek gelirlerindeki artışlar 1970-1975 döneminde düşmüştür. 1960-1965 döneminde yüzde 18.1, 1965-1970 döneminde de yüzde 69.4 olan endeks artışları, 1970-1975 döneminde yüzde 68.9'a düşmüş bulunmaktadır. Oysa aynı dönemlerde parasal ortalama emek gelirleri endeksleri yüzde 53.4, yüzde 72.5 ve 1975 yılında da yüzde 191.2 oranında bir artış göstermiş bulunmaktadır.

Tablo sonuçları ve özetlenen eğilimler, ülkemizde 1970-1975 döneminde enflasyonist etkilerin gelir bölüşümünü emek gelirleri aleyhine farklılaştırdığını göstermektedir. Bilindiği gibi de enflasyon dönemlerinde fiyat artışlarından meydana gelen gelir artışı, büyük ölçüde işverenlere akmakta, maaş ve ücretliler ise bu artışlardan yararlanamamaktadırlar (264).

Bu durumda da ülkemizde enflasyondan kârlı çıkan grupların, emek faktörü dışındaki diğer faktör sahipleri olduğu görülmektedir. Ancak emek faktörü dışında kalan diğer faktör sahipleri yönünden ise, durumun açık olmadığı söylenebilir. Bilindiği gibi diğer faktör sahipleri çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Genellikle de ülkemizde

(264) İ.Ş.B.C.Araştırma ve Etüd Grubu; A.g.e., s.7.

enflasyon dönemlerinde, üretimden ya da gelir bölüşümünden paylarını kâr olarak alan grupların, zarar görmedikleri ileri sürülebilir. Sanayi ve ticaret sektöründeki bu müteşebbisler grubuna serbest meslek mensupları, büyük toprak sahipleri ile verimli ve tekel gücüne sahip işkollarında çalışan güçlü sendikaların üyeleri de dahil olmaktadır. Bu grupların fiyat artışları oranında, gelirlerini de artırdıkları bilinmektedir. Bu gruplara karşılık dar gelirli olan küçük çiftçilerle, küçük esnaf ve sanatkârların, sabit gelirli gruplar olan memurların ve verimli iş kolları ile tekel gücüne sahip olmayan işkollarındaki yeterince teşkilâtlanamamış işçilerin fiyat artışları oranında gelirlerini artıramadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da ülkemizde gelir dağılımı dengesizliği, bu gruplar aleyhine olarak bir kere daha artmış bulunmaktadır(265).

1970 başlangıcı, çeşitli nedenlerle ülkemizde enflasyonun hızlanmaya başladığı yıllar olmuştur. Çünkü bu dönemde önemli gelişmeler görülmüştür. (266). Öncelikle de yüzde 66 oranındaki 1970 devaluasyonu, kamu iktisâdî teşebbüslerinin ürettiği temel mallara yapılan zamlar ve 657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu" ile memur maaşlarındaki önemli artışlar belirtilmelidir.

Yine 1968 yılında ülke düzeyinde asgarî ücret tesbitleri ile, sendikalaşmanın etkinliğine bağlı olarak ücretlerdeki artışlar önemli olmuştur. Fiyatları dolaylı ya da dolaysız bir şekilde etkileyebilecek bu etkenlere bağlı olarak da, ülkemizde önceki yıllara göre daha hızlı fiyat artışları ile karşılaşılmıştır.

Maliyetlerdeki bu artışlara, 1973 yılından itibaren petrol fiyatlarındaki artışlar da eklenmiştir. Ancak petrol fiyatları ile artışlar yalnızca petrol üzerinde kalmamış ve petrolle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi olan bütün mal ve hizmetlerin maliyetleri artmıştır.

---

(265) Bu konuda bak. Memduh YAŞA; "1977'nin Ekonomik Bunalımı ve 1978'in Umudu", Milliyet Gazetesi, 4 Ocak 1978.

(266) Bu konuda bak. Sevin YAYIN; 1974 Yılında Maliyetleri Artırıcı Etmenler ve Fiyat Artışları, DPT, Ankara, 1975, s.1-6.

Dünya konjonktürüne bağlı olarak da, hammadde ve aramaddelerin ithali ile de fiyat artışları ithal edilmeye başlanmıştır. Öte yandan ihraç edilen mallardaki fiyat artışlarının, iç üretimde kullanılan malların fiyatlarını artırdığı ve bu artışların da maliyetleri etkilediğinde şüphe yoktur.

Genel olarak maliyetleri artırıcı bu etkenler yanında, talep enflasyonunu dolaylı ya da dolaysız etkileyen etkenlerin de, 1970'lerdeki enflasyonist ortamın yaratılmasındaki yeri önemli olmaktadır (267). Bunlar içinde para arzındaki artışların ve kredi genişlemesinin, ülkemizde enflasyonist ortamın yaratılmasında önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Kamu giderlerindeki devamlı artışların Merkez Bankası tarafından finanse edilmesi, tarımsal destekleme alımları ve kamu iktisâdî teşebbüslerinin açıklarının kapatılması gibi etkenler sonucu para arzında görülen artışlar, yeterli olmayan mal ve hizmet arzı karşısında effektif talebin dengesiz büyümesine yol açmıştır.

1968-1972 döneminde yılda ortalama yüzde 18.4 oranında bir artış gösteren para arzı, 1973-1975 döneminde ortalama yüzde 29 oranında artarak 1975 yılında yüzde 18.4 Milyar olmuştur. Son yılların fiyat yükselişlerinde para arzı genişlemesi, hem neden hem de sonuç olmaktadır. Çünkü ekonomimizin gelişme hızı, nüfus artışı, monetizasyon ve diğer etkenler dikkate alındığında para arzı genişlemesinin, yıllık olarak yüzde 20'yi geçmemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Oysa 1970'lerden sonra bu oranı çok aşan para arzındaki artışların, talep baskısı yaratarak yüksek fiyat artışlarına yol açtıkça-masi doğal bir sonuç olarak karşılanmaktadır. (268). Kredi arzındaki artışların da, benzer etkiler yarattığı bilinmektedir.

Yine aynı şekilde 1973 yıllarında 1.3 Milyar Dolara ulaşan işçi dövizlerinin yatırımlara yöneltilememesine bağlı olarak ortaya çıkan ek satın alma gücünün, arz talep dengesini bozduğu da bir gerçektir.

---

(267) Bu konuda bak. KUMBARACIBAŞI; A.g.m., s.1-11. Rıdvan KARLUK; "Fiyat Artışları ve Türkiye", ESADER, Cilt:X, Sayı.1, Ocak 1974, s.310-348.

(268) İktisâdî Rapor 1977, A.g.e., s.409-410.

Bunlardan başka destekleme alımlarının da, 1970'lerden sonra arz-talep dengesini bozarak, enflasyonist ortamın gelişmesinde önemli etkileri olmuştur.

Bilindiği gibi destekleme alımları sonucu kırsal kesime aktarılan fonlar, geniş ölçüde harcama biçiminde ekonomiye yeniden dönmektedir. Çünkü bu kesimin marjinal tüketim eğilimi oldukça yüksektir. Ayrıca da tarım kesimi esaslı bir vergilendirmeden yoksundur. Bu olgu, tarımsal destekleme alımlarının enflasyonist etkilerine karşı, vergilerin otomatik istikrar sağlayıcı gücünden ekonominin yararlanmasını engellemektedir (269). DPT'nin bir araştırmasında da "Tarım ürünleri için uygulanan destekleme alımlarının zaten bozuk olan gelir dağılımını daha kotüleştirdiği, taban fiyat politikasının küçük üreticilere değil, büyük toprak sahiplerine yaradığı" görüşüne yer verilmiştir (270). 1970 devalüasyonunu takiben destekleme alımları ile taban fiyatları hızla yükseltilmiş ve gelirlerdeki artışlar da, piyasada talebin şişmesine yol açmıştır. Tarımsal ürünlerdeki artış diğer yönüyle de daha once belirtildiği gibi maliyetleri artırıcı bir etken olmuştur. Görüldüğü gibi de hem talep, hem de maliyet enflasyonları birlikte görülmüştür.

1970-1975 döneminde kamu harcamalarında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu" ve bu kanuna bağlı olarak yapılan düzenlemeler sonucu, artan cari harcamaların effektif talebi artırdığında şüphe yoktur. Kamu yatırımlarının üretime geçmesinde de gecikmeler olmasının, arz-talep dengesini bozucu etkileri olduğu görülmüştür.

Enflasyonist etkilere bağlı olarak da, para talebi düşmüş ve bu da talebi artırarak esnek olmayan mal ve hizmetlerin fiyatlarının daha da yükselmesine neden olmuştur.

Belirlenen gelişmeler dışında, özellikle 1970'lerden sonraki değişen nüfus yapısının ve şehirleşme hareketinin talebi etkileyerek, fiyatları artırdığı da ileri sürülebilmektedir. Ülkemizde 1960-

(269) İsmail BULMUŞ; "Tarımsal Destekleme Alımları ve Enflasyon", Milliyet Gazetesi:, 23 Ağustos 1977.

(270) DPT; Destekleme Politikası Uygulamasının Çay, Şeker Pancarı, Pamuk, Fındık Üreticileri Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1976.

1970 döneminde üretken olmayan nüfus olarak kabullenilen 15 yaşından küçüklerle, 65 yaşından büyüklerin oranı yüzde 44.8'den, yüzde 45.5'e yükselmiştir. Başka bir deyişle nüfus yapısı üretken olan yaş grubu aleyhine ve üretken olmayan yaş grubu lehine değişme göstermiştir. Kırsal kesimlerden, şehre olan önemli orandaki göçler sonucu da şehirleşen köylülerin tüketim davranışları değişmektedir. Çünkü önceleri tarımsal ürünlerin üreticileri olan bu gruplar, daha sonra aynı malların tüketicisi olmaktadırlar. "Toplum ihtiyaçlarının göçlerin etkisiyle artması sonucu, fiyatlar üzerinde bir baskının doğması doğal bir gelişme sayılmaktadır".(271)

Belirlenen ve diğer etkenler ülkemizde 1969 sonlarında düşük oranlarda ... başlayan enflasyonun, 1970 yılından sonra önemli boyutlara ulaştığını göstermektedir. Özellikle de fiyatlardaki gelişmeleri ve paranın satın alma gücündeki değişmeleri belirleme amacı taşıyan Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü "Toptan Eşya Fiyatları Endeksi" ne göre de, 1968 yılında 127.3 olan endeksin, 1975 yılında 343.2'ye çıktığı görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi de, özellikle 1971 yılından geçerli olmak üzere endeks değerlerinde büyük artışlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1968'de 3.1, 1969'da 7.2, 1970'de 6.7 olan endeks artışları, 1971'de 15.9, 1972'de 18.0, 1973'de 20.4, 1974'de 29.8 ve de 1975'de 10.7 olmuştur.

Tablo: 87 Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (1963=100)

YILLAR	Genel Endeks	Zincirleme Endeks	Yıllık Artışlar %
1964	101.2	101.2	1.2
1965	109.4	108.1	8.1
1966	114.7	104.8	4.8
1967	123.4	107.5	7.5
1968	127.3	103.1	3.1
1969	136.5	107.2	7.2
1970	145.7	106.7	6.7
1971	168.9	115.9	15.9
1972	199.3	118.0	18.0
1973	240.1	120.4	20.4
1974	311.8	129.8	29.8
1975	343.2	110.7	10.7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü

(271) Rıza KANDİLLER; Türkiye'nin Plânlı Dönemindeki Fiyat Hareketlerinin Bir Analizi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1975, s.58-61. Ayrıca diğer etkenler için bak. KARLUK; A.g.m., s.333-334.

II. SOSYO-EKONOMİK TERCİHLERLE İLGİLİ ETKENLER

1. GENEL OLARAK

Bu kısımda daha önce, ülkemizde yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde emek faktörünün fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımını etkileyen yapısal etkenleri belirlemiştik. Şimdi de yapısal etkenler dışında kalan ve daha çok politik kararlar sonucu ortaya çıkan etkenler üzerinde duracağız. Bu etkenleri de, "Sosyo-Ekonomik Tercihlerle İlgili Etkenler" olarak belirlemekteyiz.

Bilindiği gibi günümüzde devletler, gelir dağılımının iyileştirilmesi için gerek gelirlerin oluşumu sürecinde, gerekse gelirlerin oluşumundan sonra kamu maliyesi araçları ile gelir dağılımına müdahalede bulunmaktadır.

(I) kısımda inceledi[illegible]miz yapısal etkenler, görülecek gibi gelirlerin oluşumu sürecinde gelir dağılımını etkileyen yapısal etkenler olmaktadır. Bu etkenlerin sonucu olarak da ülkemizde, emek faktörü aleyhine işleyen bir gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır.

Yapısal etkenler sonucu yurtiçi faktör gelirleri içinde düşük olarak oluşan emek gelirlerinin kamu maliyesi aracılığı ile yeniden dağılıma uğraması ya da başka bir deyişle iyileştirilmesi, gelirleri yeniden dağıtıcı politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu dağılımın yapısal etkenlerle belirlenen dağılımdan farklı olduğu, başka bir deyişle gelirin ilk dağılımı ya da olağan dağılımından ayrı özellikler taşıdığı bilinmektedir. Çünkü yeniden gelir dağılımını gerçekleştirecek politikalar, devletlerin sosyo-ekonomik politikaları ile yakından ilgili olmaktadır.

Gelir dağılımında eşitlik sağlayıcı politikaların uygulanmasının, ekonomik yönden olumlu ve olumsuz etkileri olacağı tartışma konusudur. Daha açıkçası ekonomik büyüme ya da ekonomik etkinlik ile, gelir dağılımında eşitlik ya da sosyal adaleti gerçekleştirme tercihi arasında çatışma vardır. Bu çatışmaya bağlı olarak da ekonomik büyümenin mi, yoksa gelir dağılımının mı önceliği olacağı ülkelere göre değişebilmektedir.

Bir yazarın deyişiyle "İnsanî şartların çok gerisinde, XX.Yüzyılın hümanizması ile katiyen bağdaşmayan sonuçlar doğuran e-

gitsiz gelir paylaşımını yükselterek mi? Yoksa kötü paylaşıma uğrayan millî gelir hacmini genişleterek mi? Ya da bir başka deyişle" Paylaşımdan Kalkınmaya Geçiş mi", yoksa "Kalkınmadan Paylaşıma Geçiş" mi öncelik kazanacaktır (272).

Genellikle de bu önceliğin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine gore belirlendiği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde ekonomik sonuçlarına bakılmaksızın, toplumun isteklerinin yerine getirildiği görülmektedir. A.B.D.'de yapılan bir araştırma, gelişmiş ülkelerde toplumun dengeli bir gelir dağılımı peşinde koştuğunu ve hükumetlerin de bu istekleri yerine getirme gayretleri içinde olduğunu göstermesi yönünden ilgi çekicidir. Araştırmada "... Kökü sorun, herkesin daha çok istemesidir. Refahlı dönemlerde bile, örneğin sürekli yüksek ücret ile, general ve amirallerin gittikçe geliştirilen silah istekleri ve devletin genişleyen sosyal hizmetlerindeki esneklik düşüklüğü, ekonominin kararlı fiyatlarla üretebildiğinden çok daha fazla yükü sürgit ekonomiye getirmiştir. Demokratik hükümetler belli bir kesimin isteklerine hayır demek yerine, genellikle büyük bütçe açıkları yaratmayı daha kolay yol olarak görmüşler, böylece enflasyonu da körüklemişlerdir", denmektedir (273).

Gelişmiş ekonomilerde gelir dağılımı, ekonominin devamlı büyümesinin gerçekleştirilmesi yönünden önem kazanmaktadır. Devamlı büyümeyi gerçekleştirecek etkenlerden biri de, devamlı talep artışlarıdır. Talepte devamlı artış sağlanması ise, gelir dağılımı ile yakından ilgili olmaktadır. Bu nedenle büyüyen ekonomilerde ilerde karşılaşılması muhtemel durgunluktan kurtulmak için, gelir dağılımına önem verilmesi bir politika olarak benimsenmiştir. Bu ülkelerde yüksek gruplar için uygulanacak daha yüksek vergileme politikaları ile yeniden gelir dağılımının gerçekleşeceği, ancak bunun yanında büyüme hızının da düşeceğinin bilinmesine rağmen, yine de büyük bir darboğazla karşılaşılmayacağı konusunda birleşilmektedir. Çünkü ula-

---

(272) ÜLKEN; a.g.e., s.334-347.

(273) "Kapitalizm Yaşayabilir mi?", TIME, 14 July 1975, (Çevi.İmal Cem AŞKUN), ESADER, Cilt:XII, Sayı.2, Haziran 1976, s.220.

şılan gelir seviyesinin daha fazla yükselmesi halinde, yeniden gelir dağıtıcı politikalar sonucu kalkınma hızında görülecek düşmeler daha önemsiz olacaktır. Genellikle de gelişmiş ülkelerde sosyal adaletin gerçekleşmesi için, büyümeden fedakârlıkta bulunulması kaçınılmaz olmakta ve bu fedakârlığın da yapıldığı görülmektedir (274).

Asıl sorun, gelişmekte olan ülkeler yönünden ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ülkelerde gelir dağılımına ağırlık veren politikaların maliyetlerinin, yüksek olacağında şüphe yoktur. Bilindiği gibi gelişmiş ekonomilerde gelir dağılımı, ekonomik büyümenin devamının sağlanması yönünden önem kazanmaktaydı. Oysa gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı, kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünden ele alınmaktadır. Görüldüğü gibi de gelişmekte olan ülkeler, bir yandan geri kalmışlıktan kurtulmaya çalışırlarken, diğer yandan da gelir dağılımında eşitliği sağlamak için uğraşmaktadırlar. Günümüzde iktisat teorisinin de bir yandan geri kalmışlıkla, gelir dağılımı eşitsizliğinin birlikte yürüdüğünü ortaya koyması, diğer yandan da gelişen ekonomilerin kendiliğinden dağılım eşitliğini yaratıp-yaratmadığını çözmeye çalışması dikkat çekici olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamak ve adaletli bir gelir dağılımını gerçekleştirmek için, geliri yeniden dağıtıcı politikaların cesaretle uygulanması zorunlu bulunmaktadır. Ancak bu zorunluluk, bir tercihte bulunmayı da kaçınılmaz hale getirmektedir. Çünkü tasarruf olanakları fazla olan yüksek gelirli grupların, gelirlerinin bölüşülmesi ile, etkin olmayan bir kaynak dağılımına yol açılacağı, sermaye birikiminin yavaşlayacağı, kalkınmanın finansmanı yönünden dar boğazlarla karşılaşılacağı ve sonuç olarak da, kalkınmanın engelleneceği ileri sürülmektedir. Yine tercihin gelir dağılımının adaletli olmasından yana yapılması halinde, bu tercihleri belirlemek ve uygulamak durumunda olan farklı politik eğilimlere sahip siyasî organların da, rizikoya girip-girmeyecekleri tartışma konusudur.

Harry G.Johnson, gelişmekte olan ülkelerde hızlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi sürecinde, gelir dağılımında eşitliği sağlayı-

---

(274) Harry G.JOHNSON; Money, Trade and Economic Growth, Second Edition, Unwin, University Books, London 1964, s.159.

cı politikalara sıkıca sarılmanın, akılcı bir yol olmadığını ileri sürmektedir. Özellikle de ekonomik kalkınma süreci içinde ortaya çıkan büyük duraklamaların, beklenmedik-spekülâtif- kazançları artırdığını ve daha büyük dengesizliklerin ortaya çıktığının görüldüğünü belirtmektedir (275). Sonuç olarak da gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımını iyileştiricek politikaların maliyetinin, o ülkelere yüksek faturalar çıkaracağı ileri sürülebilir.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımında eşitlik sağlayıcı politikaların yüksek maliyetlere yol açmasının temel nedenleri olarak da, bu politikaların tasarrufları azaltacağı ve sermaye birikimini engelleyerek, kalkınmayı durduracağı görüşünden hareket edilmektedir.

Bu düşüncelerle, gelir dağılımında eşitlik sorunu yeterince önem kazanmamış ve son yıllara kadar gelir dağılımındaki eşitsizliklerin sosyo-ekonomik etkilerinin olumlu sonuçlar vereceği kabul edilmiştir. Keynes'le daha belirgin hale gelen bu düşünce, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri, ekonomik gelişme yönünden bir güç olarak görmektedir. Keynes "Gelirdeki artış, genellikle tasarrufta artışa sebep olur. Gelirdeki bir azalma ise, tasarrufun düşmesine yol açar" demektedir.(276). Gelir dağılımının eşit olmaması ve toplumdaki bireylerden bazılarının düşük gelir sahibi olmaları halinde, tasarruf oranı büyük olacaktır. Çünkü düşük gelir sahiplerinin tasarruf yeteneğinin olmadığı veya çok az olduğu kabullenilmektedir. Bu gruptakilerin gelirlerinin çok onemli bir kısmını da tükettikleri bilinmektedir.

Bilindiği gibi Keynesyen Ekonomide, tasarruf=yatırım olup, millî gelir yatırımlarının bir fonksiyonudur. "Millî gelir yatırım artmasından aldığı kuvvet veya azalmasından uğradığı kayıpla, her defa tasarrufu tayin etmekte ve devre sonunda tasarruf ve yatırımı eşit hale getirmektedir" (277). Bu durumda tasarruflar ne kadar çok olursa, yatırımlar da o oranda artacak ve bunun sonucunda da daha

---

(275) A.g.m., s.159.

(276) John Maynard KEYNES; The General Theory of Employment, İnterest and Money, McMillan and Co.Ltd.,London, 151, s.97.

(277) ÜLGENER; A.g.e., s.230.

büyük millî gelir yaratılacaktır. Bunun için de bir ekonomide tasarruf yaratan yüksek gelirli grupların bulunması, ekonomik büyümenin bir gereği gibi gözükmektedir. Bu nedenle de gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, yatırımların hızlandırıcı gücü ve ekonomik büyümenin de temeli olduğu ileri sürülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımına öncelik veren politikaların genel kural olarak da, kalkınmayı engelleyeceği ileri sürülememektedir. Aşağıda görüleceği gibi Martin Bronfenbrenner'in hayatsızlık eğrileri ve üretim imkânları eğrisinden hareketle geliştirdiği teorik yaklaşım, ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve kültürel durumların farklı etkiler yapabileceğini ortaya koymaktadır.(278). Dengeli ekonomik ve sosyal kalkınma sorununun çözümünün de, öncelikle fizikî ve beşerî kaynakların dengeli bir şekilde geliştirilmesi ya da iyileştirilmesine bağlı olduğu açıktır. Bunun için de, ekonomik ve sosyal faktörlerin karşılıklı ilişkiler içinde bulunması gerekmektedir.(279).

Bronfenbrenner iki tercihten hareket etmektedir. Bu tercihlerden birinde gelir dağılımında eşitlik sağlanması amaç olmakvadır. Diğer tercihe göre de, gelir dağılımında eşitlik sağlanmasından daha çok, ortalama bir hayat düzeyinin sağlanması ya da kişi başına düşen gelirlerin büyüklüğü önemli olmaktadır.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi de, dik eksenli ortalama hayat seviyesi ya da kişi başına gelirler, yatay eksende de gelir dağılım eşitliği görülmektedir.

---

(278) Bu konuda bak. BRONFENBRENNER; A.g.e., s.8-12.

(279) Tulgar CAN; Sosyal Plânlama, DPT, Ankara, 1971, s.8.

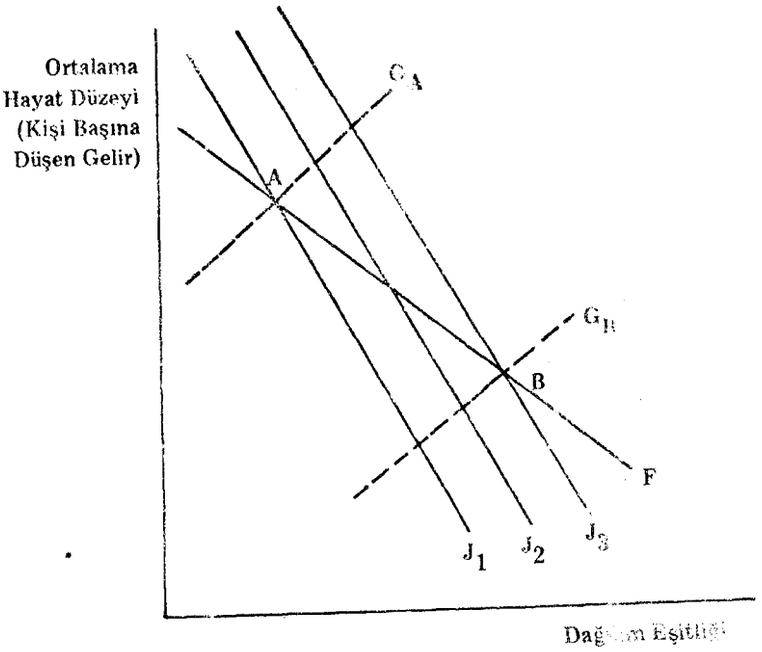

Şekil: 31 Kayıtsızlık Eğrileri ve Üretim İmkanları Eğrileri İle Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı Analizi

Bu iki değişken karşısındaki tercihlerin de,(A) ve (B) noktaları ile belirlendiğini kabullenelim. Aynı zamanda da (A) noktası ortalama hayat seviyesinin, (B) noktası da dağılım eşitliğinin tercih edildiğini gosteren ülkeler olmaktadır. Bu durumda Bronfenbrenner'e gore (A) noktası A.B.D.'ni,(B) noktası da Ingiltere'yi temsil etmektedir.Iki ülke,iki farklı tercihde bulunmuş olmaktadır.

Şimdi bir bireyin tercihinin nasıl olacağını inceleyelim. Bu birey (J) olsun, (J) bireyinin baslangıçta bu değişkenlerden, gelir dağılımında eşitlik sağlanması değişkenini tercih ettiğini kabullenelim. Bu tercihi belirleyen kayıtsızlık eğrileri de, $(J_1)(J_2)(J_3)$' dür. Gorüleceği gibi de kayıtsızlık eğrileri diagonel olmaktadır. Böyle çizilmesinin nedeni de, daha once de belirtildiği gibi bu birey için dağılım eşitliğinin önemli olmasıdır. Bazı uç hallerde bu eğriler dikey olabilir. Eğrilerin dikey duruma yaklaştığı durumlar, dağılım eşitliğinin o birey için artan onemini gostermektedir. Çünkü bu eğriler ne kadar dikey olursa, dağılım eşitliği o kadar onemli olmaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi (J_1), (A) noktası, (J_3)'de (B) noktası üzerinde bulunduğu sürece (J) bireyi dağılım eşitliği tercihinden vazgeçmeyecektir. (J) bireyine yüksek hayat seviyesi ve daha

iyi mali olanaklar sağlanması, gelir dağılımı ile olan ilgisi nedeni ile etki etmeyecektir.

Burada (A) ve (B) noktalarından geçen (F) gibi bir üretim imkânları eğrisi vardır. Şekildeki gibi bir üretim imkânları eğrisi, tasarrufun ve sermaye birikiminin azaldığını göstermektedir. Bu durumda da eğrinin eğiminin aşağı doğru olması, gelir dağılımında eşitlik sağlanırken, uzun dönemde tasarruf ve sermaye birikimi azaldığı için üretimin düşmesine yol açacaktır. Bronfenbrenner'e göre de bu olgu, yumurtalarına biran önce sahip olmak arzusuyla, altın yumurtlayan tavuğun boğazlanmasına benzetilmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin büyümeyi ya da kalkınmayı gerçekleştireceğini savununlar, şekildeki (F) üretim imkârları eğrisinin, eğiminin aşağı doğru olmasından hareket etmektedirler. Bu görüştekilere göre eğrinin eğiminin aşağı doğru olması, tasarrufları azaltacak ve sermaye birikimi engelleyecektir. Ancak burada belirtmek gerekirki; üretim imkânları eğrisinin eğiminin aşağı doğru olması, bir varsayım olarak ele alınmaktadır. Bu varsayım da daha önce belirtilen eşit gelir dağılımının tasarrufları azaltacağı ve sermaye birikimini önleyeceği görüşüne dayanmaktadır ve Keynesyen Sistemden hareket etmektedirler.

Burada (F) üretim imkânları eğrisinin (fonksiyonunun) eğiminin aşağı doğru olduğu tartışma konusudur. Çünkü (A) ve (B) noktalarından geçen (F) gibi bir tek üretim imkânları eğrisi yerine, iki toplum için geçerli olabilecek (GA) ve (GB) üretim imkânları eğrisinin varlığından söz edilmektedir. Bunun nedeni de, bu iki toplumun farklı sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerle, farklı ekonomik gelişme düzeylerine sahip olmaları ile ilgilidir. Bu iki fonksiyon da yukarı doğru bir eğime sahip olacaktır. Çünkü dengeli bir gelir dağılımı, effektif talebi artıracak ve ekonominin tam kapasite ile çalışmasını sağlayacaktır.

Şimdilik bu durumu gözönüne almayarak, gerçekte gelişmekte olan ülkelerde büyük gelir sahiplerinin tasarrufta bulunup-bulunmadıklarını ve dolayısiyle yatırımlar yoluyla büyümeyi sağlayıp-sağlamadıklarını tartışmak çok yönlü olan bu konuya bir çözüm getirebilmesi yönünden yararlı olacaktır.

Uluslararası Çalışma Teşkilâtı ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nca yapılan çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerde yüksek gelirli gruplarının tasarruf eğilimlerinin çok düşük olduğu, ayrıca lüks tüketimlerde bulunarak döviz harcamalarını artırdıkları ve döviz kaybına yol açtıkları, sonuç olarak da iç ve dış harcamaları ile yatırımları engelledikleri ve dolayısiyle üretimi azalttıkları belirtilmektedir.

Bu konuda Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (ILO) tarafından yapılan bir çalışma oldukça ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. Çalışmanın adı "Towards Full Employment, A Programme for Colombia" adını taşımaktadır.(280). 1970 yılında yayınlanan bu çalışma gelişmekte olan bir ülke olan Kolombiya'daki eğilimleri belirlemektedir. Belirlenen sonuçların onemli özelliği de, gelişmekte olan bütün ülkeler için geçerli olabilecek nitelikte olmasıdır.

Kolombiya gibi işsizlik ve gizli işsizlik oranının hızla arttığı ekonomiler için raporda tavsiye edilen ilk politika, istihdamın artırılması ile ilgilidir. İstihdamın gerçekleştirilmesi için de yeniden gelir dağılımının gerçekleştirilmesi zorunlu olmaktadır.

Gelir dağılımı sorunu, aralet ve çalışma tekniği açılarından incelenebilmekle beraber, rapor gelir dağılımı sorununu istihdam açısından incelemektedir. Rapora gore Kolombiya'da gelir, sayıları belirli kişilerde toplanmaktadır. Yapılmış olan ciddî ve güvenilir araştırmaların sonuçlarına göre nüfusun yüzde 50'si millî gelirin sadece 1/6 'sını paylaşırken, yuksek gelirli olan yüzde 5'lik uç grupta gelirin 2/5'inden fazlasını almaktadır. Belirlenen eşitsizlikler tarım kesiminde daha açık olarak gorulmekte ve tarım sektorunde yaşayanların yüzde 5'i, tarımdan elde edilen gelirin yüzde 40'ından fazlasını alarak diğer gruplardan çok yüksek oranda paylar almaktadırlar. Bu durumda bu gruptakilerin geliri, ortalamanın 20 katından daha fazla olmaktadır. Sanayi kesiminde faaliyet gosterenlerin de sadece yüzde 0.2'si kazancın yüzde 0.1'inden fazlasını alırken, geri kalan gelirin de yine dengesiz bir şekilde dağıtıldığı görülmektedir.

---

(280) Bu konuda bak. ILO; "Income Distribution and Employment", A.g.m., s.134-143.

Kolombiya'da gelir dağılımında ortaya çıkan bu eşitsizliğin en büyük nedeni, toprak ve diğer mülklerin kısacası mal dağılımının bazı kişilerde toplanmış olmasından ileri gelmektedir. Ekonominin her kesiminde var olan bu dengesizliğin, kendini tarımsal alanda daha açık bir biçimde gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu eşitsizlikler de yalnızca Kolombiya'ya özgü olmamaktadır. Bilindiği gibi de gelişmekte olan bütün ülkelerde, aynı eğilimlerle karşılaşılmaktadır.

Kolombiya'da gelir dağılımındaki dengesizliğin nedenleri olarak, servetlerin belirli ellerde toplanmasından başka, öğrenim olanaklarının yetersizliği sonucu toplumun bütününün eğitim olanaklarından yararlanamaması ve buna bağlı olarak da yüksek tahsil yapamayan grupların modern sektörlere geçemeyip, zorunlu olarak tarım sektöründe istihdam edilmeleri gösterilebilir.

Raporda ikinci eğilim olarak, Kolombiya'daki gelir dağılımı eşitsizliğinin tüketim üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Önce zenginlerle, fakirlerin tükettikleri ithal malları karşılaştırılmakta ve harcamalar içinde emek faktörünün harcamalarının oranı bulunmaktadır. Bu şekilde de zenginlerin ithal malı kullanma eğliminin, fakirlerinkinden fazla olup-olmadığı belirlenebilecektir. Eğer zenginlerin ithal malları kullanma eğilimleri yüksek ise, bu durumda gelir dağılımındaki eşitsizliklere paralel olarak yabancı mallara talep daha fazla olacaktır. Bu durum gelir dağılımındaki eşitsizlikleri artırdığı gibi, aynı zamanda eşitsizlik fonksiyonu olmakta ve doğru orantılı bir fonksiyon ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık millî geliri arttırmak ve istihdam olanakları yaratmak için,gerekli olan sermaye malları ve ara malları ithali azalacak ve ters orantılı bir fonksiyonla karşılaşılacaktır. Çünkü yabancı mallara olan talep,ülke kaynaklarının azalması ile sonuçlanacaktır. Bu durumda üretim için gerekli kaynaklar lüks tüketim maddeleri için harcanacağından,yeni teknolojilerin getirilmesi ve dolayısiyle istihdam seviyesinin genişletilmesi güç olacaktır.

Kolombiya'da Millî Plânlama Teşkilâtı'nca belirlendiği gibi de tüketim mallarının çoğu, yurda kaçak olarak sokulmakta ve bu malları tüketenlerin de tasarruf olanakları olan yüksek gelirli gruplar olduğu bilinmektedir. Ayrıca 1964-1967 döneminde dış seyahat harcamalarının da tüketim malları ithalinin yüzde 60'ın üzerinde olduğu

görülmekte ve dış seyahat harcamalarının, ihracat gelirlerinin onda birini alıp götürdüğü ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz ki bu harcamaların büyük kısmı da, yüksek gelirli grupların, lüks harcamaları için yapılmaktadır.

Raporda belirlenen üçüncü eğilim, ülkede üretilen mallarının ithal mallarına oranının ne olduğudur. Ancak bu oranın tesbiti çok zor almakla birlikte, hammadde ve yarı mamul mallar ithalinden hareket edilebilmektedir. İthal edilen bu mallardan yararlanılarak üretilen malların cinslerinin ve niteliklerinin araştırılması, çoğunlukla zenginlerin tükettikleri lüks tüketim mallarının üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu durumun da döviz israfına yol açtığında şüphe yoktur.

Kolombiya'da elbise, ayakkabı, meşrubat, mobilya gibi malların üretiminde ithal malları oranının yüzde 5'in altında, elektrikli aletler gibi dayanıklı tüketim mallarında ise bu oranın yüzde 30'un üzerinde olduğu görülmektedir. Kolombiya'da elektrikli aletler gibi dayanıklı tüketim mallarını kullananların da, genellikle yüksek gelirli gruplar olduğu ortaya çıkmaktadır. Dayanıklı tüketim malı üretiminin de yabancı sermaye ya da onların iştirakleriyle yapıldığı bilinmektedir. Bu durumda ülke içinde yaratılan katma değerin önemli bir kısmının da kâr, faiz, patent v.s. şekilde yurt dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Bu eğilimlere göre de, yüksek gelirli grupların tüketimleri ile ülke tasarruflarını nasıl israf ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Kolombiya örneğinde görüldüğü gibi, gelişmekte olan bütün ülkelerde yüksek gelirli grupların tasarrufta bulundukları ve bu tasarrufların yatırımlara dönüştüğü söylenememektedir. Kolombiya'da da olduğu gibi, gelir dağılımındaki eşitsizlikler sonucu yüksek gelirli gruplar elinde biriken tasarrufların, yatırımlara gidip (S=I) Keynesyen eşitliğini oluşturmadığı belirlenmiştir. Ayrıca da yüksek gelirli grupların ellerindeki tasarrufları israf etmeleriyle, hem (S)'yi ve hem de (I)'yı, (Y) oranında azalttığı da bilinmektedir. Yine bu (Y) oranında döviz israfına ve döviz darboğazına neden olunduğu da açıktır. Eldeki istatistikler tam anlamı ile güvenilir olmasalar bile Kolombiya'da kişisel tasarruf oranı, 1961-1967 döneminde yüzde 2'nin üzerine ancak çıkabilmiştir. Bu durumda da küçük oranlardaki tasar-

ruflar için, eşitlik ve refahdan çok şeyler kaybedilmektedir. Görüleceği gibi de bu sonuç: eşitlik ve refah açılarından çok büyük bir kıymet ödendiğini göstermesi yönünden çok ilginç ve aynı zamanda çok düşündürücüdür.

Yüksek gelirli grupların tasarruf oranlarının yüksek olarak gerçekleşmesi halinde de, yine bir farklılık olmayacaktır. Çünkü bu tasarruflar ithalât, seyahat, kaçakçılık, montajcılık v.s. gibi yollarla yurt dışına çıktığı için ülkede yatırımlara dönüşmemekte ve ülke yüksek gelirli grupların tasarruflarından yararlanamamaktadır. Bir de ayrıca ülke içinde yatırımlara giden tasarrufların,en verimli yatırımlara gidip-gitmediği sorunu vardır. Gelişmekte olan ülkelerde bir başka eğilim de,tasarrufların çeşitli nedenlerle daha yüksek kâr sağlanacağı inancıyla, yurt dışına çıkmasıdır.

Başlangıçta (F) üretim imkânları eğrisinin eğiminin, aşağı doğru olmasına bağlanan eşit gelir dağılımının; tasarrufları azaltacağı ve sermaye birikimini önleyeceği ve dolayısiyle de yatırımları azaltıp üretimi düşüreceği görüşü, Kolombiya örneği gözönüne alındığında geçerli olmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Kolombiya'da büyük gelir dağılımı eşitsizlikleri sonucu, nüfusun yüzde 5'ini oluşturan ve millî gelirin 2/5'ini alan yüksek gelirli gruplar ne tasarruf birikimini sağlayabilmişler ve ne de bu tasarrufları yatırıma dönüştürebilmişlerdir. Çünkü Kolombiya'da kişisel tasarruf oranı yüzde 2'nin üzerine çıkamamıştır.

Kolombiya ile ilgili olarak varılan sonuca göre yatırımların artırılması için izlenecek en iyi yol, vergi sisteminin yeniden gözden geçirilmesidir. Vergilendirme ile yüksek gelirli grupların gelirleri törpülenebilir ya da belli bir düzeye getirilebilir. Toplanan bu yeni vergi gelirleri de yatırımlara yöneltilebilirse, kalkınma hızında artış sağlanır. Sonunda da gelir dağılımını en güvenilir bir şekilde gerçekleştirecek olan istihdam sorunu çözülmüş olur. Bundan başka da transfer ödemeleri ve sosyal güvenlik politikalarından hareketle, yeniden gelir dağılımı gerçekleştirilebilir.

(F) üretim imkânları eğrisinin eğiminin, uygulamada aşağı

doğru gerçekleşip-gerçekleşmediğinin tartışması bir yana, bu eğrinin varlığına karşı da itiraz edilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, eşit gelir dağılımı uygulamasının effektif talebi artıracağı, ekonominin tam kapasite ile çalışmasını sağlayacağı ve bunlara bağlı olarak da üretimi artıracağı görüşünde olanlar, (F) üretim imkânları eğribini kabullenmemektedirler.

Bu görüşte olarlara göre; (A) ve (B) ülkelerinde veya bu ülkeleri temsil eden (A) ve (B) noktalarında, bu noktalardan geçen ve eğimi aşağı doğru olan (F) gibi tek bir üretim imkânları eğrisi yerine, (A) noktasından ve (B) noktasından geçen iki üretim imkânları eğrisi vardır. Bilindiği gibi (A) ve (B) noktaları, tercihleri farklı ülkeleri temsil etmektedir. Bu nedenle de tek bir üretim imkânları eğrisi durumu açıklayamamaktadır. Çünkü bu ülkeler arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar da ülkelerin nüfus büyüklüklerine, yapısına, kaynaklarına, tarihî ve sosyolojik geçmişine, geleceğine, kalkınmanın safhasına ve ekonomik yapının özelliklerine göre ortaya çıkabilmektedir.

Bu nedenle de iki ülke için, iki ayrı farksızlık eğrisi çizmek zorunluğu olmaktadır. Şekilde görüldüğü gibi de bu eğriler, (A) ülkesi için (GA), (B) ülkesi için de (GB)'dir. (GA) ve (GB) üretim fonksiyonları, (J) kişisi için yukarı doğru bir eğime sahip olacaktır. Çünkü eşit dağılım, effektif talebi artıracak ve ekonominin tam kapasite ile çalışmasını sağlayacaktır.

Görüldüğü gibi de (GA) ve (GB)'nin eğiminin yukarı doğru olması, dengeli bir gelir dağılımı koşuluna bağlanmakta ve ancak dengeli bir gelir dağılımının effektif talebi artıracağı varsayımı kabul edilmektedir.

Belirtilen (E) ve (G) gibi iki üretim imkânları eğrisinden hangisinin, daha gerçekçi olduğu veya başka bir deyişle hangisinin tercih edilebilir olduğu tartışma konusudur. Ayrıca dağılım eşitliğinin sağlanması mı, yoksa sağlanmaması mı gerekir. Yine aynı şekilde, tercihlerini dağılım eşitliğinin sağlanması veya sağlanmaması lehinde yapan ülkeler, bu arzularını ne oranda gerçekleştirebilmişlerdir. Görüldüğü gibi bu sorulara kesin ve de açık cevaplar vermek güçtür.

Bizce teorik tartışmalardan çok, amprik çalışmalardan hareket edilmesi pratik çözüm yolları getirebilecektir. Belirttiğimiz Kolombiya örneğinden de, gelişmekte olan ülkelerin yararlanabileceklerinde şüphe yoktur. Çünkü bu konuda bütün ülkeler için geçerli, objektif ölçüler bulabilmek kolay değildir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir sonuç, şu olabilir. O da ülkelerin gelişme düzeylerine bağlı olarak, gelir dağılımının nisbî öneminin azalacağıdır.

2. ANAYASA VE KALKINMA PLANLARI YÖNÜNDEN GELİR DAĞILIMI SORUNU

Ülkemizde emek gelirlerinin fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımlarının iyileştirilmesi ile ilgili politikalara, ya da gelir dağılımı ile ilgili sosyo-ekonomik tercihlere, 1961 Anayasası'nda ve Kalkınma Plânlarında yer verildiği görülmektedir. Anayasa'nın "Sosyal ve İktisâdî Haklar ve Ödevler"le ilgili üçüncü bölümü, genel kuralları belirtmektedir (281). Anayasa'nın 41. maddesinde "İktisâdî ve sosyal hayat adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir" denmektedir. 42. maddede de, "Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kolaylık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisâdî ve malî tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler, işsizliği onleyici tedbirler alır" kuralı ile çalışanların insanca yaşamasının sorumluluğunun, Devlet'in üzerinde olduğu belirtilmektedir.

Bu hükümler ve "Sosyal ve İktisâdî Haklar ve Ödevler" le ilgili bölümdeki diğer hükümlerle, 1961 Anayasa'sının dengeli ekonomik ve sosyal kalkınma ilkesini benimsediği görülmektedir. Bu ilkele-

(281) Anayasa'nın bu bölümündeki çalışanlarla ilgili düzenlemeler şunlardır: "Çalışma ve Sozleşme Hürriyeti" (Mad.40), "İktisâdî ve Sosyal Hayatın Düzeni" (Mad.41), "Çalışma ile İlgile Hükümler" (Mad. 42), "Çalışma şartları" (Mad.43), Dinlenme Hakkı" (Mad.44), "Ücrette Adalet Sağlanması" (Mad.45), "Sendika Kurma Hakkı" (Mad.46), "Toplu Sozleşme ve Grev Hakkı", (Mad.47), "Sosyal Güvenlik (Mad.48), "Sağlık Hakkı" (Mad.49), "Öğrenimin Sağlanması" (Mad.50), "Kooperatifçiliğin Geliştirilmesi" (Mad.51), "Tarım ve Çiftçinin Korunması" (Mad.52).

rin sonucu olarak da boyle anlaşılan bir kalkınma kavramı hem ölçülebilen ekonomik büyümeyi, hem de niteliksel oluşları sonucu kolayca açıklanamayan sosyal ve kültürel de ğmeyi kapsadığı için, ayrı bir anlam kazanmaktadır (282).

Ancak bu genel hükümlere, 53. madde ile devletin bu bölümdeki görevleri ile ilgili bazı sınırlamalar konulması da Anayasa'mızın bir başka özelliği olmaktadır. 53.maddede "Devlet, bu bölümde belirtilen iktisâdî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisâdî gelişme ve malî kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm gelir dağılımını gerçekleştirecek politikaların uygulanması, ya da bu politikaların öncelik kazanıp-kazanmamasını belirlemek yönünden ilgi çekicidir. Çünkü ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili politikaların yeterli etkinlikte olup-olmadığının tartışmasında, eğer bu politikaların yeterli etkinlikte olmadığı sonucuna varılırsa, hemen 53. maddeden hareketle savunma yapılabilecektir. Hatırlanacağı gibi de bu hüküm gelir dağılımının mı, yoksa kalkınmanın mı önceliği olacağı sorunuyla ilgili olmaktadır.Bu durumda da Anayasa'mızın 53. maddesi ile, ülkemizde gelir bölüşümündeki dengesizliklerin bugün için olağan karşılanabileceği başlangıçta kabul edilmiş bulunmaktadır.

Anayasa'mızın 53. maddesinde genel esprisini bulan bu tercihin, Kalkınma Plânları yönünden de geçerlilik kazandığı görülmektedir. Bilindiği gibi gelir dağılımı, doğrudan doğruya mal talebinin yapısını etkilemektedir. Buna bağlı olarak da toplumun siyasî yapısı şekillenmekte ve dolaylı olarak da ülkenin benimsediği kalkınma stratejisinin ilkeleri ortaya çıkmaktadır. Sonunda da gelir dağılımındaki eşitsizliklerin nedenlerinin, bir tercih meselesi olduğu açıklık kazanmaktadır.

Bu genel açıklamalardan sonra, kalkınma Plânları'mızda yer alan gelir dağılımı ile ilgili genel ilkelerin belirlenmesine geçebiliriz.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda, "Kalkınma hamlemizin uzun dönemde gerçekleşecek iktisâdî ve sosyal amaçlarının, kısa dönemde birbirleriyle çelişik bir durum gösterebileceklerini kabul etmek gerekir" denerek, kalkınma ve gelir dağılımı önceliğinin bir sorun

(282) CAN; A.g.e., s.1.

olarak belirlendiği görülmektedir (283).

Yine "Örneğin, Millî Gelirin artışını en yüksek seviyeye çıkarmak, kalkınma politikasının tek hedefi olarak ele alınır ve bu yönden büyüme, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri artıracak yönde olursa, bu davranış kalkınmanın çalıştırma ve genel yaşama seviyesinin yükseltilmesi amaçlarının gerçekleşmesine geniş ölçüde engel olabilir. Buna karşılık, sosyal amaçlar tamamen ön plana alınır ve genel yaşama seviyesinin yükseltilmesi için aşırı sosyal güvenlik tedbirlerine, yeniden dağılım politikalarına gidilirse; o zaman da doğrudan doğruya iktisâdî verimliliği artıracak ve iktisâdî gelişmeyi sağlayacak kaynakların geniş ölçüde dağıtılması ile, iktisâdî büyüme daha başlamadan durdurulmuş olabilir" denmektedir.

Bu nedenle de "Kalkınma Plânının en önemli meselelerinden biri, dengeli bir kalkınma sağlamak için kısa dönemde çatışır görünen iktisâdî ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi için alınacak tedbirlere, gerekli ağırlıkları vererek aralarında denge sağlamak ve kalkınmanın bu iki temel amacının çelişen yönlerini aza indirerek, birbirlerine yardımcı olacak yönlerini en çoğa çıkarmak" olacağı ana ilke olarak benimsenmiş bulunmaktadır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın "Genel Amaçları" bölümünde de, iktisâdî ve sosyal dengenin kurulmasının amaç alındığı belirtilmektedir. Plân'da "Plân, Türkiye'de bir yandan fert başına gelliri hızlı ve devamlı olarak artırmayı hedef alırken, öte yandan çeşitli gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlamak, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin fırsat eşitliğine, sosyal adalet ilkesine göre paylaşılarak iktisâdî ve sosyal düzende olumlu bir gelişme elde etmek amaçlarına göre hazırlanmıştır (284) denmektedir.

Görüldüğü gibi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları'nda, dengeli ekonomik ve sosyal kalkınma ilkesi benimsenmiş, çeşitli gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişmenin sağlanması amaç alınmıştır. Bunun için de, geliri yeniden dağıtıcı çeşitli politika ve araçlara yer verilmiştir.

(283) DPT; Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl 1963-1967, A.g.e., s.47-48.
(284) DPT; Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl 1968-1972, A.g.e., s.3.

Ancak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları'ndan farklı bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Bu yaklaşımın özelliği de, etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacağı, sermaye birikimini ve dolayısiyle ekonomik gelişmeyi yavaşlatacağı düşüncesiyle, gelir bölüşümünün iyileştirilmesinin ancak uzun donemli bir amaç olarak ele alınacağıdır. Görüldüğü gibi de Üçüncü Beş Yıllık Plânda, kalkınma ile gelir dağılımı arasındaki çatışma ilke olarak benimsenmiş ve kalkınmaya oncelik verileceği kararlaştırılmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda "Uzun Donemde Amaçlar" bolümünde, "Bu donem içinde kaynaklardan artan oranlarda tasarruf edilerek, ilerde daha hızlı bir gelir artışına ve daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşmayı sağlayacak olan yatırımlara yoneltilmesi zorunlu olmaktadır" denmektedir (285). "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi" başlığı altında da, "Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir. Bu nedenle çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir. Ancak kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgarî ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay almasına olanak sağlanacaktır" denmektedir (286).

Bu ilkenin gereği olarak da "Uzun Donemde Hedefler" bolümünde, 1980'lerin sonunda gelişmiş bir sanayi toplumuna geçiş aşamasına varabilmek için, kişi başına tüketiminin yılda ortalama yüzde 5-6 oranında geliştirilmesi ileri sürülmekte ve bunun için de iki zorunluluk üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi 1980'lere kadar gelir bolüşümünü iyileştirme amacı ile yapılacak müdahalelerin, toplam iç tasarruflarda gerekli artışı onlemeyecek biçimde uygulanma-

---

(285) DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.120.

(286) A.g.e., s.122.

sıdır. İkincisi de yine bu dönemde, bir tim faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olmayan kamu tüketim harcamalarında tutumlu davranılmasıdır. Bu durumda bölüşümle ilgili politikaların, kısa dönem için önceliği düşünülmemekte ve açık bir şekilde "1980'lerden sonra bir yandan artan tüketim olanakları, öte yandan gelir bölüşümünü iyileştirecek tedbirler ile, toplum refahını daha hızlı artırmanın mümkün olabileceği" görüşüne yer verilmektedir (287).

Belirlenen ilkelere rağmen, ülkemizde plân uygulamasının farklı yonde olduğu ileri sürülebilir. Bu farklılığı yaratan nedenlerden birisi, plân uygulaması'ndaki başarısızlıklardır (288). Diğer neden ise, sosyal denge ile ilgili ilkelerin genel hedeflerde yer almasına rağmen, ilgili sektorlerde gereken ağırlıkta ele alınmaması ve etkin araçların belirlenerek gerekli uygulamalara geçilememiş olmasıdır. Bu ikinci neden, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın bir yayınında da belirtilmektedir. "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın genel politika bolümlerinde bu şekilde tanımlanan dengeli kalkınma anlayışı, sosyal ve ekonomik hedeflerin kantitatif olarak ortaya konmasında aynen muhafaza edilmemiştir. Sosyal ve ekonomik plân entegrasyonu sadece kalitatif hedeflerin tesbitinde gozönüne alınmış, bunun dışında sosyal kalkınma hedefleri iktisâdî plânın bir arta kalanı (residual) olarak belirtilmiştir" denmektedir (289).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı yönünden de, aynı durum gözlemektedir. Burada sosyal adalet ilkesinin geçerli olacağının belirtilmesine karşılık, "Ancak Plân'da ve yardımcı etüdlerde bu hedefin gerçekleşmesi için alınacak tedbirler, ayrıntılı olarak ele alınmış değildir. Sosyal adaleti; bir yan hedef olarak telâkki etmek ve Plân'ın gelir hedefleri sağlanırken, kullanılacak vasıtaların seçiminde gozönünde bulundurulacak bir kıstas olduğunu kabul etmek" gerekir denmektedir" (290).

---

(287) A.g.e., s.142.

(288) Bu konuda bak. KARAHASANOĞLU; Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, A.g.e., s.174-175.

(289) CAN; A.g.e., s.14.

(290) DEMİRGİL; A.g.m., s.24.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda gelir bolüşümünün iyileştirilmesinin, uzun dönemli bir amaç olarak seçildiği belirtilmişti (291). Gelir bolüşümünün uzun dönemli bir amaç olarak seçilmesinin nedeni olarak da, bu amacın diğer amaçlarla ve özellikle sanayileşme ile çelişebileceği, bunun için de gelir dağılımını iyileştirme yönünde alınacak tedbirlerin sanayileşmeyi engellememesi gerektiği ileri sürülmüştü (292).

Gelir dağılımının iyileştirilmesi ile, kalkınmanın ya da sanayileşmenin daima birbirleriyle çatışacağı ya da çatışmayacağı konusundaki tartışmalar, ülkemizde Üçüncü Beş Yıllık Plân yönünden de ele alınmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile ilgili olarak 1972 yılında toplanan "3.Plân Modeli Uluslararası Kollokyumu" nda, plân tercihlerine karşıt tercihler ileri sürülmüştür (293). Nian-Heu Wanp, gelir dağılımının iyileştirilmesinin her zaman büyüme ile çelişmiyeceğini belirtmiştir. Wanp, "Sanayinin yapısı, gelir dağılımı ile ilgilendirilebilir. Tüketimin bileşimi, talep yönünden üretimin yapısını tayin eden faktör olmaktadır. Bu da,, gelir dağılımı ve istihdamla yakından ilişkilidir" görüşünü ileri sürmüştür (294). A.Mann de, "Ağırlığı temel endüstrilere veren bir strateji ve yüksek tasarruf oranlarına verilen ağırlık, büyük bir olasılıkla gelir dağılımını kötüleştirecektir. Bu nedenle önerilen büyümenin maliyetinin açıkça ortaya konması ve yalnızca büyüme hadlerinin değil, gelirin kırsal ve kentsel nüfus arasındaki dağılımının da modelde dikkate alınmasının gerekliliğini" belirtmiştir (295).

Görüleceği gibi de sadece sosyal amaçların gerçekleştirilmesi yönünden değil, aynı zamanda ekonomik hedeflere ulaşılması yönünden de; sağlık, konut ve bunlara benzer diğer sosyal amaçlı yatı-

---

(291) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'ndaki bu ilkenin eleştirisi için bak. Türkiye Işçi Sendikaları Konfederasyonu, 10.Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu, Ankara, 1976, s.387-388.

(292) DPT; Üçüncü Plân Modeli Uluslararası Kollokyumu, Ankara, 1972, s.55.

(293) Bu konuda bak. A.g.e.

(294) A.g.e., s.73.

(295) A.g.e., s.47.

rımlara ağırlık verilmesi zorunlu olmaktadır (296). Günümüzde yeniden gelir dağıtıcı politikalar arasında önemli bir yeri olan vergileme de, yine aynı şekilde sosyal adalet ilkeleri dışında önemli bir ekonomik nedene de dayanmaktadır. Çünkü sanayileşmenin ön şartı olan büyüyen bir iç pazarın, ancak gelir dağılımının iyileştirilmesi ile gerçekleşebileceğinde şüphe yoktur(297). Belirtilen nedenlerle genel olarak ekonomik ve sosyal denge ya da ekonomik ve sosyal plânlama arasında çelişme olmadığı söylenebilmektedir (298).

Şimdi de ülkemizde gelirin yeniden dağılımı yönünden yeterince etkin olmayan önemli sosyo-ekonomik tercihlerle ilgili bazı politikaların genel özellikleri ile incelenmesine geçebiliriz.

3. ÜLKEMİZDE YENİDEN GELİR DAĞITICI SOSYO-EKONOMİK TERCİHLERİN (POLİTİKALARIN) GENEL DEĞERLEMESİ

Bu kısmın birinci bölümünde incelediğimiz yapısal etkenler, görüldüğü gibi ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden emek gelirlerinin payının düşük bir düzeyde oluşmasına neden olmuşlardır(299)

---

(296) Rafael KHOFISOV; Concept of Social Policy and the Relation of Social Planning to Economic Planning, Kallvik, 1964'den CAN; A.g.e., s.2.

(297) KIZILYALLI; A.g.e., s.369.

(298) Bu konuda bak. CAN; A.g.e.

(299) Fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu emek gelirlerinin yurtiçi faktör gelirlerindeki payının yükseltilmesi için, uygulanması gereken politikaların ya da tedbirlerin iki grupta toplandığı görülmektedir. Bunlar dolaysız ve dolaylı politikalardır. Emek gelirlerinin payını iyileştirecek dolaysız politikalar olarak; fiyatların tesbiti ve çalışanlara kârdan pay sağlanmasından söz edilmektedir. Dolaylı politikalar olarak da, şu politikalara yer verilmektedir: Tekellerle savaşılması, vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin azaltılması, enflasyoncu gelişimlerin önlenmesi ve ekonomide bazı alışkanlık ve değer yargılarının değiştirilmeye çalışılmasıdır. Biz bu kısımda ülkemizde emek gelirlerinin payının düşük olarak oluşmasını belirleyen etkenlerden yalnızca, kamu maliyesi ile ilgili etkenler üzerinde duracağız. Daha önce yapısal etkenler incelenirken, emek gelirleri payının iyileşmesini sağlayacak politikalar dolaylı olarak belirtilmişti. Bu konuda bak. IŞIKLI; A.g.e., s.163-176. Bizim çalışmamız; s.481-533.

Gelişmekte olan ülkelerde de, yapısal etkenleri kısa dönemlerde değiştirmenin kolay olmadığı açıktır. Bu nedenle gelir bölüşümü sonucu yapısal etkenlere bağlı olarak dengesiz bir şekilde oluşan ilk gelirlerin (faktör gelirlerinin), kamu maliyesi araçları ya da kamu yeniden gelir dağıtıcı kanalları (araçları) ile yeniden dağıtıldığı bilinmektedir (300). Bu yolla devlet üretim sonucu beliren ilk gelir dağılımını etkileyerek, bireylerin(ailelerin) harcanabilir gelirlerinde, başka bir deyişle kişisel gelir dağılımında farklılık yaratabilmekte ve yüksek gelirlilerden, düşük gelirlilere doğru bir gelir transferini gerçekleştirebilmektedir.

Kamu maliyesi araçları ya da kamu yeniden gelir dağılımı kanalları olarak da genellikle vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanması yollarından yararlanıldığı görülmektedir (301). Bilindiği gibi devlet vergiler ve sosyal güvenlik kuruluşları için pirim tahsili yoluyla oluşan faktör gelirlerine müdahalede bulunarak, bireylerin harcanabilir gelirlerini azaltmaktadır. Vergilerin tahsilinde değişik sosyal grupların ödeme güçlerinin gözönüne alınması ve bu şekilde çeşitli sosyal grupların vergi yüklerinin farklılaştırılması, devletin vergiler yoluyla yeniden gelir dağılımındaki etkinliğini göstermektedir.

Vergiler aynı zamanda kamu gelirleri olarak da kamu harcamalarının finansmanını sağladıklarından, yeniden gelir dağılımında etkin-

---

(300) Kamu maliyesi araçları ya da "Kamu Yeniden Gelir Dağıtıcı Kanalları" ndan başka, bir de "Özel Yeniden Gelir Dağıtıcı Kanallar" vardır. Bunlar da üç grupta toplanmaktadır: Aile, Vasıtalı Özel Dağıtım Kanalları ve Vasıtasız Özel Dağıtım Kanallarıdır. Vasıtasız Özel Yeniden Dağılım Kanalları da; sosyal yardım, hediye ve miras olmak üzere üç grupta incelenmektedir. "Özel Yeniden Gelir Dağıtıcı Kanallar" daha çok toplumların dinî ve sosyal görüşlerine göre şekillendiğinden, çalışmamız kapsamını aşmamak için bunları sadece belirtmekle yetinmekteyiz. Bu konuda bak. YAZGAN; A.g.e., s.43-54.

(301) Devletin gelir dağılımı değiştiren "Kamu Yeniden Gelir Dağılımı Kanalları"nın bir başka tasnifi de, dolaylı ve dolaysız kanallar şeklindedir. Dolaysız kanallar; vergiler, harcamalar ve kamu borçlanması şeklinde incelenmektedir. Dolaylı kanallar olarak da, devletin faktör fiyatlarına müdahalesi ele alınmaktadır. Bak. A.g.e., s.54-63.

lik göstermektedirler. Vergilerle özel ekonomilerde yaratılan gelirlerin bir kısmı, kamu kesimine aktarılmakta ve bu şekilde kamu hizmetlerinin finansmanı sağlanmaktadır. Bilindiği gibi de kamu harcamaları mal ve hizmetler, transferler ve sübvansiyonlar şeklinde belirmektedir. Kamu harcamalarından yararlanmada da, düşük gelirli gruplara vergi yüklerine bakılmaksızın sağlanacak öncelik ile, yardımlarda farklılaştırmanın genellikle bu grupta yer alan ücretli ve maaşlıların gelirlerini artıracağında ve yeniden gelir dağılımının gerçekleştirileceğinde şüphe yoktur. Çünkü vergi yükünün dağılımında ve kamu hizmetlerinden sağlanan faydada, sosyal grupların yaptığı ödemelere karşılık bazılarının daha az, bazılarının da daha çok yarar sağlaması kamu harcamaları yoluyla gelirler arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasına yol açabilecektir.

Sosyal transferler şeklindeki kamu harcamalarının bir bölümünü oluşturan sosyal güvenlik harcamalarının da, vergi benzeri olan pirimlerle karşılanması ve genellikle gelişmiş ülkelerde sosyal güvenliğin finansmanına vergi gelirleriyle devletin iştirak etmesi, sosyal güvenlik sistemini de yeniden gelir dağıtıcı bir araç haline getirmektedir. Görüleceği gibi sosyal güvenlik sistemi, ".... bizzatihi yeniden gelir dağıtmak üzere kurulan bir müessese" değildir. Bu nedenle de sosyal güvenlik sistemi, finansmanı yönüyle yeniden gelir dağıtıcı bir sistem olmaktadır (302). Özellikle de bütçe olanakları nedeniyle mal ve hizmetler ile, sübvansiyonlar şeklindeki kamu harcamalarının yeterli ve etkin olmadığı gelişmekte olan ülkelerde, sosyal güvenlik sistemine yeniden gelir dağılımının ücretli ve maaşlılar lehine gerçekleştirilmesinde önemli görevler düşmektedir.

Devletin borçlanma yoluna başvurması halinde ödediği faizlerin de, transferler olarak yeniden gelir dağılımında olumlu ve olumsuz etkileri olduğu da daha önce belirtilmişti (303).

Görüleceği gibi de vergi yükünün ve kamu harcamalarından sağlanan yararın, çeşitli gelir gruplarına göre farklılaştırılması

---

(302) A.g.e., s.63-64.

(303) Bu konuda bak. s.214-218.

ve özellikle de düşük gelirli grupların daha az vergi yüküne karşılık, kamu harcamalarından daha fazla yararlanması, gelir dağılımının, düşük gelirli gruplar lehine işlediğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle düşük gelirli gruplardan hareketle kamu gelirleri yönünden artan oranlı vergilemeye karşılık, kamu harcamalarında da azalan oranlı harcama ilkesinin geçerli olması, yeniden gelir dağılımının gerçekleştirilmesi yönünden önemli olmaktadır (304).

Vergilerin ve kamu harcamalarının mükelleflere ya da tüketici birimlere yansımasının farklı olması da, yeniden gelir dağılımına işlerlik kazandırmaktadır.

Özellikle enflasyonist eğilimlerin önem kazandığı durumlarda, kısa dönemli tedbirler yönünden kamu yeniden gelir dağıtıcı kanallarının olumlu etkilerinden yararlanıldığı görülmektedir. Genellikle de gelişmiş ülkelerde düşük gelirli grupların vergilerinde indirim yapılarak ve sosyal amaçlı kamu harcamalarını bu gruplar lehine yaygınlaştırarak, enflasyonun ücretli ve maaşlılar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderildiği görülmektedir.

Bu amaçla da iki tür politika uygulanmaktadır. Bu politikalardan birisi kamu yeniden gelir dağıtıcı araçlarından yararlanarak, enflasyonun hızının kesilmesini amaçlamaktadır. Özellikle ücret artışlarının maliyet enflasyonuna dönüştüğü dönemlerde, sendikalarca parasal ücret artışları yerine, reel ücret artışlarına ağırlık verilmektedir. Çünkü reel ücretlerin, parasal ücretlerdeki artışlarla sağlanmaya çalışılmasının ekonomiye etkileri tamamen enflasyonist bir yönde olmaktadır. Bu nedenle parasal ücretleri artırmak yerine, üc-

---

(304) Faktör fiyatlarına ve özellikle emek faktörü fiyatına yapılan müdahalelerin de, kamu maliyesi araçları ile ilgisi olduğunda şüphe yoktur. Devletin emek ve istihdam politikası yoluyla gelir bölüşümüne müdahalesinin, yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde emek faktörünün payını olumlu olarak etkilediği açıktır. Ancak devletin bu etkisi vergiler, harcamalar ve borçlanmalarda olduğu gibi doğrudan doğruya bir etki olmayıp, dolaylı olmaktadır. Bu nedenle de sosyal politika tedbirleri yoluyla emek faktörüne yapılan müdahaleler, yapısal etkenler başlığında incelenmişti. Bak. s.497-500.

retli ve maaşlıların vergi yüklerini azaltarak reel gelirleri artırılabilir ya da sabit tutulabilir. Yine azalan reel ücretler karşısında, sosyal amaçlı kamu harcamaları ile ek gelirler yaratılabilir. Bu politikalarla ücret artışlarının maliyet enflasyonuna yol açmaması ve enflasyon hızının kesilmesi beklenmektedir. AET tarafından yapılan bir çalışmada da, ücretlilerin gelir vergisi yüklerini azaltan yeni ayarlamaların İsveç ve Hollanda'da ücret artış taleplerini azalttığını, İngiltere'de de ücret artışlarında bir yumuşama ortamı yarattığı belirtilmiştir. AET görüşü olarak da bu tür gönüllü ücret politikası uygulamalarının, yasal ücret politikalarından daha tutarlı sonuçlar vereceği savunulmaktadır (305). İngiltere'de 1975 yılında toplam maliyeti 1 Milyar Sterlin'e ulaşan yüzde 12 oranındaki vergi indirimlerinin sağlanması da, ileri sürülen politikaların bir uzantısı olarak görülmektedir (306).

İkinci tür uygulamalarla da; enflasyonun özellikle düşük ve orta gelirli gruplar üzerindeki tahribatını önlemek ve bu grupları ezilmekten kurtarmak için, gelir vergilerinde geniş vergi indirimleri sağlanması yoluna gidilmektedir. 1975 yılında Kanada'da bu tür bir politikanın uygulanarak dikkatleri çektiği ve büyük firmaların gelirlerinde yüzde 18 oranında bir vergi artırımına gidilerek, daha düşük oranda vergilenen düşük ve orta gelirli gruplara dönüşecek olan bu paylarla enflasyonun bu gruplar üzerindeki etkilerinin azaltılacağı savunulmuştur (307).

---

(305) Bu konuda bak. The OECD OBSERVER; s.16-19.

(306) Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1977.

(307) 1975 yılı Kanada Bütçesinde ücretli ve maaşlıları, enflasyonist etkilerden korumak için şu tedbirlerin yer aldığı görülmektedir: Orta gelir seviyesindeki yurttaşların yiyecek ve yakacak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gelir vergilerinde 1974 yılında 50 Dolar, 1975 yılında da 300 Dolar'lık bir indirim sağlanmıştır. Yapı malzemelerinde yapılan vergi indirimleri ile konut fiyatlarında 700 Dolarlık düşüş sağlanacaktır. Yeni ev alımında 1000 Dolarlık bir vergi indirimi olacaktır. Emekliler gelirlerinin 1000 Dolarlık bölümü, küçük tasarrfu sahipleri de yıllık kazanç ve faizlerinin 1000 Doları için vergi ödemeyecekler, buna karşılık büyük otomobil, içki ve sigara vergileri yüzde 3 oranında artırılacaktır. Bak. Milliyet Gazetesi, 14 Aralık 1975.

Ülkemizde yapısal etkenler nedeniyle ücretli ve maaşlıların gelir bölüşümünden daha yüksek bir pay alamadığı bilinmektedir. Bu nedenle de gelirlerin oluşumundan sonra, yeniden gelir dağılımını gerçekleştirecek kamu maliyesi araçlarına (politikalarına) önemli görevler düşmektedir. Ancak daha önce "Anayasa ve Kalkınma Plânları Yönünden Gelir Dağılımı" incelenirken de görüldüğü gibi, ülkemizde bu konuda tutarlı politikaların ve uygulamaların da belirlenemediği görülmektedir.

İkinci Bölümde "Gelirin Oluşumundan Sonra, Gelir Dağılımının Farklılaştırılması (Yeniden Gelir Dağılımı)" başlığı altında teorik bilgiler genel özellikleri ile belirtildiğinden, bu kısımda yeniden gelir dağıtıcı etkileri yönünden vergi sistemimiz ve kamu harcamaları ile genel olarak değerlendirilecektir (308).

A. VERGİ SİSTEMİMİZ VE YENİDEN GELİR DAĞILIMI

Aşağıda görüleceği gibi vergi sistemimiz, ücretli ve maaşlılarıaleyhine işleyen bir gelir dağılımına yol açmaktadır. Başka bir deyişle kamu maliyesi ya da kamu yeniden gelir dağılımı kanallarından olan vergileme, ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu oluşan emek gelirleri üzerinde olumsuz etkilerde bulunarak, kişisel gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Çünkü vergi sistemimiz "...hem sosyal bölüşüm eşitsizliklerini derinleştirmekte, hem de kullanılmayan bir vergi potansiyeli oluşturmaktadır" (309).

Bir yazarın da belirttiği gibi "Türkiye'de vergilemenin yeniden bölüşüm işlevi yıllardır ters doğrultuda çalışmaktadır. Göreceli olarak zenginler az, fakirler çok vergi ödemektedirler. Kamu, kamusal mallar üretimine ve makro ekonomik politika uygulamasına yetecek vergileme yapamamakta, buna karşın para basmakta ve işletmeciler ve toplu sözleşmeciler yanında enflasyonu yaratanlar arasında yer almaktadır" (310). Başka bir yazarımız da, ülkemizde hükümetlerin

---

(308) Bu konuda bak. s. 198-218.

(309) Ali GEVGİLİLİ; Düşünenlerin Forumu: Vergi Düzeninde Neler Yapılabilir? Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1978.

(310) Salih ŞANVER; A.g.f.

gelirlerin vergi politikası ile dengelenmesini başarmada olumlu bir davranış içine girmedikleri gibi, ancak dengesizlikler yaratmada başarılı olduklarını ileri sürmektedir (311).

Ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden vergi sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerini, önce ücretli ve maaşlılar üzerindeki gelir vergisi yükü yönünden inceleyeceğiz. Bundan sonra ücretli ve maaşlıların malî güçlerinin ya da vergi ödeme güçlerinin aşılıp-aşılmadığını tartışacağız. Daha sonra da vergi yapısı ve dolaylı vergilerin ağırlığı ile, vergi idaresinin etkin olmayışının ve vergi kaçakçılığının yaygınlığının, ücretli ve maaşlılar yönünden yeniden gelir dağıtıcı etkileri üzerinde duracağız.

a. Ücretli ve Maaşlılar Üzerindeki Gelir Vergisi Yükünün Ağırlığı

Anayasa'mızın 61. maddesi "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür" demektedir. Bu hüküm sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerinin bir gereği olarak, vergi yükünün sosyal kesimler arasında eşit dağıtılması kuralından hareket etmektedir.

Ülkemizdeki vergi yükünün (Vergi Gelirleri/GSMH) düşük olup-olmadığı tartışmalıdır. 1975 yılında vergi yükünün yüzde 17.6 olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de genellikle bu oran yüzde 18-20, gelişmiş ülkelerde de 30'un üzerinde olmaktadır. Ancak ülkemizdeki yüksek vergi oranlarına rağmen, vergi yükünün düşük olması da dikkat çekicidir (312). 1960-1975 döneminde vergi yü-

(311) Oğuz ÇATALOĞLU; Vergi Yükünü Adil Dağıtmak İçin Ne Yapmalı? Milliyet Gazetesi, 8 Mart 1978.

(312) Bilindiği gibi vergi yükü; toplam vergi gelirinin, G.S.M.H.'ya oranını ifade etmektedir. Ülkemizde 1960 yılında yüzde 11.0 olan vergi yükü 1975 yılında yüzde 17.6 olmuştur. Gelişmiş ülkelerde ise 1969 yılında vergi yükünün yüzde 36'ya kadar çıktığı görülmektedir. Örneğin bu oranlar İngiltere'de yüzde 35.6, F.Almanya'da yüzde 34.3, A.B.D.'de yüzde 25.0, Fransa'da yüzde 18.0 ve Türkiye'de yüzde 15.3 olmuştur. Türkiye'nin altındaki ülkeler de yüzde 11.6 ile İspanya, yüzde 8.5 ile Irak, yüzde 6 ile İran'dır. Ülkemizde 1960-1975 döneminde G.S.M.H.artış endeksi 1139.1 olurken,vergi gelirleri artış endeksi 1817.1 ile G.S.M.H.'daki artışları geçmiş bulunmaktadır.Ancak son yıllardaki vergi gelirlerindeki artışların önemli bir bölümünün de,daha once de belirtildiği gibi fiyat yükselmelerinden ileri geldiği

künde yüzde 60 oranındaki bir artışa rağmen,de, bu durumun genel vergi gelirlerindeki artışlardan çok, enflasyon sonucu ücretli ve maaşlıların görünürde büyüyen gelirlerinden daha fazla vergi alınmasından ileri geldiği belirtilmektedir. Başka bir deyişle "Bu artışın tek nedeni, enflasyonun vurduğu ücretlilerin, tek oranlı vergi öder duruma gelmesi"ne bağlanmaktadır (313). Ancak vergi yükü üzerinde toplu sözleşmelerle artan işçi ücretlerinin ve özellikle 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'ndan sonra büyüyen memur maaşlarının de etkileri göz - den uzak tutulmamalıdır.

Genel olarak da ülkemizdeki vergi kapasitesine rağmen, vergi yükünün düşük olduğu ileri sürülebilir. Bizi çalışmamız yönünden daha çok ilgilendiren, toplam vergi yükünün düşüklüğü yanında aynı zamanda bu vergi yükündeki adaletsiz dağılıştır. 1977 tahminlerine göre genel bütçe gelirlerinin yüzde 91.4'ü vergi gelirlerinden sağlanmakta ve toplam vergi yükünün de yüzde 19.4 olduğu ortaya çıkmaktadır. Vergi gelirlerinin yüzde 51.7'sini de gelirler üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. 1973-1978 dönemi ile ilgili olarak belirlenen eğilimler de ülkemizde gelir vergilerinin, vergi sistemimiz içinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Eğilimlere göre

---

(312) No.lu dipnot devamı: bilinmektedir. Enflasyon nedeniyle büyüyen vergi yükünden de, ücretli ve maaşlıların zarar gördüğü açıktır. Enflasyonist etkilere rağmen de vergi gelirlerindeki artışların G.S.M.H.'daki artışlardan nicel olarak büyük olması olumlu ve önemli olmakla beraber, nitelik yönünden ele alındığında yetersiz kalmaktadır. "Ne var ki bu artış, ne kamu sektörünün gelecekteki kaynak ihtiyacına, ne de ekonominin vergi kapasitesine göre yeterlidir. Bir ekonominin vergi kapasitesi, diğer şartlar aynı kaldığı takdirde millî gelire nazaran müterakkî olarak artar. Oysa 1966-1975 dönemi içinde millî gelirde vukua gelen artışın vergi yüküne müterakkî olmaktan çok, mütenasip bir oranda yansıdığı görülmektedir." Bu konuda bak. H.Üren ARSAN; Kamu Maliyesi Üzerinde Uluslararası İstatistiksel Bir Araştırma, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.365, Ankara, 1973, s.95, Tablo:24. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü; Bütçe Gelirleri Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s.7, Tablo:4. Ali KOCATÜRK; "Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu" Maliye Tetkik Kurulu, Maliye Dergisi, Sayı.14, Mart-Nisan 1975, s.19. Memduh YAŞA; "Nasıl Bir Vergi Politikası?" 1976 Yılının İkinci Yarısına Girerken, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul, 1976, s.95.

(313) ŞANVER; A.g.f.

1973-1978 döneminde gelirlerden alınan vergiler yüzde 41'den, yüzde 51'e çıkarken, servetten alınan vergiler yüzde 1 dolaylarında donmuş, mallardan alınan vergiler de yüzde 24'den yüzde 19'a düşmüş, hizmetlerden alınan vergiler ise yüzde 22'den yüzde 17'ye düşmüştür. Görüldüğü gibi de yalnızca gelir vergisinin, ortalama artış oranının üzerinde bir oranda arttığı görülmektedir (314).

Vergi ödeme gücünü de temsil eden gelir vergileri, vergi sistemimiz içinde mutlak ve nisbî yönden önem kazanırken, aynı zamanda da ücretli ve maaşlılar aleyhine vergi yükünün arttığını da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da Anayasa'mızın 61 maddesine rağmen, fedakârlıkta eşitlik ilkesinin çiğnendiğini göstermektedir.

Aynı düzeydeki gelirlerin ya da başka bir deyişle eşit durumdaki mükelleflerin vergi yüklerinin de aynı olması gerekirken, ülkemizde bu kuralın geçerli olmadığı ücretli ve maaşlılar aleyhine olarak yatay vergi eşitsizliğinin büyüdüğü görülmektedir. Yine aynı şekilde, daha sonra "Ücretli ve Maaşlıların Malî Güçlerinin ya da Vergi Ödeme Güçlerinin Aşılması" incelenirken de görüleceği gibi, ücretli ve maaşlılar yönünden dikey vergi eşitsizliği de önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Aşağıdaki tablo bu yönden ilgi çekici olmaktadır.

---

(314) A.g.f.

Tablo: 88 1975 Yılında Ücretli ve Maaşlıların; İktisâden Faal Nüfusa Oranı, Yurtiçi Faktör Gelirlerinde ve Gelir Vergisindeki Payları ile Gelir Vergisi Yükü

(Milyon TL.)

SOSYAL GRUPLAR	İktisâden Faal Nüfus		Yurtiçi Faktör Geliri		Gelir Vergisi		Gelir Vergisi Yükü (Gelir Vergisi/GSYİH)	
	İktisâden Faal Nüfus Sayısı (1)	İktisâden Faal Nüfus Yüzdesi	Yurtiçi Faktör Geliri (2)	Yurtiçi Faktör Geliri Yüzdesi	Ödenen Gelir Vergisi (3)	Gelir Vergisi Yüzdesi	G.S.Y. İ.H. (4)	G.S.Y. İ.H. Yüzdesi
Ücretli ve Maaşlılar	4.065.399	26.74	142.130.0	32.78	21.020.0	63.20	133.810.8	15.71
Diğer Faktör Sahipleri	11.137.219	73.26	291.884.8	67.22	12.308.0	36.80	381.172.9	3.23
TOPLAM	15.202.618	100.00	434.014.8	100.00	33.328.0	100.00	514.983.7	-

Not: Vergi yükü, veri eksikliği nedeniyle yalnızca Gayri Safi Yurtiçi Hasıla yönünden hesaplanabilmiştir.

Kaynak: (1) (16) No.lu tablodan yararlanılmıştır.

(2) (29) No.lu tablodan yararlanılmıştır.

(3) Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü; Bütçe Gelirleri Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s.73, Tablo: 5-A.

(4) (22) No.lu tablodan yararlanılmıştır.

Tablo sonuçları gelir dağılımı yönünden, ülkemizde önemli bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Bu da ülkemizde ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümünden kârlı çıkmalarına karşılık, vergi sistemimizin olumsuz etkileri sonucu kişisel gelir dağılımının bozulduğudur. Ülkemizde kişisel gelir dağılımını belirleyen araştırmaların vergiden onceki ve vergiden sonraki gelir dağılımlarını belirlememiş olması, vergi sistemimizin kişisel gelir dağılımındaki olumsuz etkilerinin ortaya çıkarılmasını engellemiş bulunmaktadır. Başka bir deyişle vergi sistemimizin, ülkemizde yeniden gelir dağılımını düşük gelirli gruplar olan ücretli ve maaşlılar lehine iyileştirmekten çok, bozmuş olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

Çünkü tabloda da görüldüğü gibi, 1975 yılında iktisâden faal nüfusun yüzde 26.74'ünü meydana getiren ücretli ve maaşlılar, yurtiçi faktör gelirlerinin yüzde 32.78'ini alarak fonksiyonel gelir

bölüşümünden kârlı çıkmışlardır. Buna karşılık iktisâden faal nüfusun yüzde 73.26'sını meydana getiren diğer faktör sahiplerinin ise, yurtiçi faktör gelirindeki payları yüzde 67.22 olmuştur (315).

Daha önce görüldüğü gibi de, ülkemizde 1975 yılında iktisâden faal nüfus yönünden ücretli ve maaşlıların parite oranı (E_p) 1.225 olarak hesaplanmıştır. Bu durum da ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerinin, toplam iktisâden faal nüfusun ortalama gelirinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (316).

Bu tesbitten sonra, ücretli ve maaşlılar yönünden ortaya çıkan vergi yükü ilginç olmakta ve vergi adaletini bozan sonuçlar doğurmaktadır. Şöyle ki;

- Yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünden 1975 yılında yüzde 32.78 oranında bir pay alarak kârlı çıkan ücretli ve maaşlılar, tablonun üçüncü kolonunda da görüldüğü gibi ağır bir vergi yükü altında kalmaktadır. Buna bağlı olarak da ücretli ve maaşlılar yönünden, yatay vergi eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü vergide adalet ya da fedakârlıkta eşitlik ilkesine göre; aynı ekonomik güçlere sahip olan mükelleflerin vergi yüklerinin aynı olması gerekirken, ülkemizde vergi yükü önemli oranda ücretli ve maaşlılar üzerine yüklenmektedir. Bunun sonucu olarak da 1975 yılında yurtiçi faktör gelirinin

---

(315) Bilindiği gibi de diğer faktör sahipleri rant, kâr, faiz gelirleri elde eden servet ve mülk sahipleri ile, serbest meslek mensupları, küçük üreticiler ve ücretsiz çalışan aile işçilerden meydana gelmektedir. Ülkemizde ücretsiz çalışan aile işçilerin iktisâden faal nüfus içindeki mutlak ve nisbî öneminin, fonksiyonel gelir bölüşümündeki etkinliği daha önce görülmüştü. Diğer faktör sahiplerinin yüzde 44.42'sini meydana getiren bu gruba bağlı olarak da, fonksiyonel gelir bölüşümünden diğer faktör sahiplerinin aldıkları pay düşmektedir.

(316) Hatırlanacağı gibi ücretli ve maaşlıların parite oranları iktisâden faal nüfustan başka,bir de gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden hesaplanmıştı. Bunun nedeni de ülkemizde ücretli ve maaşlılar dışındaki iktisâden faal nüfusun yüzde 44.42'sinin, gelirleri olmayan ücretsiz çalışan aile işçileri olmasıdır. Hesaplamaya bu grubun da dahil edilmesi, ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerini yükseltmekte, diğer faktör sahiplerinin de ortalama gelirlerini düşürmektedir. Bu grubun kapsam dışı bırakılması sonucu bulunan gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre ücretli ve maaşlıların parite oranları ise (GSE_p), 1975 yılında 0.681 olmuştur. Bu konuda bak. s.442-446.

bölüşümünden yüzde 32.78 oranında bir pay alan ücretli ve maaşlılar, ülkemizde ödenen toplam gelir vergilerinin yüzde 63.20'sini ödemektedirler. Ücretli ve maaşlılara karşılık, diğer faktör sahipleri ise yurtiçi faktör gelirinin 67.22'sini alıp toplam gelir vergilerine yüzde 36.80 oranında katkıda bulunmaktadırlar. Görüldüğü gibi de, ücretli ve maaşlılar aleyhine işleyen iki kata yaklaşan bir bölüşüm eşitsizliği söz konusu olmaktadır.

Burada "Diğer Faktör Sahipleri" grubunun, ücretliler dışındaki bütün sosyal grupları kapsandığı ve özellikle de vergi yükü önemsiz olan tarım kesimindeki bütün çiftçiler de "Diğer Faktör Sahipleri" grubunda yer aldığı için, diğer faktör sahiplerinin vergi yüklerinin bu nedenle düşük gözüktüğü ileri sürülebilir. Bu durumda da ücretliler dışındaki "Diğer Faktör Sahipleri" ni, tarım ve tarım dışı kesimdekiler ya da düşük ve yüksek gelirliler olarak ayırarak incelemenin yararlı olacağında şüphe yoktur.

Bu konuda DPT'nin "Gelir Dağılımı 1973" Araştırması'ndan yararlanmak mümkün olmaktadır. Araştırma'da gelir sahipleri ücretliler ve maaşlılar, sermaye ve serbest meslek sahipleri ile küçük üreticiler olarak üç gruba ayrılmış bulunmaktadır. Burada küçük üreticiler tarım ve tarım dışı kesimdeki yıllık beyanname veren sermaye ve serbest meslek sahipleri dışındaki götürü mükellefleri, küçük esnafları, küçük ve orta çiftçileri kapsamaktadır.

Tabloda 1973 yılı itibariyle bu gruplarla ilgili eğilimler görülmektedir.

Tablo: 89 1973(1974) Yılı İtibariyle Ücretli ve Maaşlıların, Sermaye ve Serbest Meslek Sahiplerinin ve Küçük Üretici Hane Halklarının Toplam Gelirleri ile Gelir Vergisi Yükleri

(Milyon TL.)

SOSYAL GRUPLAR	Hane Halkı (1)		Toplam Gelir (2)		Toplam Gelir Vergisi (3)		Gelir ve(4) Vergi Farkı		G.Ver.Yükü (G.Ver./Toplam G.) (5) (Y.Olarak)
	Hane Halkı Sayısı	Hane Halkı Yüz.	Toplam Gelir	Toplam Gelir Yüz.	Ödenen Gelir Vergisi	Gelir Ver. Yüz.	Lehte	Aleyhte	
Ücretli ve Maaşlılar	2.532.919	37.0	54.056.8	31.9	14.221.0	63.4	-	31.5	26.30
Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri	730.625	10.7	59.554.8	35.2	7.057.0	35.9	0.7	-	11.84
Küçük Üreticiler	3.577.284	52.3	55.610.1	32.9	154.0	0.7	32.2	-	0.27
TOPLAM	6.840.828	100.0	169.221.7	100.0	22.432.0	100.0	-	-	-

Notlar: a) Gelirler 1973, vergiler 1974 yılını kapsamaktadır.

b) Vergi yükünü hesaplamak için, 1973 yılının toplam gelirleri alınmıştır.

c) "Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri"nin vergilerini "Yıllık beyannameli Mükelleflerin" gelirleri ile kurum stopajlarından, "Küçük Üreticilerin" vergilerini de "Muhtasar Beyanname ye Girenler" den hareketle hesapladık. Benzer hesaplama için bak: Avni HEDİLİ; En Az Geçim İndirimi Değil, Özel İndirim, Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 1978.

Kaynak: (1)(2) DPT; Gelir Dağılımı 1973, A.g.e., s.195. Tablo: VIII-I.

(3) Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Bütçe Gelirleri Yıllığı 1976, A.g.e., s.72, Tablo:35.

(4)(5) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi 1973 yılı itibariyle ücretliler ve maaşlılar toplam gelirin yüzde 31.9'unu, sermaye ve serbest meslek sahipleri yüzde 35.2'sini ve küçük üreticiler de yüzde 32.9'unu almış bulunmaktadırlar. Buna karşı ücretliler gelirlerinin yüzde 63.4'ünü, sermaye ve serbest meslek sahipleri yüzde 35.9'unu, küçük üreticiler de yüzde 0.7'sini gelir vergisi olarak ödemiş bulunmaktadırlar.

Görüleceği gibi DPT'nin bulgularından hareketle yapılan vergi yükü hesaplamaları da,bizim bulgularımızı doğrulamakta ve ücretlilerle, maaşlıların toplam gelirin yüzde 31.90'ını aldığı, gelir vergilerine yüzde 63.40 oranında katıldıkları ve vergi yüklerinin de yüzde 26.30 oranında olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık tarım ve tarım dışı sektörlerde geçimlik kesim olarak belirleyebileceğimiz küçük üreticilerin dışındaki sermaye ve serbest meslek sahiplerinin ise toplam gelirin yüzde 35.20'sini alıp, gelir vergisine yüzde 35.90 oranında katıldığı ve pirim yüklerinin de yüzde 11.84 olduğu görülmektedir. Bu durumda da ücretli ve maaşlılara göre toplam gelirin daha büyük bir bölümünü alan sermaye ve serbest meslek sahiplerinin gelir vergisi yükü, ücretli ve maaşlıların yükünün yarısından da aşağıda olmaktadır.

Bu iki grup yanında, vergi yükünün en düşük olduğu grup da küçük üreticiler grubu olmaktadır. Toplam gelirin yüzde 32.90'ını alan bu grubun gelir vergisine katılma oranı yüzde 0.70, vergi yükü de yüzde 0.27'dir.

Ücretli ve maaşlılarla, diğer faktör sahiplerinin 1975 yılında yurtiçi faktör gelirindeki paylarının gelir vergisi öncesi ve vergi sonrası karşılaştırılması da, vergi sistemimizin ücretli ve maaşlılar aleyhine olumsuz etkide bulunduğunu göstermektedir.

Tablo: 90 1975 Yılında Yurtiçi Faktör Gelirinin,
Gelir Vergisi Öncesi ve Sonrası Bölüşümü

SOSYAL GRUPLAR	Yurtiçi Faktor Gelirindeki Pay		Aleyhte Fark	Lehde Fark
	Gelir Vergisinden Önce	Gelir Vergisinden Sonra		
Ücretli ve Maaşlılar	32.78	30.22	-2.56	-
Diğer Faktör Sahipleri	67.22	69.78	-	+ 2.56

Kaynak: (89) No.lu tablodan yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi ücretli ve maaşlıların, gelir vergisi öncesi yurtiçi faktör gelirlerindeki payı yüzde 32.78 iken, vergi sonrası payı yüzde 30.22 olmuştur. Buna karşılık diğer faktör gelirlerinin vergi öncesi yüzde 67.22 olan payı, vergi sonrası yüzde 69.78'e yükselmiş bulunmaktadır. Bu durumda ülkemizdeki gelir vergisi uygulaması ücretli ve maaşlılarla, diğer faktör sahipleri arasındaki fonksiyonel gelir bölüşümünü yüzde 2.56 oranında ücretli ve

maaşlılar aleyhine bozmuş bulunmaktadır. Başka bir deyişle vergi sistemimiz, ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümü sonucu yurtiçi faktör gelirinden aldığı payı yüzde 2.56 oranında azaltırken, diğer faktor sahiplerinin payını yüzde 2.56 oranında artırmış bulunmaktadır. Bu durum da vergilemenin, ülkemizde yeniden gelir dağıtıcı etkisinin olumsuz yönde işlediğini göstermektedir.

- Yine tabloda görüldüğü gibi 1975 yılında ücretli ve maaşlıların G.S.M.H.'ya göre vergi yükleri yüzde 15.71'dir. Başka bir deyişle 1975 yılında cari üretici fiyatları ile 133.810.8 Milyar TL. gelir elde eden ücretli ve maaşlıların, bu gelirlerinin 21.020.0 Milyar TL.sını gelir vergisi olarak ödedikleri anlaşılmaktadır. Buna karşılık G.S.M.H.'dan 381.172.9 Milyar TL. pay alan diğer faktör sahipleri ise, 12.308.0 Milyar TL. gelir vergisi ödemiş bulunmaktadırlar. Bu duruma göre de diğer faktör sahiplerinin vergi yükü yüzde 3.23 olmaktadır. Bir karşılaştırma yapıldığında da ücretli ve maaşlıların gelirlerine göre gelir vergisi yükü, diğer faktör sahiplerinin yaklaşık beş katına çıkmaktadır.

Belirlenen eğilimler diğer sosyal gruplar ya da kesimlerle karşılaştırıldığında, ülkemizde ücretli ve maaşlılar üzerindeki gelir vergisi yükünün çok ağır olduğunu göstermektedir. Örneğin 1975 yılı itibariyle yurtiçi faktör gelirlerinin yüzde 30'unu paylaşan tarım kesiminin, gelir vergisi yükü yüzde 1.4 gibi çok düşük bir oranda olmuştur. Şüphesiz ki yurtiçi faktör gelirlerindeki payına eşit bir vergi yükünün de tarım kesimine yüklenmesi beklenemeyecektir.

Bilindiği gibi ülkemizde iktisâden faal nüfusun yüzde 62'si tarım kesiminde yaşamakta ve bu kesimdekilerin ortalama gelirleri de Türkiye Ortalamasının altında kalmaktadır. Yine aynı şekilde tarım kesiminde yaşayanların, kamu harcamaları ile sosyal güvenlik hizmetlerinden sanayi ve hizmetler kesiminde yaşayanlar kadar yararlanamamadığı da bilinmektedir. Bu nedenle de gelir vergisi yükü taşımamalarına rağmen, yaptıkları harcamalar nedeniyle tarım kesiminin dolaylı vergi yükünün, tarım dışı kesimlere göre daha büyük olduğu ileri sürülmektedir. Buna bağlı olarak da "Harcamalardan dolayı katlanmak zorunda kaldıkları vergi yükü oranının büyüklüğüne, devlet harcamalarından yararlanamamanın tersine artanlığı eklendiğinde farkın kendiliğinden ortaya çıkacağı" görüşü savunulmaktadır (317).

---

(317) ÇATALOĞLU; A.g.m.

Ancak ülkemizde bu kesimin vergi yükünün de oldukça düşük olduğu açıktır (318). Çünkü tarım kesimine her yıl destekleme alımları politikası ile aktarılan 50 Milyar civarında bir kaynağın bu kesimdekilerin bir kısmının malî güçlerini artırdığı, gelir dağılımı eşitsizliklerini büyülttüğü ve tarım kesimini bütünüyle geçimlik kesim olmaktan çıkardığı bilinmektedir. Bu nedenle de bu kesimin büyük oranda vergi yükü dışında tutulması, yatay vergi eşitsizliğine yol açmaktadır. Bugün tarım kesiminde istisna ve muaflıkların belirli oranlarda azaltılarak, vergi alanının genişletilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü tarım kesiminde yapılacak adil ve tekin bir vergileme, aynı zamanda sınırsız ve karşılıksız para arzının yarattığı talep enflasyonunu da dengelemesi yönünden yararlı olacaktır.

Tarım kesiminde zirai kazanç elde edenlerin gelir vergisi yükünün çok önemsiz olması yanında, aynı şekilde serbest meslek mensupları, esnaf ve sanatkârlar ile, ticaret kesimindekilerin büyük kısmının da vergi yükünün çok az olduğu ve bu grupların da vergi ödememe imtiyazı içinde bulundukları bilinmektedir. 1975 yılında bu gruplardan götürü mükelleflerin, gelir vergisi yükünün 0.5 olduğu görülmektedir. Götürü mükellefler dışındaki beyannameye tabi serbest meslek mensuplarının da çok önemsiz derecede gelir vergisi yükü olduğu da açıktır. 1975 yılında bu grubun vergi yükü de yüzde 1.8 olmuştur.

Yine gayrimenkul sermaye iratları ile, menkul sermaye iratlarından alınan vergilerin de önemsiz olması, ülkemizde ücretli ve maaşlılar aleyhine dramatik bir vergi panosunun yaratılmasına yol açmaktadır.

Belirlenen bu grupların önemli oranda vergi yükü dışında kalması, görüldüğü gibi yatay vergi eşitsizliğine yol açmaktadır.

Ülkemizde ücretli ve maaşlılar üzerindeki bu ağır vergi yü-

---

(318) Memduh YAŞA; "Çalışan nüfusun çokluğu dolayısıyle kişi başına gelirin düşüklüğü, işletmelerin dağınıklığı ve küçüklüğü, açık ekonomi şartlarının yeterince gelişmemiş olması tarım kesiminin vergi verme kabiliyetini düşürdüğünü" ileri sürmektedir. Bak. A.g.m., s.95.

kü nedeniyle, vergi sistemimizin cennet ve cehennem yarattığı ileri sürülmektedir. Bunun sonucu olarak da ücretli ve maaşlılar diğer sosyal gruplara göre ağır ve adaletsiz vergi yükü altında kaldıkları için vergi cehenneminde, öteki yükümlüler ise vergi cennetinde yaşıyor kabullenilmektedirler. Bir yazar "Gelir türü vergileri tam olarak yalnız ücretliler ödemektedirler. Ücretliler dışındaki yükümlüler, güçlüyseler yasaların ve uygulamanın kayırmasına sığınmışlardır. Buna "vergi kaçamağı" denir. Küçük ve zayıf yükümlüler ise çoğunlukla kaçakçılık yapmaktadırlar. Bu haliyle Türkiye ücretliler için vergi cehennemi, öteki yükümlüler için vergi cenneti durumundadır" demektedir (319).

Buraya kadar ücretli ve maaşlılar üzerindeki ağır vergi yükünü genel olarak belirtmiş bulunmaktayız. Şimdi de bu ağır vergi yükünün nedenleri olan vergi sistemimizden ve vergi idaremizden gelen sorunları ya da darboğazları belirteceğiz.

b. Ücretli ve Maaşlıların Malî Güçlerinin Ya da Vergi Ödeme Güçlerinin Aşılması

Ülkemizde ücretli ve maaşlıların vergi yüklerinin gittikçe büyümesinin nedeni, ücretli ve maaşlıların malî güçlerinin ya da vergi ödeme güçlerinin aşılmış olmasından ileri gelmektedir. Çünkü ülkemizde vergi ödeme gücünü belirleyen ilkeler olan en az geçim indirimi, artan oranlılık ve ayırma ilkeleri etkinliklerini kaybetmiş bulunmaktadırlar.

Bilindiği gibi en az geçim indirimi, mükellefin ve ailesinin yaşamasını sürdürebilmesi için gerekli olan gelirin vergi dışı bırakılması ilkesinden hareket etmektedir. Mükelleflerin vergi ödeme güçleri de genellikle, asgarî fizyolojik ihtiyaçları sağlayabilecek bir gelir düzeyinden sonra başlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise "Fizyolojik Asgarî" ile yetinilmediği görülmekte ve eğitim, sağlık gibi giderleri de kapsayan bir kültürel asgariden sonra vergi ödeme gücünün başladığı kabullenilmektedir. Buna rağmen genellikle uygulamada en az geçim indirimi, ne bir "Fizyolojik Asgarî" ne de bir "Kültürel Asgarî" şeklinde oluşmaktadır. Genellikle "Fizyolojik Asgari"

(319) ŞANVER; A.g.f.

nin biraz üzerinde, fakat "Kültürel Asgarî"ye de erişemeyen bir düzeyde oluşmaktadır. Buna da "Medenî Asgarî" denilmektedir (320).

Bütün mükellefler yönünden geçerli olan en az geçim indirimi, bugünkü anlamı ile ülkemizde 1950 yılından itibaren uygulanmaktadır. 1950 yılında bekâr mükellef için yılda 540 TL. olarak kabullenilen en az geçim indirimi, 1958 yılında 810 TL., 1963 yılında 1080 TL. ve 1968 yılında da 1800 TL. ye yükseltilmiştir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 980 sayılı Kanun ile değiştirilmiş 31. maddesine göre ülkemizde en az geçim indirimi koca için yılda 1800 TL., eş için yılda 1080 TL. ve beş çocuğa kadar da her çocuk için yılda 720 şer TL. dır.

1950 yılında 540 TL. olarak kabullenilen en az geçim indirimi bu yıldaki kişi başına düşen G.S.M.H.'nın 1.08 katı iken, 1968 yılında en az geçim indirimi kişi başına düşen G.S.M.H.'nın 0.55, 1975 yılında 0.39, 1977 yılında da 0.36 katı olmuştur. Görüldüğü gibi 1950-1977 döneminde fizyolojik ihtiyaçları gidermek amacı ile vergi dışı bırakılan gelir, zaman içinde kişi başına G.S.M.H.'daki artışlarla uyum sağlayamadığı gibi, enflasyon dolayısiyle de önemini yitirerek "Sembolik Asgarî" olmaktan öteye gidememiştir. İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'ndeki gelişmeler gözönüne alınarak yapılan bir çalışmaya göre; (1950=100) olduğunda, 1968 yılında en az geçim indiriminin 7874 TL., (1968=100) olduğunda da en az geçim indiriminin 1968 yılındaki 1800 TL. nın değerini koruyabilmesi için 6867 TL. olarak değiştirilmesi gerekmektedir(321).

En az geçim indiriminin miktarının asgarî ücret düzeyine yükseltilmesi konusunda, uzun süredir bütün baskı grupları ve politik organlarca görüş birliğine varıldığı görülmektedir. Bu arzunun gerçekleşmesiyle hem düşük gelirli gruplar olan, hem de mutlak vergi mükellefleri olan ücretli ve maaşlılar aleyhine işleyen vergi yükünün adil dağılacağında şüphe yoktur.

Ancak en az geçim indiriminin ve daha sonra belirtilecek olan özel indirimin, asgarî ücret düzeyine çıkarılması halinde gelir

---

(320) Mehmet PAMAK; Sosyal Adalet ve En Az Geçim İndirimi, Tercüman Gazetesi, 20 Şubat 1978.

(321) A.g.m.

vergilerinde 40 Milyar TL.lık bir kaybın olacağı ileri sürülmektedir. Ortaya çıkacak vergi kaybı nedeniyle, bugüne kadar yalnızca ücretli ve maaşlılardan beklenen vergi ödeme fedakârlığının, bundan sonra da devamını beklemenin millî ve sosyal devlet anlayışı ile bağdaşmayacağı görüşündeyiz. Bu haksızlığı devam ettirmek yerine, bugüne kadar politik ya da başka nedenlerle kullanılmayan vergi kaynaklarından yararlanmak, istisna ve bağışıklıkları azaltmak, özellikle yüksek gelirlerde vergi oranlarını artırmak hem yeni gelirlerin yaratılmasını sağlayacak, hem de vergi adaletini gerçekleştirebilecektir.

Bir yazarın belirttiği şekilde "Güncel olan en az geçim indirimi sorunu, "Onlar vergi ödemiyor, biz de ödemeyelim" anlayışı ile çözülemez. Bunun yerine "Biz ödüyoruz, onlar da ödesin" yönünden bir çaba geliştirilerek, karşılaştırmalı hukuka göre vergi miktarlarını belirleyerek" çözüm yolu aranmalıdır (322). Böyle bir davranışın gerek ücretli ve maaşlıların kişisel vergi yükü, gerekse toplam vergi yükünün belirlenmesi yönünden yararlı olacağında şüphe yoktur.

Ancak asgarî geçim indirimindeki artışların, enflasyon hızını artırma tehlikesi taşıyacağını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bunun yanında ülkemizdeki yüksek enflasyon hızı nedeniyle, artırılan asgarî geçim indiriminin de bir müddet sonra önemini yitireceği bilinmektedir. Asgarî geçim indiriminin, asgarî ücret ile bir tutulması halinde soruna belirli ölçülerde bir çözüm bulunabileceği açıktır. Buna göre asgarî geçim indirimleri de, iki yılda bir değişebilecek demektir. Ancak asgarî ücret tesbitlerinin iki yılda bir olması ve bu tesbitlerin de sonunda baskı gruplarının oyları gibi politik kararlarla belirlenmesi, soruna uzun dönemde bir çözüm getiremeyecektir. Bu nedenle asgarî geçim indiriminin her bütçe döneminde geçinme endekslerine gore düzenlenmesi yararlı olacaktır. "Türkiye gibi çok hızlı enflasyonun geçerli olduğu bir ülkede, asgarî geçim indirimi mutlak miktar olarak nasıl saptanırsa saptansın yine sağlıklı bir sonuç alınamayacaktır.... belirli süreler sonunda geçinme endekslerine göre otomatik değişimi sağlayacak biçimde bir yürüyen ölçü sis-

---

(322) ŞANVER; A.g.f.

temi kabullenilmesi" gerekli olmaktadır (323).Çünkü en az geçim indirimi, tüketici fiyatları düzeyine göre belirlenmesi gereken bir vergi tekniğidir. Bu nedenle de yüksek fiyat dönemlerinde, her yıl yeniden ayarlanması bir zorunluluktan doğmaktadır(324).

Asgarî geçim indiriminin artırılması yönünden ortaya çıkan bir sorun da; asgarî geçim indirimini artırmak yerine, daha sonra inceleyeceğimiz ayırma ilkesi yönünden geçerli olan özel indirimi artırmanın daha yararlı olacağı görüşüdür. Bilindiği gibi asgarî geçim indiriminden bütün mükellefler yararlanırken, özel indirimden sadece ücretli ve maaşlılar yararlanmaktadırlar. Asgarî geçim indirimi yerine, özel indirimin artırılmasını savunanlar "... asgarî geçim indirimi artırılırsa tüm gelir vergisi mükellefleri bu artırımdan yararlanacağından, bu durum sosyal kesimler arasında adaleti sağlayıcı hiçbir etki yapamayacaktır. Oysa gelir vergisinde sosyal kesimler arasındaki adaletsizliği iyileştirici yönde sonuç almada, sadece özel indirimi artırmak daha yararlı olabilir" demektedirler (325). Buna neden olarak da, bugün götürü usulde vergilendirilen yarım milyonu aşkın mükellefin tümünün, beyanname veren birçok mükellefin de gelir vergisinin kapsamının dışında kalacağı gösterilmektedir.

Karşı görüşte olanlar ise "... en az geçim indiriminin uygulanmasında gelir kaynaklarına göre bir farklılaşma ve ayırıma gidilmemesi gerekir... En az geçim indirimi bütün mükellefler için uygulanması gereken bir zorunlu prensip olup, sosyal adalet ve vergi adaletinin temelidir" görüşünü savunmaktadırlar (326).

Kanımızca da en az geçim indiriminin sadece ücretli ve maaşlılar yönünden uygulanmasını savunmak, ücretli ve maaşlılar dışındaki bütün mükelleflerin fizyolojik ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabildiklerini varsaymak anlamına gelir ki, bugün için bu yargıya varabilmek çok güçtür. Özellikle de küçük esnaf ve sanatkârların gelirle-

---

(323) ÖNDER; A.g.f.

(324) Ahmet BAYRAK; En Az Geçim İndirimi ve Gizli Vergileme, Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1977.

(325) Avni HEDİLİ; En Az Geçim İndirimi Değil, Özel İndirim, Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 1978.

(326) Mehmet PAMAK; Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükü Ağırlığına Son Verilmelidir, Tercüman Gazetesi, 3 Mart 1978.

rinin, ücretli ve maaşlıların gelirlerinden daha yüksek olduğunu savunmak da pek kolay olmayacaktır. Bir de bütün mükellefler için varolan bir ihtiyacı, yalnızca ücretli ve maaşlılar yönünden geçerli saymak yeni eşitsizlikler yaratacağı gibi, aynı zamanda da vergi yükünden kaçınmada yeni kapıların aralanmasına yol açabilecektir. Vergi mükellefiyetinin dışında kalan grupların kapsanması yönünden de böyle bir tercihin, özendiricilik yönü başlangıçta kapatılmış olacaktır.

Ödeme gücü ilkelerinden bir diğeri de, ayırma ilkesidir. Bu ilkeye göre gelirlerin vergilendirilmesinde sermaye gelirleriyle (kira, faiz, temettü gibi), emek gelirleri (ücretler, maaşlar, ikramiyeler, huzur hakları gibi) vergileme bakımından ayrılarak sermaye gelirlerinden başka bir deyişle iratlardan oran itibariyle yüksek vergi alınmaktadır (327). Görüldüğü gibi ayırma ilkesi, emek geliri elde edenlerin ödeme güçlerinin, sermaye geliri elde edenlerin ödeme güçlerinden daha düşük olduğu düşüncesinden hareket ederek, emek ve sermaye gelirlerinin ayrı ayrı vergilendirilmesi amacını gütmektedir. Çünkü günümüzde gelirin elde edildiği kaynağın niteliğindeki farklılık, emek gelirlerinin daha az vergilendirilmesini gerekli kılmıştır. Bunun nedeni de, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre emniyet, dayanıklılık ve devamlılık yönünden daha az bir güvence içinde olmasıdır.

Ülkemizde ayırma ilkesinin uygulanması, 1960 yılında kabul edilen 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile başlamış bulunmaktadır. Daha sonra 1968 yılında 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 980 sayılı Kanun'la değiştirilmiş 31. maddesi ile ücretli ve maaşlılar 1800 TL. lık en az geçim indiriminin yanında, bir de ayırma ilkesi gereğince 1800 TL.lık özel indirimden yararlanmaya başlamışlardır. Halen yürürlükte olan bu hükümlere göre de; evli iki çocuklu bir gelir vergisi mükellefi en az geçim indirimi olarak yılda 520 TL.,ücret kazancı elde edenler ise yılda 845 TL. vergiyi tüm kazançları üzerinden ödeyecekleri vergiden düşme hakkına sahip bulunmaktadırlar. Bu durum da Gelir Vergisi Kanunu'nu ücret ve maaş geliri elde edenlerle, sermaye geliri elde edenlerin vergilendirilmesinde yılda 335 TL.lık bir fark öngörmüş bulunmaktadır.

---

(327) Akif ERGİNAY; Türk Vergi Sistemi Çözüm Bekliyor, Milliyet Gazetesi, 10 Mayıs 1977.

Bugünkü uygulama gözönüne alındığında ülkemizde özel indirim yoluyla, gelir kaynakları arasında bir farklılık yaratıldığı ve emek gelirlerinin korunduğu söylenemeyecektir. Daha önce "Ücretli ve Maaşlılar Üzerindeki Gelir Vergisi Yükünün Ağırlığı" kısmında görüldüğü gibi de 1975 yılında yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 32.78 olan bu grup, gelirinin yüzde 63.20'sini gelir vergisi olarak ödemektedir. Bu nedenle de ücretli ve maaşlılarla, diğer sosyal gruplar arasındaki vergi eşitsizliğinin giderilmesinde özel indirimin bugünkü şekliyle hiçbir etkinliği olmadığı açıktır (328).

Ülkemizde ayırma ilkesinin ya da özel indirimin ücretli ve maaşlılar yönünden bir etkinliğinin olmaması, giderek bu grubun vergi yükünü artırmış ve vergi adaletini bozmuş bulunmaktadır(329). Şöyle ki;

- Ücretli ve maaşlılar dışındaki diğer sosyal gruplar, gelir vergisi ile indirilebilen giderler yönünden korunmaktadırlar. Vergiye tabi ticarî kazançların hesabında sermaye kayıpları, yatırımların amortismanları ve işin genel gelişmesi için yapılan giderler kârdan indirildiği halde, emek karşılığı ücret alanların çalışma kapasitelerinde zamanla meydana gelen azalma (çalışma gücünün amortismanı), belli bilgi ve tecrübeleri kazanmak için yapılan masraflar, mevcut durumun devamı veya daha iyiye götürülmesi için yapılan giderler, vergilenebilir gelirin hesabında emek gelirlerinden indirilmemektedirler. Oysa diğer sosyal grupların benzer amaçlarla yaptıkları giderler, görüldüğü gibi vergilenebilir gelir hesaplanırken bu hesaptan düşürülmektedir. Ücretlerde ise yalnızca emekli kesenekleri ya da sosyal sigortalar aidatları indirilmektedir. Oysa bazı ülkelerde ve Fransa'da inşaat işçileri, şoförler, artistler, havacılar, gazeteciler ve ticaret temsilcilerinde elde edilen ücretlerden yüzde 10 ile yüzde 30 arasında değişen götürü indirimlerin uygulandığı görülmekte-

(328) Hatırlanacağı gibi en az geçim indirimi incelenirken, ücretli ve maaşlılar aleyhindeki vergi eşitsizliğinin giderilmesinde, en az geçim indirimini artırmak yerine, özel indirimi artırmanın daha yararlı olacağının belirtildiği ileri sürülmüştü. Bizce en az geçim indirimi ile bütün mükellefler yönünden varolan genel eşitsizlikler giderilmeli ve özel indirim ile de ücretlilerle diğer sosyal gruplar arasında vergi yükünün dağılımı yönünden bir farklılık sağlanmalıdır. Böyle bir farklılığın da, ülkemizde vergi adaletinin sağlanması yönünden zorunlu olduğunda şüphe yoktur.

(329) Bu konuda bak. PAMAK; A.g.m.

dir (330).

Ülkemizde 193 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu"nun 23. maddesi ile ücretler yönünden bazı "Müteferrik İstisnalar" da getirilmiş ve 13 grupta toplanan ücretler gelir vergisinden istisna edilmiştir. Maddede belirtilen ücretlerden bazıları şunlar olmaktadır: Sakat işçilerin, tarım işlerinde bilfiil çalışanların, toprak altındaki madenlerde çalışanların, ticarî ve sınaî kazançları vergiden muaf bulunanların hizmetinde çalışanların, hizmetçilik, bahçıvanlık, kapıcılık gibi özel hizmetlerde çalışanların, ticarî ve meslek kazançları götürü usulde tesbit edilenlerin yanında iş ve sanat öğrenmek amacıyla çalışan ve 18 yaşını doldurmamış bulunanlar ile, ücretleri götürü usulde tesbit edilen hizmet erbabından 60 yaşını doldurmuş bulunanların ücretlerinden gelir vergisi kesilmemektedir. Ancak bu tür korunmaların da ücretliler yönünden genel dengeyi bozup-bozmadığı ve kapsamın da yeterli olup-olmadığı tartışmalıdır (331).

- Genellikle bütün ülkelerde emek gelirlerinin, sermaye gelirlerine göre emniyet, devamlılık ve dayanıklılık yönünden daha az bir güvence içinde olduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak da özellikle ücretlilerin bütünü yönünden, gelir güvenliliğinin devamlılığı söz konusu olmamaktadır. Çünkü ülkemizde genellikle işyerlerinin küçük ölçekli olduğu bilinmektedir. Toplam işletmeler içinde 1975'de imalat sanayindeki işletmelerin yüzde 2.58'inin, 1970 yılında da ticaret sektöründeki işletmelerin yüzde 7.49'unun büyük işletme olduğu görülmektedir. Ayrıca tarım kesimindeki istihdamın da mevsimlik olduğu bilinmektedir. Tarım dışı kesimlerdeki ücretlilerin yüzde 22'sinin muvakkat ve mevsimlik olarak çalışmaları da diğer bir sorun olmaktadır. Bu sonuçlara bağlı olarak da ülkemizde, ücretli ve maaşlıların ancak yüzde 60'ının Sosyal Sigortalar Kurumu ve T.C.Emekli Sandığı ile sosyal güvenlikleri sağlanabilmektedir (332). Bilindiği gibi tarım kesiminde bu güvence hiç yoktur.

Ülkemizde toplu sözleşme uygulamasının da, büyük gruplar yönünden önemli bir güvence sağlamadığı bilinmektedir. Daha önce de görüldüğü gibi, 1975 yılında ülkemizde toplam ücretlilerin ancak yüzde 25'i toplu sözleşmelerden yararlanabilmişlerdir.

Ekonomik gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir başka eğilim de, özellikle tarım dışı kesimlerde oranları yükselen ücretli-

---

(330) ERGİNAY; A.g.m.
(331) Bu konuda bak.193 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu", Mad.23.
(332) DPT; 1977 Programı, Ankara 1977, s.349, Tablo:327.

lerin, gelirlerini ve refah düzeyini artırıcı uygulamaların önem kazanmamış olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde ise aileyi, çocuğu ve aile refahını koruyucu tedbirlerin uygulandığı ve işçinin refahını, ananın sağlığını ve çocukların yetişmesini sağlayacak tedbirlerin devlet tarafından alındığı bilinmektedir. Örneğin Fransa'da ücretlilerin gelirleri devlet tarafından finanse edilen aile tazminatı müessesesi ile ailedeki çocuk sayısına bağlı olarak artırılmaktadır. İşçinin verimini artırmak için bu tedbirlerin de; nakdî ücret-fiyat yarışmalarını önlemek, hayat pahalılığından diğer sosyal gruplara göre daha çok etkilenen ailelerin yükünü devlet tarafından azaltmak ve geçim tazyikini hafifletmek gibi etkinlikleri olduğu görülmektedir (333).

Oysa ülkemizde aile tazminatı uygulamasının hiç yok denecek kadar önemsiz olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi de maaşlılarla, iktisâdî devlet teşekküllerinde çalışanların çocukları için 50 TL.lık bir yardım yapılmaktadır. Toplu sözleşmelerle de ücretliler için çocuk başına belirli miktarlarda yardımlarla, eğitim yardımlarının yapıldığı görülmektedir. Ancak ülkemizdeki bu uygulamaların, bugün için aile tazminatı yönünden bir sistem oluşturmadığı da açıktır.

- Bilindiği gibi ayırma ilkesi gereğince ülkemizde ücretlilerin ve maaşlıların çeşitli kaynaklardan elde ettikleri ücret ve maaş gelirleri, birleştirilemeyerek ayrı ayrı vergilendirilmektedir. Nisbî ücret yükünün hafifletilmesi amacını taşıyan bu uygulama, bugün ücret gelirleri düşük olan ücretlileri korumaktan çok, yüksek ücret gelirleri elde eden ücretlileri koruma yönünde işletilmektedir. Çünkü bu şekilde artan oranlılık ilkesi işlerliğini yitirmekte ve çeşitli gelirlerden ücret elde edilmesi, geliri nihaî olarak ranta dönüştürmektedir. Bu nedenle de bugünkü haksız uygulama yerine, düşük ücretleri koruyacak şekilde bir uygulamaya gidilmesi zorunlu olmaktadır. "Özellikle her yükümlü için belli ölçütlere dayanılarak, en az ücretliler ölçüsünde en az vergi kuralları getirilmesi" gerektiği görüşü ileri

---

(333) ZAİM; A.g.e., s.187-188.

sürülmektedir (334).

- Ayırma ilkesi yönünden önemli olabilecek bir durum da, ücretli ve maaşlıların vergilerinin kaynakta kesilmesi ve bunların kazanırken vergi ödemeleridir. Bu uygulama ile ücretli ve maaşlılar vergi yüklerinden kaçamadıkları gibi, kazanırken de vergilerini ödemektedirler. Oysa diğer gelir sahiplerinin vergilerini tam olarak ödeyip-ödemedikleri tartışma konusu olmakla birlikte, bunun yanında da vergilerini uzun süreler sonra ödedikleri bilinmektedir. Bu süre bilindiği gibi en az 15 ay olmakta ve temettülerde 26 aya kadar çıkabilmektedir. Bu uygulamayı, ayırma ilkesinin ücretliler aleyhine işletilmesi şeklinde değerlendirmek yanıltıcı olmayacaktır. Ülkemizdeki hızlı enflasyonlar gözönüne alındığında, diğer gelir sahiplerinin bu uygulamadan ücretliler aleyhine kârlı çıktıklarında şüphe yoktur. Aynı zamanda bu uygulamanın israfa da yol açtığı ileri sürülebilmektedir. Belirtilen nedenlerle, diğer gelir sahiplerinin de ücretliler ve maaşlılar gibi vergilerini kazanırken ödemeleri, aradaki eşitsizliğin giderilmesi yönünden zorunlu gözükmektedir.

Ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden sosyal güvenlik uygulamamızın sınırlı olması, işsizlik tehlikelerine karşı işsizlik sigortasının bulunmaması, toplu sözleşmelerden yararlananların oranının düşük olması ve işçilerin gelir ve refah düzeylerini artırıcı aile tazminatı gibi müesseselerin sosyal yardım sistemimiz içinde yer almaması gibi nedenler, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine göre özel indirim yoluyla korunmasını kaçınılmaz hale getirmiş bulunmaktadır (335).

Ödeme gücü ilkelerinden üçüncüsü de, artan oranlılıktır. Artan oranlılık ilkesi ile gelirdeki artışlara bağlı olarak, mükellefin ödeme gücünün de artacağı varsayıldığından daha fazla vergi alınması ya da vergi matrahlarının büyümesi nedeniyle, vergi oranlarının da artırılması amacı güdülmektedir. Genellikle fonksiyonel gelir

(334) ŞANVER; A.g.f.

(335) Ülkemizin ekonomik gelişme düzeyinin sonucu olarak da, emek gelirleri dışındaki bütün sosyal grupların da gelir güvencesine sahip olduğunu söylemek fazla iyimserlik olacaktır. Özellikle küçük esnaf ve sanatkârların durumunun, daha iyi olduğu söylenemeyecektir.

bölüşümündeki eşitsizliklerin kaynağı olan farklı gelir ve servet fazlalıklarını da giderme amacı taşıyan artan oranlılık ilkesi, gelir ve servet vergilerinde uygulama alanı bulmaktadır. Bu nedenle de artan oranlılık ilkesi gereğince düşük ve orta gelir gruplarında (dilimlerinde) yavaş, üst gelir dilimlerinde hızlı artan bir vergi tarifesinin uygulanması gerekmektedir.

Oysa artan oranlılık ilkesinin amaçlarının aşılması, ülkemizde yatay vergi eşitsizliğinin doğmasına yol açmış bulunmaktadır. Bu da iki nedenden ileri gelmektedir. Bu nedenlerden birisi artan oranlılık ilkesinin amacının, başlangıçta gereğince önemsenmemiş olmasıdır. Diğer neden ise gelir vergisi tarifesinin enflasyon nedeniyle erozyona uğrayarak, adil olma niteliğini kaybetmesidir. Bilindiği gibi artan oranlı bir tarifede, gelir arttıkça vergi oranı da artmaktadır. Ülkemizde ise gelir vergisindeki gelir dilimleri ile vergi oranlarına bakıldığında; düşük ve orta gelir gruplarının yüksek ve oldukça dik bir oranlılıkta vergilendirildiği ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık yüksek gelir gruplarında artan oranlılığın düşük ve aynı zamanda da gerektiğinden önce ortadan kalktığı görülmektedir.

Aşağıdaki tablo bu durumu açıklıkla belirlemektedir.

Tablo: 91 Gelir Vergisi Kanunu'muza Göre; Gelir Vergisi Oranları ve Vergi Oranlarındaki Artışlar

(Yüzde Olarak)

G E L İ R L E R	Vergi Oranı	Artışlar
10.000	16.2	-
50.000	28.2	12.0
100.000	31.1	7.9
150.000	41.4	5.3
200.000	44.8	3.4
250.000	46.8	2.0
300.000	48.7	1.9
350.000	50.2	1.5
400.000	51.5	1.3
450.000	52.4	1.1
500.000	53.3	0.9
600.000	55.3	2.0
700.000	56.6	1.3
800.000	58.0	1.4
900.000	59.1	1.1
1.000.000	60.0	0.9

Tabloda da görüldüğü gibi, mükellefin gelirine eklenen her 50.000 TL.; yüzde 12.0, yüzde 7.9, yüzde 5.3,yüzde 3.4 ve yüzde 2.0 olmak üzere azalan miktarlarda ek bir vergi oranı ile vergilendirilmektedir. Özellikle de çok yüksek gelir dilimlerinde bu artışların yüzde 1.1 ve yüzde 0.9 olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak da, yüksek gelirliler lehine gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha da büyümektedir.

31.12.1960 yılında kabul edilen 193 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu"nun 103.maddesini 1963 yılında değiştiren 202 sayılı Kanun'un 51.maddesine göre; ilk 2500 TL. için yüzde 10, sonra gelen 2500 TL. için yüzde 15, 5000 TL. için yüzde 20, 15000 TL. için yüzde 25, 30000 TL. için yüzde 35, 60000 TL. için yüzde 45, 150000 TL. için yüzde 55, 225000 TL. için yüzde 60, 225000 TL. için yüzde 65, 285000 TL. için yüzde 68 ve 1 Milyon TL. ve daha fazla matrahlara yüzde 60 oranı uygulanmaktadır.

Ülkemizde yürürlükteki tarifeye göre en düşük gelir dilimi olan ilk 2500 TL.ye yüzde 10 vergi oranı uygulanırken, bu oran diğer ülkelerde yüzde 0.55 ile yüzde 5 gibi daha küçük bir oranda olmaktadır (336) Bu durumda düşük gelirler için yüksek olarak belirlenen vergi oranları, yılda 100.000 TL.ya ulaşıldıktan sonra daha az oranda ve en sonunda 1.000.000 TL.den sonra yüzde 60 gibi tek bir oranda durmaktadır. Adil olmayan bu vergi oranları da özellikle düşük gelirli gruplar olan ücretli ve maaşlılar yönünden dikey vergi eşitsizliklerinin büyümesine neden olduğu gibi, artan oranlılık ilkesinin amacına da ters düşmektedir.

Görüldüğü gibi ülkemizde yatay vergi eşitsizliğinin nedenlerinden birisi,artan oranlılık ilkesinden beklenen amacın gerçekleşmemesidir.Çünkü düşük ve orta gelirli gruplar yüksek oranlarda ve oldukça dik,buna karşılık yüksek gelirli gruplar hem düşük hem de artan

---

(336) 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 103. maddesine göre; ilk gelir dilimi 2500 TL. ile başlamaktadır. 2500-10.000 TL.lık toplam geliri içine alan ilk üç dilimde oranlar yüzde 5 gibi küçük artışlar göstermekle beraber, ilk dilim fazla düşük tutulduğundan vergi oranı 5000 TL.lık üçüncü dilimde birdenbire yüzde 20'ye ulaşmakta, yıllık 10.000 TL.lık kazanca indirimsiz ortalama yüzde 16.15 gibi yüksek bir oranın uygulanması sonucunu doğurmaktadır. Tarifenin 4.5 ve 6. sırasındaki 15, 30 ve 60.000 TL.lık dilimlere ise; yüzde 10'luk artış gösteren yüzde 25, yüzde 35 ve yüzde 45 gibi yüksek oranlar uygulanmaktadır.

oranlılığı ortadan kaldıran bir şekilde vergilendirilmektedirler. İkinci neden ise daha önce de belirtildiği gibi, enflasyon nedeniyle gelir vergisi tarifelerinin erozyona uğramasıdır. Çünkü gelirlerin gerçek değerlerini çok aşan biçimde yüksek miktarlarla gösterilmesi yanıltıcı olmakta ve vergi ödeme gücünün de arttığı görünümünü vermektedir. Paranın alım gücünün düşmesi sonucu aynı reel gelir daha büyük bir rakamla ifade edildiğinden de, gelir vergisi dilimlerinin belirlendiği 1963 yılına göre üst dilimlerin daha yüksek oranlarda vergilenmesi vergi adaletsizliğinin başlıca kaynağı olmaktadır (337).

Bilindiği gibi enflasyonla birlikte nominal gelirleri artan ücretli ve maaşlılar, üst gelir dilimlerine geçmekte ve buna bağlı olarak da ödeme güçlerini aşan bir şekilde vergilendirilmektedirler. Oysa vergi yükü artan ücretli ve maaşlıların, aynı şekilde reel gelirlerinin arttığı söylenememektedir. Başka bir deyişle de ücretli ve maaşlıların enflasyon nedeniyle once reel gelirleri düşmekte, daha sonra da yüksek gelir dilimlerine geçtikleri için daha fazla vergi ödemek zorunda kalmaktadırlar.

Aşağıdaki tabloda enflasyonun, gelir dilimleri üzerindeki etkileri görülmektedir.

Tablo: 92 1963-1977 Yıllarında Gelir Vergisi Kanununa Göre Gelirler, Ödenen Vergi ve Vergi Oranları

G E L İ R L E R		Ödenen Vergi		Vergi Oranları		Artışlar
1963 (TL.)	1977 (TL.)	1963 (TL.)	1977 (TL.)	1963	1977	
2.500	11.642	250	2.035	% 10.0	% 17.5	7.5
15.000	69.855	2.875	17.675	% 19.2	% 25.3	6.1
80.000	372.560	22.675	189.911	% 33.9	% 50.9	17.0
150.000	698.500	62.125	331.932	% 41.4	% 47.5	6.1
300.000	1.397.100	146.375	838.260	% 48.8	% 60.0	11.2
600.000	2.794.200	331.875	1.676.520	% 55.3	% 60.0	4.7
900.000	4.191.300	532.425	1.514.780	% 59.6	% 60.0	0.4

Kaynak: Mehmet PAMAK; Gelir Vergisi Nisbetleri Yeniden Düzenlenmelidir, Tercüman Gazetesi, 10 Mart 1978.

(337) Bu konuda bak. Erdem ERAL; Enflasyon Gelir Vergisi Ters Etki-

Tabloda (1963=100) kabul edilerek, toptan eşya fiyatları endeksinden hareketle 1963 yılındaki matrahlar, 1977 yılına göre düzenlenmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi gelirlerdeki nominal artış, vergileri artan bir şekilde etkilemekte ve vergiler daha çok artmaktadır. Enflasyon etkisi ile küçük ve orta gelir dilimlerinde giderek artan vergi oranları, yüksek gelir dilimlerine doğru azalmakta ve 1977 yılında 300.000 TL.dan sonra da sabitleşmektedir.

Görüldüğü gibi enflasyonun düşük ve orta gelirli gruplara yüklediği vergi yükünde, önemli artışlar olmuştur. Bunun sonucu olarak da en düşük gelir dilimi olan 2500 TL. da bulunan bir mükellef ortalama yüzde 10 vergi öderken, 1977 yılında 2500 TL.nin karşılığı olan 11.642 TL. için yüzde 17.5 oranında vergi ödemiştir. Bu durumda da böyle bir mükellef 1977 yılında enflasyon nedeniyle, 1963 yılına göre yüzde 7.5 oranında daha fazla vergi ödemiş bulunmaktadır. Bu fazlalık 1963 yılına göre 80.000 TL.lık gelir grubundaki mükellef için yüzde 17'ye çıkmaktadır. Buna karşılık 1963 yılında 90.000 TL., 1977 yılında da 4.191.300 TL. gelir dilimindeki mükellefin vergi yükü ise ancak 0.4 oranında artmıştır. Bunun nedenlerini de, tarifenin yapılışında ve oranların yapısında aramak gerekmektedir (338). Çünkü tarifedeki ilk dilimler küçük dilimler olmakta ve reel gelirlerde artış olmadan, nominal gelirlerdeki artış derhal üst dilimlere geçilmesine yol açmaktadır. İkinci olarak da oranların yapısı önem kazanmakta ve ortalama yüzde 10 oranından, yüzde 19.2 oranına çıkılırken artışın yüzde 92.0 olmasına karşılık, ortalama yüzde 55.3 oranından ortalama yüzde 59.6 oranına çıkılırken bu artış ancak yüzde 7.7 olmaktadır.

Artan oranlılık ilkesine bir yandan yeniden gelir dağıtıcı etkiler kazandırmak, diğer yandan da artan kamu harcamalarını karşılamak ve düşük gelirli gruplar lehine yeni düzenlemeler sonucu azalacak olan vergi gelirlerini artırmak için, gelir vergisi oranlarındaki tersine olan artan oranlılığın değiştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde tarife bu hali ile bırakıldığı takdirde Türk Gelir Vergisi ya-

(337) No.lu dipnot devamı: liyor, Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1975, Mehmet MEMİK; Vergi Kaybının Azaltılması Yolları, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 12, Sayı.144, 15 Şubat 1978, s.19-21.

(338) Bu konuda bak. Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.27.

kın bir gelecekte adeta tek oranlı (düz oranla mütenasip) bir vergi haline gelecektir (339). Ayrıca bugünkü uygulama enflasyon nedeni ile reel gelirleri düşen ve bunun yanında 1963 yılının vergi oranları ile vergilendikleri için de, vergi yükü artan mükellefleri vergi kaçakçılığı yapmağa teşvik etmiş olacaktır.

Belirtilen nedenlerle de yürürlükteki gelir dilimlerinin ve gelir vergisi oranlarının, günümüzün ekonomik koşullarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiğinde görüş birliğine varılmaktadır. Buna göre de ilk gelir diliminin 2500 TL.'den 10.000 TL.ye çıkarılması ve ilk 10.000 TL. için yüzde 5 vergi oranı uygulanması savunulmaktadır. Bu şekilde alt gelir dilimleri arasındaki kademeler büyültülerek, düşük gelirlilerin vergi yükü azaltılacaktır. Buna karşılık yüksek gelirlilerin ödedikleri vergilerde ise, gelir kademelerinin farklılaştırılması ve bu kademelerdeki artan oranlılığın daha sert hale getirilmesi tavsiye edilmektedir (340).

Başka bir görüşe göre de gelir vergisi dilimlerinin değiştirilmesi yerine, en son ayarlama yapılan temel yıl baz kabul edilmeli ve dilimler bugünkü geçinme endekslerine göre düzeltilmelidir. Bu şekilde her grup mükellef için, vergi yükünün aynı kalacağı belirtilmektedir (341). Ancak bu çözüm yeterli değildir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi bugünkü şekli ile gelir dilimleri ile vergi oranları düşük ve orta gelir dilimlerinde çok yüksek ve oldukça dik, yüksek gelir dilimlerinde ise düşük ve aynı zamanda da artan oranlılık gerektiğinden önce kaybolmaktadır. Bu nedenle de öncelikle gelir dilimlerinin ve vergi oranlarının düzeltilmesi bir zorunluluk olmaktadır. Ancak bundan sonra enflasyonist etkileri gidermek amacıyla, belirli dönemlerde geçinme endeksleri gözönüne alınarak vergi dilimlerinin yeniden düzenlenmesine gidilebilir.

Ülkemizde ücretli ve maaşlılarla ilgili vergi adaletsizliğini belirleme yönünden aşağıdaki tablo oldukça ilginç sonuçlar

---

(339) YAŞA; A.g.m., s.96.

(340) Rasih ASIM; Gelir ve Vergilemede Adaletsizlik, Milliyet Gazetesi, 10 Aralık 1974. PAMAK; Gelir Vergisi Nisbetleri Yeniden Düzenlenmelidir. A.g.m.

(341) ÖNDER; A.g.m. Ayrıca bak. Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, A.g.e., s.76-77.

vermektedir. Tabloda ülkemizde 1961-1977 döneminde asgarî ücretlerden kesilen gelir vergileri, gelir vergilerinin asgarî ücretlere oranı ile asgarî ücretlerdeki ve gelir vergilerindeki artış oranları görülmektedir. Hesaplamalar ve eğilimler işçilerle birlikte memurlar için de geçerli olduğundan, özellikle düşük gelir grubundaki ücretli ve maaşlıların vergi yüklerinin, gelirlerindeki artışların oldukça gerisinde kaldığını göstermektedir.

Tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 93 · 1963-1977 Döneminde Gelir Vergilerinin Asgarî Ücretlere Oranı, Asgarî Ücretlerde ve Gelir Vergilerinde Artış Oranı

(Evli, İki Çocuklu Mükelleflere Göre)

YIL	Asgarî Ücretler		Ödenen Gelir Vergisi (TL.)	Ödenen Gelir Vergisinin, Asgarî Ücrete Oranı %	Bir Önceki Dönemeye Göre Artış Oranları %	
	Sigorta Primleri Kesilmeden Önce	Sigorta Primleri Kesildikten Sonra			Asgarî Ücrette	Vergide
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1963	303.00	281.79	-	-	7.67	-
1965	330.00	300.30	-	-	8.91	-
1967	387.00	352.17	-	-	17.27	-
1969	585.00	532.35	4.00	0.68	51.16	-
1972	750.00	682.50	34.00	4.53	28.20	750.00
1974	1200.00	1080.00	126.30	10.52	60.00	271.47
1976	1800.00	1584.00	256.30	14.23	50.00	101.90
1977	3300.00	2904.40	663.00	20.09	83.00	158.68

Notlar: a) 1963-1967 dönemi, Türkiye ortalaması olarak asgarî ücretleri belirlemektedir. Bak.DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, A.g.e., s.675, Tablo:527.

b) 1969-1972 döneminin asgarî ücretleri, Merkezî Asgarî Ücret Tesbit Komisyonunun birinci bölge için tesbit ettiği asgarî ücretleri göstermektedir.

c) 1974-1977 dönemi, Merkezî Asgarî Ücret Tesbit Komisyonunun tek bölge üzerinden tesbit ettiği asgarî ücretleri belirlemektedir.

1969 yılına kadar asgarî ücret gelirleri tabloda da görüldüğü gibi, gelir dilimlerinin kapsamı dışında kaldığından gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Ancak 1969 yılından itibaren elde edilen

asgarî ücretlerden gelir vergisi kesilmeye başlanmıştır. 1969 yılında asgarî ücret için ödenen gelir vergisinin asgarî ücrete oranı yüzde 0.68 iken, bu oran giderek artmış ve 1972'de yüzde 4.53, 1974'de yüzde 10.52, 1976'da yüzde 14.23 ve ücret geliri elde edenler giderek artan bir oranda gelir vergisi yükü altında kalmaya başlamışlardır.

Asgarî ücret geliri elde edenlerin, çok yüksek bir vergi yükü altında kalmalarının nedeni de bu gruptakilerin vergilerindeki artış oranının, asgarî ücretlerden çok daha hızlı artmış olmasından ileri gelmektedir. Tablonun son kısmında da görüldüğü gibi 1972 yılında asgarî ücretlerdeki artış bir önceki döneme göre yüzde 28.20 olmuş, buna karşılık asgarî ücretler için ödenen gelir vergisindeki artış oranı yüzde 750'yi bulmuştur. 1974 yılında da asgarî ücretlerdeki artış oranı yüzde 60, ödenen gelir vergisindeki artış oranı yüzde 271.47'dir. 1976 ve 1977 yıllarında asgarî ücretlerdeki artış oranı sırasiyle yüzde 50 ve yüzde 83 olurken, gelir vergisindeki artış oranları da yüzde 101.90 ve yüzde 158.68 olmuştur.

Tablo sonuçlarının da belirlediği gibi, paranın satın alma gücündeki düşmeler nedeniyle kanunî bir zorunluluk olarak iki yılda bir düzenlenmekte olan asgarî ücretlere karşılık, gelir vergisi dilimlerinin ve oranlarının uzun süreler düzeltilmemiş olması, ülkemizde asgarî ücret geliri elde edenler aleyhine bir uygulamanın doğmasına yol açmış bulunmaktadır.

Gelir vergisi yükü yönünden Türkiye ile İngiltere'yi karşılaştıran bir çalışmanın sonuçları, ülkemizde düşük gelir gruplarının kişisel vergi yükünün, İngiltere'ye göre çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin İngiltere'de yıllık 1500 Sterlin, Türkiye'de de 1500 Sterlinin yaklaşık olarak karşılığı olan yıllık 52.050 TL. gelir elde eden bir gelir vergisi mükellefinin kişisel vergi yükleri karşılaştırıldığında; İngiltere'de bu yükün yüzde 1, Türkiye'de yüzde 30.4 olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık İngiltere'de 25000 Sterlin ve bunun karşılığı olarak da Türkiye'de 867.500 TL. elde eden bir mükellefin kişisel vergi yükü İngiltere'de yüzde 54.8, Türkiye'de ise yüzde 62.1 olmaktadır (342). Görüldüğü gibi ülkemizde İngiltere'ye göre düşük gelirli gruplar aleyhine olan farklılık çok yüksek

(342) Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği; Görüş, Cilt:6, Sayı:2 Şubat 1978, s.32.

olurken - yaklaşık 30 kat -, yüksek gelir grupları aleyhine olan farklılık ise ancak yüzde 11.3 oranındadır.

Aşağıdaki tabloda belirlenen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 94 Türkiye ve İngiltere'de Gelir Gruplarına Göre Ödenen Vergi

YILLIK TOPLAM GELİR		Kesilen Vergi Miktarı		Ödenen Verginin Toplam Gelire Oranı (%)	
İngiltere (Sterlin)	Türkiye (TL.)	İngiltere (Sterlin)	Türkiye (TL.)	İngiltere	Türkiye
1.500	52.050	15.30	15.851	1.0	30.4
3.000	104.100	525.30	40.721	17.5	39.1
4.000	138.800	865.30	60.053	21.6	43.3
7.000	242.900	1.885.30	120.792	26.9	49.7
10.000	347.000	3.162.50	185.631	31.6	53.5
15.000	520.500	6.144.25	296.830	41.0	57.0
25.000	867.500	13.702.35	538.738	54.8	62.1

Kaynak: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği; Görüş, Cilt:6, Sayı.2, Şubat 1978, s.32.

c. Vergi Yapısı ve Dolaylı Vergilerin Ağırlığı

Vergi yapımızın, vergi kapasitesini bütünü ile vergilendirememesi ve vergi sistemimiz içinde dolaylı vergilerin ağırlık kazanması da, ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden kişisel gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (343). Ülkemizde politik ya da politik olmayan nedenlerle, birçok vergi kaynağının önemsenmeyecek derecede vergilendiği bilinmektedir. Bu durumla ilgili bazı tesbitler şunlar olmaktadır:

- 1975 yılında yurtiçi faktör gelirinin yüzde 30'unu alan tarım kesiminin, gelir vergilerine katkısı 1975 yılında 475 Milyon TL. ile ancak yüzde 1.4'dür. Destekleme alımları ile yaklaşık 50 Milyar TL. bir kaynak aktarılan tarım kesiminin, vergi yükünün çok önemsiz

(343) Bu konuda bak. İlhan ÖZER; Vergi Sistemimizin 10 Temel Sorunu, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 12, Sayı 142, Aralık 1977, s.3-5.

olduğu açıktır. Tarım kesiminin vergilendirilmesi, kamu harcamaları için gerekli kaynakları sağlayabileceği gibi, aynı zamanda da bu kesimdeki gelir dağılımının iyileştirilmesine katkıda bulunacak ve ülkedeki talep enflasyonunun hızını kesebilecektir.

- Yine aynı şekilde Gelir Vergisi Kanunu'na tabi olan hizmet, serbest meslek, ticaret ve sanat erbabı gibi götürü mükelleflerin de ödedikleri gelir vergisi yükü yüzde 0.5 olmaktadır. Bu durum da Gelir Vergisi Kanunu'muzdaki götürü usul gereğince vergilenen mükelleflerin, ödemesi gereken vergileri gereğince ödemediklerini ya da hiç ödemediklerini göstermektedir. Bu nedenle de Gelir Vergisi Kanunu'nca hizmet, serbest meslek, ticaret ve sanat erbabı ile küçük çiftçilerin vergilendirilmesinde uygulanan götürü usulün daraltılmasını ve götürü gider emsâllerinin gerçeğe yaklaştırılmasını sağlayacak bir esnekliğin getirilmesi zorunlu olmaktadır.

- Gelir Vergisi Kanunu'muzun günümüzde artan kamu harcamalarını karşılayabilecek ve yeniden gelir dağılımında etkinlik sağlayabilecek bir esnekliğinin de kalmadığı görülmektedir. Kanundaki bazı istisna, bağışıklık ve indirimlerle, götürü usulle vergilendirme önemli vergi kayıplarına yol açmaktadır. Bilindiği gibi enflasyon nedeniyle etkinliğini yitiren asgarî geçim indirimi, özel indirim ve artan oranlılık ilkeleri de düşük gelirli grupların yararına olmaktan çok, aleyhine işlenmeye başlamış bulunmaktadır. Bu durumda ülkemizdeki ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak da günün koşullarına uygun yeni vergi tarife ve dilimlerinin düzenlenmesi, hükümetler için zorunluluktan da ötede, bir görev olmuş bulunmaktadır.

- Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümündeki eşitsizliklerin nedeni olarak, servet farklılıkları gösterilmektedir. Bu amaçla da servetler üzerinden alınan vergilerin, yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumlu olduğu görüşünde birleşilmektedir. Buna karşılık 1975 yılında servetler üzerinden alınan bütün vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki payının 0.90 olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de bu vergilerin oranlarının çok düşük olması ile, rayiç değerlerin mükelleflerce düşük gösterilmesidir. Rayiç değer beyanlarının 5 yılda bir yapılması ve bu beyanların da kontrol edilmemesi, vergi hasılatının azalmasına neden olmaktadır (344).

---

(344) OZER; A.g.m., s.5.

Servetler üzerinden alınan Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisinde de; emlâk vergisine esas olan rayiç değerin iktisap maliyeti olarak kabul edilmesi de, vergiden kaçınmaya fırsat verdiğinden adaletsizlikler yaratmaktadır (345). Yalnızca gayrimenkul rantlarında 50 Milyar TL.lık bir vergi potansiyeli olduğunun ileri sürülmesi, ülkemizdeki vergi kaybını belirlemesi yönünden ilgi çekmektedir. Genel olarak da ülkemizde servetler üzerinden alınan vergilerin veriminin çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de özellikle emlâk vergisi yönünden yeni kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi zorunlu olmaktadır.

- Düz oranlı olan Kurumlar Vergisi'nden bugünkü durumuyla gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderici bir etkinin beklenemediği, ayrıca alınan vergilerin bir kısmı da tüketicilere yansıdığı için Kurumlar Vergisi'nin dolaylı vergiler gibi gelir dağılımını daha da eşitsizleştirdiği ileri sürülmektedir (346). Ülkemizde toplam vergilerin yüzde 5.1'ini şağlayan Kurumlar Vergisi'nin, genellikle daha az vergi ödemek için amacından saptırıldığı ve "... kurumların çoğunun ekonomik nedenlerle değil, aile şirketi olarak oluşturulduğu ve daha az vergi ödemek için de bir çıkış yok olarak kurum gibi kullandıkları" belirtilmektedir. Bu nedenle 25 Milyar TL.lık bir vergi kaynağı olduğu tahmin edilen bu alanın vergilendirilmesinde, Kurumlar Vergisi ile ilgili vergi dışı durumların ayaklanması ve kurumlaşma ya da holdingleşme şemsiyesinin kaldırılması teklif edilmektedir(347) Dağıtılmayan kârların vergilendirilmesi ve vergi kaçırmanın önlenmesi zorunlu olmaktadır (348).

- Harcamalar üzerinden alınan Genel Gider Vergileri, Özel Gider Vergileri ve Gümrük Vergilerinin de günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Öncelikle de Genel Gider Vergileri, Toplu Muamele Vergileri olmaktan çıkarılmalıdır. İlk yıllarda zorunluluklar nedeniyle belli sayıdaki büyük işletmelerde uygulanan ve ilk istihsal malları üzerinden alınan Toplu Muamele Vergileri, tek kade-

---

(345) Yılmaz ERACAR; Türkiye'de Vergi Reformu Nasıl Başarılabilir? Milliyet Gazetesi, 22 Ocak 1977.

(346) ARSAN; A.g.m.

(347) Bu konuda bak. ŞANVER; A.g.f.

(348) Aydın AHISKA; "Türkiye'de Vasıtasız Vergi Gelirini Artırmak İçin Alınması Gerekli Tedbirler", Türkiye'de Vergi Kayıplarının Önlenmesi Sorunu, İ.Ü.İşletme Fakültesi Yayınları No.71, İstanbul 1977, s.25.

meli ve yüksek oranlı olduğu için bu vergiyi ödeyen sanayi kolları üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Bu nedenle de Toplu Muamele Vergilerinden, Yaylı Muamele Vergilerine geçişi sağlayacak şekilde kapsam genişletilerek (349), Gider Vergilerinin genelliği ve esnekliği sağlanmalıdır. Bilindiği gibi de ülkemizde Gider Vergilerinin, Katma Değer Vergisi haline dönüştürülmesi için çalışmalar yapılmış bulunmaktadır. Ozel Gider Vergilerinin de lüks tüketimi önleyecek şekilde bir vergileme amacına kavuşturulması da, bugün için vergi adaletini sağlamanın ötesinde aynı zamanda ekonomik bir zorunluluk olmaktadır. Özellikle özel otolara uygulanacak ağır vergi yükünün, çok yönlü etkileri olacağında şüphe yoktur. Gümrük Vergilerinin de kaçakçılığı önleyecek, millî sanayiyi teşvik edecek ve üretimi artıracak bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bilindiği gibi de özellikle son yıllarda, döviz israfı ve haksız rekabet kazancına yol açan ithalât kaçakçılıklarının ekonomiye olumsuz etkileri önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır (350).

- Gelir Vergileri'nde ücretli ve maaşlıların vergilerinin kaynakta kesilmesine karşılık, ticarî ve serbest meslek kazançlarında verginin ertesi takvim yılı içinde ve üç taksitte tahsil edilmesi, vergileme ilkeleri ve vergi adaleti yönünden sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Tüccar ve sanayicilere takvim yılı içinde sağladıkları kazançları vergisiz olarak kullanabilme olanağının sağlanması, bu gruplara devlet aleyhine önemli parasal fayda sağlamaktadır. Bu uygulama aynı zamanda yüksek enflasyon hızı nedeniyle, devlet gelirlerinin kayba uğramasına da yol açtığı gibi gelir vergisi mükellefleri arasında da adaletsizlik yaratmaktadır. Belirtilen nedenlerle de, böyle bir uygulamanın haklı olduğu söylenemeyecektir.

- Vergi ihtilâflarının süratle çözümünün sağlanamamasının da, vergi gelirlerinin tahsili yönünden olumsuz etkileri olduğu ve "Hazinenin bu durumdan dolayı milyonlarca lira zarara girdiği" belirtilmektedir (351). Mali kazancın etkinliğinin artırılması, bu nedenle

(349) ÖZER; A.g.m., s.5.

(350) Bu kısmın sonunda vergi yapımız içinde dolaylı vergilerin kazandığı ağırlık dolayısiyle, harcamalar üzerinden alınan vergilere tekrar dönülecektir.

(351) Bak. Milliyet Gazetesi, Vergi İtirazları Yıllarca Bekliyor, 22 Şubat 1978.

önemli olmaktadır (352).

Vergi yapımızla ilgili olarak belirlenen tesbitler, vergi yapımızın ücretli ve maaşlılar aleyhine işlemesinin nedenlerini ortaya koymaktadır. Bunlar yanında vergi yapımızın dolaylı vergiler üzerine kurulmuş olması da önemli bir sorun olmaktadır.

Bilindiği gibi dolaylı vergiler gelirlerin harcanması sırasında ödenmekte ve genellikle de, fiyatlar yoluyla vergilendirilen mal ve hizmetleri kullanan tüketicilerin üzerinde kalmaktadır. Düşük gelir gruplarında gelirlerin çok büyük bir kısmı tüketim için harcandığından da, bu grupların ödedikleri vergilerin gelirlerine oranı daha yüksek olmaktadır. Bu durumda dolaylı vergilerin tüketicilerin ödeme güçlerine göre ödenmemesi, dolaylı vergi yükünün büyük bölümünün düşük gelirli gruplar olan ücretli ve maaşlıların üzerinde kaldığını göstermektedir. Çünkü ücretli ve maaşlılar ödedikleri dolaylı vergilerle, sigorta pirimlerini diğer gruplar üzerine yansıtamadıkları gibi, işletmecilerin tüketiciler üzerine yansıtabildikleri vergi ve sigorta pirimlerinden paylarına düşen yükü de çekmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun yanında katlandıkları vergi yükü de, toplam gelirden aldıkları paya göre daha yüksek olmaktadır. Bunun nedeni de yansıtılan bütün vergilerin, düşük gelirlilerin vergi yükünü nisbî olarak daha fazla artırmasıdır (353).

Ülkemizde vergi sistemimizin dolaylı vergiler üzerine kurulduğu görülmektedir. 1963 yılında toplam vergi gelirleri içinde yüzde 67 olan dolaylı vergilerin payının, 1975 yılında yüzde 53'e düştüğü görülmektedir. Belirlenen eğilimler, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında görülen önemli düşüşlere rağmen yine de, ülkemizde dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde genellikle yüzde 50 ve daha aşağıda olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise dolaylı ver-

---

(352) Bu konuda İstanbul Defterdarı Nail Çelenoğlu'nun bir beyanı ilgi çekicidir. "Kontrol ve teftiş elemanlarının ve vergi dairelerinin çabaları sonunda mükelleflerin bildirimlerine bütün vergi tahakkukunun yüzde 5 oranında bir ek yapılabilmekte, bu ek gelirin gerçekleştirilmesi için de Vergi Usul Kanunu'nun uygulama yöntemleri nedeniyle, boş ya da onyıl beklemek gerekmektedir." Bak. Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1978.

(353) Bu konuda bak. DİLİK; A.g.e., s.191.

gilerin oranının yüzde 50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. 1970 yılında dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı ülkemizde yüzde 62 olurken, A.B.D.'de yüzde 10.0, Japonya'da yüzde 37.98, İsveç'de yüzde 50.86, İtalya'da yüzde 68.9, İran'da yüzde 77.2, Tayland'da yüzde 85.7 olmuştur (354).

Ülkemizde dolaylı vergilerin düşük gelirli gruplar, özellikle de ücretli ve maaşlılar üzerindeki olumsuz etkilerinin nedenleri olarak şunlar ileri sürülebilir;

- Dolaylı vergilerin gelire göre azalan oranlı olması, vergi yükünün adaletsiz dağılımına yol açarak gelir dağılımını daha da bozmaktadır (355).

- Genel olarak ülkemizde dolaylı vergilerin oranları yüksektir. Miktar ve oranların tesbitinde devlete gelir sağlamak amacı üstün gelmiş ve sosyal adalet ya da yeniden gelir dağıtıcı etkiler önem kazanmamıştır (356).

- Bilindiği gibi dolaylı vergiler tamamen fiyatlar üzerine eklenmekte ve genel olarak da global kârı azamileştirme yerine, birim kârın çoğaltılmasını amaçlamaktadır (357).

- Dolaylı vergiler fiyatları yükselterek net ücret ve maaş gelirlerinin satın alma gücünü düşürmekte, buna bağlı olarak da bu grupların refahını ve aile hacmini küçültücü etkilerde bulunmaktadır (358).

- Ülkemizde dolaylı vergilerin yüksek ve düşük gelirli bütün tüketicilerin üzerinde kaldığı, başka bir deyişle bütün tüketicilere yansıdığı ve tüketicilerin de gelir gruplarına göre farklılaştırılamadıkları bilinmektedir. Çünkü şeker, tuz, elektrik, su, sigara gibi bütün gelir gruplarının tükettiği temel tüketim maddele-

---

(354) ARSAN; A.g.e., s.104-105, Tablo:28.

(355) H.Üren ARSAN; Vergi Adaletsizliği, Tercüman Gazetesi, 30 Ocak 1978.

(356) ZAİM; A.g.e., s.178.

(357) KIZILYALLI; A.g.e., s.239.

(358) ZAİM; A.g.e., s.179.

rinin birer dolaylı vergi kaynağı olduğu, bu nedenle de düşük ve yüksek gelirli bütün tüketicilerin aynı oranda vergi yükü altında kaldığı bilinmektedir.

Belirlenen eğilimler gözönüne alındığında gelir bölüşümünün dengeli olmadığı ülkemizde temel tüketim maddelerini kullanmak zorunda olan düşük gelirli grupların, özellikle de ücretli ve maaşlıların yüksek gelirliler gibi vergi yükü altında kalmaları adil olmayacaktır.

Bir aşama olarak lüks tüketimin vergilendirilmesinin, bu grupları önemli derecede etkilemeyeceği ileri sürülerek dolaylı vergileri savunmak mümkün olabilir. Ancak bunun da ülkemiz yönünden tartışılabilir olduğu açıktır. Çünkü ülkemizde buzdolabının, televizyonun, dikiş makinasının lüks olup-olmadığını belirlemek kolay olmamaktadır. Bu nedenle de gelir bölüşümünün dengeli olduğu ülkelerde dolaylı vergilerin yeniden gelir dağıtıcı etkileri olduğu ileri sürülebilir. Çünkü gelir bölüşümü dengeli olduğunda, tüketimde bulunulurken ödenen vergi ile gelirler de gözönüne alınabilmektedir.

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü'nün bir yayınında da "Diğer taraftan dolaylı vergiler bunların tüketicilere yansıtılabilmesi ve genel olarak gelir artarken düşük oran gösteren giderlerle ilgili mallardan alınması nedeniyle, azalan oranlı bir karakter arzetmektedir" denerek, bu nedenle " ... dolaylı vergilerin artan oranlı yönünün geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı ..... dengenin sağlanmasında yeterli derecede etkili bir araç olarak kullanılacağı" belirtilmektedir (359).

d. Vergi İdaresinin Etkin Olmayışı ve Vergi Kaçakçılığı

Ülkemizde ücretli ve maaşlılar aleyhine yatay ve dikey vergi eşitsizliği doğmasının nedenlerinden birisi de vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçakçılığı gerek vergi adaletsizliği yaratması, gerekse sonuçları yönünden önemli olmaktadır. Ekonomik yapı ve enflasyonist

---

(359) T.C.Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü; Türkiye'de Vergi Yükü, Ankara, 1972, s.35.

gelişmelerin vergi kaçakçılığına yol açtığı ileri sürülebilirse de, vergi idaresinin yeterli ve etkin olmayışının asıl neden olduğunda şüphe yoktur. Vergi idaresinin etkin olmayışına bağlı olarak da vergi kaçakçılığı, ülkemizde kişisel gelir dağılımını bozan önemli etkenlerden biri olmaktadır.

Daha önce ücretliler üzerindeki gelir vergisi yükü incelenirken de görüldüğü gibi, 1975 yılında ücretliler toplam gelir vergisinin yüzde 63.2'sini ödeyerek, gelir vergisini bir anlamıyla ücret vergisi haline dönüştürmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Türk Vergi Sistemi'nde vergi kaçakçılığı, vergi yükünün dağılımında adaletsizlik yaratan önemli bir etken olmaktadır.

İstanbul Sanayi Odası'nca yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde 1975 yılında tarım dışı sektörlerde 68 Milyar TL. gelir vergisi kaybı olmuştur. Bu kaybın 22 Milyar TL.sı ücretlerden, 46 Milyar TL.sı da ücret dışındaki diğer gelirlerden doğmuştur (360). Bu kaybın 1977 yılında da 70 Milyar TL. olduğu ileri sürülmektedir (361).

Aşağıdaki tabloda ücret dışı gelirlerdeki vergi kaybı görülmektedir.

Tablo: 95 1970-1975 Döneminde Ücret Dışı Gelirlerde Vergi Kaybı

(TL. Olarak)

YILLAR	Ödenmesi Gereken Gelir Vergisi	Ödenen Gelir Vergisi	Gelir Vergisi Kaybı
1971	15.541.000.000	2.628.000.000	12.913.000.000
1972	21.806.000.000	3.644.000.000	18.162.000.000
1973	31.078.000.000	4.790.000.000	26.288.000.000
1974	45.385.000.000	7.209.000.000	38.356.000.000
1975	56.574.000.000	10.740.000.000	45.834.000.000

Kaynak: Mehmet MEMİK; Vergi Kaçakçılığının Boyutları, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl.12, Sayı.143, 15 Ocak 1978, s.18, Tablo:IV.

Araştırma sonuçları, ülkemizde vergi kaçakçılığının yal-

---

(360) Mehmet MEMİK; Vergi Kaçakçılığının Boyutları, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 12, Sayı.143, 15 Ocak 1978, s.17-18.

(361) Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1978.

nızca ücretli ve maaşlılarla, diğer faktör sahipleri arasında olmadığını göstermesi yönünden ilgi çekmektedir. Çünkü araştırmaya göre 1975 yılında toplam 5.479.000 ücretliden, ancak 2.869.000 ücretlinin vergi ödediği görülmektedir. Buna karşılık ücretlilerin yaklaşık yarısı olan 2.610.000 ücretlinin, ticarî işlemlerini muhasebe kayıtları dışında izleyen ve işçi ücretlerini maliyetlerine geçirmeyen işletmelerde çalıştığı ileri sürülmektedir (362). Bu tür ücretlilerin genellikle küçük işyerlerinde devamlı olarak çalışanlarla, geçici ya da mevsimlik olarak çalışanları kapsadığı ileri sürülebilir. Ancak aynı gelirleri elde eden diğer ücretlilerin vergi mükellefi olmamalarına karşılık, bu gruptakilerin vergi yükü dışında kalmaları ücretliler arasında yatay ve dikey vergi eşitsizliğini doğurmaktadır.(363).

Araştırmada ücretliler dışında ve tarım dışı kesimlerde elde edilen rant, kâr ve faiz gelirleri üzerinden de 1975 yılında 56 Milyar TL.lık vergi alınması gerekirken, 10 Milyar TL.lık gelir vergisi alındığı ve 46 Milyar TL.lık bir kayıp olduğu ileri sürülmektedir.

Gerek ücretliler ve gerekse tarım dışı sektörlerdeki diğer faktör sahipleri yönünden vergi kayıpları görülmekle birlikte, gelir vergisinin de yüzde 63.2'sinin ücretliler ve maaşlılarca ödendiği bilinmektedir. Diğer faktör sahiplerinin ise gelir vergisinin ancak yüzde 36.8'ini ödemeleri, bu grupların büyük ölçüde vergi kaçakçılığı yaptıklarını ortaya çıkarmaktadır. Daha önce (88) No.lu tabloda görüldüğü gibi, ücretlilerin yurtiçi faktör gelirleri içinde 1975 yılında gelir vergisi yükü yüzde 15.71 olmasına karşılık, diğer faktör sahiplerinin vergi yükü ancak yüzde 3.23 olmuştur. Belirlenen bu eğilimler de, vergi kaçakçılığı nedeniyle gelir vergisi yükünün mükellefler arasında adaletsiz dağıldığını göstermektedir.

Kenan Bulutoğlu tarafından ileri sürülen bir görüşe göre de, "Türkiye'de gelir vergisi tam olarak uygulanmış ve vergi kaçırılması da onlenmiş olsaydı, yurtiçindeki bütün mal ve hizmetlerden a-

(362) MEMİK; A.g.m., s.18.

(363) Araştırma'da, 5.479.000 ücretli ve maaşlıdan hareket edilmektedir. Ancak bu rakamın gerçekçiliği tartışmalıdır. Çünkü "26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları"na göre,12 ve daha yukarı yaşlardaki ücretli-maaşlı sayısı 4.529.545 olarak tahmin edilmiştir. 12-15 yaş grubunun çıkarılmasiyle ücretli ve maaşlı sayısı 4.065.399 kişi olmaktadır. Bu nedenle ücret gelirlerinden kayba uğrayan 22 Milyar TL.nın çok yüksek olarak tahmin edildiği görüşündeyiz. Ücretliler sayısı için bak.s.331. Tablo:16.

lınan dolaylı vergilerin tamamını kaldırmak" gerekebilirdi (364). Vergi kaçakçılığının ülkemizde yalnızca gelir vergilerinde ortaya çıkmadığı, çoğu zaman işletme vergileri ile gümrük vergilerinde de vergi kaçakçılığı yapıldığı bilinmektedir.

Görüldüğü gibi ülkemizde vergi idaresinin yeterli etkinlikte olmaması, vergi kaçakçılığı yoluyla gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Çünkü vergi uygulamasındaki bozuklukların önemli kısmı, idarenin yeterli ve etkin olmamasından ileri gelmektedir. Vergi idaresinin bugünkü durumunu devam ettirdiği sürece, vergi yapısı ile ilgili hiçbir düzeltmenin kendisinden beklenen sonucu veremeyeceği konusunda görüş birliği olduğu ortaya çıkmaktadır (365). Bu nedenle de vergi idaremiz, etkinlik kazanarak vergi kaybını ya da vergi kaçakçılığını asgarî düzeye indirdiğinde, vergi sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin artacağında şüphe yoktur. Bunun sonucu olarak da;

- Devlet kamu harcamaları için yeterli kaynakları sağlayacak ve kamu harcamaları yoluyla ekonomik kalkınmayı ve yeniden gelir dağılımını gerçekleştirebilecektir.

- Kamu harcamaları için yeterli kaynaklar yaratıldığında da, enflasyonist eğilimleri hızlandıran finansman yollarına başvurulmayacaktır. Bunun sonucu olarak da, gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine bozan enflasyonun önemli nedenlerinden birisi de kontrol altına alınmış olacaktır.

- Yüksek gelirlilerin lüks tüketim harcamaları ve israfçı davranışları vergiler yoluyla kısalacağından, talep enflasyonu önlenmiş olacaktır.

- Vergi idaresinin etkinliğine bağlı olarak da "Vergi kaçakçılığı yapanlar, vergilerini dürüst olarak ödeyenleri de olumsuz yönde etkileyemeyecekler ve onları da adetâ kendi doğrultularına çekemeyeceklerdir" (366).

---

(364) Bak. Milliyet Gazetesi, 26 Ekim 1977.

(365) YAŞA; A.g.m., s.96.

(366) Erkan ALTACA; Vergi Verenler İle Vergi Ödemeyenler, Milliyet Gazetesi, 21 Mayıs 1976.

B. KAMU HARCAMALARI VE YENİDEN GELİR DAĞILIMI

1. Genel Olarak

Daha önce belirtildiği gibi kamu yeniden gelir dağıtıcı araçlarından biri de kamu harcamalarıdır. Genellikle de yeniden gelir dağılımında kamu harcamalarının, vergilerden daha etkin olduğu söylenebilmektedir. Çünkü kamu harcamaları ile, bu harcamalardan yararlananlara gelir transferleri yapılmakta ve bu grupların gelirlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Oysa vergilerle gelir yaratılması yerine, gelirlerin farklılaştırılması düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak da devletler, kamu harcamalarını aktif bir gelir dağılımı politikası olarak benimsemiş gözükmektedirler.

Gelir düzeyine bağlı olarak vergilerdeki "Artan Oranlı Vergileme" ilkesinin aksine, kamu harcamalarında "Azalan Oranlı Harcama ya da Yararlanma" ilkesinin gerçekleştirilmesi halinde, gelir dağılımını düşük gelirli gruplar lehine değiştirebilme olanağı doğmaktadır.

Bilindiği gibi kamu harcamalarını gerçekleştiren kaynak, devlet gelirleri olmakta ve devlet gelirleri içinde de vergiler önemli ağırlık taşımaktadırlar. Ancak ülkemizde 50 yılı aşan devlet tecrübesi de, devlet gelirlerinin belirlenen talebe göre yeterli sayılabilecek bir harcama düzeyinin genellikle çok gerisinde kaldığını göstermektedir. Buna bağlı olarak da kamu kesimince yapılması istenen yatırım ve hizmet üretiminin yeterince gerçekleştirilemediği ortaya çıkmaktadır (367). Bunun nedenleri olarak da; millî gelirin büyüklüğü ile, özellikle vergi gelirlerindeki kayıplar ileri sürülebilmektedir (368).

Kamu harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin belirlenmesi yönünden kamu harcamalarının GSMH'daki büyüklüğü yanında.

---

(367) YAŞA; A.g.m., s.93.

(368) Ülkemizde 1971-1976 döneminde kamu harcamalarının (Konsolide Bütçe Ödeneklerinin) GSMH'daki oranları sırasiyle 20.0, 21.0, 20.3, 19.6, 20.4 ve 1976 yılında da yüzde 23.6 olmuştur. Bak. Öztin AKGÜÇ; "1977 Malî Yılı Bütçesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar , Cilt:14,Sayı.2, Şubat 1977, s.7, Tablo:1. Halil Nadaroğlu ülkemizde Konsolide Bütçe rakamlarına mahallî idarelerin harcamalarıyla, iktisâdî devlet teşekküllerinin harcamalarının

harcama gruplarının toplam kamu harcamaları içindeki nisbî büyüklükleri de önemli olmaktadır. Bu da bizi kamu harcamalarının sınıflandırılmasına götürmektedir. Kamu harcamalarının sınıflandırılmasında çeşitli sınıflandırmalar yanında, genellikle Pigou'nun sınıflamasının benimsendiği görülmektedir (369). Bu sınıflamaya göre de kamu harcamaları reel harcamalar (mal ve hizmet alımı ile ilgili harcamalar) ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır.

Reel harcamalar toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarını gidermek amaciyle devletin, dolaylı ya da dolaysız şekilde üretim faktörü satın almak için yaptığı harcamalar olmaktadır. Bu harcamalar grubunu da; ulaştırma, enerji, sulama gibi "Sosyal Sabit Sermaye Yatırımları", sağlık, eğitim gibi "Beşerî Sermaye Yatırımları" ve millî savunma gibi "Savunma Yatırımları" oluşturmaktadır. Transfer harcamaları da, herhangi bir üretim faktörünün satın alınmasiyle ilgili olmayıp, sadece kamu kesiminden ekonominin diğer kesimlerine gelir nakline yol açan ve bu temel nitelikleri itibariyle de karşılıksız olan harcamaları kapsamaktadır. Transfer harcamaları grubuna da genellikle, sosyal harcamalar, devlet iç borçlarının ana mal ve faizlerine ilişkin harcamalar ile, nefatif vergi karakterindeki sübvansiyonların girdiği görülmektedir (370).

Görüleceği gibi kamu harcamaları, devletin çeşitli amaçlarına uygun olarak şekillenmektedir. Buna bağlı olarak da her harca-

---

(368 No.lu dipnot devamı) dahil olmadığını ileri sürerek, geniş anlamda ele alındığında bu payın - örneğin 1972 yılında- yüzde 30'u aşacağını belirtmektedir. Türkiye yönünden de bu oranın, düşük olmadığı görüşündedir. Bak. NADAROĞLU; A.g.e., s.151. Diğer ülkelerle ilgili olarak bak. Bizim çalışmamız; s.204-205.

(369) Bu konuda bak. Salih TURHAN; "Kamu Harcamaları ve İktisâdi Büyüme I", İktisat ve Maliye, Cilt:XXIV, Sayı.8, Kasım 1977, s.326. TÜRK; A.g.e., s.307. TUNÇER; Kamu Maliyesi, A.g.e., s.326.

(370) TURHAN; A.g.m., s.326.

ma çeşidinin, yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin farklı olacağında şüphe yoktur. Ancak burada karşılaşılan darboğaz, bu harcamaların gerçek etkilerini belirleme yönünden ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu konuda çeşitli çalışmalar yıpılmış olmakla birlikte, ülkemizde bugüne kadar kamu harcamalarının gerçek etkilerini belirleyici çalışmaların yapılmamış olması, çalışmamız yönünden de bir sorun olmaktadır. Çünkü daha önce de görüldüğü gibi fonksiyonel gelir bölüşümündeki payı önemli olan emek gelirlerinin, vergilerle payı azalmaktadır. Hatırlanacağı gibi 1975 yılında yurtiçi faktör gelirinin yüzde 32.78 oranını paylaşan ücretli ve maaşlılar, gelir vergileri ile yüzde 2.56 oranında gelirlerini kaybederek bölüşümdeki paylarının yüzde 30.20'ye düşmesini kabullenmek zorunda kalmaktadırlar. Bilindiği gibi de bu azalma, sadece gelir vergileri yönündendir. Ücretli ve maaşlıların ödedikleri toplam vergilerin hesaplanması halinde ise, bu gruptakilerin vergi yükünün çok daha büyük olarak ortaya çıkacağında şüphe yoktur. Vergilerin gelirler üzerindeki olumsuz etkilerine karşılık, genel olarak kamu harcamalarının etkileri olumlu olmaktadır. Özellikle transfer harcamaları doğrudan ve parasal etkileri nedeniyle düşük gelirli grupların gelirlerini artırıcı yönde olmaktadır. Bir kısım reel harcamalarda da bu amacın hakim olduğu görülmektedir.

Ülkemizde vergi sistemimizin ücretli ve maaşlılar üzerindeki yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olduğunu belirledikten sonra, aynı şekilde kamu harcamaları yönünden de etkilerin belirlenmesi gerekmektedir. Ancak ülkemizde kamu harcamalarının sosyal gruplar üzerindeki etkilerini belirleyen hiçbir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması da, bir darboğaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bir zorunluluk gereği olarak sınırlı olanaklar ve ölçüler içinde çeşitli kamu harcamalarının, ücretli ve maaşlılar üzerindeki yeniden gelir dağıtıcı etkilerini genel olarak değerlendirmeye çalışacağız

2. Çeşitli Kamu Harcamalarının, Ücretli ve Maaşlılar Üzerindeki Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

a. Reel Harcamaların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Bilindiği gibi reel harcamalar, devletin dolaylı ya da dolaysız şekilde üretim faktörü satın almak için yaptığı harcamalar olmaktadır. Öncelikle de reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı

etkilerini belirleyebilmek için, bu harcamalarla devletin hangi sosyal gruplardan mal ve hizmet satın alarak ödemede bulunduğunu, buna karşılık satın alınan mal ve hizmetler ile devletçe yapılan kamu hizmetlerinden kimlerin yararlandıklarının bilinmesi gerekmektedir. Devletin mal ve hizmet satın almak amacıyla yaptığı reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin, genellikle olumsuz ya da tarafsız (nötr) olduğu ileri sürülmektedir. Reel harcamalar konjonktürün normal olmadığı zamanlarda ilke olarak düşük gelirli gruplardan çok, müteşebbislere yapıldığından reel harcamaların dağılım etkisi gerileyici (ric'i) yönde oluşmaktadır. Konjonktürün normal olduğu zamanlarda ise devletçe mal satın alınması sırasında yapılan kamusal ödemelerin, gelirin yeniden dağıtılması konusunda bir dereceye kadar nötr olduğu söylenebilir (371).

Devletin kamu kesiminde uygulayacağı istihdam politikası ile de, yeniden gelir dağıtıcı etkileri olabileceği ileri sürülebilir. Örneğin devlet toplumdaki çok düşük gelirli gruplara yurtiçi ve yurtdışında istihdam öncelikleri tanıyarak, hizmet satın alınması yoluyla yeniden gelir dağıtıcı etkilerde bulunabilir. Ancak bu şekildeki bir politikanın da her zaman uygulama şansı olup-olmadığı tartışılabilecektir.

Ücretli ve maaşlılar yönünden reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkileri, bu grupların reel harcamalardan ne oranda yararlanıp-yararlanamadıklarına bağlı bulunmaktadır. Başka bir deyişle münferit gelir gruplarının - bizim yönümüzden ücretli ve maaşlıların -,kamu harcamalarından yararlanma derecesi önemli olmaktadır(372). Bu nedenle de reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerini , bu harcamaların bireylere sağladıkları yararlar yönünden ölçmek pratik bir yaklaşım olacaktır.

Harcamaların yararları da bilindiği gibi harcamaların bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir olmasına göre değişmektedir. Yukarıdaki sınıflamamıza uyarak ve savunma harcamalarını da yapısı

(371) Bu konuda bak. Salih TURHAN; "Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı", Maliye Enstitüsü Konferansları, İ.Ü.İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, No.53, Yirüçüncü Seri, Sene 1974, İstanbul, 1975, s.274-275.

(372) TÜRK; A.g.e., s.308.

dolayısiyle "Sosyal Sermaye Yatırımları" içine alarak, reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerini bölünebilirlik, ölçülebilirlik ve pazarlanabilirlik yönünden genel olarak tartışacağız (373).

Reel harcamaların alt gruplar itibariyle yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin incelenmesine geçmeden önce, bu etkinin genel anlamda olumsuz olduğunun ileri sürüldüğünü belirteceğiz (374). Ancak reel harcamalardan bütün toplumun eşit olarak yararlanabildiği ve bu harcamaların finansmanının da genellikle dolaysız ve artan oranlı vergilerle sağlanabildiği durumlarda,yeniden gelir dağıtıcı etkilerin teorik olarak olumlu olabileceği belirtilmektedir. Gerçek hayatta ise reel harcamalarla ilgili politikaların, yüksek gelirli gruplar lehine gelir dağılımını iyileştirdiği görüşünün genellikle kabullenildiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkileri, bu harcamaları yapan kuruluşların uyguladıkları politikalarla yakından ilgili olmaktadır. Çünkü reel harcamaların yeniden gelir dağılımını olumlu yönde değiştirebilmesi, reel harcama politikasının aşağıdaki amaçları gözönüne alıp-almamasına bağlı bulunmaktadır. Bu amaçların başında da düşük gelirli grupların, yüksek gelirli gruplara göre daha yüksek bir fayda frekansı ve daha büyük bir marjinal fayda sağlamaları gelmektedir. Ayrıca reel harcama politikasının özellikle düşük gelirli gruplar lehine olacak şekilde, siyasî organlarca bilinçli olarak benimsenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda da toplumdaki bütün bireyler bir engelle karşılaşmadan ve hiçbir ön şarta bağlı olmadan reel harcamalardan yararlanmalıdırlar. Başka bir amaç da reel harcamaların, kâr geliri elde edenler lehine hiçbir dağılım etkisi taşımaması gerektiğidir. Oysa uygulamada bu amaçların geçerli olmadığı ve

---

(373) Kamu harcamaları bölünebilirlik, ölçülebilirlir ve pazarlanabilirlik dışında bir de "Son Kullanım Faydası" ve "Ara Kullanım Faydası" yönünden ele alınmaktadır. "Son Kullanım Faydası" doğrudan doğruya yurttaşlara sunulan hizmetleri, "Ara Kullanım Faydası" da firmalara sunulan hizmetlere göre belirlenmektedir. Sağlık, eğitim hizmetleri son kullanım faydası, tarımsal koruma ve alt yapı hizmetleri de ara kullanım faydası yaratan hizmetlere örnek gösterilmektedir. Bak.Kenan BULUTOĞLU; Kamu Ekonomisine Giriş, Temat Yayınları, İkinci Baskı,İstanbul,1977, s.207.

(374) Bu konuda bak. TURHAN; A.g.m., s.275-279.

bu nedenle de reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin yüksek gelirli gruplar lehine olduğu ileri sürülmektedir (375).

Reel harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin teorik anlamda olumlu olduğunu, ancak uygulamada olumsuz sonuçlarla karşılaşıldığını söylemek de genel bir yargı olmaktadır. Çünkü ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları ile, toplumun ihtiyaçlarının bilincinde olup-olmaması ve kültür düzeyi gibi bazı olgularının etkilerini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Aynı zamanda harcama çeşitlerinden gelen farklılığında da, bu etkileri önemli oranda belirleyeceğinde şüphe yoktur. Şimdi de ücretli ve maaşlılar üzerindeki etkileri ile ilgili olarak çeşitli reel harcamaları bölünebilirlik, ölçülebilirlik ve pazarlanabilirlik yönünden genel olarak değerleyebiliriz (376).

- "Sosyal Sermaye Yatırımları", devlet tarafından ekonominin üretim gücünün önemli ölçüde artırılması amacıyla, bir piyasa ekonomisi içinde özel rantabilite hesaplarına bağlı kılınamayacak kollektif ve yarı kollektif nitelikteki hizmetlerin karşılanmasını sağlayacak kamusal temel yatırımlar olmaktadır. Bu harcamaların da iki gruba ayrılarak incelendiği görülmektedir. Birinci gruptaki harcama-

---

(375) Salih Turhan, uygulamada düşük gelirli grupların reel harcamalardan faydalanma frekansının, yüksek gelirli gruplara göre daha fazla ve marjinal faydanın da daha çok olduğunun belirlenemediğini ileri sürmektedir. Yine aynı şekilde gelişmiş ülkelerde öncelikle özel sektöre yakın olan siyasî baskı gruplarının kamu harcamalarının seviye ve bileşiminin belirlenmesinde ağırlıkları bulunduğunu, düşük gelirli grupların ise çeşitli nedenlerle reel harcamalardan yararlanmada çekimser davrandıklarını ve bu nedenle de yüksek gelirli grupların daha fazla yararlandıklarını, son bir tesbit olarak da reel harcamalarla kâr gelirleri lehine özel bir dağılım etkisinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Örnek olarak da ulaştırma yatırımlarının büyük bir kısmının doğrudan doğruya özel sektöre yarar sağladığını, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerde de dış kazançlar meydana geldiği için özel kesimin kârının arttığını ileri sürmektedir. Bak. TURHAN; A.g.m., s.276-279.

(376) İsmail Türk, bölünemez ve ölçülemezliğin, belirtilen mal ve hizmetlerden mutlak anlamda eşit miktarda yararlanmak anlamına gelmeyeceğini belirterek "Bunu her tüketici biriminin mensup olduğu gelir grubuyla mütenasip olarak .....yararlandığı şeklinde anlamak" gerekir demektedir. Bak. TÜRK; A.g.e., s.309.

lar içine giren savunma, adalet, yönetim, ulaştırma ve park tesisleri gibi toplumsal mal ve hizmetleri kapsayan harcamalar bölünememekte, bunlardan sağlanan fayda bireylere ayrı ayrı dağıtılamamakta ve bunun doğal bir sonucu olarak da pazarlanamamaktadır (377). Bu nedenle de belirtilen harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin ücretli ve maaşlılarla, diğer faktör sahipleri yönünden farklı olmadığı ve tarafsız (nötr) olduğu görülmektedir. Çünkü bu malların ve hizmetlerin bölünememezliği, sağlanan faydanın bireylere ayrı ayrı dağıtılmasını önlemektedir. Buna bağlı olarak da özel malların aksine pür kamu malını tüketen bir kimse, aynı maldan diğer bireylerin aynı oranda faydalanmasına engel olamamaktadır. Başka bir deyişle de istenilse bile, bazı bireyler bu mal ve hizmetlerin faydalarından mahrum edilememektedir (378).

- "Sosyal Sermaye Yatırımları" içinde ikinci grup harcamaları da yarı bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir nitelikleki diğer harcamalar oluşturmaktadır. Bu gruptaki enerji ve sulama gibi harcamaların, yeniden gelir dağıtıcı etkileri olduğuna şüphe yoktur (379).

- Reel harçamalar içinde ücretli ve maaşlılar yönünden, yeniden gelir dağıtıcı etkilerin önem kazandığı harçamalar "Beşerî Sermaye Yatırımları" olmaktadır. Çünkü yarı bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir nitelikteki eğitim, sağlık gibi refaha dönük mal ve hizmetleri kapsayan bu harçamalar, toplumun bütün kesimlerince talep edilebilmektedirler. Özellikle de bu harcamalardan, belirli sosyal grupların daha fazla yararlandıkları kabullenilmektedir. Yararlanmanın da genellikle bedelsiz ya da düşük bir bedelle sağlanması halinde, düşük ve orta gelirli grupların kişisel gelirlerinde sağlanan yararlar kadar bir gelir yaratılabilmektedir. Eğitim ve sağlık gibi harcamaların, belirtilen nedenlerle yeniden gelir dağıtıcı etkileri olduğu açıktır. Çünkü bu harcamalardan yararlanan düşük ve orta gelirli grupların sayıları fazla olduğu gibi, aynı zamanda da bu harcamaların dü-

---

(377) TURHAN; "Kamu Harcamaları ve İktisâdî Büyüme I", A.g.m., s.328.

(378) NADAROĞLU; A.g.e., s.26-27.

(379) Bu etkilerin incelenmesi çalışmamız kapsamını aşmaktadır. Bu konuda bak. TURHAN; A.g.m., s.325-332.

şük ve orta gelirli gruplara sağladığı nisbî faydanın, yüksek gelirli gruplara sağladığı nisbî faydadan daha fazla olduğu bilinmektedir.

Ancak bu görüşün karşısında olanlar, düşük gelirli grupların belirtilen hizmetlerden yararlanmada çekimser davrandıklarını ileri sürmektedirler. Bunun nedeni olarak da bu hizmetlerden yararlanmanın, kaçınılması imkânsız bazı özel tamamlayıcı harcamaların yapılmasına veya ücret kayıplarına yol açacağı, örneğin eğitimde geçen süre boyunca çalışma ve gelir elde etme olanaklarının kaybolacağını belirtmektedirler. Yine aynı şekilde yüksek gelirli grupların kamu harcamalarının yararları hakkındaki bilgileri daha çok olduğu için, bu grupların yararlanmalarının da o oranda artacağını savunmaktadırlar. Buna bağlı olarak da "... kamu hizmetlerinin eşit olarak (siyasî bakımdan) sunulması mutlaka eşit ölçüde yararlanma için yeterli olmamakta, aksine bazı bakımlardan yüksek gelirli grupların avantajlı durumda olduğu" iddia edilmektedir (380).

Çeşitli ülkelerde yapılmış çalışmalar, özellikle eğitim harcamalarının bireylerin gelirleri üzerinde etkileri bulunduğunu göstermektedir. A.B.D.'de yapılan bir araştırmada, 1950'lerin ikinci yarısında yüksek okullardan mezun olan kişilerin yüzde 9 ile yüzde 11 arasında daha fazla gelir elde ettiklerinin belirlenmesi (381), eğitim harcamaları ile gelir artışı arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu göstermektedir. Yine aynı şekilde sağlık harcamalarının da, eğitim harcamalarında olduğu gibi düşük gelirli gruplara daha fazla yarar sağladığı bilinmektedir.

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, bu harcamalardan çok yönlü yararlar beklenmektedir. Özellikle de eğitim harcamaları ile, bir yandan fonksiyonel gelir bölüşümü, diğer yandan da kişisel gelir dağılımı etkilenmektedir. Çünkü fonksiyonel gelir bölüşümü sürecinde devlet, eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitliği sağlayarak gelirlerin oluşumunu etkilediği gibi, kişisel gelir dağılımı sürecinde de karşılıksız ya da düşük maliyetle bu hizmetleri bütün sosyal gruplara arzederek onların gelirlerini artırmaktadır.

---

(380) TURHAN; A.g.m., s.278.

(381) Salih TURHAN; "Kamu Harcamaları ve İktisâdî Büyüme II", İktisat ve Maliye, Cilt: XXIV, Sayı.9, Aralık 1977, s.378.

Ülkemizde "Beşerî Sermaye Yatırımları" nın ücretli ve maaşlılar üzerindeki yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin, olumlu ya da olumsuz olduğunu söyleyebilmek kolay olmamaktadır. Çünkü ülkemizde ücretli ve maaşlıların "Beşerî Sermaye Yatırımlar " dan sağladıkları fayda ile, ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerin toplamını belirleyebilecek bir çalışmayı gerçekleştirebilmek olanağımız bulunmamaktadır. Aynı zamanda böyle bir hesaplamayı da, kantitatif yöntemlerle belirlemek de kolay olmamaktadır. Bunun nedeni de bir kimsenin,ne ödediği dolaylı vergileri ne de parasal transferler dışında devletten sağladığı yararları ölçememekten ileri gelmektedir (382).

Ülkemizde "Beşerî Sermaye Yatırımları" nın, ücretli ve maaşlılar üzerindeki yeniden gelir dağıtıcı etkileriyle ilgili olarak şu eğilimler ileri sürülebilir;

- Ülkemizde eğitim hizmetlerinin parasız olması ve genellikle de ücretli ve maaşlılar grubunun yüksek öğretim dışında hiçbir güçlükle karşılaşmadan eğitim hizmetlerinin bütün safhalarından yararlanmaları, yeniden gelir dağılımı yönünden olumlu etki olmaktadır. Çünkü ücretli ve maaşlılar grubuna karşılık, özellikle tarım kesiminde bulunanların bu hizmetlerden gerek nitelik ve gerekse nicelik yönünden daha sınırlı bir şekilde yararlandıkları gözönüne alınırsa, bu olumlu etkinin küçümsenmemesi gerekecektir (383).

Örgün eğitim yanında, yaygın eğitime gereken önemin verilmemesi fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden de önem kazanmaktadır. Çünkü işgücü içinde büyük oranda niteliksiz işgücüne kısa sürede nitelik kazandırarak, bu grupların istihdamını sağlayacak yaygın eğitim çalışmaları yeterli etkinlikte olmamaktadır. Yine aynı şekilde meslekî ve

---

(382) NADAROĞLU; A.g.e., s.178.

(383) Ancak fonksiyonel gelir bölüşümü yönünden, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamadığı ileri sürülmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda "Birinci ve İkinci Plânlarda tüm eğitim sistemi fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi amacına yönelmiş bir araç olarak ele alınmıştır. Eğitim sisteminde son on yıllık dönem içinde bu alanlarda büyük gelişmeler olmadığı görülmektedir. Eğitim kurumlarının, öğretmenlerin ve eğitim araçlarının yurt düzeyinde dengesiz dağılımı, fiilî bir fırsat eşitsizliği doğurmaktadır" denmektedir. Bak. DPT; Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl, A.g.e. s.88.

teknik öğretim görenlerin de, çalışma hayatının gerektirdiği yetenekleri kazanamaması istihdamda dar boğazlara yol açmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda belirtildiği gibi "Çeşitli eğitim kademelerinden işgücü piyasasına geçecek insan gücünün,üretim sürecinde gerekli yeri almasını sağlayan yaygın eğitim, eğitim sistemi içindeki yerini alamamış"bulunmaktadır(384).

- Daha önce de belirtildiği gibi sağlık harcamaları, yarı bölünebilir, ölçülebilir ve pazarlanabilir nitelikteki harcamalar olduklarından, yeniden gelir dağıtıcı etkilere sahiptir. Ancak ülkemizde bu harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerini belirleyen çalışmaların bugüne kadar yapılmamış olması, bu etkilerin olumlu ya da olumsuz olduğu hakkında bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Genel anlamda düşük gelirli grupların bu harcamalardan daha çok yararlandıkları ve buna karşılık vergiler yoluyla harcamaların finansmanına daha düşük oranda katıldıkları ileri sürülebilir. Ülkemizde sağlık hizmetinin nitelik ve nicelik yönünden yetersiz olmasına rağmen,yine de düşük gelirli gruplar - özellikle de şehir kesiminde yaşayanlar - lehine sağlık harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumlu olduğu ileri sürülebilir.

Ancak ülkemizde ücretliler yönünden bu olumlu etkinin gerçekleşmediği, hattâ sağlık harcamaları politikasının ücretliler yönünden olumsuz etkiler taşıdığını belirtebiliriz. Bilindiği gibi ülkemizde koruyucu ve tedavi edici nitelikteki sağlık hizmetleri devlet tarafından maliyetinden daha düşük, bazı durumlarda da karşılıksız olarak sağlanmaktadır. Emek faktörü içinde de memurlar ve yakınları, bu hizmetlerden hiçbir karşılık ödemeden yararlanmaktadırlar. Bu nedenle de sağlık harcamalarından dolayı gelirlerinde bir azalma olmamakta, buna karşılık bu harcamalar kadar gelirlerinde bir artış sağlanmaktadır. Oysa işçiler yönünden durum farklıdır. Çünkü işçiler ve yakınları, memurların karşılıksız olarak yararlandıkları tedavi edici sağlık hizmetlerinden aynı şekilde karşılıksız olarak yararlanamamaktadırlar. Bilindiği gibi de işçilere ancak gerek kendileri ve ge-

---

(384) A.g.e., s.85.

rakse onlar adına işverenlerin pirim ödemeleri halinde sağlık ve analık hizmetleri sağlanabilmektedir (385). Belirtilen hizmetler için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 72. maddesine göre 1975 yılında tahsil edilen pirim oranı yüzde 9'dur. Başka bir deyişle ülkemizde diğer sosyal grupların düşük bir maliyetle, memurların da karşılıksız olarak yararlandıkları tedavi edici sağlık hizmetleri için işçiler gelirlerinin yüzde 4'ü kadar bir kısmından fedakârlıkta bulunmuşlardır. Aynı şekilde işverenler de belirtilen hizmetlerin finansmanına yüzde 5 oranında katkıda bulunarak, devletin sağlık harcamalarının düşük düzeyde kalmasına yardımcı olmuşlardır ve olmaktadırlar. Aksi durumda devletin, işçiler için de sağlık harcamaları yapması kaçınılmaz olacaktı.

Şüphesiz ki devletin işçiler için yapmak zorunda kalacağı sağlık harcamalarının tutarının da bilinmesi gereklidir. Ancak önemli olan, işçilerin bu hizmetler için gelirlerinden ne oranda bir fedakârlıkta bulunduklarıdır. Başka bir deyişle sağlık harcamaları politikasının işçiler üzerindeki olumsuz etkilerinin boyutlarının ne olduğudur. İlk plânda bu olumsuz etkinin yüzde 4 oranında olduğu söylenebilecektir. 1975 yılı itibariyle işçiler ve işverenler hastalık ve analık sigortaları için Sosyal Sigortalar Kurumu'na 5.5 Milyar TL. pirim ödemişlerdir (386). Bu toplamın yüzde 5'inin işveren hissesi olduğu gözönüne alınırsa, işçilerin ödedikleri toplam pirim yükünün yaklaşık 2.2 Milyar TL. olduğu görülecektir. Bu da 1975 yılında işçilerin elde ettiği yurtiçi faktör gelirinin yüzde 2.35'ini oluşturmaktadır.

Bu durumda da sağlık harcamaları politikamızın aynı sosyal grupta bulunan ücretlilerle, maaşlılar arasında gelir dağılımını bozucu bir uygulama gösterdiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Çünkü daha önce de görüldüğü gibi ücretliler, memurların karşılıksız olarak sağladıkları sağlık harcamaları için yurtiçi faktör gelirlerinin yüzde 2.35'den fedakârlıkta bulunarak, gelirlerinin bu oranda azalmasına seyirci kalmaktadırlar. Yine aynı şekilde işverenlerin ödo-

(385) 1975 yılı itibariyle Sosyal Sigorta Proğramları ile 9491 254 kişi hastalık ve analık sigortasının kapsamına alınmıştır. Bak.Sosyal Sigortalar Kurumu, Sosyal Sigortalar Kurumu 1975 Çalışma Raporu ve Bilançosu ile 1976 İş Proğramı, Ankara, 1976 s.41.

(386) A.g.e., s.44.

dikleri tahmin edilen 3.2 Milyar TL. tutarındaki pirimler de fiyatlar yoluyla vasıtalı vergiler gibi bütün tüketicilere yansıtıldıklarından, tüm ekonomiye şamil bir yeniden dağıtım sürecini oluşturmaktadır (387) Görüldüğü gibi memurlar lehine karşılıksız olarak yapılan sağlık harcamaları, hem toplumun vasıtalı vergi yükünü, hem de işçilerle memurlar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini artırmaktadır. Bu durumda da karşılıksız olarak yapılan sağlık yardımları kadar, memurlara ek bir gelir yaratılmış olunmaktadır (388).

Görüldüğü gibi Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki işçilerin pirim karşılığı yararlandıkları tedavi edici sağlık hizmetlerinden memurlar karşılıksız, diğer sosyal gruplar da maliyetinden daha aşağıda bir fiyatla yararlanmaktadırlar. Ancak ücretli ve maaşlılar dışındaki grupların yararlanmalarının yeterli olmadığı da bir gerçektir. Bir diğer eşitsizlik de memurlarla, diğer sosyal gruplar yönünden olmaktadır. Çünkü ilaç giderleri de dahil memurlar sağlık yardımlarının tümünden yararlanırlarken, diğer sosyal gruplar için yararlanma sınırlı bir kapsamda kalmaktadır.

b. Transfer Harcamalarının Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Bilindiği gibi transfer harcamaları, herhangi bir üretim faktörünün satın alınmasıyla ilgili olmayıp,kamu kesiminden ekonominin diğer kesimlerine karşılıksız olarak gelir naklini sağlamak için yapılan harcamalar olmaktadır. Bu harcamalarda da belirgin amaç, piyasa ekonomisinin yarattığı gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, ol-

---

(387) HALLER; A.g.e., s.299.

(388) Görüldüğü gibi işçiler yönünden kayıp kendi ödedikleri yüzde 4 pirim karşılığı olan 22 Milyar TL.dir. İşverenlerin işçiler için ödedikleri yüzde 5 pirimle birlikte toplam analık ve hastalık sigortası pirimi 5.5 Milyar TL.dir. Bu durumda işçilerin bütçeye 5.5 Milyar TL. kadar fazla bir katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak bu toplamın mutlaka 5.5 Milyar TL. olacağı da ileri sürülemeyecektir. Çünkü işçi başına düşen sağlık harcamaları ile, memur başına düşen sağlık harcamalarının aynı olup-olmadığını bilemiyoruz. Şüphesiz ki işin diğer yönü de, işçilerle diğer sosyal gruplar yönünden sağlık harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin nasıl olduğudur. Ülkemizde bugüne kadar "Genel Sağlık Sigortası" uygulamasına geçilememiş olması, sağlık politikamızın yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin bütün toplum yönünden olumlu olduğunu söylememizi engellemektedir. "Sosyalizasyon Uygulaması" na rağmen,özellikle kırsal kesimde yeniden gelir dağıtıcı etkilerin olumsuz olduğunda şüphe yoktur.

çük gelirli grupların lehine düzeltilmesidir.

Bilindiği gibi bireyler yaşadıkları sürece, kendi iradelerinde (güçlerinde) olmayan çeşitli tehlikelerle karşı-karşıya kalmaktadırlar. Bu tehlikeler sonucunda da çalışma güçlerini ve de gelirlerini kısmen ya da tamamen kaybetmektedirler. Bu durumda da ekonomik güvensizlikle karşı-karşıya olan bireyleri yeterli bir gelire kavuşturarak, ihtiyaçların esaretinden kurtarmak zorunluluğu doğmaktadır. Bu zorunluluk da günümüzde, sosyal devletin önemli görevleri arasına girmiş bulunmaktadır. Geniş anlamda sosyal güvenlik harcamaları olarak belirlenen bu harcamalar da, sosyal sigorta kurumlarınca ivazlar şeklinde ya da kamu sosyal güvenlik harcamaları (sosyal yardımlar) şeklinde sağlanmaktadır (389).

Daha önce de belirttiğimiz gibi transfer harcamaları, geniş anlamda sosyal güvenlik harcamaları olarak bilinmektedir (390). Sosyal güvenlik harcamaları içinde de iki grup harcama görülmektedir. Bunlardan birisi pirim sistemi üzerine kurulan ve bazı ülkelerde devletin de pirimlere iştirak ettiği sosyal sigorta kurumlarının harcamaları olmaktadır. Bu harcamalarla hastalık, maluliyet, yaşlılık, analık, kaza, ölüm gibi fizikî tehlikelerle, işsizlik gibi iktisâdî tehlikelerle ve çocuk sahibi olmaktan dolayı ailevî tehlikelerle karşı-karşıya olan bireylerin ekonomik güvenliğinin sağlanması amacı güdülmektedir. Bilindiği gibi de belirtilen bu tehlikeler (rizikolar) toplumdaki bütün bireylerin çalışma gücünü azaltabilecek, onları gelir kayıplarına uğratabilecek arzu edilmeyen bekleyişler olmaktadır. Arzu edilmeyen bu bekleyişlerin olumsuz etkilerinden, bireyleri belli oranlarda korumak amaciyle de sosyal sigortalar kurumları kurulmuş bulunmaktadır.

---

(389) Bu konuda bak. YAZGAN; Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, İktisâdî Araştırma Vakfı, İstanbul, 1969. Ercan GÜVEN; Sosyal Sigortalar, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.149/91, Eskişehir, 1976, KARAHASANOĞLU; Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, A.g.e.

(390) Çalışmamız kapsamını aşmamak için, kamu tarafından yapılan sosyal güvenlik harcamaları ele alınmaktadır. Kamu dışındaki harcamalar, özel harcamalar olarak belirlenmektedir. Bu harcamaların içine de ailelerin, özel sigortaların, işletmelerin, vakıfların yardımlarıyla dinî ve diğer amaçlı yardımlar girmektedir. Bu konuda bak. YAZGAN; Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, A.g.e., s.43-54.

Ancak sosyal sigortalar sisteminin özelliklerinden doğan bazı etkenler, bu sistemin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin tartışılmasına yol açmaktadır. Örneğin sosyal sigorta kurumlarınca sağlanan yararların (ivazların), sigortalılardan sağlanan pirimlerle finanse edildiği bilinmektedir. Pirim oranlarının yüksek ve düşük gelir gruplarında farklılaştırılmaması ya da başka bir deyişle artan oranlılık göstermemesi ile, bütün gelir gruplarının harcamalardan (ivazlardan) eşit oranda yararlanmaları ya da başka bir deyişle gelir gruplarına göre artan oranlı harcama (ivaz) ilkesinin geçerli olmaması önemli olmaktadır. Yine işverenlerin sigortalılar adına ödedikleri pirimlerin fiyatlar yoluyla bütün tüketicilere yansıtılması,daha öncede belirtildiği gibi sosyal sigortaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin düşük gelirli gruplar yönünden olumlu olup-olmadığını tartışılabilir hale sokmaktadır.

Genel olarak tahsil edilen pirimlerle sigortalıların gelirlerinin azaltıldığı, buna karşılık sağlanan yardımlarla (ivazlarla) da sigortalıların gelirlerinin artırıldıı bilinmektedir. Sağlanan yararların (ivazların) diğer kamu harcamalarından farklı olarak,doğrudan doğruya gelir yarattığı ve aynı zamanda gelirleri eşitleyici etkide bulunduğunda da şüphe yoktur. Ancak sosyal sigorta sisteminin yeniden gelir dağıtıcı etkisinden söz edebilmek için de düşük gelirli sigortalıların ödedikleri pirimlere karşılık, yararları(ivazları) daha fazla, yüksek gelirli sigortalıların yararları ise daha düşük olmalı ve de sosyal sigortaların finansmanına devlet katkıda bulunmalıdır. Aksi halde sosyal sigortalar, düşük ve yüksek gelirli bütün sigortalılar yönünden ekonomik güvence sağlayan sosyal güvenlik örgütleri olmaktan öteye gidemeyeceklerdir.

Genellikle de sosyal güvenlik kuruluşu olan sosyal sigortaların esas amacının gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek olmayıp, tehlikeye uğrayan kişileri tehlikenin zararlarına karşı asgarî bir güvenliğe kavuşturmak olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu güvenlik sağlanırken de gelir yeniden dağıtıldığından, sosyal sigorta kurumlarının genellikle yeniden gelir dağıtıcı etkilerde bulunduğu kabullenilmektedir. "Burada önemli olan da bu dağıtımın, gelir bölüşümündeki adaletsizliği giderici bir yönde yapılmış olması -

dir (391).

Sosyal sigortaların gelir dağılımını, üç ayrı yönde etkileyebileceği belirtilmektedir. Bunlardan birincisi özel sigortalarda olduğu gibi, doğan risklerin iktisâdî sonuçlarını sigortalılar arasında dağıtma yoludur. İkincisi kişinin gelirinin, hayatının çeşitli safhalarına bölünmesidir. Üçüncüsü ve çalışmamız yönünden önem kazanan da, kişiler ya da sosyal gruplar arasında gelir aktarmaları yapılmasıdır (392). Üçüncü yönüyle ele alındığında, sosyal sigortalar yoluyla gelirin yeniden dağılımı hem negatif hem de pozitif yönden olmaktadır. Sigorta pirimleri negatif yönden gelir dağılımına yol açmaktadır. Sigortalıların kendilerinin ödedikleri pirimlerin dahilî bir yeniden dağıtım etkisine sahip olmasına karşılık, işverenlerin ödedikleri pirimlerin ise tüm ekonomi yönünden etkileri olmaktadır(393 Çünkü işverenler sigortalılar için ödedikleri pirimleri, fiyatlar yoluyla dolaylı bir vergi gibi ekonomiye yansıtmaktadırlar. Bu yansıtmanın sonucu olarak da sosyal sigorta ivazlarından yararlanan sigortalılar, tüketimde bulunurken ödedikleri dolaylı vergiler yoluyla ikinci kez sosyal sigortaların finansmanına katılmış olmaktadırlar. Pirimlerin negatif yönden gelir dağıtıcı etkilerine karşılık, sağlanan yararlar (ivazlar) da pozitif yönden yeniden gelir dağıtıcı etkilerde bulunmaktadır.

Sosyal güvenlik harcamalarının ikinci grubunu da, kamu sosyal güvenlik harcamaları ya da sosyal yardımlar oluşturmaktadır. Bisco transfer harcamaları içinde yeniden gelir dağıtıcı etkilerin en fazla görüldüğü harcamalar, kamu sosyal güvenlik harcamaları olmaktadır. Çünkü bu harcamalar doğrudan doğruya vergilerle finanse edilmekte ve pirim ödeme gücü olmayanlar, sigorta kapsamına giremeyenler ya da sigorta kapsamının korumadığı tehlikelerle karşılaşanlar da harcamalardan yararlanabilmektedirler. Başka bir deyişle harcamalardan yararlanma hakkına sahip olanlar, düşük gelirli gruplar ile ihtiyaç içinde bulunan herkes olmaktadır. Genellikle de bu grupların dolay-

(391) Turhan YAZGAN;"Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi",Maliye Enstitüsü Konferansları,İ.Ü.İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları No.53, Yirmiüçüncü Seri, Sene 1974, Fakülteler Matbaası,İstanbul,1975,s.84.

(392) Sait DİLİK;"Sosyal Sigortaların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri",A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Cilt:XXVI, Sayı.2, Ankara,1976,s.135.

(393) TURHAN; Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı, A.g.m., s.271.

sız vergiler dışında, harcamaların finansmanındaki payları düşüktür ve harcamalar doğrudan doğruya gelir artırıcı bir etkide bulunduğu için de düşük gelirli grupların durumlarını iyileştirmektedir.

Ancak düşük gelirli grupların vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerde, bu harcamaların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olmadığı ileri sürülebilir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde bu harcamalara ihtiyaç duyan grupların gelirsiz ya da yeterli gelire sahip olmayan gruplar olduğu gözönüne alınırsa, vergi yüklerinin yüksek olmayacağı iddia edilebilir. Özellikle devlet politikası olarak bu harcamalara gereken önemin verilmesi ve ihtiyaç içinde bulunan bütün grupların kapsanması halinde, yeniden gelir dağıtıcı etkilerin önem kazanacağında şüphe yoktur.

Bu harcamaların gelirin kaybolması, azalması, yetersizliği ve giderlerin artması ya da başka nedenlerden dolayı daha çok yoksul olanlarla, yoksulluk koşulu aranmaksazın dolaylı ve dolaysız yoldan gelir olarak sağlanması, yeniden gelir dağıtıcı etkileri belirgin hale getirebilecektir (394).

Sosyal güvenlik harcamalarının yeniden gelir dağıtıcı etkilerini genel olarak belirledikten sonra, şimdi de ülkemizde bu harcamaların ücretli ve maaşlıların gelir dağılımlarını ne oranda etkilediğini çalışmamız kapsamı ile sınırlı kalarak inceleyeceğiz. Anayasamız 48. maddesi ile "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindendir" diyerek, sosyal güvenliği toplum için bir hak, devlet için de bir görev olarak kabul etmiş bulunmaktadır.

I) Sosyal Sigortalar Yönünden Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkiler

Ülkemizde sosyal güvenlik sistemimiz genel olarak sosyal sigortalar yönünden etkin olmuş ve vergilerle finanse edilen kamu sosyal güvenlik harcamaları yönünden etkinlik sağlanamamıştır. Bilindiği gibi de ücretlilerin sosyal güvenliği "Sosyal Sigortalar Kurumu" banka ve sigorta şirketleri ile ticaret ve sanayi odaları ve borsalar

---

(394) DİLİK; Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, A.g.e., s.193.

birliğinde çalışan ücretlilerin sosyal güvenlikleri bu kuruluşların kurduğu "Özel Sosyal Güvenlik Sandıkları" (395), memurların sosyal güvenliği "T.C.Emekli Sandığı", esnaf sanatkârlar ile işverenler ve kendi adına bağımsız olarak çalışanların sosyal güvenliği de "Bağ-Kur" tarafından sağlanmaktadır. Çalışmamız ücretli ve maaşlılarla sınırlı olduğu için bizde, sosyal güvenlik sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerini Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerle, T.C.Emekli Sandığı kapsamındaki memurlar yönünden ele alacağız. Görüleceği gibi de bu etkiler kapsanması gereken gruplar yönünden olumlu olmamakta, hattâ sosyal sigorta sistemimiz bazı durumlarda ücretli ve maaşlıların bütünü yönünden yeniden gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Sosyal güvenlik sistemimizin olumlu ve olumsuz etkilerini aşağıdaki başlıklar altında inceleyeceğiz.

1) Pirim Gelirlerindeki Önemli Artışlar

İncelediğimiz 1960-1975 döneminde Sosyal Sigortalar Kurumu ile T.C.Emekli Sandığı tarafından sigortalılar ve onlar adına özel ve kamu işverenlerinden tahsil edilen pirimler toplamında önemli artışlar olmuştur. Bu artışlar hem mutlak hem de nisbî olarak yurtiçi faktör gelirleri ile toplam vergi gelirleri ve yurtiçi tasarruflar yönünden ortaya çıkmaktadır.Görüleceği gibi de incelenen dönem içinde yeniden dağıtıma uğrayan gelir giderek büyüdüğünden, transfer harcamaları yoluyla fonksiyonel gelir dağılımının değiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Çünkü böyle bir dağılım olmamış olsaydı fonksiyonel gelir dağılımı değişmemiş olacak ve yeniden gelir dağılımından söz edilemeyecekti. Görüleceği gibi de "Ne kadar çok gelir yeniden dağıtıma tabi tutulursa, iktisâdî tatmin derecesi de o kadar değişmiş olacaktır"(396). Ancak bu durumun yeniden gelir dağıtıcı etkilerinden söz edebilmek için de dağıtımın yüksek gelirli ücretli ve maaşlılardan, düşük gelirli ücretli ve maaşlılara doğru olması gerekmektedir. Belirlenen eğilimler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

(395) Ancak bu sandıkların sosyal güvenlik sistemimizi bozduğu ve belirtilen sandıklardan bazılarının, sosyal güvenlik kuruluşları niteliği kalmadığı görülmektedir. Bu nedenle de bu sandıklarca kapsanan ücretlilerin, Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamına alınması ile ilgili çalışmaların biran önce sonuçlanması zorunlu olmaktadır.

(396) YAZGAN; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi, A.g.m., s.79.

Tablo: 96 1960-1975 Döneminde Sosyal Güvenlik Kuruluşları Pirimlerinin, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Vergi Gelirleri ve Yurtiçi Tasarruflar İçindeki Oranları

(Milyon TL.)

	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1)	Dolaylı-Dolaysız Vergiler Toplamı (2)	Yurtiçi Tasarruflar (3)	Pirimler: Sosyal Sigortalar Kurumu (4)	Pirimler: T.C. Emekli Sandığı (5)	Pirimler: Pirimler Toplamı (6)	Primlerin, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (7)	Pirimlerin, Vergi Gelirlerine Oranı (8)	Primlerin, Yurtiçi Tasarruflara Oranı (9)
1960	46.976.9	5.177.2	8.461.0(a)	504.2	487.2(b)	991.4	2.11	19.14	11.71
1965	76.440.1	10.294.6	12.026.0	1.609.1	709.2	1.776.3	2.32	17.27	14.78
1970	145.490.8	23.002.9	16.591.0	3.003.7	1.672.4	4.676.1	3.21	20.32	17.58
1975	514.963.7	94.076.1	95.100.0	13.490.5	10.702.3	24.192.8(c)	4.69	25.71	125.43

Notlar: a) 1960 yılı rakamları bilinmediği için, 1963 yılının rakamı kullanılmıştır.

b) T.C.Emekli Sandığı'nda pirimler yalnız "Daimî Kaynaklar" başlığı altındaki pirim gelirlerini belirtmektedir. 1960 yılı için, 1961 yılının pirimleri alınmıştır.

c) Tabloda 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20. maddesine göre kurulan "Bankalar, Sigorta Şirketleri, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları" sandıklarınca toplanan pirimler yer almamaktadır. Bunlar da dahil edildiğinde 1975 yılında pirimler toplamı 25.792.8 Milyon TL. olmaktadır.

Kaynaklar: (1) (19)(20)(21) ve (22) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.
(2) Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü; Bütçe Gelirleri Yıllığı 1976, A.g.e., s.3, Tablo:1.
(3) DPT; Yıllık Programlar'dan yararlanılmıştır.
(4) Devlet İstatistik Enstitüsü; Türkiye İstatistik Yıllıkları'ndan yararlanılmıştır.
(5) T.C.Emekli Sandığı; Hesap Yılı Raporları'ndan yararlanılmıştır.
(6) (7),(8),(9) tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi Sosyal Sigortalar Kurumu ve T.C. Emekli Sandığı'nca tahsil edilen pirimlerin 1960 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı yüzde 2.11 olurken, bu oran 1965 yılında yüzde 2.32, 1970 yılında yüzde 3.21'e, 1975 yılında da yüzde 4.69'a çıkmış bulunmaktadır. Toplam vergi gelirleri yönünden eğilimler incelendiğinde ise pirimler toplamının toplam vergi gelirleri içindeki payı 1960 yılında yüzde 19.14 olurken, 1965 yılında yüzde 17.27, 1970 yılında yüzde 20.30, 1975 yılında da yüzde 25.71 olmuş bulunmaktadır. 1975 yılında Bağ-Kur'ca toplanan pirimler de dahil edildiğinde oran yüzde 28.13'ü bulmaktadır. Sosyal Sigortalar kapsamı dışında kalan ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20. maddesine göre kurulan "Bankalar, Sigorta Şirketleri, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları" Sendikalarınca güvenlikleri sağlanan ücretlilerin ödedikleri pirimler de dahil edildiğinde oran 1975 yılında yüzde 27.41'e yükselmektedir (397). Pirimlerin yurtiçi tasarruflardaki oranı da 1960-1975 döneminde yüzde 11.71'den, yüzde 25.43'e çıkmış bulunmaktadır. Görüldüğü gibi de 1975 yılında memurlar ve işçiler için tahsil edilen pirimler yoluyla, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 27'si civarında bir gelir yeniden dağılıma uğramış bulunmaktadır. Bu durumda ... sosyal sigorta kuruluşlarınca mecburî olarak pirimlere el konulduğu için 1960-1975 döneminde bu yolla gelirlerin bir bölümü yeniden dağılıma tabi tutulmuş olmaktadır.

2) Kapsamın Düşük Oluşu

Ancak belirtilen dağılımın düşük gelirlilerden, yüksek gelirlilere doğru olup-olmadığı araştırıldığında, sosyal güvenlik sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumlu olduğu söylenemeyecektir. Çünkü sosyal güvenlik ivazlarından yararlananların sayısının düşüklüğü yanında, bu grupların imtiyazlı gruplar olarak kendilerini göstermeleri ve de pirim yükünün yansıtılması sonucu, bu yükün

---

(397) Daha önceki yıllarda belirtilen sandıklarca tahsil edilen pirimler bilinmediğinden, yalnızca 1974 yılının verilerinden yararlanılabilmiştir. 11.6 Milyar olan 1974 yılının pirimleri ise, 1975 yılının pirimleri gibi alınarak hesaplama yapılmıştır. 1974 yılı verileri için bak. Z.Selçuk MARULLU; Sosyal Refah Devleti Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi, DPT; Ankara, 1978, s.71.

haklardan yararlanamayan düşük gelirli ücretlilerle, diğer sosyal grupların üzerine yükletilmesi yeniden gelir dağılımı yönünden olumsuz sonuçlar vermektedir. Önce sosyal sigortalardan yararlananların sayısının düşüklüğünden gelen olumsuz etkiyi inceleyebeğiz.

Aşağıdaki tabloda belirtilen eğilimler görülmektedir.

Tablo: 97 1960-1975 Döneminde Sosyal Güvenlik İvazlarından Yararlanan Ücretli ve Maaşlıların, İktisâden Faal Nüfusa ve Ücretli ve Maaşlılar Toplamına Oranı

YILLAR	İktisâden Faal Nüfus (1)	Ücretli ve Maaşlılar Toplamı (2)	Sosyal Sigortalar Kapsamındaki Ücretliler (3)	Özel Banka Sigorta Kapsamındaki Ücretliler (4)	T.C.Emekli Sandığı Kapsamındaki Memurlar (5)	Bağ-Kur Kapsamındakiler (6)	Ücretli ve Maaşlı Sigortalı Toplamı (7)	Toplam Sigortalıların, İktisâden Faal Nüfusa Oranı (8)	Sigorta Kapsamındaki Ücretli ve Maaşlıların, Toplam Ücretli ve Maaşlılara Oranı (9)	Sigorta Kapsamındaki Ücretlilerin Toplam Ücretlilere Oranı (10)
1960	12.993.245	2.437.135	611.703	16.000(a)	359.303	-	987.006	7.59	40.49	30.20
1965	13.557.860	2.795.381	921.458	20.000	543.383	-	1.484.841	10.95	53.11	41.80
1970	14.051.209	3.718.228	1.313.500	35.000	732.566	-	2.081.066	14.81	55.96	45.16
1975	15.202.618	4.065.399	1.823.338	43.000	890.000	850.000	2.756.338(b)	23.72	67.79	50.23

Notlar: (a) 1963 yılının verileridir.

(b) Bağ-Kur kapsamındakiler dahil değildir.

Kaynaklar: (1),(2) 16 No.lu tablodan alınmıştır.

(3) Sosyal Sigortalar Kurumu Yıllıkları' ndan yararlanılmıştır.

(4) (5),(6) Selçuk MANUFLU, Sosyal Refah Devleti ve Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi, DPT; Ankara, 1978, A.g.m., s.39'.Tablo:1.

(7),(8),(9) ve (10) tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi ülkemizde 1960-1975 döneminde Sosyal Sigortalar Kurumu, Özel Banka ve Sigorta Sandıkları, T.C.Emekli Sandığı ve Bağ-Kur kapsamından yararlanan sigortalılar sayısında önemli gelişmeler olmakla birlikte, sigortalılaşma oranının düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1975 yılı itibariyle ülkemizde mevcut sigorta kuruluşları kapsamındaki toplam sigortalıların, iktisâden faal nüfusa oranı 1960 yılında yüzde 8 civarında olurken, bu oran 1975 yılında önemli oranda artış göstermesine rağmen ancak yüzde 24 civarında gerçekleşebilmiştir.

Sigortalılaşma oranı ücretli ve maaşlılar yönünden daha yüksek olmakla birlikte, 1975 yılı itibariyle toplam ücretli ve maaşlıların ancak yüzde 68'inin, memurlar kapsam dışı bırakıldığında da ücretlilerin ancak yüzde 50.23'ünün sosyal sigorta sistemlerinden yararlanabildikleri görülmektedir.

Sigorta sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerini sigorta kapsamındaki ücretli ve maaşlılar yönünden incelediğimizde, memurların tümü T.C.Emekli Sandığı'nca kapsandığı için genellikle olumsuz etkiler ücretliler yönünden söz konusu olmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi 1975 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu ile Özel Banka ve Sigorta Sandıklarınca kapsanması gereken 3.175.399 ücretliden, ancak 1.866.338 ücretlinin kapsandığı ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle bu durumda toplam ücretlilerin ancak yüzde 50.23'ünün sigorta programlarından yararlanabildiği anlaşılmaktadır. Bu da ülkemizde sosyal sigortalar yoluyla gerçekleştirilen yeniden gelir dağıtıcı etkilerden, ücretlilerin ancak yarısının yararlanabildiğini göstermektedir.

Sosyal sigorta sistemimizin, tarım kesiminde çalışan tarım ve orman işçilerini kapsamadığı gözönüne alındığında da, olumsuz etkilerin açıklık kazanacağında şüphe yoktur. Çünkü bilindiği gibi en düşük ortalama ücretler tarım ve orman kesiminde görülmekte, ayrıca tarım ve orman kesimindeki çalışma koşullarını düzenleyen İş Kanunu da çıkmadığı için bu kesimde iş ve istihdam güvencesi de sağlanamamaktadır. Bütün bunlar bu kesimdekilerle, sanayi ve hizmet kesimindeki ücretliler arasında büyük gelir farkları olduğunu ve dikey gelir dağılımı eşitsizliklerinin önemli boyutlar taşıdığını göstermektedir.

Tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında 1975 yılında iktisâden faal nüfus yönünden sigortalanma oranı yüzde 23.72 olurken, yalnızca tarım dışı kesimde bu oranın yüzde 62.83'e çıktığı görülmektedir. Bu durumda sosyal sigorta sistemimiz; tarım ve tarım dışı kesimlerde çalışan ücretliler arasında ekonomik ve sosyal nedenlerle beliren gelir dağılımı eşitsizliklerini giderme amacından daha çok, bu eşitsizlikleri artıran bir uygulamayı benimsemiş gözükmektedir (398).

Ayrıca sosyal sigorta sistemimizin teşkilâtlı baskı gruplarının yönlendirmesiyle kapsam yönünden dikey bir yaygınlaşmadan çok, sağlanmış mevcut hakları azamileştirme yönünde yatay bir uygulamayı benimsemiş olması da sigorta kapsamındakilerle, sigorta kapsamı dışında kalanlar arasında görülen gelir dağılımı eşitsizliklerini daha da büyütmektedir. Örneğin 15 yaşında çalışmaya başlayan ve yılda ortalama 200 gün pirim ödeyen (toplam 5000 gün) bir sigortalının, 25 yıl sonra 41 yaşında emekli olabildiği bilinmektedir. Bu sigortalı T.C.Emekli Sandığı ile Bağ-Kur kapsamına giren bir işde tekrar çalışmaya başladığında da hem yaşlılık aylığı alabilecek, hem de yeni işinden gelir elde edebilecektir. Bu tür özellikleri taşıyan sosyal sigorta sistemimizin, ülkemizde bütün ücretliler yönünden ne oranda yeniden gelir dağıtıcı etkileriolabileceği şüphe götürecektir.

Özellikle borçlanma ve hizmet birleştirilmesi yoluyla büyük yükler altına giren Sosyal Sigortalar Kurumu'nun, yakın zamanda geniş kitlelerin emekliye ayrılması ile aktüerya hesaplarının açık verebileceği de ileri sürülmektedir. Bu durumda da bu açıkların devletçe ve gelirleri ile karşılanması halinde, özellikle bu haklardan yararlanamayanlar yönünden gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha da

---

(398) Tarım ve orman işçileri ile diğer istisna edilen grupların, pirim ödeme gücü olup-olmadığı tartışılabilir. Ancak bu gruplara ayrıcalıklı bir pirim sisteminin uygulanması, bazı durumlarda bu gruplarla sanayi ve hizmet kesimindeki pirim ödeme gücünden yoksun diğer grupların pirimlerinin finansmanına diğer bazı ülkelerde olduğu gibi devletin katılması, sosyal devlet olmanın bir gereği sayılmaktadır. Ülkemizdeki tarım ve orman işçilerinin sosyal güvenliklerinin sağlanması ile ilgili olarak bak. KARAHASANOĞLU; Kamu Kesimindeki Tarım İşletmelerinde İşçiretle Çalışanlar ve Bunların Sosyal Güvenliklerinin Sağlanması A.g.e.s.

büyüyeceği açıktır. Ayrıca tarım dışı kesimde olmakla beraber çıraklar ile devamlılık gostermeyen inşaat, ev hizmetleri gibi işyerlerinde ücret karşılığı çalışan ücretliler, sigortasız olarak kaçak çalıştırılan ücretliler ve sanatçılar gibi grupların sosyal sigortalar kapsamına alınmamış olması,bu gruplar yönünden de yeniden gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. "Gerçekten de şimdiye kadar yapılan mevzuat değişiklikleri belli bir kesimden yana olan ve fakat geniş kesimlerden yana olmayan sonuçlar vermiştir (399).

Bir başka imtiyazlı durum da "Bankalar, Sosyal Sigonta Şirketleri, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği Sandıkları" ndaki "Sınırlı sayıdaki yüksek seviyeli idareciler ile yönetim kurulu üyelerinin Türk Sosyal Sigorta Normlarının üstünde yüksek emekli maaşı, ikramiye ve tazminat sağlamaları" ndan ileri gelmektedir. Oysa sayıları 45 bine yaklaşan (aileleri ile beraber 250 bin kişi) düşük gelir düzeyindeki çalışanların bu haklardan aynı oranda yararlanamadıkları görülmektedir (400).

Belirtilen farklılıklar nedeniyle de ülkemizde sosyal güvenlik sistemimiz, ancak teşkilâtlı ve de imtiyazlı belirli gruplara devamlı ve artan bir şekilde dikey yeni haklar sağlayan bir sistem olma görünümünü taşımakta ve bu durum da kapsam dışındaki gruplar yönünden gelir dağılımındaki eşitsizlikleri daha da büyütmektedir.

3) Pirim Yükünün Genellikle Yeniden Gelir Dağılımını Olumsuz Etkileyecek Şekilde Yansıtılması

Sosyal güvenlik sistemimizin dar kapsamlı olması nedeniyle, yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olmasının diğer bir nedeni de daha önce belirttiğimiz gibi pirim yüküne,kapsam dışındaki diğer sigortasız gruplarının da katılmasından ileri gelmektedir. Bu etkiyi,sigortalıların kendilerinin ödediği pirimler ve onlar adına özel

---

(399) Rıza KANDİLLER; Sosyal Güvenliğe Dar Açıdan Bakış, Türkiye İktisat Gazetesi, 30 Mart 1978.

(400) Bu Sandıklar Sosyal Sigortalar Kurumu, T.C.Emekli Sandığı ve Bağ-Kur Kanunu'na bağlı olmadıklarından,en kutsal hak olan ve dar gelirliler lehine kullanılması gereken sosyal güvenlik standartlarını istenildiği gibi tesbit edebilmektedirler. Bu konuda bak. MARUFLU; A.g.e., s.78.

ya da kamu işverenlerinin ödediği pirimler yönünden belirtmek yararlı olacaktır.

Sorun gerek ücretli ve maaşlıların kendileri için ödedikleri pirimlerin, gerekse bunlar adına kamu ve özel kesim işyerlerinin ödedikleri pirimlerin yansıtılır-yansıtılmayacağından doğmaktadır. Genellikle de ücretli ve maaşlıların ödedikleri pirimlerin kendilerinin üzerinde kaldığı ve başkalarının üzerine yansıtılmasının çok güç olduğu ileri sürülmektedir. Ancak pirimlerin ücret gelirleri büyük ölçüde düşürmesi ve insan haysiyetine yaraşır millî asgarî bir düzeyin çok altına indirmesi halinde pirim yükünün işverenlere ve dolayısiyle de tüketicilere yansıtılabilmesinin mümkün olabileceği belirtilmektedir (401).

Oysa gerek pirim oranlarındaki artışların ve gerekse ücretlerin yükselmesine bağlı olarak artan pirim tutarlarının, yukarıda belirtildiği şekilde gelirleri ortalama gelir düzeyinin altına düşürmediği zamanlarda da,pirimlerin işverenler ve dolayısiyle tüketicilerin üzerine yansıtılması söz konusu olabilir.Çünkü üreticilerin pirimler nedeniyle azalan gelirlerini bu oranda artırabilmek için,emek faktörünün fiyatını artırıcı ücret taleplerinde bulunmak isteyeceklerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Eğer pirimler oranında ücretlerde artış sağlanabiliyorsa, pirim yükünün ücretliler üzerinde kalmayarak yansıtıldığı savunulabilir.Bu durumda da pirim yükünün emek maliyetindeki artışlar dolayısiyle işverenlere,işverenlerce de mal ve hizmet fiyatlarındaki artışlar yoluyla tüketicilere yansıtıldığı belirtilebilir.Genellikle de,bu yansıtma uzun dönemde mümkün olabilir.Çünkü ücretlilerin hizmet akdi ve toplu sözleşmelerle,maaşlıların da kanunlarca belirlenmesi halinde,işverenler arzu etmedikleri sürece kısa dönemlerde genellikle pirim yükünü yansıtmak mümkün olmaz.Ancak ücretliler yeni yapılacak hizmet akdi veya toplu iş sözleşmesi ile memurlar da baskı gruplarını harekete geçirerek maaş kanunlarında gerekli değişiklikleri sağlayabildiklerinde,sosyal sigorta pirimlerini(sosyal güvenlik zammını) işverenlere yansıtabilirler.Başka bir deyişle gelirlerini, sosyal sigorta pirimlerini de kapsayacak şekilde artırabilirler(402). Şüphesiz ki pirimlerin yansıtılmasında işçiler ya da onlar adına sen-

---

(401) YAZGAN; Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik;A.g.e., s.113.
(402) HEKELMAN; Teoride ve Türkiye'de Parafiscal Gelirler; A.g.e., s.4

sendikaların işverenler karşısındaki güçleri, talebin esnekliği ve emek talebinin emek arzından fazlalığı etkili olabilecektir. Özellikle sendikaların etkinlikleri ile, işverenlerin fiyatlar üzerindeki etkinliklerinin fazla olduğu durumlarda ücretlilerin ödediği pirimlerin tüketicilere yansıdığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır (403).

Ülkemiz yönünden sigortalıların ödedikleri pirimlerin tüketicilere yansıtılıp-yansıtılmadığını tartışmak yararlı olacaktır. Bilindiği gibi ülkemizde ücretliler toplu sözleşmelerle, maaşlılar da sınırlı da olsa terfi ve kat sayı artışları ile gelirlerini artırmaktadırlar. Bu artışlara karşılık gelirlerin enflasyon, vergi ve pirimler yoluyla önemli oranda azaldığında şüphe yoktur. Pirimler yönünden soruna bakıldığında da, özellikle sosyal sigortalarda artan giderleri karşılamak amacıyla belirli aralıklarla sigorta pirimlerinin yükseltildiği görülmektedir. Örneğin ücretlilerin ödediği pirimler 1965-1977 döneminde yüzde 9'dan, yüzde 12'ye çıkmış bulunmaktadır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ise bu pirimlerin daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Kanada'da yüzde 4, Fransa'da yüzde 5.5, Yunanistan'da yüzde 6.5, Belçika'da yüzde 8'dir. Yine aynı şekilde gelirlerdeki artışlara bağlı olarak bir önceki döneme göre ödenen pirimler toplamı da artmakta ve bu oranda gelirler azalmaktadır. Görüleceği gibi de ülkemizde ücretli ve maaşlıların satın alma gücünü olumsuz

(403) Bu görüşe karşı olanlar emeğin bir mal olmadığını ileri sürerek pirim yükünden hareketle ücret talebinde bulunmanın, pirim yükünün yansıtılması anlamına gelmiyeceğini belirtmektedirler. Çünkü ücretli ve maaşlıların ödediği pirimlerin, ücret artışlarını sağlayan gerçek faktörler olmayıp, strateji ve taktik aracı niteliğindeki faktörler olduğu görüşündedirler. Bu durumda da ücret artışları, yalnız sözü edilen strateji ve taktik sonucu sağlanılmış olsa bile, bu durum pirimlerin işverenler üzerine yansımış olduğu anlamına gelmeyecektir. Böyle davranıldığında da ücret artışları, sendikaların ücretlerde artış sağlama konusundaki olanaklarını yeterince kullanmamış ve zorlanmamış olduğu şeklinde yorumlanabilecektir demektedirler. Bu konuda bak. Sait DİLİK; Türkiye'de Sosyal Sigortalar, A.Ü.Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No.315, Ankara, 1971, s.288-293. YAZGAN; A.g.e., s.113.

olarak etkileyen çeşitli etkenler vardır.

Bu etkenlere bağlı olarak da ücretlilerin, refah seviyelerinin etkileneceğinde şüphe yoktur. Çünkü bu etkenler sonucu ücretlilerin brüt ücretleri ile net ücretleri arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Ücretlileri de genel olarak net ücretler ya da ellerine geçen ücretler ilgilendirdiğinden, bu durumda satın alma gücünü olumsuz olarak etkileyen her giderin ücretliler yönünden dikkatle izlendiği söylenebilecektir. Sonunda da ücretliler ve maaşlılar, ücret taleplerinde bulunurlarken bu durumu gözden uzak tutmayacaklardır. Çünkü ücretli ve maaşlılarca önemli olan, satın alma gücünün iyileştirilmesi ya da en azından satın alma gücünün korunmasını sağlamaktır. Bu durumu olumsuz olarak etkileyen her gelişme,karşı bir teklifi ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle de ücretli ve maaşlılar, gelirlerini olumsuz yönde etkileyen vergi ve pirim gibi maliyet unsurlarını gözönüne alarak satın alma güçlerini korumanın yollarını arayacaklardır. Şüphesiz ki bunun için de satın alma gücünü olumsuz olarak etkileyen her maliyet unsuruna işverenin de katılması istenecektir. Bu nedenle de sendikalar ücret taleplerinde bulunurlarken, satın alma gücünü olumsuz olarak etkileyen etkenleri gözönüne alarak yeni ücret taleplerini belirleyeceklerdir. Turhan Yazgan "Spekülâtif bir iddia olmakla beraber Türkiye'de sigortalı pirimlerinin emek maliyeti yoluyla işverenlere, mal ve hizmet fiyatları yoluyla da işverenlerden tüketicilere kaydırılabildiği söylenebilir" demektedir(404).

Sendikaların pirimler ve benzeri yollarla işçilerin azalan satın alma güçlerini korumak amaciyla davranışlarını ayarlamaları karşısında, işverenler de kendilerini korumak istiyeceklerdir. Özellikle ülkemizde olduğu gibi enflasyonist eğilimlerin geçerli olduğu bir ekonomide işverenlerin pirimlerden dolayı artan ücret maliyetlerini kolaylıkla fiyatlara yansıtma olanağının bulunduğu varsayılırsa, sigortalıların pirim yükü bütün topluma ödettirilmiş, başka bir deyişle yansıtılmış olacaktır. Bu yansımanın ücretli ve maaşlılar üzerindeki

---

(404) YAZGAN; Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi, A.g.m., s.93.

yeniden gelir dağıtıcı etkileri de, sigorta kapsamında bulunan ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfus içindeki oranına bağlı bulunmaktadır. Eğer ülkemizde olduğu gibi iktisâden faal nüfus içinde ücretli ve maaşlıların oranının yüzde 27 gibi düşük bir oran olduğu gözönüne alınırsa, sigortalıların pirim yükünün toplumun büyük bir kesiminin çektiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Özellikle bu durum sosyal sigorta kapsamındaki ücretlilerin yüzde 50'sinin kapsandığı ülkemizde, sosyal güvenlik sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olduğunu belirleyen önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen bu eğilimlerin yalnızca ücretliler yönünden geçerli olmadığı, aynı şekilde daha sınırlı olanaklara sahip olmakla beraber maaşlıların da pirimler dolayısiyle azalan satın alma güçlerini korumak için ücretliler gibi davranmak isteyecekleri söylenebilir. Politik bir baskı gücü olarak etkinlikleri/ni gösterdiklerinde memurlar da, pirimler nedeniyle satın alma güçlerini koruyabilmek için maaşların artırılması mücadelesini yapaçaklardır. Özellikle de memurların sendikalaştığı ülkelerde bu olanak her zaman bulunabilecektir. Memurların pirim yükü devlete yansıdığında da bu yükün, vergi gelirleri ile finanse edileceği göz önüne alınırsa bütün toplum pirim yüküne iştirak etmiş olacaktır.

Burada bir başka durum da,ücretli ve maaşlıların pirimlerini devlete yansıtıp-yansıtmaması yönünden ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi pirimler genellikle vergi matrahından düşülmekte ve bu nedenle de bu gruptakilerin vergi yükü azalarak sonunda toplanan pirimler kadar vergi gelirlerinde düşme görülmektedir. Başka bir deyişle pirimlerin bir bölümü, devlet üzerine yansıtılmış gözükmektedir. Bu durum karşısında vergi gelirleri azalan devlet, ücretli ve maaşlılarda dahil bütün sosyal grupların vergi yükünü artırıcı tedbirlere başvuracaklardır. Bu uygulama sonucu ücretli ve maaşlıların vergi yükleri de artacağından,bu gruptakilerin pirim yükünü devlete yansıtması da gerçek ve somut bir yansıtma olmayacaktır (405).

---

(405) Bu konuda bak. DİLİK; Servetin Geniş Kitlelere Yayılması; A.g.e., s.191.

Ülkemiz yönünden bu durumdan, ücretli ve maaşlıların zararlı çıktığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Çünkü bilindiği gibi ülkemizde gelir vergilerinin 1975 yılı itibariyle yaklaşık yüzde 64'ünün ücretli ve maaşlılarca ödenmiş olması genellikle vergi yükünün, bu grup üzerine kolaylıkla yüklenebildiğini göstermesi yönünden dikkat çekmektedir.

Sendikalarca sigorta pirimlerinin işverenleri etkilemesi, toplumlarda sosyal güvenlik kavramının anlaşılıp anlaşılmaması ile de yakından ilgilidir. Genellikle sosyal sigorta hizmetlerini devletten beklemeye alışmış ve de sosyal sigorta kuruluşlarının bürokratik engeller yüzünden etkin olmadığı toplumlarda, bireyler sigorta pirimlerini aynen vergiler gibi kendileri için konulmuş bir yük kabullenmektedirler. Çoğu zaman da sigorta pirimlerinin devlet bütçesi dışında, bireylere kendi iştiraklerinin karşılığı olarak çeşitli sosyal güvenlik olanakları sağlamak için alındığı iyi anlatılamamaktadır. Ayrıca kendilerine sağlık hizmetleri gibi kısa dönemli yararların iyi sunulamaması ve uzun dönemli yararlardan da henüz yararlanamamış olmaları gibi nedenlerle,sigortalılar pirimler yoluyla satın alma güçlerinin düşmesini kabullenememektedirler.

Sonuç olarak da ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde teorik görüşler bir yana,ücretlilerin ödediği sosyal sigorta pirimlerinin emek faktörünün fiyatının (maliyetinin) dışında tutulduğu söylenemeyecektir. Sonunda da emek maliyetinin artışı nedeniyle bütün tüketiciler özellikle de düşük ve orta gelirli gruplarla, sigorta kapsamında bulunmayan ücretliler aleyhine bir yeniden gelir dağılımı akımı ortaya çıkabilecektir.

Ücretli ve maaşlıların ödedikleri pirimlerin tüketicilere yansımasının tartışma konusu olmasına rağmen, bunlar adına özel ya da kamu işverenlerinin ödedikleri pirimlerin büyük bir bölümünün tüketicilere yansıdığı tartışmasız kabul edilmektedir. Bilindiği gibi işletmelerin ücretliler için ödediği sosyal sigorta pirimleri, emek maliyetine ve dolayısiyle de işletmelerin üretim maliyetine dahil olmaktadır. İşverenlerin çalıştırdıkları sigortalılar için pirimlere iştirak etmeleri, bordro üzerinden kesilen bir vergi niteliğinde bulunmakta ve daha sonra da bu pirimler emek maliyetine dahil edilen

bir unsur olarak etkilerini göstermektedir. Genellikle de işverenlerin kârlarından fedakârlıkta bulunmak yerine, pirim giderlerini maliyete ekleyerek, fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıttığı bilinmektedir.

Tam rekabet piyasasında birey olarak işletmelerin piyasa fiyatlarını etkileyemeyeceği nedeniyle, pirimlerin tüketicilere yansıtılamayacağı ileri sürülebilir. Ancak pirimlerin bütün işletmelerin marjinal ve ortalama maliyetlerini aynı zamanda artıracağı, bu nedenle de herhangi bir işletmenin diğerlerinin de aynı şekilde davranacağını düşünerek, maliyet artışlarını satış fiyatlarına yansıtma yoluna gitmesi söz konusu olabilir. Ancak uygulamada hiçbir piyasanın tam rekabet koşullarını göstermemesi nedeniyle, bu konuda bir kanun olmadığı da belirtilebilir (406).

Tam rekabet piyasasında pirimlerin tüketiciler üzerine yansıtılması,aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanabilmektedir (407).

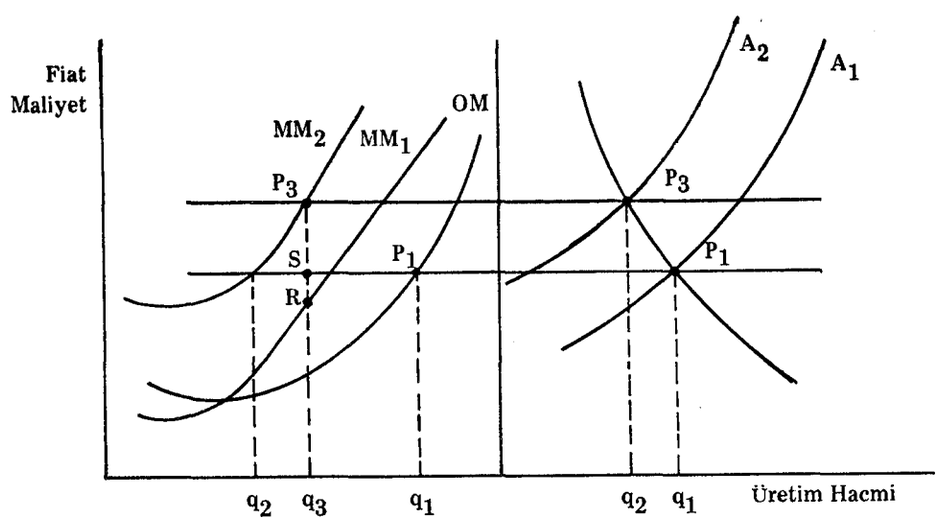

Şekil : 32 Tam Rekabet Piyasasında Sosyal Sigorta Pirimlerinin Yansıma Modeli.

(406) Bu konuda bak. DİLİK; A.g.e., s.182.

(407) Bu konuda bak. HEREKMEN; A.g.e., s.46.

Gerek işveren iştirakleri ve gerekse ücretlilerin işverenler üzerine yansıtabildikleri pirim yükü , maliyetlere etki ederek marjinal maliyet eğrisini (MM_1)'den (MM_2)'ye çıkartacaktır. Tam rekabet koşulları nedeniyle de başlangıçta fiyatlar yükseltilemeyeceğinden fiyatlar sabit kalacak ve her firma optimum dengesini,üretim hacmini (q_1)'den, (q_2)'ye düşürmek yoluyla tekrar bulacak ve bu arada marjinal işletmeler piyasadan çekilecektir. Sonunda da genel üretim hacmindeki düşüş global arzı (A_1)'den, (A_2)'ye düşürerek (P_1) olan denge fiyatını (P_3)'e çıkaracaktır. Bu durumda da her firma (RP_3) olan pirim yükünün (SR) kadar kısmını, tüketiciler üzerine yansıtabilecektir.

Yukarıdaki şekilden hareket edildiğinde de bütün firmalarca aynı miktar pirim yükü tüketicilere yansıtabilecek ve bu yansıtma talep eğrisinin elâstikiyetine göre değişebilecektir. Firmalar kendi marjinal ve ortalama maliyetlerine göre kârlarından bir kısmını kaybetmekle birlikte, pirim yüklerinin önemli bir kısmı aynı zamanda birer tüketici olan ücretli ve maaşlıların üzerinde kalacaktır (408). Özel kesimdeki işverenlere karşılık, kamu kesimindeki pirim yükü de vergiler artırılarak aynı şekilde mükelleflere yansıtılır. Görüldüğü gibi de pirim yükü fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıtılmaktadır.

Pirimlerin fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıtılması yanında, bir de işverenler satın aldıkları üretim faktörlerinin fiyatlarını - burada da emeğin fiyatını - düşük tutmaya çalışarak, pirimlerin yol açtığı maliyet artışını gidermek isteyebilirler. Genellikle de piyasa koşullarının bu yol için uygun olmaması nedeniyle, pirim yükü fiyat artışı şeklinde tüketicilere yansıtılır. Eğer daha sonra belirteceğimiz gibi toplam talep değişmez ve faktör fiyatlarını da düşürmek mümkün olmazsa, işverenlerin kârlarından fedakârlık ederek bu yüke katlanmaları zorunlu olur.

Ancak işletmelerin mallarını daha yüksek fiyatlarla satabilmelerini, başka bir deyişle fiyatların gerçek olarak yükselmesinin makro ve mikro düzeyde bazı koşulları olduğunda şüphe yoktur. Özellikle de pirimlerin fiyat yükselişleri şeklinde tüketicilere yansıtılabilmesi için, toplam talepte bunu karşılayan bir artışın ger-

(408) A.g.e., s.46-47.

çekleşmesi gerekmektedir. Tam yansımanın da toplam talepte aynı oranda bir artışla gerçekleşebileceği açıktır. Çalışmamız kapsamını aşmamak için toplam talepteki artışların nasıl sağlanabileceği konusunda ayrıntıya girmeyeceğiz. Ancak tahsil edilen işçi ve işveren pirimlerinin sosyal sigortalar kurumlarınca mal ve hizmet tüketimi için harcandığı, plâsmanlar şeklinde ekonominin tasarruf ve yatırım kapasitesini artıracak şekilde kullanıldığı ve sigortalılara ivaz olarak sağlandığı gözönüne alındığında da , talep artışının engellenmediği söylenebilecektir. Ayrıca işverenlerin de pirimler nedeniyle artan emek maliyeti karşısında, atıl fonlarını kullanarak ve kredi taleplerini genişleterek sermaye-yoğun yatırım harcamalarına gidebilecekleri söylenebilir.

Özellikle de düşük gelirli grupların tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle, bu gruplardan tahsil edilen pirimlerin toplam talebi düşürücü etkisi pek önem kazanmayacaktır. Buna karşılık yüksek gelirli gruplarda talep azalması ise; (işverenlerin kredi hacimlerini artırmaları, yeni yatırımlara girişmeleri ve ivazlar ile fonları plâse etmeleri sonucu) bazen fazlasıyle giderilebilecektir(409) Buna bağlı olarak da işveren pirimleri, talep artışının sonucu olarak tüketicilere yansıtılabilecektir.

Görüleceği gibi de sosyal sigorta kurumlarınca tahsil edilen pirimlerin, mal ve hizmet tüketiminde kullanıldıkları oranda tekrar ekonomik akıma döneceği görüşü ileri sürülmektedir. Ancak ülkemiz yönünden belirlenen bu etkilerin ne ölçüde geçerli olup-olmadığının araştırılması da çalışmamız kapsamını aşmaktadır. 1975 yılı itibariyle de Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 15.5 Milyar TL. olan gelirinin 3.8 Milyar TL.sinin giderler için harcandığı geri kalan 11.7 Milyar TL.sının da ilerki yıllarda yapılacak olan sigorta yardım ve ödeneklerinin karşılığı olarak fonlar (plâsmanlar) şeklinde ayrıldığı görülmektedir.

1975 yılı itibariyle Sosyal Sigortalar Kurumu, Özel Banka ve Sigorta Sandıkları ile T.C.Emekli Sandığı'nın toplam gelirlerinin

---

(409) YAZGAN; A.g.e., s.115.

25.8 Milyar TL. olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine 1975 yılı itibariyle yalnızca Sosyal Sigortalar Kurumu'nun plâsmanlarının 27.8 Milyar TL. olduğu bilinmektedir. Bu plâsmanların da yüzde 56.0'nın tahvillere, yüzde 13.78'inin bankalara, yüzde 18.78'inin işçi mesken kredilerine, yüzde 8.67'sinin gayrimenkullere, yüzde 2.82'sinin de diğer plâsmanlara ayrıldığı görülmektedir (410). Sosyal Sigortalar Kurumu'nda olduğu gibi T.C.Emekli Sandığı'nda da plâsmanların yüzde 50.1'i tahvillere ayrılmaktadır. Genellikle de bu kuruluş/lar iktisâdî devlet teşekküllerinin finansmanında kullanılan Devlet Yatırım Bankası Tahvillerini satın almaktadırlar.

Ülkemizde sosyal sigorta kurumlarınca toplanan işçi ve işveren pirimlerinin tüketim ve yatırım harcamaları şeklinde tekrar piyasaya dönerek, toplam talepte artış yaratması ve bu şekilde pirimlerin fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıtılması bizce, ülkemizin üretim kapasitesi ile yakından ilgili olmaktadır. Bilindiği gibi gelişmekte olan bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de arz esnek olmamakta, bu durum da toplam mal ve hizmet talebinin karşılanması yönünden dar boğazlar yaratmaktadır. Bunun sonucu olarak da sigortalı kesimin ürettiği mal ve hizmetleri satın almak durumunda bulunan bütün tüketiciler, mal ve hizmet satın alarak işverenlerin fiyatlar yoluyla yansıttıkları pirimlerin finansmanına katılmış olmaktadırlar. Memurlar için ödenen işveren pirimlerinin de-kendileri için ödedikleri pirimlerin yansıtılmadığı varsayımı altında- vergiler yoluyla piyasaya yansıtıldığı kabullenildiğinde,ülkemizde genel ekonomiden, sosyal sigortalar kurumlarına doğru yapılan gelir transferlerinin " ... gelirin yeniden dağılımı üzerinde olumlu bir etki yaratması yerine, olumsuz bir etki yarattığı ileri sürülebilir" (411).

Bilindiği gibi sigorta kapsamında bulunmayan ücretlilerle, bütün tüketiciler mal ve hizmet satın aldıklarında, fiyatlar yoluyla pirim yüküne katılmaktadırlar. Özellikle de iktisâden faal nüfusun ancak yüzde 24'ünün sosyal sigorta kapsamında bulunduğu ülkemizde bu

---

(410) Sosyal Sigortalar Kurumu; Sosyal Sigortalar Kurumu 1975 Çalışma Raporu ve Bilançosu ile 1976 İş Proğramı, A.g.e., s.20.

(411) HİRLEKMEN; A.g.e., s.100.

durum, kapsam dışında kalan büyük bir grubun pirim yüküne katıldığını ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi de aktif nüfusun ancak yüzde 12'sini oluşturan ücretlilerin - maaşlılarla birlikte bu oran yaklaşık yüzde 18'dir - sosyal güvenliklerinin sağlanması; aynı sosyal grupta bulunmalarına rağmen sigorta kapsamı dışındaki 1.309.061 ücretlinin, daha sonra inceleyeceğimiz kamu sosyal güvenlik harcamaları ile korunmaları gerektiği halde korunamayan korunmaya muhtaç çocukların, yetimlerin, dulların, sakatların ve tarım kesimindeki düşük gelirli grupların aleyhine olacak şekilde bir gelir dağılımına yol açmaktadır.

4) Sosyal Sigortalar Sistemimizin, Yeniden Gelir Dağıtıcı İlkelerden Yoksun Oluşu

Ülkemizde sosyal sigortalar sistemimizin ücretli ve maaşlılar yönünden yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olmasının nedenlerinden biri de, sistemin yeniden gelir dağıtıcı ilkeleri gereğince benimsememiş olmasından ileri gelmektedir. Şöyle ki;

- Sosyal sigorta kapsamından yararlanan ücretli ve maaşlıların ödedikleri pirimlerde, vergilerde olduğu gibi artan oranlılık ilkesi geçerli değildir. Uygulanan düz oranlılık ilkesinin, sigorta kapsamındaki ücretli ve maaşlıların gelirleri arasındaki oranı değiştirmeyeceği açıktır. Buna bağlı olarak da düz oranlılık ilkesi sonucu, düşük gelirli grupların katlanacakları pirim yükünün kendileri üzerindeki nisbî ağırlığı, yüksek gelirli grupların taşıdıkları nisbî ağırlıktan daha fazla olacaktır. Çünkü düz oranlı pirim yükünün düşük gelirli gruplarda neden olacağı gelir kaybı, bu grupların çok onemli ihtiyaçlarının karşılanamaması sonuçlarını doğurabilecektir. Ayrıca gerek çalışanların ve gerekse çalıştıranların ödedikleri pirimler, gelir ve kurumlar vergilerine tabi matrahlardan düşüldüğü için gerileyici (ric'i) bir tarife durumuna gelmekte ve bunun sonucu olarak da gelirler arttıkça pirim oranı yükselmektedir. Pirim ödemeye bağlı olarak vergi yükü de hafifletdiği için, "... pirimler bir taraftan ekonominin vergi kapasitesini azaltıcı yönde etkide bulunurken, diğer taraftan gelir dağılımı üzerinde de bu yönden olumsuz bir etki meydana" getirmektedirler (412).

---

(412) KEREKMEN; A.g.e., s.52.

Genellikle de düşük ve yüksek gelirli bütün sigortalılara sağlanan yararlar arasında da,önemli farklılıklar bulunmamaktadır(413). Başka bir deyişle pirimler yoluyla yüksek gelirli gruplardan düşük gelirli gruplara bir kaynak aktarımı gerçekleşmemektedir. Bunun sonucu olarak da dikey yönden yeniden gelir dağıtıcı etkiler görülmemektedir.

Ayrıca günlük kazançları 200 TL.nin üzerinde olan sigortalıların gelirlerinden pirim kesilmediğinden, pirimler yoluyla yüksek gelirlerin daha fazla gelir kayıplarına uğramaları önlendiği gibi, düz oranlılık ilkesinin de uygulanıp-uygulanmadığı tartışma konusu olacaktır. Görüldüğü gibi sigortalıların ödediği pirimlerin düz oranlı olması, ödeme gücü ilkesinin gözönüne alınmasını engellemektedir. Bu durum sadece sigortalılar yönünden olmayıp, işverenler yönünden de önemli olmaktadır. Çünkü düşük ya da yüksek gelirli bütün işverenler aynı pirim yükünü taşıdıkları için, işverenlerin nisbî gelir payları etkilenmemektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi işverenler pirim yükünü genellikle fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıttıklarından bu olanağı buldukları sürece de pirimlerin düz oranlı olması onları etkilemeyecektir.

Bu konuda ülkemizde uzun dönemli olarak bir teklif ilgi çekmektedir."Gelişen bir ülke olan Türkiye'de gelişmenin hızını kesmemek için, bir süre pirime dayalı sosyal sigorta sisteminin sürdürülmesine ihtiyaç olacaktır. Ancak belli bir refah seviyesine ulaşmak için ilerde pirim sisteminin kaldırılarak, herkesin ödeme gücüne göre değişen progresif sosyal güvenlik vergisinin uygulanmasının devreye sokulması" görüşü savunulmaktadır (414). Şüphesizki artan oranlı bir sosyal güvenlik vergisinin uygulanması halinde sosyal sigortalar sis-

---

(413) Kısa dönemli risklerden hastalık sigortasında geçici işgörmezlik ödeneklerinden yararlanmada bekâr mükelleflerle, bekâr olmayan mükellefler arasında bazı farklılıklar görülmekle birlikte,bu farklılıkların da gelir düzeyini esas aldığı söylenemeyecektir.Yine düşük gelirli grupların sağlık yardımlarından daha çok yararlandıkları ileri sürülebilirse de bu durumun uyulamada ne oranda gerçekleştiği şüphelidir. Kalabalık ailelere sağlık yardımları ile ilgili olarak transferler yapıldığı da görülürse de, bu aileler içinde yüksek gelirli aileler de olabileceğinden,burada da gelire gore bir farklılaştırma söz konusu olmayacaktır.

(414) MARUFLU; A.g.e., s.133.

teminin yeniden gelir dağıtıcı etkileri belirginleşebilecektir.

- Gerek Sosyal Sigortalar Kanunu'nun kapsamının sınırlı oluşu, gerekse uygulamanın iyi kontrol edilemeyişi nedeniyle sigortasız işçi çalıştırılmakta ve bu durum da yeniden gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü sigortasız işçi çalıştıran işyerleri, pirim yükünden kurtularak bu oranda haksız bir kazanç elde etmektedir. Bu durum da hem diğer işverenler aleyhine, hem de sigortasız çalışan tüm işçiler aleyhine yeniden gelir dağılımını bozmaktadır. Çeşitli nedenlerle de sosyal sigortaların kapsamı dışında kalan ücretliler, aynı zamanda dolaylı ve de dolaysız vergi yükü altında bulunduklarından kapsam dışı kalmaları yanında, bir de daha fazla vergi yükünü katlanmaktadırlar. Ayrıca işverenlerce sigorta pirimlerinin Sosyal Sigortalar Kurumu'na ya hiç, ya da zamanında yatırılmaması da yeniden gelir dağılımını olumsuz olarak etkilemektedirler. 1976 bağı itibariyle Kurum'un işverenlerden 1.4 Milyar TL. tutarında bir alacağı bulunduğu görülmektedir (415).

- Ülkemizde sosyal sigorta kurumlarımızın plâsmanlarının kârlılık ilkelerine aykırı bir şekilde düşük faizle işletilmeleri de, yeniden gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bilindiği gibi sosyal sigorta kuruluşlarının kanunları gereğince, plâsmanların belli bir yüzdeleri devlet tahvillerine ve devlet bankalarına yatırılmak zorundadır. 1975 yılında Sosyal Sigorta Kurumu Plâsmanlarının yüzde 70'si, T.C.Emekli Sandığı Plâsmanları'nın da yüzde 80'i, bu amaçlar için yatırılmış bulunmaktadır. Sosyal Sigortalar Kurum'nda tahvil gelirlerinin ortalama yüzde 7, banka faizlerinin de ortalama yüzde 5.13 olması enflasyon hızı da gözönüne alındığında, sigorta fonlarının iyi işletilmediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda da ülkemizde sosyal sigorta kurumlarından, devlete doğru bir gelir transferinin olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır (416). Bu uygulamanın yeniden gelir

---

(415) Sosyal Sigortalar Kurumu; A.g.e., s.73.

(416) Ayrıca sosyal sigorta kuruluşlarının, devletin çeşitli görevlerini yerine getirmekte olduğu görülmektedir. 1975 yılı itibariyle bu amaçla "Sivil Savunma Yardım Ödeneği" olarak 3.3 Milyon TL. "İş ve İşçi Bulma Kurumu" na da 38.4 Milyon TL., olmak üzere 41.7 Milyon TL. yardım yapılmıştır. Bak. Sosyal Sigortalar Kurumu; A.g.e., s.123.

dağılımı açısından etkisinin, gizli bir vergileme olduğu da ileri sürülmektedir (417).

Burada sigorta kurumlarının gelir kayıpları iki yönden önemli olmaktadır. Biri fonların iyi işletilememesi nedeniyle, kısa dönemde hizmetlerin gereğince yerine getirilememesi, ikincisi de uzun dönemde bu kuruluşların aktüeryal açıklarla karşılaşacak oluşlarıdır. Bu açıkları kapatmak devletin görevi olduğu için de, bu etki önemsenmeyebilir. Ancak fonların kârlılık ilkelerine uygun şekilde işletilmesi halinde ise, tarım sektörü gibi pirim ödeme gücü olmayan grupların da kapsanması gerçekleşebilecektir. Bu yönüyle de sosyal sigorta sisteminin gideremediği eşitsizlikleri, sigorta fonları yoluyla gidermek olanağına kavuşulabilecektir. Çünkü fonların kullanımı yoluyla, kuruluşların finansman yapısı güçlendirilebilecektir. Bu da kapsamın yaygınlaştırılmasında pirim ödeme gücünden yoksun bireyler için, devletin taraf olarak finansman yükünü hafifletebilecektir(418).

- Yukarıda görüldüğü gibi sosyal sigorta kuruluşlarımızın kanunlarına göre,ülkemizde düşük faizli devlet tahvilleri satın alınması zorunlu olmakta ve bu şekilde de devlete gelir transferleri yapılmaktadır. Oysa gelir farklılıklarının önemli boyutlara ulaştığı ülkemizde, ücretli ve maaşlıların pirim yükünü hafifletmek için devletin de üçüncü taraf olarak sosyal sigortaların finansmanına katılması halinde, sigortalılarla diğer sosyal gruplar arasında yeniden gelir dağılımının düzeltilebileceği ileri sürülebilir(419). Özellikle de ülkemizde sosyal güvenlik harcamalarının G.S.M.H. içindeki oranının 1975 yılı itibariyle

---

(417) YAZGAN; A.g.m., s.97.

(418) Devletin sosyal sigortaların finansmanına şu yollarla katılabileceği ileri sürülmektedir: Primlere benzer şekilde düzenli katkılarda bulunarak, sosyal sigortaların kısmen ya da bütünü ile yönetim giderlerini karşılayarak, sosyal sigorta açıklarını kapatarak ya da vergi indirim ve kolaylıkları sağlayarak. Bu konuda bak. DİLİK; Türkiye'de Sosyal Sigortalar, A.g.e., s.303.

(419) Bizim,ülkemiz yönünden üzerinde durduğumuz devlet katkıları, devletin pirimlere iştirak etmesidir. Bu dolaysız bir katkı olmaktadır. Devletin ülkemizde özellikle vergiler yoluyla dolaylı bir şekilde katkıları olmaktadır. Bilindiği gibi sigortaların ve işverenlerin ödedikleri pirimler bu grupların vergilendirilerek ücretlerinden ve kârlarından düşülmektedir. Yine bilindiği gibi sosyal sigortaların sağladığı parasal gelirler de vergiden muaf olmaktadır.

yüzde 4.4 olarak hesaplanmış olması, devletin sosyal güvenliğin finansmanına katılmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Batı Avrupa Ülkelerinde sosyal güvenlik harcamalarının G.S.M.H. içindeki oranının yüzde 18-24 arasında değiştiği gözönüne alındığında devlet katkısının zorunluluğunun daha açıklıkla görüneceğinde şüphe yoktur.

Ancak ülkemizde devletin sosyal sigortalara finansmanına katılması istenirken de, gelir dağılımını daha da kötüleştirmemek için dikkatli olunmalıdır. Öncelikle de devletin vergi gelirleri ile katkıda bulunması halinde, gereken ek vergilerin büyük çoğunluğunun da gerek gelir vergileri, gerekse dolaylı vergiler şeklinde ücretli ve maaşlılardan tahsil edileceğini unutmamak gerekir. Ayrıca da ortalama gelirleri,sigorta kapsamında bulunanların ortalama gelirlerinden çok yüksek olan ücretlilerin de bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Yine Bağ-Kur kapsamındakiler de dahil iktisâden faal nüfusun ancak yüzde 23.72'sinin Sosyal Sigortalar kapsamına alınabildiği ülkemizde, kapsanamayan gruplar aleyhine büyüyebilecek bir gelir dağılımına yol açmanın da gereği olmayacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi sosyal sigortalar sistemimizin yeniden gelir dağılımındaki olumsuz etkilerinin temel nedeni, sosyal sigortalardan yararlanan ücretlilerin toplam ücretliler içindeki oranının yüzde 50'yi ancak bulabilmesidir. Bu durumda ücretlilerin ancak yarısının kapsanabildiği ve kapsanamayan grupların da gerçekte çok düşük gelirliler olduğu bilinmektedir. Ayrıca kapsanan sigortalıların pirim yüklerinin belli bir kısmının da fiyatlar yoluyla kapsanamayan grupların üzerine yüklendiği de göz önüne alınırsa, devlet katkısını öncelikle kapsamın geliştirilmesini sağlayacak şekilde yönlendirmek zorunlu olacaktır. Yoksa belirli gruplara daha çok haklar sağlamak uğruna, gelir dağılımını daha da bozmanın anlamı olmayacaktır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda belirlediğimiz ilkeler benimsenirken, kapsanan gruplara sağlanan hakların iyileştirilmesinin de amaçlandığı görülmektedir. "... Devletin taraf olarak sosyal sigorta proğramlarının finansmanına katılması ve bu proğramların zamanın yaşam koşulları ile uyumlu bir hale getirilmesi, kapsamının genişletilmesi ve tarımsal sosyal güvenlik fonunun ilavesiyle 1968 yı-

lında yüzde 4.3 olan sosyal güvenlik harcamalarının gayri safî millî hasılaya oranının 1977 yılında yüzde 7 ve 1995 yılında yüzde 15'i aşması beklenmektedir"(420).

Devlet katkısını yalnız sosyal sigortalar için düşünmeyerek, daha sonra inceleyeceğimiz "Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları" yönünden de ele almak şüphesiz ki ülkemiz yönünden bir zorunluluk olmaktadır.

- Ücretli ve maaşlıların sosyal güvenliklerini sağlayan Sosyal Sigortalar Kurumu, Özel Banka ve Sigorta Şirketlerinin Sandıkları ile T.C.Emekli Sandığı'nca sağlanan ivazların da farklılıklar göstermesi, bu sandıklardan yararlananlar arasında imtiyazlı grupların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Özellikle özel banka ve sigorta sandıklarındaki uygulama, sosyal güvenlik espirisine de ters düşmektedir. Bu sandıklar içinde çok az sayıdaki birkaç banka sandığınca Sosyal Sigortalar Kurumu ile T.C.Emekli Sandığı'nın üzerinde haklar sağlanırken, sandıkların büyük bir bölümünün sosyal güvenlik esprisinden uzak, özel sigorta görünümünü taşıdığı görülmektedir.

Sosyal Sigortalar Kurumu ile T.C.Emekli Sandığı arasında da, sağlanan haklar bakımından oldukça farklılıklar vardır. Örneğin ücretlilerin Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan emekli aylığına hak kazanabilmesi için 25 yıllık sigortalık süresi boyunca toplam 5000 gün pirim ödemesi gerekirken, T.C.Emekli Sandığı kapsamındaki memurların ise; emeklilik aylığından yararlanabilmeleri için 30 yıllık fiilî sigortalılık süresi boyunca pirim ödemeleri gerekmektedir. Başka bir farklılık da memurların sigortalıklarını devam ettirebilmek için gelirlerinin yüzde 8'ini pirim olarak ödemelerine karşılık, işçilerin gelirlerinin yüzde 12'sini sigorta pirimi olarak ödedikleri ortaya çıkmaktadır. Bunlar yanında Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerin konut kredisinden yararlanmalarına karşılık, T.C.Emekli Sandığı'nda böyle bir olanak yoktur.

Çoğaltılabilecek örnekler nedeniyle, sosyal sigorta sistemimizin ücretlilerle, maaşlılar arasında sosyal güvenlik espirisine uygun yeniden gelir dağıtıcı özellikler taşımadığı ileri sürülebilir.

(420) DPT; A.g.e., s.804.

Bunun nedeni de sosyal güvenlik sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı ilkeler yerine, politik veya baskı gruplarının arzuları doğrultusunda şekillenmekte oluşudur.

II) Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları Yönünden

Daha önce de belirtildiği gibi pirim esasına dayalı sosyal sigorta sistemleri ile belirli gruplar, belirli tehlikelere (risklere) karşı korunmaktadırlar. Oysa pirim ödeme gücü olmayanlar, sosyal sigorta kurumlarınca kapsanmayanlar ya da karşılaştıkları tehlikeler nedeniyle korunma, sağlık ve gelir güvencesi ihtiyacında bulunanlarla ilgili kamu sosyal güvenlik harcamalarının (sosyal yardımların) öncelik yönünden yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin daha çok önem taşıdığı ileri sürülebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sefaletle karşı karşıya bulunan nüfusun çokluğu, bu harcamaları zorunlu hale getirmektedir. Çünkü sigorta sistemleri ile korunan gruplar genellikle gelir sahibi olan gruplar olurken, kamu sosyal güvenlik harcamalarının kapsamından yararlanacak grupların genellikle çok düşük gelirli gruplar oldukları bilinmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi sosyal sigorta sistemleri, pirim esasına dayanmakta ve aynı zamanda da belirli tehlikeleri (riskleri) korumaktadır. Bir toplumda her zaman pirim ödeme gücü olmayan yaşlılar, sakatlar, hastalar, dullar, yetimler ve işsizlerin bulunacağında şüphe yoktur. Yine aynı şekilde harplerden ve doğal afetlerden zarar görenlerin, gelirleri yeterli olmayan çok çocuklu ailelerin, konut sıkıntısı çeken grupların karşılaştıkları bu tehlikelerin (risklerin) sigorta sistemlerince kapsanmadığı bilinmektedir. Bu nedenle de sigorta kapsamı dışında kalan bazı gruplarla, bazı tehlikelerin (rizikoların) giderilmesi de görüldüğü gibi devletin sorumluluğuna bırakılmaktadır.

Ancak üzülerek belirtmek gerekir ki, ülkemizde transfer harcamaları içinde sosyal sigorta harcamaları her zaman öncelik kazanmış ve bu grupları koruyan dikey genişlemeler, daha büyük grupların kapsanmasını sağlayarak yatay çalışmaları ikinci plâna itmiştir. Buna bağlı olarak da kamu sosyal güvenlik harcamaları ne yazık ki, bugüne kadar gereken önemde ele alınmamıştır. DPT'nin bir yayınında da bu durumun belirtildiği görülmektedir. "Ülkemizde ferdî fayda ve

tatmin düzeyini yükselterek sosyal refaha ulaşmak için uygulanan politikalar çağdaş bilimselliğe ve yeterliğe erişememiştir. Örneğin sosyal olmak niteliğini taşıyan devletin gelir dağılımını düzeltici ve adilleştirici araç olarak dar gelirli gruplara doğrudan gelir transferini ön gören sosyal yardım (Social Assistance) veya aile yardımları (Family Allowances) ve kira katkısı (Rent Rebates) gibi yasal ve örgütsel düzenlemeler kurulamamıştır" (421) denmektedir.

Ülkemizde gerek kamu sosyal güvenlik harcamalarından yararlananların sayısını, gerekse bu amaçlarla yapılan harcamaların tutarını belirleyen kapsamlı çalışmaların olmaması da büyük bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu harcamalardan bazılarının şunlar olduğu görülmektedir: "Vatanî Hizmet tertibinden ödenen aylıklar", "İstiklâl Madalyası sahiplerine ödenen aylıklar(aynı tertipten)", "168 sayılı Kanun'a göre Türk Kültürüne hizmet eden öğretmenlere ödenen aylıklar", " Müstehikkin-ı İlmiye'ye ödenen aylıklar", "Mahallî idarelere korunmaya muhtaç çocuklar için yapılan transferler", "Tedavi edici sağlık hizmetine dönüştürülen harcamalar","Korunmaya Muhtaç Çocuklar için çocuk bakım evleri ve yetiştirme yurtları harcamaları", "Aciz İhtiyaçlar için huzur evleri hizmetleri için yapılan harcamalar" dır (422).

Ancak belirtilen hizmetlerle, ihtiyaç içinde olan bütün grupların kapsanamadığı bir gerçektir. Yapılan tahminlere göre de ülkemizde o-18 yaş grubundaki 20.3 Milyon çocuktan, ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan ya da ana ve babası tarafından terkedilen 3.7 Milyon çocuğun kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmadığı ya da sakat veya özürlü olduğu ileri sürülmektedir (423).Bu hizmetlerden de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve illerde de "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri" sorumlu olmaktadırlar. Ancak bu hizmetlerin gerektirdiği ödeneklerin [illegible]

(421) Selçuk MARUFLU; Sosyal Refah, Sosyal Güvenlik ve Plânlı Dönemde Politikalar, DPT; Ankara, 1975, s.13.

(422) YAZGAN; A.g.m.,s.77-78.

(423) MARUFLU; Sosyal Refah Devleti Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi, A.g.e., s.97.

rince sağlandığı da söylenemeyecektir. Örneğin 0-6 yaş grubunda olup korunmaya, bakıma, rehabilitasyona ihtiyaç gösteren 1.5 Milyon çocuktan ancak 3.650'sinin bu hizmetlerden sorumlu olan "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü "nce korunabilmesi acı bir gerçek olmaktadır.

Çocuklar yönünden zorunulu olan bu hizmetler dışında, yetişkin ve yaşlılarla ilgili hizmetlerde de önemli dar boğazlarla karşılaşılmaktadır. İktisâden faal nüfusa göre sosyal sigortalar kapsamının düşük olması, kamu sosyal güvenlik harcamaları olarak sağlanması gereken aile yardımı sisteminin eksikliği, reel harcamalar incelenirken de görüldüğü gibi sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi nedenlerle yaşlılara ve sakatlara da gereken hizmetler götürülememektedir.

Aşağıdaki tabloda ülkemizde sosyal sektörlere ayrılan yatırım paylarının, toplam kamu yatırımları içindeki oranları görülmektedir.

Tablo: 98 Sosyal Refahla İlgili Sektörlere Dönük Yatırım Payları

(Milyon TL.)

YILLAR	Toplam Kamu Yatırımları	Eğitim		Konut		Sağlık ve Sosyal Yardım		Sosyal Güvenlik (a)		Toplam (b)	
		Toplam Yatırım	Toplam Kamu Yatırımlarına Oranı	Toplam Yatırım	Toplam Kamu Yatırımlarına Oranı	Toplam Yatırım	Toplam Kamu Yatırımlarına Oranı	Toplam Yatırım		Yatırımlar Toplamı	Yatırımların, Toplam Kamu Yatırımlarına Oranı
1972	20.200.0	1.528.2	% 7.56	300.5	% 1.48	465.2	% 2.30	5.3	% 0.02	2.299.3	% 11.4
1973	25.375.0	2.515.0	% 9.91	276.0	% 1.08	501.8	% 1.97	3.3	% 0.01	3.296.1	% 12.9
1974	38.282.1	3.514.5	% 9.18	552.1	% 1.44	855.0	% 2.23	23.2	% 0.06	4.944.7	% 12.9

Notlar: (a) Çalışma Bakanlığı ve bağlı kuruluşların yatırım payları.

(b) Refah ile ilgili sosyal amaçlı transferler, çevre olanakları, beslenme ve Sosyal yardımlar gibi payları kategorileştirmek olanağı bulunamamıştır.

Kaynak: Selçuk MANUFLU, Sosyal Refah, Sosyal Güvenlik ve Plânlı Dönemde Politikalar, DPT; Ankara, 1975, s.11, Tablo:11.

Tabloda da görüldüğü gibi 1974 yılı itibariyle sosyal sektörlere ayrılan kamu yatırımlarının, toplam yatırımlara oranı yaklaşık yüzde 13 civarında olmaktadır. Ancak görüldüğü gibi de en düşük oran yüzde 0.06 ile sosyal güvenlik yatırımlarında gerçekleşmektedir.

c. Sübvansiyonların Yeniden Gelir Dağıtıcı Etkileri

Daha önce de belirtildiği gibi sübvansiyonlarla, düşük gelirli ücretliler ya da tüketiciler korunmak istenmektedir. Üreticiler korunmak istendiğinde bu grupların ürettiği mallara sübvansiyonlar sağlanarak bu grupların gelirleri artırılır. Düşük gelirli tüketiciler korunmak istendiğinde de, bu grupların tükettiği mal ve hizmetlerin karşılıksız ya da düşük fiyatla sağlanması istenir. Bu şekilde de devlet düşük gelirli grupların kullandığı mal ve hizmetleri sübvansiye ederek, bu mal ve hizmetleri satın alan gruplara piyasa fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark kadar bir transfer sağlamış olur. Ancak sağlanan sübvansiyonlardan düşük gelirli grupların ne oranda yararlandığının bilinememesi ve bunun yanında da bu grupların dolaylı ya da dolaysız vergiler yoluyla sübvansiyonların finansmanına ne oranda katıldıklarının hesaplanamaması, sübvansiyonların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin belirlenmesini güçleştirmektedir.

Ülkemizde diğer sosyal gruplardan farklı olarak, aynı zamanda birer tüketici olan ücretli ve maaşlılara karşılıksız ya da düşük fiyatla sağlanan farklı mal ve hizmet de yoktur. DPT'nin bir yayınında da belirtildiği gibi "Refaha dönük mal ve hizmetlerin devletçe düşük ücretle veya ücretsiz olarak sağlanması, bu şekilde özellikle dar gelirli bireylerin bütçesinin olumlu yönde etkilenmesi, bireylerin bu alanlardaki tüketimlerinin azalarak gelirini diğer ihtiyaç duyduğu alanlara yöneltmesine olanak veren ayni transferler anlayışı yeterince yerleşmemiştir" denmektedir (424). Aynı zamanda da ücretli ve maaşlılar dolaylı ve dolaysız vergi mükellefleri olarak, sübvansiyonların finansmanına önemli oranda katkıda bulunduklarından yeniden gelir dağıtıcı etkilerin bu yönüyle en azından nötr olduğu ile-

---

(424) MAKUİLU; Sosyal Refah, Sosyal Güvenlik ve Plânlı Dönemde Politikalar, A.g.e., s.13.

ri sürülebilir.

Çalışmamız yönünden ilgi çeken konu, ülkemizde üreticilere yapılan sübvansiyonların yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin ne olduğudur. Bilindiği gibi ülkemizde sübvansiyonlar, genellikle tarım kesimindeki üreticiler için yapılmaktadır. Yapılan sübvansiyonların da kamu gelirleri ile sağlanması, finansman yönünden ücretli ve maaşlıların katkısının önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca tarım kesiminde düşük ve yüksek gelirli bütün üreticilerin sübvansiyonlardan yararlanmalarına karşılık, bu kesimin vergi yükünün genellikle düşük olduğu da bilinmektedir. Bu durumun da gelir dağılımının ücretli ve maaşlılar aleyhine bozulmasında etkin olduğu ileri sürülebilir.

Ülkemizde devletin istihdam politikası yoluyla, emek faktörünü sübvansiye edip-etmediği de tartışılabilir. Bilindiği gibi ülkemizde tam istihdam önemli bir sorun olmaktadır. Bu nedenle de gerek devlet dairelerinde, gerekse kamunun iktisâdî amaçlı kuruluşlarında istihdam olanakları zorlanmakta ve politik amaçlar da ağır basarak şişkinlikler yaratılmaktadır. Buradan hareketle de işsiz durumunda olan emek faktörünün sübvansiye edildiği ileri sürülebilir. Yine aynı şekilde devletin iktisâdî amaçlı kuruluşlarında, genel olarak ücretlerin verimlilik ilkelerine göre belirlendiği de söylenememektedir. Özel kesimle kamu kesimi arasındaki önemli ücret farkları da bu durumu doğrulamaktadır.

Bizce, kamu kesiminde çeşitli nedenlerle gerek gizli işsizlik yaratacak şekilde istihdamın zorlanması ve gerekse iktisâdî amaçlı kuruluşlarda ücretlerin verimlilik artışlarının üzerinde düzenlenmesi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak emek faktörünün sübvansiye edilmesi politikasına bağlanabilir. Böyle bir politikanın ise yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin, toplum yönünden olumsuz olduğu ileri sürülebilecektir. Çünkü ücretli ve maaşlılar da dahil olmak üzere bütün tüketiciler, fazla istihdam ve yüksek ücretler nedeniyle pahalılaşan mal ve hizmetleri daha yüksek fiyatla satın almak zorunda kalacaklar ya da kuruluşların zararlarına vergilerle iştirak edeceklerdir. Ayrıca zarar eden bu kuruluşların finansmanı için kredi ve para politikasının zorlanması sonucu,hızlanan enflasyondan da düşük ve sabit gelirliler başta olmak üzere bütün toplumun etkileneceğinde şüphe yoktur.

Belirtilen olumsuz etkilerin sübvansiyonlardan yararlanamayan işsizlerle, daha düşük gelirli gruplar aleyhine gelir dağılımını daha fazla bozacağını söylemek de yanıltıcı olmayacaktır.

K I S I M : VI

T Ü R K İ Y E ' D E 1960-1975 D Ö N E M İ N D E G E L İ R D A Ğ I L I M I Y Ö N Ü N D E N S E N D İ K A L A Ş M A N I N E K O N O M İ K E T K İ N L İ Ğ İ

Daha önce bu bölümde belirlenen eğilimlere göre, ülkemizde 1960-1970 döneminde fonksiyonel gelir bölüşümünde emek gelirlerinin payı (E_G/YF_G) yüzde 27.35'den yüzde 36.56'ya çıkmış ve daha sonra da 1975 yılında bu oranın yüzde 32.78'e düştüğü görülmüştü. Gelişmiş ülkelerde (E_G/YF_G) oranının yaklaşık yüzde 70 civarında oluştuğu belirtilerek de, ülkemizde ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümündeki payının düşük olduğu ileri sürülmüştü.

Bilindiği gibi de (E_G/YF_G) oranını, genel olarak ücretli ve maaşlılar sayısı ile, bu grupların ortalama gelirleri belirlemektedir. Daha önce ücretli ve maaşlılar sayısının, (E_G/YF_G) oranını ne ölçüde etkilediği üzerinde durulmuş ve çeşitli durumlara göre de parite oranları (E_P) hesaplanmıştı. Hatırlanacağı gibi de ülkemizde ücretli ve maaşlıların, iktisâden faal nüfus içindeki oranının 1975 yılı itibariyle ancak yüzde 27'ye ulaştığı belirtilerek, gelişmiş ülkelerde bu oranın yüzde 80'i aştığından söz edilmişti.

Bu kısımda (E_G/YF_G) oranının belirlenmesinde, başka bir deyişle emek gelirlerinin fonksiyonel gelir bölüşümündeki payının oluşumunda, emek gelirlerinin büyüklüklerinin etkileri üzerinde durulacaktır. Bunun için de öncelikle 1960-1975 dönemi boyunca, ücret gelirlerindeki gelişmelerin belirlenmesi gerekmektedir. Şüphesiz ki bundan ~~bundan~~ sonra da emek gelirlerinin farklılaştırılmasında ve fonksiyonel gelir bölüşümünün etkilenmesinde, sendikalaşma hareketinin etkinliğini tartışmak mümkün olabilecektir. Görüleceği gibi de çalışmamızla sınırlı kalarak ücretliler yönünden eğilimler belirle-

necek, maaşlılar kapsam dışında bırakılacaktır.

I. 1960-1975 DÖNEMİNDE ÜCRET GELİRLERİNDE VE KİŞİ BAŞINA G.S.M.H'DAKİ GELİŞMELER

Öncelikle de ülkemizde tarım ve tarım dışı kesimlerde çalışan ücretlilerin gelirlerinin belirlenmesinde, önemli güçlükle karşılaşıldığı belirtilmelidir. Bu nedenle de ücretlerle ilgili çalışmalarda yararlanılan veri kaynaklarının da, genellikle belirli bir kesimi kapsayan Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri ile, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün "Büyük İmalât Sanayi Anketleri" olduğu görülmektedir. Bunlar dışındaki veri kaynakları işçi ve işveren sendikalarının kendi işkolları ile sınırlı olarak yaptıkları çalışmalarla, işçi ve işveren konfederasyonlarınca yapılmış örnekleme çalışmaları olmaktadır. Görüleceği gibi bu çalışmaların hiç biri, ülkemizdeki ücretlilerin tümünü kapsayacak nitelikte bulunmamaktadır. Aynı şekilde maaşlılarla ilgili çalışmalar da, toplam maaşlıları kapsamamaktadır.

Görüleceği gibi bizim kullandığımız veriler, önceki tablolarımızdan alınmıştır. Daha önce (86) No.lu tabloda belirlendiği gibi, ülkemizde 1960-1975 döneminde ücretli ve maaşlıların elde ettiği emek gelirlerinde önemli gelişmeler görülmektedir. Çünkü incelenen dönemde parasal ortalama emek gelirleri endeksi 771.0'a, reel ortalama emek gelirleri endeksi de 338.3'e çıkmıştır (425).

Çalışmamız ücretlilerle sınırlandığı için de, maaşlılar kapsanmamakta ve yalnızca ücretlilerin gelirleri incelenmektedir. Bu amaçla aşağıdaki tabloyu düzenlemiş bulunmaktayız. Tabloda tarım ve tarım dışı kesimlerde, 1960-1975 döneminde ücretlilerin parasal ve reel ortalama gelirleri ile, reel ücret gelirlerindeki artışlar görülmektedir.

---

(425) Bak. s. 528, Tablo:86.

Tablo: 99 1960-1975 Döneminde Tarım ve Tarım Dışı Kesimlerde Ücretlilerin Parasal ve Reel Ortalama Yıllık Gelirlerindeki Gelişmeler

YIL-LAR	Ücretliler Sayısı	Parasal Ortalama Yıllık Ücret Gelirleri		İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1960=100)	Reel Ortalama Yıllık Ücret Geliri	Reel Ortalama Yıllık Ücret Gelirlerindeki Artışlar			Yıllık Ortalama Artışlar %
		Gelirler (Ł.)	Dönemler Arası Artışlar %			Artış Endeksi	Zincirleme Endeks	Dönemler Arası Artışlar %	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1960	2.153.019	3548	-	100.0	3548	100.0	100.0	-	-
1965	2.368.973	5412	52.5	129.8	4169	117.5	117.5	17.5	3.5
1970	3.155.458	9826	81.5	171.6	5726	161.3	137.3	37.3	7.4
1975	3.363.494	27815	183.0	391.1	7111	200.4	124.1	24.1	4.8

Kaynaklar: (1) (17) No.lu tablodan yararlanılmıştır.
(2) (24-25-26-27) No.lu tablolardan yararlanılmıştır.
(3) Tarafımızdan hesaplanmıştır.
(4) (85) No.lu tablodan alınmıştır.
(5-9) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Bilindiği gibi ülkemizde sendikaların toplu sözleşme yapma hakkını elde etmeleri,1963 yılında gerçekleşmiştir. Ancak toplu sözleşme uygulaması, 1964 yılından itibaren etkinliğini göstermeğe başlamış bulunmaktadır. Buna rağmen biz,elimizdeki verilerin kısıtlılığı nedeniyle sendikaların ücretler üzerindeki etkilerini 1965 yılından önceki ve 1965 yılından sonraki dönem yönünden inceleyeceğiz. Şüphesiz ki bu durum 1960-1965 dönemi arasındaki ücret artışlarının bir kısmının, sendikalaşmadan doğduğu gerçeğini görmemezlikten gelmektedir. Ancak 1964 yılının bir geçiş dönemi olarak kabullenilmesi ve beş yıllık dönemin sadece bir yılını kapsaması nedeniyle de, belirlenen eğilimlerin önemli farklılıklar göstermeyeceği düşüncesindeyiz.

Tabloda da görüldüğü gibi,toplu sözleşme öncesi dönem olarak belirlediğimiz 1960-1965 döneminde, reel ortalama yıllık ücret

gelirlerindeki artışlar yüzde 17.5 olurken,toplu sözleşme döneminde artışların çok önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Örneğin belirlenen artışların 1965-1970 döneminde yüzde 37.3, 1970-1975 döneminde de yüzde 24.1 olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da 1965 yılından sonraki ücret artışlarında , sendikaların önemli derecede etkinlikleri olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Ancak 1970-1975 döneminde 1965-1970 döneminin aksine,reel ortalama yıllık ücret gelirlerinde bir düşme görülmektedir. Oysa parasal ücretler yönünden eğilimler incelendiğinde, bir düşüş söz konusu olmamaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi parasal ücretlerdeki artışlar, dönemler itibariyle yüzde 52.5, yüzde 81.5 ve 1970-1975 döneminde de yüzde 183.0 olmuştur. Bunun nedeninin de, 1970-1975 dönemindeki enflasyonist etkiler olduğunda şüphe yoktur.

Tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretlilerin gelirlerinde görülen bu eğilimleri, gelir dağılımı yönünden değerleyebilmek için de aynı dönemde kişi başına gayri safi millî hasıladaki eğilimlerle karşılaştırmak gerekmektedir.

Aşağıdaki tabloda, tarım ve tarım dışı kesimlerde kişi başına reel GSMH ile, reel ortalama yıllık ücret gelirlerindeki gelişmeler görülmektedir.

Tablo: 100 1960-1975 Döneminde Reel Kişi Başına GSMH'da ve Ortalama Yıllık Ücret Gelirindeki Gelişmeler

YIL-LAR	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1960=100)	Reel Ortalama Yıllık Ücret Geliri (II)			Reel Kişi Başına Gayri Safi Millî Hasıla (I)			(I)-(II) Farkı
		Reel Ortalama Yıllık Gelir (L.)	Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış Endeksi	Reel Kişi Başına GSMH	Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış Endeksi	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)		(6)	(7)
1960	100.0	3548	100.0	-	1696	100.0	-	-
1965	129.8	4169	117.5	17.5	1897	111.8	11.8	+ 5.7
1970	171.6	5726	161.3	37.3	2424	142.9	27.7	+ 9.6
1975	391.1	7111	200.4	24.1	3555	209.6	46.5	-22.4

Kaynaklar: (1) (85) No.lu tablodan alınmıştır.
(2) (99) No.lu tablodan alınmıştır.
(3-4) Tarafımızdan hesaplanmıştır.
(5) (71) No.lu tablodaki cari üretici fiyatlarıyla kişi başına GSMH'nin, İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi ile düzeltilerek bulunmuştur.
(6-7-8) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tabloda da görüleceği gibi tarım ve tarım dışı kesimlerde, 1960-1970 döneminde reel ortalama ücret gelirleri, reel kişi başına düşen GSMH'nın üzerinde seyretmiştir. Görüldüğü gibi de reel kişi başına GSMH'daki artış endeksi 1960-1965 döneminde yüzde 11.8, 1965-1970 döneminde yüzde 27.7 oranında artarken, reel ortalama yıllık ücret gelirlerindeki artışlar yüzde 17.5 ve yüzde 37.3 olmuştur. Ancak 1970 yılından sonra bu eğilim değişmiş ve reel ortalama ücret gelirleri, reel kişi başına GSMH'nın altına düşmeğe başlamıştır. 1970-1975 döneminde reel kişi başına GSMH'daki artışın yüzde 46.5 olmasına karşılık, reel kişi başına ortalama ücret gelirlerindeki artışın yüzde 22.4 ile daha düşük bir oranda gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde 1970 yılına kadar reel kişi başına gayri safi millî hasıla endeksinin üzerinde seyreden reel kişi başına ortalama yıllık ücret geliri endeksi de, 1975 yılında 200.4 olmuş ve 209.6 olan reel kişi başına gayri safi millî hasıla endeksinin altına düş-

müştür.

Toplu sözleşme düzeninden önceki dönemde reel kişi başına GSMH'dan yüzde 5.7 oranında daha yüksek artış gösteren reel ücret gelirleri, toplu sözleşme düzeninin etkinliğinin görüldüğü 1965-1970 döneminde yüzde 9.6 ya yükselmiş bulunmaktadır. Ancak bu eğilim, 1970-1975 döneminde de tersine dönmektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, 1970-1975 döneminde hızını artıran fiyat artışları, ücretlilerin gelirlerini olumsuz olarak etkilemiş bulunmaktadır.

(99) ve (100) No.lu tablolarda ücret gelirleri ile, kişi başına GSMH'daki gelişmeleri belirlemiş bulunmaktayız. Tablolarda görüldüğü gibi ücret gelirlerindeki artışlar, sendikalaşma ve toplu sözleşme hareketinin etkinliğinin başladığı 1965 döneminden sonra hızlanmaya başlamış bulunmaktadır. Buna karşılık özellikle 1970-1975 dönemindeki enflasyonist etkiler nedeniyle de parasal ücret gelirlerinin aksine, reel ücret gelirlerinin önemli oranda değer kaybına uğradığı ortaya çıkmaktadır. Burada özellikle 1970 yılından sonra etkinliğini gösteren enflasyon hızının, nedenlerinin tartışmasına girmek istemiyoruz (426). Ülkemizde gerek maliyet ve talep, gerekse yapısal enflasyonun bütün nedenlerinin var olduğunda ve bu nedenlerin ağırlıklarına göre de enflasyonist etkilerin görüldüğünde şüphe yoktur. Bizce daha sonra da görüleceği gibi bu nedenlerden birisi de, ücret artışları olmaktadır. Buna bağlı olarak da maliyet ve talep enflasyonlarının var olan nedenlerine, bir başka neden daha eklenmektedir.

II. SENDİKALAŞMA VE TOPLU SÖZLEŞME UYGULAMAMIZIN ETKİNLİĞİ SORUNU

Tarım ve tarım dışı kesimlerdeki ücretlilerin ortalama gelirleri ile ilgili eğilimleri belirledikten sonra, sendikalaşma ve toplu sözleşme düzeninin ücret gelirlerine etkisinin ve buna bağlı olarak da enflasyonist gelişmede sendikalaşma hareketinin payının ne oranda olduğunu belirleyebilmek için, sendikalı ve sendikasız

---

(426) Bu konuda bak. "Enflasyonist Etkiler", s.523-533.

sektörler yönünden etkilerin incelenmesi gerekmektedir. Ancak bunun için de, ülkemizde öncelikle sendikalaşma hareketinin kapsamı ve etkinliğin belirlenmesi zorunlu olmaktadır. Bu zorunluluğa rağmen de, sendikalaşma hareketinin kapsamını ve etkinliğini belirleyebilecek geniş kapsamlı verilerden ve çalışmalardan da mahrum olmamız, büyük bir dar boğaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Sendikalaşma hareketinin ve toplu sözleşme uygulamamızın ücretler üzerindeki etkilerini belirleme yönünden ortaya çıkan önemli sorun, ülkemizde gerçek sendikalaşma oranının bilinmemesinden ileri gelmekte ve bu nedenle de genel olarak sendikalaşma hareketinin etkinliğinin değerlendirilmesinde güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Çünkü çeşitli nedenlerle sendikalar, sayılarını oldukça yüksek göstermektedirler. Çalışma Bakanlığı'na bildirilen sayılara göre de ülkemizde, 3.328.633 sendikalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa toplu sözleşmelerden yararlananlar belirlendiğinde, arada çok önemli farklılıklar olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ülkemizde 1960-1975 dönemindeki sendikalı işçi sayıları ile, toplu sözleşmelerden yararlanan işçi sayıları yer almaktadır.

Tablo: 101 1963-1975 Döneminde Sendikalar ve Toplu Sözleşmelerle İlgili Gelişmeler

YIL-LAR	Sendikalar		Toplu Sözleşmeler					
	Sendika Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Kapsanan İşyeri Sayısı			Toplu Sözleşmeden Yararlanan İşçi Sayısı		
	(1)	(2)	Kamu (3)	Özel (4)	Toplam (5)	Kamu (6)	Özel (7)	Toplam (8)
1963	565	295.710	29	127	156	3494	5968	9462
1964	595	338.769	1435	2483	3918	263836	172926	436762
1965	668	360.285	1114	1741	2855	121750	50109	171859
1966	704	374.058	1000	1595	2595	159375	175013	334388
1967	798	834.680	1124	2506	3630	110041	78724	188765
1968	755	1.057.928	1440	1531	2971	354600	163697	418297
1969	797	1.193.908	1261	1614	2875	98105	136381	234486
1970	737	2.088.219	2309	2727	5036	334708	215243	549951
1971	631	2.362.787	978	3564	4542	188583	153967	342550
1972	642	2.672.857	1789	1879	3668	278017	148428	426445
1973	637	2.658.393	4211	2098	6309	249901	193384	443290
1974	675	2.878.624	1880	2443	4320	427300	174479	601779
1975	781	3.328.633	1051	3877	4928	91316	209002	300318

Notlar: (1-2) T.C.Çalışma Bakanlığı; Çalışma Dergisi, Cilt:1 Sayı.1, Yıl 1977, Ankara, 1977, s.104.

(3-8) 1963-1971 dönemi için bak. DİE; Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt İstatistikleri, Ankara, 1972, s.19. 1972-1973 dönemi için bak. T.C.Çalışma Bakanlığı; Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı.1, Yıl 1974, Ankara, 1974, s.179. 1974-1975 dönemi için bak. T.C.Çalışma Bakanlığı; Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı.1, Yıl 1977, s.121-122-123.

Tabloda da görüldüğü gibi, 1975 yılı itibariyle ülkemizde sendika kapsamında görünen işçi sayısı 3.328.633 kişi olmaktadır. Bu durumda düzenlenen aşağıdaki tabloya göre de ülkemizde 1975 yılı itibariyle sendikalaşma oranı yüzde 99'dur. Oysa 1975 yılı itibariyle toplu sözleşme kapsamındaki ücretli sayısı 300.318'dir. Genellikle toplu sözleşmelerin iki yıl için yapıldığı gözönüne alınırsa, 1974 yılında toplu sözleşmelerden yararlanan 601.779 ücretli ile

birlikte bu sayının 902.097'ye ulaştığı görülecektir(427).

Aşağıdaki tabloda ülkemizde sendikalaşma ve toplu sözleşmelerden yararlanma oranları görülmektedir.

Tablo: 102 1963-1975 Döneminde Sendikalaşma ve Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranları

YILLAR	Ücretliler	Sendikalaşma Oranı		Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranı		Toplu Sözleşmelerden Yararlananların, Sigorta Kapsamındaki Ücretlilere Oranı	
		Sendikalı Sayısı	Sendikalaşma Oranı (b)	Toplu Sözleşmelerden Yararlananlar Sayısı	Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranı(c)	Sosyal Sigortalar Kapsamı (g)	Toplu Sözleşmelerden Yararlananların Sigortalılara Oranı
1963	2.153.019(a)	295.710	% 12.06	9462	% 0.44	710.820	% 1.33
1965	2.368.973	360.285	% 15.21	608621(d)	%25.70	921.458	%66.04
1970	3.155.458	2.088.219	% 66.18	784437(e)	%24.85	1313.500	%59.72
1975	3.363.494	3.328.633	% 99.00	902097(f)	%27,08	1823.338	%49.47

Notlar: (a) 1960 yılındaki ücretli sayısıdır.
(b) (c) Sendikalaşma ve toplu sözleşmelerden yararlanma oranı, maaşlılar dışındaki ücretlilerden hareketle bulunmuştur.
(d) 1964 ve 1965 yılları toplamıdır.
(e) 1969 ve 1970 yılları toplamıdır.
(f) 1974 ve 1975 yılları toplamıdır.
(g) Sosyal Sigortalar Kurumu; İstatistik Yıllıkları'ndan alınmıştır.

Tablo sonuçları ülkemizde 1975 yılı itibariyle sendikalaşma oranının yüzde 99, toplu sözleşmelerden yararlanma oranının da yüzde 27 olduğunu göstermektedir. Bu durumda da 1975 yılı itibariyle ülkemizde toplu sözleşmelerden yararlanan ücretlilerin 900 bin civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. 1975 yılında sigorta kapsamındaki işçi sayısının da 1.823.338 olduğu gözönüne alınırsa, ülkemizde sigorta

(427) Toplu sözleşmelerin genel olarak iki yıl için yapıldığının kabullenilmesi, toplu sözleşmelerden yararlananların sayısının bulunmasında bir tekli, bir çiftli yılın rakamlarının toplanması yoluna başvurmayı gerektirmektedir. Uygulamada da bu yolun benimsendiği görülmektedir. Bak. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; A.g.e., s.26-87.

kapsamındaki ücretlilerin yaklaşık olarak ancak yüzde 50'sinin toplu sözleşmelerden yararlanabildiği görülecektir.

Ülkemizde sendikalaşma hareketinin etkinliği ile ilgili olarak da, toplu sözleşme uygulamamızın kesimler ve sektörler yönünden ağırlıklarının bilinmesi gerekmektedir. Sendikalı işçilerin kamu ve özel kesim arasında dağılımı bilinmemekle birlikte, 1975 yılı itibariyle toplu sözleşmelerden yararlananların yüzde 58'inin kamu kesiminde çalışan ücretliler olduğu görülmektedir. Genellikle de - tarım kesimi de dahil - kamu kesiminde çalışan ücretlilerin büyük bir bölümünün toplu sözleşmelerden yararlandıkları söylenebilir. Toplam ücretlilerin özel ve kamu kesimi arasındaki dağılımı bilinmediği için de, özel kesimde çalışan ücretlilerin toplu sözleşmelerden yararlanma oranları bilinmemektedir. Ancak kamu kesiminde çalışan ücretlilerin tamamının toplu sözleşmelerden yararlandıkları varsayılırsa, geri kalan ücretliler yönünden hesaplama yapılabilir. Bu durumda da yaklaşık olarak tarım ve tarım dışı kesimlerdeki özel işyerlerinde çalışan ücretlilerin, yaklaşık yüzde 15'inin toplu sözleşmelerden yararlandığı ileri sürülebilir.

Bir başka eğilim de, iktisâdî faaliyet kolları ya da sektörler yönünden toplu sözleşmelerden yararlanma oranları olmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki tablo düzenlenmiş bulunmaktadır.

Tablo: 103 1974-1975 Döneminde İktisâdî Faaliyet Kollarına (Sektörlere Göre) Toplu Sözleşmelerden Yararlanma Oranı

Sektörler ve İktisâdî Faaliyet Kolları	Toplu Sözleşmelerden Yararlananlar			
	1974	1975	Toplam	Yararlanma Oranı %
I. Tarım	22.686	21.224	43.910	12
1.Tarım,Avcılık, Ormancılık	22686	21224	43910	12
II.Sanayi	467.354	222.490	689.844	50
2.Maden İstihracı	95305	16588	111893	100
3.İmalât Sanayi	245112	188105	433217	51
4.Elektrik,Gaz,Su	35944	7694	43638	56
5.İnşaat	90993	10103	101096	28
III. Hizmet	111.739	62.016	173.755	11
6.Toptan Perakende Ticaret	9347	29661	39008	14
7.Ulaştırma,Depolama, Haberleşme	23986	8044	32030	12
8.Malî Müesseseler	22053	5868	27921	20
9.İş Hizmetleri ve Şahsî Hizmetler	56353	18443	74796	8
T O P L A M	601.779	305.730	907.509	27

Kaynak: T.C.Çalışma Bakanlığı; Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı.1, Yıl 1977, A.g.e., s.123'den hesaplanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi ülkemizde 1974-1975 döneminde top-sözleşmelerden yararlanma oranı yüzde 27 olmaktadır. En düşük yararlanma yüzde 11 ile hizmetler, yüzde 12 ile de tarım sektöründedir. En yüksek yararlanma oranı ise, yüzde 50 ile sanayi sektöründe gerçekleşmektedir. Sanayi sektörü içinde de yararlanma oranının en yüksek olduğu iktisâdî faaliyet kolu yüzde 56 ile elektrik, gaz, ve sudur. Genel olarak da yüzde 27 olan ortalamanın altındaki faaliyet kollarını sendikalaşmamış faaliyet kolları olarak alırsak, hizmetler sektörü ile tarım sektörünü sendikalaşmamış sektörler olarak belirleyebilmemiz mümkün olabilicektir. A.B.D.'de yapılmış bir çalışmada da tarım sektörü ile, hizmetler sektöründe bulunan toptan perakende ti-

caret, malî müesseseler ve iş hizmetleri ile şahsî hizmetler faaliyet kollarının sendikalaşmamış faaliyet kolları olarak belirlendiği görülmektedir (428). Ülkemizde de genellikle bu eğilim doğrulanmakta ve sadece ulaştırma, depolama ve haberleşme faaliyet kolu sendikalaşmamış faaliyet kolu olarak ortaya çıkmaktadır.

III. SENDİKALI VE SENDİKASIZ SEKTÖRLERDE ÜCRET ARTIŞLARI

Ülkemizde toplam ücretliler yönünden gerek bunların sayılarını ve gerekse gelirlerini belirleyebilecek verilerin derlenmemiş olması, sendikalı ve sendikasız sektörlerde ücret artışlarının gelişiminin bilinmesini engellediği gibi, fiyat artışlarında sendikalaşma hareketinin rolünün de ortaya konulamamasına neden olmaktadır. Özellikle de sendikasız kesim yönünden yapılmış hiçbir çalışma yoktur. Sendikalı kesimle ilgili olarak bazı örnekleme çalışmalarının yapılmış olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle de bu çalışmalardan tam anlamı ile yararlanmak mümkün olamamaktadır (429).

---

(428) Alpaslan IŞIKLI; "Sınai İlişkiler ve Toplu Sözleşme Düzeninin Ekonomik Yaşamdaki Yeri", Türkiye'de Toplu Pazarlık Sisteminde Yol Gösterici Faktörler, A.g.e., s.26-27.

(429) Bu çalışmalardan bazıları şunlar olmaktadır: Orhan TUNA; Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisâdî ve Sosyal Tesirleri II.Kitap, DPT; Ankara, 1970. DPT; Kamu Kesiminde ve Kamunun İştiraklerinde Toplu İş Sözleşmelerinin İşçi Ücretlerine Etkisi, Ankara, 1966. TÜRK-İŞ; Ücret Analizi, Ankara, 1975. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; Ücret Araştırması, Ankara. Türkiye Madenî Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS); Ücret Etüdü 1975 İstanbul, 1976 (Bu etüdler her yıl düzenlenmektedir). Cengiz KARAHASANOĞLU-Fuat HİÇYILMAZ-Naci ÖNSAL; Tütiş'e üye kuruluşlarda Gelir-Ücret-Fiyat İlişkileri, Türk Taşıt İşverenleri Sendikası Yayınları, Ankara, 1974. İstanbul Sanayi Odası; İstanbul Büyük Sanayinde Ücretler ve Verimlilik, İstanbul, 1972. Ercan GÜVEN; Türk Şeker Sanayinde İşgücünün Sosyal Politikası, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.45, Ankara, 1967. BURUK; A.g.e., Serpil ÖZDAMAR; Ücret Sistemleri ve İşgücü Verim Artışı, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları, No.205, Ankara, 1977.

Sendikalı kesimle ilgili olarak yapılan çalışmaların da - sektörel olarak yapılan çalışmalar hariç -, genellikle Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki işçilerin ücretlerinden hareket ettiği görülmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Sosyal Sigorta Kurumu İstatistikleri'ndeki ücretler, gerçek durumu yansıtmamaktadır. Çünkü bu ücretler ancak pirime esas olan ücretleri kapsamakta, aynî menfaatlerle, kanunî ikramiyeler, doğum ve ölüm yardımları, çocuk zamları gibi sosyal amaçlarla ödenen paralarla, azamî günlük ücretin üzerindeki ücretleri kapsamamaktadır (430). Ancak bütün yıllarda aynı yekilde davranılmış olmasının eğilimleri etkilemeyeceği ileri sürülebilirse de, sigorta kapsamın zaman içinde bir işçi çalıştıran işyerlerini de kapsaması sonucu, ortalama ücretlerin düştüğü ve bunun yanında işçi sayılamayacak yüksek gelirli gruplar da sigorta kapsamında bulunduğu için ortalama ücretlerin yükselmesi gibi nedenlerle, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'ndeki ücretlerin gerçekçiliği tartışma konusu olabilmektedir.

Ülkemizde toplu sözleşmelerden hareketle ücret gelirlerini belirleme olanağının olmaması ve Sosyal Sigorta Kurumu İstatistikleri'nin de yetersiz ve dar kapsamlı olması nedeniyle, toplu sözleşme öncesi ve sonrası ile, sendikalı ve sendikasız kesimler arasındaki ücret farklılıklarını belirleyebilmek için derlediğimiz ve daha önve (E_G/YF_G) oranını hesaplamakta kullandığımız verilerden hareket edeceğiz.

Çalışmamızda tarım kesimi, derlenen verilerde önemli derecede farklılıklar görüldüğü için kapsam dışı bırakılmıştır. Kapsamın belirlenmesinde ve ücret gelirlerinin hesaplanmasında maden, imalât sanayi, toptan ve perakende ticaret sektörleri için Devlet İstatistik Enstitüsü'nce çeşitli zamanlarda yapılan "Maden İstatistikleri" ile "Büyük Sanayi Ve İşyerleri Sayımı" ndan yararlanılmıştır. Bilin-

---

(430) Sosyal sigorta kapsamındaki ücretlilerin gerçek ücretlerine ulaşılabilmesi için, bu ücretlere yüzde 35 oranında bir ilâve yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bak. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; XI. Olağan Genel Kurul, Ankara, 1976, s.50.

diği gibi de büyük işyerleri 10 ve daha fazla kişi çalıştıran ya da 9 ve daha az kişi çalıştırmakla birlikte 50 + BG kullanan imalât sanayi işletmeleri ile, yıllık gayri safî satış tutarı 500.000 TL. dan fazla olan ticaret işletmelerini kapsamaktadır. " Maden İstatistikleri" nde büyük küçük ayırımı olmadığından, bütün işyerlerinde çalışanlar alınmıştır. Ulaştırma, haberleşme ve depolama sektörü de yine aynı şekilde "Sanayi ve İşyerleri Sayımı" ile kamu kesiminden derlediğimiz özel verilerden hareketle hesaplanmıştır. Malî müessesesler sektörü ile ilgili veriler de Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel olarak alınmıştır. İnşaat sektörü için kamu sektöründe çalışanlardan hareket edilmiş ve gelirler için, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'nden yararlanılmıştır. Ancak Sosyal Sigorta İstatistikleri'ndeki ücretlerin gerçek ücretleri yansıtmadığı da gözönüne alınarak, ilâvelerle gerçek ücretler bulunmağa çalışılmıştır. İş hizmetleri ve şahsî hizmetler sektöründe çalışanlar için de, Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri'ne başvurulmuştur. Ulaştırma, haberleşme ve depolama sektörü ile, malî müesseseler sektörlerinde de belirli sayıdaki gruplar için Sosyal Sigorta Kurumu İstatistikleri'ndeki ücretler düzeltilerek kullanılmıştır (431).

Görüldüğü gibi de belirli özellikleri olan işyerlerinde çalışanlar kapsanmıştır. Bu yola başvurulmasının nedenlerinden biri, bu tür işyerlerinden derlenen verilerin daha gerçekçi olacağının düşünülmesidir. Diğer bir neden de bu tür işyerlerinde, ücretlilere toplu sözleşmelerle sağlanan yararların en azından asgarî düzeyindeki kısmının sağlanmış olacağının varsayılmasıdır. Özellikle de kamu işyerlerinde çalışanların tamamı kapsama alınmıştır. 1975 yılı itibariyle sosyal sigortalar kapsamındaki ücretlilerin yüzde 34'ünün, toplu sözleşmelerden yararlanan ücretlerin de yüzde 57'sinin kamu kesiminde çalışmış olması da belirlediğimiz eğilimlerle, sendikalaşma

---

(431) Belirtilen işlemler daha önce "Ücretlilerin Gelirlerinin Tahmini" kısmında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bak. s.340-362. Ayrıca belirlediğimiz kapsam içinde, iktisâdî amaçlı kamu kuruluşlarında çalışan memurlar da yer aldığı için, bunlar toplamdan düşülmüştür.

hareketi arasındaki ilişkileri ortaya çıkarabilecektir. Özellikle de dönem boyunca aynı özellikteki işyerlerinden hareket edilmiş olmasının eğilimler arasındaki sapmaları önleyeceği ileri sürülebilir. Nisbî değişmelerin belirli bir dönem boyunca incelenmesine bağlı olarak da, belirecek tutarsızlıkların giderileceği savunulabilir. Bu nedenle de sendikalaşmadan önceki 1960-1965 dönemi ile, sendikalaşmadan sonraki 1965-1975 dönemi boyunca eğilimlerin gözlenebileceğinde şüphe yoktur.

Önce sendikalaşmış kesimdeki eğilimler belirlenecek, daha sonra da kapsamımız dışındaki işyerlerinde çalışan ücretliler de, sendikalaşmamış kesimdeki işyerlerinde çalışan ücretliler olarak ele alınacaktır.

1. SENDİKALI KESİMDE ÜCRET ARTIŞLARI

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi belirlediğimiz kapsam, toplu sözleşmelerden yararlananlar kapsamından büyük çıkmıştır (432). Bu durum da olağan karşılanmalıdır. Çünkü ülkemizde sendikalaşma oranının büyüklüğüne rağmen, toplu sözleşmelerden yararlanma oranının düşük oluşunun bazı haklı nedenleri vardır. Bu nedenler içinde de özellikle işyerlerinin büyük çoğunluğunun küçük oluşu ve az sayıda işçi çalıştırması, genellikle sendikalaşmanın büyük merkezlerde kümelenmeleri ve işveren karşısında ücretlilere - özellikle küçük işyerlerinde - tam anlamı ile bir güvence duygusu sağlayamamış olmasına bağlanabilir. Bilindiği gibi de tarım kesiminde toplu sözleşmelerden yararlananların sayısı da çok düşük olmaktadır. 1975 yılı itibariyle bu kesimde toplu sözleşmelerden yararlanma oranının yüzde 8 olduğu görülmektedir. Bunlara rağmen de tarım dışı kesimde toplu sözleşme kapsamında bulunmamakla birlikte, önemli bir grubun sağlanan sendikal hakların benzeri haklardan yararlandıkları ileri sürülebilir. Biz kapsamımızı genellikle 10 ve daha fazla ücretlinin

---

(432) Arada çok büyük farklılık da olmamaktadır. Örneğin Çalışma Bakanlığı kayıtlarına göre toplu sözleşmelerden yararlananlar 1965-1975 döneminde sırasiyle 608.621, 784.437 ve 902.097 olurken, bizim kapsamımız 713.424, 934.821 ve 1.246.567 olmaktadır.

çalıştığı işyerleri ile belirlediğimizden bu işyerlerinde çalışanların sendikal haklardan yararlandıklarını varsaymaktayız (433).

Aşağıdaki tabloda sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerin, toplu sözleşme düzeni öncesi ve sonrasında ücret gelirlerindeki gelişmeler görülmektedir.

Tablo: 104 Sendikal Haklardan Yararlandıklarını Varsaydığımız Ücretlilerin, Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Paraşal ve Reel Ortalama Gelirlerindeki Gelişmeler

YIL-LAR	Sendikal Haklardan Yararlandıkları Varsayılan Ücretliler	Ortalama Ücret Geliri (Tl.)	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1960=100)	Parasal Ortalama Ücretler		Reel Ortalama Ücretler		Yıllık Artışlar %
				Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış	Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış	
1960	556.562	6567	100.0	100.0	-	100.0	-	-
1965	713.424	9810	129.8	149.3	49.3	115.0	15.0	3
1970	934.821	16755	171.6	255.1	70.7	148.6	29.1	5.8
1975	1.246.567	43112	391.1	656.4	157.3	167.8	12.9	2.5

Not: Daha önceki tablolarımızdan yararlanarak düzenlenmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi hem parasal ücretler, hem de reel ücretler yönünden eğilimler hesaplanmış bulunmaktadır. Ülkemizde toplu sözleşme uygulamasının 1964 yılında başladığı gözönüne alınır ve 1965 yılına kadar olan dönemi de bir geçiş dönemi olarak kabullenirsek, 1960-1965 döneminde parasal ortalama ücret gelirlerindeki artışların yüzde 49.3, reel ortalama ücret gelirlerindeki artışların da yüzde 15 olduğu görülecektir. Oysa toplu sözleşme döneminden sonraki dönem olarak belirleyebileceğimiz 1965-1970 döneminde parasal ücret artışı yüzde 70.7, reel ücret artışı da yüzde 29.1 olmuştur.

(433) Daha önce 460. sayfada kişisel gelir dağılımını incelediğimiz kapsamla, bu kapsam arasında önemsiz farklılıklar olduğu görülecektir. Bunun nedeni de, bazı ücretli gruplar üzerinde düzeltmeler yapılmış olmasıdır.

Görüleceği gibi de 1960-1965 döneminde yüzde 15-yılda yüzde 3- olan reel ücret artışı, 1965-1970 döneminde yüzde 29.1'e -yılda yüzde 5.8- yükselmiştir.

Ülkemizde sendikalı sektörler yönünden önemli değişikliğin, 1970-1975 döneminde olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü incelenen dönem boyunca parasal ücretlerde en yüksek artış yüzde 157.3 ile bu dönemde gerçekleşmesine rağmen, enflasyonist etkiler nedeniyle reel ortalama ücretlerdeki artış ancak yüzde 12.9 olabilmiştir. Buna bağlı olarak da 1970-1975 döneminde reel ortalama ücretlerdeki artış hızı, 1965-1970 dönemine göre yüzde 16.2 oranında bir gerileme göstermiştir. Görüleceği gibi de 1975 yılında parasal artış endeksi 656.4'e yükselirken, reel artış endeksi 167.8 olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Tablonun belirlediği önemli sonuç, toplu iş sözleşmesinin ilk döneminde (1965-1970) reel ücretlerdeki artış yüzde 29.1, ikinci döneminde de yüzde (1970-1975) 12.9 olmuştur. Ortalama yıllık artışların ise, toplu sözleşme öncesinde yılda yüzde 3, toplu sözleşme sonrasında ise yılda yüzde 4.16 olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada önemli sorunun, İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksinin bütün ücretlileri ne oranda temsil edebileceğidir. Bölgesel eğilimleri yansıtmamakla birlikte, İstanbul gibi sendikalaşma ve toplu sözleşmelerden yararlanma oranı yüksek olan bir şehrin baz alınması da, bugünkü olanaklar içinde mazur görülebilecektir.

Toplu sözleşme öncesi ve sonrası dönemde ücret gelirlerindeki gelişmeleri, Sosyal Sigortalar Kurumu Kapsamındaki ücretlerden hareketle de belirlemek mümkün olmaktadır. Eğilimler yönünden bir karşılaştırma yapmak amaciyle, aşağıdaki tabloda 1960-1975 döneminde sigortalı işçi ücretlerindeki gelişmeler görülmektedir.

Tablo: 105 1960-1975 Döneminde Sosyal Sigortalar Kurumu Kapsamındaki Ücretlilerin Parasal ve Reel Ortalama Ücretlerindeki Gelişmeler

YILLAR	Parasal Ortalama Ücretler: Ortalama Ücret	Parasal Ortalama Ücretler: Zincirleme Endeks	Parasal Ortalama Ücretler: Yıllık Artışlar	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1960=100)	Reel Ortalama Ücretler: Reel Ortalama Ücret	Reel Ortalama Ücretler: Zincirleme Endeks	Reel Ortalama Ücretler: Yıllık Artışlar	Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Yıllık Artışlar %: Parasal Ortalama Ücretlerde Yıllık Artışlar	Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Yıllık Artışlar %: Reel Ortalama Ücretlerde Yıllık Artışlar	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksinki Yıllık Ortalama Artışlar
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
1960	14.45	100.0	-	100.0	14.45	-	-	-	-	-
1961	15.59	107.8	7.8	104.1	14.97	103.5	+3.5	-	-	-
1962	16.48	105.7	5.7	108.8	15.14	101.1	+1.1	-	-	-
1963	17.91	108.6	8.6	119.7	14.96	98.8	-1.2	7.3	1.1	6.5
1964	19.50	108.8	8.8	122.3	15.94	106.5	+6.5	-	-	-
1965	21.64	110.9	10.9	129.8	16.67	104.5	+4.5	-	-	-
1966	23.28	107.5	7.5	134.5	17.19	103.1	+3.1	-	-	-
1967	25.83	110.9	10.9	143.7	17.97	104.5	+4.5	-	-	-
1968	28.22	109.2	9.2	149.6	18.86	104.9	+4.9	-	-	-
1969	32.14	113.8	13.8	157.1	20.45	108.4	+8.4			
1970	35.32	109.8	9.8	171.6	20.58	100.6	+0.6			
1971	39.32	111.3	11.3	200.9	19.57	95.0	-5.0			
1972	43.88	111.5	11.5	227.5	19.28	98.5	-1.5			
1973	55.41	126.2	26.2	260.2	20.21	104.7	+4.7			
1974	68.26	123.1	23.1	321.4	21.23	105.0	+5.0	.	.	.
1975	85.55	125.3	25.3	391.0	21.87	103.0	+3.0	11.2	3.2	10.5

Kaynaklar: (1) Sosyal Sigortalar Kurumu; İstatistik Yıllıkları'ndan yararlanılmıştır.

(2-3) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

(4) İstanbul Ticaret Odasının (1958=100) ve (1963=100) olan "İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi" nin (1960=100) olarak değiştirilmesiyle bulunmuştur.

(5-10) Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tabloda da görüleceği gibi sigortalı işçilerin yıllık ortalama ücretlerinde, sendikalaşmadan önceki dönemde-1960-1963 döneminde-artış yüzde 1.13, sendikalaşmadan sonraki 1964-1975 döneminde ise yüzde 3.2 olmuştur. Oysa aynı dönemlerde parasal ücretlerdeki artışlar ortalama olarak 7.3 ve 11.2 olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Görüleceği gibi de toplu sözleşme uygulamasından sonraki dönemde nominal ücretlerde ortalama yıllık artış oranı yüzde 11.2 olmaktadır. Buna rağmen özellikle 1970 yılından itibaren başlayan yüksek enflasyon hızı nedeniyle, reel ücretlerdeki artış hızı ancak yüzde 3.2 olabilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi, 1960-1963 döneminde İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi'ndeki artış hızı yüzde 6.5 olurken, toplu sözleşme döneminde artış hızı yüzde 10,5 olmuştur. Önemli artışların da 1970-1975 döneminde olduğu görülmektedir. Çünkü reel ortalama yıllık ücretlerde 1964-1969 döneminde artış yüzde 4.6 olurken, bu oran 1970-1975 döneminde yüzde 16.4'e çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da 1970 yılında reel ücretlerdeki artış oranı 0.6 gibi küçük bir orana düşmüş,1969'da artış yüzde 8.4, 1971 yılında yüzde -5.0, 1972 yılında da yüzde -1.5 olmak üzere ücretliler satın alma güçlerini kaybetmişlerdir.

Bu durumda şu sonuçlara varılabilinecektir:

- Toplu sözleşmeden önceki dönem olarak belirlenen 1960-1963 döneminde parasal ortalama ücret artışları yüzde 7.3, reel ücret artışları yüzde 1.3 olarak gerçekleşirken, toplu sözleşme döneminde - 1964-1975 dönemi - parasal ücretlerdeki ortalama artışlar yüzde 11.2, reel ücretlerdeki artışlar da yüzde 3.2 olmuştur.

- İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi'nde de toplu sözleşmeden önceki 1960-1963 döneminde yıllık ortalama endeks artışı yüzde 6.5, toplu sözleşmeden sonraki dönemde ise yılda ortalama yüzde 10.5 olmuştur. Özellikle de 1970-1975 döneminde artışlar hızlanmış ve yılda ortalama yüzde 16.4'e çıkmıştır.

- Görüldüğü gibi de toplu sözleşme uygulamasından sonraki dönemde parasal ücretlerde görülen önemli artışlar, enflasyon hızındaki yükselmeler nedeniyle düşmüştür. Bu durum da reel ücretlerin, parasal ücretlerde yüzde 11.3 ve yüzde 11.5 oranında artışlar görüldüğü 1970 ve 1971 yıllarında, yüzde -5.0 ve yüzde -1.5 oranında değer kaybetmesine neden olmuş bulunmaktadır.

Toplu sözleşmelerden sonraki dönemi, ikiye ayırarak incelediğimizde şu sonuçla karşılaşılmaktadır: 1964-1970 döneminde reel ortalama ücretlilerde yüzde 4.6, 1971-1975 döneminde de yüzde 1.2 oranında artış olmuştur. Görüleceği gibi de ülkemizde 1970 yılından sonra sigortalı işçilerin reel ortalama ücretleri, toplu sözleşme döneminin ilk yıllarında sağlanan reel ortalama ücretlerin altında kalmış bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi de 1969 yılında reel ortalama ücretlerdeki artış yüzde 8.4 olurken, 1974 yılında bu oran yüzde 5.0'e, 1975 yılında da yüzde 3.0'e düşmüştür.

1969 yılında reel ücretlerdeki artışlarda, asgarî ücretlerin ülke düzeyinde uygulanmaya başlamasının da etkileri olduğundan şüphe yoktur. Ayrıca bu dönemde hızlı kalkınma nedeniyle toplam talebin canlı oluşu, artan ücretlerin ya genel maliyet içinde yedirilmesine ya da fiyatlara yansıtılmasına imkân sağlayabilmiştir. Ancak buna rağmen de bu dönemde fiyatların bir üst seviyede dengeye gelmesine rağmen, bir ücret-fiyat yarışından söz edilememektedir. Çünkü toplu sözleşme uygulamasının ilk heyecanı ve işverenlerin hazırlıksız oluşu gibi nedenlerle, artan ücretler özellikle kamu kesiminde işveren kâr marjının daraltılması yoluyla karşılanmış ve fiyatlara hemen yansıtılmamıştır (434).

Belirlenen eğilimlerin 1970 yılından sonra değişmeye başlaması ve sigorta kapsamının bir işçinin de çalıştığı küçük işyerlerine kadar yaygınlaştırılması, ortalama ücretlerin ve buna bağlı olarak da ortalama reel ücretlerin düşmesine yol açmış bulunmaktadır. Çünkü 1965 yılında 12.26 olan işyeri büyüklüğünün, 1970 yılında 4.09

---

(434) Bu konuda bak. ZAİM; A.g.e., s.121.

işçiye, 1975 yılında da 2.77 işçiye düştüğü görülmektedir. İşyerleri küçüldükçe genellikle ücretler de düşmekte ve bu tür işyerlerinde ayrıca ücretlerin bordrolarda düşük gösterilmesi yoluna da başvurulduğu ileri sürülmektedir (435).

Görüleceği gibi de 1970-1975 döneminde, reel ücretlerdeki düşmenin ne kadarının fiyat artışlarına bağlanabileceği tartışma konusu olabilecektir. Hatırlanacağı gibi Sosyal Sigortalar Kurumu kapsamındaki ücretlilerden hareketle belirlenen ücretler, yalnızca pirime esas olan ödemeleri kapsadığı için, gerçek ücretleri yansıtmamaktadır. Ayrıca sigorta kapsamının genişletilmesine bağlı olarak da, ortalama ücretlerin düştüğü görülmektedir. Bunlar dışında sigorta kapsamı, toplu sözleşmelerden yararlananlar kapsamından oldukça büyük olmaktadır. 1975 yılında toplu sözleşmelerden 905.097 ücretlinin yararlanmasına karşılık, sosyal sigorta ve işçi sayısı 1.677.471'dir. Belirtilen nedenlerle de Sosyal Sigortalar kapsamından hareketle, sendikalaşma hareketinin ücretler üzerindeki etkilerini belirlemek anlamlı olamamaktadır.

Bizim büyük işyerlerinden hareketle belirlediğimiz ve sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız ücretlilerle ilgili olarak bulduğumuz sonuçlarla, sigortalı işçilerden hareketle bulunan eğilimlerin de birbirini doğruladığı görülmektedir. Çünkü iki durumda da sendikalaşmadan sonraki dönemde gerek parasal, gerekse reel ücretlerde artışlar görülmektedir. Ancak 1970 yılından sonra parasal ücretlerde artışların devam etmesine karşılık, reel ücretlerde artışların hızının kesildiği ortaya çıkmaktadır. Hattâ sigortalı işçiler yönünden bu durum 1971-1972 yıllarında daha olumsuz olmakta ve ücretlilerin bu yıllarda satın alma güçleri eksi yönde etkilenmiş bulunmaktadır. Bizim çalışmamız da 1970-1975 dönemi boyunca eğilimler belirlendiği için, yıllık eğilimler ortaya çıkarılamamaktadır.

---

(435) Demir DEMİRGİL; "Ücretler ve Enflasyon", 1976 Yılının İkinci Yarısına Girerken, A.g.e., 1976, s.55.

Sendikalaşma hareketinin ücretler ve buna bağlı olarak da gelir dağılımı üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için, şüphesizki toplu sözleşmelerden yararlanan işçilerden hareket edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalardan biri de, Türkiye İşverenler Konfederasyonu'nun "Ücret Araştırması" adlı çalışmasıdır. Çalışmadaki eğilimler toplu sözleşme kapsamındaki 58 büyük işletmede, 1970-1975 döneminde sürekli olarak çalışan 60.653 kişinin saatbaşına ücret gelirleri ile ilgili olmaktadır (436).

Çalışma sonuçları ile ilgili eğilimler, aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: 106 1970-1975 Döneminde Parasal ve Reel Ortalama Ücretlerdeki Gelişmeler

YILLAR	Saat Başına Toplam Ödeme				İstanbul Geçinme Endeksi	Saat Başına Reel Ortalama Ücretler		
	Saat Başına Toplam Ödeme	Toplam Ödeme Endeksi	Zincir-leme Endeks	Yıllık Artış-lar		Saat Başına Reel Ücret Endeksi	Zincir-leme Endeks	Yıllık Artış-lar
1970	7.29	100.0	-	-	100.00	100.00	100.00	-
1971	8.43	115.64	115.64	15.64	119.02	97.16	97.16	-2.84
1972	10.42	142.94	123.60	23.60	137.34	104.07	107.11	7.11
1973	12.86	176.41	123.41	23.41	156.56	112.67	108.26	8.26
1974	16.50	226.34	128.30	28.30	193.96	116.69	103.56	3.56
1975	22.57	309.60	136.78	36.78	235.09	131.69	112.85	12.85

Not: Veriler Türkiye İşverenler Konfederasyonu "Ücret Araştırması" ndan alınmış ve eğilimler tarafımızdan tesbit edilmiştir.

Kaynak: Türkiye İşverenler Konfederasyonu; Ücret Araştırması Ankara.

Tabloda da görüldüğü gibi, parasal toplam ödemeler endeksi 1970-1975 döneminde yüzde 209.6 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşılık aynı dönemde İstanbul Geçinme Endeksi'ndeki artışın da 135.1 olduğu gözönüne alınırsa, saatbaşına işçilere yapılan toplam ödemeler 1970-1975 dönemi boyunca yüzde 31.7, yıllık olarak da

(436) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; Ücret Araştırması, A.g.e.

yüzde 6.34 gibi bir reel artış göstermiş bulunmaktadır. Görüldüğü gibi de 1971 yılında reel ücret artışı eksi yüzde 2.84'dür. Daha önce aynı eğilim Sosyal Sigorta Kapsamı'ndaki ücretliler yönünden de belirlenmiş ve burada reel ücret artışı eksi yüzde 5 çıkmıştı. Ancak sigorta kapsamındaki ücretlilerden farklı olarak, 1972 yılında reel ücret artışı artı değer kazanmakta ve yüzde 7.11 olmaktadır. Oysa sigortada bu değer eksi yüzde 1.5'dir. En yüksek endeks artışının da yüzde 12.85 ile, 1975 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Toplu sözleşmelerden hareketle sendikalaşma hareketinin etkinliğini belirleyen bir başka kapsamlı çalışma da Türk-İş'in "Ücret Analizi" adlı çalışması olmaktadır. Çalışma 1964-1974 dönemi boyunca Türk-İş'e bağlı sendikalar kapsamındaki 300.000 işçi ile ilgili eğilimleri belirlemektedir. Ancak çalışmada incelenen ücretlerin kapsamı ile ilgili bilgi verilmediği için, sosyal yardımların ücretlere dahil olup-olmadığı bilinememektedir. Sosyal yardımlarda özellikle toplu sözleşme döneminden sonra büyük artışların görülmesi, belirlenen eğilimler yönünden kuşkular yaratabilecek nitelikte bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda eğilimler görülmektedir.

Tablo: 107 1964-1974 Döneminde 300.000 İşçinin Reel Ortalama Ücretlerindeki Gelişmeler

İş Kolları ve İşçi Teşekkülleri	Artışlar	
	Dönem Boyunca Reel Ortalama Artış Oranı %	Yıllık Reel Ortalama Ücretlerde Artış Oranı %
1. Ereğli Kömür İşletmeleri (1964-1972 Dönemi), MADEN FEDERASYONU	46.49	5.11
2. T. Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü (1968-1974 Dönemi), ŞEKER-İŞ SENDİKASI	3.41	0.48
3. Sümerbank Beykoz Ayakkabı Fabrikası (1970-1974 Dönemi), TEKSİF SENDİKASI	12.19	2.43
4. Sümerbank Genel Müdürlüğü (1967-1974 Dönemi), TEKSİF SENDİKASI	43.53	5.44
5. Çimento Sanayi (1968-1974 Dönemi), ÇİMSE-İŞ SENDİKASI	24.29	3.47
6. Cam Sanayi (1968-1972 Dönemi), KRİSTAL İŞ SENDİKASI	52.36	10.47
7. Karayolları Genel Müdürlüğü (1963-1974 Dönemi), YOL-İŞ FEDERASYONU	40.80	3.40
8. T.C.D.D. (1964-1974 Dönemi), DYF-İŞ FEDERASYONU	14.91	1.35
9. Jandarma Genel Komutanlığı ve MSB İşyerleri (1968-1974 Dönemi), T.HARB-İŞ SENDİKASI	5.68	0.81

Not: Çalışmada 12 işçi teşekkülü ile ilgili eğilimler belirlenmiştir. Ancak üç kuruluşla ilgili verilerden yararlanmak olanağı bulunamamıştır.

Kaynak: TÜRK-İŞ; Ücret Analizi, Ankara.

Tabloda görüleceği gibi 1964-1974 dönemi boyunca yıllık reel ortalama ücretlerde yüzde 0.81 ile, yüzde 10.47 arasında artışlar olduğu ortaya çıkmaktadır. En düşük artış hizmetler, en yüksek artış da sanayi sektöründe olmakta, hizmetler, ulaştırma ve tekstil işkolları dışındaki diğer altı iş kolundaki artışların da yüzde 3'ün üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda da en düşük artışların olduğu üç işkolu ile, en yüksek artışın olduğu cam sanayi iş kolu istisna edildiğinde, genellikle artışların yüzde 3 ile 5 arasında gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bu oran bizim kapsamımızdan hareketle bulunan yüzde 4.16 ve sosyal sigorta kapsamından hareketle bulunan yüzde 3.2 oranı ile benzerlik göstermekte, Türkiye İşverenler Konfederasyonu'nca bulunan 5.26 oranından biraz ayrılmaktadır. Ancak Türk-İş'in Araştırması'ndaki verilerin yalnızca kamu kesimini kapsadığı, buna karşılık İşverenler Konfederasyonu Araştırması'ndaki verilerin de sadece 1970 yılından sonraki eğilimleri belirlediği söylenmelidir.

Toplu sözleşme uygulamamızın etkinliğini belirlemek için DPT tarafından da 1955-1965 döneminde kamu kesimi ile sınırlı olarak bir çalışma yapılmış bulunmaktadır.

Çalışma ile ilgili eğilimler, tabloda görülmektedir.

Tablo: 108 1955-1965 Döneminde Kamu Kesimindeki Reel Ortalama Ücretlerdeki Gelişmeler

YILLAR	Günlük Ortalama Ücretler (Sosyal Yardımlarla) (1)	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1955=100) (2)	Reel Ortalama Günlük Ücret Sosyal Yardımlar Dahil (3)	Endeks Artışı (4)	Zincirleme Endeks (5)	Yıllık Artışlar (6)	Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Yıllık Artışlar %	
							Parasal Ortalama Ücretlerde (7)	Reel Ortalama Ücretlerde (8)
1955	7.53	100.0	7.53	100.0	100.0	-		
1956	10.06	112.7	8.92	118.4	118.4	18.4		
1957	11.64	124.6	9.34	124.0	104.7	4.7		
1958	13.29	144.1	9.22	122.4	98.7	- 1.3		
1959	16.07	172.4	9.32	123.7	101.0	1.0		
1960	17.72	182.8	9.69	128.6	103.9	3.9		
1961	18.76	188.8	9.93	131.8	102.4	2.4		
1962	19.73	197.1	10.01	132.9	100.8	0.8		
1963	21.43	216.8	9.88	131.2	98.7	1.3	12.7	3.9
1964	24.43	219.9	11.10	147.4	112.3	12.3		
1965	24.35	233.1	10.44	138.6	94.0	-6.0	5.5	3.1

Not: Araştırmada parasal ücretler yönünden eğilimler belirlenmiştir. Reel ücretlerle ilgili gelişmeler, verilerden yararlanarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Kaynak: DPT; Kamu Kesiminde ve Kamunun İştirakleriyle Toplu Sözleşmelerin İşçi Ücretlerine Tesiri, Ekim 1966, s.23, Tablo:10.

DPT'nin bulgularına göre yapılan hesaplamalarda, toplu sözleşme öncesinde gerek parasal ve gerekse reel ücretlerdeki artışlar, toplu sözleşme dönemi olan 1964-1965 dönemindeki artışlardan daha yüksek olmaktadır. Görüldüğü gibi de toplu sözleşme öncesinde parasal ücretler yüzde 12.7, reel ücretler yüzde 3.9 oranında artış gösterirken, toplu sözleşme döneminde bu artışlar yüzde 5.5 ve yüzde 3.1'e düşmektedir. Bu durumda da toplu sözleşmelerin reel ücretleri yüzde 0.8 oranında düşürdüğü ileri sürülebilecektir. Oysa daha önceki bulgular ve diğer bazı çalışmalar, bu eğilimi doğrulamamaktadır. Belirlenen sonuçta, DPT'nin çalışmasının, sınırlı kapsamda yapılmış olmasının da etkisi vardır. Genellikle de DPT'nin bulgularının ka-

bullenilmediği görülmektedir(437).

Görüleceği gibi, ülkemizde bugüne kadar toplu sözleşmelerden yararlananların tamamını kapsayan . ve güvenilirliği açık bir çalışmanın yapılmadığı ortaya çıkmakta ve yapılan çalışmalar da genel eğilimleri belirlemekten öteye gidememektedir (438).

Çeşitli araştırmaların bulguları, ülkemizde toplu sözleşme uygulaması ile, parasal ve reel ücretlerde artışlar olduğunu belirlemektedir. Ücretlerdeki artışlarla ilgili önemli bir eğilim de, ülkemizde özellikle toplu sözleşme dönemiyle birlikte, çıplak ücretler dışında kalan ek ücretler/ve sosyal yardımlarda önemli artışların olmasıdır. Çeşitli çalışmaların sonuçlarına göre de 1970-1975 döneminde toplam ücret ödemeleri içinde, çıplak ücretler dışındaki ek ödemelerle, sosyal yardımların oranı en düşük olarak yüzde 40 olmaktadır (439). İşverenler Konfederasyonu'nun "Ücret Araştırması" na göre 1975 yılında bu oran yüzde 43 (440), Ereğli Demir Çelik İşletmeleri'nde yüzde

(437) Bu konuda bak. IŞIKLI; Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri, A.g.e., s.132.

(438) Kamu kesimi ile sınırlı olarak yapılan iki çalışmanın sonuçlarını belirlemekte de yarar görüyoruz. Bunlardan biri, 1956-1974 döneminde SEKA'daki eğilimleri belirlemektedir. Çalışmanın bulgularına göre reel ücretlerde sendikalaşmadan önceki 1956-1963 dönemindeki artış oranı yüzde 20.1, sendikalaşmadan sonraki 1964-1974 dönemindeki artış oranı da yüzde 53.24'dür. Bak.Serpil ÖZDAMAR; A.g.e., s.34, Tablo:13'den hesaplanmıştır. Yine kamu kesimi ile sınırlı olan başka bir çalışma da, TÜTİŞ tarafından yapılmıştır. Çalışma, Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı kamu kuruluşlarındaki eğilimleri belirlemektedir. Eğilimlere göre de 1963-1973 döneminde reel ücret artışları T.C.Devlet Demiryolu İşletmesi'nde yüzde 84,Denizcilik Bankası T.A.O.'da yüzde 66, D.B.Deniz Nakliyat T.A.Ş.'de yüzde 53, Türk Hava Yolları'nda yüzde 56, Uçak Servisi A.Ş.'de yüzde 26 olmuştur. Bak.KARAHASANOĞLU-HİÇYILMAZ-ÜNSAL; A.g.e., s.11.

(439) Genellikle toplam ücret ödemeleri çıplak ücret (esas ücret), ek ücret (ek ödemeler) ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır. Çıplak ücret; kök ücreti, ek ücret; genellikle çıplak ücrete bağlı olarak değişen fazla mesai,ikramiye,pirim ve ek ödemeler gibi ödemeleri,sosyal yardımlar da yemek,giyecek,sağlık,eğitim gibi sosyal amaçlı ödemeleri kapsamaktadır.

(440) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; A.g.e., s.16.

66 (441), Seka'da 1974 yılında yüzde 75 (442), Denizcilik Bankası'nda 1973 yılında yüzde 64.50'dir(443).

Ülkemizde çıplak ücretler dışındaki ödemelerin, özellikle toplu sözleşme dönemi ile birlikte artış gösterdiği görülmektedir. Örneğin 1963 yılında toplam ücret ödemeleri içinde ek ücret ve sosyal yardımların oranı Denizcilik Bankası T.A.O.'da yüzde 39.59, D.B. Deniz Nakliyatı'nda yüzde 41.84, Seka'da yüzde 49.0 olurken, 1973-1974 yıllarında bu oranlar sırayla, yüzde 64.50, yüzde 63.79, yüzde 75 olmuştur.

Özellikle sosyal yardımlardaki hızlı artışlar, toplu sözleşmelerin ücretler üzerindeki etkinliğini göstermesi bakımından önemli olmaktadır."Gerçekten işçi sendikaları,çeşitli isimler altında sosyal yardımlarla işçilerin gelirlerini artırma yoluna giderken mütevazi ücret zamları ile yetindikleri izlenimini uyandırmağa çalışmışlardır. Başka bir ifade ile toplu pazarlıkta zam olarak alamadıkları parayı sosyal yardım adı altında sağlamak cihetine gitmişlerdir..... Bu durum da memleketimizde toplu pazarlığın, daha çok sosyal yardımlar tarafına meylettiğini" göstermektedir (444). Şüphesiz ki toplu sözleşmelerde sosyal yardımların ağırlık kazanmasında gerek işçilerin ve gerekse işverenlerin yüksek vergi yükünden kurtulmak istemelerinin de etkisi vardır.

Çıplak ücretler dışındaki ödemelerin kamu ve özel kesim yönünden ayrı, ayrı incelenmesi halinde de belirtilen ödemelerin kamu kesiminde daha fazla ağırlık taşıdığı görülmektedir. 1975 yılı

---

(441) Ruşen GEZİCİ; "Sanayide Ücret-Maliyet ve Prodüktivite İlişkileri", Sanayimizde Ücret-Maliyet İlişkileri, İ.Ü.İşletme Fakültesi.Muhasebe Kürsüsü Yayınları No.16, İstanbul,1976,s.16, Tablo:5.

(442) ÖZDAMAR; A.g.e., s.29-30.

(443) Türk Taşıt İşverenleri Sendikası; A.g.e., s.16.

(444) Metin KUTAL; "Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninde Ücret Politikası", Türkiye'de İşçi-İşveren İlişkileri,A.g.e., s.46.

itibariyle özel kesimde ek ücretler ve sosyal yardımların toplam ödemelere oranı yüzde 37.17 olurken, kamu kesiminde bu oranın yüzde 47.14 olarak gerçekleştiği görülmektedir (445).

2. SENDİKASIZ KESİMDE ÜCRET ARTIŞLARI

Sendikalı kesimde ücret artışlarındaki eğilimleri belirledikten sonra şimdi de sendikasız kesimdeki eğilimleri belirleyebiliriz.

Aşağıdaki tabloda gelişmeler görülmektedir.

Tablo: 109 Sendikal Haklardan Yararlanmadıkları Varsayılan Ücretlilerin, Sendikalaşmadan Önceki ve Sonraki Dönemde Parasal ve Reel Ortalama Gelirlerindeki Gelişmeler

YIL-LAR	Sendikal Haklardan Yararlanmadıkları Varsayılan Ücretliler	Ortalama Ücret Geliri (TL.)	İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi (1960=100)	Parasal Ortalama Ücretler(I)		Reel Ortalama Ücretler		Yıllık Artışlar %
				Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış	Artış Endeksi	Dönemler Arası Artış	
1960	788.944	2762	100.0	100.0	-	100.0	-	-
1965	777.829	4063	129.8	147.1	47.1	113.3	13.3	2.6
1970	1.545.583	6830	171.6	247.2	68.1	127.1	27.1	5.4
1975	1.542.551	16513	391.1	597.8	141.7	106.0	6.0	1.2

Kaynak: Daha önceki tablolarımızdan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, toplu sözleşmelerden yararlanmadıklarını varsaydığımız işçilerin de, incelediğimiz 1960-1975 dönemi boyunca genellikle parasal ücretlerinde önemli artışlar olmuştur. 1960 yılında 100 olan parasal ortalama ücret endeksi, 1975 yılında 597.8'e, reel ortalama artış endeksi de 106'ya yükselmiş bulunmaktadır. Oysa sendikal haklardan yararlandıklarını varsaydığımız grupların parasal ortalama ücret endeksi 656.4, reel ortalama ücret endeksi de 167.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda;

- Sendikasız kesimde özellikle parasal ücretlerde önemli artışlar olmakla birlikte bu kesimdeki artışlar yine de sendikalı

(445) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; A.g.e.,s.16,Tablo: 4-5.

kesimdeki artışlardan düşük olmaktadır. Sendikasız kesimdeki ortalama ücretler 58.6 endeks değeri ile, sendikalı kesimdeki ücretlerin altında kalmaktadır.

- Sendikalı kesimle, sendikasız kesim arasındaki ortalama ücret farkları 1960-1975 döneminde 3.75 oranında bir artış göstermiştir. Örneğin 1960 yılında sendikasız kesimin ortalama ücreti, sendikalı kesimin ortalama ücretinin yüzde 42.05'ine eşit olurken, 1975 yılında aradaki fark aşılarak bu oran 38.30'a düşmüş bulunmaktadır. Ayrıca yapılan bir araştırmanın sonucuna göre de ".... toplu sözleşme düzeninden sonra sendikalı işçiler arasındaki ücret farkları süratle azalırken,buna karşılık sendikasızlar arasında ücret farklarının değişmediği, hattâ arttığı" ortaya çıkmaktadır (446). Bu durumda ülkemizde sendikalaşma hareketinin sendikasız kesim aleyhine bir gelir bölüşümüne yol açtığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

- Özellikle 1970-1975 döneminde reel ücretlerdeki yıllık artış hızının yüzde 1.2'ye düştüğü gözönüne alınırsa, toplu sözleşme öncesi artış hızı olan yüzde 2.6'nın da korunamadığı görülecektir. Bu sonuç da yukardaki yargımızı doğrular nitelikte bulunmaktadır.

IV. ÜCRETLER İLE FİYATLAR, ÜRETİM MALİYETLERİ VE VERİMLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

İncelediğimiz dönemde, belirlenen parasal ve reel ücret artışlarının, fiyat artışlarının tek nedeni olup-olmadığı tartışma konusudur. Ancak ülkemizde ücretler ile fiyatlar, üretim maliyetleri ve verimlilik arasındaki ilişkileri belirleme yönünden darboğazlarla da karşılaşıldığı açıktır. Bizim derlediğimiz veriler, belirlenen ilişkileri açıklayabilecek ayrıntıda olmadığı için de, diğer veri ya da çalışmalardan yararlanmak yoluna başvurulmuştur.

Genellikle de Büyük İmalât Sanayi, sendikalaşmış kesim olarak varsayılmakta ve bu kesimdeki ücret-fiyat artışlarından hareketle de, sendikalaşma hareketinin fiyatlar üzerindeki etkileri belirlen-

(446) TUNA; A.g.e., s.255.

meğe çalışılmaktadır.

1964-1968 ve 1968-1972 yılları ile ilgili olarak Büyük İmalât Sanayi'nde yapılan çalışmaların sonuçları, ortalama parasal ücretlerdeki değişmeler ile, fiyatlardaki değişmeler arasındaki ilişkinin ters yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle imalât sanayinde ücret artışlarının en hızlı olduğu alt kesimler, en yüksek fiyat artışları gösteren alt kesimler olmamaktadır. "Böylece yatay-kesit analiz sonuçları, özellikle 1968-1972 döneminde yüksek fiyat artışları gösteren imalât sanayi alt kesimlerinde, bu durumun başlıca nedeninin ücret artışlarında değil, başka faktörlerde aranması gerektiğini göstermektedir "(447). Bu faktörler içinde de çalışma süresinin, çalışma hızının (emek yoğunluğunun), verimliliğin fiyatlardaki artışlarla birlikte düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir(448) Özellikle de verimlilikteki artışların, gözönüne alınması zorunlu olmaktadır. Çünkü hızlı verimlilik artışı sağlanan altkesimlerde, hem ücretler daha hızlı artabilmekte, hem de fiyat artışları daha yavaş olabilmektedir. Buna bağlı olarak da verimlilik artışları nedeniyle, ücretler ile fiyatlar arasındaki ilişki ters yönde olabilmektedir.

Bu durumda ücretlerle, fiyat artışları arasındaki ilişkiyi, toplam üretim maliyetleri açısından belirlemek daha anlamlı olacaktır. Çünkü işçi ücretlerinin üretim maliyetleri içindeki oranı, ücret artışlarının, fiyat artışlarına neden olup-olmaması yönünden önem kazanmaktadır. Öncelikle de ücret artışlarının, fiyatlara olan etkisini belirleyebilmek için bu oranların bilinmesi gerekmektedir.

Ülkemizde 1964-1974 döneminde Büyük İmalât Sanayi'nde üretim maliyetleri içindeki işçilik payları yüzde 10.8 ile, yüzde 13.9 arasında değişebilmektedir. Demir Çelik İşletmeleri'nde ise bu oranların yüzde 18.1 ile yüzde 30.9 arasında değiştiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Araştırması'nda da 1974

---

(447) Bu konuda bak. Raşit HOŞGÖR; İktisâdî Kamu Kuruluşlarında ve Büyük İmalât Sanayinde Ücret-Fiyat-Verimlilik-İstihdam İlişkileri, MPM, Ankara, 1975, s.43-44. Aynı eğilimlerle ilgili olarak bak. DORSAY-SAİT; A.g.e., s.132-133.

(448) DORSAY-SAİT; A.g.e., s.133-134.

yılında üretim maliyetleri içinde işçilik giderlerinin; maden istihracı işkolunda yüzde 74, kömür işletmelerinde yüzde 56, diğer maden işletmelerinde yüzde 56, toprak işkolunda yüzde 33, cam işkolunda yüzde 33, deniz işkolunda yüzde 28 olduğu belirtilmektedir (449).

Büyük İmalât Sanayi'ndeki verilerden hareketle yapılan bir çalışmaya göre, 1964-1968 dönemi için hesaplanan ve toplam üretim maliyetleri içindeki işçilik payı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon bağıntısı, bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak regresyon katsayısı yüzde 10 önemlilik derecesinde bile testi geçememektedir. Bu yüzden bulunan bu pozitif ilişki, istatiktik bakımından anlamlı değildir. Buna karşılık 1964-1968 yılındaki eğilimlerin aksine olarak, 1968-1972 döneminde bulunan negatif ilişki son derece anlamlı olmaktadır. Çünkü bu dönemde toplam üretim maliyetleri içinde, işçilik paylarının arttığı altkesimlerde, fiyat artışları daha yavaş bir artış göstermiştir. Bunun nedeni de muhtemelen, bu altkesimlerde gerçekleştirilen verimlilik artışlarının, diğer maliyet unsurlarından sağladığı tasarruflar olmaktadır (450). Bu durumda en fazla fiyat artışları gösteren alt kesimler, en fazla ücret artışları gösteren alt kesimler olmamakta, başka bir deyişle "... fiyatlarını daha hızlı artıran alt kesimler, ücretlerin daha hızlı arttığı altkesimler değil, ücret ve girdinin birim üründeki paylarını artırdığı altkesimler" olmaktadır (451).

Görüldüğü gibi de fiyat artışlarını, yalnızca ücret artışlarına bağlamak yanıltıcı olmaktadır. Diğer değişkenler sabit kalmak şartıyla, ücret artışlarının belirli oranlarda fiyat artışlarına yol açtığında da şüphe yoktur. Bu amaçla 1974 yılında ücret artışlarının, fiyat artışlarına ne oranda etkide bulunacağını ya da başka bir deyişle ücret artışlarının, tüm fiyat artışları içindeki gerçek yerini he-

---

(449) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; A.g.e., s.52.

(450) HOŞGÖR; A.g.e., s.44-45.

(451) DORSAY-SAİT; A.g.e., s.137. Belirtilen çalışmada madenî eşya, kimya,kauçuk ve içki imali altkesimleri, en yüksek ücret artışı gösteren altkesimler olmakla birlikte, aynı zamanda da en düşük fiyat artışları gösteren alt kesimlerdir.

saplamak için yapılmış bir çalışma ilgi çekmektedir (452). Çalışmada 1974 yılı itibariyle öncelikle ücret artışlarının fiyatlara olan etkisinin belirlenmesi amacı güdülmüş ve ücret artışlarının, tüm fiyat artışları içindeki yeri gösterilmek istenmiştir. Önce 1974 yılında ücret artışlarının üç almaşığa göre sırasiyle yüzde 19.6 yüzde 21.7 ve yüzde 24.4 kadar artacağı tahmin edilmiştir. "Kâr hadleri aynı kaldığı ve büyük fiyat değişmelerine rağmen son girdi-çıktı tablosundaki teknolojik katsayılar da aynı kaldığı varsayımları altında, sadece ücret artışları nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkacak artışların sırasiyle yüzde 6.2, yüzde 6.9 ve yüzde 7.7 puan kadar olacağı" hesaplanmıştır. Ayrıca ücret artışlarından bağımsız olarak Şubat 1974 zamlarının, ithâl malları fiyatlarında 1974 yılında beklenen en az yüzde 30 oranında bir artışın da fiyatlara etkisi hesaplanmıştır. Bunlar da sırasiyle yüzde 10.1 ve yüzde 2 olarak tahmin edilmiştir. Bu iki ücret dışı faktörün fiyatlara olan etkileri ile, ücret artışlarından doğan etkiler birlikte toplandığında, genel fiyat düzeyindeki artışlar sırasiyle yüzde 18.3, yüzde 19.0 ve yüzde 19.9 olmaktadır.

Bu durumda da 1974 yılında işçi ücretlerindeki artışların, genel fiyat seviyesine etkisi üç almaşığa göre sırasiyle; yüzde 33.87, yüzde 36.31 ve yüzde 38.69 olabilecektir. Çalışmada görüldüğü gibi fiyatları artırıcı etkenler olarak sadece ücret artışları, Şubat 1974 zamları ve ithal fiyatlarındaki tahmini yüzde 30 oranındaki beklenen artışlar gözönüne alınmıştır. Bu artışlara, fiyatları artırıcı diğer etkenler de dahil olduğunda, belirlenen oranların daha da aşağı düşeceğinde şüphe yoktur (453). Başka bir çalışmada da, 1974 yılında sigortalı işçilerin günlük ücretlerindeki artış gösterge alınarak

(452) Yusuf HAMURDAN; Ücret Artışlarının Fiyatlara Etkisi, DPT; (Teksir)

(453) Aynı şekilde çalışmada da, ücretler ve taban fiyatlarındaki artışlar sonucu, çiftçilerin gelirlerinde sağlanabilecek gerçek artışlarla, toplam talepteki artışlara bağlı olarak fiyatların daha da yükseleceği belirtilmektedir. A.g.e., s.8.

global yaklaşımla işçi ücretlerindeki artışın, fiyatları yüzde 8.64 oranında artırabileceği hesaplanmıştır. Çalışmada kâr marjları değişmemek şartiyle, diğer etkenlerle birlikte fiyatlarda 1973 yılına göre yüzde 23.37 dolaylarında bir artış olması gerektiği tahmin edilmiştir. Bu etkinin yüzde 8.64'ünün ücretlerden, yüzde 8.20'sinin toplu zamlardan, yüzde 2.55'inin petrol fiyatlarındaki artışlardan, yüzde 1.91'inin kamu iktisâdî teşebbüslerinden, yüzde 2.06'sının da ithalâtın pahalılaşması nedeniyle doğacağı hesaplanmıştır (454).

Belirtilen iki çalışmanın sonuçlarına göre, 1974 yılı itibariyle genel fiyat düzeyindeki artışların yaklaşık yüzde 20 civarında olacağı tahmin edilmiş ve bu yüzde 20'lik fiyat artışları içinde de, işçi ücretlerinin payının yüzde 8 olduğu ortaya konmuştur (455).

Görüldüğü gibi fiyat artışlarında, ücretler dışında daha birçok değişken etkili olmaktadır. Ancak genel olarak bilinmektedir ki, enflasyon dönemlerinde fiyat artışlarından doğan gelir artışlarının önemli bir kısmı, rant, kâr ve faiz gelirleri elde eden diğer faktör sahiplerine akmakta, ücret ve maaş geliri elde eden emek sahipleri bu artışlardan gereğince yararlanamamaktadırlar. Bunun sonucu olarak da ücretli ve maaşlılar daha önce belirlenen eğilimlerin gösterdiği gibi, enflasyonist dönemlerde gelir ve refah paylarını iyileştirmekte ya da korumakta güçlüklerle karşılaşılmaktadır (456).

Toplu sözleşme uygulamamızda, genellikle ücret artışları ile verimlilik arasında bir ilişki kurulmadığı görülmektedir. Bu konuda kapsamlı çalışmalar da yapılmış bulunmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda da, farklı sonuçlarla karşılaşılmıştır. 1965-1973 döneminde Büyük İmalât Sanayi Anketleri'nden hareketle yapılan bir çalışmaya göre, ortalama

(454) Bu konuda bak. YAYIN; A.g.e., s.29-34, Tablo:II.

(455) Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü'nün düzenlediği "Toptan Eşya Fiyatları Endeksi" ne göre de 1973-1974 yılında toptan eşya fiyatları endeksinde yüzde 29.8 oranında bir artış görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

(456) Ülkemizde enflasyonist dönemlerde ücretlerde ve kârlardaki değişmeleri belirleyebilmek için, katma değerdeki ve katma değer içindeki ücret paylarının hesaplanması gerekli olmaktadır. Ancak

ücret artış endeksi 305.7, verimlilik artış endeksi de 319.8 olmuştur. Bu çalışmanın sonucu ücret artışlarının, verimlilik artışının altında kaldığını göstermektedir (457). Uluslararası Çalışma Teşkilâtı'nın verilerinden hareketle yapılan bir başka çalışmada ise 1975 yılında ücret artış endeksi 241, verimlilik artış endeksi de 128 olarak hesaplanarak, ücret artışlarının verimlilik artışlarının üzerinde seyrettiği belirtilmiştir (458).

---

(456) Dipnot devamı: derlenmiş olan verilerin sınırlılığı, gerçekçi değerlemeler yapmayı engellemektedir. Yeni veri derleme güçlüğü nedeniyle de, belirlenen hesaplamalara gidilememiştir.

(457) BÖRTÜCENE; A.g.m., s.38, Tablo:7.

(458) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, A.g.e., s.54.

S O N U Ç

Görüldüğü gibi günümüzde faktör talebinin ve dolayısıyle faktör fiyatlarının belirlenmesini sağlayan marjinal verimlilik kuralının varsayımları tartışılmaktadır. Buna bağlı olarak da faktörlerin fiyatlarının (gelirlerinin), piyasa güçlerinden ya da mekanizmasından daha çok, kuvvetler dengesi olarak tanımlanabilen bazı güçlerin etkisiyle oluştuğu görüşünde birleşilmektedir.

Dünyamızda, özellikle de bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin dünyasında, gelir dağılımı eşitsizliklerinin büyük boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Nüfusun yüzde 40'ının, toplam gelirin ancak yüzde 12'sini alabildiği gelişmekte olan ülkelerin insanlarıyla, ulaştığı refah düzeyini aşmak ya da en azından koruyabilmek amacını güden gelişmiş ülkelerin insanları,şüphesiz ki gelir dağılımı sorununa ilgisiz kalamayacaklardır. Kısa dönemlerde gelir dağılımı ile ilgili arzuların gerçekleşmemesi halinde de, toplumlar faktör dağılımının ya da üretim ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesi gibi çok yönlü taleplerde bulunabilmeyi kendileri için bir hak sayabilmektedirler.

Bu nedenle günümüz devleti gelir dağılımına, gerek sosyal amaçla, gerekse toplam talep yapısının etkilenmesi gibi ekonomik amaçlarla gelirlerin oluşumundan önce ve sonra müdahalede bulunmaktadır. Kapitalist ve komünist sistemlerin aksine olarak da, bu müdahaleler sosyal demokrat politikaları benimseyen ülkelerde büyük çoğunluğu oluşturan ücretli ve maaşlılardan yana bir görünüm almış bulunmaktadır.

Gelir dağılımına müdahaleler de, gelirlerin oluşumu sürecinde servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek, faktör fiyatlarını farklılaştırmak ve eğitim olanaklarından yararlanmada fırsat eşitliği sağlamak gibi amaçlar taşımaktadır. Gelirlerin oluşumundan sonraki müdahalelerde ise, doğrudan doğruya devletin etkinliği görülmekte ve yeniden gelir dağıtıcı kamu araçlarından yararlanılmaktadır.

19. yüzyıldan itibaren de işçi ve işveren sendikalarının ortaya çıkmaları ile emek faktörünün fiyatının (gelirinin) tam rekabet koşullarından çok, eksik rekabet koşullarına göre belirlendiği görülmektedir. Gerçekten de ücret-pazarlık süreci, bir tarafta sendika temsilcilerinin, diğer tarafta da işletme yöneticilerinin bulunduğu iki yanlı monopol durumu olarak ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde de işçi ve işveren sendikalarının karşılıklı pazarlıkları yanında, devlet de etkin bir rol oynamağa başlamış, uygulanan "Ücretler ve Gelirler Politikası" yoluyla çeşitli şekillerde ücret ve fiyatlara müdahalede bulunulmuştur. Sendikalar yoluyla, fonksiyonel gelir bölüşümünde emek payının iyileştirilmesi de çok yönlü bir konu olmaktadır. Bu konuda ileri sürülen teorilerden "Yeniden Dağılım Teorisi" (The Redistribution Theory), "Verimlilik Teorisi" (The Productivity Theory), ve "Tüketim Teorisi" ne (The Consumption Theory) göre, sendikalar gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedirler. "Enflasyon Teorisi" (The Inflation Theory) ile, "Yeniden Tahsis Teorisi" ne (The Reallocation Theory) göre; sendikaların etkisi olumsuz, "Hayâl Teorisi" ne (The Illision Theory) göre de sendikaların gelir dağılımına etkileri nötr olarak kabullenilmektedir.

Teorik tartışmalardan da görüleceği gibi, sendikaların gelir dağılımı yönünden etkileri tartışılmaktadır. Genellikle de ülke ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumun, sendikaların ekonomik etkinliğini belirleyeceğine inanılmakta ve sendikalaşma hareketinin yalnız başına gelir dağılımını olumlu yönde değiştiremeyeceğinde birleşilmektedir.

Ülkemizde sendikalaşma hareketinin, gelir dağılımı üzerindeki etkinliğinin incelenebilmesi için, öncelikle fonksiyonel gelir bölüşümünün bilinmesi gerekli olmuştur. Çünkü yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde emek ve diğer faktör gelirlerinin payları ile, bu paylardaki gelişmelerin zaman içinde gösterdiği değişmeler bilinmek zorundadır. Bugüne kadar fonksiyonel gelir bölüşümü ile ilgili olarak ve de özellikle, toplu sözleşme öncesi ve sonrası dönemini belirleyen bulguların olmaması, bir model çalışması yapmamızı zorunlu kılmıştır. Çalışmamızın sonuçlarına göre;

- 1960-1975 döneminde ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümünde emek gelirlerinin payı, ya da (E_G/YF_G) oranı yüzde 27.35 ile yüzde 36.56 arasında bir değişme göstermiştir. 1960 yılında yüzde 27.35, 1965 yılında yüzde 30.20, 1970 yılında yüzde 36.56 olan emek gelirleri payının, 1975 yılında yüzde 32.78'e düştüğü görülmüştür.

Ancak belirlenen bu oranın da, genel bir oran olduğu ve ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında, yalnız başına bir anlam ifade etmeyeceği belirtilmelidir. Çünkü (E_G/YF_G) oranı çeşitli kesimler ve emek faktörünün çeşitli bileşim durumlarına göre farklılaşmaktadır. 1975 yılı itibariyle (E_G/YF_G) oranı; tarım ve tarım dışı kesimlerde kamu kesimi hizmetlerinde çalışanlar hariç bırakıldığında yüzde 24.27, tarım dışı kesimde kamu kesimi hizmetlerinde çalışanlar hariç bırakıldığında ise yüzde 35.11, tarım dışı kesiminde ücretli ve maaşlılar kapsandığında yüzde 45.46 ve tarım kesiminde yüzde 2.86 olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde (E_G/YF_G) oranının yaklaşık yüzde 70 civarında gerçekleştiği gözönüne alınırsa, ülkemizde ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümündeki payının oldukça düşük olduğu görülecektir.

Ülkemizde gerek (E_G/YF_G) oranının düşüklüğü, gerekse bu oranın 1975 yılından sonra küçülmesi ise daha sonra belirlenecek çeşitli yapısal ve sosyo-ekonomik tercihlerle ilgili olmaktadır. Burada önemli nedenlerden birisi, ülkemizde 1975 yılında yurtiçi faktör gelirlerinin yüzde 29.84'ünün tarım kesiminde yaratılmasına karşılık,

bu kesimdeki ücretlilik düzeyinin çok önemsiz oluşudur. 1975 yılında iktisâden faal nüfusun yüzde 62,24'ünün bulunduğu tarım kesiminde, ücretlilerin bu kesimdeki iktisâden faal nüfusun yüzde 3.71'ini, toplam iktisâden nüfusun da ancak 2.31'ini oluşturabildiği ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da gelişmiş ülkelerde iktisâden faal nüfusun yüzde 80-90'ını oluşturan ücretli ve maaşlıların (bağımlı çalışanlara karşılık), ülkemizde ücretli ve maaşlıların toplam iktisâden faal nüfus içindeki oranı ancak yüzde 26.74'dür. Daha önce de belirtildiği gibi (E_G/YF_G) oranı, tarım dışı kesimler yönünden incelendiğinde ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümündeki payları artmakta ve 1960-1970 döneminde yüzde 40,29 ile yüzde 50.72 arasında değişerek, 1975 yılında yüzde 45.46'ya düşmektedir.

Görüleceği gibi (E_G/YF_G) oranı en yükseğe, tarım dışı kesimde ulaşmaktadır. Bu kesimde ücretlilerin sendikalar ve devlet tarafından gerçekleştirilen çeşitli sosyal ve ekonomik tedbirlerle, maaşlıların da katsayı artışları ve sağlanan sosyal yardımlarla gelirlerini artırdıkları sonucuna varılabilir. Buna karşılık tarım kesiminde (E_G/YF_G) oranının 1975 yılı itibariyle yüzde 2.86 olarak gerçekleşmesi, bu kesimin sendikalaşma ve diğer sosyal yardımlardan yararlanamamasına bağlanabilir.

(E_G/YF_G) oranında 1960-1970 döneminde artış görülürken, 1975 yılından sonra düşüşler olması ise, ülkemizde özellikle 1970 yılından sonra başlayan yüksek enflasyon hızıyla açıklanabilmektedir. Bu durumda da yalnızca (E_G/YF_G) oranından hareket edildiğinde, 1970 yılından sonra ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümünde ücretli ve maaşlıların millî gelirdeki artışlardan gereğince yararlanamadıkları söylenebilecektir.

- Genellikle de ücretli ve maaşlıların (gelir elde edenlerin) sayısı, (E_G/YF_G) oranını etkileyen önemli etkenlerden biri olmaktadır. Bilindiği gibi de ülkemizde iktisâden faal nüfus içindeki ücretli ve maaşlılar sayısının oranı düşüktür ve bu durum da (E_G/YF_G) oranını etkileyebilmektedir. Buna bağlı olarak da yalnızca (E_G/YF_G)

oranından hareketle, fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığı söylenemeyecektir. Çünkü (E_G/YF_G) oranı ancak bir ülkede yurtiçi faktör gelirlerinin bölüşümünde - fonksiyonel gelir bölüşümünde emek faktörünün bu bölüşümden ne oranda pay aldığını, başka bir deyişle ücretli ve maaşlıların yurtiçi faktör gelirinin ne kadarına sahip olduğunu göstermektedir. Yoksa (E_G/YF_G) oranı, fonksiyonel gelir bölüşümünün adil olup-olmadığını belirleyebilen bir oran özelliğini taşımamaktadır. Bu nedenle de fonksiyonel gelir bölüşümünü etkileyen yapısal etkenlerin etkilerinin, bunlar içinde de ücretli ve maaşlıların sayısının azlığından ya da çokluğundan meydana gelen farklılığın giderilebilmesi gerekmekte ve bu amaçla da, parite oranlarının hesaplanarak, bu oranlardan yararlanılması zorunlu olmaktadır.

Ortalama gelir farklarının oranlar şeklinde ifadesi olan parite oranlarından hareket edildiğinde de, ülkemizde 1975 yılında tarım ve tarım dışı kesimlerde ücretli ve maaşlıların parite oranının (E_P) 1.225 olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle de ülkemizde ücretli ve maaşlıların ortalam gelirlerinin, iktisâden faal nüfusun ortalama gelirlerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak ülkemizde gelirleri olmayan ücretsiz aile işçilerinin iktisâden faal nüfusun yüzde 42.22 gibi çok büyük bir bölümünü oluşturması da, önemli bir darboğaz olmakta ve bu durum da iktisâden faal nüfus başına düşen ortalama gelirleri düşürmektedir. Bu nedenle de iktisâden faal nüfustan, ücretsiz çalışan aile işçilerinin çıkarılması ile bulunan gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre hesaplanan parite oranlarının (GSE_P) daha anlamlı olacağında şüphe yoktur. Bu yeni durumda ise 1960 yılında 0.760, 1975 yılında da 0.681 olan (GSE_P), bir önceki durumdan farklı olarak birin altına düşmektedir. Yalnızca tarım dışı kesimler yönünden ele alındığında ise (GSE_P); 1960 yılında 0.774, 1965 yılında 0.721, 1970 yılında 0.728 ve 1975 yılında da 0.667 olmaktadır.

Görüleceği gibi de tarım dışı kesimlerde gerek tarım kesimine, gerekse Türkiye Ortalaması'na göre adil olmayan bir gelir dağı-

lımı ile karşılaşılmakta ve 1960-1975 döneminde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin daha da arttığı görülmektedir. Aynı şekilde tarım ve tarım dışı kesimler birlikte ele alındığında da, (GSE_P)'nin 1960-1975 döneminde düşme gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ücretli ve maaşlılara karşılık da, gelir sahibi iktisâden faal nüfusa göre diğer faktör gelirleri paritesinin ($GSDFG_P$) birin üzerinde olacağında şüphe yoktur. 1975 yılında tarım dışı kesimlerde bu oranın 1.638 olarak hesaplandığı görülmektedir.

Gelir sahibi emekle (GSE_P) ilgili olarak bulduğumuz eğilimler, özellikle tarım dışı kesimlerde (GSE_P)'nin 1960-1975 döneminde düştüğünü göstermektedir. Oysa ülkemizde 1965-1975 dönemi bilindiği gibi, sendikalaşma hareketinin etkinlik kazandığı bir dönem olmaktadır. Bu nedenle de (GSE_P)'nin artması beklenebilmektedir. Ancak toplu sözleşmelerden yararlanma oranının düşüklüğü, maaşlıların toplu sözleşme haklarından yararlanamamaları, 2 milyonun üzerindeki işsizler ordusunun ücretler üzerindeki olumsuz etkileri, kırsal kesimden şehirlere işgücü göçü sonucu ücretliler sayısındaki artışlarla, enflasyonist etkilerin ülkemizde (GSE_P) oranını olumsuz olarak etkilediğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

1975 yılı itibariyle ücretliler ve maaşlılar için ayrı ayrı hesaplanan parite oranları da, belirlenen eğilimleri doğrulamaktadır. Çünkü 1975 yılında gelir sahibi ücretlilerin parite oranının ($GSÜ_P$) 0.544 olmasına karşılık, gelir sahibi maaşlıların parite oranının (GSM_P) 1.263 olarak birin üzerine çıkması, maaşlılar arasında çok büyük ücret farkları olmaması ile açıklanabilmektedir. Bunun nedeni de 1960 yılından sonra maaşlardaki artışların, gelir sahibi diğer faktör sahiplerinin gelirlerindeki artışlar kadar artmamış olmasına bağlanabilmektedir. Sonuç olarak da 1960-1975 döneminde ücretliler; gerek memurlar ve gerekse diğer faktör sahipleri ile karşılaştırıldığında, fonksiyonel gelir bölüşümünden en zararlı çıkan grup olmaktadır. Bu durumda da ücretlilerin ortalama gelirleri memurlarla, diğer faktör sahiplerinin ortalama gelirlerinden daha dü-

şük çıkmaktadır.

Gelir sahibi iktisâden faal nüfus yönünden tarım ve tarım dışı kesimler için bulduğumuz (GSE_p) oranlarını, diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda ülkemizdeki oranların düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 1975 yılında ülkemizde bu oranın 0.681 olmasına karşılık A.B.D.'de 0.781, İtalya'da 0.779, Lüksemburg'da 0.769, İngiltere'de 0.764, Libya Arap Cumhuriyeti'nde 0.663, Yunanistan'da 0.659 ve Kolombiya'da 0.602 olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüleceği gibi de gelişmiş ülkelerde (GSE_p) oranları bire daha yakın olurken, gelişmekte olan ülkelerde birden uzaklaşmakta ve ülkemiz de bu ülkeler arasında bulunmaktadır.

- Ülkemizde ücretli ve maaşlıların kişisel gelir dağılımının (iç dağılımının), başka bir deyişle ücretli ve maaşlılar arasındaki kişisel gelir dağılımı eşitsizliklerinin belirlenebilmesi için de Gini Oranları hesaplanarak, Lorenz Eğrileri çizilmiştir. Ülkemizde ücretli ve maaşlılarla ilgili Gini Oranı 1960 yılında 0.3529 olurken, 1975 yılında 0.1707'ye düşmüştür. Bu durumda ülkemizde 1970 yılından sonra, tarım ve tarım dışı kesimlerde çalışan ücretli ve maaşlılar arasında kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azalmaya başladığı söylenebilmektedir.

Daha önce ücretli ve maaşlıların ortalama gelirlerini belirleyen parite oranlarının, diğer faktör sahiplerinin parite oranlarına göre düşük bir eğilim göstermesi nedeniyle, fonksiyonel gelir bölüşümünün ücretli ve maaşlılar aleyhine işlemesine karşılık, Gini Oranlarının giderek düşmesi ücretli ve maaşlıların kendi aralarındaki gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaldığını göstermektedir.

Özellikle de sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan gruplardan hareketle hesaplanan Gini Oranlarının, 1960-1975 döneminde (0.1390) ile (0.1445) arasında bir değer alması, ülkemizde sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan ücretlilerin kişisel gelir dağılımı eşitsizliklerinin, toplam ücretli ve maaşlılar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerinden daha önemsiz olduğunu ortaya koy-

maktadır. Örneğin 1975 yılında toplam ücretli ve maaşlıların, en düşük gelirli beştebir grubunun toplam ücret gelirlerindeki payının yüzde 9.58 olmasına karşılık, sendikal haklardan yararlanan ücretlilerin en düşük gelirli beştebir grubun payının ise yüzde 14.55 olduğu görülmektedir.

Ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden gerek (E_G/YF_G) oranının, gerekse (E_P) parite oranlarının düşük çıkması ve buna bağlı olarak da ortalama gelirlerin düşük oluşu, ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümünün ücretli ve maaşlılar aleyhine işlediğini göstermektedir. Bu eğilimlere karşılık da 1960-1975 döneminde, özellikle sendikal haklardan yararlandıkları varsayılan gruplar yönünden Gini Oranlarının daha düşük değerler aldığı ve ücretliler arasındaki kişisel gelir dağılımı eşitsizliklerinin azalma eğilimi taşıdığı görülmektedir.

- Ülkemizle ilgili olarak belirlediğimiz sonuçları etkileyen, birçok etkenin olduğunda şüphe yoktur. Öncelikle de yapısal etkenler olarak belirlediğimiz etkenlerin, fonksiyonel gelir dağılımını olumsuz olarak etkilediği görülmektedir. Özellikle de ülkemizin ikili bir ekonomik yapıya sahip olması ile tarım sektörünün ağırlık kazanması, servet dağılımındaki büyük farklılıklar, ücretlilerin sayısının düşüklüğü, emek kaynağındaki farklılıklar ve enflasyonist etkilere bağlı olarak, ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümündeki paylarının düşük olarak oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1970 yılına kadar emek gelirleri lehine iyileşme gösteren fonksiyonel gelir bölüşümünün, enflasyonist etkiler nedeniyle 1970 yılından sonra bozulduğu görülmektedir.

Ülkemizde 1960-1975 döneminde emek gelirleri endeksi 1286.1, yurtiçi faktör gelirleri endeksi 1074.4 olmuştur. Ancak dönemlerarası artışlar incelendiğinde 1970 yılından sonra eğilimler değişmektedir. Örneğin emek gelirleri endeksi yurtiçi faktör gelirleri endeksinden 1965 yılında yüzde16.5, 1975 yılında da yüzde 40.0 oranında daha yüksek olurken, 1975 yılında yurtiçi faktör gelirleri endeksi hem büyü-

nin de ".... etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacağı, sermaye birikimini ve dolayısiyle ekonomik gelişmeyi yavaşlatacağı düşüncesiyle, gelir bölüşümünün iyileştirilmesinin ancak uzun dönemli bir amaç olarak ele alınacağı" belirlemektedir.

Belirlenen ilkelere rağmen de ülkemizde Kalkınma Plânları'ndaki gelir dağılımı ile ilgili politikaların, farklı yönde uygulandığı ileri sürülebilir. Bu nedenlerden birisi,plân uygulamalarındaki başarısızlık olurken, diğer neden de sosyal denge ile ilgili ilkelerin genel hedeflerde yer almasına rağmen, ilgili sektörlerde gereken ağırlıkta ele alınmaması ve etkin araçların belirlenerek, gerekli uygulamalara geçilememiş olmasıdır.

- Gelişmekte olan ülkelerde yapısal etkenleri kısa dönemlerde değiştirmek ve gelir dağılımını iyileştirmek kolay olmadığı için de, yeniden gelir dağıtıcı araçlardan yararlanmak daha etkin olmaktadır. Bu şekilde devlet üretim sonucu beliren ilk gelir dağılımını etkileyerek, bireylerin (ailelerin) harcanabilir gelirlerinde, başka bir deyişle kişisel gelir dağılımında farklılık yaratabilmekte ve düşük gelirlilere doğru bir gelir transferini gerçekleştirebilmektedir. Bu amaçla da kamu maliyesi araçları olan vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanmasından yararlanılmaktadır. Genel olarak da bu araçların ülkemizde ücretli ve maaşlılar yönünden gelir dağılımını iyileştirmekten çok, daha da bozduğu söylenebilmektedir.

- Kamu maliyesi araçları içinde vergi sistemimizin, ücretli ve maaşlıların gelir dağılımını bozucu etkide bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle ücretli ve maaşlılar üzerindeki vergi yükü çok ağırdır.1975 yılı itibariyle yapılan bir hesaplamaya göre, ülkemizde yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 32.78 olan ücretli ve maaşlılar, toplam gelir vergisinin yüzde 63.20'sini ödemektedirler. Bu durumda da ücretli ve maaşlıların, toplam gelir vergileri içindeki yükü yüzde 15.71 olmaktadır. Oysa diğer faktör sahipleri ise

yurtiçi faktör gelirinden yüzde 67.22 oranında bir pay almakta, toplam gelir vergilerinin yüzde 36.80'ini ödemekte ve vergi yükleri ise sadece yüzde 3.22 olmaktadır. Çalışma sonucuna göre de 1975 yılında ücretli ve maaşlıların gelir vergisi öncesi yurtiçi faktör gelirindeki payı yüzde 32.78 olurken, vergi sonrasındaki payı yüzde 30.22'ye düşmektedir. Buna karşılık diğer faktör sahiplerinin vergi öncesi yüzde 67.22 olan payı, vergi sonrası yüzde 69.78'e yükselmektedir. Bu durumda ülkemizde gelir vergisi uygulamasının, ücretli ve maaşlılarla, diğer faktör sahipleri arasındaki fonksiyonel gelir bölüşümünü yüzde 2.56 oranında ücretli ve maaşlılar aleyhine bozduğu ortaya çıkmaktadır. Ücretli ve maaşlılar üzerindeki vergi yükünün ağırlığı dışında, yine bu grubun malî güçlerinin aşılması, ülkemizdeki vergi yapısı ve dolaylı vergilerin ağırlığı, vergi idaresinin etkin olmayışı ve vergi kaçakçılığı gibi nedenlerle de ücretli ve maaşlılar yönünden gelir bölüşümünün bozulduğu görülmektedir.

2- Vergi sistemimizde olduğu gibi, kamu harcamaları politikamız da, ücretli ve maaşlıların bütünü yönünden, yeniden gelir dağıtıcı etkilerde bulunamamaktadır. Özellikle de transfer harcamaları içindeki sosyal sigorta harcamaları, sigorta kapsamında bulunmayan gruplar yönünden gelir dağılımını daha da bozmakta ve sigorta pirimlerinin yansıtılmasına bağlı olarak da kapsam dışında kalan ücretliler de, fiyatlar yoluyla pirim yüküne iştirak etmiş olmaktadırlar. Bu yansımanın ücretli ve maaşlılar üzerindeki yeniden gelir dağıtıcı etkileri de, sigorta kapsamında bulunan ücretli ve maaşlıların, iktisâden faal nüfus içindeki oranına göre değişebilmektedir. Ülkemizde 1975 yılı itibariyle ücretli ve maaşlıların iktisâden faal nüfus içindeki oranının yüzde 27 olduğu gözönüne alındığında da, sigortalıların pirim yükünü toplumun büyük bir kesiminin çektiği söylenebilecektir. Özellikle de sosyal sigorta kapsamındaki ücretlilerin ancak yüzde 50'sinin kapsanabildiği ülkemizde, bu durumda sosyal güvenlik sistemimizin yeniden gelir dağıtıcı etkilerinin olumsuz olduğunu açıkça gösterebilecektir.

- Belirlenen yapısal ve sosyo-ekonomik tercihlerle ilgili etkenlere bağlı olarak, ülkemizde ücret gelirleri oluşmakta ve fonksiyonel gelir bölüşümünde, emek gelirlerinin payı belirlenmektedir. İncelenen etkenler dışında, sendikalaşma hareketinin etkinliği ise şüphesiz ki en önemlisi olmaktadır. 1960-1975 döneminde parasal ortalama emek gelirleri endeksinin 771'e, reel ortalama emek gelirleri endeksinin de 338.3'e çıkması bu dönemdeki ücret artışlarını belirlemektedir. Yurtiçi faktör gelirlerini hesapladığımız model çalışmasının dönemler itibariyle sonuçlarına göre; tarım ve tarım dışı kesimlerde toplu sözleşme öncesi dönemde (1960-1975) reel ortalama yıllık ücret artışlarının yüzde 17.5 olmasına karşılık, toplu sözleşme döneminin ilkinde (1965-1970) ücret artışları yüzde 37.3, ikincisinde de (1970-1975) yüzde 24.1 olmaktadır. Bu durumda da - daha sonra sendikalı ve sendikasız kesimlerdeki ücret artışları incelenecek olmakla birlikte - genel olarak sendikaların reel ücretler üzerinde etkili olduğu söylenebilecektir. Ancak 1965-1970 döneminin aksine olarak da; 1970-1975 döneminde ortalama reel ücretlerde bir düşme olduğu açıktır. Oysa aynı dönemde parasal ücretlerde yüzde 183.0 oranında bir artış söz konusudur.

- Ücretler yönünden görülen bu eğilimleri, gelir dağılımı yönünden değerleyebilmek için de kişi başına gayri safi millî hasıla yönünden karşılaştırdığımızda da, 1960-1970 dönemine kadar reel ortalama emek gelirleri endeksinin 161.3 ile 142.9 olan kişi başına G.S.M.H. endeksinin üzerinde seyrettiği, fakat bu eğilimin 1970-1975 döneminde tersine döndüğü ortaya çıkmaktadır. Çünkü 1975 yılında reel ortalama emek gelirleri endeksi 200.4 olurken, kişi başına G.S.M.H. endeksinin 209.6'ya yükseldiği görülmektedir. Görüldüğü gibi de 1970-1975 döneminde reel kişi başına G.S.M.H.'daki artışlar, reel ortalama endeks gelirlerindeki artışlardan daha yüksek olmuştur. Bunun nedeninin de 1970-1975 dönemindeki yüksek fiyat artışları olduğu bilinmektedir.

- Toplu sözleşmelerin ücret gelirleri üzerindeki etkilerinin ve buna bağlı olarak da, enflasyonist gelişmede sendikalaşma hareketinin etkinliğinin belirlenebilmesi için, sendikalı ve sendikasız kesimlerdeki eğilimlerin bilinmesi gerekmektedir. Ancak ülkemizde sendikalı işçi sayılarının, gerçeği yansıtmaması nedeniyle de, toplu sözleşmelerden yararlananlar sayılarından hareket edilmektedir. Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre de, 1975 yılında ülkemizde sendikalaşma oranı yüzde 99, toplu sözleşmelerden yararlanma oranı yüzde 27 olmaktadır. Sendikalı gözüken işçi sayısının 3.328.633 olarak belirtilmesine rağmen, toplu sözleşmelerden yararlanan işçi sayısının 1974-1975 yıllarında 902.097 olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde toplu sözleşmelerden yararlanan işçilerin yüzde 58'inin kamu kesiminde, yüzde 42'sinin de özel kesimde çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Kamu kesiminde çalışan bütün işçilerin toplu sözleşmelerden yararlandıkları varsayıldığında, yaklaşık olarak tarım ve tarım dışı kesimlerdeki özel işyerlerinde çalışan ücretlilerin yüzde 15'inin toplu sözleşmelerden yararlandığı ileri sürülebilir. Sektörler yönünden toplu sözleşmelerden yararlanma oranları incelendiğinde de en yüksek yararlanma oranının yüzde 50 ile sanayi sektöründe, en düşük yararlanma oranının da yüzde 11 ile hizmetler, yüzde 12 ile tarım sektöründe olduğu ortaya çıkmaktadır. Belirlenen bulgulara göre de ülkemizde, sendikalaşma hareketinin ancak kısmî etkinliğinden söz edilebilecektir.

- Sendikalaşma hareketinin etkinliğini belirleyebilmek için, sendikalı ve sendikasız kesimler yönünden eğilimlerin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü ancak bu şekilde, sendikaların etkinliğinden söz edebilmek mümkün olacaktır. Derlediğimiz özel verilerden hareketle belirlediğimiz kapsama göre, toplu sözleşme öncesinde yüzde 15 olan reel ortalama emek gelirleri artış hızı, 1965-1970 döneminde yüzde 29.1, 1970-1975 döneminde de yüzde 12.9 olmuştur. Görüldüğü gibi de 1975 yılında reel ortalama emek gelirlerinde, bir önceki döneme göre yüzde 16.2 oranında bir gerilme gö-

rülmüştür. Ortalama yıllık artışların, toplu sözleşme dönemi öncesinde yüzde 3, toplu sözleşme dönemi sırasında ise yüzde 4.16 olması da - 1970 yılından sonraki yüksek enflasyon hızına rağmen - sendikaların reel işçi ücretlerine olumlu etkide bulunduğunu göstermektedir. Endekslere bakıldığında da 1975 yılında parasal ortalama ücret endeksinin 656.4'e, reel ortalama ücret endeksinin de 167.8'e yükseldiği görülmektedir.

- Aynı eğilimleri, Sosyal Sigortalar Kurumu Kapsamı'ndaki ücretlilerden hareketle de belirlemek mümkün olmaktadır. Ancak buradaki artışların daha düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 1960-1963 döneminde parasal ortalama ücret artışları yüzde 7.3, reel ücret artışları yüzde 1.3 olarak gerçekleşirken, toplu sözleşme döneminde - 1964-1975 dönemi - parasal ücretlerdeki ortalama artışlar yüzde 11.2, reel ücretlerdeki artışlar da yüzde 3.2 olmuştur.

Toplu sözleşme döneminde görülen önemli bir eğilim de, bu kesimdekilere toplu sözleşmelerle çıplak ücretler dışında sağlanan ek ücretler ve sosyal yardımlar olmaktadır. Çeşitli çalışmaların sonuçlarına göre de 1970-1975 döneminde toplam ücret ödemeleri içinde, çıplak ücretler dışındaki ek ödemelerle sosyal yardımların oranının yüzde 40'a kadar çıktığı görülmektedir. Çıplak ücretler dışındaki ödemelerde de 1963 yılından sonra önemli artışlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle sosyal yardımlardaki hızlı artışların toplu sözleşme etkisine bağlanabileceği açıktır. Bu ödemelerin de genellikle kamu kesiminde daha yüksek olduğu görülmektedir.

- İncelediğimiz 1960-1975 döneminde sendikasız kesimde de önemli ücret artışları olmuştur. Örneğin 1960 yılında 100 olan parasal ortalama ücret endeksi, 1975 yılında 597.8'e, reel ortalama artış endeksi de 106'ya yükselmiştir. Görülen önemli artışlara rağmen de artış hızı 58.6 endeks değeri ile sendikalı kesimdeki artışların altında kalmıştır. Ayrıca da sendikalı kesimle, sendikasız

kesim arasındaki ücret farklılıkları büyümüştür. Bu durumda da ülkemizde sendikalaşma hareketinin, sendikasız kesim aleyhine bir gelir bölüşümüne yol açtığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

- Toplu sözleşme sistemimizin, enflasyona neden olup-olmadığı ise, işçi ve işveren tarafların karşılıklı çatışması şeklinde devam etmektedir. Ücret artışlarının işverenlerce fiyatlara yansıtıldığında şüphe yoktur. Bu nedenle de fiyat artışlarında, ücret artışlarının payı ancak bu oranda olmak gerekir. Oysa ücret artışlarını aşan, fiyat artışları ile karşılaşıldığı açıktır. Ülkemizde fiyat artışlarında; ücret ve maaşlardaki artışlar yanında yapısal enflasyonun, zaman zaman yapılan devalüasyonların, dünya konjonktürüne bağlı olarak hammadde ve ara madde fiyatlarındaki artışların, para ve kredi politikasının, iktisâdî devlet teşekküllerinin finansmanı ile, tarımsal destekleme alımları gibi birçok değişkenin etkisi olduğunda şüphe yoktur. Sonunda da yapısal ve maliyet enflasyonları nedeniyle, yeterli olmayan mal ve hizmet arzı karşısında, dengesiz büyüyen effektif talebin fiyat artışlarına yol açması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda da emek gelirlerindeki artışların, hem maliyet hem de talep yönünden etkileri olduğu söylenebilecektir. Sonuç olarak da ülkemizde ücret artışlarının, nisbî oranda fiyat artışlarına yol açtığını söylemek yanıltıcı olmayacak ve verimlilikteki artışlara bağlı olarak da bu nisbî etki azalabilecektir.

- Genel bir değerleme yapmak gerektiğinde, gelir dağılımı sorununun evrensel bir sorun olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı, kalkınma ve sosyal adalet gibi kısa dönemde birbiriyle çatışır gözüken iki amacı birlikte gerçekleştirmek zorunda kalmakta ve çözümünün ertelenmesi de, düşük ya da sabit gelirli gruplar olan ücretli ve maaşlılar yönünden ciddî sorunlar doğurabilmektedir. Bu nedenle de gelir dağılımına, devlet müdahalesi zorunlu olmaktadır. Bu müdahalelerle de bütün ülkelerde güdülen amaç, ücretli ve maaşlıların fonksiyonel gelir bölüşümündeki payının artırılması olmaktadır. Bu amaç için de vergi ve kamu harcamaları politikası dışında sendikalar, en etkin bir araç olmaktadırlar. Ancak sendikaların ücret artışları yoluyla, enflasyon

ve işsizlik yaratmaları gibi bir tehlike de çoğu zaman söz konusu olmakla birlikte, "Gelirler Politikası" yoluyla, karşı dengelerin de kurulabildiği görülebilmektedir.

Ülkemizde gerek yapısal, gerekse sosyo-politik tercihler nedeniyle gelir dağılımı sorununa gerçekçi çözümler getirilememiştir. 1964 yılından itibaren etkinliği görülen toplu sözleşme uygulamamız, 1970 yılına kadar parasal ve reel ücretlerde önemli artışlar sağlamışken, bu yıldan sonra yüksek enflasyon hızı nedeniyle ücret artışları bir ücret-fiyat yarışı haline dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak da yurtiçi faktör gelirlerinde 1960-1970 döneminde yüzde 27.35'den yüzde 36.56'ya çıkan emek gelirlerinin payı, 1975 yılında yüzde 32.78'e düşmüş bulunmaktadır. Görüleceği gibi de enflasyonist gelişmeler, toplu sözleşmeden yararlanma oranının ancak yüzde 27 olabildiği ülkemizde, toplu sözleşmelerden yararlanamayan ve de devlet tarafından hiçbir sosyal güvenlik ve iş güvencesi sağlanamayan ücretli gruplar yönünden gelir dağılımını daha da bozmaktadır.

Gelir dağılımında emek gelirleri payını olumsuz olarak etkileyen önemli bir etken de, sendikalaşma hareketinin belirli ölçülerde de olsa yarattığı enflasyonist etkiler dışında, bir de tam istihdamın sağlanması politikasına sendikaların kendi dışlarında çözüm aranmasını bekleyişleri olmaktadır.

Ülkemizde ücret ve fiyat artışlarının belirli kurallara bağlanamamaması, seyyânen zam uygulamasının genellik kazanması, çıplak ücretler dışındaki sosyal ödemelerin ücret-verimlilik ilişkilerini bozacak şekilde artması, giderek sermaye-yoğun tekniklerin tercih edilir hale gelmesi, "Gelirler Politikası" nın öğelerinin gözönüne alınmaması, bütün ücretliler yönünden gelir dağılımını ters yönde etkileyen eğilimler olmaktadır.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek yeniden gelir dağıtıcı politikaların da, gelir dağılımı yönünden beklenen iyileştirici etkileri gösteremediği ortaya çıkmaktadır. Özellikle vergiler ilk gelir dağılımını ücretliler aleyhine bozarken, kamu harcamaları politikasının da bu harcamalardan yararlanan gruplarla, yararlanamayan gruplar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerini artırdığı görülmektedir

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

ABAÇ, Selçuk : Kurumlar Vergisi Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği Yayını, İstanbul, 1974.

ADELMAN, Irma : Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri, (Çevi. Vural SAVAŞ), Bursa İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.1, İstanbul, 1972.

AKALIN, Güneri : Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.284, Ankara, 1975.

ALKİN, Erdoğan : İktisat, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No. 311, İstanbul, 1972.

ARSAN, H.Üren : Kamu Maliyesi Üzerine Uluslararası İstatistiksel Bir Araştırma, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.365, Ankara, 1973.

ASLAN, A.Demir : İşsizlik, Ücretler ve Fiyatlar Arasındaki Bağıntılar, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No.306, Ankara, 1973.

BARAN, A.Paul- Paul M. SWEEZY : Tekelci Kapitalizm (Çevi.Filiz ONARAN), Doğan Yayınevi, 1970.

BARNA, Tibor : Redistribution of Income Through Public Finance in 1937, Clarendon Press, London, 1950.

BAUMOL, William J. : Economic Theory and Operations Analysis, Third Edition, Printice/Hall International Edition, London, 1972.

BEN, S.I.-S.R. PETERS : Social Principles and Democratic State, George Allen and Unvin Ltd., London, 1966.

BOK, Derek C.-John DUNLOP : Labor and The American Commonity, Simon and Shuster, Inc., New York, 1970.

BORATAV, Korkut : Sosyalist Planlamada Gelişmeler, A.Ü.Siyasal Bilgiler.Fakültesi Yayınları, No.347, Ankara, 1943.

BORATAV, Korkut : Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.196-178, Ankara, 1965.

_____ : 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

BOULDING, Kenneth E. : A Reconstruction of Economics, John Willey and Sons, Ltd., New York, 1950.

BÖRTÜCENE, İcen -Ertan Ziver SAVER - Taner KARAHASANOĞLU : Asgarî Ücretler, DPT, Ankara, 1968, (Kapaksız Teksir).

BRONFENBRENNER, Martin : Income Distribution Theory, Aldine-Atherton, Chicago, 1971.

BROWINLEE, D.H.-Edward D.ALLEN : Economics of Public Finance, Second Edition, Printice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.1956.

BULUTAY, Tuncer : Ekonometrik Bir Deneme, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.

BULUTAY, Tuncer-Serim TİMUR-Hasan ERSEL : Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.325, Ankara, 1971.

BULUTOĞLU, Kenan : Türk Vergi Sistemi, Genişletilmiş 4.Baskı Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

_____ : Kamu Ekonomisine Giriş, Temat Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1977.

BURUK, H.Nejat : Ücretler ve Ücret Politikaları, Devlet Yatırım Bankası, Ankara, 1969.

BUTLAR, Arthur D. : Labor Economics and Institutions, The Macmillan Company, New York, 1961.

BÜYÜKERŞEN, Yılmaz : İç Devlet Borçlarının Enflasyonist Etkileri, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No.61/29, İstanbul.

_____ : Vergi Tesirlerinin Mikro İktisat Analizi, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No. 71/37, Ankara.

CAN, Tulgar : Sosyal Plânlama, DPT, Ankara, 1971.

CARTY, W.E. : Trade Unions, Penquin Modern Management Readings, London, 1974.

COONS, Alvin E. : The Income of Nations and Persons, Rand Mcnall Company, Chicago, 1959.

ÇÖMLEKÇİ, Neclâ : İstatistik, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.118, Ankara, 1974.

DİLİK, Sait : Türkiye'de Sosyal Sigortalar, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.315, Ankara, 1971.

_____ : Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 391, Ankara, 1976.

DİRİMTEKİN, Halil : Mikro İktisat, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.166, Eskişehir, 1976.

_____ : Makro İktisat, Eskişehir, İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.163, Eskişehir, 1976.

_____ : Millî Gelirin Teşekkülünde ve İnkisamında Ücret ve Asgarî Ücret Meseleleri, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, İstanbul, No.36/2, 1966.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer : Mikro İktisat, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları No.293, İstanbul, 1971.

DOBB, Maurice : Kapitalizm, Sosyalizm, Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisâdî Kalkınma (Çevi.Mehmet SELİK), Doğan Yayınevi, Ankara, 1973.

DORSAY, A. - H.SAİT : Marksist Ekonomi Politik'de Ücret ve Türkiye'de Ücretler, Bilim Yayınları, Ankara, 1976.

ECEVİT, Leylâ - Erdoğan ÖZÜTÜN : Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Değişim ve Kuznetz Hipotezi, D.İ.E. Ankara, 1975.

EKİN, Nusret : Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik. İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.597/240, İstanbul, 1971.

ENOS, J.L. : The Turkish Five Years Plan and Income Distribution, Amerikan Yardım Teşkilâtı, 1963.

ERGİNAY, Akif : Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

ERKUL, İhsan : Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku, Eskişehir İ.T.İ. Akademisi Yayınları, No.42/16, İstanbul, 1967.

ERSAN, Gürbüz : 150 Soruda Sosyal Sigorta Hakları, Kutyay Eğitim ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 1976.

ERÖZ, Mehmet : Marksizm, Leninizm ve Tenkidi, İkinci Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1976.

EYDEN, J.L.M. : Social Policy in Action, Library of Social Policy and Administration, İstanbul, 1969.

FRIEDMAN, Irving S. : Enflasyon,(Çevi.Haluk F.GÜRSEL), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1975.

GALBRAITH, J.K. : The Affluent Society, Pelican Books,1962.

GARNER, J.F. : Administrative Law, Butter Worths, London, 1967.

GITLOW, A.L. : Economics, Oxford University Press, Inc., New York, 1962.

GÜRKAN, Aydın : Tüketim ve Birikimin Ekonomik Kalkınma Açısından Teorik Değerlenişi ve Az Gelişmiş Ülkeler İçin Bir Değerleme Denemesi, Ankara, İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.75, Ankara, 1974.

GÜRTAN, Kenan : İstatistik ve Araştırma Metotları, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, No.32, İstanbul, 1974.

GÜVEN, Ercan : Sosyal Sigortalar, Eskişehir İ.T.İ. Akademisi Yayınları, No.149/91, Eskişehir, 1976.

_____ : Türk Şeker Sanayinde İşgücünün Sosyal Politikası, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.45, Ankara, 1967.

GÖRGÜN, Sevim : Kamu Maliyesi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.137, İstanbul, 1973.

HALLER, Heinz : Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri (Çevi.Salih TURHAN),Fakülteler Matbaası, İstanbul,1974.

HAMURDAN, Yusuf : Ücret Artışlarının Fiyatlara Etkisi,DPT, 1974, Ankara.

HATIPOĞLU, Zeyyat : Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi, İkinci Baskı, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1974.

HELLBRONER, Robert L. : İktisâdî Sorun I (Çevi.Demir DEMİRGİL),Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1970.

HENEMAN, G.- Dale YODER : Labor Economics, Second Edition,South-Western Publishing Company,Cincinatti, 1965.

HEREKMEN, Aykut : Genel Vergi Kuramı, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları,Eskişehir,1977.

_____ : Teoride ve Türkiye'de Parafiskal Gelirler, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları,No. 99/55, Ankara, 1972.

HİÇ, Mükerrem : Kapitalizm,Sosyalizm,Karma Ekonomi ve Türkiye, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları,No. 268, İstanbul, 1970.

HIRSCH, Eva : Income Distribution ın Turkish Agriculture, Colombia University Microfilms,Inc.,Michigan, 1960.

HOŞGÖR, Raşit : İktisâdî Kamu Kuruluşlarında ve Büyük İmalât Sanayiinde Ücret-Fiyat-Verimlilik-İstihdam İlişkileri, MPM, Ankara, 1975.

IŞIKLI, Alpaslan : Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.

_____ : Ücret, Doğan Yayınevi,Ankara, 1975.

İNCE, Macit : Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Kalite Matbaası, Ankara, 1976.

İZVEREN, Adil : Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.

JEKING, [illegible] : Studies in Economics, Labour Economics, The Macmillan Press Ltd., London, 1972.

G.JOHNSON, Harry : Money, Trade and Economic Growth, Second Edition, Unwin, University Books, London, 1964.

KALDOR, Nicholas : Indian Tex Reform, New Delhi, 1956.

KANDİLLER, Rıza : Türkiye'nin Plânlı Dönemdeki Fiyat Hareketlerinin Bir Analizi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1975.

KARAHASANOĞLU, Taner : Eskişehir'de Tüketici Eğilimleri ve Pazarlama Açısından Bir Değerleme, Eskişehir İ.T.İ. Akademisi Yayınları, No.111, Ankara, 1974.

_____ : Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1973.

_____ : Kamu Kesimindeki Tarım İşletmelerinde Ücretle Çalışanlar ve Sosyal Güvenliklerinin Sağlanması, DPT, Ankara, 1970.

KARAHASANOĞLU, Cengiz- Fuat HİÇYILMAZ - Naci ÖNSAL : Tütis'e Üye Kuruluşlarda Gelir-Ücret-Fiyat İlişkileri, Türk Taşıt İşverenleri Sendikası, Yayınları, Ankara, 1974.

KAZGAN, Gülten : İktisâdî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.246, İstanbul, 1969.

KEISER, Norman : Macro Economics, Random House, New York, 1971.

KEYNES, J.M. : The General Theory of Employment, Interest and Money, Macmillan and Co.Ltd., London, 1954.

_____ : Treatise on Money, London, Vol.1, 1953.

KIZILYALLI, Hüsnü : Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Analizi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.286, Ankara, 1969.

KORUM, Uğur : Ekonometrik Modeller ve Türk Ekonomisi İçin Bir Deneme, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No.268, Ankara, 1969.

KURUÇ, Bilsay : Rant-Kâr-Bölüşüm Teorileri, 1965(Tekrir).

KURTKAN, Âmiran : Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

KUTAL, Metin : Teorik ve Tatbikatı Bakımından Asgarî Ücret, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.244, İstanbul, 1969.

KUZNETS, Simon : Modern Economic Growth, Rate Structure and Spread, Yale University, New Haven, 1969.

LEETWICH, H.Richard : Kaynakların Tahsisi,(Çevi.Talât GÜLLAP), Atatürk Üniversitesi Yayınları, No.214, Ankara, 1973.

LEVINSON, Charles : Sermaye-Enflasyon ve Çok Uluslu Şirketler, Türkiye Gıda İş Sendikası Yayını, No.3.

LINDAUER, John : Macroeconomics, Second Edition, John Wilay and Sons. Inc., New York, 1971.

LIPSEY, G.Richard - Peter O.STEINER : Economics, Second Edition, A Harper International Edition, Tokyo, 1969.

LOZOVSKI, A. : Karl Marx ve İşçi Sendikaları (Çevi.Nuri ÇOLAKOĞLU), May Yayınları, İstanbul, 1975.

MARUFLU, Z.Selçuk : Sosyal Refah Devleti Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi, DPT, Ankara, 1978.

_____ : Sosyal Refah, Sosyal Güvenlik ve Plânlı Dönemde Politikalar, DPT, Ankara, 1975.

MARX, Karl : A Critical Analysis of Capitalist Production, London, 1954.

_____ : Fiyat, Ücret ve Kâr (Çevi.K.Sahir SEL), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1966.

MCCORMICK, : Wages, Penquin Modern Economics, London, 1970.

MIHÇIOĞLU, Cemal : Türkiye'de Kamu Personeli Sendikaları, Ankara, 1968.

MUTLUER, Kâmil : Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.105/60, Ankara, 1973.

MYRDAL, Gunnar : Economic Theory of Under-Developed Regions, Gerald Duckworth and Co.Ltd.,London, 1957.

_____ : International Economy, Harper, New York, 1956.

NADAROĞLU, Halil : Kamu Maliyesi Teorisi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1976.

NETZER, Dick : Economics of The Property Tax, The Brookings Institution, Washington, D.C.,1966.

NEUMARK, F. : Maliyeye Dair Tetkikler,İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.118/9,İstanbul, 1948.

NEUMARK, T. : Devletin Fiyat Teşekkülüne Müdahalesi, Türk Hukuk Kurumu Konferanslar Serisi, No.68, Ankara, 1941.

ÖNDER, İzzettin : Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967. İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.330, İstanbul, 1974.

ÖRÜCÜ, Esin : Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti, Konut, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll.Şti., İstanbul, 1972.

ÖZDAMAR, Serpil : Ücret Sistemleri ve İşgücü Verim Artışı, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları,No. 205, Ankara, 1977.

ÖZELMAS, Ekrem : Ücret ve Ücretlerde Farklılık, İstanbul İ.T.İ.A.Türkiye Ekonomisi Yayınları,No. 7, İstanbul, 1976.

ÖZGÜVEN, Ali : İktisat İlmine Giriş, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.314, İstanbul, 1972.

PEACOCK, Allan : Income Redistribution and Social Policy, Jonathan Cape, London, 1958.

PEN, Jan : Income Distribution, Allen Lane The Penquin Press, London, 1974.

PERLMANTL, Richard : Inflation Demand Pull and Cost Push,D.C. Heath and Co., Boston, 1965.

PETERSON, C.Wallace : Income Employment and Economic Growth, Revised Edition, Northon and Company Inc., New York, 1967.

PIGOU, A.C. : The Economics of Welfare, Fourth Edition, Macmillan Co. Ltd., New York, 1960.

_____ : Income Revisted-Reing a Sequel to İncome, An Introduction to Economics, Macmillan and Co. Ltd., London, 1955.

PINAR, Cengiz : Ege Ziraat Bölgesinde İşçi ve Ücret Meseleleri, İstikbal Matbaası, İzmir,1966.

ROBINSON, Jean -John EATWELL : Çağdaş İktisada Giriş (Çevi.Coşkun İÇÖZ) Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları No. 144, Eskişehir, 1974.

SAKHAROV, Andrei : Memleketim ve Dünya (Çevi.F.KORAY) 1976

SAMUELSON, A.Paul : İktisat (Çevi.Y.DEMİRGİL),Altıncı Baskı, O.D.T.Ü. Yayınları, Ankara, 1965.

SARÇ, Ömer Celâl : Gelir Dağılımı Dışırda ve Türkiye'de, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heti, İstanbul, 1970.

SAVAŞ, Vural : İktisâdî Analiz, Hilâl Matbaacılık Koll. Şti., İstanbul, 1970.

SCHNITZER, Martin : Income Distribution,Praeger Publishers, New York, 1975.

SELİK, Mehmet : Marksist Değer Teorisi, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974.

SRAFFA, Piero (Der.) : Works and Correspondence of David Ricardo, Cambridge University Press, Cambridge, Vol.1, 1951.

STUMEY, S.G. : Income and Economic Welfare, London,1959.

ŞAYLAN, Gercay : Memur Sendikacılığı ve Türkiye Deneyi, 1965-1971, Töb-Der Eğitim Yayınları,3, Ankara, 1975.

TALAS, Cahit : Ekonomik Sistemler, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974.

_____ : Sosyal Ekonomi, İkinci Kitap, S Yayını, 5, Ankara, 1976.

TÖRÜNER, Mete-Ömer KARAKAYA : Bitkisel Üretimde Faktörlerin Dağılımı, Verimlilik ve Üretim Fonksiyonları, DPT, Ankara, 1975.

TUNA, Orhan : Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisâdî ve Sosyal Tesirleri II.Kitap, DPT, Ankara, 1970.

TUNCER, Selâhattin : Gelirin Yeniden Dağılımı (Redistribution) İktisâdî Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1970.

_____ : Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1971.

_____ : Teoride ve Pratikte Servet Vergileri, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.32/9, İstanbul, 1966.

TURAN, Kâmil : Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesinin Uygulama Olanakları, Ankara İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.92, Ankara, 1975.

TÜRK, İsmail : Maliye Politikası (Amaçlar-Araçlar) ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

ÜLGENER, Sabri : Millî Gelir, İstihdam ve İktisâdî Büyüme, İkinci Baskı, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.175, İstanbul, 1966.

ÜLKEN, Yüksel : Fiyat Teorisi, Cilt:11, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972.

_____ : 20.Yüzyılda Dünya Ekonomisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.275, İstanbul, 1970.

WEINTRAUB, Sidney : An Approach to The Theory of Income Distribution, Chilton Co.Philadelphia, 1958.

WICKSELL, K. : Selected Paper in Economic Theory, Allen and Unvin, London, 1958.

WINCH, D.M. : Analytical Welfare Economics, Penquin Modern Economics Readings, London, 1971.

YALÇINTAŞ, Nevzat : Ücretler ve Emek Arzı, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.252, İstanbul, 1969.

YAŞA, Memduh : Devlet Borçları, İkinci Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971.

_____ : İktisat Dersleri, Millî Gelir ve İnkişam Meseleleri, İstanbul, 1957.

YAYIN, Sevin : 1974 Yılında Maliyetleri Artırıcı Etmenler ve Fiyat Artışları, DPT, Ankara, 1975.

YAZGAN, Turhan : Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.364, İstanbul, 1975.

_____ : Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, İktisâdî Araştırma Vakfı, İstanbul,1969.

ZAİM, Sebahattin : Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 1974.

_____ : Çalışma Ekonomisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.306, İstanbul, 1972.

MAKALELER

AHLUWALIA, S.Montek : "Income Inequality: Some Dimensions of The Problem", Finance and Development, Volume:11, Number.3, September, 1974.

AHISKA, Yalçın : "Türkiye'de Vasıtasız Vergi Gelirini Artırmak İçin Alınması Gerekli Tedbirler", Türkiye'de Vergi Kayıplarının Önlenmesi Sorunu, İ.Ü.İşletme Fakültesi Yayınları, No.71, İstanbul, 1977.

AKGÜÇ, Öztin : "1977 Mali Yılı Bütçesi", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:14, Sayı.2, Şubat, 1977.

ALKİN, Erdoğan : "Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli", İktisat Fakültesi Mecmuası, 29.Cilt, No.1-4, Ekim 1969-Eylül 1970.

ALTACA, Ercan : "Vergi Verenler ile Vergi Ödemeyenler" Milliyet Gazetesi, 21 Mayıs 1976.

ARSAN, H.Üren : "Vergi Adaletsizliği", Tercüman Gazetesi, 30 Ocak 1978.

ASIM, Rasih : "Gelir ve Vergilemede Adaletsizlik", Milliyet Gazetesi, 10 Aralık 1974.

ATKINSON, A.B. : "On The Measurement of Inequality", Wealth, Income and Inequality, Penquin Modern Economics Readings, London, 1973.

AYSAN, Mustafa : "Enflasyon Önlenebilir mi?, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:13, Sayı:6, Haziren 1976.

BATOR, Francis M. : "The Simple Analştics of Welfare Maximisation", Price Theory, (Der.Harry TOWNSEND), Penquin Modern Economics Readings, London, 1971.

BAYRAK, Ahmet : "En Az Geçim İndirimi ve Gizli Vergileme", Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1977.

BORATAV, Korkut : "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XXIV, No.1, Mart, 1969.

——— : "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı ve Plânlama Teşkilâtı Araştırması", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI, No.4, Aralık, 1966.

BOURRINET, Jacques : "Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım İşçilerinin Ücretleri", Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Çeviriler IV, (Çevi. Taner KARAHASANOĞLU), Eskişehir İ.T.İ. Akademisi Avrupa Ekonomik Topluluğu Enstitüsü Yayını No.10, Eskişehir, 1975.

BRAUN, Anne Romanis : "Uluslararası Ekonomide Enflasyon ve Stagflasyon" (Çevi.Adnan NAS), Maliye Dergisi, Maliye Tetkik Kurumu, Ocak-Şubat 1977.

BÖRTÜCENE, İcen : "Ücretler ve Fiyatlar", Türkiye'de Toplu Pazarlık Sisteminde Yol Gösterici Faktörler, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları, No.198, Ankara, 1976.

BULMUŞ, İsmail : "Tarımsal Destekleme Alımları ve Enflasyon", Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1977.

CILLOV, Hâluk : "Gelir Dağılımı Nasıl?" Milliyet Gazetesi, 27 Kasım 1976.

CIVEYREL, Francoise : "Pusulayı Şaşırmış Avrupalı Tüketiciler" Avrupa Topluluğu Dergisi, Sayı.2, Şubat-Mart, 1975.

CRANE, Bertram R. : "Toplu Pazarlıkta Ücret Ayarlamasına İlişkin Kriterler", Türkiye'de İşçi Ücretleri, Cilt:1, Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara, 1965.

CURTIN, Edward R. : "Sendikaların Ücret Farklarına Tesiri", (Çevi.Toker DERELİ), İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 25.Cilt, No.3, Nisan, 1966, Haziran 1966.

ÇATALOĞLU, Oğuz :"Vergi Yükünü Adil Dağıtmak İçin Ne Yapmalı?" Milliyet Gazetesi, 8 Mart 1978.

ÇELEBİOĞLU, F. : "Dünya'da ve Türkiye'de Enflasyon", Meydan, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi,Nisan 1975.

ÇUBUK, Ali : "Sendikaların ve Devletin Ücret Hakkının Muhtevasının Tayininde Rolü", Ankara İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:2, Sayı.1, 1970.

DEMİRGİL, Demir : "Ücretler ve Enflasyon", 1976 Yılının İkinci Yarısına Girerken, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul, 1976.

_____ : "Kalkınma Stratejilerini Seçmede Gelir Bölüşümü ve İstihdam", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün-Bugün-Yarın, Sayı.42, Mart, 1971.

DİLİK, Sait : "Sosyal Sigortaların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:XXVI, Sayı.2, Ankara, 1976.

DİRİMTEKİN, Halil : "Millî Gelirin İnkisamındaki Musavatsızlık", ESADER, Cilt:1, Sayı.2,1965.

ERACAR, Yılmaz : "Türkiye'de Vergi Reformu Nasıl Başarılabilir?" Milliyet Gazetesi, 22 Ocak, 1977.

ERAL, Erdem : "Enflasyon Gelir Vergisini Ters Etkiliyor", Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1975.

ERGİNAY, Akif : "Türk Vergi Sistemi Çözüm Bekliyor", Milliyet Gazetesi, 10 Mayıs 1977.

FREEDMAN, David H. : "Inflation in The United States 1959-1974: Its Impact on Employment, Income and Industrial Relations", International Labour Review, Vol.112, Nos.2-3, August-September, 1975.

GEVGİLİLİ, Ali : "Derinleşen Bunalım İçinde Neler İstiyor Emek?", Milliyet Gazetesi, 4 Ocak, 1975.

——— : "Hayek'in Önerdiği Şok Tedavisi ve Yeni Batı", Milliyet Gazetesi, 16 Eylül 1976.

——— : "Heath'de "Piyasa Güçleri Artık Bir Düş" Diyor", Milliyet Gazetesi, 4 Temmuz 1975.

——— : "Nedir Çağdaş Türkiye?", Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1976.

——— : "Düşünenlerin Forumu: Vergi Düzeninde Neler Yapılabilir?", Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1978.

GEZİCİ, Ruşen : "Sanayide Ücret-Maliyet ve Prodüktivite İlişkileri", Sanayimizde Ücret-Maliyet İlişkileri, İ.Ü.İşletme Fakültesi Muhasebe Kürsüsü Yayınları No.16, İstanbul, 1976.

GOLDSMITH, Selma-G.JASSI-
Hyman KAITZ-Maurice LUBENBERG: "Size Distribution of Income Since The Mid Thirties", The Review of Economics and Statistics, Volume:36, No.1, February, 1954.

HAMURDAN, Yusuf : "Türkiye'de İşçi İşveren İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1974.

HEDİLİ, Avni : "En Az Geçim İndirimi Değil, Özel İndirim", Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 1978.

HİÇ, Mükerrem : "Gelişen Ülkelerde Emek Piyasası, İşsizlik Nevileri, Ücret Politikasının Ekonomik ve Sosyal Etkileri", İş Hukuku Dergisi, Cilt:1, Sayı.3, Mart 1969.

HINES, A.G. : "Trade Unions and Wages Inflation in The United Kingdom 1893-1961", Review of Economic Studies, Vol.31, 1964.

İNCE, Macit : "Gelir Dağılımı ve Vergi Politikası", Konferanslar 2, Ankara İ.T.İ.Akademesi Yayınları, No.40, Ankara, 1971.

İPEKÇİ, Abdi : "Sosyal Enternasyonal'in Durumu" (Hans Janitschek ile Konuşma), Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1976.

_____ : "Sosyal Demokrasi" (Willy Brandt ile Konuşma), Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1976.

İSPİR, Eyüp Günay : "Ücret Haddinin Teşekkülü ve Ücret Ödeme Sistemleri", Ankara İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:IV, Sayı.2, 1973.

JOHNSON, G.Harry : "Enflasyon Teorileri Üzerine Bir Araştırma", (Çevi.Asım YÜCEL), Akademi,Bursa İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:2, Sayı.1, Temmuz 1973.

JOHNSON, G.Harry - Peter MIESZKOWSKI : "The Effect of Unuonisation on The Distribution of Income:A General Equilibrium Approach", The Quarterly Journal of Economics, Vol.LXXXIV, November,1970.

KAKWANI, C.Nanak : "Measurement of Tax Progressivity: An International Comparison", The Economic Journal, No.345, March, 1977.

KALDOR, Nicholas : "Alternative Theories of Distribution", The Labour Market,(Der.B.J.MCCORMICK-E.Owen SMITH), Penquin.Modern Economics Readings, London, 1968.

_____ : "Dünya Ekonomisinde Enflasyon ve Durgunluk"(Çevi.Sedat SANATKÂR), İktisat Dergisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, Sayı.151, Ocak 1977.

_____ : "Dünya Bunalımı Nasıl Sona Erebilir?", Düşünenlerin Forumu, Milliyet Gazetesi, 16 Aralık 1976.

KANDİLLER, Rıza : "Sosyal Güvenliğe Dar Açıdan Bakış", Türkiye İktisat Gazetesi, 30 Mart 1978.

KARAHASANOĞLU, Taner : "Türkiye'de Tarım İşgücünün Sosyal Güvenlik Meseleleri", Tarımsal İşgücü Sorunları Semineri, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları, No.99, Ankara.

KARLUK, Rıdvan : "Enflasyon Kavramı ve Sonuçları", ESADER, Cilt:IX, Sayı.1., Ocak 1973.

——— : "Fiyat Artışları ve Türkiye", ESADER, Cilt:X, Sayı.1, Ocak 1974.

M.KASSALOW, Everett : "Korunmakta Olan Ülkelerde Endüstri İlişkilerinde Son Gelişmeler", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri Semineri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 19-22 Ekim 1976, İstanbul.

KILIÇBAY, Ahmet : "Gelir Dağılımının Yeniden Düzenlenmesi", Türkiye İktisat Gazetesi, 17 Kasım 1977.

KOCATÜRK, Ali : "Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu", Maliye Dergisi, Maliye Tetkik Kurulu, Sayı, 14, Mart-Nisan 1975.

KORUM, Sevil : "Özel Tasarruflar ve Halk Sektörü", Hükümet Proğramının Getirdiği Yeni Plânlama Sorunları Semineri, Kitap I. Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Yayınları, No.120/72, Eskişehir, 1974.

KORUM, Uğur : "1950-1965 Döneminde Türk Ekonomisindeki Değişmelerin Oranlar Yardımı ile Analizi", İstatistik Dergisi, Haziran,1968, Cilt:1, Sayı.1.

KRAVIS, B.Irving : "International Differences in The Distribution of Income", The Review of Economics and Statistics, Vol.42, No.4, November, 1960.

KUMBARACIBAŞI, Onur : "Türkiye'de Enflasyon ve Nedenleri", Ankara İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:IV, Sayı.1, 1972.

KUTAL, Metin : "Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninde Ücret Politikası", Türkiye'de İşçi-İşveren İlişkileri,Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti,İstanbul,1974.

: "Türkiye'de Memur Sendikacılığının Hukukî Çerçevesi ve Sorunları", İş Hukuku Konferansları, İstanbul İ.T.İ.Akademisi Sosyal Hukuk Enstitüsü Yayını, No.1, İstanbul, 1976.

LAVKAN, Adnan : "Emek Geliri Üzerinde İşçi Sendikaları ve Devletin Etkileri", Adana İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Sayı.3, Mart-1974.

LEVINSON, M.Harold : "Some Problems of Price Ihdexes and Gains and Losses From Inflation", Readings in Money, National Income and Stabilization Policy, Revised Edition,(Der. W.C.SMITH-R.L.TEIGEN) Richard D.Irvin, Inc., Homewood, 1970.

LIPSEY, G.Richard : "The Relationship Between Unemployment and The Rate of Change of Money Wages, Rates in The United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis", ECONOMICA, Vol.27, No.105, February 1960.

MARCHALL, Jean : "Millî Gelirin Bölüşümünde Ana Teorilerin Bir Panoraması (Çevi.Sencer DİVİTÇİOĞLU), İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, 22'nci Cilt, Ekim 1960-Aralık 1960, No.1.

MARIN, A. : "Phillips Eğrisi (Doğum:1958-Ölüm),(Çevi.Suat ÖKSÜZ), ESADER, Cilt:XIII, Sayı. 2, 1977.

MARX, Karl : "Estranged Labour and Capital", A Critique of Economic Theory, (Der.E.K.HUNT-Jesse G.SCHWARTZ) Penquin Modern Economics Readings, 1972.

MAYER, T. :"Distribution of Ability and Earnings, The Review of Economics and Statistics, May 1960.

MEMİK, Mehmet : "Vergi Kaybının Azaltılması Yolları", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl.12, Sayı.144, 15 Şubat 1978.

——— : "Vergi Kaçakçılığının Boyutları, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 15 Ocak 1978.

MICHAELY, Michael : "Gelir Dağılımı ve Sosyal Devlet", İktisâdî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri,Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1963.

MUTLUER, Kâmil : "Türk Gelir Vergisinde Dar ve Orta Gelirlilerin Ana Sorunları", ESADER, Cilt:XI, Sayı.1, Ocak 1975.

NUTI, D.M. : "Vulgar Economy in The Theory of Income Distribution", A Critique of Economics Theory,(Der.E.K.HUNT-Jesse G.SCHWARTZ), Penquin Modern Economics Readings, London, 1972.

ÖZER, İlhan :"Vergi Sistemimizin 10 Temel Sorunu", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl.12, Sayı.12/2, Aralık 1977.

PAMAK, Mehmet : "Sosyal Adalet ve En Az Geçim İndirimi", Tercüman Gazetesi, 20 Şubat 1978.

——— : "Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükü Ağırlığına Son Verilmelidir", Tercüman Gazetesi, 3 Mart 1978.

PASINETTI, L.L. : "Rate of Profit and Income Distribution in Relation to The Rate of Economic Growth", The Review of Economic Studies, Vol.29, October 1962.

PEACOCK, Allan : "Some Problems in The Measurument of The Redistribitory Effect of The Government Budget", Maliye Enstitüsü Konferansları, Onyedinci Seri-Sene 1968, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, No.231.

PHILLIPS, A.W. : "The Relationship Between Unemployment and The Rate of Change of Money Wages Rates in The United Kingdom, 1861-1957", Economics, Vol.25, No.100,November,1958.

PRATTEN, C.F. : "How Higher Wages Can Cause Unemployment", Lloyds Bank Review, No.103,January,1972.

REES, Albert : "The Effect of Union on Resource Allocation", (Der.BIEIT-HOCHMAN), Readings in Microeconomics, Holt Rinehart Winston, London, 1970.

SAMUELSON, Paul S. : "The Two Nixon's", Newsweek, Vol.LXXVII, Number.6, February, 1971.

SAVAŞ, Vural : "Harrod ve Sonrası: Post-Keynezyen ve Neo-Klâsik Büyüme Modelleri", Bursa İ. T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:1, No.1, Kasım 1972.

SARÇ, Ömer Celâl : "Kalkınma Plânı ve Millî Gelirimizin Dağılımındaki Değişmeler", İktisat Fakültesi Mecmuası, 25.Cilt, Ekim 1965-Mart 1966, No.1-2.

SCHLESINGER, James R. : "Market Structure, Union Power and Inflation", Labor and Trade Unionism: An Interdisciplinary Reader,(Der.Walter GALENSON-Seymour Martin LIPSET), John-Wiley Sons, Inc., New York, 1960.

SÜMER, Ali Parıl : "Uluslararası Ekonomik Gelişmeler", İşveren, Türkiye İşverenler Konfederasyonu, Cilt:XIV, Sayı.7, Nisan 1976.

TUNCER, Selâhattin : "Kamu Geliri ve Fiyatlar" ESADER, Cilt: IV, Sayı.1, Ocak 1968.

TURHAN, Salih : "Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı", Maliye Enstitüsü Konferansları, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, Sene 1974,Yıl.12,Sayı.143,15 Ocak 1978,

_____ : "Kamu Harcamaları ve İktisâdî Büyüme I", İktisat ve Maliye, Cilt:XXIV, Sayı.8, Kasım 1977.

_____ : "Kamu Harcamaları ve İktisâdî Büyüme II", İktisat ve Maliye,Cilt:XXIV, Sayı.9, Aralık 1977.

ULUDAĞ, Nuran : "Enflasyon ve Sosyalist Ülkeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:13, Sayı.4, Haziran 1976.

VEİSOĞLU, Celil : " Enflasyon Doğu Blokunu da Etkiliyor". Türkiye İktisat Gazetesi, 3 Nisan 1975.

WHITEHEAD, H.Donald : "Avustralya'da Stagflasyon",(Çevi.Fethi HEPER), ESADER, Eskişehir İ.T.İ.Akademisi Dergisi, Cilt:XIII, Sayı.2, Haziran 1977.

YAŞA, Memduh : "Nasıl Bir Vergi Politikası?" 1976 Yılının İkinci Yarısına Girerken, Türk Sayicileri ve İş Adamları Derneği, İstanbul, 1976.

_____ : "1977'nin Ekonomik Bunalımı ve 1978'in Umudu", Milliyet Gazetesi, 4 Ocak 1978.

YAZGAN, Turhan : "Toplu İş Sözleşmesi Düzeninde Ücretler", Mess Konferansları 1974-1975, İstanbul, 1975.

_____ : "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Gelir Dağılımına Etkisi", Maliye Enstitüsü Konferansları, İ.Ü.İktisat Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayınları, No.53, Yirmiüçüncü Seri, Sene 1974, Fakülteler Matbaası, İstanbul,1975.

DİĞER YAYINLAR

AK YAYINLARI : Ak İktisat Ansiklopedisi Cilt:I, İstanbul, 1973.

_____ : Ak İktisat Ansiklopedisi Cilt:II, İstanbul, 1973.

DİE : 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara.

DİE : Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965, Ankara, 1969.

DİE : Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970, Ankara, 1977.

DİE : 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı % 1 Örnekleme Sonuçları, Ankara, 1976.

DİE : İstatistik Yıllığı 1960-1962,Ankara,1964.

DİE : Türkiye İstatistik Yıllığı 1975, Ankara 1976.

DİE : Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1976, Ankara, 1977.

DİE : Türkiye Millî Gelir Toplam Harcamaları ve Yatırımları 1938-1948-1970, Ankara 1972.

DİE : Türkiye Millî Geliri Kaynak ve Yöntemler, 1962-1971, Ankara, 1972.

DİE : Sanayi ve İşyerleri Sayımı Seri:2, Ticaret-Ulaştırma-Haberleşme, Hizmet 1964, Ankara, 1969.

DİE : Sanayi ve İşyerleri Sayımı, İmalât Sanayi II.Küçük İmalât Sanayi, 1970, Ankara,1974.

DİE : 1970 Sanayi ve İşyerleri Sayımı III. Ticaret, Ankara, 1975.

DİE : 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, Yayın No.477, Ankara, 1965.

DİE : Maden İstatistikleri 1959-1966, Ankara, 1968.

DİE : Maden İstatistikleri 1961-1968, Ankara, 1970.

DİE : Maden İstatistikleri 1966-1973,Ankara,1976.

DİE : Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt İstatistikleri, Ankara, 1972.

DİE : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Yayın No. 371, Ankara, 1965.

DEVLOPMENT FORUM : October 1975.

DPT : Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl 1963-1967. Ankara 1963.

DPT : Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967.

DPT : Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, Ankara, 1973.

DPT : Üçüncü Plân Modeli Uluslararası Kollokyumu, Ankara, 1972.

DPT : 1977 Proğramı, Ankara, 1977.

DPT : Gelir Dağılımı Araştırması 1963, Ankara, 1966.

DPT : Gelir Dağılımı 1973, Ankara, 1976.

DPT : Destekleme Politikası Uygulamasının Çay, Şeker Pancarı, Pamuk, Fındık Üreticileri Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1976.

DPT : Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I, Ankara, 1970.

DPT : Kamu Kesiminde ve Kamunun İştiraklerinde Toplu İş Sözleşmelerinin İşçi Ücretlerine Etkisi, Ankara, 1966.

ECONOMİST : "A History of Incomes Policy",Vol:254,Number.6866, 29 March- 4 April 1975.

ECONOMIST : Aylık Ekonomik Veriler, Temmuz 1977.

ESKİŞEHİR İ.T.İ. AKADEMİSİ : "Katma Değer Vergisi, E.İ.T.İ.A.Yayınları No.151/93, Eskişehir, 1976.

ILO : "Year Book of Labour Statistics 1975, Geneva.

_____ : "Income Distribution and Employment" Third World Employment, Problems and Strategy, (Der.Richard JOLLY-Emanuel De KADT-Hans SINGER-Fiona WILSON), Penquin Modern Economics Readings, London, 1973.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ : "1977 Baharında Türkiye'de Toplumsal Kalkınmanın Görünümü ve Gelir Bölüşümü", İ.F.M.C. Araştırma ve Etüd Grubu, İktisat Dergisi, Cilt:XXVI, Sayı.53, Mart 1977.

İ.Ü.İKTİSAT FAKÜLTESİ MALİYE ENSTİTÜSÜ : Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, İstanbul, 1976.

İSTANBUL SANAYİ ODASI : İstanbul Büyük Sanayinde Ücretler ve Verimlilik, İstanbul, 1972.

KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI TOPRAK VE İSKÂN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ : Köysel Alan Envanteri, Ankara, 1971.

MİLLİYET GAZETESİ : 14 Aralık 1975.

_____ : 28 Ekim 1977.

_____ : 27 Ocak 1978.

_____ : "Vergi İtirazları Yıllarca Bekliyor", 22 Şubat 1978.

UNITED NATIONS : Incomes in Post-War Europe, A Study of Policies Growth and Distribution, Geneva, 1967.

OECD : Main Economic Indicators, August 1973.

THE OECD OBSERVER : "Wages Policies, Inflation and Industrial Relations", No.26, July-August 1975.

OECD : Economic Outlook, December 1975.

SOSYAL SİGORTALAR KURUMU : İstatistik Yıllığı 1965, Ankara, 1966.

_____ : İstatistik Yıllığı 1969, Ankara, 1970.

SOSYAL SİGORTALAR KURUMU : İstatistik Yıllığı 1970, Ankara, 1971.

_____ : İstatistik Yıllığı 1974, Ankara, 1975.

_____ : İstatistik Yıllığı 1975, Ankara, 1976.

_____ : 1960 Yılı İş ve Faaliyet İstatistikleri, Ankara, 1961.

_____ : Sosyal Sigortalar Kurumu 1975, Çalışma Raporu ve Bilançosu ile 1976 İş Proğramı, Ankara, 1976.

T.C.ÇALIŞMA BAKANLIĞI : Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı.1, Yıl.1974, Ankara, 1977.

_____ : Çalışma Dergisi, Cilt:1, Sayı.1, Yıl.1977, Ankara, 1977.

T.C.EMEKLİ SANDIĞI : İstatistik Bülteni, Ankara, 1970.

_____ : 1970 Yirmibirinci Hesap Yılı, Ankara, 1971.

_____ : 1971 Yirmiikinci Hesap Yılı, Ankara, 1973.

_____ : 1972 Yirmiüçüncü Hesap Yılı, Ankara, 1974.

_____ : 1973 Yirmidördüncü Hesap Yılı, Ankara, 1975.

_____ : 1974 Yirmibeşinci Hesap Yılı, Ankara, 1976.

_____ : 1975 Yirmialtıncı Hesap Yılı, Ankara, 1977.

T.C.MALİYE BAKANLIĞI GELİRLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ : Türkiye'de Vergi Yükü, Ankara, 1972.

_____ : Bütçe Gelirleri Yıllığı 1976, Ankara, 1977.

T.C.RESMÎ GAZETE : 1976 Yılı Proğramı, 31 Ocak 1976, Sayı:15485.

TERCÜMAN GAZETESİ : 3 Kasım 1976.

TIME : "Kapitalizm Yaşayabilir mi?" 14 July 1975, (Çevi.İnal Cem AŞKUN), ESADER, Cilt:XII, Sayı.2, Haziran 1976.

TÜRK-İŞ : 9.Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara, 1973.

_____ : Türk-İş 10.Genel Kurulu'na Sunulan Çalışma Raporu, Ankara, 1976.

_____ : Ücret Analizi, Ankara, 1975.

[illegible]YE İŞVEREN

[illegible] : İşveren Bülteni, Ağustos 1976, Sayı.60.

[illegible] : XI. Olağan Genel Kurul, Ankara, 1976.

[illegible] : Ücret Araştırması, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1943 yılında Tirebolu'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Tirebolu'da, lise öğrenimimi de İstanbul Haydarpaşa lisesinde tamamladım. 1968 yılında İ.Ü.Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum.

Aynı yıl Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın açtığı imtihanı kazandım. 1968-1972 yılları arasında Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın Sosyal Plânlama Dairesi'nde "İşçi Sorunları ve Sosyal Güvenlik Sektörleri"nde uzman yardımcısı ve sektör sorumlusu olarak çalıştım.

1972 yılında Devlet Plânlama Teşkilâtı'ndan ayrılarak, Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi İktisat Kürsüsü'ne asistan olarak girdim. 1978 yılında "Gelir Dağılımı Yönünden Türkiye'de Emek Gelirleri Analizi ve Sendikalaşmanın Ekonomik Etkinliği" konulu doktora tezimle Dr. ünvanını kazandım.

1979 yılı başında 4489 sayılı Kanun'dan yararlanarak, bir yıl süreyle İngiltere'de kaldım. Bir dönem "University of Manchester Faculty of Economic and Social Studies"de misafir öğrenci olarak "Post-Graduates" kurslara katıldım ve doçentlik tezimle ilgili çalışmalarda bulundum. 1980 yılında da Türkiye'ye dönünce öğretim görevliliğine atandım.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYINLAR LİSTESİ

I. YAYINLAR

1. Kamu Kesimindeki Tarım İşletmelerinde Ücretle Çalışanlar ve Sosyal Güvenliklerinin Sağlanması, DPT, Ankara 1970.

2. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, Şamil Yayınevi, İstanbul 1973.

3. Eskişehir'de Tüketici Eğilimleri ve Pazarlama Açısından Bir Değerleme, Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1974.

4. Gelir Dağılımı Yönünden Türkiye'de Emek Gelirleri Analizi ve Sendikalaşmanın Ekonomik Etkinliği, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 1978.

II. TEBLİĞ VE MAKALELER

1."Türkiye'de Tarım İşgücünün Sosyal Güvenlik Meseleleri", Tarımsal İşgücü Sorunları Semineri, Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara 1971.

2."Türkiye'de Ekonomik Çalışma Açısından İşgücünün Tahlili", Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi, Cilt:VIII, Sayı:2, Haziran 1972.

3."Yurt Dışı İşgücü Göndermelerinin Türkiye Yönünden Değerlendirilmesi", Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi, Cilt:IX, Sayı:1, Ocak 1973.

4."Sosyal Sigortalar Kurumunun Çıkmazı", Ankara Ticaret Odası Dergisi, Şubat-Mart 1973.

5."Türkiye'de Hazinenin Merkez Bankasından Borçlanması", Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi, Cilt:X, Sayı:1, Ocak 1974.

6."Aile Bütçelerinden Hareketle Pazarlama Araştırmaları (Eskişehir ve Bursa'dan Örnekler), Pazarlama Seminerleri, Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara 1975.

7."Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım İşçilerinin Ücretleri", Jacques BOURRAINET'den çeviri), Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Çeviriler IV, Eskişehir İktisâdî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir 1975.

8."Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İstihdam Politikası", İktisat ve Çalışma Hayatı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.

Dr. Taner KARABABANOĞLU'nun
Deneme Dersi Konuları

1. Sendikalar ve Devlet
2. Gelir Bölüşümünde Sendikaların Etkinliği
3. Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdam Politikalarının Özellikleri
4. Sosyal Devlet ve Asgari Ücret
5. Türk Kalkınma Planlarında Sosyal Hedeflerin Değerlendirilmesi

GELİRLER POLİTİKASI VE SENDİKALAR
(Tez Özeti)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmiş bazı Batı Avrupa Ülkeleri'nde değişen ekonomik koşullar nedeniyle, hükümetlerin yeni politika arayışları içine girdiği görülmüştür. Bunun sonucu olarak, faktör gelirlerini doğrudan etkilemek, ya da hükümetlerin artan müdahalelerde bulunma istekleri, gelirler politikasını gündeme getirmiştir. Özellikle de tam istihdama ulaşma, nisbî bir fiyat istikrarı içinde kalkınma ve uygun bir ödemeler dengesini gerçekleştirme, gelirler politikasının etkinliğine bağlanmıştır.

Başarılı bir gelirler politikası da; bir ülkede faktör gelirlerinin ve özellikle ücretlerin belirlenmesi sürecine, ekonomik mantık ve sosyal adaleti sokmağa çalışan yeni bir ekonomik ve sosyal politika olarak önem kazanmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak da devletin, işçi-işveren ve diğer meslek kuruluşlarıyla işbirliği içinde, gelirler politikası araçlarından yararlanarak, ekonomik ve sosyal dengenin sağlanmasında etkili olduğu görülmüştür.

Bu çalışma, gelişmiş ülkelerdeki gelirler politikası uygulamalarını belirleyerek, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin, kendilerine özgü koşullar içinde, bu uygulamalardan nasıl yararlanacaklarının tartışmasını amaçlamaktadır. Özellikle de sosyo-ekonomik nedenlerle iyi işlemeyen gelir bölüşümü ve buna bağlı olarak emek-sermaye ilişkileri sistemine, nasıl bir işlerlik getirilebilir sorusuna cevap aramaktadır.

Bu amaçla konu, üç bölümde incelenmiştir. Önce gelişmiş ülkelerde gelirler politikasının amaçları ve uygulamaları tartışılarak, ne tür politikalar uygulandığı belirlenmiştir. İkinci bölümde gelirler politikasına geçişin nedeni ve tarafı olarak sendikalar ele alınarak, sendikalar açısından gelirler politikasının uygulama yöntemleri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; Türkiye'de gelirler politikasını sorunlu kılan ekonomik ve sosyal etkenler ortaya konarak, ülkemizde gelirler politikası yönünden gelişmeler değerlendirilmiş ve uygun bir gelirler politikasını gerçekleştirecek ilkelere yer verilmiştir.